

Анатолій Загнітко

**СУЧАСНА ЛІНГВІСТИКА:
ПОГЛЯДИ ТА ОЦІНКИ**

Науково-аналітичне видання

Донецьк – 2014

УДК 811.161.2'36'42(082)
ББК Ш12=411.4*2+Ш12=411.4*50
3 38

3 38 **Загнітко Анатолій Панасович. Сучасна лінгвістика: погляди та оцінки: науково-аналітичне видання.** – Донецьк : ДонНУ, 2014. – 464 с.

У монографії проаналізовано основний корпус лінгвістичних досліджень з послідовним встановленням їхнього зв'язку з іншими мовознавчими працями та співвідносіть з відповідними науково-лінгвістичними парадигмами. Ґрунтовно простежено кореляцію традиційного та сучасного підходів до розгляду та оцінки відповідних мовних явищ. Особливу увагу сконцентровано на дослідженнях із проблем функційної, когнітивної, комунікативної, ідеографічної, прагматичної лінгвістики та розкриттям закономірностей розвитку прикладної (комп'ютерної) лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики та ін. Монографія ґрунтована на аналітичних оглядах та рецензіях автора.

Видання адресоване широкому колу лінгвістів – науковим працівникам, викладачам, аспірантам, магістрантам, студентам, учителям-словесникам, усім, хто цікавиться питаннями рідної мови.

Рецензенти: Наталія Костусяк, доктор філологічних наук, професор, (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки);
Мар'ян Скаб, доктор філологічних наук, професор (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича);
Людмила Попович, доктор філологічних наук, професор (Белградський університет (Сербія)).

Відповідальний редактор: Іван Вихованець, член-кореспондент Національної академії наук України, доктор філологічних наук, професор.

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького національного університету (протокол № 6 від 06 червня 2014 року).

УДК 811.161.2'36'42(082)
ББК Ш12=411.4*2+Ш12=411.4*50

© А. Загнітко
© Донецький національний університет

ЗМІСТ

ВСТУП	9
Мовна життєвість поетичного слова (<i>Ставицька Леся. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. – К.: Правда Ярославичів, 2000. – 154 с.</i>)	11
Концептуальність співвідношення граматичних категорій (<i>Крысько В.Б. Исторический синтаксис русского языка. Объект и переходность. – М.: изд-во “Индрик”, 1997. – 424 с.</i>)	17
Практикуми із синтаксису (<i>Рагаўцоў В.І. Сінтаксіс беларускай і рускай моў. Дыскусійная питанні. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 199 с.; Рагаўцоў В.І. Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 184 с.</i>)	23
Комунікативна девіація у структурі комунікації (<i>Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 236 с.</i>)	29
Новий напрям прикладної лінгвістики (<i>Карпіловська Є.А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», 2003. – 184 с.</i>)	34
Категорійна семантика апеляції (<i>Скаб М. Граматика апеляції в українській мові. – Чернівці: Місто, 2002. – 272 с.</i>)	38
Згадувати, щоб пам'ятати (<i>Костиця І.С. Межівська сторона: Ліричні сповіді, есеї, бібліографічні довідки, твори, статті, спогади, листи. – Донецьк: Видавництво „Каштан”, 2003. – 580 с.</i>)	42
Типологічні й історичні аспекти українських предикатів, відмінків і діатез (<i>Даниленко А.І. Предикати, відмінки і діатези в українській мові: історичний і типологічний аспекти. – Харків: Око, 2003. – 512 с.</i>)	45
Проблеми теоретико-категорійної граматики (<i>Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. Академ. граматика укр. мови. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с.</i>)	49
Концептуальні виміри теоретико-прикладного синтаксису (<i>Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 406 с.</i>)	63

- Контамінованість у межах складнопідрядного речення (Дяговець *И.И.* *Русские придаточные предложения нетипичного построения (синтаксические единицы с «отклоняющейся» структурой*). – Донецк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 227 с.) 67
- Аспекти аналізу синтаксичних категорій (Мірченко *М.В.* *Структура синтаксичних категорій*. – Вид. 2-ге, перероб. – Луцьк: РВВ „Вежа,” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.). 70
- Новий погляд на морфологічний синтетизм й аналітизм у контрастивному аспекті (Дубова *О.А.* *Типологічна еволюція морфологічних систем української та російської мов*. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 302 с.) 75
- Поетична енергетика і синергетика (Семенець *О.О.* *Синергетика поетичного слова*. – Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.) 83
- До класичних проблем новітні підходи (Рагаўцоў *В.І.* *Уводзіны ў мовазнаўства: Вучэбны дапаможнік*. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2004. – 400 с.; Рагаўцоў *В.І.* *Уводзіны ў мовазнаўства: Практыкум: Вучэбны дапаможнік*. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2003. – 130 с.) 94
- Морфологічні явища і морфологічні проблеми (Горпинич *В.О.* *Морфологія української мови: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. – К.: ВЦ „Академія”, 2004. – 336 с.) 100
- Контрастивні аспекти лексичної семантики (Манакин *В.Н.* *Сопоставительная лексикология*. – К.: Знання, 2004. – 326 с.) 109
- Проблеми та перспективи лінгвістичної генології (Бацевич *Ф.* *Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: Монографія*. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.) 115
- Увесь обшир мовознавчої актуальності (*Rozprawy Komisji Językowej XXXIII / Red. W. Wysoczański*. – Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 2006. – 306 s.) 142
- Традиційна і нова інтерпретація (Дорошенко *С.І.* *Загальне мовознавство: Навчальний посібник*. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.) 148
- Комунікативна компетенція творчої особистості (Космеда *Т.* *Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри*. – Львів: ПАІС, 2006. – 326 с.) 153

- Нариси з історії мовознавства (*Рагаўцоў В.І. Гісторыя мовознаўства: вучэб. дапам.* – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2005. – 496 с.) 158
- Проблеми комунікативно-прагматичного опису складного речення (*Абашина В.Н. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке: аспект актуального членения.* – Львов: Издательський центр ЛНУ ім. І. Франко, 2006. – 344 с.) 169
- Синтаксис української мови у вищій школі (*Мойсієнко А.К. Структурно-семантична організація простого ускладненого речення.* – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 167 с.) 175
- Зрине сприйняття (*Ачилова В.П. Синтаксис і пунктуація української мови в таблицях і схемах: навчальний посібник.* – Сімферополь: Доля, 2006. – 172 с.) 180
- Аспекти слова: ономазіологія і семасіологія (*Теркулов В.І. Слово и номинатема: опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка.* – Горловка: ГГПИИЯ, 2007. – 240 с.) 182
- Особливості найменування грошових одиниць (*Огуй О.Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Австрійський період (1774-1918/21).* – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 576 с.) 189
- Грамматика як єдність реалізованого і потенційного (*Ремчукова Е.М. Креативный потенциал русской грамматики: Монография.* – М.: Изд-во РУДН, 2005. – 329 с.) 196
- Портретування сучасної лінгвістичної думки (*Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О.О. Селіванова.* – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.) 202
- Основні тенденції фразеологічної динаміки (*Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія.* – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 416 с.) 224

- Аспекти основоцентричної дериватології (Грецук В.В., 228
Бачкур Р.О., Джочка І.Ф., Пославська Н.М. Нариси з
основоцентричної дериватології / За ред. В. Грецука. – Івано-
Франківськ: Місто НВ, 2007. – 348 с.)
- Концепція лінгвістичної відносності (Aleksander Kiklewicz. 233
Aspekty teorii względności lingwistycznej. – Olsztyn, 2007. – 108 p.)
- Асиметрія в граматиці (Мороз Т.Ю. Явище семантико- 237
граматичної асиметрії в системі морфологічних категорій
іменника. – Харків: Право, 2009. – 184 с.)
- Нові та новітні погляди на висловлення у слов'янських мовах 245
(*Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego.* – CXXXIII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 6 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego.* – CXLVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 590 s.)
- Когнітивістика і дискурсивістика: нові аспекти і нові підходи 275
(Поповић Људмила. Епистоларни дискурс украјинског и српског
језика. – Београд: Филолошки факултет, 2000. – 305 с.; Поповић
Људмила. Језичка слика стварности: Когнитивни аспект
контрастивне анализе. – Београд: Филолошки факултет, 2008. –
308 с.)
- Дієслівна перехідність у контрастивному аспекті (Івановић 285
Милена. Прелазност у украјинском језику: функционални аспект
/ Милена Ивановић. – Београд: Задужбина Адрејевић, 2007
(Београд: Тодра плюс). – 120 с.; граф. Прикази; 24 см. – (Посебна
издања / [Задужбина Адрејевић], ISSN 1450-80IX; 159)
- Інтеграційні процеси динаміки мовно-українського простору 301
(Грецук Василь. Студії з українського мовознавства: Вибрані
праці / Упор. Р. Бачкур. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. –
520 с. – Наклад 300 прим. – ISBN 978-966-428-099-7.)
- Українська література крізь призму багатолікого сьогодення 305
Поповић Људмила. Фокусна перспектива украјинске
књижевности. – Београд: Универзитет у Београду, 2007. – 253 с.

- Сучасний мовний ландшафт російських кольоропозначень 322
(Герасименко И. А. Семантика русских цветообозначений : монография / И.А. Герасименко. – Горловка : Изд-во ГГПИИЯ, 2010. – 440 с.)
- Новітні виміри лінгвістичної прагматики (Рецензія на 326
монографію: Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Бацевич Ф. С. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.)
- Висловлення і речення у слов'янських мовах (Рецензія на збірник 338
наукових праць: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego.* – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009. – 321 s.)
- Соціолінгвістика у сучасному мовному просторі (Рецензія на 363
книги: Мацюк Г.П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 432 с.; Мацюк Г.П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 212 с.)
- Східнослов'янський прийменник: єдина гіпотеза ↔ національна 369
концепція (Канюшкевіч М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. – Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. – Гродна : ГрДУ, 2008. – 492 с.; Канюшкевіч М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. – Ч. 2 : Дыяпазон М–П. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 619 с.; Канюшкевіч М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. – Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 535 с.)
- Пізнання через мову інших світів (Жуковський С. Життя, і 388
сльози, і любов : Художні переклади / Станіслав Віталійович Жуковський. – К. : Український письменник, 2011. – 151 с.)
- Предикатність і предикатема : кваліфікація та інтерпретація 392
(Кульбабська О. Вторинна предикація у простому реченні : монографія / Олена Валентинівна Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. – 672 с.)

Мовна особистість у сучасних комунікативних дослідженнях (<i>Космеда Т.А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.</i>)	404
Людина – Культура – Всесвіт (Манакін В.М. <i>Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / В. М. Манакін. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с. – (Серія «Альма-матер»)</i>)	414
Академічний простір дискурсу: різні погляди і концепції (<i>Дискурс в академічному просторі : збірник матеріалів (Міжнародного круглого стола 3-5 квітня 2009 р., Мінськ, Білорусь) / Под. ред. І. Ухванової, М. Сарновського. – Мінськ : Видавничий центр БГУ, 2010. – Вип. 1. – 146 с.</i>)	420
Грецькі студії: минуле, теперішнє, майбутнє (<i>Українська елліністика: збірник наукових праць. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 608 с.</i>)	424
Мовна ситуація в Україні : поліаспектне дослідження (Радевич-Винницький Я.К. <i>Двомовність в Україні : теорія, історія, мововживання : Монографія. – Київ-Дрогобич : Посвіт, 2011. – 592 с.</i>)	430
Сучасна деривація в зіставному аспекті (<i>Putilina Oksana. Derivation in Modern English in comparison with Ukrainian : Путіліна Оксана. Деривація в сучасній англійській мові у зіставленні з українською : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – 100 с.</i>)	435
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	439
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	451
CONTENT	459

ВСТУП

Сучасна лінгвістика є багатовимірною, багатоаспектною. Її проблематика охоплює і власне-мовні студіювання, і дослідження, пов'язані із суміжними / несуміжними галузями знань, що й зумовило постання нових напрямів на зразок соціолінгвістика, психолінгвістика, нейролінгвістика, патопсихолінгвістика, математична лінгвістика та ін. Водночас нові науково-лінгвістичні парадигми інтенсифікували формування новітніх напрямів, що сьогодні все більшою мірою актуалізують ті чи ті аспекти дослідження мовних явищ: функційна лінгвістика, ідеографічна лінгвістика, когнітивна лінгвістика тощо. Та й самі мовні одиниці починають розглядати в різних площинах та аспектах вияву, пор.: формально-граматичний аспект речення, семантико-синтаксичний аспект речення, комунікативний аспект речення, власне-семантичний аспект речення і под.

Охопити увесь спектр сучасних лінгвістичних питань досить складно, та й не варто, тому що вони різні за своїм навантаженням (теоретичним чи практичним), спрямуванням (діахронія / синхронія), аспектом (формальний, семантичний та ін.), виміром (експліцитний, імпліцитний тощо). Заявлений перелік можна продовжувати, але навряд чи можна вичерпати (див.: Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : В 4-х т. – Донецьк: ДонНУ, 2012). У потоці численних публікацій – монографій, наукових вісників, наукових альманахів, збірників наукових праць і под. – інколи досить складно зорієнтуватися і встановити зв'язок певної авторської концепції з іншими, відмінність такої концепції від інших, а також встигнути критично осмислити та узагальнити прочитане. У таких випадках на допомогу приходять рецензії, аналітичні огляди та іншого зразка матеріали, що містять і виклад матеріалу, та його аналіз, і його оцінку, і його зіставлення з іншими подібними / неподібними студіювання. Особливо важливим виступає визначення методологічного апарату дослідження, його королювання з відповідними постулатами наукової лінгвопарадигми.

Автор неодноразово звертався до первинного, вторинного прочитання наукових праць і прагнув запропонувати власне бачення їхнього місця в загальному лінгвістичному просторі та з'ясувати їхні зв'язки з відповідними напрямками, течіями, школами, простежити

наявність компонентів тих чи тих наукових лінгвопарадигм у мовознавчих працях. Уміщені рецензії, аналітичні огляди та інше не виступають рівнорядними в силу різної глибини прочитання наукової праці, водночас у своїй сукупності вони відбивають зріз активно студійованих науково-лінгвістичних проблем. І рецензії, й аналітичні огляди тощо постають своєрідними науковими жанрами, основним призначенням яких є виявити відношення рецензента до аналізованої праці. За своїми основними ознаками такі наукові жанри можна по-різному кваліфікувати. Так, рецензії в класифікаційних вимірах можуть бути: а) за обсягом – великі (надрецензії) та маленькі (мінірецензії); б) за кількістю аналізованих творів – монорецензії (розглянуто один науковий твір) та полірецензії (проаналізовано дві та більше наукові праці); в) за науковими жанрами рецензованих досліджень – монографічні (аналізовано монографію), статейні (аналізовано статтю) та ін. Наявний перелік різновидів є відкритим, тому що логічним буде продовження такої класифікації ознаками – тематичне спрямування, прагматичне призначення тощо. Уміщені у виданні рецензії, аналітичні огляди не охоплюють усього спектру виконаних автором критичних оцінок тих чи тих наукових праць (значна частина втрачена, окремо перебувають внутрішні рецензування – журнальні статті, статті в збірниках наукових праць і под.). Запропоновані ж відбивають ритм науково-лінгвістичних студіювань та істотно синтезують різнопланові мовознавчі пошуки, що сприяє адекватному їхньому прочитанню та сприйняттю.

МОВНА ЖИТТЄВІСТЬ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА

*Ставицька Леся. Естетика слова
в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. –
К.: Правда Ярославиців, 2000. – 154 с.*

Останнім часом значною мірою посилюється увага мовознавців до художньої мови періоду 10-30 років ХХ століття: вивчаються окремі аспекти лінгвопоетики, мовної системи митців, що творили у цей період, досліджуються письменницькі ідіостили, визначаються особливості стильової поліфонічності тогочасного літературного процесу. Та все ж цілісного погляду на історію української поетичної мови періоду перших трьох десятиліть ХХ століття немає.

Аналізована праця складається зі вступу, семи розділів, у кожному з яких знайшли відображення проблеми лінгвософії та лінгвоестетики, висновків та додатків. Так, у монографії розглядаються теоретичні питання поетичної мови (“Аспекти вивчення естетики слова у віршовій мові”), специфіка художньої обсервації життя ранніми модерністами (“Особливості поетичного моделювання світу у ранньомодерністському дискурсі”), з’ясовується мовно-естетична функція поетичного слова у поезії 10-х років ХХ століття, естетичні та філософські засади відтворення світоглядних домінант символізму, особливості образної семантики слова поетів-символістів (“Естетика слова у поезії 10-х рр. ХХ ст.”), визначається естетичний потенціал узагальнено-символічних паралелей, способи естетизації смакових, одоративних, колірних уявлень, лексико-семантична структура музичних образів, встановлюється типологія паронімічних контекстів (“Естетика слова в поезії 20-30 років ХХ ст.”), аналізується образ України з погляду на його структуру на художньому матеріалі поетів радянської України та представників емігрантської поезії (“Образ України в поезії 10-30 рр. ХХ ст.”), звертається увага на словесно-образні мотиви міста, зокрема емотивні параметри урбаністичної тематики, словесно-метонімічний простір міста, прослідковується естетичне вироблення поетами-символістами урбаністичної лексики, освоєння ними суспільно-політичної, виробничої лексики, абревіатур, власних імен політичних діячів (“Тенденції лексичного оновлення віршової мови 10-20 рр. ХХ ст.”), визначаються потенції метапоетичного аспекту функціонування слова у художньому тексті

символістських автометаописів (“Метапоетичний аспект естетичного значення слова”).

У висвітленні онтологічної природи поетичного тексту авторка, спираючись на концепції М.Хайдеггера та Г.-Г.Гадамера, що поглиблюють та доповнюють одна одну, визначає такі важливі лінгвопоетичні параметри слова: 1) безпосереднє зосередження поезії на слові, семантичне перевантаження якого створює ідеальні умови для конструювання письменником поетичної реальності; 2) створення в творчій уяві поета внаслідок суперечності між практичною мовою щоденного спілкування та художнім образом світу передумови для естетичного перетворення слова у тексті; 3) тяжіння поетичного слова до функціонального ускладнення, що, як твердить Л.Ставицька, перехрещуючись із формулою Д.Лихачова про літературу як “мистецтво подолання слова”, стосується важливого аспекту психології творчості: “Автор ніби навмисно підбирає важкий матеріал, який чинить опір своїми властивостями усім намаганням автора сказати те, що він хоче сказати”¹.

Мовно-естетичні утворення у досліджуваній поезії Л.Ставицька розглядає під кутом зору співвідношення в них традиції і новизни для кожного конкретного випадку образного слововживання. Авторка слушно зауважує, що для вивчення віршової мови в синхронії та діахронії необхідно звертатися до творів не тільки загальноновизнаної вартості, а й до всього літературно-художнього масиву, що містить твори, які в ієрархічній структурі естетичних цінностей посідають визначене місце. Л.Ставицька підтримує думку І.Гурвича про роль і значення художньо-другорядного як самоцінного літературного явища, оскільки “саме поети другорядні створюють літературну традицію. Вони перетворюють індивідуальні ознаки великого літературного твору в ознаки жанрові, індивідуальну комбінацію ознак фіксують як канонічну для даної епохи”².

Таким чином, авторка подає власне бачення ролі художньо-другорядного в системі національних мовно-естетичних цінностей і визначає їх такими основними факторами: 1)

¹ Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1986. – С.208.

² Гурвич И. Русская беллетристика: эволюция, поэтика, функции // Вопросы литературы. – 1990. – №5. – С.138.

закріплення письменником мовно-образної знахідки в парадигмі образного слововживання шляхом повторення “неповторного”, фіксації ним факту традиційності поетичного прийому; 2) наявність свіжих мовно-естетичних знахідок у мовотворчості другорядних поетів, що можуть відтворюватись в перспективі функціонування віршової мови. Співвідношення ж традиції та новизни, наголошує Л.Ставицька, створює у художньому контексті особливу зону естетичної напруги, апелювання її до естетичної пам’яті реципієнта. У цьому плані варто відзначити широту кола аналізованих авторкою поетів, загальна кількість яких сягає більше ста двадцяти, з-поміж яких є постаті загальнознані і зовсім невідомі (Б.-І.Антонич і В.Басюк, Ю.Клен і Г.Косяченко, В.Свідзинський і В.Ярошенко та багато ін.).

Особливою значущістю монографії Л.Ставицької як аналітика естетики образного слова є прагнення встановити лексично-образні групи – інтегрований лексичний матеріал, який дає змогу виявити сфери смислових інваріантів, що трансформуються у різних типах норм. Таку функцію, вважає дослідниця, виконують: 1) словесні узагальнено-символічні паралелі типу *світ – водний простір, вогонь, храм, сад*, естетичні утворення з семантичною домінантою кольору, запаху, звуку, музики, назви природних явищ, стихій, небесних тіл; 2) лексичні одиниці, ключові для художньої мови певної епохи, генетично пов’язані, як правило, з літературними напрямками та течіями; 3) поетична універсалія “образ країни”, яка в аспекті власних лексичних характеристик адекватна існуючій на певному етапі мовно-образній системі; 4) лексика, що віддзеркалює актуальну мовну стихію епохи (назви реалій доби, політичних явищ тощо). Саме у рамках цих смислових структур авторка здійснює лінгвоестетичний аналіз української поезики перших трьох десятиліть ХХ століття, наголошуючи на спільності та відмінностях символістського світосприйняття та інших літературних течій, угруповань, ідіостилів. Типологічний аналіз образного словника поезії, який здійснює Л.Ставицька, дає змогу уявити національно-образну картину світу з урахуванням специфіки вичленування її елементів.

Розглядаючи антиутилітарне спрямування модерної естетики, авторка, спираючись на погляди М.Євшана щодо ролі

творчості в “свободі чоловіка”³, справедливо зазначає, що на початку століття в українській поезії утвердився новий тип митця з модерним комплексом світобачення та своєрідним мисленням (с.28), що проявлялося у дискурсі символістів у недовомовленості, важковловимому змісті. Таке своєрідне мислення репрезентується у третьому розділі монографії Л.Ставицької прикладами норм ранньосимволістського слововживання, інтегрованих смисловим інваріантом типу “*піднятися в небо*”, активізацією лексичних мікрополів, що спеціалізуються на передачі семантики іншосвітів (напр., *кращий світ, зоряні світи, краї ясні, надземні зоряні простори* тощо), вживанням лексики зі статусом красивого стильового слова, що регулярно входить у поетичні контексти як носій естетичної вишуканості (напр., *срібло, корали, перла, жемчуг, серпанок, кришталь* тощо). При цьому наголошується на високій частотності використання у ранньомодерністській поезиці образної паралелі *світ – храм*, яка не тільки виявляла іманентну єдність світу, а й була звернена до ідеї Бога як основи єдності світу, відображала релігійні засади світовідчуття поетів-символістів. Л.Ставицька констатує, що функціональне навантаження образної паралелі *світ – храм* виявляється у двох аспектах: 1) вживання образу храму як метафори часткових конкретизаторів “світу”, внаслідок чого в поетичний обіг увійшли паралелі *душа, тіло, почуття, серце*; 2) розгортання уподібнення *світ – храм* у таких естетичних утвореннях, що побудовані на образному переосмисленні окремих реалій релігійної споруди, понять культу тощо (с. 41).

Окремо розглядаються тенденції до гіперсемантизації у віршових текстах слів-образів *сад, тюрма, могила, труна, вогонь, книга, бенкет, вино, мед*, при цьому звертається увага на взаємопроникнення “Людина – Всесвіт”, “Людина – природа”, що виступають частиною єдності світобудови в естетичній концепції символізму. У зв’язку з цим Л.Ставицька ґрунтовно розглядає ключові для символізму номінації природних явищ та закономірності їх реалізації у мовній естетиці майстрів слова, зокрема *захід сонця, смерк, туман, сніг, хмари, дим, листя*. Ґрунтовно досліджуються стилетворчі та мовно-естетичні функції у

³ Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н.Шумило. – К.: Основи, 1998.

поезії символістів, родові та видові назви квітів, колірних слів, естетика одоративних образів.

Четвертий розділ монографії присвячений естетиці слова у поезії 20-30 років ХХ століття, де дослідниця фіксує еволюцію віршової мови, лексично-образні трансформації, що їх зазнала значна частина поетичних образів. Так, наприклад, поезія М.Рильського 30-х років, за Л.Ставицькою, виявляє атеїстично-пропагандистський підтекст слова *храм*: “Наша праця і ми самі – *храм*”. Наведений приклад трактується як псевдообразна трансформація слова: лексема, що потенційно може виражати позитивну оцінку, засвоюється системою 30-х років як чинник створення у поезії стилістичної аури казенного оптимізму. Авторка розглядає лексико-семантичні комплекси “душа, емоції”, “водний простір”, “книга – душевно-емоційний світ людини”, “книга – природа”, символічні паралелі “день – людина”, “світ – дорога”, “світ – книга”, “весна, осінь – птах”, метафоричну модель “сонце – життя”. До окремої тематичної групи дослідниця відносить узагальнено-символічні паралелі з семантичним центром *вино, мед, сік, отрута*. Естетичну функцію назв напоїв авторка виявляє у їх взаємодії з денотативною сферою “природа”.

Розглядаючи ключові для 20-х років образи душі та серця під кутом зору прикладання до них різнотипних асоціацій, Л.Ставицька наголошує на тому, що останні забезпечують художньо-філософське втілення двох змістових констант: 1) душа – це щось чудесне і безсмертне; 2) душа – це демон. Естетику образів душі та серця значною мірою визначає нахил до опредмечення духовних субстанцій, матеріалізації духовного.

Л.Ставицька переконливо вказує на причини актуалізації в українській поезії 10-30 років образу України. Спираючись на думку теоретиків поетичної мови щодо структури образу країни в національній поезії, вона пропонує власний аналіз образу України за схемою: а) образ національного простору; б) образ часу; в) номінації дерев, квітів, рослин; г) назви природних явищ, пір року, доби; ґ) колірна лексика; д) національний зовнішній і внутрішній портрет.

Коментуючи синтез образної традиції та новизни в осмисленні культурного феномена міста, Л.Ставицька наголошує на тому, що образ міста в українській поезії увібрав типові риси, властиві символістській поетиці Верхарна, Рільке та Блока, серед

яких насамперед привертає увагу опис міста через уявлення містичного урбанізму (с.117). Активізується урбаністична лексика: *вулиці, автомобілі, ліхтарі, алеї, міський сад, кабаре* тощо, назви міського побуту, лексика суспільно-виробничої сфери, абрєвіатури, власні імена політичних діячів, що органічно вписувалася в мовно-образну модель світу 10-30 років.

Стійкість символістської норми слововживання у мовно-естетичній системі 20-30 років Л.Ставицька справедливо вбачає в тому, що, по-перше, майже повністю засвоюється лексична система символістського словника з необхідними семантичними трансформаціями; по-друге, у поезії закріплюються провідні принципи символістського світосприйняття, що був спрямований не на світ зовнішньої реальності, а на глибину психічного чуттєвого сприймання.

Суттєво доповнюють монографію додатки (“Поетична фразеологія та афористика” репрезентує фактичний матеріал, поділений за лексико-семантичними групами, “Словопоказчик”). Праця містить також предметний показчик, який полегшує віднайдення у книзі певних теоретичних понять, списки художньої літератури та цитованих джерел наукової літератури.

Глибоке проникнення у складний механізм поетичної мови, охоплення широким проблем стилістики, а не вузький аспект вивчення лише якоїсь однієї особливості поетичного моделювання світу у символістському дискурсі, поглиблення питання естетичної функції слова у лінгвістиці, що її опрацьовували І.Франко, О.Потебня, В.Виноградов та багато ін., ставлять цю книгу в ряд актуальних і необхідних досліджень, знайомство з якими поглиблює значення закономірностей творення поетичних текстів, естетичного навантаження слова в поезії.

*Анатолій Загнітко, Леся Оліфіренко
Донецький національний університет*

КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ СПІВВІДНОШЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Крысько В.Б. Исторический синтаксис русского языка.

Объект и переходность. –

М.: Изд-во “Индрик”, 1997. – 424 с.

Студії з історичної граматики, історії мови завжди привертали увагу, оскільки в них здебільшого робиться спроба встановити причини постання певного лінгвістичного явища, простежити його еволюцію та з'ясувати статус у граматичному ладі мови. Від класичних досліджень з історичної граматики О.О.Потебні (Из записок по русской грамматике: В 4 т. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. ½. – 536 с.; М.: Просвещение, 1968. – Т. 3. – 551 с.; 1985. – Т. 4. – Вып. 1. – 287 с.; 1977. – Т. 4. – Вып. 2. – 406 с.) і до сьогодні при розгляді граматичних явищ спираються на їх розвиток у синтаксичному ладі, внаслідок чого постають мотивованими висновки. Індоевропейський акузатив у своїй іпостасі не був обділений увагою дослідників. Його концептуальних постулатів торкнувся один із найталановитіших учнів О.О.Потебні – О.В.Попов. Цим, мабуть, і мотивується наявність першої глави у дослідженні В.Б.Крыська (с.19-46), в якій обґрунтовуються засадничі принципи лінгвістичного аналізу О.В.Попова. Завдяки суто деталізованому описові епохи, в яку жив і творив О.В.Попов, стають зрозумілими причини суттєвого спаду історичних студій у кінці ХІХ – початку ХХ ст., оскільки рецензент монографії 34-річний доцент Московського університету П.Ф.Фортунатов вважав її “ненауковою у своїй основі” і тому термінологічні аспекти визнані помилковими, а щодо цінності дослідження, то на неї було відведено тільки один абзац. Парадоксальним є те, що “Незважаючи на надзвичайно високу оцінку Попова, дану О.О.Потебнею, попри вельми позитивні відгуки І.В.Ягича, І.В.Нетушила (“геніально накреслений ... твір”), а пізніше – В.В.Виноградова, А.В.Десницької, Н.С.Чемоданова, аж до сьогоднішнього часу праця ученого залишається поза увагою багатьох мовознавців не тільки за кордоном (що, в принципі, цілком природно на тлі звичайного незнання російськомовної літератури), але й в нашій країні” (с.20-21). Постулат О.В.Попова, почерпнутий ним із Г.Хірта, про те, що називний і знахідний утворюють “становий хребет” (“das

Grundgerüst”) індоєвропейських мов, набуває основної тези у В.Б.Криська. Саме тому дослідник торкається знахідного об’єкта першого типу (часу і місця), об’єкта другого типу (комітативного, тобто знахідного незалежного (пор. грецьк. може бути перекладена як “Гектор між передніми йшов зі щитом” і “Гектор ... ніс щит”) (с.37), третього типу (відношень), що торкаються знахідного приводу і знахідного результату та подвійних знахідних. Всі ці різновиди досить ґрунтовно були простежені О.В.Поповим, який наголошував на необхідності послідовного врахування різновидів знахідного ускладненого з інфінітивом. Такий послідовний аналіз поглядів О.В.Попова став можливим тому, що В.Б.Крисько ще зі студентських років виніс велику повагу до поглядів ученого. Перша глава монографії по суті уміщує всю структуру роботи, в якій послідовно простежується історія обставинно-означальних знахідних (с.47-110), диференціація об’єктних значень і кристалізація прямооб’єктної функції знахідного відмінка (с.111-249), подвійний об’єктний знахідний (с.250-306), особливості знахідного при зворотних дієсловах (с.307-366). Особливо привабливим постає розгляд формування категорії пасива як специфічного маркера прямого об’єкта і транзитивності (с. 367-378), де з’ясовуються закономірності витворення і функціонального навантаження пасивних дієприкметників (с.367-375), зворотних дієслів (с.375-378).

Дослідження В.Б.Криська з повним правом можна віднести до фундаментальних, в яких з’ясовуються теоретично-концептуальні проблеми самої специфіки граматичного ладу, його еволюції. Така оцінка впливає з того, що слов’янські мови, як і інші індоєвропейські мови, належать до мов з суб’єктно-об’єктною організацією речення, зміни в якій заторкують видозміну всієї специфіки мови.

Розгляд історії обставинно-означальних знахідних автор розпочинає із зауваги про те, що “Історія східнослов’янського акулзатива ось уже більше 20 років, з часу виходу у світ монографії Д.С.Станішевої [1966] та “Сравнительно-исторического синтаксиса восточнославянских языков” [1968], не привертає уваги, що мотивується, на думку дослідника, поширеним твердженням про відсутність яких-небудь суттєвих відмінностей між вжитком знахідного відмінка у давньоруській мові та його сучасним

використанням (М.М.Преображенська). Очевидно, така абсолютизація не може бути визнана за достеменною, оскільки "...відхилення від ... норм у давньоруських пам'ятках не можуть бути зведені до "жалюгідних залишків, пережитків" [Якубинский 1953, 179], "надзвичайно рідкісних випадків" [Сравнительно-исторический синтаксис 1968, 206], "винятку у системі синтаксичних засобів" [Станишева 1966, 34], підтвердженням чого свідчить послідовний аналіз матеріалу XI-XIV ст. (с.47). Саме у цих пам'ятках виявлено "складну систему функціонування акузатива, яка суттєво відрізняється від ситуації, наявної в сучасних російській, українській та білоруській мовах, але багато де в чому подібну до даних інших давніх індоєвропейських мов" (Там само, с.47). На цих засадах В.Б.Крисько розкриває закономірності вияву просторового знахідного з встановленням діапазону функцій місця, мети, віддалі, міри руху, поряд з ним розкриваються особливості знахідного часу у пам'ятках цього періоду, де зафіксовано конструкції зі значенням знахідного моменту (в тому числі перерахування), часової протяжності та певного етапу або інтервалу. Не менш значущим постає розкриття специфіки вияву кількісного (власне-кількісного, просторової протяжності) та знахідного відношення, де простежується "класичний" *accusativus relationis*, знахідний причини і мети. Правда, розгляд цільової семантики був заторкнутий при аналізі просторового знахідного і таке дублювання є певною мірою виправданим, оскільки автор торкається в першому випадку лишень функцій знахідного у конструкціях типу: *hxa къ стои Богородици Печерської манастырь*, а в другому разі аналізом охоплено весь обшир конструкцій зі знахідним мети. Надзвичайно показовим при розгляді обставинно-означальних знахідних виступає простеження знахідного комодального та знахідного способу, оскільки комодальний знахідний позначає об'єкт (особу), до якого стосується дія або стан, які служать сферою вияву дії або почуттів (за О.В.Поповим [1881, 147]), пор.: *дивно и мя дружино*, а знахідний способу чітко виражений у старослов'янському адвербіальному типу: *видѣвъ ихъ іосифъ ... не обнажи меча. ни въ тьмници затвори. ни гладь замори*. Якщо знахідний способу є по суті винятковим явищем, то знахідний комодальний постає непоодиноким явищем в українській мові, що справедливо

констатували ще Ф.Міклошич, Є.К.Тимченко, пор.: *Дитину* живіт болить, *Цигана* ноги свербіт (с.107-108).

Диференціація об'єктних значень, зафіксованих у пам'ятках XI-XIV століть здійснюється через призму вирізнення знахідного у функціях просторового об'єкта (с.111-121), інструментального (с.122-143), деліберативного (с.144-146) об'єкта. Оскільки автор веде мову про кристалізацію прямооб'єктної функції знахідного, то умотивованим постає розмежування прямого і непрямого об'єкта. Результатом глибинного аналізу конструкцій з об'єктом є надзвичайно ємний підрозділ про варіативність знахідного і родового відмінків у давньоруській мові та поступова нівеляція останньої у середньо- і новоросійській мовах, де викінченим є простеження питання про найдавніші відношення акузатива і генітива, виявлення їх конвергентно-дивергентної взаємодії у найдавнішій сполучуваності форм відмінків при дієсловах фізичного впливу (с.160-165), фізичного сприйняття і передачі (с.165-167), володіння (с.167-168), зорового сприйняття та зорової діяльності (с.168-175), мислинневої діяльності, уваги, турботи та емоційного відношення, досягально-віддалювальних дієсловах (с.183-194). Водночас простежуються шляхи експансії акузативного керування і коментуються тенденції ліквідації варіативності генітива й акузатива особливо у новоросійській період. Показовим у цьому плані є твердження, що "Абсолютна семантична ідентичність об'єктних форм ЗВ і РВ при дієсловах активного слухового сприйняття сприяє тому, що протягом XVIII – початку XIX ст. генітивний актант стає периферійною, маргіальною формою керування" (с.222). Як констатує В.Б.Крисько, безпорядне змішування акузатива та генітива, варіативність об'єктних форм набула в епоху становлення норм сучасної літературної мови стилістичного статусу і здебільшого в XX столітті зазнала "семіотизації" (с.227). Так, "Варіативність РВ і ЗВ при *искать* носила ... стилістичний характер: "етимологічно" правильні форми типу *ищу своей шапки*, освячені традицією, визнавались кращими, ніж *ищу свою шапку*, між тим як конструкція *ищет бури* була єдиною можливою саме в силу стилістичного піднесення подібного звороту" (с.226-227).

Виваженим є підхід В.Б.Криська до розгляду "біакузативних конструкцій", в яких перехідне дієслово поєднується з двома

незалежними один від одного акузативами, які виражають нетотожні об'єкти, на які рівною мірою поширюється дієслівна дія, типу лат. *doceo te litteras* “я навчаю тебе грамоти” (с.250). Уже неодноразово дослідники історичної граматики наголошували на тому, що “конструкції з подвійним знахідним являють собою одну з найскладніших ділянок у системі функцій знахідного відмінка” (А.В.Десницька). Саме тому автор кваліфікує зворот “подвійний об'єктний знахідний” в індоєвропейських мовах як релікт поліфункціональності акузатива, характерною для праіндоєвропейського стану (с.253-254). Відштовхуючись від семантичної і генетичної класифікації біакузативних конструкцій, запропонованої О.О.Потебнею і О.В.Поповим, В.Б.Крисько значно розширює список слов'янських конструкцій з подвійним об'єктним знахідним, наголошуючи, що ці форми “з різним ступенем активності ... вживались в історії слов'янських мов при дієсловах ...: руху, навчання, питання і прохання, передачі, - які, відповідно, виступають як дієслова д і т р а н з и т и - в н і” (за Ф.Ліхтенберком). Автором простежено ступінь частотності біакузативних конструкцій з дієсловами руху (с.256-264), навчання (с.264-288), питання і прохання (с.288-294), наділення або виділення (с.294-305) і констатовано, що спільною рисою, яка об'єднує усі давньоруські біакузативні конструкції, є “... приналежність до церковно-книжних джерел..., що дозволяє інтерпретувати ці форми як церковнослов'янські кальки з грецької, які відтворювали готовий синтаксичний зразок навіть за відсутності іншомовного варіанту” (с.260).

Розгляд знахідного при зворотних дієсловах ґрунтується на врахуванні особливостей їх лексико-семантичного поділу, закономірностей семантико-синтаксичної сполучуваності та специфіки вияву семантики зворотності. Тому логічним постає аналіз декаузативних (дієслова подолання простору, навчання, одягання), непрямо-зворотних (комодальні, реципрокальні), динамічних, загальнозворотних, досягально-віддалювальних дієслів (с.307-364). З-поміж цієї групи дієслівних лексем В.Б.Крисько вирізняє плеонастичні зворотні конструкції (їх зафіксовано орієнтовно 20), суть яких полягає в тому, що “рефлексивна конструкція зберігає семантичну і синтаксичну структуру вихідної нерефлексивної, причому зворотний компонент дублюється

акузативним додатком” (с.360). Увесь загал таких лексем поділяється на два підкласи: 1) власне-зворотні дієслова (иные служилые нача(л)ные люди *чинятца себя* будто они Феирьфаксевых людеи) і 2) взаємно-зворотні дієслова (*избишася другъ друга*) (с.360-363).

Логічним завершенням розгляду об'єкта і перехідності, їх співвіднесеності постає аналіз формування категорії пасива як маркера прямого об'єкта і транзитивності (с.367-378), де автор з'ясовує закономірності постання, еволюції та семантико-синтаксичного навантаження пасивних дієприкметників та зворотних дієслів у пасивних конструкціях. В.Б.Крисько неодноразово при розгляді об'єктності і перехідності наголошує на закономірностях застосування визначального критерію цих категорій – пасивної конверсії, наголошуючи нерелевантність цієї ознаки для давніх епох мовного розвитку (с.367). Відомо, що пасивне значення може реалізовуватися двома рядами форм: 1) пасивними дієприкметниками (и вставъ начатъ пшти псалтьрь Двдвоу. И тоу абие многы троусь не *слышимъ* бывааше. Таче по млтвѣ сѣдъшу емоу се пакы бещисльныхъ бѣсовъ гла(с) *слышааше ся*) і 2) рефлексивами (да *съберѣте* ся въ црквь на млтвоу. Яко же ре(ч) въ стѣмъ еванглии. Иде же еста два или трѣе *събѣрани* въ имя мое. Тоу есмь посрѣдѣ васъ). Такі конструкції можуть бути взаємозамінюваними, що засвідчує їх функціональну тотожність. “Найважливішою особливістю, яка характеризує давньоруську систему дієприкметників, є утворення пасивних форм від інтразитивних (але об'єктних (у тексті чомусь об'єктивних? – А.З.) дієслів” (с.367). У середньо- та новоросійський періоди, наголошує В.Б.Крисько, цей феномен в основному скорочує свій вжиток, і вже тільки поодинокі приклади зустрічаються витворення пасивних дієприкметників від інтразитивних дієслів. Внаслідок цього переконливим постає твердження про те, що першим етапом становлення пасива як станової категорії стало усунення формально пасивних утворень від безоб'єктних дієслів. Це призвело до спеціалізації пасивних форм як власне-станових, а другим етапом було граничне скорочення числа пасивних форм від інтразитивних дієслів (*ругаемый*), що зумовило перетворення пасива в опозит транзитива, третім – відмирання пасивних форм від зворотних

дієслів (*поступленась*), що детермінувало обмеження опозиції актив / пасив сферою незворотних транзитивів.

Дослідження В.Б.Криська містить до кожної глави висновки, а в кінці книги наявне закінчення, що і підсумовує виконаний аналіз об'єкта і перехідності і водночас заакцентовує еволюцію цих форм в історії російської мови, наслідки цієї еволюції та сучасний вияв у зіставленні з незаперечними фактами давньоруської мови.

Попри незначні технічні недогляди, монографія В.Б.Криська виконана на високому історико-теоретичному рівні. Вона розширює наше бачення особливостей граматичного ладу давньоруської мови, розвиток специфіки категорій об'єкта і перехідності у середньо- та новоросійський періоди. Заторкування автором стилістичних проблем та аспектів дериваційних перетворень речення привідкриває завісу етапності стилістичної маркованості конструкцій в історії літературної мови. Знайомство з дослідженням В.Б.Криська буде корисним усім, кого приваблює історія мови, закономірності розвитку її граматичної специфіки і тенденції взаємодії різних мовних рівнів.

ПРАКТИКУМИ ІЗ СИНТАКСИСУ

Рагаўцоў В.І. Сінтаксіс беларускай і рускай моў.

Дыскусійная питанні. –

Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 199 с.;

Рагаўцоў В.І. Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства. –

Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 184 с.

Нинішнього року побачили світ відразу два посібники білоруського мовознавця, завідувача кафедри білоруської мови Могилівського педагогічного університету В.І.Рагавцова, адресовані студентам філологічних факультетів і присвячені найбільш важливим й актуальним питанням сучасного білоруського синтаксису (Рагаўцоў В.І. Сінтаксіс беларускай і рускай моў. Дыскусійная питанні. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 199 с.) та “вічним проблемам лінгвістики, їх інтерпретації в історії мовознавства” (Рагаўцоў В.І. Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 184 с.). Відразу наголосимо, що подібні видання по суті є першими в білорусистиці

і покривають наявну до нині лакуну в навчальному забезпеченні основних курсів у підготовці фахівців білоруської мови.

Синтаксис сучасних слов'янських мов характеризується значною кількістю дискусійних питань, що вимагають чіткого окреслення, викінченого дефінування, однозначного тлумачення при підготовці спеціалістів. Наукова полеміка у мовознавстві має різноманітні форми розв'язання, до яких ведуть певні дискусії (підтвердженням постають дискусії з проблем стилістики у 1954-1955рр., про відмінок як граматичну категорію у 1953-1958 рр., про словосполучення та особливості його структурної організації у середині 1970 років ХХ століття), семінари (відомий літній семінар у 1953 році в університеті штату Індіана призвів до постановня психолінгвістики як окремої науки), конгреси (відомий конгрес функціоналістів у середині 70-х років зумовив актуалізацію функціональних підходів до аналізу лінгвістичних проблем) тощо. Спокійнішим і виваженишим постає тон дискусійності, полеміки у спеціалізованих виданнях, різноманітних наукових збірниках, оглядових статтях, навчальних посібниках, в яких подається аналіз різних підходів до розгляду тих чи інших мовних явищ. До такого типу праць належить і дослідження з синтаксису білоруської мови (Рагаўцоў В.І. Синтаксис беларускай і рускай моў. Дыскусійная питанні. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 199 с.). У центрі уваги автора перебувають питання здебільшого теоретичного синтаксису, недостатньо висвітлені в науковій літературі: 1) словосполучення як синтаксична одиниця; 2) предикативність як основна ознака присудка і носій реченнєвої модальності; 3) статус однорідних присудків (до яких утворень належать речення з кількома присудками – до простих чи до складних речень); 4) синтаксична природа складного присудка; 5) особливості синтаксичної функції головних членів номінативних речень.

Наявність різних поглядів, підходів, класифікацій у білоруській і російській лінгвістиці В.І.Рагавцов пояснює критичним переосмисленням традиційних положень синтаксису сучасними науковцями, ускладненням традиційної лінгвістичної термінології, використанням нових методів, прийомів дослідження мовних явищ, глибшим вивченням синтаксичної будови мови.

Не залишилися поза увагою автора і малодосліджені питання щодо кваліфікації особливих типів речень (інфінітивних

вокативних, генітивних, речень проміжного і перехідного типу), розмежування звертань і вокативних речень, називного уявлення і номінативних речень, хоча цей спектр проблеми вимагає глибшого теоретичного осмислення і розгляд проблеми в комунікативному і семантико-синтаксичному аспектах.

Увесь матеріал В.І.Рагавцов об'єднав у сімнадцять розділів (“Словозлучэнне”, “Віды сінтаксічнай сувязі ў словозлучэнні”, “Паняцце сказа”, “Галоўныя члены сказа”, “Даданыя члены сказа”, “Аднасастаўныя сказы”, “Сінтаксічна непадзельныя сказы”, “Няпоўныя і эліптычныя сказы”, “Ускладнены прсты сказы”, “Пабочныя адзінкі”, “Устаўныя адзінкі”, “Параўняльныя звароты”, “Зваротак”, “Далучальныя канструкцыі”, “Складаны сказы”, “Складанае сінтаксічнае цэлае і абзац”), в яких сконденсовано подано аналіз різних концепцій і підходів, часто суперечливих і таких, що не містять точок дотику, але дослідник віднаходить у них спільне і врешті-решт пропонує власний погляд на проблему, цілком своєрідний і обґрунтований.

Особливо слід відзначити чітку структуру рецензованої праці, уміння оперувати теоретичним матеріалом, простежувати еволюцію поглядів на певну синтаксичну категорію, продуману систематизацію термінологічного апарату, розташування матеріалу за концентричним принципом – за принципом наростання складності аналізованих поглядів та й самих синтаксичних одиниць. Приваблює у посібнику той факт, що кожний розділ містить зауваження, примітки, рекомендації автора щодо кращого засвоєння матеріалу. З цією ж метою В.Рагавцов відходить від теоретичного академічного викладу, орієнтується при висвітленні питань на конкретну студентську аудиторію з певною сукупністю знань про основні підходи до розгляду словосполучення, простого і складного речення. Чітким є дотримання логічного зв'язку між складовими частинами навчального посібника та окремими підрозділами в межах певного розділу: на с.16-25 розглядається поняття керування, висвітлюються різні підходи до його розуміння, визначаються ознаки сильного і слабого керування, простежується співвідносність/неспіввідносність керування та іменного прилягання і тільки після цього з'ясовується специфіка прилягання, диференційні параметри якого чітко виявляються на тлі двох інших форм підрядного прислівного синтаксичного зв'язку – узгодження і

керування, хоча видається необхідним у цьому розділі хоча б коротко зупинитися на статусу кореляції як форми синтаксичного підрядного зв'язку, яка охоплює поєднання слів однієї частини типу *дівчина-агроном, народ-творець*.

При аналізі односкладних речень В.І.Рагавцов спирається на їхню загальну характеристику, встановлення спільних ознак для усіх типів речень з одним головним членом, подаючи кваліфікаційну характеристику головного члена односкладного речення (с.65-67) та зупиняючись детально на “пеўна-асабовых сказах” (с.67-68), “няпеўна-асабовых сказах” (с.68-69), “абагульнена-асабовых сказах” (с.70-74), “безасабовых сказах” (с.74-84), “інфінітыўных сказах” (с.84-88), “намінтыўных сказах” (с.88-103), “вакатыўных сказах” (с.103-104), “генітыўных сказах” (с.104-110). При цьому звертається увага на типологічно розмаїті конструкції. Так, з-поміж номінативних речень автор зупиняється на утвореннях типу *Ночь цёмная, Вось вёска, Вось і вёска, Дым над комінам* та на емоційно-оцінних номінативних реченнях. Досить продуманим і коректним постає аідхід до конструкцій типу *Дым над комінам*, які можна розглядати і як двоскладні, і як односкладні. Все залежить від того, як кваліфікувати словоформу *над комінам* – як обставину чи як неузгоджене означення. При розгляді *над комінам* як обставини речення виступає двоскладним неповним, а аналіз *над комінам* - як неузгодженого означення відкриває шлях для викінченого тлумачення такого утворення як односкладного номінативного.

Окреслюючи різноманітні підходи до розгляду тих чи інших мовних явищ, В.І.Рагавцов не завжди обґрунтовує власне бачення їхнього статусу., покликаючись на певне положення відомих білоруських або російських граматик, відомих лінгвістів. Якщо виходити з концепції самого навчального питання, в підзаголовку якого заявлено “Дыскусійная питанні”, то такий підхід цілком відповідає заявленій моделі, оскільки проблемами дискусійності пронизано весь матеріал. Реферування різних підходів здійснюється таким чином, щоб вияскравити сучасне тлумачення мовної одиниці, пор. “Беларуская граматыка” ўдакладняе, што фразеалагізаваныя сказы тыпу *Добрай ночы! З Новым годам!* і подобныя толькі паводле грамтычнай структуры блізкія да эліптычных, па адсутнасці сінтаксічных адносін паміж словамі (г.зн. паводле непадзельнасці) яны збліжаюцца з сінтаксічна непадзельнымі *Так; Не; Вядома* і да

т.п.” [Беларуская граматыка: У 2 ч. – Ч.2: Сінтаксіс. – Мн.: Навука і техника, 1986. – С. – 249]. Рецензоване видання продовжує серію видань типу [Подгаецкая І.М. Проблемный анализ литературы по современному русскому языку. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.] і в чомусь нагадує фундаментальне видання [Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.], але на відміну від них навчальний посібник Рагавцова В.І. “Сінтаксіс беларускай і рускай моў. Дыскусійная питанні” вирізняється зіставно-контрастивним планом, надзвичайно цікавим викладом, який постійно концентрує думку на висвітлюваній проблемі та функціонально-граматичним підходом до аналізу синтаксичних одиниць, синтаксичних форм, що дозволяє авторові зупинитись на тих нерівнорядних явищах, які наявні з-поміж однотипних утворень. Навчальний посібник становить цінність і з погляду кількості проаналізованої літератури, зіставлюваних і порівнюваних концепцій, адже їх кількість наближається до двохсот. Все це дає підстави стверджувати, що перед нами особлива міні-енциклопедія із зіставного і типологічного мовознавства, в якій відображено особливості синтаксичного ладу білоруської і російської мов.

Аналізована праця з історії загального мовознавства (Рагаўцоў В.І. Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 184 с.) покриває суттєву лакуну в навчально-методичному забезпеченні курсу загального мовознавства та його історії. Практикум побуваний традиційно: у ньому пропонуються уривки з концептуальних праць В.фон Гумбольдта (с.6-38), О.О.Потебні (с.39-65), І.О.Бодуена де Куртене (с.66-90), П.Ф.Фортунатова (с.91-106), Ф.де Соссюра (с.107-139), Е.Сепіра (с.140-157), Л.В.Щерба (с.158-177) та наводяться питання для самоконтролю студентів, що суттєво полегшує самостійне опрацювання поглядів відомих лінгвістів. У попередніх заувагах В.І.Рагавцов стисло характеризує зміст теорії певного мовознавця, розкриває значення їхньої діяльності у розвитку лінгвістичної думки, формуванні нових підходів до аналізу певних мовних явищ. Відчувається, що автор при доборі матеріалу прагнув максимально полегшити процес підготовки до розгляду певної проблеми, в силу чого умістив у навчальному посібнику лише найважливіші і найбільш актуальні питання історії лінгвістики, конкретизував

своїми питаннями особливо значущі проблеми, які вимагають поглибленого знайомства з працями відомих учених. Окремі із запропонованих питань вимагають своєї корекції (пор.: “Ці абгрунтовані тезіс В.Гумбольдта, што “мова абазначае нам не самі прадметы, а ўсяго толькі паняці пра іх”? Чаму? (с.23)) і мотивованим постае розширення наведених уривків з фундаментальних праць, оскільки запропоновані питання є ширшими за уривки з праць О.О.Потебні, П.Ф.Фортунатова та ін.

Загалом видання є неординарним і надзвичайно цінним у своїй навчально-прикладній моделі. Про вдумливий і виважений підхід В.І.Рагавцова свідчить і сама структура посібника, і наявний в ньому предметний показчик та наявність чіткого деталізованого змісту, спрямованих на якнайдоцільніше використання аналізованої праці в навчальному процесі. Книга розрахована на студентів та викладачів філологічних факультетів, а також на усіх тих, хто не байдужий до проблем історії мовознавства. Вона активізує творчий пошук, актуалізує на сьогоднішній день нерозв’язані проблеми.

Навчальні посібники В.І.Рагавцова (Рагаўцоў В.І. Сінтаксіс беларускай і рускай моў. Дыскусійная питанні. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 199 с.; Рагаўцоў В.І. Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства. – Мн.: Універсытэцкае, 2001. – 184 с.) засвідчують високий теоретичний рівень наукової думки дослідника і їхню прикладну спрямованість. Водночас вони відображають рівень творчого пошуку автора і неординарність бачення ним новітніх технологій навчання та активізації пошуково-творчого духу студентської аудиторії.

*Анатолій Загнітко, Вікторія Зарицька
Донецький національний університет*

КОМУНІКАТИВНА ДЕВІАЦІЯ У СТРУКТУРІ КОМУНІКАЦІЇ

*Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. –
Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 236 с.*

Історія мовознавства ХХ ст. засвідчує, що процес комунікації постійно перебував у центрі лінгвістичних пошуків. Зокрема такі його аспекти, як параметри мовленнєвого акту, умови, які його супроводжують, опрацьовували представники прагматики, правила мовленнєвої діяльності (добору мовних засобів, послідовності мовленнєвих дій і под.), а також проблеми, пов'язані із соціальною роллю його учасників, вивчалися у межах соціолінгвістики і т.д.

Загальний контекст мовознавчих студій на сучасному етапі відзначається виразним комунікативним спрямуванням, привнесенням у дослідження антропологічного компоненту. Усвідомлення комунікативної орієнтованості мовних одиниць і необхідності залучення до аналізу комунікації низки проблем, пов'язаних із взаємодією, взаємовпливом мовця та адресата повідомлення, закономірно приводить до творення активної граматики (термін "граматика" вживаємо у широкому значенні), тобто до прагнення схарактеризувати інвентар мовних засобів у проекції на їхню реалізацію у мовленні.

Особливе місце серед праць із комунікативної лінгвістики посідає монографія Ф.С.Бацевича "Основи комунікативної девіатології". І не тільки тому, що це перше в україністиці видання, в якому подано ґрунтовний аналіз причин і типів мовленнєвих відхилень. Виняткова важливість для розуміння механізму мовленнєвої діяльності досліджень різноманітних порушень цілком очевидна. Позитивне враження справляють обізнаність Ф.С.Бацевича в плані розроблених ним проблем, вираженість аналізу аномальних висловлень, мотивованість зроблених висновків, а також те, що вчений вважає за обов'язок посилатися на праці кожного дослідника, який так чи інакше торкався проблем мовленнєвих невдач.

Спираючись на здобутки вітчизняного і світового мовознавства, досвід психологів і фізіологів, Ф.С.Бацевич запропонував власну концепцію мовленнєвих девіацій. У межах

комунікативної лінгвістики відомі й інші спроби класифікації мовленнєвих помилок (див. праці Ю.Д.Апресяна, Н.Д.Арутюнової, В.З.Дем'янка, О.Р.Лурії, О.В.Падучевої, Б.Ф.Поршнева, колективне дослідження Б.Ю.Городецького, І.М.Кобозевої, І.Г.Сабурової, відомі статті Т.В.Булигіною та О.Д.Шмельова та ін.), проте визнаючи за ними належну роль у розбудові теорії девіатології, підкреслимо також потребу їх вдосконалення через відсутність єдиних параметрів класифікації та неможливість охопити всі наявні у мовленні відхилення.

Класифікація девіацій в інтерпретації Ф.С.Бацевича постає багатоступеневою. Цілком вивіреном видається вибір критеріїв диференціації типів аномальних висловлень: усвідомлюваність / неусвідомлюваність, умисність / неумисність – для усвідомлюваних, породження у нормальних / змінених станах свідомості, наявність / відсутність перешкод (тобто ускладненість / звичайність зовнішніх умов спілкування), пов'язаність з мовною / комунікативною компетенцією мовців (у термінології Ф.С.Бацевича "пропозитивні" і "прагматичні" девіації відповідно) – для неусвідомлюваних відхилень. Ці типи мовленнєвих помилок далі членуються дослідником на підтипи. Так, серед пропозитивних помилок він розмежує такі, що стосуються "власне" мовної форми пропозиції, і ті, які пов'язані з технікою оформлення мовлення (усні і письмові (з-поміж останніх виділяються описки і друкарські помилки залежно від того, написано чи видруковано текст)).

У силу того, що пропозитивні і прагматичні девіації виступають найбільш показовими у плані співвідношення когнітивного і лінгвального (у першому випадку), когнітивного, лінгвального і прагматичного (у другому), розглядові саме цих різновидів присвячено другий і третій розділ дослідження.

Причину виникнення пропозитивних помилок мовознавець вбачає у невідповідності задуму мовця та його втілення у мові, у конфлікті між "когнітивними стратегіями мовця і власне лінгвальним, обмеженим формальною організацією мовного матеріалу" [С. 32]. Позитивним вважаємо той факт, що Ф.С.Бацевич при кваліфікації механізмів виникнення аномальних висловлень не обмежився інтерпретативним підходом. Вихідним пунктом аналізу девіацій, пов'язаних з мовною компетенцією мовця, постає положення про наявність кореляцій, взаємозв'язків між типами

мовленнєвих відхилень на цьому рівні та відповідним / відповідними етапами процесу вербалізації. Дослідник обґрунтовує доцільність чотириелементної моделі породження мовлення, яка охоплює:

- 1) етап розчленування початкового задуму;
- 2) етап категоризації;
- 3) етап пропозиціювання;
- 4) етап побудови поверхневої структури висловлення [С. 36-43].

Згідно з цим дослідник виділяє чотири основні різновиди пропозитивних порушень із подальшою диференціацією підтипів: 1) девіації, пов'язані з розчленуванням мовцем початкового задуму (тавтологія і випадки невинновданой економії мовних засобів); 2) девіації, які стосуються категоризації аспектів задуму (випадки аномальної категоризації дії, процесу і стану); 3) девіації, пов'язані з процесами пропозиціювання (добір нестандартного конверсива, неїдіоматична і надлишкова лексикалізація, накладання синонімів, створення ненормативного неологізму) (видається, що приписувати неологізму нормативність/ненормативність дещо некоректно); 4) девіації, що виникають під час побудови поверхневої структури. Останні, за спостереженнями Ф.С.Бацевича, є найбільш численними та охоплюють: а) аномальну побудову синтаксичної структури (її недоцільне скорочення, невдалу перебудову структурної схеми речення, поєднання предиката із семантично не пов'язаним з ним вузлом, випадки контамінації несинонімічних предикатів, трансформації усталених виразів, ненормативного дієслівного керування, невдалі зміни граматичних форм слів під впливом аналогії, вживання ненормативних сполучників, аномальний порядок слів) і б) ненормативну організацію лексико-семантичної структури висловлення (невідповідності лексеми головній асерції пропозиції, рівню семантичного узагальнення пропозиції, пресупозиціям, нормам сполучуваності конкретної мови або невідповідність модальній рамці висловлення, а також добір лексичного елемента, паронімічного нормативному).

Загалом погоджуючись із запропонованою класифікацією, все ж відзначимо випадки поєднання у межах аномального висловлення кількох різновидів мовленнєвих девіацій (див. приклади зі стор. 60, які автор тлумачить як поєднання ненормативних категоризацій

результату дії і трансформації синтаксичної конструкції), а також деяку умовність виокремлення певних типів і підтипів (напр., розгляд деяких типів девіацій, пов'язаних із ненормативною формою слів (аномальні форми прислівників, прикметників і дісприкметників, а також відмінкових форм іменників, форм дієслівного способу і виду) серед помилок лексико-семантичного рівня [С. 108-111], і навпаки, тлумачення поєднання предиката із невідповідною його семантиці лексемою як такої, що стосується синтаксичної структури висловлення [С.87-88] ще раз підтверджують відсутність відсутність чіткої межі між цими підтипами).

Аналізуючи аномальні висловлення, Ф.С.Бацевич виходить із необхідності залучення до їх аналізу сукупності чинників, пов'язаних із учасниками комунікації, їх взаємодією і взаємовпливом, типами та умовами ситуації спілкування. При цьому автор дотримується ономасіологічного підходу, тобто кваліфікує суб'єкт як центральний компонент мовленнєвого акту. В силу цього значну увагу приділено розгляду прагматичних девіацій, які є наслідком порушення мовцем стратегії спілкування. Причини різноманітних порушень, на думку лінгвіста, полягають у суперечності між індивідуальним баченням ситуації, неповторністю кожного учасника комунікації та обмеженнями, які накладають на нього правила мовленнєвої поведінки, прийняті у певному колективі.

Переконливою також видається теза про те, що специфіка прагматичних мовленнєвих порушень, порівняно із пропозитивними, знаходить свій вияв у надетапності, тобто прагматичні девіації реалізуються не на певній стадії породження, а у висловленні загалом.

Аномалії цього типу охоплюють широкий спектр явищ, які характеризуються різним ступенем складності і впливу на адресата. Якщо помилки типу недоречності тону спілкування досить легко виправити при інтерпретації висловлення адресатом, то девіації, пов'язані із неврахуванням культурного контексту, норм поведінки у межах певного об'єднання людей зрозуміти і пояснити значно складніше, водночас саме вони становлять неабиякий інтерес для розуміння взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників під час мовленнєвого акту.

Класифікація комунікативних девіацій, подана у третьому розділі монографії, набуває такого вигляду: з-поміж усього загалу прагматичних відхилень за характером комунікації виділяються два основні типи (із подальшим розмежуванням підтипів): комунікативні невдачі у прямих мовленнєвих актах (до яких дослідник зараховує аномалії, пов'язані з мовцем, відхилення, які стосуються адресата, порушення орієнтації мовця на особу адресата і зміни орієнтацій на процес спілкування) і комунікативні невдачі у непрямих мовленнєвих актах, тобто у ситуаціях, які вимагають не прямого декодування слів мовця, а врахування імпліцитної інформації, підтексту (порушення у випадках вживання натяку, іронії та ін.).

Відзначаючи високий науковий рівень концепції Ф.С.Бацевича, її викінченість, що зумовлені загальним спектром проблеми, її ємністю та функціональним простором, хочеться висловити певні міркування.

1. Розглянувши підходи до створення моделі породження мовлення, які склалися у науці на сьогоднішній день, Ф.С.Бацевич надає перевагу еквіфінальному (інтегративному) підходу, концептуальні ідеї якого закладено Л.С.Виготським, Н.Хомським, продовжено у працях Є.С.Кубрякової. За цією концепцією виділення етапів породження мовлення визнається умовним, а уявлення про порядок чергування стадій – таким, що веде до надмірного спрощення самого процесу вербалізації. На думку представників інтегративного підходу, послідовність етапів не є сталою і назавжди закріпленою, вона виявиться неоднаковою для різних типів мовлення. Обраний Ф.С.Бацевичем матеріал дослідження – аномальні висловлення з української та російської художньої літератури XIX-XX ст. – не дозволяє гранично продемонструвати переваги цього підходу, виявити відмінності вербалізації у різних стилях мовлення.

2. Видається, що термінологічне сполучення "пропозитивні девіації" автор розуміє надто широко, зараховує до них весь комплекс мовленнєвих порушень, зумовлених протиріччям мисленнєвого і мовленнєвого чинників (див. розділ II. "Девіації, пов'язані з мовною компетенцією адресанта"). Водночас результатом пропозитивних відхилень Ф.С.Бацевич вважає "створення ненормативних пропозицій" [С.32], що суттєво звучує

це поняття. На нашу думку, до пропозитивних девіацій належать тільки мовленнєві відхилення на етапі створення пропозиції, під час якого мовець встановлює структуру та ієрархію учасників ситуації (див. пункт 3 того ж розділу).

3. Підвищеної уваги потребують також випадки, в яких межа між помилкою і новим процесом, наприклад, у граматичній системі мови, тенденцією до поступового утвердження відхилення як нормативного фактично відсутня. Це, зокрема, стосується контамінацій, напр.: *відігравати значення* ← *відігравати роль + мати значення* і под. [с. 83-84]. Кваліфікація подібних змішувань компонентів як різновиду мовленнєвих девіацій на рівні побудови поверхневої структури висловлення та можливість їх розгляду як вияву динамічних видозмін синтаксичних одиниць на сучасному етапі засвідчують необхідність їх подальшого дослідження.

Глибоке проникнення у складний механізм вербалізації, вдумливе осмислення співвідношення мисленнєвого, мовленнєвого і прагматичного чинників привідкривають завісу механізму породження мовленнєвих девіацій, що засвідчує значущість дослідження Ф.С.Бацевича для подальших студій із комунікативної лінгвістики. Без сумніву, рецензована монографія буде корисною науковцям, учителям-словесникам, а також всім, хто цікавиться проблемами породження мовлення, вона розгортає простір висвітлення новітніх проблем сучасної лінгвістики.

*Анатолій Загнітко, Ганна Ситар
Донецький національний університет*

НОВИЙ НАПРЯМ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

*Карпіловська Є.А. Вступ до комп'ютерної лінгвістики. –
Донецьк: ТОВ "Юго-Восток", 2003. – 184 с.*

Останні десятиліття все більше уваги приділяється таким основним напрямкам прикладної лінгвістики, як корпусна лінгвістика, машинний переклад, квантитативна лінгвістика, але провідне місце відводиться саме комп'ютерній лінгвістиці. Проте незважаючи на динамічний розвиток комп'ютерної лінгвістики, на

сьогодні ця дисципліна не забезпечена належним чином необхідними підручниками і навчальними посібниками.

Аналізований навчальний посібник Євгенії Анатоліївни Карпіловської "Вступ до комп'ютерної лінгвістики" (Донецьк: ТОВ "Юго-Восток", 2003. – 184 с.) – є одним з найбільших досягнень сучасної української лінгвістики, оскільки робота вирізняється глибокою теоретико-прикладною базою, послідовністю й логічністю викладу, продуманою систематизацією термінологічного апарату. Рецензоване дослідження побудоване за оригінальною авторською програмою і користується успіхом серед студентів, які здобувають спеціалізацію з "Комп'ютерної лінгвістики". Робота складається з двох розділів, кожен з яких об'єднує сім параграфів. У першому розділі обґрунтовані основні чинники появи нового напрямку в науці, з'ясовано місце комп'ютерної лінгвістики серед інших лінгвістичних дисциплін, виділені об'єкт та предмет комп'ютерної лінгвістики. Приваблює те, що кожен параграф закінчується коротким термінологічним словником, що значною мірою не тільки активізує, а й полегшує сприйняття матеріалу, сприяючи його систематизації.

Важливе місце при аналізі мовного матеріалу відводиться саме його структурації, тому заслуговує схвалення детальний розгляд автором бази даних та бази знань. При проектуванні бази даних ґрунтовно виділено два етапи: інфологічний та датологічний. У межах першого передбачається відбір об'єктів опису, типів інформації про їхню будову та функціонування, завданням другого етапу є вироблення способів представлення об'єктів та інформації про них у пам'яті комп'ютера, спеціальних маркерів-сигналізаторів для безпомилкового "розпізнавання" комп'ютером того чи іншого типу інформації тощо. На великому фактичному матеріалі автор продемонструвала, як працювати з базами даних, зацентувала увагу на проблемних питаннях, накреслила шляхи їх розв'язання. Крім словниковозорієнтованих, при розгляді проблем корпусної лінгвістики (с.73 - 92) проаналізовано й текстозорієнтовані бази даних. Загалом автором цілком вмотивовано (с.73) виділено два напрямки створення текстозорієнтованих баз даних: формування корпусів текстів, або повнотекстових баз даних, і створення електронних картотек, або ілюстративних баз даних, або баз цитат, які взаємодіють одна з одною, взаємодоповнюють одна одну. Особливої уваги заслуговує те, що автор не тільки детально проаналізувала стан як української корпусної лінгвістики, так і

американської, британської, французької тощо, а й висвітлила методику опрацювання текстів, основні напрямки розвитку української корпусної лінгвістики.

При здобутті спеціалізації з комп'ютерної лінгвістики велике місце відводиться і математичним дисциплінам, де опановується мова математики, математичний аналіз, ймовірні моделі, теорія інформації та кодування, математична логіка, тому заслуговує схвалення, що автор не оминула увагою такі питання як лінгвістичний алгоритм та лінгвістичний процесор, лінгвістичні проблеми створення баз даних. Глибоко та всебічно проаналізовано особливості та специфіку укладання комп'ютерного, або автоматичного, словника, також висвітлені здобутки сучасної лінгвістики у цьому напрямі. Автором окреслені основні лексикографічні процесори, відзначено зручності при роботі з тим чи іншим інтерфейсом, зокрема (с.68-70) продемонстровано специфіку роботи з лексикографічним процесором СЛОВО, де яскраво продемонстрована специфіка можливостей та зручностей саме комп'ютерного словника.

На сьогодні гордістю будь-якої мови постає її машинний національний фонд, саме тому на це велика увага звертається у всіх розвинених країнах. У сьомому параграфі "Комп'ютерний фонд української мови в Інституті мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України" аналізуються здобутки та шляхи розвитку української лінгвістики в цьому напрямку.

Однією з актуальних проблем комп'ютерної лінгвістики є машинний переклад, оскільки він є одним з ефективних способів подолання мовного бар'єру. І дуже добре, що автор аналізує цю проблему у синхронії та діахронії, виділяючи основні здобутки вітчизняного мовознавства у цьому руслі. Вдалою є класифікація (с.153- 154) систем машинного перекладу за такими ознаками: підхід до опрацювання тексту, спосіб зіставлення текстів вхідною та вихідною мовами, спосіб опрацювання тексту вхідною мовою, роль людини у здійсненні машинного перекладу, спосіб представлення інформації вхідною та вихідною мовами. Позитивним є те, що автор для кращого розуміння теоретичних проблем машинного перекладу наводить великий фактичний матеріал, одержаний під час роботи зі системою ПЛАЙ, звертається увага і на недоліки машинного перекладу. Цінними є перспективні висновки цього параграфа, які спрямовані саме на покращення якості перекладу.

Окреслюючи проблеми комп'ютерної лінгвістики, автор вдало вияскравила проблему створення баз даних. Цілком слушним є висновок проте, що (с.117) побудувати семантичну сітку можна лише, виконавши певні процедури аналізу й опису окремої сукупності однорідних об'єктів, а саме: 1) виявивши всі складники лексико-семантичного об'єднання, 2) визначивши їхню семантичну будову та 3) семантичні відношення між ними. Вдалим виступає розгляд особливостей автоматичного морфологічного опрацювання текстової інформації, що є одним з провідних завдань комп'ютерної лінгвістики. Детально розглянуто хід модуля автоматичного морфологічного аналізу тексту в системі автоматичного перероблення тексту та в автоматичній системі опрацювання тексту на прикладі автоматичного граматичного аналізу тексту, створеного співробітниками структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України для опрацювання наукових текстів російською та українською мовами. Заслужує схвалення скрупульозний аналіз теоретико-прикладних аспектів лінгвістичного забезпечення модуля автоматичного морфологічного аналізу у системі автоматичного граматичного аналізу тексту, зокрема алгоритмізованих правил визначення граматичних класів та граматичних підкласів слів.

Навчальний посібник вирізняється чіткою структурованістю, виваженим та вдумливим аналізом актуальних проблем комп'ютерної лінгвістики, вдалим поєднанням теоретичної та практичної частин, чіткою деталізацією змісту. Добре те, що автор розмежувала літературу на праці загального характеру: підручники, посібники, проблемні огляди, і праці з окремих проблем комп'ютерної лінгвістики, що значно полегшить роботу студента при опрацюванні того чи іншого питання. Загалом посібник спрямований на активізацію розгляду складних питань комп'ютерної лінгвістики. Його видання покриває наявну лакуну у навчально-прикладній літературі, а його побудова відповідає найсучаснішим підходам щодо структурування підручника з послідовним дотриманням найголовніших методичних постулатів та принципам організації самостійної навчальної роботи студентів.

*А. Загнітко, М. Вінтонів
Донецький національний університет*

КАТЕГОРІЙНА СЕМАНТИКА АПЕЛЯЦІЇ

Скаб М. *Граматика апеляції в українській мові.* –
Чернівці: Місто, 2002. – 272 с.

Монографія М. Скаба присвячена актуальній проблемі сучасної лінгвістики – простеженню специфіки функціональної сфери апеляції в українській мові, при цьому аналіз здійснюється у семантичній, граматичній, прагматичній і стилістичній площинах. Структура монографії досить ємна (включає, крім вступу, висновків, списку літератури, шість основних розділів (Розділ I. *Сфера апеляції як функціонально-граматична реалія* – с. 8-33; Розділ II. *Типологія апеляційних конструкцій сучасної української мови* – с. 33-63; Розділ III. *Морфологічна характеристика основних засобів вираження апеляції* – с. 63-132; Розділ IV. *Семантико-синтаксична характеристика комплексу апеляції в українській мові* – с. 132- 167; Розділ V. *Формально-синтаксична своєрідність виявлення апеляції в українській мові* – с. 167-211; Розділ VI. *Підграматика апеляції та її місце в граматичній системі мови* – с. 211-222) і підпорядкована комплексному вивченню засобів апеляції української мови, напрацюванню нового підходу до опису граматичної системи мови з урахуванням наявності в ній специфічної з погляду формальної репрезентації комунікативно необхідної функціональної сфери апеляції (зверненості). У цьому руслі, очевидно, необхідно було також врахувати й український національно-культурний компонент репрезентації цієї сфери, поза яким вона втрачає свою мотивованість та її протиставлення іншим як самодостатньої цінності, окреслення корелятивності / некорелятивності форм апеляції і ввічливості, пошанування, усталення такої корелятивності у відповідних формулах, що постають самодостатніми у сфері мовленнєвої комунікації.

Відразу варто заакцентувати, що дослідження М. Скаба виконане на належному науковому рівні, автор вільно оперує найновішими досягненнями в сучасній лінгвістиці, опосередкованим підтвердженням чого є наведений список літератури (720 позицій).

Перший розділ „*Сфера апеляції як функціонально-граматична реалія*” присвячений з’ясуванню статусу апеляційної функції у мові, виявленню сфери апеляції як специфічного мовного

функціонального утворення та розгляду термінів і понять, якими окреслюють і називають аналізовані явища. Значне місце відведено простеженню еволюції поглядів лінгвістів на апелятивну сферу. У цьому разі, підтримуючи думки автора щодо апеляції, її сфери як специфічного мовного функціонального утворення, варто наголосити на системному вияві апелятивних форм (пор. другий розділ монографії).

У другому розділі „*Морфологічна характеристика основних засобів вираження апеляції*” знайшли висвітлення особливості апелятивності у спонукальних, розповідних і питальних реченнях, при цьому за основу взято чотири позиції мовця або його комунікативні інтенції: декларативність, імперативність, інтерогативність й опитивність (с. 33).

Третій розділ „*Морфологічна характеристика основних засобів вираження апеляції*” зосереджує увагу на диференціації предикатної: імперативи 2-ої особи, імперативи 1-ої особи множини (с. 63-69) і субстанційної: вокатив іменника, вокатив займенника, хоча автор оперує утрадиційним поняттям „займенникові іменники 2-ої особи”, субстантивовані прикметники, форми непрямих відмінків займенникових іменників ти, ви, займенникові прикметники твій, ваш, (с. 69-76) сфер змісту. Водночас приділено увагу тотожності функцій та граматичного оформлення вокатива й імператива (с. 121-124), хоча у повному обсязі функціонально-семантичні парадигми імператива і вокатива не накладаються одну на одну, оскільки вторинні їхні функції охоплюють не тільки тотожні сфери.

При семантико-синтаксичній характеристиці комплексу апеляції (четвертий розділ „*Семантико-синтаксична характеристика комплексу апеляції в українській мові*”) значна увага приділена розкриттю співвідношення ярусної структури речення й апеляції, синтаксемній структурі комплексу апеляції та простеженню специфіки вияву семантико-синтаксичних ознак у сфері апеляції зі встановленням основних / неосновних площин репрезентації. Автор торкається також проблеми структури вокативної синтаксеми (с. 163-168). Ґрунтуючись на тому, що синтаксема є пучком семантико-синтаксичних ознак, М. Скаб приходить до твердження про польовий її характер з обов'язковим її виявом первинною графемою на формально-синтаксичному рівні

речення (с. 164-165). У зв'язку з цим робиться висновок про необхідність виділення в граматичній системі мови однієї вокативної синтаксеми (як абстрактної одиниці мови) „та відповідно виділення в її структурі певної кількості варіантів...”, які вже виявляються у мовленні в конкретних проявах” (с. 165), що, на погляд М. Скаба, відповідає „достатньо апробованому та усталеному в лінгвістиці функціональному представленню звукової системи мови (порівняй: фонема – синтаксема, варіант фонемі – варіант синтаксеми, звук – речення з локативом у нашому випадку)” (Там само).

П'ятий розділ „*Формально-синтаксична своєрідність виявлення апеляції в українській мові*” розкриває: 1) проблему синтаксичного статусу виразників апеляції, 2) питання про статус так званих вокативних речень, 3) формально-синтаксичний статус вокатива у складі імперативних конструкцій з дієсловами у формі 2-ої особи (с. 183-193), 4) особливості предметного змісту займенникових іменників ти, ви у сфері апеляції, 5) закономірності вираження апеляції предикатами (очевидно, маються на увазі спеціалізовані предикати української мови, що дорівнюють *verbum finitum* (за О.О.Потебнею)), 6) формально-синтаксичний статус вокатива у розповідних реченнях, 7) статус форм вокатива як уточнювачів інших форм кличного відмінка та 8) закономірності вияву парадигми речень апеляції (с. 204-211).

У шостому розділі („*Підграматика апеляції та її місце в граматичній системі мови*”), що варто розглядати як підсумковий, з'ясовується структура апелятивної граматики та простежується її статус у граматичній системі мови. Констатовано, що „цілком коректним видається виділення в граматиці спеціальної особливої підграматики апеляції, яка описує граматичні одиниці (та зв'язки між ними), що виконують апеляційну функцію. Таку підграматику апеляції протиставляємо підграматиці репрезентації, яка вивчає засоби реалізації мовної функції представлення” (с. 211-212). Розгляд сфери апеляції заясравив ряд дискусійних моментів, з-поміж яких видаються особливо вагомими: 1) необхідність послідовнішого окреслення периферії поля функціональної сфери апеляції; 2) при встановленні опосередковано предикатної частини змісту апеляції слід було враховувати різноманітні супровідні значення, наявні у тій чи іншій морфологічній формі, оскільки у

цьому разі важливими часто є саме останні, пор. *Адресате, діяв би* – супровідний відтінок бажальності тощо; 3) розкриття семантико-синтаксичного комплексу апеляції (розділ четвертий “*Семантико-синтаксична характеристика комплексу апеляції в сучасній українській мові*”) постало б обґрунтованішим при врахуванні різновидів мовленнєвих актів, з якими прямо / опосередковано корелюють відповідні апелятивні форми і/або формули, водночас це співвідноситься і з тим чи іншим комунікативним регістром, адже для інформативного регістру власне-апелятивні форми зовсім не притаманні, на відміну від генеритивного тощо; 4) твердження про те, що “значення другоособовості послаблюється в спонукальних конструкціях з дієсловом-імперативом у формі 1-ої особи множини” (с. 157) вимагає свого розвитку, оскільки таке послаблення, в першу чергу, зумовлене різними комунікативно ціннісними настановами та специфікою організації мовленнєвого акту, його кортежу; 5) розгляд статусу апеляційності у комунікативній сфері мови необхідно було здійснювати також з урахуванням її співвідношення з когнітивністю, поза якою її реалізація постає неможливою.

Аналіз семантичної площини апеляції можливий при переході від системи до тексту, оскільки це зумовлює постання функціональних граматик активного типу, які вимагають відповідних активних словників – ідеографічного, комбінаторного, семантичного та інтегрального, а перехід від тексту до системи зумовлює постання дескриптивної граматики пасивного характеру, що підтримується традиційними алфавітно-тлумачними словниками. Останнє реалізовано при розгляді граматичної площини апелятивності. Перехід від мови-системи і мови-тексту до мови-здібності здійснюється шляхом побудови генеритивної граматики, при цьому набір правил генерації виступає як операційний аналог мови-здібності і спрямований у прагматичну сферу. Саме цей аспект слід було посилити при розгляді прагматики апеляції, чітко відмежувавши її від стилістики, оскільки це різні аспекти (с. 132-163).

Висловлені міркування є дискусійними і зумовлені тим, що рецензована монографія М. Скаба є першою спробою теоретичного обґрунтування граматики апеляції в українській мові та окресленням формально-граматичної, семантико-синтаксичної і функціонально-комунікативної площин її вияву. Дослідження

автора спонукає до роздумів, воно покриває на сьогодні мало досліджену сферу комунікативної імперативності мовця у процесі спілкування. Знайомство з ним спонукає до роздумів, до творчого осмислення граматичного багатства української мови.

ЗГАДУВАТИ, ЩОБ ПАМ'ЯТАТИ

Костиря І.С. Межівська сторона: Ліричні сповіді, есеї, бібліографічні довідки, твори, статті, спогади, листи. – Донецьк: Видавництво „Каштан”, 2003. – 580 с.

Генрі Міллер, один з найцікавіших американських письменників ХХ століття, видав 1947 року книгу синтетичного жанру під промовистою назвою „Згадувати, аби пам'ятати”. Спільним лейтмотивом пам'яті американець об'єднав есеї, дорожні нотатки, спонтанні рефлексії, щоденникові уривки, портретні замальовки, зафіксувавши в такий спосіб свої зустрічі з різноманітними цікавими людьми. Мотив пам'яті в принципі є одним з визначальних у культурному надбанні людства з часів його першого самоусвідомлення. Остання, вже посмертно видана, книга відомого донецького письменника Івана Костири (1932 – 2003) – „*Межівська сторона*” – так само об'єднує різножанрові тексти (есеї, листи, бібліографічні довідки, художні твори, спогади й своєрідні ліричні одкровення) за принципом віднаходження, фіксування й передачі нащадкам для подальшого збереження безцінних фрагментів індивідуальних творчих світів – колись – цілковито приватних, а наразі, як би це патосно не звучало, – загальнонародних.

Літературне краєзнавство, до царини якого з повним правом треба віднести і останню в часі книгу І.Костири, активно розвивається впродовж останніх десяти – дванадцяти років і має, на нашу думку, неабиякі перспективи. Бо неможливо судити про глобальне (скажімо, про загальнонаціональну літературну історію), не зрозумівши, не осягнувши малого, місцевого, що має свою регіональну специфіку, закорінену, передусім, у ландшафтах і ментальності народу. Краєзнавством письменник захопився наприкінці життя, подарувавши впродовж 2001 – 2002 років читачам

три цікаві й інформаційно дуже насичені книги – „Думи о Диком полі”, „Думи о Донецком кряже”, „Слово о Донецком крае”.

Останньою книгою автора, яку він сам ще встиг підготувати до друку, не випадково є книга про його „найменшу Батьківщину”, окреслену, з першого погляду, аж надто вузько – рамками одного Межівського району Дніпропетровської області. Та коли подивитись на кількісний і якісний склад літераторів, що походять із селищ цього району, то задум автора не викликає занайменших заперечень. Чого лише варті імена першорядних письменників, що по праву належать усій українській нації – Аркадій Казка, поет, що через власну людську (але зовсім не літературну) скромність, на жаль, і сьогодні лишається в тіні П.Тичини (можливо, щось змінить на краще дисертація за творчістю А.Казки Ольги Деркачової, що була захищена в грудні 2003 року в Прикарпатському університеті імені В.Стефаника); поет, Василь Мисик, напrawdę культова постать харківського літературного бомонду ще зовсім недавніх часів; Сава Божко, натхненний спілувач Південного Сходу, його степового минулого і нелегкої шахтарської праці; Олена Ган, письменниця й мати всесвітньо відомої Олени Блаватської. Або й різножанрова творчість самого автора книги Івана Костири, письменника для Донецька як знаного, так і улюбленого багатьма – як фахівцями, так і звичайними читачами. Та й інші літератори, представлені в хрестоматійній частині „Межівської сторони”, серед яких і наші сучасники, є цікавими й по-своєму оригінальними творчими особистостями, безперечно, вартими читацької уваги.

Лірична інтермедія. Не можна спокійно читати передне слово „Любов і смерть Івана Костири”, написане його дружиною Оленою з любов’ю, повагою, болем і гордістю за свого чоловіка: „Його робота переривалася викликами „Швидкої”. Поспішав. Невже знав? Відчував? ...Він шкодував усе життя, що так мало писав українською – рідною маминою мовою, бо був українцем з діда-прадіда. Просто так склалося його життя, яке не повернеш. І якою б мовою не писав, він був і залишиться сином України. ...Але хто б там не дорікав, я певна, що він жив і помер українцем”. Іван Костиря був не лише письменником; він був щасливою людиною, коли поруч з ним була жінка, що говорить про нього таким чистим і впевненим голосом у той час, коли сам він може говорити лише своїми книгами.

Структурно, праця І.Костири складається з двох частин, перша з яких обіймає спогади, ліричні сповіді та пошукові дослідження автора, присвячені рідній Межовій і талановитим письменникам-землякам. Оповідь ллється невимушено й легко, автор ніби просто спілкується з уявним своїм читачем, щиро сповідаючись навіть у своєму колишньому „невігластві”, як він говорить, стосовно, скажімо, такого непересічного свого земляка, яким був Аркадій Казка. Про репресованого поета, що наклав на себе руки в ув'язненні, не так просто було почути або знайти якісь докладніші відомості навіть у 1990 році. Цей нарис автора про А.Казку приваблює посеред інших чеснот і прихованих ресурсів Івана Костири, зокрема, і допитливе око науковця. Зрештою, це стосується й інших есеїв, змістовно насичених і стилістично доступних, прозорих, читабельних.

Хрестоматійна частина праці „Межівська сторона” відзначається як багатством матеріалу, так і чіткою логікою та виваженістю його подачі. Автор-упорядник представляє читачеві твори або уривки різних жанрів, розрахованих також, що вагомо, на різні вікові категорії. Дуже вагомими є біо-бібліографічні довідки, що супроводжують добірки представлених в хрестоматії авторів, літературно-критичні статті, листи, інтерв'ю тощо. Направду приємно, що упорядник подбав і про переклади українською мовою творів і статей, написаних авторами російською. Направду, після цього беззастережно віриш дружині письменника, що *він жив і помер українцем*, бо ще й сьогодні в подібних випадках часто забувають подбати про адекватні переклади державною мовою.

Ліризм і синівська любов до рідного краю, які випромінюють обидві частини цієї, по-своєму унікальної, книги вигідно поєднуються із ледве чи не науковим підходом автора до втілення свого задуму. З приємністю хочу зауважити або й наголосити, що ця книга написана легкою українською мовою, без малоросійського блазнювання і псевдонародності та, водночас, без академічної зарозумілості (як сьогодні це часто буває), книжної сухості у сенсі стилістичному. Відчувається рука досвідченого майстра, що знався на своєму ремеслі.

Історико-літературна та навчально-освітня вартість цієї книги не викликають жодних сумнівів. І можна лише щиро шкодувати, що життя Івана Костири урвалося (навіть враховуючи

його численні інфаркти) так несподівано рано, коли він був увесь у творчому горінні й цілковитій інтелектуальній притомності; і мав, напевно, багато ще інших нереалізованих планів. Працездатність цієї людини в останні роки по-своєму заворожує і закликає до таких самих маленьких подвигів в ім'я як „малої”, так і „великої” нашої Батьківщини. Зрештою, для того й приходимо у цей світ, аби збагнути створене попередниками, а відтак і примножити, зроблене ними, карбуючи все це в підсонні власної та національної пам'яті. Сьогодні нам лишається не лише *згадувати, аби пам'ятати*, але – по можливості – і продовжувати почате такими нашими земляками, яким був незабутній Іван Костира.

Книга заповнює наявну нині лакуну в навчально-прикладній літературі, адресованій читачам шкільного віку. Та й не тільки. Знайомство з нею буде корисним для тих, хто не збайдужів до художнього слова, хто цікавиться літературно-мистецькою спадщиною рідного краю, рідної землі. Без знання цієї спадщини вужчими стають наші сучасні орієнтири, не таким діткливо-проникливим постає знання нашої минувшини, поза якою не відбулися ми б сучасні.

Анатолій Загнітко, Олег Соловей
Донецький національний університет

ТИПОЛОГІЧНІ Й ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКИХ ПРЕДИКАТІВ, ВІДМІНКІВ І ДІАТЕЗ

*Даниленко А.І. Предикати, відмінки і діатези
в українській мові: історичний і типологічний аспекти. –
Харків: Око, 2003. – 512 с.*

Рецензована праця належить до тих монографій, які спонукають до роздумів, міркувань, викликають прагнення посперечатися, подискутувати, не погодитися у чомусь з дослідником. У ній чи не вперше комплексно розглядається типологічний й історичний аспекти українських відмінків, предикатів і діатез – і в цьому її найбільший позитив, саме цим вона суттєво вирізняється на загальному тлі сучасної наукової продукції. В першу чергу вражає енциклопедична обізнаність автора з

висвітлюваними проблемами, його уміння аналізувати наукові теорії, віднаходити спільне і відмінне у досить різних наукових концепціях і водночас відстоювати свій погляд, послідовно його аргументуючи та підтверджуючи власним фактичним матеріалом. Монографія складається з передмови (розкривається проблема по трактування вихідних категорій (відмінків, діатез і предикатів) – с. 7-22, тринадцяти розділів (**Розділ I. Проблема предикативних відмінків** (с. 27-59); **Розділ II. Унутрішньоісторичні засади періодизації української мови** (с. 60-90); **Розділ III. Проблема праїндоевропейських діатез і дві „мовні ментальності”** (с. 91-118); **Розділ IV. Аспекти полісинтетичної передісторії української мови (I): партиципальні уявлення** (с. 119-147); **Розділ V. Аспекти полісинтетичної передісторії української мови (II): типи предикатів** (с. 148-156); **Розділ VI. Предикативність іменника і номінативний розвиток багатоядерного речення-повідомлення** (с. 157-201); **Розділ VII. Протодієслівні предикати: проблема предикативних часток** (с. 202-223); **Розділ VIII. Протодієслівні предикати: форми на –no/-to (I)** (с. 224-264); **Розділ IX. Протодієслівні предикати: форми на –no/-to (II)** (с. 265-325); **Розділ X. Perfecta tantum в балтських і слов'янських мовах: українські рефлексі** (с. 327-346); **Розділ XI. Ергативне розщеплення і формування ergo-et-nunc-ракурсу** (с. 347-366); **Розділ XII. Шляхи активізації станових предикатів: українські рефлексі media tantum** (с. 367-387); **Розділ XIII. Типологія ergo-et-nunc-ракурсу: вторинний аналітизм і первинний синтетизм** (с. 389-414)), висновків (с. 415-420), переліку бібліографічних скорочень, списку використаної літератури, вказівки на використані джерела і тематичного покажчика.

Заявлена проблема не належить до простих і пересічних у граматиці і для її розв'язання (та й навіть простого висвітлення!) вимагається уміння синтезувати прочитане і простежувати спільне у функціональних, семантичних, структурних виявах предикатів, відмінків і діатез у слов'янських, що й підтверджує сам дослідник у перших рядках твору, безапеляційно наголошуючи, що за мету поставлено „дослідити в історичній та типологічній площинах систему морфолого-синтаксичних і семантичних категорій відмінка, предиката і діатези (с.5). Відразу зазначимо, що критерій історичності і типологічності, поза всяким сумнівом, у роботі

повністю витримано без усякої шкоди одного на користь іншого. Відштовхуючись від цілого ряду концепцій та ідей щодо стадіального поступу праїндоевропейської мови загалом та віднаходячи в ньому місце українській мові зокрема, А.І.Даниленко постійно тримає в полі зору предикати, відмінки і діатези. Усі розділи написані творчо, з метою наголошення дискусійності проблеми автор досить часто послуговується метафорою („Куди йде українська мова?": проблема предикативних відмінків), що насичує текст певною образністю. Суттєвим постає також те, що у монографії послідовно диференціюються внутрішні і зовнішні чинники еволюції категорійної семантики та напрямів її взаємодії, поряд з цим відбувається простеження співвідношення синтетичності й аналітичності у мовних конструктах („4. Синтетичний розвиток: від інкорпорації до номінативності" тощо).

Не вдаючись у традиційні норми рецензії, не переказуватиму зміст аналізованої монографії, оскільки це просто неможливо зробити, оскільки висвітлювані категорії надзвичайно ємні і запропонований розгляд постає надзвичайно своєрідним і науково виваженим. Автор на підтвердження своїх думок використовує не тільки суто український матеріал, але й факти цілого ряду європейських та неєвропейських мов, що працює на користь висвітлюваної проблеми і дозволяє переконливо простежити ті чи ті типологічні особливості українських предикатів, відмінків і діатез. Подібна праця, безперечно, викликає певні міркування, що зумовлені ємністю висвітлюваної проблеми, значним діапазоном взаємодії і взаємопроникнення досліджуваних категорій.

1. Не зовсім постає переконливою думка про те, що „орудний в структурі ознакового повідомлення позначає „р і ч и щ е" розгортання предикативної ознаки", оскільки ця думка надто категорична і наведені нижче (чи подалі) коментарі зовсім не підтверджують її (с. 236). Це ж стосується й акцентованої тези про факультативний знахідний відмінок на позначення напрямку (мети) розгортання предикативної ознаки (с. 238).

2. Вимагає переконливішого потрактування теза про внутрішню посесивність конструкцій типу *воліти волею*, оскільки наведені факти і покликання не постають внутрішньо достатніми.

3. Оскільки автор постійно застосовує методику зіставлення і порівняння з метою встановлення протоукраїнських явищ, то варто було б дещо розширити список використаних лексикографічних праць, увівши до нього (і відповідно використавши в монографії): а) етнолінгвістичний словник „Славянские древности: В 5-ти т. / Под ред. Н.И.Толстого. – Т.1, 2. – М.: Международ. отношения, 1995)”, б) Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. – М.: „Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС”, 1996, що суттєво б розширило доказову базу дослідження.

4. Не заперечуючи щодо авторських новотворів, хочу висловити побажання дещо уніфікувати окрему термінологію типу „*серед*а”, оскільки вони не відповідають нормам української мови. Це ж стосується й окремих терміносполук та ряду новотворень у тексті, на які вказано конкретно.

Загалом рецензована праця є суттєвим внеском у розбудову типологічних та історичних студій, виконаних на належному теоретико-фундаментальному рівні. А.І.Даниленко своїм дослідженням розширив концептуальне бачення генезисної природи та еволюції цілого ряду категорійних форм, це зокрема і стосується форм на *-но/-то* та багатьох інших. Розглядаючи різні підходи до певної проблеми, автор пропонує власне тлумачення того чи того мовного явища і пропонує при цьому цілком переконливі аргументи. Монографія написана творчо, в її стилістиці відчувається власне-авторський дух. Її з'ява у науковому світі вкрай необхідна, що й дає підстави рекомендувати її до друку. Насамкінець ще раз хочу наголосити належний типолого-дослідницький й історико-синтетичний апарат монографії „**Предикати, відмінки і діатези в українській мові: історичний і типологічний аспекти**” (Харків: Око, 2003. – 512 с.), в якій кожен мовний факт не просто наводиться, а коментується і розглядається в цілому ряді виявів, при цьому наголошуються зовсім до цього не помічені ознаки, критерії тощо (пор. розгляд так званих віддіслівних вигуків та запропоновану дослідником їх внутрішню диференціацію та ін.). Поза всяким сумнівом, праця А.І.Даниленка спонукатиме творчий пошук самою дискусійністю в плані простеження генезис, еволюції та сучасного стану предикатів, відмінків і діатез, а також прокоментованим їхнім типологічним статусом тощо.

ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИКО-КАТЕГОРІЙНОЇ ГРАМАТИКИ

Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – 400 с.

Потреба появи сучасної української академічної граматики з творчим узагальненням усього попереднього плину лінгвістичної думки із заглибленням у філософські аспекти категорійно-морфологічного апарату, осмисленням складних процесів міжчастиномовної / внутрішньочастиномовної міжкатегорійної / внутрішньокатегорійної взаємодії, взаємозумовленості і взаємовияву та простеженням міжчастиномовних трансформацій синтаксичного, морфологічного і семантичного рівнів визріла давно. Поза усяким сумнівом, такого типу праці, як рецензована, є етапними в розвитку лінгвістичної думки і постають у двох вимірах: з одного боку, це узагальнення усього того набутку дослідження граматичного ладу, якого досягла наукова думка на відповідний період, з другого боку, подібне осмислення завжди орієнтоване на перспективу, оскільки встановлюються ті напрями видозмін у граматичній будові, що є найсуттєвішими на сучасному зрізі. Якщо розглядати з'яву рецензованої праці у теоретико-хронологічному плані, то слід відразу наголосити, що її поява зумовлена кількома чинниками і причинами. Чи не найголовнішою є те, що академічні курси „Сучасна українська літературна мова: Морфологія”, „Сучасна українська літературна мова: Синтаксис”, „Словотвір сучасної української мови”, написані впродовж 1969-1979 років, не втрачаючи, безумовно, свого загальнонаукового значення, на сьогодні вже не відбивають усього спектру розвитку сучасної лінгвістики, новітніх теоретичних засад і практичних здобутків у сфері граматики. І *„До того ж, – зазначено в Передмові, – за останнє десятиріччя відбулися вікопомні події в житті України: вона звільнилася від колоніального гніту і здобула незалежність. Це також актуалізувало завдання створити теоретичну граматику, побудовану в національно-культурних вимірах і вивільнену від ідеологічних догматів тоталітарної доби”* (с.6). Водночас за останні роки значно інтенсифікувалося дослідження українського граматичного ладу, підтвердженням чого може бути суттєве збільшення кількості кандидатських і докторських дисертацій з

проблем категорійної граматики, зростання числа публікацій у загальновідомих, відроджених та новітніх часописах, вісниках і наукових записках Національної академії наук України, вищих навчальних закладів, різноманітних наукових збірниках. Зазнали значних змін утрадиційнені дефініції, кваліфікації і класифікації мовних одиниць, які ще в середині минулого століття (XX ст.) вважалися „непохитними” й остаточними. На якісно новий рівень піднялося збирання, упорядкування й опрацювання фактичного матеріалу, адже кінець XX-XXI століття увінчався напрацюванням методик створення комп’ютерних баз ілюстративного матеріалу. Саме ці мотиви спонукали авторів запропонувати комплексний опис граматичної системи української мови як сукупності морфологічного, синтаксичного і словотвірного рівнів, що став апробацією теоретичних засад нової *академічної граматики*. Тому можна з повним правом говорити, що сама історія покликала до життя цю фундаментальну працю з категорійної граматики.

Незважаючи на різноманіття підручників і посібників з української мови для вищої школи, виданих після 1991 року, жоден з них не визнавався академічним (та й, очевидно, такого не могло бути), а відбивав наукові погляди свого автора/авторів. Безперечно, рецензована „Теоретична морфологія української мови” відбиває погляди її творців – д.ф.н., професора, члена-кореспондента НАН України І.Р.Вихованця, д.ф.н., професора К.Г.Городенської. Однак, поряд з безумовно виразною авторською концепцією (попри нею наукова праця позбавлена самоідентифікації), „Теоретична морфологія української мови” ґрунтується на загальнонаукових засадах і прагне до узагальнення здобутків вітчизняного і зарубіжного мовознавства. Це слід визнати як найважливішу рису рецензованої теоретичної морфології, що складається з дев’яти розділів. Концептуально викінченою постає структура аналізованої праці, в якій основні питання морфології розглянуто в першому розділі (с. 7-43) із зосередженням уваги на принципах класифікації частин мови, співвідношення слова, лексеми, словоформи і форми слова, простеженням елементів аналітизму в морфології української мови. Урахування семантичних, синтаксичних і морфологічних ознак слова в семантико-граматичній структурі сучасної української літературної мови уможливорює висновок автора цього розділу І.Р.Вихованця, що „за частинами мови вирізняються одиниці,

позбавлені частиномовних рис”, утворюючи „дві групи: 1) **прийменники, сполучники, частки і зв’язки**, що – у зв’язку з розвитком аналітизму у граматичній структурі української мови – являють собою аналітичні синтаксичні морфеми, які в сукупності з синтетичними граматичними морфемами відбивають граматичний лад мови; 2) **вигуки**, які становлять периферію речення, характеризуючись морфологічною нечленованістю, емоційністю й інтонацією видільності, а також переважним спрямуванням у сферу мовлення” [с. 25]. Цілком поділяючи думку К.Г.Городенської, висловлену нею в дев’ятому розділі „Слова-речення”, про те, що „особливий тип слів-речень становлять нечленовані **вигуки-речення**”, які відрізняються від інших лише тим, що вони не безпосередньо, а тільки опосередковано співвідносяться із судженням, оскільки „позначають не позамовні ситуації, а передають тільки емоції та почуття мовця, які стосуються цих ситуацій” [с. 374], додаючи тільки до цього, що вигуки, диференціюючись на власне-вигуки і звуконаслідувальні слова, акумулюють у собі комунікативну функцію в найактуалізованішому її вияві. Вони виступають згустком вияву різних емоцій, почувань тощо з різноманітним спектром емоційності у її чистому, інколи ініціальному постанні. До цього можна було б додати також, що вигуки-речення (подібно до речень-часток, модальних слів-речень) спрямовані у модусну сферу, об’єктивний же вимір репрезентований позамовною дійсністю або попереднім контекстом, пор.: „*Студенти хвилюються перед іспитом?*” – „*Ні*”. В останньому разі частка-речення „*Так*” уміщує в собі ствердження, оцінку, актуалізовані модально-темпоральні параметри мовленнєвої ситуації в постініціальному вияві.

І.Р.Вихованець констатує, що „Відносна самостійність слова може мати два ступені: ступінь **позиційної рухливості** і ступінь **функціонально-синтаксичної самостійності**”, при цьому саме позиційна рухливість слова вказує на його не зовсім абсолютне, але широке переміщення в реченні [с. 9]. Разом з урахуванням семантичного, морфологічного, синтаксичного, а для похідних слів – і словотвірного критеріїв (гетерогенний принцип класифікації слів за частинами мови) дозволяє авторові подалі вирізнити 3-поміж частин мови передусім чотири – **іменник, дієслово, прикметник і прислівник** [с. 15], до яких додається ще й **числівник** (загалом

п'ять) з простеженням відповідної ієрархії останніх: **іменник** та **дієслово** – центральні частини мови, **прикметник**, **числівник** та **прислівник** – периферійні класи слів [с. 12]. Заакцентовано, що іменник і дієслово протиставлені морфологічними категоріями, оскільки для іменника притаманні категорії відмінка, числа і роду, а для дієслова – категорії часу, способу, виду і валентності. Остання категорійна риса дієслова вводиться вперше в науковий обіг як визначальна для дієслова. Наведені міркування цілком умотивовують висновок про те, що „Частини мови позначають тільки предмети, статичні ознаки предметів, дії, процеси, динамічні стани, кількісну ознаку предметів, ознаку ознаки” [с. 13], граматичні ж елементи з іншою семантикою знаходяться поза частинами мови. Таке твердження аргументується тим, що **слова-морфеми** (прийменники, сполучники, частки, зв'язки) 1) позбавлені кореневих морфем; 2) не виконують синтаксичних функцій членів речення; 3) функціонально зближуються з власне-морфемами. До цієї групи прилягають і **слова-речення**, які займають позицію речення і передають реченнєву семантику. Саме остання група вимагає свого поглиблення, очевидно, на синтаксичному рівні аналізу з простеженням специфіки вияву в ній формально-граматичних, семантико-синтаксичних і комунікативно-прагматичних параметрів.

Питання морфології в цьому теоретичному курсі розглядаються з позицій функціональної граматики: вирізнення й аналіз частиномовних одиниць, слів-морфем, слів-речень і морфологічних категорій здійснюється в аспекті морфолого-синтаксичного підходу, який самі автори називають „функціонально-категорійним” (с. 6). Така концепція вже була ґрунтовно опрацьована і послідовно застосована в авторитетних монографіях І.Р.Вихованця „Прийменникова система української мови” (К.: Наукова думка, 1980), „Система відмінків української мови” (К.: Наукова думка, 1987), „Частини мови в семантико-граматичному аспекті” (К.: Наук. думка, 1988), „Нариси з функціонального синтаксису української мови” (К.: Наукова думка, 1992) і підручнику „ГраMATика української мови. Синтаксис” (К.: Наукова думка, 1993) та в дослідженнях К.Г.Городенської „Деривація синтаксичних одиниць” (К.: Наукова думка, 1991). Праці І.Р.Вихованця заклали основи семантико-синтаксичного підходу до

аналізу мовних явищ в українському мовознавстві. Ряд концептуальних положень рецензованої „Теоретичної морфології української мови” ґрунтуються на засадничих принципах цих досліджень, окремі аспекти аналізу прислівника (с. 298-327), службових слів-морфем (с. 328-373) та слів-речень (с. 374-390) значною мірою перегукуються з їхнім розглядом у „Граматиці української мови: Морфологія” (К.: Либідь, 1993), в якій К.Г.Городенська (нею написані і названі розділи в „Теоретичній морфології...”) була автором відповідних розділів (див.: Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. – К.: Либідь, 1993).

Структура роботи визначується концептуальними позиціями першого розділу: після з'ясування частиномовного корпусу ґрунтовно розглядається кожна з частин мови (до загальної їх кількості додано ще й розділ про займенникові слова (с. 184-216), що мотивується особливостями їхньої парадигматики, синтагматики, категорійної семантики). При цьому теза про ядерність іменника і дієслова у частиномовній системі наголошується і при розгляді іменника, оскільки останній „сам забезпечує протиставлення назв предметів чотирьом сукупностям класів слів, які вказують на різновиди ознак” [с. 44], і при аналізі дієслова, що мотивується „найбільшим набором морфологічних категорій, серед яких розрізняють власне-дієслівні категорії способу, часу та виду і невластиво-дієслівні категорії особи, числа й роду” [с. 218]. Та й вступні параграфи у кожному розділі називаються відповідно, пор.: „§ 1. Іменник у системі частин мови. Іменник як центральна частина мови” (с. 44-46) і „§ 1. Дієслово як центральна частина мови” (с. 217-219), що значною мірою полегшує опрацювання загальних принципів кваліфікації частин мови, тому що відразу простежено, які критерії і диференційні ознаки стали визначальними для тлумачення дієслова й іменника як центральних класів слів у системі частин мови. Водночас І.Р.Вихованець наголошує, що ядерність дієслова мотивована також тим, що тільки в ньому „зосереджуються головні значеннєві різновиди ознаки – дія, процес і стан (з динамічними характеристиками цих ознак)” [с. 44]. У синтагматичному ж плані прикметник і числівник марковані присубстантивною позицією, а прислівник – придієслівною і за своєю суттю він „є синтагматичним класом слів, який виконує

функцію означення щодо інших класів ознакових слів – дієслів та прикметників” [с. 300]. Та й в семантично елементарному українському реченні вживаються тільки іменники як реалізатори аргументних позицій і дієслово як носій активної валентності [с. 45], адже саме останнє є реалізатором „драми” з прогнозованою кількістю учасників та ранжуванням їхнього статусу. Ядерними іменник і дієслово постають і в морфологічному плані, оскільки наділені розмаїтим набором морфологічних показників. Так, для іменника визначальною постає категорія відмінка, „грамми (відмінки) якої передають різні відношення між предметами та явищами позамовної дійсності” [с. 46]. Для дієслова ж, на думку К.Г.Городенської, визначальними є категорії **часу** і **способу**, які витлумачуються як **власне-дієслівні** [с. 223], на наступній сторінці їхній склад розширено за рахунок **виду**. Такий самий склад власне-дієслівних категорій подає й І.Р.Вихованець [с. 46], що є цілком мотивованим, оскільки саме вид у силу своєї фузійності, пов’язаності з лексико-семантичними властивостями дієслів і наявності окремої парадигми засобів вираження, спрямованості в лексичну і морфологічну деривацію репрезентує внутрішній час, на відміну від категорії часу, що орієнтована на ситуативно-зовнішній часовий план. Цілком виправданим виступає розгляд у структурі словозмінної категорії часу [с. 250-254] і форм українського давноминулого часу, функціональна специфіка якого в сучасній мові є вельми показовою – від художнього стилю до публіцистичного, науково-популярного, не кажучи уже про розмовну стихію.

Специфіка української категорії часу полягає в тому, що її система будується на протиставленні значень одночасності (форми теперішнього часу), передування (форми давноминулого, минулого часу) і слідування (форми майбутнього часу) дії щодо моменту мовлення. В силу цього протиставляється абсолютний (локалізація часу до моменту мовлення) і відносний (до іншої точки) час. До них прилягає переносне вживання форм часу [с. 255-256]. Цей аспект проблеми доречно було б поглибити, розширивши спостереженнями над частковими значеннями форм теперішнього (типу перформативний теперішній, теперішній репортажний, теперішній сценічний та ін.) і співвідносністю використання форм

теперішнього недоконаного, минулого доконаного і недоконаного і под.

Досить вичерпно проінтерпретовано специфіку вияву категорій відмінка, роду, числа, істоти/неістоти й особи іменника [с. 53-99] з простеженням особливостей функцій **називного** і **знахідного** відмінків як центральних, **родового** відмінка як напівцентрального, **давального** – як напівпериферійного й **орудного, місцевого, кличного** відмінків як периферійної сфери відмінкової системи. Цілком викінченим є твердження про те, що „категорії особи, числа і роду не становлять суто дієслівних категорій...” [с. 46], адже форми роду і числа дієслова узгоджуються з формами роду і числа іменників, а „категорія особи за допомогою флексій реалізується в дієслові” [Там само, с. 46], семантично ж вона реалізується і в іменниках. Мабуть, у цьому разі можна було б тільки уточнити, що в дієслові категорія особи може бути суто відображувальною (у синтаксичній формі взаємозалежної координації між підметом і присудком) і набувати власного репрезентативного статусу в тому разі, коли дієслово виступає у функції головного члена односкладного речення, особливо в тому разі, коли активізованим є правобічний нуль-позиції підмета, пор.: означена особовість → неозначена особовість → узагальнена особовість і под.

За специфікою репрезентації особи іменники диференціюються на іменники-субстантиви та іменники-пронімінативи. Якщо для перших властивою є третя особа як найрегулярніший вияв їхнього функціонування та друга особа у формі вокатива, то для іменників-пронімінативів легко виявлюваними постають усі три особи, що „у структурі речення виконують (у типових випадках) формально-синтаксичні функції підмета і сильнокерованого другорядного члена речення і семантико-синтаксичні функції суб'єкта, об'єкта, знаряддя і под.” [с. 187]. Займенникові іменники повністю охоплені категорією істот/неістот, а категорія числа має непослідовне вираження. За семантикою займенникові іменники диференційовано на **особові, зворотні, питальні, відносні, неозначені, узагальнювальні**. Найпосплідовніше з-поміж займенникових іменників виявляється категорія особи. Саме особові займенникові іменники складають граматичний центр усіх займенникових слів, репрезентуючи у своїх

категорійних виявах загальнотипологічну структуру мовленнєвого акту: **мовець-адресант (перша особа) / адресат мовлення (друга особа) / не-мовець ↔ не-адресат (третя особа)**. Простеження і чітке розмежування основної функції (граматикалізованих автономних коренів – показників особи в дієсловах з вказівкою на учасника комунікації) і неосновної або вторинної (наближення до аналітичних морфем **напівморфем** „за відсутності в морфологічній структурі ... дієслова показників особи” [с.195]) особових займенникових іменників дозволяє зробити висновок про автономність і специфічність цих іменників, що мотивована реалізацією особовими займенниковими іменниками загальної категорійної частиномовної семантики предметності іменника, заповненням синтаксичної позиції підмета та керованого валентно поєданого другорядного члена речення, семантико-синтаксичними функціями субстанційних синтаксем і в типових виявах комунікативної функції теми [с. 196].

Уперше в лінгвістиці теоретично осмислено і запропоновано концептуальний аналіз словотвірних іменникових категорій **суб'єкта, локатива, знаряддя дії** [с. 100], що у своїй семантиці нерівнорядно відображають специфіку міжрівневої семантико-синтаксичної категорії валентності, що, поза усяким сумнівом, є морфологічно опосередкованою, оскільки правобічні і лівобічні аргументи у своїх позиційних реалізаціях постають формально маркованими, що й дозволяє говорити про постдієслівну сильнокеровану форму, пор.: *той, що охолоджує воду → водоохолоджувач і приміщення, в якому живуть шпаки → шпаківня*. І водночас охарактеризовано словотвірну іменникову категорію **граматичної предметності**, яка ґрунтується на трансформації номіналізації (синтаксичній деривації) з урахуванням специфіки співвідношення міжреченневих закономірностей актуального членування. У цьому вимірі аналізуються іменникові назви дій, процесів, назв якісного стану тощо. Розглянуто також словотвірні іменникові категорії **збільшеності, зменшеності, збірності, одиничності** [с. 102-103].

Компактно і викінчено простежено специфіку словозміни іменників з окресленням іменникового, прикметникового типів, з'ясуванням особливостей різновідмінюваних іменників та визначенням основних динамічних процесів в іменниковому

відмінюванні, де особливої ваги набуває давальний відмінок іменників чоловічого роду однини із флексіями *-ovi, -evi* та відносна експансія флексії *-u* родового відмінка з-поміж слів чоловічого роду у формі однини. Безперечно, аналіз „невідмінюваних” іменників на тлі словозмінних парадигм [с. 110-111] вимагав особливої уваги і тому варто погодитися з твердженням, що „невідмінювані” іменники не позбавлені визначальної для них категорійної відмінкової ознаки” і вони „не перебувають поза типовими іменниковими граматичними характеристиками” [с. 111], морфологічно поділяючись на сім відмінкових омонімічних форм. Все це дозволяє І.Р.Вихованцеві вирізнити іменникову нульову відміну. Застосування позиційного критерію для встановлення категорійної семантики відповідної форми уможливило розрізнення **віддієслівної, відприкметникової, відчислівникової і відприслівникової субстантивації** [с. 115] на трьох її ступенях вияву: *синтаксичному, морфологічному і семантичному*. У цьому вимірі, поза всяким сумнівом, цікавою постає проблема міжчастиномовної омонімії, що найбільш регулярно виявляється з-поміж „невідмінюваних” слів. При аналізі „невідмінюваного” слова за одиницю береться не словникова репрезентація (лексема), а її актуалізація в реченні, тобто одне зі значень матеріально того самого „невідмінюваного” слова: *Сьогодні нарешті на виставці з’явилися апліке В.Нечипоренка* (Молодь України) і *Вироби з апліке були відомі ще в Київській Русі* (Історія України). У першому реченні *апліке* (металеві вироби, покриті тонким шаром срібла, золота, нікелю) – іменник, у другому реченні *апліке* (вкритий накладним сріблом, золотом, нікелем) – прикметник. Здатність належати не до однієї частини мови, а до різних властива не слову, а лексемі. У цьому разі лексеми, що при переході з класу в клас зберігають семантичний інваріант, логічніше було б віднести до поліфункціональних одиниць (за Т.Б.Астен). Суттєве збільшення кількості „невідмінюваних” іменників (за нашими спостереженнями, це понад п’ять тисяч субстантивів) значною мірою посилює синтагматичну парадигматику, оскільки мова може йти тільки про відмінювання з урахуванням найближчих контекстів слів. Те саме стосується почасти і міжчастиномовної омонімії чи поліфункціональності цих лексем. Водночас при кваліфікації інфінітива відсутність відмінювання виступає одним із вагомих

аргументів заперечення його іменниковості, а слабкість його дієслівності (відсутність формальних ознак власне-дієслівних категорій) дозволяє його кваліфікувати „як напівморфологізований синтаксичний ступінь субстантивації дієслів” і входження інфінітива до іменника регульоване не словозмінними морфемами, а синтаксичною позицією [с.118-120].

Структура розділів, присвячених розгляду прикметника (І.Р.Вихованець) і прислівника (К.Г.Городенська), дещо подібна, оскільки кожен з них розпочинається окресленням тих кваліфікаційних ознак, які дозволяють зараховувати ці частини мови до периферійних. Та й подальше структурування уможливорює легке зіставлення цих двох класів слів, пор.: семантико-синтаксична характеристика прикметника і синтаксична зумовленість семантики прислівника. Різна категорійна семантика прикметника і прислівника, присубстантивність першого і придієслівність другого зумовили і суттєві розбіжності в їхньому аналізі. Так, вперше в українському мовознавстві сформульовано типологічну закономірність: „Скільки відмінків має опорний іменник, стільки ж відмінкових граем визначаємо у прикметниках” [с. 131]. Тому виділення шестиграфемної відмінкової іменникової системи призводить до вирізнення відповідно шести відмінків у прикметників, а семиграфемний відмінковий іменниковий корпус призводить до логічного вирізнення семи відмінків і у прикметників. Варто зупинитися на викінченому розгляді морфологічних і словотвірних категорій прикметника [с. 133-142], при цьому перші цілком логічно пов'язані із флексійним вираженням граматичних значень, а останні – із префіксальним або суфіксальним. До словотвірних категорій І.Р.Вихованець зараховує **категорію недостатнього ступеня вияву ознаки, категорію надмірної інтенсивності ознаки, категорію суб'єктивної оцінки якості, категорію протилежності**, а врахування синтаксико-словотвірних явищ доповнює цей список ще п'ятьма словотвірними категоріями: **категорія присвійності, локативної атрибутивності, темпоральної атрибутивності, порядковості, ад'єктивної синтаксичної деривації**. Щодо останньої, то її виділення не викликає заперечень (пор.: *дозрілий, проспіваний* і под.), оскільки мова йде про так звані результативні ад'єктиви. Вичерпує перелік прикметникових категорій **міжривнева (морфолого-синтаксико-**

словотвірна) категорія ступенів порівняння, розгляд якої пов'язано з актантною деривацією, оскільки у предикатах зі значенням ступенів порівняння простежується збільшення кількості обов'язкових актантів порівняно з вихідною ситуацією [с. 142]. Дієприкметник тлумачиться як віддієслівний прикметник, що впливає із загальноконцептуального положення про присубстантивну синтаксичну позицію цих утворень і непритаманність українській мові так званих активних дієприкметників теперішнього часу (пор. у сучасній російській мові саме ці похідні зберігають дієслівну ознаку щодо керування постпозиційною формою та відповідної її аргументної репрезентації) [с. 146-150]. При розгляді особливостей займенникових прикметників констатовано, що вони являють собою підклас прикметників, „який дублює типові морфологічні категорійні ознаки власне-прикметника і типову формально-синтаксичну функцію приіменникового валентно не поєданого з опорним іменником другорядного члена речення та семантико-синтаксичну функцію атрибутивної синтаксеми і водночас відрізняється від власне-прикметників анафорично-вказівною функцією” [с. 202]. До їх складу зараховано слова типу *цей, той, мій, твій, ваш, їхній*, що за своєю семантикою поділяються на **присвійні, вказівні, питальні, відносні, неозначені, означальні, узагальнювальні, ототожнювальні**. Їхня підпорядкованість прикметниковому ядру виявляється „передусім у синтаксичному заступанні ними інших ... прикметників” [с. 208]. З-поміж усього загалу займенникових прикметників вирізняються вказівні, оскільки слова *цей, той* значною мірою наближуються до статусу артикля, що властивий німецькій та іншим мовам. В умовах функціонально-комунікативного навантаження вони можуть набувати особливого статусу, що простежується при реалізації міжреченневого інтегративно-коаліційного синтаксичного зв'язку.

Кваліфікуючи прислівник як периферійну частину мови, К.Г.Городенська простежує синтаксичну зумовленість семантики прислівника [с. 300], його власне-морфологічну безкатегорійність й одноморфність [с.300-302], окреслює специфіку **означальних та обставинних** (з розрізненням прислівників **часу, місця, причини, мети та допусту**) семантико-синтаксичних розрядів прислівників [с. 302-307]. Окремо проаналізовано **модальні** прислівники, що

витлумачуються як „лексичні еквіваленти модально орієнтованих дієслівних присудків згорненої головної частини складнопідрядного речення” [с. 308]. Шляхи поповнення прислівників з’ясовано за тими частинами мови, з яких походять відповідні слова. Це дозволяє встановити **відіменникову, відприкметникову, відчислівникову, віддієслівну адвербіалізацію**. У розділі про прислівник подано також розгляд дієприслівника, що кваліфікується як віддієслівний прислівник, підтвердженням чого, на думку К.Г.Городенської, є нейтралізація в дієприслівника часових значень вихідного для нього дієслова (за І.Р.Вихованцем) [с. 322]. Саме тому дієприслівники – це віддієслівні прислівники морфологічного і семантичного ступенів адвербіалізації [с. 324], при цьому семантична адвербіалізація, що призводить до повної нівеляції керування залежними іменниковими словами та заповнення придієслівної синтаксичної позиції із семантикою ознака ознаки, мало поширена в сучасній українській мові. Не заперечуючи такого твердження, бажано було б все-таки наголосити, за яких умов відбувається семантична адвербіалізація і якою мірою вона відображена в лексикографічній практиці.

При розгляді займенникових прислівників (слова типу *так, отак, тут*) І.Р.Вихованець наголошує, що вони відрізняються від власне-прислівників 1) функціональним призначенням (окремі з них виступають засобом міжреченнєвого зв’язку); 2) транспозиторністю, яка „переводить вихідне просте речення у прислівникову формально-синтаксичну позицію складнопідрядного речення і надає йому обставинної семантико-синтаксичної функції” [с. 210]. За виконуваними функціями займенникові прислівники поділяються на **вказівні, питальні, відносні, неозначені, атрибутивні, атрибутивно-присвійні, узагальнювальні, ототожнювальні** [с. 210-214].

Аналіз числівника розпочато досить промовисто, пор.: „§ 1. Проблема частиномовної природи числівника. Числівник як частиномовна морфологічна периферія” [с. 151-157]. У монографії „Частини мови в семантико-граматичному аспекті” (К.: Наук. думка, 1988) І.Р.Вихованець його не розглядав як окремий частиномовний клас слів, а К.Г.Городенська у „Граматиці української мови: Морфологія” (К.: Либідь, 1993) кваліфікувала числівник як частиномовний клас з простеженням специфіки його парадигматики і синтагматики. Подаючи короткий огляд різних теорій у тлумаченні

числівника, І.Р.Вихованець робить висновок, що „ця частина мови вирізняється за семантичною домінантою – значенням кількості” [с. 152]. Погоджуючись з характеристикою категорії відмінка як визначальної морфологічної категорії для числівника, водночас варто наголосити, що вона у числівника є парадигматично і синтагматично слабкою, підтвердженням чого постає постійно внутрішньовідмінкова і міжвідмінкова конвергенція. Остання призводить до суттєвого скорочення кількості флексій як відмінкових показників. Слабкість числівника виявляється і в синтаксично позиційному аспекті, оскільки вони тільки разом з іменниками семантично наповнюють її. Сильним виявом числівника, очевидно, слід вважати **нумеративну** (первинною, поза всяким сумнівом, є **квантитативна** функція [с. 152]) функцію, що в сучасному вимірі в ряді галузей людських знань постає як самодостатня. З-поміж займенникових числівників [с. 208-209] вирізнено **вказівні, питальні, відносні, неозначені, заперечні, ототожнювальні**.

Диференціація службових слів-морфем на **прийменники, сполучники, частки і зв'язки** здійснюється на ґрунті їхнього функціонального навантаження в семантико-граматичній системі української мови [с. 328-373]. Так, основним призначенням прийменника є переведення субстантива із синтаксичної субстантивної позиції в позицію прислівника. За семантикою прийменники поділяються на **просторові, темпоральні, логічні**, а за позиційною маркованістю вирізнено **присубстантивні, післядієслівні, приномеральні** прийменники. Така диференціація є надзвичайно важливою, оскільки в ній відображено нерівнорядність функціонального призначення прийменників.

До сполучників віднесено слова-морфемі, функціональне призначення яких полягає у вираженні синтаксичних зв'язків та різних семантико-синтаксичних відношень [с. 329; 346-358]. Такий підхід вимагав з'ясування граматичних функцій цих слів-морфем із зосередженням уваги на **сурядних (єднальні, протиставні, зіставні, розділові, градаційні, приєднувальні)** і **підрядних (причинові, наслідкові, часові, умовні, допустові, порівняльні)** сполучниках. Очевидно, сурядний ряд сполучників може бути доповнений і пояснювальними, обмежувальними, оскільки їхня

внутрішня диференціація здійснена з максимальним врахуванням внутрішньореченнєвого функціонального навантаження.

Досить несподіваним постає з'ясування питання про зв'язку як окремих тип службових слів-морфем [с.328, 363-373] з простеженням особливостей граматичної спеціалізації зв'язкового елемента у складі предикатива та різновидів дієслівних зв'язок. Функціональним призначенням **зв'язкових морфем** визнано переведення іменників, прикметників, числівників та прислівників у дієслівну позицію – позицію присудка двоскладного речення або позицію співвідносного з присудком головного члена односкладного речення [с.329]. При цьому усю сукупність дієслівних зв'язок поділено на **власне-зв'язки** та **невласне-зв'язки** або **напівзв'язки** (за І.Р.Вихованцем).

„Теоретична морфологія української мови” написана творчо, вона побудована нетрадиційно. В тому сенсі, що визначена трьохкомпонентна система морфологічних елементів зумовлює і наявність відповідних розділів: частиномовні класи слів (з простеженням ядра і периферії), слова-морфеми і слова-речення. Аналізована праця актуальна не тільки своєю з'явою та висвітленням важливих питань морфологічного ярусу української мови, але й рівнем висвітлення заявлених проблем, ступенем обґрунтування нових підходів, класифікацій і запропонованих кваліфікацій. „Теоретична морфологія української мови” вирізняється на загальному науково-лінгвістичному тлі наявністю новітніх поглядів на мовні явища, осмисленням динамічних процесів в українському граматичному ладі. Побачило світ видання, що знайде зацікавленого читача і з-поміж вітчизняних, і з-поміж зарубіжних лінгвістів. „Теоретична морфологія української мови” закриває переосмислення і нормативних курсів з української морфології вищої і середньої школи. Наукова аргументованість і високий академічний стиль у виданні поєднані з суто прикладним аспектом, підтвердженням цього може бути наявність у більшості розділів окремих параграфів про наголошування тих чи інших морфологічних форм, специфіки відмінювання іменників, числівників тощо. „Теоретична морфологія української мови” засвідчила, що українська лінгвістична наука підійшла впритул до створення цілісної академічної граматики української мови з виявленням особливостей морфологічного, словотвірного,

синтаксичного ярусів як реалізацією **концепції категорійної граматики**.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИМІРИ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОГО СИНТАКСИСУ

Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 406 с.

Аналізована праця К.Ф.Шульжука є результатом тривалих пошуків ученого в царині синтаксису, з яким пов'язаний цілий ряд його досліджень (див.: [Шульжук К.Ф. Складні речення з супідрядністю // Укр. мовознавство. – 1985. – Вип. 13. – С. 69–76; Шульжук К.Ф. Складні речення з різними видами зв'язку // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 7. – С. 44–48; Шульжук К.Ф. Складні багатоконцентні конструкції в системі речення // Мовознавство. – 1986. – № 6. – С. 24–32; Шульжук К.Ф. Складне речення в українській мові. – К.: Рад. шк., 1986. – 136 с.; Шульжук К.Ф. Семантична структура складного багатоконцентного речення // Мовознавство. – 1987. – № 6. – С. 24–32; Шульжук К.Ф. Сложные многокомпонентные предложения в украинском языке: Автореф. ...докт. филол. наук. – К., 1989. – 34 с.; Шульжук К.Ф. Складні багатоконцентні речення і текст // Актуальні проблеми граматики: Зб. наук. пр. – Кіровоград: Вид-во Кіровоград. ун-ту, 1997. – Вип. 1. – С. 192-196; Шульжук К.Ф. Синтаксис складного речення: Навчальний посібник. – Рівне: Рівненський гуманітарний університет, 2000. – 126 с. та ін.]).

Останнім часом з'явилося кілька підручників і навчальних посібників із синтаксису української мови для вищої школи, з-поміж яких особливо вирізняється перший підручник для університетів, написаний І.Р.Вихованцем (Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 388 с.). Досить кваліфікованими є також підручник за редакцією проф. О.Д.Пономарева (Сучасна українська мова: Підручник / О.Д.Пономарів, В.В.Різун, Л.Ю.Шевченко та ін. / За ред. О.Д.Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – 400 с.), навчальний посібник І.І.Слинька, Н.В.Гуйванюк, М.Ф.Кобилянської (Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української

мови. Проблемні питання. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.), М.У.Каранської (Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.) та цілий ряд інших, що продовжують концептуальні засади аналізу синтаксичного рівня мови, закладені О.О.Потебнею, О.С.Мельничуком, І.Г.Чередниченком, І.Р.Вихованцем та ін.). Рецензований підручник вигідно вирізняється на загальному тлі поєднанням традиційних підходів з новими поглядами на ті чи інші синтаксичні процеси, синтаксичні одиниці. Загалом підручник складається із семи розділів (1. Загальні питання українського синтаксису (с. 7-30); 2. Словосполучення (с. 31-42); 3. Речення як основна одиниця синтаксису (с.43-66); 4. Просте речення (с. 67-205); 5. Складне речення (с. 206-370); 6. Текст і його складники (с. 371-376); 7. Основи української пунктуації (с. 377-387)), списку літератури і короткого термінологічного словника, в якому подано тлумачення найуживаніших синтаксичних термінів. Особливістю аналізованого підручника постає також те, що до кожного розділу подано запитання і завдання для творчо-самостійного опрацювання з метою поглиблення знань про ті чи інші явища чи синтаксичні процеси.

Загалом у підручнику подано класично утрадиційнено тлумачення більшості синтаксичних одиниць і явищ, водночас автор розширює загальновідомі підходи, пропонуючи власне вивірене (правильніше – перевірене на практиці) тлумачення окремих явищ і понять. Так, при розгляді простого речення (четвертий розділ) поряд з узвичасними головними і другорядними членами речення К.Ф.Шульжук наводить кваліфікацію парцельованих другорядних членів речення (с. 108-110), до складу яких зараховує такі другорядні члени речення, які виникають ніби під час висловлення думки, виступаючи атрибутивним (означальним), адвербіальним (обставинним) або об'єктним доповненням, уточненням до сказаного в попередньому реченні (с.109). З-поміж парцельованих другорядних членів речення лінгвіст розрізняє парцельовані означення, парцельовані обставини, парцельовані додатки. У сучасних підходах до класифікації другорядних членів речення охарактеризовано найзагальніші типи детермінантів: фонові, зумовленості, характеризувальні, хоча бажано було, хоча б побіжно, прокоментувати рамкові детермінанти і детермінанти суб'єктно та об'єктного типу. Водночас самі детермінанти у своєму загалі не є

рівнорядними, оскільки з-поміж них осібно знаходяться ситу анти, які можуть ініціалізуватися і поставати у вільній позиції. Обшир простого речення охоплює розгляд простого двоскладного й однокладного (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні), а також простеження особливостей неповних речень, еквівалентів речення (слова-речення, незакінчені речення, звертання-речення).

Привабливим постає розгляд семантико-синтаксичної структури простого речення (с. 182-205) з простеженням інвентаря синтаксем (первинні синтаксеми: предикатні синтаксеми дії, стану, процесу, якості, кількості, локативності і субстанційні синтаксеми суб'єкта, об'єкта, адресата, інструмента, локатива; вторинні синтаксеми: предикатні адverbіальні (часові, цільові, причинові, умовні, допустові), атрибутивні, модальні і субстанційні) та розмежування семантично елементарних і семантично неелементарних речень.

Розгляд складного речення здійснюється на теоретичних засадах його формальної і семантичної цілісності, комунікативного призначення та ін. Саме це дозволяє простежити специфіку засобів зв'язку предикативних частин у складному реченні та виявити особливості формально-граматичної, семантико-синтаксичної будови складного речення, його комунікативної організації. Досить ґрунтовно К.Ф.Шульжук з'ясовує різновиди складнопідрядних речень з кількома підрядними, диференціюючи з-поміж них а) речення з неоднорідною супідрядністю і послідовною супідрядністю; б) з послідовною підрядністю і неоднорідною супідрядністю; в) з однорідною супідрядністю і послідовною підрядністю; г) з послідовною підрядністю і однорідною супідрядністю; ґ) з подвійною супідрядністю і послідовною супідрядністю; д) з послідовною підрядністю і подвійною супідрядністю [Там само, с.323-324 і далі]. Очевидно, в цьому плані суттєвішим постає розмежування складних ускладнених речень і складних синтаксичних конструкцій. Останні значною мірою наближені до періоду і у функціонально-стилістичному плані інколи їхній статус збігається з навантаженням складних ускладнених речень. У формально-граматичному плані ці два різновиди синтаксичних утворень є послідовно диференційовані.

Розмежування складних ускладнених речень (чи складних багатокомпонентних речень – у цьому разі такі терміни цілком справедливо можна вважати синонімічними, оскільки при кваліфікації подібного типу утворень як *складних ускладнених речень* до уваги береться ускладнення лінеарності речення, а при аргументації їх як *складних багатокомпонентних речень* за основу береться кількість внутрішньореченневих предикативних частин: три і більше дають підстави для кваліфікації складного речення як багатокомпонентного) та складних синтаксичних конструкцій ґрунтується на: 1) врахуванні особливостей форм синтаксичного зв'язку, наявного між предикативними частинами; 2) аналізі семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами; 3) розгляді комунікативної автономності / неавтономності предикативних частин; 4) простеженні наявності / відсутності компонентів складних утворень, що структуруються двома і більше предикативними частинами; 5) встановленні базових і похідних моделей таких одиниць.

Викінченим постає тлумачення складних багатокомпонентних речень [с. 227] та встановлення диференційних ознак цих утворень, ієрархічно вершинною з-поміж яких постає наявність в їхній структурі як мінімум трьох і більше предикативних частин, „для зв'язку яких необхідні мінімум два сполучні засоби (сполучники чи сполучні слова)” [с. 227]. Аналіз складнопідрядних речень здійснено з урахуванням логіко-граматичного, формально-граматичного і семантико-синтаксичного підходів до їх класифікації. Знайшла висвітлення в межах підручника і проблема періоду, що являє собою особливу форму організації речень, здебільшого розгорнутих щодо своєї будови. При цьому період завжди чітко поділяється на дві частини, поєднані відповідним синтаксичним зв'язком [с. 362].

Досить привабливим постає введення проблеми тексту до структури підручника. При цьому автор свідомий фрагментарності запропонованого тлумачення сутності тексту та його особливостей й аналізу специфіки складного синтаксичного цілого. Звичайно, в майбутніх виданнях підручника варто розширити розгляд тексту за рахунок простеження специфіки міжреченневих внутрішньотекстових синтаксичних зв'язків та міжреченневих внутрішньотекстових смислових відношень, статусу абзацу та його

співвідношення / неспіввідношення зі складним синтаксичним цілим. Завершальним розділом є розділ про українську пунктуацію, її принципи (синтаксичний (структурний), смисловий, інтонаційний) та систему розділових знаків.

Підручник написаний кваліфіковано, наведені в ньому дефініції лаконічні, чіткі і переконливі. Позитивною рисою рецензованої праці є розгляд усіх найактуальніших проблем українського синтаксису з урахуванням утрадиційнених і нових поглядів. З'яву такого типу підручника із синтаксису можна тільки вітати, адже він будить творчу думку, спонукає до роздумів, порівняння й аналізу. Поза всяким сумнівом, цей підручник відповідає найсучаснішим вимогам вищої школи: він читається легко, виклад матеріалу здійснено послідовно з чітким переходом від простого до складного. Знайомство з ним буде корисним усім, хто цікавиться сучасними синтаксичними процесами.

КОНТАМІНОВАНІСТЬ У МЕЖАХ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

*Дяговец И.И. Русские придаточные
предложения нетипичного построения*

*(синтаксические единицы с «отклоняющейся» структурой). –
Донецк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 227 с.*

Рецензована монографія присвячена висвітленню одного з актуальних проблем російського синтаксису – з'ясуванню специфіки речень нетипізованої структури та простеженню їхнього співвідношення / неспіввідношення з іншими однотипними і/або різнотипними структурами. Аналізована монографія складається з чотирьох розділів, перший з яких („Некоторые исходные теоретические положения типологического процесса русских придаточных нетипичного построения”) є теоретичним, оскільки в ньому з'ясується цілий ряд суто теоретичних питань, пов'язаних з методами дослідження, статусом типологічних досліджень у загальнолінгвістичному полі та ін. Сама назва розділу „Некоторые исходные теоретические положения типологического процесса русских придаточных нетипичного построения” видається дещо претензійною і вимагає певної корекції, та й саме поняття

типологічного процесу, використовуване і постульоване автором, позбавлене чіткої дефініції.

У другому розділі („Придаточные конструкции расширенной структуры”) на значному фактичному матеріалі простежуються закономірності вияву підрядних речень розширеної структури, окреслюється статус контамінації, ампліфікації у видозміні гла російських складнопідрядних речень. Щоправда, автор чомусь не використав чи не найновіше дослідження у цій галузі – працю Н.С.Валгіної (Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие. – М.: Логос, 2001. – 304 с.), в якому досить ґрунтовно простежуються особливості вияву таких структур.

Розділ про підрядні звуженої структури написаний досить вдало і в ньому окреслюються основні/неосновні процеси звуження складнопідрядного речення. Щоправда, вельми сумнівною постає теза щодо звуження самої структури речення, адже говориться про зовнішньосинтаксичні і внутрішньосинтаксичні значення речення (див.: Мельничук О.С. Развитие структуры слов'янського речення. – К.: Наукова думка, 1966) і тому варто було звернути увагу на розмежування номінативно-екзистенційної і предикативної функцій речення. Якраз щодо першої і вартісним є твердження про структури поліпредикатні і монопредикатні (у роботі чомусь трапляються недоречності щодо розмежування поліпредикативності і поліпредикатності).

Розділ „Синтаксический процесс расчленения структуры многокомпонентного сложноподчиненного комплекса” написаний з опорою на внутрішньотекстові міжреченнєві зв'язки і внутрішньотекстові смислові відношення, в якому окреслюються закономірності парцелювання тощо. Але текстова теорія цього розділу постає надзвичайно непродуманою, оскільки обійдено увагою такі внутрішньотекстові міжреченнєві зв'язки, як інтегративний, коаліційний тощо. Та й варто було звернути погляд на те, що текст може стискуватися (див. праці О.А.Панченко). Обійдено при цьому надзвичайно важливий процес приєднування, що ніякою мірою не дорівнює парцелюванню тощо.

Відзначаючи належний позитивний рівень аналізованої монографії і наголошуючи її вартісність, хочу зупинитись на

окремих міркуваннях, врахування яких, на мій погляд, сприятиме поліпшенню видання.

1. Не зовсім викінченим видається запропонований розгляд типізованості і нетипізованості. При цьому автор оперує класичними підходами до розгляду цих понять (В.А.Белашапкина, В.В.Бабайцева та ін.).
2. Варто чіткіше розмежувати формально-граматичний, семантико-синтаксичний, комунікативний, власне-семантичний (логічний, аналоговий) рівні речення. Особливо значущим є простеження співвідношення / неспіввідношення денотативного і формально-граматичного рівнів речення, що надасть роботі стрункості і теоретичної викінченості.
3. Чому навіть словом не згадуються погляди І.Р.Вихованця, О.Г.Руднева, О.С.Мельничука та багатьох інших лінгвістів, які зовсім по-іншому витлумачують складнопідрядні структури типізованого і нетипізованого вияву.
4. Відсутнє теоретичне обґрунтування парцеляції, приєднання, сегментації, контамінації, компресії, ампліфікації як суто синтаксичних явищ, не з'ясовано їх статус у досліджуваних структур у цілісному вияві.
5. Подібне дослідження вимагає наявності словника термінів, оскільки автор інколи оперує як синонімічними суто різними термінами (імпліцитність як явище, як категорія тощо, інколи подається як синонім імпліфікація і под.).
6. Загальні висновки мало інформативні і непереконаливі. Вони не відображають особливостей виконаного аналізу.
7. Список літератури вимагає редакторської правки і суттєвого доповнення працями з російського, українського, чеського, польського синтаксису, оскільки праця справляє враження такої, що виконана в контексті науково-теоретичних підходів 50-60-их років ХХ століття.
8. Стилістичної редакції вимагають цілий ряд положень, запропонованих автором.

9. Варто дещо коректніше підходити до оцінки поглядів своїх попередників, зокрема структуралістів, оскільки цілий ряд застосовуваних трансформаційних прийомів пов'язані з іменами структуралістів Л.Теньєра, А.Сеше та ін.
10. Кожен розділ слід доповнити узагальнювальними висновками, що сприятиме акумуляції виконаного аналізу.
11. Необхідно доповнити свої спостереження ширшим спектром спостережень, наголосивши, який обсяг матеріалу обстежено.

Загалом рецензована монографія необхідна сучасним синтаксичним студіям, у ній запропоновано новаторський підхід до кваліфікації загальноприйнятих лінгвістичних явищ. Інтерпретація і запроновані класифікаційні параметри російських складнопідрядних речень спонукають до творчих пошуків.

АСПЕКТИ АНАЛІЗУ СИНТАКСИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій. – Вид. 2-ге, перероб. –

Луцьк: РВВ „Вежа,” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.

Рецензована монографія “Структура синтаксичних категорій” присвячена актуальній проблемі сучасної лінгвістики – з’ясуванню формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних і комунікативних категорій речення, окресленню їх ієрархії та з’ясуванню їх графемної структури і постає першою подібного плану роботою у вітчизняному мовознавстві, оскільки до цих пір уся система синтаксичних категорій з аналізом їхньої структурованості, взаємодії, взаємозв’язку, взаємовпливу ще не була предметом особливої уваги. Актуальність дослідження мотивована відсутністю в українській лінгвістиці монографічних праць, присвячених одному з найцікавіших і найбільш своєрідних корпусів граматичних категорій української мови – синтаксичних та теоретичному обґрунтуванню складу синтаксичних категорій речення, їхнього

статусу і функцій на тлі синтаксичної системи сучасної української мови, з'ясуванню категорійної структури речення.

Цілком мотивованою постає структура монографії, що зумовлена розглядом речення у формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному і комунікативному вимірі (перший розділ „Речення як багатоаспектна синтаксична одиниця” (с. 9-83)). Загалом рецензована праця охоплює п'ять розділів. Перший розділ зосереджує увагу на розгляді речення як багатоаспектної одиниці, при цьому з'ясовуються основні поняття парадигми речення з диференціацією гіперпарадигми, під парадигми та ін., розкривається специфіка вияву субстанційної і предикатної парадигм. У другому розділі „Категорійна структура речення” (с. 84-89) встановлюються система і структура синтаксичних категорій, визначається грамемна структура синтаксичних категорій та окреслюються закономірності взаємодії синтаксичних, морфологічних та словотвірних категорій у структурі речення. Автор диференціює два категорійних рівні речення, при цьому „Перший категорійний рівень утворює базово-комунікативну структуру речення, куди входять формально-граматичні (категорії головних і другорядних членів), семантико-синтаксичні (субстанціональності і предикатності) і комунікативно орієнтовані (теми і реми) категорії” (с. 72), а „Другий категорійний рівень моделюють модифікаційно-супровідні значення – суб'єктивно-модальні та інформативно-прирошені. Вони характеризуються лише на тлі базово-комунікативних категорій..., модифікуючи, актуалізуючи, орієнтуючи речення щодо комунікативного контексту, адресата (звертання, слова автора, вставні та вставлені слова, парцеляція, відокремлення тощо)” (с. 72). У цьому розділі дещо зависла думка про те, що „таблиця кореференції окреслює, які іменні складники речення кореферентні (тобто співвідносяться з ідентичними об'єктами дійсності” (с. 78), тому що невідомо, яку „таблицю кореференції” має автор на прикметі і наскільки мотивованим постає використання терміна *кореферентність* у такому значенні. Та й варто було згадати в цьому розрізі ширший аспект модальності з наголошенням сучасного розмежування деонтичної, епістемічної та інших різновидів.

У третьому розділі „Семантико-синтаксичні категорії речення” (с. 90-191) з'ясовується специфіка семантико-

синтаксичних категорій речення, при цьому поглиблено аналізуються категорійні парадигми предикатності (с. 109-152) і субстанційності (с.152-192) в межах простого семантичного елементарного і семантично неелементарного речення. Не заперечуючи загального характеру розгляду цього аспекту категорій, хотілося б зауважити, що окремі з аналізованих категорій вимагають поглибленого аналізу. Цілком логічним виступає розмежування в межах семантико-синтаксичної надкатегорії предикатності на рівні семантично елементарного речення підкатегорій предиката дії, стану, процесу, якості, кількості, вокативного предиката (пор. подібні міркування І.Р.Вихованця (Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992; Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993 та ін.), а в структурі семантико-синтаксичної надкатегорії предикатності на рівні складного і неелементарного простого речення підкатегорій темпоральності, зумовленості (причини, мети, допустовості, відповідності / невідповідності), порівняння, атрибутивності, зіставності / протиставності, розділовості. Також умотивованим є вирізнення в структурі субстанційності як семантико-синтаксичної надкатегорії елементарного простого речення підкатегорій суб'єктності, об'єктності, адресатності, інструментальності, локативності. Щодо розмежування у структурі субстанційності як ускладненої семантико-синтаксичної надкатегорії неелементарного простого речення підкатегорій звертання, дуплекси́ва, інструментального суб'єкта, предикатної субстанційності, то їхня дефініція вимагає певної корекції, оскільки немає достатніх підстав для кваліфікації, наприклад, дуплекси́ва як субстанційної підкатегорії (навіть синкретичного вияву). Тому диференціація грамеми суб'єкта дії – суб'єкта стану (*Батько розповідав схвильований...*); грамеми об'єкта дії (процесу) – суб'єкта стану (*Він уявляв батька саме таким* (А.Головко)) і грамеми адресата дії – і потенційного суб'єкта дії (*Батько прохав сина прочитати листа*) як різновидів підкатегорії дуплекси́ва (с. 184) не можна кваліфікувати як остаточне, тому що в цьому разі наявна згорнута імпліцитна предикативність, експлікована відповідним предикатним знаком.

У четвертому розділі “Формально-синтаксичні категорії речення” (с. 192-289) мова йде диференційні ознаки і кваліфікаційні характеристики категорій формально-синтаксичної предикативності (с. 193-198), підрядності (с. 198-215), сурядності (с. 215-228), недиференційованого синтаксичного зв’язку (с. 228-230), присудка (с. 232-239), підмета (с. 239-248), головного члена односкладного простого речення (с. 248-262), другорядного члена елементарного простого речення (с. 262-270), другорядного члена неелементарного простого речення (с. 270-287), формально-синтаксичного дуплекси́ва (с. 287-289). Тлумачення категорії формально-синтаксичної предикативності (на відміну від предикативності як комплексної категорії, надкатегорії, що виражає відношення повідомлюваного в реченні до дійсності, формує речення як комунікативну синтаксичну одиницю і складається з трьох підкатегорій (синтаксичного часу, модальності й персональності) (с. 193)) ґрунтується на її ототожненні з предикативним зв’язком (“категорія формально-синтаксичної предикативності, або предикативний зв’язок, формує структурну основу двоскладного простого речення” (с. 194)), що вимагає корегування, оскільки категорія формально-синтаксичної предикативності виступає ємнішим поняттям і тільки одна з її диференційних ознак ґрунтується на цьому зв’язку. Водночас власне-синтаксична предикативність охоплює і кореляцію позицій підмета і присудка (пор. заповнення синтаксичної позиції присудка формами типу *замолоду*, *напоготові*, *трісь*, *бух*, *в огнях*, *в санітарах*), взаємодію морфологічних категорій іменника і відмінюваної форми дієслова як типових репрезентантів відповідно підмета і присудка. Викликає певні застереження і міркування про те, що “Периферійність грамеми опосередкованої підрядності виявляється в тому, що вона прилягає до категорії подвійного синтаксичного зв’язку, тобто якоюсь мірою поєднує характеристики підрядності і подвійного синтаксичного зв’язку” (с. 214-215), оскільки в цьому разі варто говорити про послаблення підрядного синтаксичного зв’язку і ступеневу залежність того чи іншого компонента реченневої структури від валентнозумовлених.

При розгляді категорії сурядності можна було також охопити специфіку співвідношення / несіввідношення зіставності / протиставності, автор чомусь розглядає як зіставно-протиставну і

зумовлювану зіставно-протиставну (може, краще зумовлену (с. 217)) слід було окреслити її варіативні вияви, зокрема лімітативно-протиставний спектр, оскільки в цьому разі простежується своєрідне уточнення загальної картини, нейтралізація в ній певної несуттєвої інформаційної деталі, пор. нім. *Du kannst in Italien fast gegen alles ankämpfen, allerdings nur nicht gegen die Leute, die sich korrumpieren lassen* (W.Heinrich). Протиставність часто є по суті псевдокаузальним біномом, що описує факт перерваного причиново-наслідкового ланцюга у вигляді протиріччя між антецедентом та консеквентом, пор.: *Доцить часто, але відпустка проходить чудово* (Українське слово. – 2001. – 12 січня). Подібне стосується категорії відповідності / невідповідності, у структурі якої максимально виявляється зумовлена і/або незумовлена невідповідність, що окреслює власне-протиставні, компенсаційно-протиставні й опозитивно-розділові типи. Тому було б цілком мотивованим твердження типу – каузальне речення ґрунтується на двох, а протиставне на чотирьох денотативних ситуаціях, дві з яких вербалізуються, а дві залишаються поза межами висловлення, пор. попереднє речення * *Доцить часто* {що мусило б зробити відпустку поганою}, *але відпустка проходить чудово* {що надзвичайно радує мене}.

Комунікативна структура речення з його синтаксичними категоріями перебуває в центрі уваги п'ятого розділу “Комунікативно орієнтовані категорії речення” (с. 290-348), в якому розглядаються особливості предикативності як комунікативної надкатегорії з простеженням специфіки підкатегорій часу (с. 293-302), модальності (с. 302-312), особи (с. 312-320), надкатегорії настанови, що охоплює підкатегорії розповідності (с. 323-326), питальності (с. 326-329), спонукальності (с. 329-331), бажальності (с. 331-332), ірреальної умови (с. 332-334), і бінарної категорії актуального членування. Остання містить у своїй структурі граему теми (с. 339-343) і граему реми (с. 343-347). Аналіз виконано ґрунтовно, хоча окремі формулювання залишилися не цілком зрозумілими, пор.: “Модальність – підкатегорія комунікативно-синтаксична і не виявляється поза реченням лише в морфологічних категоріях способу чи часу” (с. 310), але саме в них вона простежується. Розмежування в надкатегорії настанови базово-комунікативного (підкатегорії розповідності, питальності, спонукальності, бажальності, ірреальної умови) і модифікаційного

(суб'єктивно-супровідного: варіанти переповідності, питально-розділово-заперечності, риторично-питальності, спонукально-питальності, бажально-спонукальності) рівнів є мотивованим, хоча в окремих випадках вимагає свого поглиблення, пор. вирізнення варіантів питально-розділово-заперечності, риторично-питальності тощо.

Загалом висловлені міркування належать до дискусійних і не впливають на загальну оцінку роботи, що виконана кваліфіковано з належними теоретико-концептуальними узагальненнями і висновками. Достовірність та переконливість запропонованих висновків та узагальнень, мотивованість виконаного розгляду синтаксичних категорій речення, послідовний розгляд формально-граматичного, семантико-синтаксичного і комунікативного типу категорій свідчать про сумлінність дослідника, його уміння оперувати заявленими методиками. Рецензована монографія належить до актуальних і вкрай необхідних для розв'язанні цілого ряду питань сучасної теоретичної лінгвістики.

НОВИЙ ПОГЛЯД НА МОРФОЛОГІЧНИЙ СИНТЕТИЗМ Й АНАЛІТИЗМ У КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ

Дубова О.А. Типологічна еволюція морфологічних систем української та російської мов. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 302 с.

У сучасній україністиці і русистиці для розв'язання як теоретичних, так і суто практичних завдань вкрай необхідні комплексні описи системи української та російської літературних мов: її окремих рівнів, підсистем, типів одиниць з тими чи іншими властивостями. Передусім такі дослідження потрібні для створення різнотипних граматик, а також для виявлення тенденцій розвитку сучасної української та російської літературних мов. Комплексні описи покликані поєднувати аналіз внутрішньої будови досліджуваних об'єктів з формулюванням правил їхнього функціонування в процесах номінації та комунікації. Саме до праць такого комплексного, синтетичного спрямування належить рецензована монографія О.А.Дубової "Типологічна еволюція морфологічних систем української та російської мов".

Поставити таке сміливе, широкомасштабне завдання авторці дозволив той досвід вивчення морфологічних, ширше – граматичних підсистем мов, який накопичено в україністиці та русистиці, ширше, славістиці, а також власні дослідження морфологічної (почасти синтаксичної) підсистеми сучасної української та російської літературних мов. У вступі і відповідних п'ятьох розділах своєї праці О.А.Дубова ретельно й вдумливо аналізує здобутки своїх попередників і сучасників, відбираючи з їхнього поняттєвого й процедурного апарату, їхніх теоретичних висновків для свого дослідження те, що сприяє досягненню поставленої мети. Авторка стверджує, що „У сучасній лінгвістиці кожний з ключових термінів – *синтетизм*, *аналітизм* – може функціонувати як позначення понять, різних не тільки за обсягом (складом об'єктів – денотацією), а й за змістом (складом поняттєутворювальних ознак – сигніфікацією)” (с. 9).

Загалом метою аналізу є відтворення загальної картини еволюційно-типологічних змін у морфологічних системах української та російської мов, простеження тенденцій, що визначають ці зміни, і чинників, які впливають на реалізацію кожної з тенденцій. Новизна поставленої мети полягає саме в комплексному аналізі обраного мовного об'єкта, у вивченні синтетизму й аналітизму у морфологічних системах української та російської мов та окресленні еволюційно-типологічних виявів аналітичних і синтетичних явищ.

У першому розділі („Теоретичні засади дослідження морфологічного синтетизму та аналітизму” (с. 9-66) послідовно розглянуто питання створення методологічних засад аналізу морфологічного аналітизму і синтетизму, простежено аспекти дослідження морфологічного синтетизму та аналітизму, виявлено специфіку статусу аглютинативності щодо визначень синтетизму й аналітизму (с. 19-23). Авторка свідомо того, що „Терміни *мінімальна синтаксична одиниця* та *компонент-синтаксема* більш придатні для позначення одиниць-маніфестантів синтетизму та аналітизму, тому що можуть бути власне синтаксичними номінативними одиницями...” (с. 33), а в наступних чотирьох розділах монографії простежено основні / неосновні вияви синтетизму й аналітизму в морфологічних системах української та російської мов. Заацентовано також опрацювання поняттєво-термінологічного

підґрунтя для вивчення мовного синтетизму й аналітизму в українській то російській мовах (щоправда, чомусь ніде не наголошено на специфіці розгляду аналітизму у цих двох досліджуваних мовах, оскільки контрактивний аспект у цьому разі є досить суттєвим). Авторка цілком логічно підкреслює, що застосування уніфікованого поняттєво-термінологічного апарату є обов'язковою вимогою, дотримання якої усуває суперечності при ідентифікації мовного матеріалу та уможливує здійснення певних теоретичних узагальнень. Критична оцінка наявних визначень для ключових термінів *синтетизм* й *аналітизм* ґрунтується на загальнотеоретичних принципах і коригується спостереженнями за мовним матеріалом. Завдяки цьому набувають переконливості інноваційні пропозиції О.А.Дубової щодо унормування та кодифікації змісту ключових понять. Запропоновані авторкою визначення цих понять сприяють загальній упорядкованості досліджень синтетизму й аналітизму, оскільки в них урахована послідовна диференціація абсолютних ознак цих двох протиставлених типологічних властивостей та їхніх рефлексів, що мають статистичний, факультативний характер. Водночас з конкретизацією ключових для дослідження понять авторці вдалося запропонувати універсальні визначення, за якими виявляється загальносистемний характер синтетизму й аналітизму, а також уможливується завжди однозначна ідентифікація мовного матеріалу незалежно від його ярусної локалізації.

Наведені теоретичні міркування в першому розділі знайшли практичне використання у наступних чотирьох монографічного дослідження. У другому розділі „Морфологічний синтетизм та аналітизм у парадигматиці субстантивних категорій” (с. 67-150) простежується співвідношення синтетизму й аналітизму у відмінково-числових парадигмах, розкриваються особливості вияву синтетизму й аналітизму при вираженні категорії роду (с. 138-144) і встановлюється типологічна характеристика субстантивного формотворення. Щоправда, авторка залишила осторонь проблему функціонально-семантичної парадигми форм чоловічого роду іменників – назв осіб, з-поміж яких найбільш яскраво простежується корелятивність / не корелятивність їхніх функцій в українській та російській мовах. Особливо це стосується лексем на позначення фаху, звання, соціального статусу. Більше того, саме з-поміж

іменників яскраво простежується домінування денотативного або сигніфікативного компонента, що знаходить свій вияв в розширенні або звуженні аналітичних тенденцій, пор.: *відомий науковець і відома науковець / великий ледащо / велика ледащо / велике ледащо* та ін. Третій розділ „Морфологічний синтетизм та аналітизм у сфері ад’єктивної категорії ступенів порівняння” (с. 151-162) повністю присвячений розгляду особливостей творення форм вищого і найвищого ступенів порівняння з акцентуацією уваги на співвідношенні / не співвідношенні аналітичних і синтетичних їхніх виявів. Для авторки так і залишилося поза увагою питання „псевдодинаміки” аналітичних форм компаративна і суперлатива в українській мові, хоча тут можна було повністю окреслити напрями „силового” впливу на внутрішню систему мови, окресливши тенденції системного, узусного і мовленнєвого характеру.

У четвертому розділі „Еволюція числівникової словозміни в типологічному аспекті” (с. 163-175) цілком правомірно авторка наголошує на особливостях вияву аналітизму і синтетизму в українській і російській мові в числівниковій системі. Переконливим постає твердження про те, що „Іншим способом стандартизації синтетичної словозміни складних числівників могла бути втрата навіть залишкових ознак флексії при першому кореневому компоненті. Саме цей спосіб був реалізований українською літературною мовою стосовно назв десятків від п’ятого до восьмого і використовується в російському розмовному мовленні і просторіччі для аналогічних назв. Пор.: *шістдесят, шістдесятма* та рос. *шестьдесяти, шестьдесятю* тощо” (с. 165). П’ятий розділ “Морфологічний синтетизм та аналітизм у сфері дієслівних категорій” (с. 176-256) повністю охоплює розгляд синтетичних й аналітичних засобів диференціації синкретичної видової семантики, простеження формування складу синтетичних засобів формотворення як відображення семантичної еволюції категорії стану, встановлення типових ознак синтетичних й аналітичних формоделей категорійних парадигм часу, виявлення співвідношення синтетичного й аналітичного особового формотворення в парадигмах дійсного і наказового способів. Насамкінець окреслена функціональна диференціація синтетичних й аналітичних одиниць дієслівного формотворення. Простежуючи специфіку реалізації активного / пасивного стану в українській мові,

цілком логічно стверджується, що “Для вираження атрибутивних семантико-синтаксичних відношень у поліпредикативних конструкціях вживаються переважно підрядні речення, а не звороти з активними дієприкметниками на –уч-/-ач-. Такі функціональні обмеження, що їх накладає система мови на ці дієприкметники, свідчить про те, що в системі української мови не існує потреби, а відтак і не виникає сприятливих умов для усталення регулярного утворення активних дієприкметників –уч-/-ач-...” (с. 194). Очевидно, розгляд стану в такому широкому вимірі може бути виправданим у функціональному вимірі, але щодо кваліфікативних ознак такої морфологічної категорії треба було заявити ґрунтовніше.

Розвинувши ідею різноярусної репрезентації мовного синтетизму й аналітизму, авторка визначила загальну модель типологічного дослідження мови як системи. Це дозволяє говорити про те, що теоретичні пропозиції дослідниці розкривають перспективи для подальшої розбудови лінгвістичної типології. Водночас О.А.Дубова конкретизувала теоретичний потенціал досліджень морфологічного синтетизму й аналітизму, запропонувала обґрунтування кваліфікації формомоделі як основної одиниці морфологічного рівня та розгляду аналітичної форми у світлі концепції формомоделі. Саме у цьому можна вбачати уміння авторки розглянути заявлену проблему в загальному контексті лінгвістичної проблематики. Щоправда, не видається переконливою теза про формомодель як основну одиницю морфологічного синтетизму й аналітизму (пор. працю [Яцкевич Л.Г. Вопросы русского формообразования: функционально-типологический поход в морфологии (на примере имен существительных). – Мн.: Университетское издательство, 1987. – 128 с.], яка безпосередньо пов’язана з аналізованою проблемою, але покликання на неї та її саме знайомство з нею відсутнє у списку використаної літератури (с. 269-298). Можна погодитися з твердженням О.А.Дубової про те, що онтологічної достовірності формомоделі як мовної одиниці надає мовний експеримент, але сам рівень його проведення ще не дозволяє про методологічну викінченість висновків. У прогностичному аспекті можна передбачити, що упровадження формомоделі в практику лінгвістичних досліджень може стати одним із шляхів розв’язання багатьох питань, зокрема, питань диференціації наявності мовної одиниці та її продуктивності,

розмежування одиничних виявів і системних характеристик мови, визначення тих чи інших кількісних показників та ін.

Аналізуючи систему субстантивного формотворення у другому розділі, О.А.Дубова дійшла висновків, що на традиційну еволюційно-типологічну оцінку відмінкової словозміни української і російської мов здійснює вплив аналітизаційна тенденція. Грунтуючись на послідовному розмежуванні різнорівневих виявів синтетизму й аналітизму і розглянувши складну картину кількісних змін у відмінково-числовому формотворенні, дослідниця запропонувала оригінальну типологічну інтерпретацію еволюційних перетворень, що відбуваються в цій ланці морфологічної системи. Авторка доводить, що аналітизаційні зміни наявні на синтактичному рівні при вираженні певних синтаксем за допомогою субстантивів. На морфологічному рівні зберігається вплив синтетизаційної тенденції. Переконливість такої інтерпретації виявляється, на погляд авторки, в тому частиномовному вимірі, який на сьогодні є домінувальним. Водночас О.А.Дубова розглядає всі проблемні питання, виявлені при типологічному дослідженні субстантивної словозміни. Дослідниця запропонувала більш послідовний, ніж традиційний, коментар до спричинення кількісних змін у системі відмін, визначила причини стійкості шестиграфемної ядерної будови категорії відмінка, репрезентованої засобами синтетичного формотворення. У цьому плані постає питання щодо кваліфікації О.А.Дубовою українського вокатива та російського „звательного” у морфологічному просторі кожної з мов – це рівно типологічні чи різно типологічні явища і чи можна кваліфікувати моделі типу „*рідна Державо*”, „*дорогий учителю*”, „*вельмишановний директоре*” як особливі випадки аналітизму? До цього ж прилягає проблема тлумачення словосполучень типу „*маленька ебосі*”, „*запальний шимі*” як форми асоціативного узгодження з імпліцитним виявом узгодження, з-поміж яких особливої ваги набуває реалізація відповідного граматичного значення поза межами того чи іншого слова.

Свідченням того, що монографія О.А.Дубової являє собою цілісне дослідження, є логічна кореляція усіх розділів та загальних висновків. Зокрема, аргументуючи стійкість субстантивної синтетичної словозміни її функціональним призначенням, авторка з'ясовує в четвертому розділі, присвяченому аналізу числівників,

що лише дефункціоналізація відмінкової словозміни може спричинити якісні типологічні зрушення. При цьому О.А.Дубова уникає того поширеного недоліку досліджень синтетизму й аналітизму, що виявляється в обмеженні всіх змін альтернативним коментарем.

Якщо другий і четвертий розділи присвячені аналізу причин стійкості або втрати синтетичного відмінкового формотворення, його взаємодії з синтаксичним аналітизмом або з виявами аморфізаційної тенденції, то в третьому розділі розглядаються парадигми категорії ступенів порівняння, де спостерігаються власне взаємодія синтетичних та аналітичних морфологічних одиниць. Авторці вдалося відтворити цю взаємодію в усій її складності, з'ясувати неоднорідність чинників, що вплинули на неї і визначили дію різних, еволюційних тенденцій: синтетизаційної – в українській мові, аналітизаційної – в російській.

Наукове значення останнього, п'ятого розділу монографії, полягає передусім у тому, що тут подано аналіз матеріалу, який фактично не був раніше об'єктом еволюційно-типологічного аналізу – дієслівного формотворення в синтетико-аналітичному аспекті. Саме тому при дослідженні цього матеріалу постають завдання щодо походження, причин утворення і втрати синтетичних та аналітичних одиниць дієслівного формотворення. Авторка успішно виконала всі ці завдання, здійснивши низку оригінальних розвідок, що не тільки сприяють плідному дослідженню проблеми синтетизму й аналітизму, а й допомагають уточнити, доповнити певні фрагменти історичної граматики як української, так і російської мов. Однак головне теоретичне значення останнього розділу полягає в тому, що дослідниця з'ясувала закономірний характер еволюційно-технологічних змін у дієслівному формотворенні, визначила, що ці зміни відбуваються під впливом як синтетизаційної, так і аналітизаційної тенденцій, активізація яких залежить від функціонально-систематичних характеристик окремих дієслівних категорій.

Дослідження, в якому автор вирішує цілу низку гостродискусійних, а то й не розв'язаних або нових проблем сучасної морфології, пропонує своє бачення аналізованих фактів, ілюстративного матеріалу, переважна більшість якого чи не вперше стає об'єктом такого комплексного вивчення, йде в багатьох

випадках своїм власним шляхом, відмінним від торованого й загальноновизнаного, неминуче викликає в рецензентів зауваження, міркування, пропозиції. Нижче зупинимося докладніше на деяких з них.

Наші зауваження передусім стосуються:

1) відсутності контрастивно-типологічних висновків щодо ступеня поширення відповідних аналітичних / синтетичних ад'єктивних, субстантивних, дієслівних форм в українській і російській літературних мовах, адже твердження про те, що „Еволюційні зміни у складі синтетичних формомоделей відмінкових парадигм виявилися в скороченні кількості відмін (варіантів універсальної відмінкової парадигми) і були спрямовані на відновлення на відновлення тих мотиваційних взаємозв'язків основного компонента і флексії, що забезпечували цілісність кожної відмінкової формомоделі” (с. 99), оскільки у відмінковій системі послідовно виявилися конвергентно-дивергентні тенденції, з-поміж яких саме останні посилюють аналітичні тенденції. При цьому слід звернути увагу на те, що іменниково-відмінковий аналітизм взаємодіє з дієслівною лінеарністю (*підійти до, відійти від, простежити за / до*) та реченнєвою лінеарністю, зумовлюваною закономірностями реалізації об'єктивного смислу (пор. статус вільних синтаксем);

2) необхідності детальнішого коментування походження аналітичної форм українського майбутнього недоконаного та й умовного способу, оскільки в граматичній науці відоме тлумачення останньої форми як такої, формант якої *би (б)* стосується усього речення загалом, а не дієслівної зокрема (пор. погляди В.М.Мігіріна). При цьому обійдено увагою і вияви спонукального, бажального способів дієслова;

3) наявності окремих стилістичних і технічних недоглядів: „референтні відношення із певною особиною” (с. 143), а треба *особою*; “виникнення дієприкметникових форм згідно з хронологічною послідовністю передувало дієслівним” (с. 200), слід *за хронологічною послідовністю*;

4) непослідовності викладу статистичних характеристик використання синтетичних та аналітичних одиниць в українській і російській літературних мовах.

Висловлені зауваження, міркування та пропозиції мають дискусійний характер і стосуються тих проблем, які в дослідженнях з української та російської морфології можна назвати вічними. Вони аж ніяк не знижують загальної оцінки монографії О.А.Дубової. Авторка рецензованої праці продемонструвала глибоке й всебічне знання проблематики предмета її аналізу, історії його вивчення, досконале володіння різноманітними й найсучаснішими процедурами дослідження мовного матеріалу, а також поняттєвим, термінологічним апаратом для його теоретичного осмислення. Це дало змогу О.А.Дубовій одержати внаслідок виконаного дослідження важливі й переконливі теоретичні й практичні результати. Монографія є вагомим внеском у створення не лише категорійно-описової, а й функціональної, функціонально-контрастивної, типологічно-контрастивної граматики сучасної української та сучасної російської літературних мов, гостру потребу в яких так відчувають сьогодні як фахівці-науковці, так і викладачі вищих навчальних закладів, учителі шкіл. З цього погляду цінними є не тільки теоретичні здобутки роботи О.А.Дубової, а й досліджений фактичний матеріал, який вона аналізує під новим кутом зору.

ПОЕТИЧНА ЕНЕРГЕТИКА І СИНЕРГЕТИКА

*Семенець О.О. Синергетика поетичного слова. –
Кіровоград: Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.*

Галузь досліджень, суміжна між лінгвістикою тексту і лінгвостилістикою, репрезентована в сучасному українському мовознавстві цілим рядом праць, які засвідчують вагомі творчі здобутки їхніх авторів – С.Я. Єрмоленко, Т.В. Радзівської, О.П. Воробйової, А.К. Мойсієнка, Ю.С. Лазебника та багатьох інших. Автор рецензованої монографії О.О. Семенець, спираючись на теоретико-методологічний фундамент досягнень українського лінгвостилістичного аналізу тексту, прагне описати ще не досліджені аспекти мови художнього твору, пропонує нову, лінгвосинергетичну модель бачення поетичного тексту як динамічної, рухливої, змінної системи, що має специфічні закони самоорганізації й розвитку.

У такому контексті звернення автора монографії до теоретичної бази нової науково-дослідної парадигми – синергетики – видається вмотивованим і доцільним. Синергетика, дійсно, пропонує новий погляд на традиційний об'єкт вивчення лінгвостилістики – поетичний текст, дозволяє виявити динамічний, еволюційний характер системи поетичного дискурсу, встановити зовнішні та внутрішні чинники розвитку цієї системи, фактори, які керують процесами її становлення, самоорганізації, функціонування.

Євген Маланюк, ідіолект якого взято за об'єкт дослідження, – це, безперечно, знакова постать в історії української літератури. Ідейний і креативний лідер Празької поетичної школи, він має свій неповторний творчий почерк, його поезія відзначається яскравою ідіостильовою специфікою. Творчість Євгена Маланюка справляла вплив на українських письменників його покоління, відчутний цей вплив і у творчому доробку наших сучасників (що переконливо ілюструють, наприклад, поезії Павла Вольвача та ін.). Тому системне вивчення ідіостильової специфіки літературної творчості Є. Маланюка – завдання, без сумніву, актуальне на сучасному етапі розвитку української лінгвопоетики.

Репрезентуючись й актуалізуючись у межах текстового простору, мовна особистість непрямо проектує мовну свідомість шляхом особливого коду. Текст сприймається як феноменологічно запрограмований первинний спосіб існування мови. Текст можна інтерпретувати як простір, де відбувається процес утворення семантичного каркасу. „Текст належить спостереженню не як завершений, замкнутий продукт, а як виробництво, що відбувається на наших очах, „підключене” до інших текстів, інших кодів (сфера інтертекстуальності), пов'язане тим самим із суспільством, з історією, але пов'язане не відношеннями детермінації, а відношеннями цитації” [Барт 1994, с. 424]. Процес формування значень і смислів репрезентується як зумовлений мовленнєвим наміром прогресивний відбір функціональних і дійових потенцій вихідних елементів, їхня значущість універсальна. Його можна інтерпретувати і як процес індивідуалізації функцій, що визначені в системі мови, встановлені загалом або в належності до класу і позначені формально. Смісловий каркас тексту не залишається в ньому автономним: він піддається мутації, „розчиняється” у

множинності інших одиниць. Сміслова індукція тексту розвивається нелінійно, асоціюючись з рухом. „Відкриті смислові поля, що впливаються в повідомлення, не розривають його ізсередины і не розривають його текстуальну оформленість. Більше того, принцип текстуальної оформленості і цілісності тільки підтримує і посилюється в міру відцентрового розростання матеріалу, з якого виростає його смисл” [Гаспаров 1996, с. 344]. Текст як духовний конструкт може інтерпретуватися через поняття моделі побудови, буття, функціонування й еволюції мовної картини світу, що відображає мовну свідомість усіх суб’єктів певної єдності.

Н.Л.Мишкіна [Мышкина 1998; 1999] наголошує на ідеї існування тексту як самодостатньої сутності, якій властива синергетика текстових одиниць у текстовому просторі. Автор трактує як текст будь-яке двобічне мовне утворення (від однієї графеми або одного слова до цілісної множинності речень-висловлень), яким притаманний смисл і які характеризуються властивістю спонтанності, системності і синергії, що функціонують як саморозвивальна і самоорганізувальна система. Н.Л.Мишкіна вважає, що саморух тексту як енергетичного буття – його внутрішнє життя – веде через миготливу гру смислів до точечної енергопульсації його сутності, що в сукупності усвідомлюється як смисл тексту. В цій концепції текст постає як спонтанний саморух енергії, що функціонує за власними специфічними законами і відповідно до своїх цілей.

Аналізуючи погляди Г.Г.Москальчук і Н.Л.Мишкіної, А.А.Залевська констатує, що в їхніх дослідженнях фігурує поняття синергетичної системи, структурної самоорганізації тексту, динамічної системи, інтегративних процесів та ін [Залевская 2001, с. 36-46]. Але при тому, що останніми роками термін „синергетика” стає все популярнішим у гуманітарних науках, у нього може вкладатися різний зміст. Поряд з використанням його в значенні „злиття енергій” [Мышкина 1998; 1999] про синергетику говорять і як про теорію самоорганізації [Баранов 1993, с.11; Богин 1993], що не повністю узгоджується з етимологією самого слова (від грецьк. *synergeia* 'спільна дія' [Красных 2001, с. 156]); часто в тій самій праці недиференційовано фігурують обидва значення. Очевидно, мотивованішим є використання терміна „синергетика” в тому значенні, що корелює з його внутрішньою формою, тобто в значенні

'злиття енергій' (це не виключає поєднання такого процесу з процесом самоорганізації системи). Важливим є чіткіше визначення джерел енергопотоків. Саме тому таким важливим постає розгляд особливостей акцентування локусів і дисипації в системі, з'ясування нерівноважності як внутрішнього джерела розвитку системи в першому розділі „Лінгвістична синергетика поетичного ідіолекту” (с. 9-50). О.О.Семенець звертає особливу увагу системотворчі чинники поетичного ідіолекту, з'ясовує феномен складності й аспекти його вивчення, конкетруючи аналіз на специфіці немарковських процесів і виявленні статусу фактору пам'яті.

Можливо, коли говориться про „саморух енергожиття тексту” (Н.Л.Мишкіна) або про те, що „вся система форм тексту прагне до симетричного стану” (Г.Г. Москальчук), використовуються метафори, що не помічаються внаслідок феномену перетвореної форми, що примушує бачити самостійність буття там, де її насправді немає, приписувати очевидній формі реальних відношень роль самостійного механізму в управлінні реальними процесами на поверхні системи [Мамардашвили 1990], див. дослідження про специфіку феномена перетвореної форми у зв'язку з проблемами мовленнєвого спілкування („тіла” мовного знака, мовленнєвої фіксації продукту процесу мислення в тексті тощо) [Тугендхат 2000].

Не слід забувати, що простеження синергетики поетичного ідіолекту можливе за умови чіткого демінування тексту як такого і з'ясування його специфіки в різних аспектах. Сьогодні в лінгвістиці наявне також тлумачення тексту як складного знаку і пов'язана з цим необхідність обов'язкового врахування особливостей процесів означування. У цьому ракурсі, цілком обґрунтованим у класичній роботі У.Еко [Еко 1998] постає психолінгвістичне тлумачення тексту, оскільки на момент досягнення адресата повідомлення „порожнє” і ця порожнеча насправді являє собою готовність до роботи певного означувального апарату, що повинен висвітлити смисл такого повідомлення, останній встановлюється адресатом. Отже, текст створюється і сприймається людиною, поза якою існує тільки „тіло тексту”, а воно поза взаємодією з людиною залишається звуковим шумом або ланцюгом яких-небудь фігур, що не постають знаками до тих пір, поки не з'явиться хтось, здатний приписати їм значення – означити.

О.О. Семенець у своїй монографії пропонує цілісний погляд на весь масив текстів, що належать перу одного автора, комплексно розглядає поетичні твори Євгена Маланюка, на яких них лежить відбиток великого літературного таланту, і не менш самобутні публіцистичні, літературно-критичні, історіософські праці, епістолярій письменника (див. другий („Феномени авторської свідомості та їх віддзеркалення в поетичному тексті” (с. 51-88), третій („Синергетика процесів інтенціоналізації в поетичному тексті” (с. 89-207)), четвертий („Деонтична модальність – домінанта соціально ангажованої літератури” (с. 202-306)). Авторка прагне виявити спільне підґрунтя, що єднає всі ці тексти, а саме індивідуально-авторську картину світу, домінанти ментальної сфери, які зумовлюють і відповідні стильові пріоритети; простежує наскрізні думки, що одержують своєрідне втілення в різних видах мовної діяльності творчої особистості Є. Маланюка. Такий зіставно-цілісний розгляд дозволяє виявити й специфіку певних типів дискурсу, закономірності їхньої стильової та жанрової природи.

Системна гносеологічна модель ідіолекту письменника в дослідженні О.О. Семенець побудована на ґрунті філософської категорії модальності. Модальності ментальної й емоційної сфери людини виявляють спосіб її світобачення, специфіку сприйняття світу людиною. Модальності мислення й почування – універсальні категорії, які дозволяють простежити загальні закономірності в креативній сфері діяльності і виявити риси індивідуально-неповторної манери світосприймання та самовираження митця. Увесь спектр цих модальностей перебуває в полі зору авторки, яка простежує специфіку вияву, наприклад, деонтичної модальності з простеженням засобів її реалізації та окресленням її функціонально-семантичних варіантів (с. 208-289), а епістемічний оператор *Я знаю* розглядає як верифікатор мистецької правоти (с. 78-88).

Загалом побудована в монографії О.О. Семенець системна гносеологічна модель ідіолекту Є. Маланюка видається логічно послідовною, багатоаспектною, цілісною й переконливою.

Умотивованою постає мета монографії, що передбачає напрацювання новітньої методологічної бази дослідження поетичного тексту як складної відкритої нерівноважної системи у зв'язку із зовнішніми та внутрішніми чинниками системотворення, у динаміці відношень з іншими типами дискурсу в загальній системі

ідіолекту письменника, а також апробація цієї інтегративної моделі на практиці, виявлення її евристичних можливостей у процесі аналізу тексту. Послідовність її розв'язання зумовила наявність вступу, чотирьох розділів, висновків, бібліографії (668 позицій). Монографія розпочинається вступом, у якому окреслено ступінь сьогоденішнього напрацювання в царині синергетики та з'ясовано специфіку комплексності філологічного підходу до аналізу художнього тексту загалом й особливості лінгвістичного зокрема, подано перелік термінів зі сфер синергетики, природничих наук, філософії, модальної логіки, семіотики, тлумачення яких необхідне для користування категорійно-поняттєвим апаратом дослідження.

У вступі розкрито сутність і стан проблеми побудови лінгвосинергетичної науково-дослідної парадигми вивчення ідіолекту письменника, обґрунтовано значущість й актуальність цієї проблеми для сучасного українського мовознавства

При розгляді лінгвістичної синергетики поетичного ідіолекту (перший розділ, с. 9-50) визначено пріоритетну роль поняття цілісності системи і важливість холістичного принципу в описі складних явищ дійсності; доведено актуальність розгляду самого феномена складності змісту й форми в поетичному тексті і встановлено найважливіші аспекти вивчення цього явища; наголошено на системотворчій ролі фактора мовної пам'яті в організації системи ідіолекту письменника та функціях темпоритму як лінгвосинергетичної основи мистецького синтезу в поетичному дискурсі. У цьому ж розділі розкрито також лінгвістичний зміст основоположних понять синергетики в дослідженні сфери мистецької творчості: нелінійності, нерівноважності, хаосу і порядку, атратора, біфуркації, морфогенезу, дисипації та акцентування локусів системи тощо.

Холістичний принцип як базовий, вихідний у монографії О.О. Семенець визначає доцільність розгляду в першому і почасті другому розділах тих явищ ментальної сфери Євгена Маланюка, що на макрорівні системної організації художнього тексту зумовлюють цілісність цієї системи: картини світу автора, історіософської концепції, епістемічної рефлексії над поетичною творчістю. Теоретичні положення в другому розділі монографії (“Феномени авторської свідомості та їх віддзеркалення в поетичному тексті”) дослідниця вдало й доречно ілюструє прикладами з творів

Є. Маланюка, а також інших представників Празької школи українських літераторів.

Лінгвосинергетична дослідна парадигма дозволяє, зокрема, по-новому інтерпретувати художньо-зображальну роль мовно-образної парадигми *Степової Еллади* і державного *Риму* у творчості Євгена Маланюка (с. 67 –88). Можна погодитися з тим, що в художній підсистемі *Степової Еллади*, дійсно, переважають процеси дисипації, розсіювання; це знаходить вияв у розмаїтті й розгалуженості змістової сфери мовно-образної парадигми, в неоднозначності семантики й амбівалентності оцінного змісту: з одного боку, ***соняшина Еллада; Степова Еллада, антично-ясна***, з другого – ***Чорна Еллада; бранка степова; повія ханів і царів; Скитська Еллада; Проклятий край, Еллаго Степова***. “Римська” парадигма образів покликана втілювати ідею українського державотворення, що спричинює акцентування семантичних локусів мілітарного духу й державності в цій підсистемі.

Розділ 3 “Синергетика процесів інтенціоналізації в поетичному тексті” (с. 89-207) є особливим і вимагав від авторки звернення до теоретичних постулатів сучасної модальної логіки. Останнє забезпечило міцну теоретичну базу дослідження ролі алетичної модальності мислення в організації поетичного тексту. Актуальна проблема перспектив застосування семантики можливих світів у лінгвопоетиці, порушена, зокрема, в лінгвосеміотичних працях Ю.С. Степанова, набуває в інтерпретації О.О. Семенець розгорнутого й глибоко філософського, модально-логічного та лінгвістичного обґрунтування. Аналіз поетичного дискурсу як реалізації особливої інтенсійної мови, функціонально спрямованої на розбудову в мистецькому творі можливих світів, потребує, на думку авторки, синтезу й інтеграції найважливіших теоретичних положень феноменологічної естетики, референційних та семіотичних концепцій поетичної мови. Такий синтез лінгвопоетичних концептуально-дослідних парадигм спроможний дати принципово нове, цілісне (холістичне) бачення поетичного твору. І цього, на наш погляд, О.О.Семенець значною мірою вдалося досягти.

Так, завдяки такому підходу закладений міцний лінгвосинергетичний фундамент вивчення ідейно-естетичних функцій явищ звукового символізму, анаграмування в поетичному

тексті. Ф. де Соссюр констатував сам факт наявності анаграмування, прагнучи віднайти в цьому явищі універсальну, всеохопну закономірність організації поетичного тексту. Його ідеї знайшли розвиток у студіях В'яч. Іванова, В. Топорова та ін. У монографії (с. 136-207) встановлено основні лінгвосинергетичні чинники внутрішнього регулювання вузлових моментів анаграмування в поетичному дискурсі. В науковому розв'язанні цієї проблеми авторка вдало використовує положення літературно-критичної праці самого Євгена Маланюка, де знаходить аргументи на користь, по-перше, визнання самим поетом факту існування явища, його величезної ідейної, змістової, естетичної ваги; по-друге, визначення інтуїтивної, підсвідомої його детермінації в процесі творчості, оскільки модальність виявляється уже тоді, коли в автора постає тільки замисел створення певної речі. Тому на цьому зрізі можна диференціювати дотекстову, внутрішньотекстову і післятекстову модальності.

Розділ 4 “Деонтична модальність – домінанта соціально ангажованої літератури” (с. 208-307) містить послідовний, за рівнями мовної системи, цілісний і водночас детальний аналіз засобів вираження волюнтативної семантики в поезіях Євгена Маланюка. Особливу увагу звернено на міжярусну інформаційну взаємодію мовних засобів та синергійний експресивний ефект цієї взаємодії в поетичному дискурсі. Мовно-системна організація соціально ангажованої літератури, яку репрезентує творчість Є. Маланюка, або “дидактичної поезії” (так називав цей напрям літератури О.О. Потебня), уперше саме в монографії О.О. Семенець набуває розгорнутого, послідовного, цілісного опису.

Авторка констатує, що “Модель поетичного світу Є.Маланюка зумовлює активну, діяльну позицію суб'єкта” (с. 255). І ця теза підтверджується власне-авторською інтерпретацією мовно-поетичного тла Є.Маланюка: “Динаміка розвитку поетичної системи виявляє певні зміни у відношеннях суб'єкта волевиявлення (S_1) і $долі_2$ (зі значенням умов застосування вольового впливу). Починаючи з вірша 1923 р., котрий являє суцільний прескриптивний дискурс (кожне речення представлене інфінітивним, безособовим, генітивним чи номінативним реченням деонтично-модальної семантики) , де $доля_2$ репрезентує ворожі умови, наділена негативною аксіологією, а дія суб'єкта виражена інфінітивним

реченням суб'єктивно-волюнтативного змісту: “Зареготаться *в пику лютий* долі, під галас хвиль напружить паруси <...>” (с. 255). Авторка заглиблюється в проблему мовної пам'яті, що не так давно набула актуалізації в науково-дослідному вимірі в українському мовознавстві. Підхід з позицій лінгвістичної синергетики до розгляду проблеми мовної пам'яті дає підстави кваліфікувати ідіолект письменника як високоорганізований когнітивний різновид немарковських систем, у яких важлива роль належить фактору пам'яті, що впливає на еволюцію системи. Мовну пам'ять слід розглядати як інформацію про синтагматичні і парадигматичні відношення мовної одиниці в попередніх контекстах її використання, яка впливає на дистрибуцію синтагматичних і парадигматичних зв'язків цієї мовної одиниці в наступних контекстах її використання в межах певної мовної системи (внутрішня пам'ять) або інших, генетично пов'язаних із цією системами (зовнішня пам'ять).

О.О. Семенець переконливо доводить, що лінгвопоетичний концепт пам'яті мовних одиниць найповніше виявляє закономірності своєї організації при порівняльному вивченні систем ідіолектів письменників. Діалог художніх систем слід простежувати як у зіставно-типологічному аспекті (що дозволяє виявити універсальні закономірності художнього тексту і специфіку втілення традиційних образів), так і в плані порівняння генетично споріднених мовно-естетичних явищ.

Монографія завершується висновками-узагальненнями (с. 307-312), в яких сформульовано базові положення лінгвосинергетичної інтерпретації системи ідіолекту письменника як динамічного процесуального утворення, що підлягає дії як універсальних, так і специфічних законів самоорганізації й розвитку; визначено перспективи подальших досліджень у цьому напрямі лінгвопоетики. Висновки сформульовано логічно і послідовно, вони мають теоретичне й практичне значення, зокрема, можуть бути використані в працях з лінгвістики тексту, лінгвопоетики; у підготовці й викладанні навчальних курсів з лінгвістичного аналізу тексту, стилістики української мови, спецкурсів та спецсемінарів, присвячених системному вивченню мови художніх творів, особливо творчої спадщини Євгена

Маланюка. Більше того, вони окреслюють перспективи опрацювання заявленої проблеми.

Констатуючи актуальність досліджуваного аспекту синергетики, аргументованість положень монографії, викінченість наведених міркувань, слід зупинитися на окремих міркуваннях і дискусійних положеннях, що постають при знайомстві з методикою виконаного аналізу лінгвістичної синергетики поетичного ідіолекту Євгена Маланюка. Це торкається насамперед питання кваліфікації української державності як позитивно-аксіологічної й деонтичної домінанти духовної сфери Євгена Маланюка (перший і другий розділи), що не викликає заперечень, але в цьому розрізі слід було розглянути або встановити кореляції домінанти і відповідних типів модальності. В цьому розрізі варто заакцентувати також проблему констант української культури, що своєрідно трансформовані і модифіковані Євгеном Маланюком (пор. визначення констант російської культури Ю.С.Степановим). Саме такий підхід суттєво поглибив би концептуальний розгляд поетичного ідіолекту письменника й уможливив би встановлення корелятивних / некорелятивних площин домінант і тих чи інших різновидів модальності. До цього слід додати необхідність ширшого пояснення тези про синергетичне розуміння структури як процесу (перший і другий розділи). Якщо виходити із постулату, що будь-яка структура – це процес (у кожній хронологічній точці свого виміру не дорівнює власному попередньому виміру), то в чому ж виявляється ця своєрідність структури в синергетичній кваліфікації, а тим більше – поетичної структури.

При аналізі тих чи інших конкретних поезій Є.Маланюка авторка актуалізує тезу про суперечливість поєднання синтаксичного паралелізму та енжамбеману у поезіях Євгена Маланюка (с. 169), але як ця суперечливість виявляється і внаслідок чого постає визначальною О.О.Семенець ніяк не простежує. При цьому дослідниця послуговується написанням терміна *енжамбеман* латиницею (що особливо було поширеним у 19-ому столітті (див.: с. 168, 169, 170), але це запозичення достатньо адаптоване в українській мові і в науковій літературі передається українською графікою (пор.: Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К., 1997. – С. 237).

Загалом рецензована монографія є концептуально завершеним дослідженням, в якому запропоновано цілісний розгляд проблеми синергетики поетичного слова (на матеріалі творчої спадщини Євгена Маланюка). По суті Л.О.Семенець аналізує увесь корпус творів талановитого митця як цілісний текст, в якому реалізовані текстові категорії різних ярусів, аспектів і площин. Необхідність такої праці поза всяким сумнівом, оскільки вона відкриває перспективу нового і новітнього осмислення художньо-поетичних текстів, визначення їхньої значущості у мовно-когнітивній, мовно-психологічній динаміці.

Література

1. Баранов А.Г. Функционально-прагматическая концепция текста. – Ростов н/Д, 1993. – 182 с.
2. Барт Р. От произведения к тексту // Барт Р. Избр. раб.: Семиотика. Поэтика. – М., 1994. – С. 413-423.
3. Богин Г.И. Субстанциональная сторона понимания текста. – Тверь, 1993. – 137 с.
4. Гаспаров Б.М. Язык. Память. Образ: Лингвистика языкового существования. – М., 1996. – 352 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981. – 140 с.
6. Григоренко И.Н. Текст как пространство реализации смысла и когниции. – Краснодар, 2002. – 130 с.
7. Залевская А.А. Некоторые вопросы теории текста и его понимания // Текст versus дискурс: проблемы понимания и интерпретации. – М.; Тверь, 2001. – С. 36-46.
8. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. – М., 2001. – 270 с.
9. Мамардашвили М.К. Введение в философию // Мамардашвили М.К. Мой опыт нетипичен. – СПб., 2000. – 31-216.
10. Мамардашвили М.К. Превращенные формы (О необходимости иррациональных выражений) // Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. – М., 1990. – С. 315-328.
11. Марков Б.В. Знаки, язык, интерпретация. – СПб., 1999. – 180 с.
12. Москальчук Г.Г. Структурная организация и самоорганизация текста. – Барнаул, 1998. – 156 с.

13. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс: Автореф. ... д-ра филол. наук. – Барнаул, 1999. – 32 с.
14. Мышкина Н.Л. Внутренняя жизнь текста. – Пермь, 1998. – 158 с.
15. Мышкина Н.Л. Лингводинамика текста: контрадиктно-синергетический подход: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Уфа, 1999. – 36 с.
16. Тугендхат Э. Введение в аналитическую философию языка. – М., 2000. – 123 с.
17. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – М., 2000. – 420 с.
18. Эко У. Семиотика // Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Раздел 2. Паралингвистика. – М., 2000. – С.74-82.

ДО КЛАСИЧНИХ ПРОБЛЕМ НОВІТНІ ПІДХОДИ

- Рагаўцоў В.І. Уводзіны ў мовазнаўства: Вучэбны дапаможнік. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2004. – 400 с.*
- Рагаўцоў В.І. Уводзіны ў мовазнаўства: Практыкум: Вучэбны дапаможнік. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2003. – 130 с.*

Рецензовані праці вийшли не одночасно, як видно з вихідних даних – з інтервалом в один рік, але їх аналізувати слід разом не тільки тому, що вони виконані одним автором, але й тому, що присвячені одній навчальній дисципліні і кожна по-своєму оригінально вияснює актуальні проблеми: одна в суто теоретичному (*Рагаўцоў В.І. Уводзіны ў мовазнаўства: Вучэбны дапаможнік. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2004. – 400 с.*), інша – у суто практичному (*Рагаўцоў В.І. Уводзіны ў мовазнаўства: Практыкум: Вучэбны дапаможнік. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2003. – 130 с.*). Таке розташування в самій рецензії засвідчує можливість простеження кореляції науково-теоретичних, навчально-прикладних і навчально-методичних засад того самого автора. Для шанувальників „Лінгвістичних студій” автор цих посібників уже відомий (див.: *Рагаўцоў Васіль. Метанімія і сінєкдаха як сродкі камічнага (на матэрыяле беларускай*

драматургії) // *Лінгвістичні студії: Вип. 7. Зб. наук. праць / Укл.: Загнітко А.П. (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 218-221; Рагаўцоў Васіль. Стылістычныя фігуры як сродак камічнага: асаблівасці ўжывання ў беларускай драматургії // *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Выпуск 10 / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – С. 148-151; Рагаўцоў Васіль. Іншамоўныя ўкрапіны як сродак выражэння камічнага (некатарыя асаблівасці ўжывання ў беларускай драматургії) // *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип. 11. У 2 частинах / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Ч. I. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С. 322-325 та ін.).* Загалом Василь Іванович Рагавцов належить до авторитетних постатей не тільки булоруського, але й слов'янського мовознавства: доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Білоруської академії педагогічних наук, завідувач кафедри білоруської мови Могилівського державного університету ім. А.А.Кулешова (з 1983 р.). Учений активно займається проблемами лінгвістики тексту (мова білоруської художньої літератури), дослідженням синтаксису білоруської і російської мов, аналізом лексичного фонду білоруських діалектів. Особливий предмет зацікавлення – це методика викладання білоруської мови, лексикографія (зокрема білоруська діалектна ономастика, білоруська термінографія), теоретичне мовознавства та ін. Його перу належать монографія „Маўленчае выражэнне камічнага ў беларускай драматургії” (2002), навчальні посібники „Уводзіны ў мовазнаўства” (2004), „Сінтаксіс беларускай і рускай моў: Дыскусійныя пытанні ” (2001), „Практыкум па ўводзінах у мовазнаўства” (1989; 2-е вид. „Уводзіны ў мовазнаўства: Практикум” (2003), „Уводзіны ў мовазнаўства: Заданні для самастойнай работы” (1992), співавтор книг „Уводзіны ў мовазнаўства” (1987), „Моўны разбор у ВНУ і ў школе: Схемы, узоры, заданні” (1988), „Руска-беларускі слоўнік па машынабудаванні” (1998), „Анамастстычны слоўнык Магілёўшчыны” (2000), „Слоўнік мікратапанімаў Магілёўшчыны” (2004), бібліографічнаго довідніка „Мовазнаўцы Магілёўскага дзяржаўнага універсітэта імя А.А.Куляшова: Агульнае і славянскае мовазнаўства (1930-2001)” (2002) та ін. Рецензовані посібники відображають у своїй структурі і змісті набутий досвід автора та його уміння чітко і логічно будувати навчальний матеріал з**

послідовним вирішенням складних і суперечливих, дискусійних питань, що вимагають особливої уваги.

Навчальний посібник „*Уводзіны ў мовазнаўства*” охоплює традиційні питання, пов’язані з визначенням статусу мовознавства як науки (с. 5-9), простеженням природи, сутності, функцій і структури мови (с. 10-40), окресленням специфіки співвідношення фонетики і фонології, виявленням й аналізом фонетичних процесів, поняття фонем та її варіантів (с. 41-94), встановленням статусу лексикології як науки та з’ясуванням усього спектру її проблем (с. 95-189). Автор розглядає також фраземний рівень (с. 180-185), аналізує види морфем, особливості змін морфемної будови слова (с. 186-198), висвітлює основні / неосновні способи словотвору (с. 198-204), ґрунтовно репрезентує увесь спектр граматичних одиниць, категорій, зупиняється на специфіці вирішення частин мови та закономірностях їх репрезентації у межах словосполучення і речення (с. 205-258), не оминає питання походження мови й окреслює особливості розвитку мов у зв’язку з історією суспільства (с. 259-278). Генеалогічна і типологічна класифікація мов світу, порівняльно-історичне вивчення розглядаються в десятому розділі „Мови свету” (С. 278-305), а статус письма і його роль у суспільстві з простеженням виникнення, письма, етапів його розвитку і висвітленням постання, розвитку основних абеток та розкриттям принципів орфографії, закономірностей транскрипції і транслітерації з’ясовано в одинадцятому розділі „Письмо” (с. 306-339). Завершує навчальний посібник окремий розділ „Метады даследавання мовы” (с. 340-346), в якому автор характеризує описовий, порівняльно-історичний, зіставний, структурний, дистрибутивний, трансформаційний методи і метод безпосередніх складників, метод компонентного аналізу. На допомогу кожному, хто займається заявленими проблемами спрямовані і список літератури з розмежуванням основної і додаткової, де вирізняються хрестоматії, довідники, навчальні посібники для самостійної роботи (що особливо є актуальним у сучасному перебігові навчального процесу з його орієнтацією на переосмислення статусу і значущості самостійної роботи), покажчик основних термінів (с. 351-380), покажчик мов світу (с. 381-391), покажчик імен (с. 391-396).

Своєю будовою, аналізом ряду питань рецензований навчальний посібник „*Уводзіны ў мовазнаўства*” нагадує подібні із

вступу до мовознавства, вступу до слов'янської філології і загального мовознавства (пор.: Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 368 с.; L. Moszyński. Wstęp do filologii słowiańskiej. – Warszawa, 1984. – 344 s.; Lachur Cz. Zarys językoznawstwa ogólnego. – Opole, 2004. – 320 s.), водночас він є оригінальним не тільки специфікою компонування матеріалу, доступністю викладу й аналізу тих чи інших теоретичних питань, але й прагненням автора запропонувати відносно викінчений підхід на відповідну проблему. Так, розглядаючи природу, сутність, функції і структуру мови, В.І.Рагавцов констатує, що в лінгвістиці окреслилися такі найпоширеніші погляди на природу і сутність мови: 1) мова як природний витвір; 2) мова як біологічний витвір; 3) мова як психічний витвір; 4) мова як індивідуальний витвір; 5) мова як класовий витвір; 6) мова як соціальний (суспільний) витвір (с. 10-13), а при аналізі функцій мови констатує наявність основних функцій: комунікативної (з нею пов'язані інтеграційна, емоційна, експресивна, апелятивна, волюнтативна, прагматична, контактовстановлювальна, метамомовна (мета лінгвістична)), мисленнєва („думкафармавальная”), з якою пов'язані когнітивна (або „пазнавальная, гнасеалагічная”), акумуляційна і часткових: інформаційної („рэфэрэнтная”), при цьому „У маўленны функцыі мовы рэалізуюцца, як правіла, не ізалявана, а ў разнастайных камбінацыях, бо кожнае выказванне переважна поліфункцыйнае. Паміж функцыямі мовы выяўляюцца цусныя сувязі” (с. 15). При розгляді мови і мовлення (с. 30-333) автор виходить з того, що 1) „Мова – абстрактная і ўзнаўляльная, маўленне – канкрэтнае і непаўторнае”; 2) „Мова – патэнцыйная, маўленне – актуальнае”; 3) „Мо ва – стабільная, унармаваная, маўленне – зменлівае, варыянтнае”; 4) „Мова мае ўзроўневую будову, маўленне – лінейную”; 5) „Мова – першасная, маўленне – другаснае”; 6) „Мова – незалежная ад сітуацыі, маўленне – сітуацыйна абумоўленае”; 7) „Маўленне заўсёды можа быць ацэненае, мова – не”.

Аналіз типологічнай класифікацыі грунтуецца на простежэнні того, што „Паняцце „тыпалагічная класіфікацыя моў” нярэдка атаясамліваюць з паняццем „марафалагічная класіфікацыя моў”, што нельма лічыць апраўданым. Рэч у тым, што гэта не ідэнтычныя

класифікаційних панянці. Марфалагічная класифікацыя ўлічвае марфемную будову слова і спосабы выражэння граматычных значэнняў і з'яўляецца толькі адным з відаў тыпалагічнай класифікацыі, якая, апрача марфемнай будовы, разглядае і іншыя ўласцівасці моў (фанематычныя, сінтаксічныя, самнтычныя, функцыйныя). Інакш кажучы, гэтыя абедзве класифікацыі суадносяцца як прыватнае (марафалагічная класифікацыя) і агульнае (тыпалагічная класифікацыя)” (с. 299). Автор констатуе, што найбольш опрацьованаю постае морфалагічная класифікацыя, што ўмоўляе паслядоўнае размежування ізоляцыйных (кореневых), аглютынацыйных, полісінтэтычных („інкарпарацыйная”), флексійных мов (с. 300-302).

Звычайна, в навчальным пасібніку такога тыпу заўжды ё бажання бачыць больш, ніж це міг зрабіць автор, арыентуючыся на ніні чинні праграмы відповідного курсу і керуючыся прынцыпам дастатнасці. Можливо, варто було б́льше уваги прыд́лнті, скаж́мо, высвітленню методів наукових досл́дженъ. Це питання досить складне і містить багато п́дводних каменів, на які наштовхується не т́льки студент, але й досвідчений науковець (пор. праці з цього питання Ю.С.Степанова, А.С.Зеленька та ін.; див.: [Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – 2-е изд. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 312 с.; Зеленько А.С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень. Аспекти, методи, пройоми та процедури вивчення мови: Посібник. – Вид. 2-е, перероблене. – Луганськ: Альма-матер, 2002. – 283 с.]). Тому варто було хоча б коротко прокоментувати співвідношення індуктивного і дедуктивного методів з простеженням їх стосунку до сучасних науково-лінгвістичних студій.

Навчальний посібник „*Уводзіны ў мовазнаўства: Практыкум*” у сваёму зм́сті охоплюе самостійну работу з питанъ: 1) мовознавства як наука (с. 5-7); 2) природа і сутність мовы, її структура (с. 7-14); 3) фонетыкі (с. 15-45); 4) письма (с. 46-58); 5) лексыкологіі (с. 59-78); 6) фразеологіі (с. 79-82); 7) морфемікі (с. 83-89); 8) словотвору (с. 90-92); 9) граматыкі (с. 93- 115); 10) п́р́вняльна-історычнага методу, класифікацыі мов (с. 116-121); 11) п́ходжэння мовы і развіток мов (с. 122-127). Самостійна работа з кожнай тэмы пубудована такім чынам, што охоплюе пералік питанъ і завданъ, відповідну літэратуру з її дыферэнцыяцыя на асновну і

додаткову. Особливо цікавими постають суто практичні завдання. У передмові до навчального посібника автор наголошує: „Пры падрыхтоўцы да практычных заняткаў студэнту неабходна помніць, што: 1) адказы на вусныя питанні павінны быць кароткія, але змястоўныя і лагчына і абгрунтаваныя. Іх неабходна падмацаваць канкрэтнымі выразнымі прыкладамі з роднай мовы, а пры магчымасці – прыкладамі з іншых моў; 2) практыкаванні варта выканваць адпаведна ўмове задання; тэарэтычны матэрыял падаваць не трэба, калі гэта не прадугледжваецца ўмовай; 3) для паспяховага выканання ўсіх заданняў побач з засваеннем новага тэарэтычнага матэрыялу мэтазгодна паўтарыць узаемозвязаны тэарэтычны матэрыял прйдзеных тэм; 4) пры выкананні асобных заданняў па лексіцы і фразеалогіі (тлумачэнне сэнсу слоў і фразеалагізмаў, іх этымалогіі, падбор сінонімаў і антонімаў і інш.), а таксама па марфеміцы (вызначэнне марфемнай структуры слова і змен у ёй і інш.) і словаўтварэнні неабходна карыстацца лінгвістычнымі слоўнікамі адпаведных тыпаў; 5) для больш эфектыўнага засваення генеалагічнай класіфікацыі моў пажадана выкарыстаць лінгвістычную карту свету” (с. 4). Свідомо В.І.Рагавцовключае в абсяг кожнай тэмы кантрольныя пытанні і практычныя завдання, пры чым у астатніх арыентаваныя сваім зместам не толькі на веданне засвоенага тэарэтычнага ведання, яго паглыблення, але й на адпаведнае застасаванне, вытворэнне умінняў і навичак осмысленага і цэлеспрамаванага іх выкарыстання, оскільки цэлыя рэды завданняў маюць параўнальна-зіставны характар: у іх наведана ілюстратывны матэрыял з іншых моў’янскіх (украінска, білоруська, расійска, польска, болгарска та ін.), неслова’янскіх (латинскай, англійскай, німецкай, французскай, кіргізскай та ін.), пар.: „*Вызначце, якімі фанетычнымі працэсамі абумоўлена ўзнікненне гутарковых форм слоў ва ўзбекскай мове. Зарал, залал – літ. Зарар (‘шкода; страта’); таксама: ушта китоб – учта китоб (‘тры кнігі’), ўрган – ўгран (‘вучыся’), т^нромвай – трамвай, ис^нм – исм (‘імя’), суврат – сурат (‘карціна’), истакон – стакан, останця – станция, устол – стол, пас – паст (‘нізкі’)*” (с. 38) або „*Рашыце прапорцыі. Абгрунтуйце выбар кампанентаў прапорцыі. 1. Арфаграфія : правапіс = ? : мовазнавец. 2. Прэфікс : прыстаўка = ? : канчаток. 3. Рэдукацыя : паўтор = ? прыпадабненне. 4. Алфавіт : азбука = ? : дзвухмоўнасць*” (с. 72). Автор свідомы тым, што акрамя

з висвітлюваних тем можна розглядати на колоквиумі, що передбачає активну взаємодію студентів і викладача, а також шляхом використання системи індивідуальних занять. Усі форми самостійної роботи під керівництвом викладача є надзвичайно важливими і високоефективними в умовах сучасної вищої школи, що орієнтує студентів не на просте засвоєння суми певних знань, а на умотивоване опрацювання відповідних умінь і навичок. Рецензовані навчальні посібники відображають перебіг сучасних лінгвістичних теорій і методично виважено спрямовують навчальні пошуки, спонукають до творчого осмислення пізнаного і можливого його перевірки на практиці.

МОРФОЛОГІЧНІ ЯВИЩА І МОРФОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Горпинич В.О. Морфологія української мови:

Підручник для студентів вищих навчальних закладів. –

К.: ВЦ „Академія”, 2004. – 336 с.

В Україні з ряду спеціальностей, зокрема зі спеціальності „російська мова і література” для студентів вищих навчальних закладів створено і функціонує біля двох десятків посібників і підручників із сучасної російської мови, це повною мірою стосується і висвітлення розділу „Морфологія” як частини загальнодержавного стандарту вищої школи (з-поміж них – три посібники українських авторів).

Зі спеціальності „українська мова і література” таких посібників не так багато (відомих – п’ять, три з яких уже досить давно видані і певні наукові положення є дещо застарілими, а два навчальних посібники – стали бібліографічною рідкістю, в силу чого вони не можуть бути активно використовуваними в навчальному процесі, хіба що тільки в інтерпретації викладача). Кінець ХХ – початок ХХІ століття приніс в українську лінгвістику багато нових ідей, поглядів і підходів, з’явився цілий ряд науково-теоретичних праць з морфології української мови з власними концептуально-засадничими підходами й ідеями (І.Р.Вихованець, В.М.Русанівський, В.В.Німчук, А.П.Грищенко, К.Г.Городенська та ін.). Це також стосується і досліджень тих учених, праці яких раніше не могли бути повноцінно використаними (Ю.В.Шевельов та ін.).

Нові погляди поступово прокладають собі шлях у студентську аудиторію, але тільки завдяки ентузіазму самих викладачів, працівників бібліотек. Опрацювання монографій, окремих наукових статей у вищій школі є завжди процесом складним і неодноримним: незначна їхня кількість у бібліотеці, а то й повна відсутність дозволяють тільки окремим студентам-ентузіастам опанувати їх. Та й знайомство з ними бажано реалізовувати на відповідному науково-прикладному ґрунті. Останній забезпечується тільки надійними, класично виваженими підручниками. Поліфонія підручкової літератури дозволяє критично осмислити прочитане, зіставити різні погляди і підходи до кваліфікації певних явищ. Тому з'ява нового підручника з морфології української мови є вельми вчасною і вкрай необхідною. Тим паче, що він підготовлений у досить авторитетній серії „*Альма матер*”.

Сьогодні курс української морфології у вищих навчальних закладах (філологічні факультети) без відповідної загальноприйнятої загальнодержавної (є робочі, інколи регіональні (див., наприклад: Програма курсу “Сучасна українська літературна мова” / Укл. Загнітко А.П., Шевчук О.С., Омельченко З.Л., Могила Н.М., Лук'яничук Т.О. – Донецьк: ДонДУ, 2000. – 104 с.) програми (це стосується усіх розділів курсу „сучасна українська літературна мова”, що викладається в класичних університетах), тому викладач або орієнтується на програму ще сімдесятих років (з української діалектології, стилістики і культури мови їх було поновлено в кінці вісімдесятих – на початку дев'яностих), або на регіональну (за умови наявності такої), або на кафедральну, укладену на підставі попередніх і внесених тих чи інших корективів (зміни пропонуються на суто інтуїтивній основі та на підставі обізнаності самого лектора з науково-теоретичними підходами до кваліфікації певних морфологічних одиниць, категорій, розрядів, значень та ін.). Більшість таких програм є суто суб'єктивними, вони достатньо не апробовані, позбавлені корелятивності з іншими подібними до них програмами. Усе це засвідчує необхідність підручника з української морфології, його актуальність. Рецензована праця В.О.Горпинича може бути покваліфікована як така, що, з одного боку, узагальнює і репрезентує кращі здобутки класичного вітчизняного мовознавства, з іншого боку, вона є новою, оскільки висвітлює нові і новітні підходи до розгляду самої системи

частин мови та вирізняваних у її структурі компонентів. Так, з-поміж самостійних частин мови В.О.Горпинич розмежовує іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник, станівник (слова категорії стану), модальник (модальні слова), а з-поміж службових – прийменник, сполучник, частку, вигуки і звуконаслідувальні слова. Це, певною мірою, дозволяє говорити про те, що підручник В.О.Горпинича „Морфологія української мови” є вдалою спробою створення підручника нового типу, в якому знайшли відображення і українська національно-лінгвістична ідея, і сучасні досягнення загального й українського мовознавства, і сучасне реформування в галузі середньої, вищої школи, і статус української мови як державної, і новації в технології навчання у вищій школі.

Ще раз наголосимо, що підручник написано за класичною схемою: поняття про граматику, поняття про морфологію, класифікація частин мови, іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, станівник, прислівник, модальник, прийменник, сполучник, частка, вигук і звуконаслідувальні слова. Сама ж його концепція оригінальна, вона вдало поєднує традиційні здобутки і сучасні знахідки в галузі морфології. Крім того, до кожної теми наведено запитання і завдання, що дозволяють студентів самостійно перевірити знання прочитаного, встановити ступінь глибини відповідних знань тощо. Засадничі принципи підручника конспективно сформульовані і викладені в першому розділі „Морфологія як розділ граматики” (с. 9-32), в межах якого з’ясовується поняття про граматику (с. 9-13), дефінуються поняття граматичного значення (с. 13-15), граматичної форми (с. 15-17), граматичної категорії (с. 17-19), окреслюються об’єкт і предмет морфології (с. 19-20), характеризуються принципи виділення і класифікації частин мови (с. 20-26) й окремо інтерпретуються питання системи частин мови за В.В.Виноградовим (с. 26-27) та висвітлюється проблема поділу слів на частини мови в сучасному мовознавстві (с. 27-31). Не зовсім мотивованим постає кваліфікація граматики як “вчення про її об’єкт” (с. 10), а мова про об’єкт йде значно далі (с. 19). При розгляді особливостей класифікації частин мови варто було наголосити на її еволюції в українській лінгвістиці. Не заперечуючи суттєвого впливу на українську морфологічну традицію російської лінгвістики, варто все-таки виокремлювати

погляди М.Осадци, В.Сімовича, Є.Тимченка, Л.Булаховського та інших як етапні. Це, очевидно, уможливило б встановлення періодизації частиномовного розподілу. Сумнівним постає також твердження, що “Одиницею словотвору як граматичної підсистеми мови є система словотвірних моделей, які формують дериватему” (с. 10), оскільки система не може виступати одиницею, одиницею ж словотвору постає *словотвірна пара*.

Другий розділ “Самостійні частини мови” (с. 33-250) охоплює аналіз іменника (с. 33-88), прикметника (с.89-117), числівника (с. 118-134), займенника (с. 135-155), дієслова (с. 156-226), прислівника (с. 227-235), слова категорії стану (с. 236-240), модальні слова (с. 241-250). Розгляд кожної частини мови подається за усталеною типовою схемою – спочатку наводиться загальна характеристика, потім іде аналіз відповідних розрядів, окреслюються морфологічні ознаки і пропонується огляд парадигматики. Чітко встановлено диференційні ознаки словозмінних і класифікаційних категорій, хоча при аналізі іменника В.О.Горпинич “назви конкретних іменників” кваліфікує то як лексико-граматичний розряд (с. 19 і с. 37), то як семантичну (лексико-семантичну) групу (с. 34), а іменник *пальто* чомусь віднесено до морфологічно немаркованих, тобто таких, що не мають форм граматичних значень (с. 36). Ширше прокоментувати слід було думку “Парадигматичне розчленування грамем істоти і неістоти послідовно підтверджується формами узгоджувальних означень... Єдине відхилення від цієї закономірності у множині виявляється у словосполученнях типу *іти в солдати, взяти в служниці...*, у яких іменники-істоти мають спільні форми у називному та знахідному відмінках, а не в родовому та знахідному” (с. 49), а як тоді бути зі словосполученнями типу *пасти ягнят – пасти ягнята, доглядати гусенят – доглядати гусенята?*

У рецензованому підручнику автор взяв до уваги зв'язок морфології з тими мовознавчими дисциплінами та розділами граматики, що передують морфології в навчальному плані (вступ до мовознавства, діалектологія, лексикологія, фразеологія, фонетика і фонологія, морфеміка і словотвір). Щоб забезпечити наступність у вивченні матеріалу, морфологічні явища розглядаються на синтаксичній основі. Чітко простежено основні / неосновні синтаксичні функції самостійних частин мови, а розгляд

словотвірних афіксів подається в межах відповідної частини мови з наголошенням їхньої корелятивності / некорелятивності з тими або іншими морфологічними категоріями, лексико-граматичними розрядами (див. с. 46, 96-98, 129 і далі). Автор свідомо подає матеріал у такий спосіб, що він постає у вигляді викінчено структурованого конспекту. Саме це дозволяє застосувати послідовно форму переліку типу „Вони (якісні прикметники – А.З.) мають такі особливості...” (с. 100) – встановлюється десять ознак якісних прикметників й одинадцять – у відносних, називається десять груп якісних прикметників, яким не притаманне ступенювання. Можливо, в цьому разі слід було застосувати форму зіставлення, що вияскравило б на констративному ґрунті ознаки двох лексико-граматичних розрядів прикметників. Не зовсім зрозумілим постає значення слова *субстанціальний* у фразі „За здатністю утворювати словоформи за допомогою субстанціальних (експліцитних, тобто виражених) флексій прикметники поділяють на відмінювані і невідмінювані” (с. 114). Щодо твердження про те, що прикметники „не змінюються за відмінками ... при іменниках у формі кличного відмінка, тому вони з ними узгоджуються лише в роді й числі і не узгоджуються у відмінку: *дорогий Юрію Петровичу, дорога Маріє Іванівно*” (с. 114), то воно вимагає корекції, оскільки у формі кличного відмінка прикметник набуває омонімічної форми з називним, тобто прикметникам властива семичленна відмінкова парадигма (див. також: [Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. – К.: Унів. вид-во „Пульсари”, 2004. – С. 129-139]). Характеризуючи синтаксичні властивості прикметників, автор встановлює їхній інвентар у реченнєвій структурі: атрибутивна, предикативна і предикативно-атрибутивна (с. 95-96), при цьому остання розглядається як така, при якій „прикметник у ролі присудка одночасно виступає означенням до підмета, тобто приписує підмету (суб’єкту) предикативну ознаку і водночас є означенням (атрибутом) до нього. Це так звані предикативні означення: *Хлопчик прийшов радісний...*” (с. 96). Поза всяким сумнівом, це особлива функція прикметників, якій притаманна й особлива форма синтаксичного зв’язку – дуплексивна (подвійна) з окремими лініями залежності від присудка і від підмета одночасно. Проста констатація того чи іншого факту стає інколи на

заваді належної інтерпретації, пор. „Деякі з них (невідмінюваних прикметників – А.З.) вживаються і як іменники (невідмінювані): *апаш, банту, бароко, бордо, комі, мансі, маренго* (сорт тканини), *модерн, мокко, негліже, рококо, суахілі, соло, травести, урду, хінді, цунамі, есперанто*” (с. 115), але чим зумовлений такий синкретизм (чи омонімія?) і як все-таки розмежувати такі форми на частиномовному рівні? Ці питання залишаються осторонь.

Науковий рівень підручника достатньо високий. Він відповідає сучасному рівню розвитку мовознавства і сучасному рівню викладання мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах. Слід відзначити належний педагогічний рівень підручника: матеріал викладається послідовно відповідно до основних дидактичних принципів; теоретичний матеріал подано в доступній формі; до кожного розділу наведено список основної і додаткової наукової і навчальної літератури, що дозволяє не тільки опрацювати матеріал підручника, але й поглибити здобуті знання. Підручник насичений фактичним матеріалом, по-новому трактується низка традиційних питань, значна частина теоретичних положень висвітлюється проблемно, основні морфологічні явища розглядаються з позицій функціональної граматики, автор не оминає і дискусійних питань. Підтвердженням цього є послідовне врахування різних думок щодо частиномовного статусу, зокрема займенників („Традиційна граMATика займенникові прикметники (як і займенникові іменники) розглядає як різновид окремої частини мови (займенника). Але інколи їх відносять до прикметників” (с. 98) – питання ж чому? і які чинники виступають у цьому разі визначальними? автор залишає поза увагою), пор. також відповідний аналіз числівників, дієприкметників, дієприслівників та ін.

Хоч в посібнику викладається курс сучасної української літературної мови, але для пояснення сучасних явищ автор широко залуцає матеріал з історії української мови, який не вивчається в курсі історичної граматики. Аргументовано коментує напрями еволюції мовних явищ: „У староукраїнських писемних пам’ятках активні дієприкметники теперішнього часу з суфіксами *-уч-, -ач-* трапляються нечасто... Ще рідше вживалися дієприкметники із старослов’янським суфіксом *-уц-*... З XVI-XVIII ст. коло активних дієприкметників із суфіксами *-уч-, -ач-* у писемних пам’ятках значно розширилося... Для того часу були характерні як дієприкметники з

церковно-слов'янськими суфіксами *-уц-*, *-ац-*, що не мають відповідників із суфіксами *-уч-*, *-ач-* (*могуще, глядящим, лжоущеи*), так і паралельні форми з відповідними українськими суфіксами *-уч-*, *-ач-*... У XVII-XVIII ст. активні дієприкметники з суфіксами *-уч-*, *-ач-* і *-уц-*, *-ац-* стилістично розмежувалися: у церковнослов'янських текстах вживалися форми на *-уц-*, *-яц-* (очевидно, *-уц-*, *-ац-* – А.З.), а поза текстами Святого письма форми на *-уц-*, *-ац-* дуже рідкісні. У нецерковних текстах ... панують народні форми коротких дієприкметників із суфіксами *-уч-и*, *-ач-и* і утворювані від них повні форми із суфіксами *-уч-ий*, *-ач-ий* (мається на увазі закінчення *-ий* – А.З.)” (с. 217). На цій розгорнутій і відносно неповній цитаті видно, як автор прагне умотивувати й еволюційно обґрунтувати втрату окремих дієприкметникових форм українською мовою. Увесь цей коментар дозволяє йому констатувати: „На підставі того, що в дієприкметниках сучасної української мови відбуваються корінні видозміни граматичної будови, І.Кучеренко, Ю.Шевельов, І.Вихованець, А.Грищенко стверджують, що в дієприкметникові переважають прикметникові ознаки і тому його слід вважати віддієслівним відносним прикметником” (с. 220).

Не заперечуючи прозорості і мотивованості термінологічної словосполуки *слова категорії стану* або суто українського терміна *станівник* (с. 236), слід зауважити, що коректніше цей клас слів називати *безособовим предикативом* (пор. також [Adamec P., Hrabě V., Jiraček J., Miloslavskij I.G., Žaža S. Morfologie ruštiny. – II. – Brno: Masarykova univerzita, 2003. – S. 137]; інколи послуговуються аналітичним утворенням типу *безособово-предикативні слова* [Сидоренко Е.Н. Морфология современного русского языка. – Ч. II. – Симферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2003. – С. 75]), можливо, *предикативом* як такий клас слів, основною особливістю якого постає реалізація синтаксичної позиції валентнозумовлювального компонента і єдиного головного члена односкладного речення. Тим самим можна уникнути внутрішньочастиномовної міжкатегорійної омонімії (*категорія стану* дієслова і слова *категорії стану*).

Щодо терміна *модальник* як паралельного до усталеного і традиційного *модальні слова*, то він не викликає заперечень, але сам обсяг витлумачуваного у підручнику матеріалу є, певною мірою,

проблематичним, оскільки кваліфікація утворень типу *ясна річ, на мій погляд, як на мене* (пор. також: *на превелике диво, на превеликий жаль* або *чес. domnynbt se, dejme tomu, sprbnvmj шеиено, sprnye – А.З.*) як слів на морфологічному рівні вимагає додаткових коментарів і пояснень. Тому варто було диференціювати окремі слова і вислови на позначення такої семантики (пор. також [Adamec P., Hrabě V., Jiraček J., Miloslavskij I.G., Žaža S. Morfologie ruštiny. – II. – Brno: Masarykova univerzita, 2003. – S. 158]). При розгляді об'єктивної і суб'єктивної модальності використано термін *висловлювання*, що окреслює процес формування одиниці мовлення, а відомо, що сама одиниця термінологічно позначається як *висловлення* (с. 241).

Несамостійні частини мови розглянуто компактно. Передусе аналізу загальна характеристика службових частин мови (с. 251-252), з'ясування особливостей лексичного і граматичного значення службових частин мови (с. 252-254), встановлення спільних ознак цих частин мови (с. 254-256) і з'ясування частиномовного статусу службових частин мови (с. 256-259) з простеженням історії їх дослідження (с. 259-260). Характеризуючи частиномовний статус службових частин мови, автор наводить на підтвердження тези про окремішній частиномовний статус прийменників, сполучників, часток перелік відповідних морфологічних ознак, синтаксичних функцій. В.О.Горпинич наголошує: “Категоріальне (мабуть, доцільніше все-таки *категорійне – А.З.*) значення службових слів майже зливається з їх синтаксичною функцією, проте вони (хто *вони?* – А.З.) не в усіх словах однакові. Одні службові слова поєднують лише підрядним зв'язком і лише словоформи в словосполучення, інші – сурядним зв'язком слова у словосполучення (синтаксис вивчається після морфології і тому студенти оперують тільки шкільним курсом синтаксису, в якому сурядні словосполучення не розглядаються – А.З.) і сурядним та підрядним зв'язком речення і їх предикативні частини, а ще інші – способом прилягання (аглютинації) самі приєднуються до самостійних слів і таким чином пов'язують слова в текст... Тому їх класифікують. (тут очевидно, наявна технічна помилка, тому що крапка зайва і попереднє речення не узгоджується з наступним – А.З.) За особливостями семантичних (категоріального значення) і синтаксичних (синтаксичної функції) ознак усі службові слова

поділяють на *прийменники, сполучники і частки*. Зважаючи на поняття категоріального значення та традицію, цю класифікацію розглядають у морфології, а не в лексикології і синтаксисі” (с. 257). Твердження про категоріальне значення постає постулатним, оскільки його “наявність у службових словах зумовлена лексичним значенням, на базі якого воно формується. Категоріальним значенням можна вважати у прийменника підрядну релятивність (відношення) залежних компонентів від головних у словосполученнях (*а чому не дейксисну, оскільки первинна семантика пов’язана з просторовою локалізацією тощо – А.З.*), у сполучника – сурядну релятивність між словами і сурядну та підрядну між частинами складних речень, у частки – семантичну релятивність” (с. 256-257. Частки належать до функціонально-комунікативного аспекту і корелюють з відповідними ситуативно-прагматичними завданнями. Саме їхній регулярний / нерегулярний вияв дозволяє говорити про ремо- і темоідентифікатори, виокремлювати ідентифікатори суб’єктивно-авторизованої модальності, врешті-решт говорити про інваріантні висловлення з властивими для них функціональними варіантними виявами. Тому констатація категорійного значення частки як семантичної релятивності вимагає свого уточнення. У цьому розділі підручника не завжди стилістично і логічно умотивованими постають фрази типу “Традиційна граматика та І.Милославський...” (с. 256), “...В.Виноградов і автори академічної граматики...” (с. 259).

Досить творчо висвітлено перехідні явища в системі частин мови (с. 311-319) з простеженням специфіки субстантивації (с. 312-313), ад’ективації (с. 313-314), вербалізації (с. 314), нумералізації (с. 314), адвербіалізації (с. 314), препозиціоналізації (с. 314), партикуляції (с. 314), кон’юнкціоналізації (с. 314-315), партикуляції (с. 315), інтер’ективації (с. 315) та встановленням ємності повного і ситуативного міжчастининомовного переходу. Автору вдалося не тільки окреслити загальний спектр проблеми, але й навести цілком переконливі факти. Мабуть, доцільно було цей пункт доповнити і розширити за рахунок висвітлення явищ синкретизму, міжчастининомовної омонімії, дифузії, контамінації тощо, що належать до складних і таких, які майже не висвітлюються у підручничковій літературі.

Загалом рецензований підручник належить до таких джерел науково-прикладної літератури, що вдало синтезують загальнотеоретичні кваліфікації із системою запитань і завдань, спрямованих на перевірку і поглиблення засвоєного. Автор враховував практику ряду попередніх своїх навчально-посібникових і підручникових напрацювань (див.: [Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. – К., 1999; Горпинич В.О. Морфологія української мови. – Дніпропетровськ, 1999 та ін.]), і це сприяло чіткому структуруванню підручника і викінченості цілого ряду дефініцій, що постають як творчо осмислені і теоретично виважені. Підручник В.О. Горпинича з'явився в той час, коли такими необхідними є саме подібні праці, що, акумулюючи досвід багатьох поколінь лінгвістів і синтезуючи сучасне бачення багатьох морфологічних проблем, спонукають до творчих пошуків. А це так важливо для творчого пізнання усього розмаїття морфологічного багатства української мови.

КОНТРАСТИВНІ АСПЕКТИ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ

Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. –

К.: Знання, 2004. – 326 с.

В рекламному проспекті на форзаці титульної сторінки рецензованої монографії уміщено слова „В його (Манакіна В.М. – А.З., Ж. К. –Ч.) лінгвістичній концепції мова розглядається як сила, що об'єднує людський розум на рівні ноосфери і пов'язує людину з космічним полем свідомості”. Поза всяким сумнівом, що космічне поле свідомості людини тим і цікаве, що в ньому наявні площини, які складають предмет студій як традиційних наук, так і нових, а то й новітніх, пор. когнітивну лінгвістику, нейролінгвістику, психолінгвістику, менталінгвістику та ін. Аналізована праця значною мірою ґрунтується на ряді попередніх студій автора (див.: [Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки. – К., 1994] та ін.), в яких предметом зацікавлення були контрастивні спостереження над лексичною семантикою і вияв аспектів корелятивності / некорелятивності. Такі студії особливо є складними для близьких мов, оскільки в цьому разі

необхідно тонко відчувати глибинну нюансорику не тільки системного, але й почасти узусного виміру. Та й відомо, що „знайти й оцінити суттєвість відмінностей значно складніше там, де їх менше або майже немає. Але саме ці майже або *ледве-ледве* і постають тим, що відрізняє одну мову від іншої на усіх рівнях. Знати такі відмінності – це означає знати ці мови. Перефразовуючи відомі слова Ф. де Соссюра, можна стверджувати: те, що відрізняє одні мови від інших і є все те, що їх складає” (с. 9).

Структурно робота скомпонована з восьми розділів й охоплює окреслення і дефінування зіставної лексикології як сфери лінгвістики (перший розділ – с. 11-19), встановлення чинників подібності і відмінності лексичної семантики мов (другий розділ – с. 20-71), аналіз аспектів, одиниць і категорій зіставної лексикології (третій розділ – с. 72-121), простеження типів міжмовних лексико-семантичних відношень (четвертий розділ – с. 122-149), опис семантичних параметрів зіставної лексикології (п'ятий розділ – с. 150-249), практичне зіставлення полісемічних слів і виявлення особливостей такого зіставлення (шостий розділ – с. 250-268), характеристику концепту „слово” в різних мовних культурах (сьомий розділ – с. 268-276), концептуальне простеження специфіки багатомовного зіставлення на рівні лексико-семантичних груп (восьмий розділ – с. 276-308). Не виникає ніяких сумнівів, що аналізована монографія належить до тих теоретичних праць, що покликані не тільки заактуалізувати те чи інше питання (в цьому разі – зіставний аспект лексикологічних студій), але й подати поняттєвий, термінологічний апарат нового напрямку, окреслити коло відповідних категорій, одиниць, аспектів та ін.

З'ясовуючи статус зіставної лексикології як сфери лінгвістики, автор розкриває особливості співвідношення зіставного і типологічного мовознавства і наголошує, що „типологічний аналіз ґрунтується на категорійному порівнянні”, а „зіставний, відштовхуючись від категорійного, використовує здебільшого елементне порівняння, що здійснюється послідовно залежно від обраних параметрів і дозволяє більш ґрунтовно розглядати міжмовні розбіжності” (с. 14). При розгляді мети і завдань зіставної лексикології (с. 15-19) заакцентовано, що хоча контрастивна лінгвістика і має за мету „встановлення розрізняювальних ознак у порівнюваних мовах на синхронному зрізі”, вона цілком правомірно

може застосувати і діахронні дані, і спостереження з метою вияву чинників, що зумовили постання таких явищ.

Для простеження чинників подібності і відмінностей лексичної семантики мов В.М.Манакін проаналізував диференційні ознаки концепту як одиниці когнітивної лінгвістики (с. 20-28), розкрив багатоплановість природи мови як основи тотожності і розмаїття (с. 28-43), де знайшли висвітлення питання співвідношення мови і ноосфери, корелятивності / некорелятивності біологічного і психологічного начал у мові, виявив специфіку мовних картин світу (с. 43-71) з простеженням закономірностей мовної відносності та її принципів й окреслив статус єдності як організувальної категорії мовних картин світу. Показовим є твердження автора про те, що когнітивна лінгвістика оперує „не мовними **елементами** (це поняття структурної лінгвістики), а **одиницями**, причому особливими за своєю природою: вони є провідниками найрізноманітнішої інформації і повністю або частково матеріалізуються в мові. Для найменування цих одиниць утвердився термін **концепти**” (с. 22-23). Слушним є твердження про те, що концепти „як ідеальні утворення кодуються в почуттєво-образних уявленнях, система яких утворює так звану концептуальну картину світу” (с. 24), і саме останнє зумовлює наявність у кожного соціуму власних специфічних констант, що відрізняють національні мови і культури, пор. укр. „Стан твій ніжний, *смерековий...*” або рос. „...*тоска бесконечных равнин*” (С.Єсенін). Мотивованим постає детальний розгляд соціологічного напрямку у мовознавстві як хронологічно останнього, оскільки автор свідомий того, що „соціальне в мові можна розуміти у двох основних вимірах: на рівні **мікросоціумів** (безпосередньо даних мовних колективів) і на рівні **макросоціуму**, тобто на рівні вселюдського спілкування в межах космічного інформаційного поля, на рівні ноосфери” (с. 30). В такий спосіб, згідно з концепцією В.М.Манакіна, багатопланова сутність мови виявляється у трьох її складниках – соціальності, біологічності та психологічності, для кожного з яких притаманне власне спрямування: “Один ... на індивідуальну мовну особистість, другий – на мовний колектив, мікросоціум, третій – на рівень всезагального космічного розуму (пор. ідею космічного синтаксису – Автори) – ноосферу. Перші два є способами індивідуальної і національної адаптації ноосфери до “земних” сфер вияву останньої” (с. 42).

Розглядаючи свідомість як дворівневе утворення (вербальний та авербальний рівні), автор висвітлює термін **лакуни**, які необхідно відрізнити від безеквівалентних слів-реалій типу *рос. блины, самовар, сарафан* тощо (с. 40-41), оскільки лакуну не можна перекласти, а тільки передати описово на ґрунті співвідношення / неспіввідношення компонентів національно-мовної картини світу.

Саме тому окрема увага приділяється окресленню поняття **мовної картини світу**, в межах якого автор встановлює три основних причини відмінностей у мовних картинах світу – природа, культура та пізнання, і визнає єдність мов “не тільки основою подібностей і відмінностей, а й головною організувальною силою мовного розвитку” (с. 65).

Як наголошувалося, у третьому розділі з’ясовуються можливі аспекти зіставного опису лексики, виділяються основні одиниці та категорії контрастивного аналізу лексики та встановлюється еталон порівняння. Це умотивовує кваліфікацію В.М.Манакіним **семасіологічного аспекту**, який “дозволяє виявити специфіку варіювання зіставлюваних слів або семантичні подібності та розбіжності більш великих лексичних утворень” (с. 73), та **ономасіологічного аспекту**, за допомогою якого порівнюються позначувані різних мов з погляду мотивації, способів словотворення тощо, як основних (визначальних), а додатковим визнається **епідигматичний аспект**, що “постає віссю семантичної похідності, яка формує синхронну та історичну тотожність слова” (с. 75).

Заслуговує на схвалення виділення одиниць контрастивної лексики за ярусами зіставлення: слово й основні компоненти його семантичної структури: лексема, семема, відтінок значення, сема (рівень слова, його семантичної структури); тематичні та лексико-семантичні поєднання слів як системоутворювальні фрагменти у мовних картинах світу (рівень тематичної та лексико-семантичної групи); ідеографічні, або концептуальні, поєднання одиниць перших двох рівнів, що репрезентують цілісні мовні картини світу в лексичному тезаурусі зіставлюваних мов (рівень словника, або лексико-семантичного континууму мов). Основною ж одиницею контрастивної лінгвістики, на думку автора, постає **семема**, а зіставний аналіз на семемному рівні, відповідно, постає “базисним та стартовим для цілісного опису лексико-семантичних розбіжностей” (с. 85). До категорій зіставної лексикології належать

лексичне значення, смисл та значущість, з чим загалом можна погодитися. Але в засадничих підходах В.М.Манакіна немає чіткого визначення їхньої ієрархії, оскільки в одному випадку автор зазначає, що центральною категорією є лексичне значення (с. 86), а в іншому – “основною категорією зіставної лексикології є лексико-семантична значущість” (с. 100, 303). Очевидно, такі дефініції вимагають свого поглиблення і відповідної корекції. Видається логічним мотивувати останню як ширшу і певною мірою співвіднесену з категорією актуалізації, а категорію лексичного значення витлумачувати як базову, вихідну.

Безсумнівним здобутком роботи постає опрацювання питання про **tertium comparationis** – всезагальної когнітивно-семантичної сфери, як вияву ноосферичного рівня, та запропоновані В.М.Манакіним шляхи подолання складної і багатопланової проблеми доведення органічного співіснування концептуальної та мовної реальностей для вираження ментально-інформаційного поля (с. 116). Для розв’язання цієї проблеми автор звертається до концептів, проте не досить викінченою виявляється їх класифікація: автор виділяє лише *первинні концепти-етимони* (с. 119) (за наявності первинних цілком логічно передбачити наявність і вторинних концептів) й *архетипні концепти* (с. 119, 120). Термін *архетипні концепти*, поза всяким сумнівом, вимагає додаткового пояснення, оскільки в науковій літературі функціонує самостійний термін *архетип*, що дуже близький за значенням до терміна *концепт*. Ідея автора цілком слушна, але необхідна певна корекція і встановлення диференційних ознак і тих, і тих величин.

Заслуговує на увагу, запропонована у четвертому розділі, універсальна класифікація можливих типів лексико-семантичних корелятів на міжмовному рівні, що “узгоджується із законом дистрибутивності у математичній логіці і цілком відповідає закономірності підпорядкування понять у формальній логіці” (с. 123). Отже, зазначена класифікація, за В.М.Манакіним, має трикомпонентну структуру: 1) абсолютний збіг (еквівалентність) (с. 123-129), частковий збіг (включення (с. 129-133) та перетин семантики (с. 133-138)), безеквівалентність (с. 138-149).

Цілком вивіреном видається вибір критерію диференціації параметрів зіставної лексикології, що безпосередньо пов’язаний з її основними аспектами (п’ятий розділ “Параметри зіставної

лексикології” (с. 150-249)). В такий спосіб автор виділяє семасіологічний та ономасіологічний параметри зіставлення. Перший надає можливість виявити розбіжності у семантичному наповненні лексичних відповідників різних мов за допомогою таких ознак: обсяг та зміст когнітивного, граматичного, стилістичного та інших компонентів лексичного значення, функціонально-стильова приналежність, семантична стратифікація. Інший сприяє виявленню відмінностей слів за способом номінації, за ознаками витоків, структури, мотивації, форми найменування, кількості означуваних тощо.

Шостий розділ присвячений аналізу відмінностей семантичних структур багатозначних слів у різних мовах. Актуальність такого розгляду пояснюється тим, що зазначені відмінності відображають специфіку лексичних систем мов і відіграють неабияку роль при вивченні іноземних мов. Поряд з проблемою міжмовної омонімії, лексичної сполучуваності, лексико-семантичних лакун, автор виділяє й наголошує проблему “зайвих” синонімічних дублетів, що потрапляють у мови внаслідок їхньої конвергенції. І цілком слушною є думка В.М.Манакіна, що “українську мову заповнили дублети-русизми, які можна оминати у більшості випадків. Пор.: *парус* і *вітрило* (перше слово у парі – русизм, друге – українське), *баня* і *лазня*, *фонтан* і *водограй*, *кровать* і *ліжка*” (с. 266-167).

Сьомий розділ є своєрідним етюдом про способи концептуалізації спільного для різних мов поняття “слово”, що “підтверджує ідею всезагальності когнітивно-семантичного континууму як віртуальної даності, що розчинена у конкретних мовних картинах світу” (с. 275) і вкотре аргументує тезу про своєрідність світогляду певного народу.

Останній розділ, як і попередній, є суто практичним: в ньому подається досвід багатомовного зіставного аналізу метеорологічної лексики, результати якого пропонується розглядати як “заготовлення” (рос. заготовка – за В.М.Манакіним) для подальших студій у цьому напрямі.

Прикрі недогляди типу „отдаленности от друг от друга” (с. 19), „что также также сопровождало разные этапы развития языкознания” (с. 21), “сопоставительно-типологические исследования охватывают определенные фрагмент языковых картин

мира” (с. 268), непослідовність використання російської літери *ё* (що нині так палко відстоюється багатьма її прихильниками) та висловлені дискусійні міркування ніякою мірою не применшують наукової вартості монографії В.М.Манакіна.

Висвітлення основних теоретичних питань зіставної лексикології, заглиблення у складні процеси когнітивної лінгвістики, механізми міжмовних лексичних відношень засвідчують значущість дослідження В.М.Манакіна для подальших студій із компаративної лексикології, розширення тла зіставно-типологічних студій близькоспоріднених і неспоріднених мов. Без сумніву, рецензована монографія варта уваги мовознавців, викладачів університетів, студентів, аспірантів, а також усіх, хто цікавиться питаннями лінгвокультурології, етнолінгвістики, міжкультурної комунікації, теорії і практики перекладу, оскільки вона відкриває нові обрії дослідження семантичного простору на планетарному (ноосферичному) рівні.

*Анатолій Загнітко, Жанна Краснобаєва-Чорна
Донецький національний університет*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ГЕНОЛОГІЇ

*Бацевич Ф. Лінгвістична генетика: проблеми і перспективи:
Монографія. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.*

У лінгвістичній науці останнього десятиліття щораз активніше починає обговорюватися проблема функціонування одиниць і категорій мови не в аспекті їх системно-структурної організації, а в психокогнітивному вимірі живої комунікації, внаслідок чого все частіше у науковому лінгвістичному обігу з'являються поняття мовного коду, дискурсу, мовленнєвого жанру й мовленнєвого акту на позначення найважливіших категорій сучасної функціонально-комунікативної, антропоцентричної науки. Визначені М.М.Бахтініним як типові форми висловлень, повторювані ситуації спілкування, еталони соціально значущої взаємодії, типізовані форми мовленнєвої комунікації, **мовленнєві жанри** як загальнофілологічне поняття, що поширюється на весь універсум

текстів, у сучасному мовознавстві визначаються як одна з найважливіших категорій спілкування, яка систематизує й устальніє стихію міжособистісної, групової та інших видів комунікативної взаємодії, а у вигляді теорії пропонують, на думку В.В.Дементьєва і В.В.Феніної, універсальну стратегію вирішення багатьох питань, дотичних із проблемою аналізу процесу спілкування, його складових і визначальних чинників формування. Проте, чи можна однозначно говорити про з'ясування природи механізмів породження та інтерпретації мовлення тільки засобами теорії мовленнєвих жанрів, про універсальність її як підходу до мовленнєвої поведінки людини? (с.5)

Незважаючи на розбіжності в оцінці перспективності цього напрямку щодо здатності дати відповіді на низку “відкритих” питань комунікативної лінгвістики, незаперечною є актуальність **генристики** як науки про мовленнєві жанри (с. 6) і, відповідно, пропонованого дослідження, присвяченого висвітленню її основних питань, причин постання, зокрема в українському мовознавстві, у першу чергу – в **мовленнєвознавстві** як новому напрямку досліджень, що перебуває зараз на стадії становлення (с. 37). Привабливим є й подання загального огляду європейської та американської лінгвістичної думки щодо проблеми мовленнєвих жанрів як одного з визначальних явищ суспільного й навіть приватного життя людини, а також визначення “центрів опису й систематизації” МЖ, зокрема у російському мовознавстві (с. 7). Натомість постає питання, яке не освітлюється автором цієї монографії, а саме: чи наявні на сьогоднішній день відповідні наукові центри з вивчення МЖ в лінгвістиці інших мов? Також як позитивне маємо відзначити подання вичерпного визначення причин зацікавлення сучасних дослідників проблемами МЖ (с. 8). Проте недостатньо чітким видається обґрунтування поняття *комунікативної* (за К.Ф.Сєдовим) або *мовленнєвої* (В.В.Дементьєв) *компетенції*, що вводиться у **Вступі**, оскільки загальна характеристика цього поняття, що наводиться автором, є надто широкою і створює передумови для розгляду її як явища, спорідненого з мовною компетенцією (за Н.Хомським) без необхідного розмежування цих понять і визначення відношень між ними, а також потребує уточнення позиція автора щодо твердження про розвиток лінгвістики ХХ століття “під визначальним впливом

трьох теорій: мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів та мовних стереотипів” (за M.Sarnowski), що, на наш погляд, не є цілком коректним і достатньо ясним, наприклад, у тому, що стосується теорії “мовних стереотипів”.

З іншого боку, суттєвим є те, що вже у Вступі подається перелік основних *труднощів*, які постають перед сучасною генологією, крім того, подається аналіз останніх публікацій, присвячених проблемі мовленнєвих жанрів (с. 9), а також чітко сформульовано *мету* пропонованого дослідження, обумовлену актуальністю аналізу МЖ як однієї з “найважливіших категорій сучасної функціонально-комунікативної, антропологічно орієнтованої лінгвістики”, в першу чергу, – в українському мовознавстві, яке протягом тривалого часу, як справедливо зазначає Ф. С. Бацевич, не помічало цієї категорії (с. 10). Привабливим є й те, що зазначена проблема розглядається автором з урахуванням двох *типів наукового викладу* (оглядового і власне дослідницького), які дозволили не тільки ознайомити українського читача з провідними зарубіжними генологічними концепціями, а й презентувати авторові результати власних лінгвістичних спостережень. Значний інтерес становить також вдало відібраний ілюстративний матеріал, зокрема приклади з творів української та російської художніх літератур XIX-XX століть, а особливо – “недиференційовані” щодо специфіки вияву МЖ записи українського розмовного мовлення, зроблені самим автором і подані в кінці монографії у вигляді “Додатка” (сс. 250-254). Водночас виникає питання, викликане твердженням автора щодо того, що об’єктивна складність генологічного дослідження пов’язана з певними зусиллями, яких докладає адресат для вичленування та інтерпретації МЖ (с. 10), а саме: чому дослідником не враховується при цьому і *діяльність адресанта*, адже, як відомо, процес комунікації є двобічним, отже, важливим є не тільки процес сприйняття, але і створення відповідних МЖ, оскільки цей етап оформлення інформації, власне, й прогнозує відповідну реакцію адресата? Тому ігнорування ролі адресанта (навіть якщо він постає узагальненим, абстрагованим і не має для адресата конкретної співвіднесеності з певною особою витворювача МЖ), на наш погляд, постає, певною мірою, невмотивованим у цьому дослідженні.

Структура роботи визначується концептуальними засадами, сформульованими у Вступі, й підпорядкована меті й завданням пропонованого дослідження, що обумовило компактний і послідовний розгляд у п'яти розділах *першої частини* питань, пов'язаних з категорійною організацією мовного коду в комунікації і, відповідно, місцем мовленнєвих жанрів в системі цих категорій, історії виникнення, становлення і розвитку поняття “мовленнєвий жанр”, насамперед, у концепції М.М.Бахтіна, проблеми МЖ у сучасному мовознавстві, зокрема в україністиці, з позиції дискурсивно-прагматичного розуміння їх сутності. Структурування *другої частини* дослідження, яка складається з двох розділів, здійснене з урахуванням відсутності в сучасній лінгвістиці фундаментальних досліджень конкретних МЖ, які б ґрунтувалися на специфічно українському мовному матеріалі, та єдиної викінченої моделі їх практичного аналізу в різних типах дискурсів із послідовним розмежуванням власне мовних і позамовних чинників комунікації, причому підґрунтям для такого дослідження обрано “анкету” (“паспорт”) МЖ, запропоновану Т.В.Шмельовою і доповнену Ф.С.Бацевичем, чим і пояснюється акцентування в обох розділах проблем конкретних мовленнєвих жанрів реального “живого” дискурсу: МЖ утішання та МЖ прямого спортивного репортажу. Крім того, виклад матеріалу супроводжується наведенням схем і таблиць, що дає можливість систематизувати поданий матеріал, а також коротким тлумачним словником термінів (29 номінацій) (сс. 228-231) та списком опрацьованих 339 найменувань праць українською, російською, англійською, польською і французькою мовами (сс. 232-249).

Отже, у *першій частині* дослідження, присвяченій теоретичним проблемам лінгвістичної генології, аналізуються загальні поняття про категорії мовного коду в комунікації, що не можливе без з'ясування природи процесу комунікації як одного з базових понять сучасної комунікативної лінгвістики. Загалом поняття *комунікації* як одне з базових понять у сучасній генології подається автором з позицій не тільки лінгвістики, а й філософії, психології, соціології й наукової парадигми в цілому (с. 12), що дає змогу створити масштабну картину комунікативної детермінації “життя людини серед інших людей” (К.Ясперс) в межах антропоцентричного спрямування сучасної наукової думки. Проте

додаткового пояснення потребує поняття мовного коду, зокрема його складових і принципів їх організації в розумінні автора. Крім того, аналізуючи структурно-семантичний підхід до вивчення мови й апелюючи до теорії М.М.Бахтіна (про що йдеться вже у **Вступі**), автор кваліфікує цей підхід як *традиційний*, що, як нам видається, потребує певної конкретизації, оскільки в такому випадку слід говорити про *традиційність* з обов'язковим уточненням саме лінгвістичного характеру аналізу мовних явищ. Така вимога обумовлюється загальнофілологічною (за визначенням автора (с. 8) сутністю проблеми, а це створює небажану двозначність у розумінні традиційності щодо розгляду мови: з одного боку, *традиційний* принцип дослідження на засадах *традиційної теорії літератури* (спричинений, в тому числі, і покликанням на М.М.Бахтіна), концептуальні засади якої, певною мірою, дотичні до лінгвістики тексту, на противагу *філологічній теорії*, що перебуває на межі сучасної естетики і герменевтики, з іншого, – *традиційний* власне *лінгвістичний* аналіз із урахуванням компонентів усіх мовних рівнів, насамперед, виходячи з розуміння речення з його “підметово-присудковою організацією” (с. 12) як основної одиниці комунікації. До того ж, потреба такого пояснення постає у зв'язку зі ствердженням *зряддєвого* характеру мови (мова як “засіб комунікації” – с. 12) й одночасного акцентування автором специфіки пропонованого дослідження, тобто такого, що протиставляється традиційному й може бути потрактоване як здійснене на ґрунті філологічної теорії з онтологічним розумінням статусу мови, що спричиняє внутрішнє протиріччя (оскільки для філологічної теорії розуміння мови як певного засобу не припустиме).

Слід зазначити, що Ф.С.Бацевичем подається визначення однієї з найскладніших категорій комунікативної лінгвістики – **дискурсу** (сс. 13-14), причому робиться спроба репрезентації універсальної інтерпретації цього поняття в комплексі когнітивних, внутрішньолінгвістичних та екстралінгвістичних (соціальних, культурних, психічних, психологічних та ін.) чинників, що визначають його характер і специфіку. Водночас питання природи дискурсу цим не обмежується, а пропонується комплексне бачення й розуміння його як “функціонально-комунікативної, прагматичної сутності” (с. 15) в системі трьох типів координат – з погляду формальної, функціональної та ситуативної інтерпретації, тобто як

“прагмалінгвістичного явища”, окреслюється його місце в сфері міждисциплінарних досліджень. Але кваліфікація тексту як кінцевого результату дискурсу, зокрема як “вичерпаний”, “закінчений” дискурс, його структурована складова (с. 14), викликає питання щодо справжньої “вичерпаності” та завершеності тексту, який, відомо, не завжди може характеризуватися цими ознаками (наприклад, прийом “відкритого” фіналу), так і структурованість тексту часом може ставитися під сумнів, особливо у випадках із постмодерними творами, яким загалом притаманне утвердження “деструкції”, зразками авангардизму як течії в літературі тощо.

Помітним досягненням, що має значне теоретичне і прикладне значення, є створення **типології дискурсів** (с. 15), в основу якої покладено розуміння дискурсу як інтерактивного явища та лінійна модель комунікації з її складовими комунікативного акту Р.Якобсона (ця концепція вже була опрацьована в монографії Ф.С.Бацевича “Нариси з комунікативної лінгвістики” (Львів, 2003)), а саме: *повідомлення* (з виділенням референційних і тематичних аспектів), *контакт між учасниками спілкування* (за каналами комунікації, за критерієм вияву міжособистісних стосунків між комунікантами, за типами зв’язків між адресантом і адресатом, за функціонально-прагматичним ефектом), *особа адресанта, особа адресата, мовний код* (з облігаторною наявністю змішаного або комбінованого типів дискурсів за всіма чинниками, крім чинника повідомлення). Варто відмітити те, що автором усвідомлюється основна вада наведеної типології – перехрещення класифікаційних ознак, що спричиняє попадання одного й того самого дискурсу в різні класи (с. 19), водночас як позитивне має бути відзначено той факт, що в цій типології наявна спроба комунікативного підходу до визначення типів дискурсів, що створює, тим самим, основу для класифікації МЖ.

Виходячи з розуміння поняття “категорії” як загальнонаукового, автор чітко розмежовує *ознаки дискурсу* та його *складові*, до яких зараховує **мовленнєвий жанр** і **мовленнєвий акт** (с. 20). Щодо останнього поняття, то Ф.С.Бацевичем подається достатньо цілісний і послідовний огляд основоположних теорій, що заклали підвалини сучасної теорії мовленнєвих актів, а також створили базу для формування теорії **МЖ**, зокрема Дж.Остіна, Дж.Сьорла, Д.Вандервекена, з урахуванням тенденцій загального

процесу становлення й розвитку цієї теорії у світовій лінгвістиці, з подальшим наведенням типового визначення **мовленнєвого акту**, перерахуванням його диференційних ознак і презентацією як *трикомпонентної моделі* (мовленнєва дія мовця, аудитивний акт, тобто комунікативна дія слухача, й комунікативна ситуація) (с. 22). Слід відзначити, що дослідник не обмежується класифікацією, яка складається з 5 типів мовленнєвих актів (за Дж.Остіном), оскільки, як він справедливо зауважує, якщо в процесі комунікації беруть участь кілька осіб одночасно, то відбувається “накопичення інформації в пам’яті учасників для нормального плину діалогу” (що не було враховано Дж. Остіном), а отже, це створює передумови для введення шостого типу МА – **інформативу** (як вже пропонувалося Г.Г. Кларком та Т.Б.Карлсоном) (с. 24).

Повертаючись до другої складової дискурсу (*мовленнєвого жанру*) й апелюючи в зв’язку з цим до М.М.Бахтіна, який подає визначення поняття *висловлення* (с. 25), Ф.С.Бацевич чомусь не враховує той факт, що цей термін може сприйматися неоднозначно і потребує певної конкретизації, оскільки лінгвістиці відоме й інше розуміння цього поняття як одного з базових щодо процесу комунікації, а саме – поняття висловлення (чеське *vypověd*), впроваджене у науковий обіг В.Матезіусом, визначення якого не збігається з тим, що запропоноване М.М.Бахтіним, а пізніше розширене В.М.Волошиновим. Водночас автор детально аналізує процес еволюціонування поняття висловлення в працях М.М.Бахтіна (с. 26), наголошуючи на виразнішому лінгвістичному характері його порівняно із позицією В.М.Волошинова, для якого вирішальну роль відіграє соціальна обумовленість висловлення (с. 29) і його сутність як “продукту соціальної взаємодії”, і схиляючись до лінгвістичного розуміння цього поняття як одиниці мовленнєвого спілкування, виділяючи такі диференційні ознаки, як *зміна мовленнєвих суб’єктів, завершеність* (що включає можливість відповісти на висловлення та ознаку цілісності), *відношення до самого мовця й до інших учасників мовленнєвого спілкування*, на протигагу поняттю мови із реченням (і словом) як основною одиницею (с. 28, 34) (пор. поняття *langage* і *parole* Ф. де Соссюра відповідно) (с.27).

Суттєвим для подальшого дослідження є виділення автором кола проблем, безпосередньо пов’язаних з поняттям МЖ (за теорією

М.М.Бахтіна), які на сьогодні є визначальними для генології як науки (сс. 37-38). Таким чином, послідовно проаналізувавши концептуальні засади теорії МЖ М.М.Бахтіна (с. 36), зв'язок і співвідношення їх з соціальними чинниками (с. 29), жанрами літературної мови (с.30), словом, реченням та “іншими одиницями мови” (якими – автором чомусь не конкретизується) (с. 33), стилем (с.34), а також визначення (с. 30), основні ознаки (с. 31), типологію (сс. 31-32), складні й багатоступеневі процеси породження й застосування МЖ (сс.34-35), Ф.С.Бацевич пропонує в якості результату узагальнення усієї концепції власне визначення **МЖ як вербально-знакового втілення типових ситуацій соціальної, психологічної й культурної взаємодії людей** і накреслює найближчі перспективи дослідження цієї проблеми, спрогнозовані відсутністю необхідного коментування у працях М.М.Бахтіна (с. 36).

Зіставляючи положення статті М.М.Бахтіна й інтерпретацію їх В.В.Дементьєвим, автор наголошує на ролі МЖ як комунікативного атрактора (тобто типу упорядкування дискурсу), проміжного явища між *Мовою* (як модусу існування явищ мови) і *Мовленням*, на провідній ролі адресанта в процесі побудови дискурсу, яка применшується в інтерпретації, оскільки для адресанта жанри – це не тільки моделі побудови дискурсу, а й тактичні ходи в межах загальної стратегії спілкування, засіб не тільки сприйняття, але й творення дискурсів (сс. 39-40).

Логічним постає й наступне питання про співвідношення *Мовлення* і *МЖ* (с. 40), зокрема постання останніх не зовнішніми умовами комунікації, а готовими сценаріями, фреймами у свідомості мовної особистості, породжувані адресантом в процесі мовлення, проте таке трактування видається недостатньо вмотивованим і коректним, оскільки процеси породження структур належать, насамперед, до сфери генеративної граматики й мають іншу природу й тлумачення в лінгвістиці, так само, як і поняття фреймів і сценаріїв, на нашу думку, може виступати синонімом до поняття МЖ, але про ототожнення цих явищ не варто говорити, – отже, оперування відповідними термінами не завжди постає виправданим і потребує коригування або уточнення.

Нарешті, цілком вмотивовано після розгляду співвідношення МЖ з *Мовою* й *Мовленням* подається типологія поглядів як

вітчизняних, так і зарубіжних дослідників на комунікативну природу *МЖ*, які визначаються, щодо *Комунікації*, як частини соціального середовища, що стикаються з ним і обмежуються ним же (с. 41-42), як тип соціально-мовної діяльності, взаємодії, яка розповсюджується на широкий діапазон дискурсів, що дає всі підстави розглядати *МЖ* як **категорію дискурсу**.

Цікавим також є розгляд *МЖ* як явища, *семіотична* природа якого виявляється в актуалізації його в свідомості адресата натяком, постаючи при цьому як єдність форми й значення (комунікативного смислу), яку засвоюють носії мови в спілкуванні й яка, як правило, пов'язана з усталеними тактичними ходами комунікантів у дискурсах, модель типової мовної соціопрагматичної дії (с. 43-44).

У розділі IV, присвяченому проблемам і підходам до виділення, розмежування і організації мовленнєвих жанрів, значна увага приділяється дослідженню *жанрів* у їх соціопрагматичному й культурному вияві, зокрема розглядається культурологічний аспект *МЖ* (с. 45), тобто здатність віддзеркалювати національно-культурну специфіку мови, що може виявлятися й жанровій *міжкультурній відповідності / невідповідності*. Акумулюючи досвід попередників щодо російської, англійської, німецької, польської мов, автор наголошує на необхідності зближення теорії *МЖ* і теорії *концептів*, що відповідає загальній тенденції семантизації сучасної лінгвістики (с. 47), та, посилаючись на дослідження С.М.Плотникової, О.С.Іссерс, О.Г.Никонорової, Г.Г.Слишкіна, вводить розуміння *концептуального поняття жанру (жанротвірного концепту)* та *лінгвокультурного концепту* (с. 48), водночас справедливо піддаючи сумніву доцільність виділення *концептів* (якості товару та послуг, престижності, довготривалості в експлуатації, швидкості доставки тощо) в текстах “рухомої стрічки” рекламного характеру, оскільки в цьому випадку, радше, йдеться про “тематичні складові тексту жанру, а не когнітивні взірці, носії комунікативних смислів” (с.48). При цьому Ф.С.Бацевич за основу концептологічної типології *МЖ* бере ознаку “підтримка / відчуження” певною культурою, що передбачає два способи концептологічного моделювання жанрів: як *концептосфери* й як *метаконцепта*, дослідження яких неможливе без врахування критерію обумовленості конкретною культурою й становить одне з актуальних завдань сучасної генології (с. 49).

Як позитивне, говорячи про засади лінгвістичного підходу до вивчення жанрів, слід відмітити послідовний огляд підходів до визначення *лінгвістичної* природи МЖ в українській і світовій генології, зокрема як стилістичного явища (переважно у русистичі) (с.49), типу висловлення, текстового явища (в російській і польській мовах) (с. 50), комунікативної сутності (явища) (в українській, польській, англійській, російській лінгвістиці), згідно з яким *МЖ* і постають як *категорія організації мовного коду в комунікації поряд із дискурсом і мовленнєвим актом* (с. 51), як похідне від емоційно-когнітивного фрейму в межах теорії семантичних примітивів (концепція А.Вєжбіцької) (с. 52). Важливим, на наш погляд, є диференціювання напрямків дослідження жанрів залежно від концептуальної позиції лінгвіста, що береться за основу відповідного аналізу, а саме: **генристики** (лінгвістичного вивчення МЖ з урахуванням інтенцій мовця і засад теорії мовленнєвих актів), **жанрознавства** (прагматичного вивчення МЖ, в основі якого – розуміння їх діалогічної природи і теорія М.М.Бахтіна (не за статтею “Проблема мовленнєвих жанрів”, а за його цілісною філософською концепцією) і **комунікативної генристики** (вивченням МЖ як засобу формалізації соціальної взаємодії) (с. 53), що дозволяє уникнути небажаної синонімії термінів. Водночас позиція самого Ф.С.Бацевича є дещо неоднозначною й чітко не визначеною (с. 53), оскільки відсутній коментар щодо того, якого ж з напрямів дослідження МЖ дотримується сам дослідник, постійно наголошуючи в різних частинах роботи на домінуванні прагматичних чинників (сс. 73, 21, 52 тощо), що характерне для представників жанрознавства, і разом з тим критикуючи цей напрям досліджень за певну обмеженість і акцентуючи увагу на соціальній обумовленості жанрів (сс. 10, 13, 41, 53, 93 і под.).

Маємо погодитися з автором у тому, що одним із суттєвих моментів, які потребують уваги дослідників, є безпосереднє функціонування МЖ у живому дискурсі (с. 53), оскільки доводиться говорити тільки про фрагментарну презентацію того чи іншого жанру, що, в свою чергу, викликає низку запитань, пов’язаних із власне визначенням типу МЖ, його диференційних ознак, а отже, – критеріїв розрізнення МЖ.. На цьому й наголошує Ф.С.Бацевич, аналізуючи результати спроб, що мали місце, зокрема в русистичі, виробити чітку систему критеріїв, за якою можна було б

безпомилково визначити характер певного МЖ, пропонує доповнити одну з найпоширеніших на сьогоднішній день **“анкету жанру”**, або **“паспорт жанру”** (термін Т.В.Шмельової), що містить такі показники, як: *комунікативна мета, концепція (образ) автора, концепція адресата, подійний (диктумний) зміст, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього, параметр мовного втілення* (с. 55), за рахунок уведення додаткових критеріїв, які дали б змогу більш однозначно визначити тип МЖ: *тональність, комунікативний смисл*, а також необхідність врахування залежності жанру від специфіки каналів комунікації (с. 56). Разом із тим стає очевидним, що запропонована схема не спроможна охопити можливі варіанти вияву МЖ у живому дискурсі, що підкреслюється дослідником, і свідчить про необхідність продовження пошуків критеріїв виділення з дискурсу й опису організації жанрів.

З іншого боку, як зазначає автор, МЖ як категорія мовного коду – “це ідеальна структура, яку дослідник повинен відтворити в цілісності” (с.57), а в реальному спілкуванні поряд із дискурсами, рівні цілому жанру (наприклад, академічна лекція), переважно функціонують фрагменти окремих МЖ (що пояснюється необхідністю дотримання загальної гнучкої стратегічної лінії втілення комунікативної інтенції і зміною тактик адресанта), які водночас повинні відтворюватися й розгортатися за певними ustalеними моделями, що мають бути легко впізнаваними адресатом. Отже, постає ще одна проблема – визначення базових *моделей* (стратегій) *розгортання* текстів (дискурсів, розлогих МЖ), з-поміж яких дослідник, спираючись на відповідні дослідження в російській та польській лінгвістиці, пропонує виділяти такі: **інформативну** (розвиток предметної семантики), **модальну** (особистісні параметри комунікативної ситуації), **прагматичну** (регулятивна стратегія мовленнєвої поведінки) (с. 58).

Отже, стає зрозумілим, що визначаючи тип МЖ у дискурсі або відновлюючи модель його розгортання, слід враховувати й структурні показники жанрів, тобто принцип польової організації з наявністю центральних і периферійних мовленнєвих засобів репрезентації, як слушно зауважує автор, проте система критеріїв визначення таких засобів і загалом принцип їх диференціації (ядерні / периферійні) залишаються поза увагою дослідника (с. 59).

Повертаючись до проблеми типології МЖ, Ф. С. Бацевич звертається до концепції М.М.Бахтіна, який пропонував застосування кількох класифікаційних принципів для визначення специфіки жанру в дискурсі, переосмислюючи як саму класифікацію видатного філолога ХХ століття, так і новітні розробки в цій сфері, зокрема спроби сформулювати універсальний набір критеріїв, що дозволяли б точно охарактеризувати будь-який фрагмент МЖ за приналежністю до того чи іншого типу (с. 62-65). Усе це надало можливість досліднику аналітичний огляд **підстав класифікації підходів**: розвиток ідеї М.М.Бахтіна про первинні й вторинні МЖ (с. 62); використання різних аспектів теорії мовленнєвих діяльності, зокрема, породження мовлення (с. 63); “власне” лінгвістичні, тобто такі, що спираються на одиниці та моделі мови (с. 64); урахування структури і моделей дискурсу та комунікації в цілому (с. 65), – в межах останнього підходу наголошуючи на актуальних для генології поняттях **МЖ “у вузькому значенні терміна”** (“власне” МЖ як таких, що породжують діалогічні єдності або монологічні висловлення), **субжанру** (жанрових форм, що дорівнюють одному мовленнєвому акту), **гіпержанру** (таких, що об’єднують у своєму складі декілька жанрів), **жанроїдів** (перехідних жанрових утворень).

Важливим, на нашу думку, є висновок, зроблений автором (с. 66), щодо необхідності створення типології МЖ з орієнтацією на типологію дискурсів, що обслуговують суспільство, в межах соціолінгвістичних і прагмалінгвістичних типів дискурсів, що свідчить про висування автором на перший план *соціологічного* (тобто *екстралінгвістичного*) чинника, що є суттєвим, але, як нам видається, не першорядним при визначенні типу МЖ, водночас власне лінгвістичні показники частково залишаються поза увагою дослідника.

Своєрідним підсумком четвертого розділу, присвяченого проблемі виділення, розмежування й організації МЖ, стає історичний коментар формування первинних і вторинних жанрів (усних і писемних), що ґрунтується на тезі М.М.Бахтіна щодо генетичної залежності вторинних (складних) МЖ (писемних, наприклад, романів, драм, наукових досліджень і под.) від первинних (простих) жанрів (усних), що склалися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування (с. 67). Суттєвим

зауваженням до цього положення бахтінської теорії є акцентування Ф.С.Бацевичем, з посиланням на польського дослідника О.Вільконь, і можливості зворотнього процесу, тобто переходів від вторинних писемних до первинних усних жанрів, хоча певним недоліком, на наш погляд, слід вважати відсутність суто українського емпіричного матеріалу, який міг би підтвердити (або, можливо, й спростувати) припущення автора, оскільки, звісно, можна говорити про певну близькість польського й українського мовного матеріалу, проте висновки щодо кожної окремо взятої з цих мов можуть відрізнятись.

Як позитивне тут варто відзначити врахування дослідником не тільки внутрішньолінгвістичних чинників, що здатні впливати на процес формування й переходу одного МЖ в інший (зміни співвідношень між МЖ і функціональними стилями, внутрішньожанрові чинники), а й екстралінгвістичних умов (с. 68), що здатні позначатися на історичній динаміці жанрів, зокрема культурно-історичної, соціальної ситуації, політичних, психологічних, когнітивних чинників, науково-технічний прогресу, насамперед, розвитку засобів масової інформації, що “мають величезний вплив на усне і писемне слово, на виникнення нових мовленнєвих жанрів, що характеризують культуру певної епохи” (наприклад, сучасний МЖ *репортажу про подорож* і колишній (середина і кінець XIX ст.) МЖ *листів із подорожі*, або пересування на периферію колись актуального гіпержанру *спілкування на спільній кухні в комунальній квартирі* тощо).

Безперечно, актуальним є питання, досліджуване у п'ятому розділі (“*Мовленнєві жанри у процесах спілкування*”), що стосується одного з найважливіших понять у сучасній функціонально-комунікативній і прагматично зорієнтованій лінгвістиці, а саме – поняття **смыслу**. Слід одразу уточнити, що Ф.С.Бацевич згідно з основною проблематикою дослідження дещо звужує це поняття й під терміном “*смысл*” розуміє інформативну складову МЖ у межах спілкування, пропонуючи конкретизувати його як “**комунікативний смысл**”. Проте, як зазначає автор, головне питання, яке стосується сутності цього поняття, незважаючи на активне фігурування його в науковому й щоденному спілкуванні, досі залишається відкритим через відсутність єдиного підходу до його розуміння й загально визнаної системи диференційних ознак смыслу, що, в свою чергу, обумовлює й відсутність “більш-менш

прийнятної” (с. 71) типології (комунікативних) смислів у спілкуванні. Важливе значення має спроба подати універсальне визначення цього поняття, введеного в науковий обіг у кінці XIX століття німецьким філософом і логіком Г.Фреге, насамперед, через екскурс в історію становлення поняття смислу й аналіз найавторитетніших праць лінгвістів, присвячених цій проблемі (сс. 71-73, 78-79, 81-84), в межах чотирьох провідних напрямків дослідження, пов'язаних з розумінням смислу в гуманітарних науках, а саме: *герменевтичного* (у подальшому цей напрям набув розвитку в семіотиці й логічній семантиці) (Матіас Флаціус Іллірійський, Г.Фреге, К.І.Льюїс, французька школа аналізу дискурсу, Г.Л.Тульчинський), *феноменологічного* (Е.Гуссерль, М.Гайдеггер, К.Ясперс, Ж.-П.Сартр) (с. 72), *екзистенційного* (К.Ясперс, Ж.-П.Сартр, П. Тілліх, М.М.Бахтін) і *напрямку*, що стосується *проблем смислу людських дій та інших невербальних виявів* (В.Дільтей, Е. Шпрангер, М.Вебер) (с. 73).

Йдучи за концепцією, викладеною у фундаментальній монографії Д.О.Леонтьєва “Психологія смислу” (1999), автор окремо виділяє розуміння смислу В.В.Налімовим, теорія якого не вписується в окреслені підходи, і пропонує те трактування смислу, яке, на думку Ф.С.Бацевича є найбільш прийнятним для розуміння специфіки МЖ, тобто: “**смисл** (чи то смисл текстів, фрагментів світу, зразків свідомості душевних явищ чи дій) визначається, по-перше, через ширший контекст, і, по-друге, через інтенцію або ентелехію (цільову скерованість, призначення або напрям руху)” (с. 73), отже, на перший план висувається прагматичний критерій аналізу комунікативного смислу. Проте суттєвим, на наш погляд, є зауваження автора щодо необхідності подальшої конкретизації цього поняття не в загальнофілософському розумінні, а в межах окремих наук, в першу чергу, – лінгвістики, яка останнім часом щораз активніше до нього звертається, й одним з перших рівнів розмежування сфер застосування цього поняття є рівень *мовного* і *немовного* (як основної ланки між психічною діяльністю людини й об'єктивною дійсністю) *вияву смислу*. Цілком виправданим тут є залучення питання, що стосується співвідношення у мовознавстві:

1) смислу і значення на рівні *змістового наповнення*, оскільки без належного розмежування цих понять, диференціація яких виявляє себе вже навіть на лексичному рівні в українській мові

(*смысл, або сенс і значення*), російській (*смысл и значение*), англійській (*sense і meaning*), німецькій (*Sinn і Bedeutung*), польській (*sens і znaczenie*) тощо, не можна говорити про існування “трьох основних найважливіших модусів вияву” смислу в межах мови – **Мови, Мовлення і Комунікації** – і, відповідно, про специфіку вияву МЖ (с. 74). Згідно з цим важливого значення набувають висновки, зроблені Ф.С.Бацевичем щодо останнього (і найголовнішого – відносно проблеми МЖ) з модусів (**Комунікації**), зокрема йдеться про виділення кількох понять, що пов’язані з виявом комунікативного смислу в процесі спілкування, який різною мірою залежить від усіх чинників комунікативного акту. З-поміж них, на думку автора, варто назвати такі *групи смислів*: групу понять, що співвідноситься з особами учасників спілкування й дає підставу для диференціювання окремих підтипів особистісного комунікативного смислу (адресанта, адресата) (с. 76); категорії мовного коду, що виступають носіями двох типів смислів (узуалізованого, апріорного, що передує комунікації, та оказіонального, апостеріорного, який виформовується в ході комунікації як діяльності), тобто **мовленнєві акти** (Дж.Остін, Дж.Сьорл), **мовленнєві жанри** (М.М.Бахтін), **дискурси** (с. 77); конкретні одиниці мовного коду (с. 78); групу смислів, що залежать від значної кількості немовленнєвих чинників (невербальних і паравербальних, ситуативних, пов’язаних зі специфікою і станом каналів комунікації тощо) (с. 80);

2) значення і актуального смислу слова, де **значення** розглядається Ф.С.Бацевичем як інваріантна ситуація поза актом мовлення (комунікативним актом), натомість **актуальний смисл** ототожнюється з актуалізацією значення в конкретній конситуації спілкування (с. 79).

Варто відмітити, що дослідник не обмежується розглядом типів комунікативних смислів (с. 80), а, розвиваючи думку щодо перспектив їх реалізації, прагне перейти на більш узагальнений рівень – рівень дискурсу – і виділяє **узагальнений комунікативний смисл дискурсу** (тексту) (з урахуванням основних дихотомічних ознак, коментуючи ключові положення статті А.Новікова, присвяченої проблемам смислу (сс. 81-84)) як складний синтез інтенцій учасників спілкування, які вживають засоби мовного коду в конкретному часопросторовому континуумі спілкування у випадках конструктивної суперечки з пошуком компромісу або

“виведення” узагальненого смислу розмови (двох чи кількох осіб) дослідником, третьою особою або alter ego одного з учасників спілкування.

Суттєвим, на наш погляд, є також підведення попереднього підсумку щодо комунікативної специфіки МЖ згідно з концепцією М.М.Бахтіна (с. 86), але в світлі усього зазначеного вище, зокрема підкреслення загальноінформативної функції жанру (інформація про характер авторського ставлення до дійсності в межах конкретного типового задуму, яку можна ототожнити з узуалізованим жанровим комунікативним смислом), і введення поняття “**жанровий канон**”, що додатково містить інформацію про типові ситуації мовленнєвого спілкування й типові теми, пов’язані з цими ситуаціями, а також основні випадки порушення цього канону (внаслідок порушення формальних критеріїв організації МЖ з боку адресата, непряме вживання жанру адресантом, тобто створення адресантом *вторинних МЖ* тощо) (сс.86-91) і обов’язкові передумови вдалої комунікації (с. 91).

Повертаючись до теоретичних питань, зокрема до питання про співвідношення *мовленнєвого жанру* і *мовленнєвого акту* (с. 92), Ф.С.Бацевич зацентровує увагу на процесі формування поняття МА та їх типології в концепціях Дж.Остіна і Дж.Сьорла (підкреслюючи щодо типів останнього можливість ототожнення їх з МА М.М.Бахтіна) і пропонує розглядати зазначену проблему з позицій представників трьох груп *прагмалінгвістичних* підходів, аналізуючи кожен з концепцій, зіставляючи їх одну з одною й з бахтінською теорією й виділяючи позитивні сторони й недоліки кожної з них: на матеріалі англо-американської теорії МА (St. Levinson, J. Meibauer, J. S. Pessei), на теорії МЖ з ігноруванням теорії МА (В.Є.Гольдін, О.Б.Сиротініна), на інтеграції цих теорій (В.В.Дементьєв, М.Ю.Федосюк) (с.93).

На нашу думку, важливе значення має встановлення чітко визначеного *ієрархічного характеру відношень* між МЖ і МА (*МА як складові МЖ*), попри домінують в комунікативно зорієнтованих дослідженнях останніх років тенденцію розглядати їх як категорійні поняття однієї теорії. Водночас жанри не дорівнюють простій сумі актів – між цими поняттями існують складні співвідношення, які виявляються в тому, що МА виступає комунікативним осередком формальних складових МЖ, тобто тих

повідомлень та їх частин, що презентують МЖ у межах дискурсу, і не повинні розглядатися як мінімальні, далі неподільні одиниці комунікації загалом і МЖ зокрема, а як їх складові, в яких зосереджені інтенції адресата і які взаємодіють з іншими дискурсивними складовими (пропозитивними, конситуативними тощо) (с. 94).

Продовжуючи розгляд теоретичних аспектів співвідношення ключових понять комунікативно орієнтованої лінгвістики, Ф.С. Бацевич зупиняється на проблемі визначення відношень між поняттями **мовленнєвого жанру** і **дискурсу** (с. 96), цілком слушно наголошуючи на важливості розв'язання цієї проблеми для подальшого дослідження сутності МЖ, про що неодноразово згадується в роботі (сс. 13-14, 20, 39-40 і далі). Покликаючись на праці М.М. Бахтіна й Т.В. Шмельової, автор приходять до висновку, що, виходячи з розуміння МЖ як історично сформованої складової дискурсу, можна вважати дискурс або рівним одному МЖ (у деяких випадках), або (найчастіше) – складною єдністю МЖ (**Дискурс** → його розгортання у межах конкретних (конкретного) **МЖ**).

Як справедливо зазначає дослідник, логіка розвитку функціональної стилістики й генології привела до усвідомлення проблеми мовленнєвих жанрів як однієї з найактуальніших *стилістичних* проблем, оскільки історичні зміни мовних стилів нерозривно пов'язані зі змінами МЖ, а питання диференціації мовних стилів, співвідношення їх з жанрами не отримало однозначної відповіді ні в працях М.М.Бахтіна, ні його послідовників та інтерпретаторів його концепції (сс. 100-101), зокрема сам засновник теорії мовленнєвих жанрів подекуди не розрізняє поняття стилю й жанру, а в 70-80-ті роки ХХ ст., коли його ідеї почали активно опрацьовувати в лінгвістиці, панівним було твердження про МЖ як різновид функціонально-мовленнєвого стилю, тобто його складова, при цьому жанр формується в межах певного стилю, а останній задає основні координати МЖ (с. 102). На сучасному етапі розвитку генології йдеться вже про переплетення в процесах дискурсотворення структурно-композиційних і “власне” стильових й стилістичних аспектів МЖ: **жанр** народжується в **стилі**, **стиль** виформує **жанр** і залежить від нього (с. 104).

На думку Ф.С.Бацевича, з якою варто погодитися, одним з найбільш актуальних і водночас найменш досліджених в

україністиці (як, зрештою, в лінгвістиці багатьох європейських країн) поняття є поняття **регістру** і, відповідно, відношення між регістрами і МЖ (с. 105). Історичний огляд розвитку цього поняття в британській, американській та австралійській науковій думці (теорії М. А. К. Halliday, J. Monaghan, що мали, у свою чергу, вихідним моментом погляди Б. Маліновського) дозволяє охарактеризувати проблему, яка постала у зв'язку з невизначеністю (в термінологічному й смисловому відношенні) цього поняття в сучасній лінгвістиці, а саме – співвимірність реєстрів і функціональних стилей, меж реєстрів, співвідношення із контекстом (дискурсу) (с. 106-108). За визначенням автора, **регістр** – це реалізація дискурсу (тексту) в конкретній конситуації спілкування, в основі котрої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (конвенції, звички) спілкування; спосіб існування мови (с. 108), при цьому на його формування впливають як “внутрішні” чинники (засоби мовного коду), так і “зовнішні” (які витворюються не засобами мовного коду, а контекстом – у широкому розумінні слова), а також три поняття, що формують модель контексту й за якими диференціюються типи реєстрів: **специфіка каналу (способу) комунікації (mode), змісту (конфігурації) соціальних ролей учасників комунікації (tenor), тематична сфера (простір дії) комунікації (field)** (с. 106). Щодо поняття МЖ, регістр і дискурс, то зв'язки між текстом (дискурсом) і контекстом мають діалоговий характер: текст (дискурс) одночасно віддзеркалює контекст і реалізує його вимоги, тому дослідник робить слухний, на наш погляд, висновок про те, що реєстри і МЖ формують дискурс (текст), виступаючи формами його реалізації та існування (с. 114). Проте, як нам видається, наведене визначення недостатньо чітко характеризує поняття реєстру, оскільки відсутня однозначні сталі критерії розмежування реєстрів і функціональних стилів, реєстрів і контексту (с. 109).

Аналізуючи засоби формування системних зв'язків мовних елементів, які розглядаються в модусі **Мовлення** (с. 116), Ф.С.Бацевич пропонує залежно від складників комунікативного акту, а також з погляду жанрової організації і відношень між МЖ поділяти всі дискурси на два типи: 1) семантичний (домінують семантичні зв'язки між жанрами), в межах якого певні типи дискурсів (переважно побутового спілкування) поділяють на

синсемантичні (проспективні, ретроспективні, взаємні, або проспективно-ретроспективні), автосемантичні (ці ж підтипи дискурсів можна розглядати з позицій їх системної жанрової організації, виділяючи на основі синтагматичних і парадигматичних зв'язків); 2) **прагматичний**, підтипи в межах якого визначаються за характером спілкування (автоматизм спілкування в типових комунікативних ситуаціях; спілкування підтримується учасниками спілкування, зокрема особливостями їх мислення, психічного, психологічного, фізичного станів тощо) (с. 116-120). Слід відзначити, що наведена класифікація охоплює значну кількість типів дискурсів, що може бути використано при дослідженні МЖ та ідентифікації їх типів згідно з різновидом дискурсу, в якому певний жанр знаходить свою реалізацію. Як позитивне маємо підкреслити, що дослідник не обходить увагою й той факт, що основою комунікативної організації дискурсів є їх жанрова зв'язність, а отже, постає *питання закономірностей жанрової динаміки у межах дискурсу*, що визначаються змінами стратегій спілкування, а від останніх залежать тематика, моделі адресанта й адресата, атмосфера спілкування, реєстр, тональність і вживання учасниками спілкування допоміжних мовленнєвих актів (с. 120). Загалом усі перераховані чинники автор пропонує типологізувати так: 1) конституативні чинники (зміна ситуації спілкування, зміни в каналах комунікації, тобто погіршення, покращення тощо); 2) чинники, пов'язані з учасниками спілкування (зміна моделі адресанта, зміна моделі адресата); 3) зміна стосунків між учасниками спілкування (с.121-126). Крім того, Ф.С.Бацевич наголошує на тому, що, незважаючи на можливість динаміки МЖ у дискурсі без спеціальних мовних і позамовних сигналів, у кожній мові витворилися *спеціалізовані мовні засоби* для подібних випадків, і пропонує відповідну *класифікацію* цих засобів, зокрема: сигнали переривання мовця, сигнали самоперебивання мовця, констатація того, що співбесідник переходить з однієї теми на іншу і под. (с.126-130).

Досить вичерпно дослідником розглядаються поняття мовленнєвих жанрів, стратегій і тактик спілкування у їх зіставному аспекті й визначається приналежність цих явищ до певних рівнів дискурсу, зокрема **установки** учасників дискурсу визначаються як такі, що задають стратегії і тактики комунікативної поведінки, тобто

визначають аспекти мовного коду, насамперед, вибір і взаємодію МЖ як категорій дискурсу, і поділяються на дві групи із подальшою диференціацією: *міжособистісні* (установка на самого себе, на адресата, на слухача, на третіх осіб) та *позаособистісні* (установка на дійсність, на пропозиційний зміст, на мовні засоби) (с. 131). Стосовно інших згаданих категорій, проблема співвідношення яких досі залишається не до кінця вирішеною, то *стратегія* і *тактика*, на думку автора, різко не протиставляються, оскільки виступають різними рівнями дискурсивної діяльності, причому комунікативна **тактика** є категорією мовленнєвої діяльності й може бути аналогом МЖ, що розглядаються тоді як втілення тактик, а **стратегії** – це текстові категорії, щодо яких мовленнєва тактика являє собою мовленнєвий акт, є складовою жанру і прийомом реалізації мовленнєвої стратегії (с. 132).

У спеціальній літературі наголошується на існуванні закономірних зв'язків між комунікативними сферами мовленнєвими подіями і МЖ. Це обумовлюється соціокультурним характером мовленнєвого спілкування в процесах діяльності людей, в якому визначальну роль відіграють чинники соціального стану, рангу й ваги адресата. Проте, видається дещо невмотивованим ігнорування статусу адресанта (безперечно, щодо адресата), оскільки він як витворювач ситуації спілкування формує свою стратегію і підбирає комунікативну тактику з урахуванням власної соціальної ролі стосовно ролі адресата (сс.132-133).

Оскільки для успішної інтеграції в соціумі людина повинна володіти не тільки відповідною мовою, але й загальноприйнятими правилами мовленнєвої поведінки, а МЖ – це стереотип цієї поведінки членами певного соціуму, то, як справедливо стверджує дослідник, можна виділити три **аспекти** стереотиповості породження й сприйняття МЖ у процесі комунікації: **когнітивно-конструктивний, соціально-психологічний, соціокультурний** (с. 134), що ґрунтуються на поняттях **соціального статусу** (одна з центральних категорій соціолінгвістики, що характеризує зв'язок між адресантом і адресатом і виявляється в усіх складових **мовленнєвого акту** вже на етапі його комунікативного розчленування на констативи й перформативи (с. 135), у межах **МЖ** (як комунікативна навичка побудови типового жанру з типовою для нього інтенцією в конкретній ситуації спілкування (с. 137)), у

дискурсі як цілому (побудова дискурсу з дотриманням смислових рольових очікувань партнерів по комунікації (с. 137-138)); а також позначає місце людини в соціальній системі, яке включає права і обов'язки, а також взаємні очікування поведінки (зокрема, комунікативної), які є їх наслідком (с. 133-134).

Водночас, враховуючи такий актуальний для сучасної соціальної взаємодії аспект як *гендерні відмінності в спілкуванні*, Ф.С.Бацевич підкреслює, що жанрово-текстові аспекти мовлення і комунікації чоловіків і жінок майже не досліджені, тому маємо тільки деякі спостереження над цією проблемою, переважно в русистичі. Загалом комунікативний простір влаштований *опозитивно* стосовно гендерного параметра, що характерне і для жанрів дискурсу, проте якісь конкретні висновки робити ще зарано, оскільки узагальнених досліджень жанрових особливостей чоловічого і жіночого мовлення до цього часу ще немає (с. 139).

Так само актуальною є спроба характеристики основних комунікативних позицій (поточних “его-станів”) учасників спілкування, тобто позиції *Дорослого, Дитини і Батька*, дослідження яких ще, фактично, не проводилися в межах сучасної комунікативної лінгвістики та лінгвістичної прагматики (с. 140), але, на нашу думку, варто було б докладніше зупинитися на характеристиці позицій учасників спілкування.

Досліджуючи проблеми породження і сприйняття мовленнєвих жанрів, лінгвіст досить часто стикається з випадками комунікативних невдач при породженні й сприйнятті мовленнєвих жанрів. Як зазначає Ф.С.Бацевич, у випадках розгляду МЖ як складної єдності змісту, стилю, композиції та комунікативної мети постає проблема породження і сприйняття цієї категорії у міжособистісному, міжкультурному, масовому та інших типах спілкування, причому в цих процесах повною мірою не вивчені психо-, соціо-, лінгвокогнітивні механізми відтворення (чи створення) адресантом згаданих типових складових МЖ і, відповідно, їх сприйняття (впізнавання) адресатом, а також можливості їх конситуативної варіативності. Отже, однією з найбільш актуальних психолінгвістичних проблем у сфері вивчення МЖ постає проблема жанрової компетентності та її формування в онтогенезі. Слід погодитися з думкою дослідника щодо принципово жанрової природи мовленнєвого мислення, яка визначає й

особливості смислового сприйняття мовлення (с.141). Водночас зрозумілим є й те, що в процесах реалізації механізмів породження і сприйняття МЖ у комунікації можливі різноманітні типи *девіацій* (*невдач, провалів*), що залежать від різних чинників комунікативного акту, під якими слід розуміти когнітивні за своєю природою невдачі, що виявляються в порушеннях не стільки мовної, скільки комунікативної семантики (прагматики), зачіпають усталені в мовленні закони комунікації (важливим, на наш погляд, є наголошення в зв'язку з цим дослідником на розмежуванні *девіацій*, пов'язаної з *мовною компетенцією*, які багато в чому визначаються специфікою лексичної й граматичної семантики і визначають її, та *девіації*, пов'язаної з *комунікативною компетенцією*, яка взаємозначається семантикою комунікативною) (с. 142), з-поміж яких можна назвати: *комунікативні девіації, пов'язані з особою адресанта; порушення орієнтації мовця на процес спілкування; порушення взаємоорієнтації учасників комунікації; комунікативні невдачі, пов'язані з особою адресата*, а головною причиною їх слід визнати рівень **жанрової компетенції** мовної особистості, додатковим чинником з якою є **жанрове очікування**, що налаштовує слухача на ту або іншу типovu комунікативну ситуацію (сс. 143-150).

Друга структурна частина цього дослідження, як вже зазначалося вище, присвячена практичному аналізу мовленнєвих жанрів *утішання* і *прямого телевізійного репортажу* як найменш вивчених зразків МЖ розмовного дискурсу. Як зазначається в роботі, актуальним для систематизації й опису українського розмовного мовлення, корпус текстів якого, фактично, відсутній, є виокремлення й опис МЖ у межах розмовного дискурсу, жанрова природа якого й досі залишається в багатьох своїх аспектах недослідженою (с. 152). Тому звернення Ф.С. Бацевича у своєму дослідженні до цієї проблеми видається особливо науково значущим і перспективним. За спостереженнями автора, в межах цього дискурсу жанрові різновиди можуть виявлятися й ідентифікуватися не однаково: наявні МЖ з чіткими межами, які носії мови й дослідники легко ідентифікують, проте є й такі, виділення яких із дискурсу і відміжування від інших типів МЖ потребує певних складних мисленнєвих і лінгвістичних процедур. Такі жанри виформовують комунікативно-смисловий комплекс із достатньо

близькою й складно диференційованою метою учасників спілкування (або одного з них), їх межі всередині комплексу нечіткі й рухомі, а мовні засоби, що їх формують, спільні й інтерпретуються залежно від ситуації, контексту спілкування, зміни комунікативних намірів учасників інтеракції, атмосфери спілкування тощо. До цих (*комплексних*) МЖ слід відносити: втішання, підбадьорювання, заспокоєння, обнадіювання та інші, об'єднані комунікативною метою мовця (адресанта) змінити психоемоційний стан слухача (адресата) (с. 153).

Зупиняючись на аналізі МЖ втішання, Ф.С. Бацевич окреслює **коло основних проблем**, що потребують вирішення внаслідок функціонування цього жанру в розмовному дискурсі: 1) вичленування із загального комунікативно-стратегічного континууму дискурсів “вплив на психоемоційну сферу людини” МЖ утішання, встановлення його місця в цьому континуумі; 2) уточнення жанрової природи МЖ утішання; 3) встановлення найбільш важливих комунікативних тактик утішання; 4) визначення найбільш комунікативно активних мовних засобів утілення цих тактик; 5) виявлення найтипівіших причин комунікативних невдач адресанта в ситуації втішання адресата (с. 156).

Одразу можна зазначити щодо місця цього МЖ у дискурсі, яке дослідник характеризує за результатами достатньо ґрунтовного спостереження над функціональною “поведінкою” МЖ, проведеного експерименту (опитування 85 студентів другого курсу філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка) та аналізу складових дефініцій тлумачних словників, що втішання найтісніше комунікативно пов'язане зі співчуттям, заспокоєнням, обнадіюванням, підбадьорюванням (близькими до втішання) та умовлянням, переконуванням, порадою, настановою, проханням (протиставленими втішанню) (за найважливішою комунікативною рисою – *монологічністю*).

Видається важливим формулювання системи **принципів комунікативної організації** МЖ утішання, серед яких слід виділити наступні: 1) комунікативна мета адресанта (виведення адресата з глибокої психоемоційної кризи), 2) загальний комунікативний смисл (здійснення сугестивного впливу: “Я можу (повинен) втрутитись і спробувати нормалізувати психоемоційний стан адресата”) (с. 158), 3) модель автора (адресанта) (розгляд

внтрішнього світу адресата як такого, що відхилився від “норми”, а тому потребує певної корекції, причому саме адресантом) (с. 159), 4) концепція адресата (перебування у стані глибоких психоемоційних змін внаслідок впливу на нього певних негативних ситуацій, подій, станів), 5) подійний зміст (тобто структура як комунікативної події, яка має “сюжет” (початок, продовження, кінець) і складається зі звертання до адресата, спонукання адресата до змін, повідомлення, яке може викликати в адресата позитивні зміни, (факультативно) констатація покращення стану адресата) (с. 160), 6) чинник комунікативного минулого (як ініціатива з боку адресанта), 7) комунікативного майбутнього (як правило, позитивна модель майбутнього, що змальовується адресантом) (с. 161), 8) модельна (жанрова) тональність (як правило, щира, зацікавлена, емоційна, дружня, неофіційна тощо) (с. 162), 9) тактики втішання (дослідник виділяє 19 основних **різновидів тактик**, наприклад, *усе минулося, тож, треба думати про майбутнє; це типовий випадок, не треба перебільшувати; вселяти надію на майбутнє* тощо, а також *прямі / непрямі, одноактні / багатоактні*) (сс. 162-171) і мовленнєві засоби їх втілення (пестливі форми звертання, співчутливе “ми”, риторичні запитання і под.) (сс. 171-172), 10) додаткові МА (наприклад, “репліки убік”) (с. 173). Загалом, як слушно зазначає дослідник, в реальному спілкуванні не всі складові обов’язково наявні; як правило, обов’язковими є друга й третя складові, а перша й третя – ситуативно необов’язкові.

Водночас не можна не згадати про випадки комунікативної невдачі в побудові МЖ *втішання*, серед основних **причин яких** цілком виправданим, на нашу думку, є називання Ф. С. Бацевичем формування неправильної (неточної, неадекватної) моделі адресата, що може виявлятися у межах таких **підтипів**: **1)** неправильне визначення адресантом комунікативної позиції (поточного “его-стану”) адресата; **2)** відсутність тактичної гнучкості побудови МЖ “утішання”; **3)** невміння адресанта дібрати потрібні мовні засоби втілення МЖ (сс. 174-175).

Що ж до особливостей прямого спортивного репортажу як жанру теледискурсу, що розглядаються у сьомому розділі цієї роботи, то варто уточнити, що дослідником аналізуються найважливіші особливості прямого спортивного телерепортажу на матеріалі футбольних матчів, які коментували і коментують

журналісти “1-го національного”, “1+1”, “Інтеру”, “СТБ”, “ІСТV” телеканалів, починаючи з 1997 р. і до цього часу (що становить значний інтерес для лінгвістів, оскільки подаються результати опрацювання “живого” матеріалу, відсутність якого позначається на розвитку сучасного мовознавства), а саме: **поєднання слова і зображення** (взаємодія засобів різних семіотичних систем – візуальної та звукової), **висвітлення типу спортивної події**, що є причиною низки особливостей організації мовного коду, зокрема **спонтанності, ситуативності** (що, в свою чергу, стають причиною інших особливостей формування мовного коду: “*теперішнє репортажу*”, “*теперішнє постійне*”, *ситуативність*), **прагнення до точного відтворення подій, документалізму, прагнення до втілення авторського “я”, символізація** (того, що відбувається на спортивному майданчику), **динамізм, модель адресата** (розрахування на обізнаного й зацікавленого глядача), **подвійне (англо-національне) позначення багатьох її понять** (сс. 177-180).

В основу аналізу жанру прямого спортивного телерепортажу, як і у випадку з МЖ утішання, Ф.С.Бацевич кладе “анкету” МЖ, запропоновану Т.В.Шмельовою, проте не обмежується переліком визначених дослідницею (с. 54-55), а доповнює кількома аспектами, зокрема додає критерій **комунікативного смислу** (у цьому випадку він, фактично, тотожний комунікативній меті і його можна сформулювати так: “*Я, телекоментатор такий-то, сутність цієї спортивної події бачу саме таким чином*”) та модифікує **образ адресанта** (вже не автора, а **коментатора**), **образ адресата** (з уточненням – **глядача, слухача**) (сс. 180-181), а в межах **подійного змісту** виділяє три **тематичні групи**: **ознайомлювальну інформативну частину, коментування власне гри, висновкову частину** (сс.181-182).

Враховуючи той факт, що з-поміж засобів мовного втілення МЖ прямого спортивного репортажу основний акцент ставиться на **професіоналізмах**, дослідник подає спробу **класифікації** цих лексичних одиниць, найбільшою проблемою щодо якої є нечіткість меж між тематичними групами, що пояснюється специфікою футбольної гри, зокрема динамікою, фізичною й психологічною боротьбою тощо: результат гри та його оцінка; фізичні дії на полі та їх оцінка; загальні поняття, пов’язані з організацією гри, її правилами; характеристика фізичного, психічного тощо стану

учасників; дії гравців із м'ячем, технічні прийоми та їх оцінка; організаційно-тактичні дії гравців і команд та їх оцінка (сс. 183-185). При цьому однією з особливостей професіоналізмів і жаргонізмів, які виділяє дослідник, є утворення внаслідок **скорочення (еліпсування) словосполучень**, серед яких: 1) лексичні включення (с.186-187), 2) словотвірні включення (с. 188), з урахуванням можливості *ненормативної зміни семантичної і синтаксичної сполучуваності* при творенні емоційно-експресивних професіоналізмів, *метафоризації* (внаслідок якої переосмислюються лексеми з військової, побутової сфери, на позначення фізичних дій, побутових вчинків, руху, природних явищ, інших видів спорту, просторові поняття тощо) (сс. 188-190), *метонімізації* (с. 190-191), 3) міжлексемні зв'язки, зокрема: *дискурсивна синонімія* (с. 192), *дискурсивна антонімія* та *енантіосемія* (с. 193), 4) мовленнєві акти в структурі репортажу.

Як зазначає Ф.С.Бацевич, основна **причина девіацій** спонтанного мовлення у межах МЖ телерепортажу пов'язана не з комунікативною, а з *мовною компетенцією* журналістів, зачіпаючи усі рівні мовної систем (с. 194), і спричиняється складною взаємодією когнітивних і мовних чинників у процесі побудови пропозиції повідомлення, виявляючи себе на усіх етапах породження мовлення. Тому можна погодитися з дослідником щодо його пропозиції виділяти основні типи помилок на кожному з етапів, відповідно: **I.** на етапі розчленування початкового задуму слід говорити про **1.** накладання виділених аспектів (сс. 195-196), **2.** надлишкову експлікацію складових виділених аспектів (с. 196-197), **3.** неповноту експлікації виділених аспектів (с. 197), **4.** неправильне співвіднесення виділених смислів з мовними структурами (с. 198); **II.** в межах етапу категоризації (напр., супровід процесу категоризації накладанням синтаксичних структур, у яких реалізуються назва стану й причини) (с. 199); **III.** на етапі пропозиціювання можлива значна кількість девіацій, зокрема **1.** добір нестандартного конверсива (с. 200), **2.** неідіоматична лексикалізація (с. 201), **3.** накладання синонімів (с. 202), **4.** надлишкова лексикалізація (с. 202-203); **IV.** щодо етапу побудови поверхневої (синтаксичної) структури висловлення, то слід говорити про **1.** скорочення синтаксичної структури пропозиції, **2.** перебудову синтаксичної схеми речення, **3.** контамінацію

несинонімічних лексем (с. 204), **4.** трансформації у складі усталених виразів (с. 205) (для пояснення причин виникнення девіацій на цьому етапі дослідник вводить поняття **лексичного параметру** (за моделлю “Смисл↔Текст”), тобто *узагальненого смислу слів та клішованих словосполучень, що мають певну кількість своїх конкретних утілень, носієм якого виступають лексеми або члени словосполучення: Magn* (носій глибинного смислу ‘дуже’, ‘висока міра’) з уточненнями *Plus* (‘більше’) і *Minus* (‘менше’) (с. 206-211), *Oper* (напівдопоміжне дієслово, що поєднує учасника ситуації з назвою самої ситуації) (с. 211-215), *Func* (напівдопоміжне дієслово, що поєднує учасника ситуації з назвою учасника ситуації як додатка) (с. 215-218), *Liqu* (ліквідатив, дієслово зі значенням ‘робити так, щоб ситуація перестала мати місце або взагалі стала не чинною’) (с. 218-219), *Caus* (каузатив, дієслово зі значенням ‘робити так, щоб деяка ситуація почала мати місце’) (с. 219)); **V.** на *етапі побудови поверхневої лексико-семантичної структури висловлення* привертають увагу **1.** невідповідність лексичного елемента головної “асерції” пропозиції (с. 220-221), **2.** невідповідність лексеми пресупозиційній структурі пропозиції (с.221), **3.** невідповідність лексеми нормам сполучуваності конкретної мови (с. 221-222), **4.** добір лексеми, паронімічної нормативній, **5.** інші типи девіативного набору лексем (с. 222).

Отже, як зазначає Ф.С.Бацевич, незважаючи на спробу в цьому дослідженні охопити максимальну кількість відкритих питань, що стосуються теорії мовленнєвих жанрів і дотичних із нею як в україністиці, так і в світовій лінгвістичній науці, і запропонувати варіанти відповідей на них, багато проблем залишаються нерозв’язаними (с. 225-227), зокрема проблема формування жанрового мислення в онтогенезі, співвідношення літературознавчого і лінгвістичного підходів до поняття “жанр” і “стиль”, про яке писав М.М.Бахтін, оволодіння системою МЖ у філогенезі, проблема зіставного вивчення МЖ і особливостей МЖ у міжкультурній комунікації, аспекти моделювання структур МЖ, проблеми соціальних чинників впливу на структуру, розвиток, функціонування МЖ тощо. Загалом спілкування індивідів, комунікативне життя, саме існування суспільства неможливі без вільного розвитку всіх без винятку типів дискурсів і дискурсивних

практик із притаманними їм жанровими формами – висновок, до якого підводить дослідник.

Загалом монографія “Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи” характеризується значним обсягом майже (або взагалі) не досліджуваного “живого” матеріалу, тобто зразками усного розмовного дискурсу, творчим підходом до висвітлення нових для сучасної генології проблем та нетрадиційним трактуванням питань, заявлених у працях засновників та сучасних представників функціонально-комунікативної, антропологічно зорієнтованої лінгвістики.

*Анатолій Загнітко, Оксана Путіліна
Донецький національний університет*

УВЕСЬ ОБШИР МОВОЗНАВЧОЇ АКТУАЛЬНОСТІ

Rozprawy Komisji Językowej XXXIII / Red. W. Wysoczański. – Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, 2006. – 306 s.

Рецензований збірник наукових праць присвячений шістдесятиріччю від дня народження відомого польського лінгвіста, професора, доктора філологічних наук, редактора досліджень Мовознавчої Комісії Вроцлавського Наукового Товариства Яна Мйодека. Уже в передньому слові до збірника Моніка Зашко-Зелінська, Кжиштоф Врублевський, Томаш Пекот наголошують на тому, що проф. Я.Мйодек „кільканадцять років є господарем вроцлавської полоністики”, що мотивовано не тільки вагомістю і значущістю праць самого професора, його активними науково-популярними студіями з проблем культури мовлення, утвердження нормативності, але й умінням Я.Мйодека бути у вирі мовознавчих проблем: брати участь у різноманітних теле- і радіопередачах, виступати у прямому телеєфірі і прагнути якомога доступніше пояснити, обґрунтувати свою думку. Про це досить переконливо зауважує редактор тому В.Височанський („Z okazji jubileuszu sześćdziesięciolecia urodzin Prof. Jana Miodka – Redaktora rozpraw Komisji Językowej WTN i jego dwudziestoletniej pracy redakcyjnej”), наголошуючи, що том складають тридцять вісім статей, написані учнями професора і колегами (przyjaciół) з філологічного

факультету Вроцлавського університету „як вираження пошани та найсердечніших побажань”. Водночас редактор тому подає короткий огляд найважливіших життєвих і творчих віх проф. Я.Мйодека – директора Інституту польської філології, завідувача кафедри історії польської мови Вроцлавського університету, автора цілої низки одноосібних монографій, лексикографічних праць, значної кількості наукових статей, науково-популярних студій і виступів, авторитетного науковця з різних проблем польської мови.

Загалом науковий збірник містить тридцять вісім статей, що упорядковані в п'ять тематичних розділів – ономастика (с. 11-48), культура мови, дидактика мов (с. 49-108), проблеми когнітивні, переклад, фразеологія, термінологія (с. 109-188), різновиди і стилі мови (с. 189-258), порівняльне мовознавство, зовнішнє (*zewnętrzne*) мовознавство (с. 259-304).

Розділ з проблем ономастики („*Onomastyka*”) містить цілком оригінальні наукові статті, що прямо чи опосередковано пов'язані із самою постаттю ювіляра. Так, Р.Лободзинська з'ясовує статус імені Ян у сфері назовництва і культури (*Romana Lobodzińska. Imię Jan w nazewnictwie i kulturze* (с. 11-18)), а Л.Томчак простежує особливості функціонування прізвища Мйодек у польській антропонімії, з'ясовуючи його етимологію і подаючи специфіку самого прізвища Мйодек та його різноманітних похідних, пов'язаних з ним тими чи іншими моделями, ступінь репрезентативності таких утворень у словниках різних типів (*Lucyna Tomczak. Nazwisko Miodek w polskiej antroponimij* (с. 19-24)). У ґрунтовній розвідці В.Дунака говориться про специфіку власних назв мисливських псів з простеженням їхньої „умонтованості” в польську культуру (*Dynak Władysław. Nazwy własne psów myśliwskich. Przyczynek do dziejów polskiej kultury i leksykografii lowieckiej* (с. 33-47)), а І.Сейферт розглядає типи давніх назв нижньосілезьких аптек. Водночас авторка окреслює різноманітні екстралінгвістичні причини динаміки найменувань аптек цього регіону (*Seiffert Irena. Dawne nazwy górnośląskich aptek* (с. 25-32)). зокрема

Розділ „*Kultura języka, dydaktyka języków*” розпочинається статтею Я.Цигана з проблем вимови тих чи інших іншомовних висловів, зокрема тих, що складають особливості сучасного загальнокультурного простору і які особливо актуалізованими виступають в епоху загальної глобалізації (*Cygan Jan. Kilka uwag o*

wymawianiu wyrazów obcych (с. 49-53)), а дослідження полоністки А.Добровської не тільки оригінально називається (Dobrowska Anna. *Ja się chcę pilniuchno po polsku uczyć. – Czy mówish pan po polsku – Cokolwieczek, proszę Pana. Opinie i uwagi o uczeniu się języka polskiego zawarte w dawnych podręcznikach dla cudzoziemców* (с. 55-62)), але й містить цікавий матеріал з історії методики викладання польської мови для іноземців. Авторка з позиції того часу і бачення сьогоденних набутків методичної науки подає кваліфікаційну характеристику застосовуваних прийомів і форм у цих підручниках і водночас подає досить викінчений аналіз застосовуваної діалогічної форми в цьому разі. Дослідження виконано на широкому фактологічному тлі і тому викінченою постає характеристика тягlosti застосовуваної методичної практики. Питанням особливостей певних аспектів засвоєння польської мови іноземцями та простеженню відповідних помилок у їхньому мовленні присвячена праця М.Пасеки (Pasieka Malgorzata. „Polski nie jest językiem, którego szybko i bez ambicji się uczy”, czyli o niektórych błędach w języku polskim popełnianych przez cudzoziemców (с. 83-89)). Авторка окреслює типи таких помилок і встановлює їхню співвідносність з рідною мовою того, хто вивчає польську мову. Проблеми мовних порад в інтернеті розглядає Т.Пекот (Piekot Tomasz. *Poradnictwo kulturalnojęzykowe w internecie. Sprawozdanie z działalności Poradni Językowej IFP UW* (с. 69-73)). Тут слід наголосити, що „в 1973 році у Вроцлаві з ініціативи З.Антков'яка, В.Сіцінського, Ф.Нецкулі та Я.Мйодека було започатковано другий у Польщі мовний poradnik за телефоном...”, а в січні 2005 року з ініціативи двох ад'юнктів М.Засько-Зелінської і Т.Пекоти знову ж таки Вроцлавського університету започатковано інтернетовий варіант такого poradnika. Саме цей poradnik, його репрезентативна частина (куди звертаються мовці з відповідними питаннями) і став опертям для написання цієї праці, в якій автор аналізує різновиди питань і подає їхню ґрунтовну характеристику. У статті „*Ochędórz mi bóty! czyli Jak rozmawiam z moimi polskimi robotnikami rolnymi*” (с. 63-67) простежено особливості побудови діалогу із польськомовними аграрними працівниками. Матеріалом для статті стало досить оригінальне видання „*Wie spreche ich mit meinen polnischen Landarbeiten. Deutsch-polnischer Sprachführer* bearbeitet von Joh. Malcher. Lehrer an der städtischen Volksschule und der

Landwirtschaftlichen Winterschule in Glatz. – Deutsche Verlagsgesellschaft m.b. H. Berlin”, у якому подано рекомендації щодо побудови діалогів із сільськими працівниками, наведено приклади з відповідними перекладами (ґрунтуються на транслітераціях та ін.), констатовано певні ситуації і запропоновано відповідну мовленнєву поведінку комунікантів. А.Журек (*Żurek Anna*) у статті „Odpowiednie dać rzeczy słowo” – o wymowouce, przepisowni i języznawstwie Juliusza Osterwy” (с. 75-81) аналізує неологічну творчість Юліуша Остерви з погляду вимови, правопису і граматики; польська палатальність та її особливості у процесі навчання студентів-іноземців стала предметом розгляду А.Масвської-Творек (*Majewska-Tworek Anna*. Polska palatalność w procesie przyswajania polszczyzny przez studentów obcojęzycznych (с. 91-97)); співвідношення ж віку і методики викладання іноземної мови коментує у своєму дослідженні А.Міхонська-Стадник (*Michońska-Stadnik Anna*. Wiek i nauka języka obcego – komentarz do współczesnych badań (с. 99-107)).

Насиченим за виміром висвітлюваних проблем постає розділ „Zagadnienia kognitywne, przekład, frazeologia, terminologia” (с. 109-187), в якому запропоновано контрастивний розгляд поняття *мед* у польській і сербсько/хорватській мовах (*Wysoczański Włodzimierz*. Profilowanie pojęcia *miód* w języku polskim i serbsko/chorwackim (с. 115-121)). М.Сарновський (*Sarnowski Michał*) у статті „O jednym zdaniu ze spuścizny Mikołaja Gogola” (с. 109-114) розглядає особливості прецедентних текстів на матеріалі спадщини М.Гоголя. Характеризуючи лексикографічні видання, в яких наявні ті чи інші крилаті вислови, почерпнуті з творчого доробку митця, автор переконливо стверджує, що вони не охоплюють усього загалу тих одиниць, що сьогодні постають і поза контекстом як самодостатні з художньо-мистецької спадщини Миколи Гоголя. Для цього цілком логічно М.Сарновський диференціює два типи прецедентних ситуацій – реальні й уявні (с. 112), що робить логічним наступний аналіз образів Чичикова та Собакевича, особливо використовуваних ними реплік у відомому діалозі з „Мертвих душ”. Особливості поняття *wolność* та його функційні виміри в „*Naszym Dzienniku*” досліджує М.Засько-Зелінська (*Zaśko-Zelińska Monika*. Profile pojęcia *wolność* w „*Naszym Dzienniku*” (с. 123-129)), зіставляючи його навантаження в інших періодичних виданнях і подаючи певні

кількісні, конотативні характеристики. А.Лібура (Libura Agnieszka) у статті „Kompresja istotnych relacji w amalgamatach pojęciowych” (с. 131-137) крізь призму когнітивного мовознавства як різновиду концептуалізму простежує співвідношення „функція прагматична – конектори когнітивні – суттєві реляції” з виявленням особливостей компресії дійсних відношень, а П.Левінський (Lewiński Piotr. Czy istnieje fleksja kulturowa? (с. 139-146)), аналізуючи особливості флексій різних частиномовних форм, констатує, що флексія виступає досить архаїчним явищем, підтвердженням чого є, певною мірою, факт її втрати значною кількістю індоєвропейських мов. Розбудова флексійного апарату засвідчує сильний консервативний вияв польської мови (с. 145). Про особливості мовчання та його мовні і немовні вияви говориться в статті „O milczeniu” (с. 147-152). Її авторка (Musiolek-Choinski Karina) простежує специфіку психолінгвістичного, комунікативного, когнітивного навантаження мовчання і водночас з'ясовує замкнутість мовчання на загальноєвропейську і національно-польську культуру, виявляє статус мовчання в різних ситуаціях. Проблеми співвідношення національно-своєрідного і загальних тенденцій сучасної глобалізації стали в центрі уваги Е.Скібінської (Skibińska Elżbieta. Polszczyzna i globalizacja. Uwagi przekładoznawcy (с. 153-159)), а Л.Березовський (Berezowski Leszek. Tłumacz przekłada, Pan Bóg słowa nosi (с. 161-165)) на матеріалі освоєння студентами десяти англійських слів, що не мають належних польських відповідників, простежує особливості тлумачення таких лексем та можливості входження в мовленнєвий вжиток студентів, які опановують англійську мову. У статті з досить своєрідною назвою „Czego się Jaś nie nauczył...” (с. 167-171) Maria Pasert розглядає різні типи прислів'їв і характеризує специфіку їх алегорійності, синтаксичної будови та ін. Своєрідним розвитком цього постає наступна студія про фразеологію в повісті В.Кучока „Гній” (Nowakowska Alicia. Frazeologia w powieści Wojciecha Kuczoka *Gnoj* (с. 173-178)), у якій прокоментовано внутрішньотекстовий статус і функції фразем та охарактеризовано їхні типи із заглибленням в особливості авторського освоєння фразеологічного багатства. Рівень засвоєння термінів та ступінь їхнього освоєння є предметом уваги В.Жарського (Żarski Waldemar. *Genre, gatunek, wzorzec gatunkowy, typ, rodzaj czyli o odmiennym rozumieniu podobnych terminów* (с. 179-187)).

У розділі „Odmiany i style językowe” розглядаються:

- а) проблеми риторичної інтерпретації тієї чи іншої біблійної розповіді (Bartoszewicz Iwona. *Trzej Królowie. Retoryczna interpretacja pewnej biblijnej opowieści* (с. 197-203));
- б) питання функційного і стильового навантаження відповідних типів похідних іменників (Kamińska-Szmaj Irena. *Rzeczownik z przyrostkiem -izm // -yzm w języku polityki* (с. 205-209));
- в) особливості мовної реалізації образи в політичних дебатах (Poprawa Marcin. *Środki obrażania przeciwnika w telewizyjnych debatach polityków* (с. 211-217));
- г) специфіка мовної гри у внутрішньотекстовій структурі та її стилетворчий потенціал (Tarajio-Lipowska Zofia, Lipowski Jarosław. *Gry językowe w „trylogii kryminalnej” Josefa Škvoreckiego i Jana Zabranu* (с. 219-225));
- г) тенденції вираження дотепності з опертям на омоніми, евфемізми тощо (Wróblewski Krzysztof. *Dowcip oparty na homonimy oraz żartobliwe eufemizmy w tekstach Jeremiego Przybory* (с. 227-231));
- д) художньо-естетичні інтерпретації репрезентації індивідуальних особливостей мовлення як самохарактеристика персонажа (Rzymowska Luiza. *Indywidualna jakość głosu ludzkiego jako szczegół biograficzny w Żywotach Cezarów Swetoniusza* (с. 233-239));
- е) різновиди релігійного мовлення в діахронічному аспекті (Burzyńska-Kamieniecka Anna. *Gatunki języka religijnego w perspektywie diachronicznej. Z dziejów modlitwy przed i po jedzeniu* (с. 241-246));
- е) закономірності вияву певного соціолекту та його диференційні ознаки в умовах білінгвізму (Obara Jerzy. *Słownictwo sprzedawców bazarowych z Gubina jako przykład socjolektu w środowisku bilingwalnym. Cz. I. Funkcje i sposoby adaptacji germanizmów* (с. 249-256)).

Lucyna Stankiewicz у статті „*Życie ludzkie jest jak żelazo jeśli używasz go, ściera się, jeśli nie używasz, pokrywa się rdzą*” (с. 189-196) розглядає життєвий і творчий шлях Катона, зупиняючись на його риторичній спадщині.

Розділ „Językoznaństwo porównawcze, językoznaństwo zewnętrzne” містить оригінальні дослідження з проблем

- 1) порівняння функціонування сполучників у слов'янських мовах (Pisarek Larysa. *Białoruski spójnik aby na tle polskiego aby* (с. 259-264));
- 2) аналізу функціонування польської і чеської мов на півдні Нижньої Сілезії в середні віки (Malicki Jarosław. *Język polski i język czeski na południowej rubieży Dolnego Śląska w wiekach średnich* (с. 281-288));
- 3) екології мов та очевидних форм їхнього захисту

(Misiak Malgorzata. Wokół ekologii języków (с. 289-296)); 4) міждисциплінарних зв'язків лінгвістики й математики (Pawlowski Adam. Związki lingwistyki i matematyki z perspektywy filologicznej na przykładzie prac Jana Czekowskiego i Jerzego Woronczaka (с. 297-304)), де продовжено попередні фундаментальні студії автора з проблем квантитативної лінгвістики з опертям на аналіз праць відомих учених. Stanislaw Prędoła у статті „Zur Wiedergabe russischer Einschlänge im Deutschen” (с. 265-272) простежує особливості вияву національно своєрідного в іншій картині світу та закономірності відображення такої специфіки в різних перекладах, а Piotr Sawicki в дослідженні „Od Norwida do.... (I) Poczet Don Kiszotów polskich dalece niepełny” (с. 273-280) подає інтерпретацію відомого образу М.Сервантеса і найбільш інтенційно навантажених сцен роману із заглибленням в особливості еволюції поглядів учених на цей образ та його висвітлення у своїх студіях.

Рецензований том постав викінченим і цілісним – у ньому розміщено наукові матеріали з різних проблем, але вони досить уміло об'єднані тематично. Водночас збірник засвідчив актуальність і ємність лінгвістичних питань. Самі студії і рівень аналізу заявлених проблем засвідчують, що це не буденний ювілейний збірник, а оригінальна праця, адресована усім, хто цікавиться сучасними проблемами лінгвістики в широкому сенсі слова.

ТРАДИЦІЙНА І НОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 288 с.

Рецензована навчальний посібник С.І.Дорошенка “Загальне мовознавство” присвячений аналізу основних проблем мовознавства як науки й адресований насамперед студентам вищих навчальних закладів. Автором зокрема з'ясовано місце і значення науки про мову як універсальну невід'ємну належність людини, як загальнолюдське явище, що служить засобом спілкування людей, знаряддям оформлення думок.

Актуальність з'яви навчального посібника мотивована активними процесами реформування вищої школи і підвищенням ролі і статусу самостійної роботи студентів. У цих умовах над

важливою постає мотивація студентів на здобуття знань, пріоритетним є не репродукування прослуханого, а реферування, інтерпретація, узагальнення й інтерпретація.

Рецензована праця охоплює шість розділів. Перший розділ „Предмет, завдання, місце і значення науки про мову. Галузі мовознавства” (с. 3-21) зосереджує увагу на аналізі часткового та загального мовознавства; в ньому визначається об’єкт загального мовознавства, що полягає у виокремленні законів будови мов світу в їх давньому і сучасному стані. Значна увага приділена трактуванню проблематики загального мовознавства, яка включає: „проблему предмета мовознавства, тобто сутності мови як засобу спілкування, співвідношення мови і мислення, походження мови, зв’язку історії мови з історією суспільства; проблему місця мовознавства в системі наук; проблему методів дослідження складових елементів мови; проблему встановлення і наукового пояснення звукових, словесних, граматичних структурних одиниць і виокремлення мовознавчих наук, присвячених їх аналізу; проблему класифікації мов, що існують на сьогодні; проблему виникнення й розвитку письма” (с.5).

Автор досліджує і місце мовознавства з-поміж інших наук, акцентуючи на тісному зв’язку мовознавства та природничих наук (с.6-8), мовознавства і гуманітарних (суспільних) дисциплін. Окремі параграфи в навчальному посібнику С.І.Дорошенко, зокрема, відводить ґрунтовній характеристиці соціолінгвістики як цілком самостійної мовознавчої науки („вивчає широкий комплекс проблем, пов’язаних з суспільною природою мови, з її функціями і з механізмом взаємодії мови і суспільства” (с.9)) та психолінгвістики („науки, яка вивчає закономірності породження і сприйняття мовних висловлювань у їх співвіднесеності до системи мови” (с.10)).

Виваженим і необхідним є також розгляд і коментування в навчальному посібнику методів дослідження мови (параграфи 8-10), під час якого охарактеризовано філософський, описовий, зіставний, статистичний, історичний, порівняльно-історичний методи та робочі прийоми дослідження мовних явищ. У цьому розділі варто було б об’єднати в один параграф всі аналізовані методи дослідження, доповнивши матеріал з’ясуванням інших методів і прийомів, з якими студенти працюють, починаючи вже з перших

днів навчання на першому курсі.

У другому розділі „*Мова, її природа і функції*” (с.22-38) аналізується природа мови як суспільного явища; характеризуються дві форми існування конкретних мов (усної та писемної); розглядаються мова і мовлення, взаємодія суб’єктивних та об’єктивних факторів у мові; визначається загальнонародний характер мови шляхом окреслення територіальних та соціальних діалектів. Важливим для адекватного сприйняття II розділу є також дослідження С.І.Дорошенком функцій мови (параграф 15), стильової диференціації мов (параграф 21) та розуміння норми в мові (с.37). Однак засвідчимо, що аналіз співвідношення мови і мислення, розкриття поняття паралінгвістики та характеристика інших засобів спілкування людей можна було б об’єднати в один параграф, оскільки дослідження цих понять скероване на розуміння загальних процесів, що відбуваються у мовленнєвій діяльності, тобто підпорядковане єдиній меті – аналізові комунікативних явищ. Разом з тим, видається необхідним подати у праці більш детальне трактування понять „прагматика”, „семіотика”, оскільки побіжне (у заголовку) згадування про них ускладнює засвоєння студентами відповідних процесів у мові.

У третьому розділі „*Походження мови. Історичний розвиток мов*” (с.39-53) йдеться про проблему походження мови як засобу спілкування, виникнення конкретних мов. Автором зокрема подаються гіпотези походження мови разом з детальним обґрунтуванням сучасного погляду на зазначену проблему.

„*Структурні одиниці мови. Система мови. Розділи мовознавства*” – четвертий розділ навчального посібника С.І.Дорошенка (с.54-241) – є найбільш ємним, оскільки містить і характеристику одиниць мови, мовних рівнів, парадигматичних та синтагматичних відношень, і глибинний аналіз найосновніших розділів мовознавства – фонетики, лексикології та граматики. Саме розуміння мовних рівнів, парадигматичних і синтагматичних зв’язків на початку ознайомлення з лінгвістичними процесами дасть можливість чітко усвідомити студентам, у якому розрізі необхідно будувати майбутнє дослідження різних мовних явищ, знаючи найосновніші мовознавчі поняття.

Найбільш яскраво заявлений матеріал з фонетики. Автор акцентує увагу на розгляді фізичного (акустичного), анатомо-

фізіологічного та лінгвістичного аспектів у характеристиці звуків мови (с.62). Таке дослідження не є повним без розгляду понять фонетика та фонологія, а також без уведення в аналіз фонетичних явищ понять „фонема”, „фонетична та фонематична транскрипції”. Безперечно, цікавим є трактування автором експериментального вивчення звуків мови, оскільки такі „прийоми аналізу „механіки” артикуляції звуків дають можливість скласти певне уявлення про роботу коли не всіх, то принаймні більшості органів мовного апарата, і, отже, встановити артикуляційну природу звука, знайти і пояснити причини можливих змін” (с.83). Окремо необхідно виділити аналіз С.І.Дорошенком класифікації звуків, з’ясування основ поділу звуків на голосні та приголосні, їх детальну характеристику (с.84-104). Автор зупиняється також на характеристиці змін звуків, розрізняючи з-поміж них фонетичні та нефонетичні процеси.

У параграфі, присвячених лексикології (с.124-182), міститься послідовний, цілісний і водночас детальний аналіз засобів вираження лексичного значення слів. С.І.Дорошенко детально характеризує проблеми лексикології; визначає напрямки дослідження у семасіології; окреслює лексикологію у вузькому розумінні терміна, аналізуючи склад і функціонування різних шарів словникового складу мови; пояснює завдання ономастики, фразеології та етимології; знайомить читачів з типами словників.

Граматику презентована у рецензованій праці аналізом двох її розділів – морфології та синтаксису (с.183-241). Автор свідомо подає матеріал у такий спосіб, оскільки „форма слова виникає у зв’язках слів у реченні, коли слово функціонує в ньому як його складова одиниця. Тому в граматиці вивчаються форми слів і їх функціонування в їх зв’язках з іншими формами в реченні для вираження думки” (с.183). У параграфах, що охоплюють аналіз морфологічних процесів у мові, С.І.Дорошенко трактує такі поняття, як граматична форма слова, словоформа, форманта, форми словозміни та форми словотворення, подаючи разом з тим і формулювання явища деривації. Безперечно, заслуговує на увагу й аналіз автором синтаксичних та несинтаксичних форм. Однак, на наш погляд, тлумачення несинтаксичних форм потребує доповнення, детальнішого пояснення. У рецензованому навчальному посібнику подано також аналіз такого розділу

мовознавства, як морфеміки. Автор праці аналізує опрощення, процес ускладнення морфологічної будови слова, перерозклад як активні морфологічні процеси і подає їх ґрунтовну характеристику, зазначаючи, що ці процеси „зумовлюють деетимологізацію слів, що також ураховується в проведенні етимологічних досліджень” (с.222).

Четвертий розділ монографії містить також розвідки в дослідженні синтаксису – розділу „ґраматичної науки, який вивчає різні конструкції: прості і складні речення, правила їх утворення і функціонування” (с.229) (зазначимо лише, що предметом синтаксису є і словосполучення як окрема синтаксична структура, яке автор аналізує у своїй праці, але не зазначає у вказаній цитаті). До уваги дослідника потрапили такі поняття синтаксису: „структурна схема речення”, „предикативність”, „актуальне членування речення” (с.231); „словосполучення” (с.233); „синтаґма” (с.235); „замінність ґраматичної будови” (с.236); „причини і темпи зміни мов і мовних рівнів” (с.239).

П’ятий розділ „Загального мовознавства” – „Класифікації мов світу” – охоплює дослідження мов світу та проблеми їх класифікації (с.242-253). Автор подає генеалогічну класифікацію мов за допомогою схеми, зазначаючи при цьому, що „Ця схема дозволяє пояснити різний ступінь спорідненості мов, який залежить від історичної заглибленості доби, коли існував протодіалект... чи протомова, з якої пішли споріднені мови” (с.244). Глибинним і викінченим у роботі є потрактування сімей мов (індоєвропейської, фінно-угорської, монгольської та ін.), з якою поряд подається типологічна класифікація мов, що полягає у поділі мов на кореневі, аглютинативні, флективні та полісинтетичні (інкорпорувальні) (с.249).

Шостий розділ (с.254-268) – „Письмо” – містить ґрунтовні і, безумовно, необхідні для студентів відомості про значення письма та науки, що його вивчають; типи начертального письма; предметне письмо. С.І.Дорошенко подає визначення графіки та алфавіту, транслітерації; знайомить читача з принципами орфографії, які допомагають у визначенні єдиних норм передачі на письмі звуків, їх сполучень і тим самим полегшують письмове спілкування.

Дослідження, в якому автор вирішує цілу низку актуальних проблем загального мовознавства, пропонує своє бачення

аналізованих фактів, ілюстративного матеріалу, неминуче викликає в рецензентів зауваження, міркування, пропозиції. Нижче зупинимося докладніше на деяких з них.

Наші міркування передусім стосуються: 1) обсягу розділів. Одні з них мають 12, 19 сторінок, інший (4-ий) – 188 сторінок; 2) в окремих місцях необхідно, на наш погляд, подати детальне трактування тієї чи тієї проблеми, залучаючи більше прикладів для підтвердження фактів.

Загалом висловлені міркування є дискусійними і не впливають на загальну оцінку навчального посібника, що виконаний кваліфіковано з належними теоретико-концептуальними узагальненнями і висновками. Відчувається уміння автора висловлювати думки чітко, доступно і переконливо. Таке уміння є наслідком тривалої педагогічної праці, уміння бачити студентську аудиторію, відчувати її пульс, знати потреби студентів і вирізнити те основне, що постає найбільш необхідним при опрацюванні відповідної проблеми. Рецензований навчальний посібник належить до актуальних і вкрай необхідних для розв'язання цілого ряду питань загального мовознавства.

*Анатолій Загнітко, Ірина Домрачева
Донецький національний університет*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

*Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка:
міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри. –
Львів: ПАІС, 2006. – 326 с.*

Івана Франка сьогодні немає з нами, але з ним і сьогодні розмовляють і молоді, і люди зрілого віку. І всі вони мають те спілкування, яке потрібне кожному з них, на кожного з них Франко може впливати, кожного може переконувати, виховувати, бо він усім цікавий, до всіх дібрав свій ключ мистецтва спілкування ... (Космеда, 244).

Структура аналізованої монографічної праці відображає найважливіші аспекти аналізу рівня мовної компетенції видатних

людей, що заявлені авторкою у вступі. Зміст її логічно і послідовно викладений у трьох основних розділах, перший («Мовна особистість Івана Франка в комунікативній парадигмі сучасної лінгвістики» (с. 19-142)) з яких присвячено основним чинникам формування і становлення комунікативної компетенції Івана Франка. У другому («Іван Франко як ритор» (с. 143-262) розділі подається характеристика риторичних здібностей Івана Франка. Третій («Ідеї І.Франка і проблеми прагматично зорієнтованої лінгвістики: загальні зауваги» (с. 263-305) розділ висвітлює погляди Івана Франка на актуальні проблеми й питання мовознавства, лінгвофілософії, гендерної лінгвістики тощо.

У першому розділі **„Мовна особистість Івана Франка в комунікативній парадигмі сучасної лінгвістики”** Іван Франко постає як сильна мовленнєва особистість з високим рівнем комунікативної компетенції: особистість, наділена „енергією” думки, що втілена в „енергію” слова, широтою мовленнєвої діяльності, здатністю йти до мовленнєвої стратегії через гнучкість мовленнєвих тактик, умінням висловлювати інтелектуалізований зміст у демократичній формі, тобто враховувати „живу” реакцію на „живе” слово, розвинутою рефлексивністю, що виявляється у послідовності плину власної думки тощо. Тому висвітлення в дослідженні основних віх життя і творчості І.Франка підпорядковано окресленню домінуючих чинників у процесах формування та становлення комунікативної компетенції вченого. Одним з таких найважливіших чинників постає *міжкультурна комунікація* – „комунікація (вербальна і невербальна), що відбувається між представниками різних культур, які належать і до однієї, і до різних національностей; це комунікація, яка підпорядкована впливу різних культурних цінностей, стосунків, уявлень” (23). Для І.Франка актуальними виявляються такі її аспекти: родовід та ранній білінгвізм письменника, українська мова і література та перекладацька діяльність, міжособистісні контакти І.Франка із земляками-українцями та представниками інших народів.

Важливу роль відіграв і *чинник зовнішності* І.Франка, що розкривається авторкою через спогади сучасників (В.Дорошенка, С.Єфремова, В.Сімовича, Р.Смаль-Стоцького, М.Мочульського, М.Вороного, Б.Лепкого, Д.Лук’яновича та ін.).

Значне місце у комунікативній практиці І.Франка належить і *категорії адресатності*, адже відомо, що письменник розрізняв адресатів за кількісним показником, віком, статтю, соціальним станом, національністю, рівнем освіти, об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Тому цілком доречно Т.Космеда вводить характеристику аксіологічної шкали щодо адресатів (1.2.3.3. „Особливості спілкування з дітьми”; 1.2.3.4. „Спілкування з молоддю”; 1.2.3.5. „Спілкування із жінками”; 1.2.3.6. „Спілкування в товаристві друзів, знайомих, приятелів, малознайомих людей”), яка визначалася принципами, моральними настановами, симпатіями й антипатіями І.Франка.

З погляду комунікативної лінгвістики особливо цікавим і цінним постає підрозділ про невербальну комунікацію (1.4. „Невербальна поведінка І.Франка в проекції на його дискурс. І.Франко про невербальне спілкування”), в якому розглядаються такі паралінгвістичні явища, як: мовчання (с.133) та його дискретні одиниці – паузи (с.134), так звані „заповнювачі пауз” – кивки головою, інтенсивний погляд, сигнал „гм” (с.135), міміка обличчя, рухи голови і тіла (с.135-136), жестикуляція (с.137) тощо.

Отже, Т.Космеді вдалося переконати в тому, що І.Франко продемонстрував основну і найбільш давню функцію міжкультурної комунікації – *синергію*, тобто „здатність сприймати досягнення всіх культур, з якими він знайомився, збільшивши та збагативши свої знання, що ґрунтуються на рідній культурі” (с.141), а творчість і діяльність І.Франка виступає багатим матеріалом для досліджень з теорії міжкультурної комунікації.

Другий розділ „**Іван Франко як ритор**” розпочинається історичним екскурсом та окресленням сучасного стану риторики: увага заакцентовується на синтетичності риторики, її антропоцентричному характері, подається диференціація стилістики та риторики, висвітлюються завдання риторики у баченні І.Франка, зокрема „1) подавати матеріал вибірково, продумано; 2) говорити живою мовою; 3) формулювати думки так, щоб люди хотіли слухати” (с.145).

Домінувальну позицію у риторичному мистецтві посідає особистість ратора, його індивідуально-психологічні якості. Досить вдалою, на нашу думку, виступає побудова розділу у висвітленні цього питання: спочатку авторкою подається погляд самого Івана

Франка на промовця („дзеркало свого часу”, носій і „рефлектор” суспільних відносин, оптиміст з гуманним серцем, високими моральними якостями, наділений емоційністю та живою фантазією, здатний спостерігати, аналізувати, синтезувати, швидко реагувати на реакції слухачів і т.ін.), потім аналізуються його відомі виступи, доповіді, промови, наводиться їхня оцінка сучасниками і як підсумок розглядаються типові ознаки Франкового дискурсу (діалогічність, контрасти, художні паралелі, метафоризація, символізація, типізація тощо).

Значно доповнюють сучасне знання про риторику як окремий розділ мовознавства концептуальні засади риторики І.Франка й думки вченого про юридичну риторику, педагогічну риторику та майстерність, виокремлені Т.Космедою з численних статей І.Франка, лекцій, бесід. Крім того, завдяки вдало підібраним авторкою спогадам В.Дорошенка, М.Чикаленка, С.Барана, П.Карманського, Я.Остапчука, І.Кобилецького та ін., перед нами постає видатний педагог, талановитий викладач, знавець правознавства і правозахисник українських селянських мас, справжній ритор – Іван Франко.

У третьому розділі **„Ідеї І.Франка і проблеми сучасної прагматично зорієнтованої лінгвістики: загальні зауваги”** заслуговує на увагу аналіз праць І.Франка щодо розв’язання проблем аксіологічної прагмалінгвістики, зокрема відомої праці І.Франка „Із секретів поетичної творчості” щодо відображення однієї з головних категорій прагмалінгвістики – категорії оцінки, і висвітлення конкретних типів оцінки: 1) психологічного типу – тип, у якому виявляється особливе світосприймання людини (с.269), через особливості її психіки, темпераменту; 2) емоційно-чуттєвого типу – тип, за допомогою якого визначається духовність людини, духовність нації і виявляється ціла гама почуттів та емоцій; 3) культурно-естетичного типу – тип, коли можна простежити становлення культурно-естетичних цінностей.

Вражає і кількість опрацьованих автором джерел (праці О.Сербенської, І.Галенко, І.Ковалика, Я.Закревської, М.Булахова, В.Абашиної, Н.Науменко, Р.Зорівчак, В.Грещука та ін.), в яких йдеться про значущість поглядів І.Франка на певні актуальні питання лінгвістики: розуміння комунікативної функції мови та функціонального підходу в дослідженні мовних питань (с.270),

значення мови для розвитку мислення та пам'яті (с.271), зацікавлення живими мовами та діалектами (с.272; 285-286), внесок у трактування сучасних термінів *рідна мова* (с.274), *мовленнєва діяльність* (с.279), *інтерференція* (с.282-283), опрацювання фонетико-граматичних проблем перекладу із врахуванням концептуальної своєрідності мовної свідомості (с.278-279), проблем підсвідомого в мовленні людини (с.281), проблем українського правопису та чинного алфавіту (с.284), внесок у розбудову й збагачення лексики української літературної мови (с.298) та методологію наукових досліджень, вдосконалення навчальних програм у вищій школі (с.302) тощо.

Своєрідно охарактеризовані в дослідженні дискусії І.Франка з іншими вченими та діячами культури на різні лінгвістичні теми: полеміка між І.Франком та Т.Флоринським, М.Костомаровим щодо сфери функціонування української мови (с.266-267), Й.Лозинським – щодо письма слов'янського народу (с.289-291).

Як слушно зазначає авторка, на сьогодні залишається ще багато невивченого в науковій і творчій спадщині І.Франка: лексикографічний аспект діяльності, лінгвістичні студії власних особових назв як „своєрідної частини лексичного складу мови творів І.Франка” (с.300) та низки нових смислів, „що з'явилися у франковому дискурсі” (с.300), аналіз праць І.Франка щодо гендерних особливостей І.Котляревського, Марка Вовчка, І.Нечужа-Левицького, М.Старицького та Лесі Українки (с.302).

Монографічне дослідження є цілісним і змістово викінченим. У таких студіях, що торкаються діткливого матеріалу творчої особистості, можливо варто було компактніше згрупувати підрозділи, в яких говориться про безпосередній виклад думок І.Франка (2.6. „І.Франко про педагогічну риторичку та майстерність”; 2.7. „І.Франко про юридичну риторичку”; 3.1. „І.Франко про значущість української мови, її спроможність оновлювати філософську думку”; 3.5. „І.Франко про роль лексикографії у житті суспільства”; 3.10 „Іван Франко про деякі перспективні методи наукового дослідження, вдосконалення навчальних програм у вищій школі та проблеми вишколу студентів-філологів”), і підрозділи, в яких простежуються особливості аналізу лінгвістичної концепції І.Франка, його праць, принципів та поглядів авторкою або іншими дослідниками (2.5. „І.Франко – декламатор”; 2.8. „І.Франко як академічний ритор”; 3.2. „Обриси аксіології у лінгвофілософській концепції І.Франка”; 3.3. „Мовознавці про роль І.Франка у

розв'язанні деяких актуальних проблем лінгвістики”; 3.6. „Єдність філології – один із головних принципів наукової концепції І.Франка”).

Останнім часом у лінгвістичних студіях почастишало використання тих чи тих дослідників, називання їхніх прізвищ без ініціалів, у чому, очевидно, легко простежити вплив європейських відповідних досліджень. У цьому разі варто послідовно застосовувати заявлений принцип, в іншому разі створюється певна недоречність, тому що, наприклад, прізвища українських і російських вчених вживаються з ініціалами, а всесвітньо відомі класики без: „Як справедливо зазначав І.Франко, поняття оцінки складається історично, він порівнює оцінки, що їх дали Аристотель, Гомер, Данте, Шекспір та Гете в проєкції на художні тексти” [курсив наш] (с. 268). Це, поза всяким сумнівом, тільки дотичні міркування щодо монографічної праці, виконаної на високому рівні. Дослідження Т.А.Космеди є новітнім не тільки за аналізованою проблемою, аде й за специфікою свого виконання. Його необхідність мотивована актуалізацією в сучасному вимірі питань психолінгвістики, комунікативної лінгвістики (див. праці Ф.С.Бацевича та ін.), прагмалінгвістики тощо. Т.Космеді вдалося простежити динаміку комунікативної компетенції Івана Франка і розкрити особливості його комунікативної компетенції в загальному контексті епохи митця.

*Анатолій Загнітко, Жанна Краснобаєва-Чорна
Донецький національний університет*

НАРИСИ З ІСТОРІЇ МОВОЗНАВСТВА

*Рагаўцоў В.І. Гісторыя мовазнаўства: вучэб. дапам. – Магілёў:
МДУ імя А.А.Куляшова, 2005. – 496 с.*

Сучасний стан мовознавства – результат складного процесу розвитку й удосконалення наукових знань про людську мову, неоднозначність і певна нерівномірність якого обумовлюються багатьма факторами, з-поміж яких різний рівень розвитку цивілізації, загострення соціальної боротьби у суспільстві, національні традиції розвитку самої науки, панування тих чи інших філософських концепцій, наукові інтереси окремих вчених тощо. Не останню роль у цьому відігравав і статус самого мовознавства як

науки серед інших сфер людських знань, що розглядалося і як відносно самостійний напрямок знань, і як відгалуження інших наук (філософії, психології і под.). Істотно вплинули на процес формування і розвитку науки про мову і внутрішні чинники, у тому числі відмінності між напрямками наукових пошуків, коло інтересів яких могло включати в себе винайдення і удосконалення систем письма, тлумачення і коментування наукових текстів (Стародавня Греція, Китай), усне (звукове) мовлення (Індія). Ці інтереси могли також бути нерозривно пов'язані з лексикографічною практикою (Китай) чи з граматичними дослідженнями (Стародавній Греція і Рим, подальші європейські мовознавчі традиції). Розбіжності могли стосуватися і структури лінгвістичних дисциплін та їх ієрархії, основних принципів аналізу, методів і прийомів дослідження, що врешті призвело до неоднакового розуміння і трактування як мови загалом, так і окремих її елементів (ознак, категорій).

Водночас у розвитку лінгвістичних ідей у різних мовознавчих традиціях, школах, напрямках є спільне, насамперед, пильна увага до деяких “вічних” проблем, що стосуються мови, а саме: походження мови і її сутність, зв'язок мови і мислення, мови і мовлення, назви і предмета, розуміння мови як системи, класифікація мов, методи дослідження мови тощо.

Рецензована праця має на меті ознайомлення студентів з розвитком знань про мову і їх теоретичним обґрунтуванням, найважливішими традиціями, напрямками і школами, поглядами провідних учених і їх внеском у мовознавство не тільки з позицій сучасної лінгвістики, а й з урахуванням тогочасної ситуації у науці, проблемами новаторства і традиції у лінгвістиці.

Актуальність цього навчального посібника обумовлена тим, що до сьогодні розвиток лінгвістичних ідей до XIX століття у працях з історії мовознавства недостатньо повно і послідовно розглянуто. Враховуючи той факт, що в історії науки про мову був період з кінця XIX до початку XX століття, коли домінувальною була концепція, згідно з якою поява мовознавчої науки відносилася до першої половини XIX століття у зв'язку зі становленням порівняльно-історичного мовознавства, а весь попередній етап розвитку (до початку XIX ст.) розглядався як ненауковий, можна зрозуміти, чому досі не було цілісного, послідовного і вичерпного посібника з історії мовознавчої науки.

Як позитивне слід відзначити те, що 9 розділів, з яких складається посібник, включають у себе параграфи, кожен з яких обов'язково супроводжується питаннями для самоконтролю – перевірки рівня знань студентів, отриманих на лекційних заняттях з цього курсу чи при самостійному опрацюванні відповідної літератури, а також систематизації цих знань. Крім того, подається перелік навчальної літератури (до всіх тем загалом і до кожної з них зокрема), корисної для студентів при підготовці до практичних (семінарських) занять, і покажчик термінів, що значно спрощує процес пошуку потрібного матеріалу.

У першому розділі *“Лінгвістичні погляди на Сході у стародавній і середньовічній період”* систематизовано уявлення про мову і вказано основні причини виникнення інтересу до неї на Близькому Сході у давні часи, зокрема в Єгипті, де було винайдено письмо ще близько IV тис. до н. е., починаючи з *“Мемфіського філософсько-богословського трактату”* (сер. III тис. до н. е.) і версії створення мови загальноєгипетським Богом Птахом до зацікавлення фонетичним боком мови, її лексичним складом і укладання анамастиконів, що стали підґрунтям для майбутніх словників; у Вавілоні, де з II тис. до н. е. з'являються своєрідні словникові допоміжники з шумерської мови (зі зразками відмінювання) для використання в юридичних документах; у Хетському царстві, де вже у стародавні часи було створено двомовні тексти, перекладні словники (близько XVII ст. до н. е.); у Фінікії, де з другої половини III тис. до н. е. почалося емпіричне пізнання мови (сс. 8-12). Крім того, розглядаються основні етапи виникнення ієрогліфічного письма, лексикографії, *“загальної”* (під впливом індійської мовознавчої науки) та історичної фонетики, граматики. У центрі уваги В.Рагавцова опиняються також загальнофілософські проблеми мови у Китаї, особливістю якої є її ізоляційний тип, а, отже, неможливість китайського мовознавства впливати на загальний розвиток світової мовознавчої думки, а тільки на становлення науки про мову в Кореї, Японії та В'єтнамі (сс. 13-19).

У цьому ж розділі подається характеристика рівня розвитку описового і теоретичного мовознавства, пов'язаного зі збереженням первинних текстів вед 2,5 тис. років тому в Індії та першого найбільш повного опису мовної системи на фонетичному і граматичному рівнях – граматики Паніні та її коментарів (сс. 20-27);

здобутків арабського мовознавства, зокрема у царині синтаксису, фонетики, лексикології і лексикографії; трьох основних етапів розвитку японської мовознавчої традиції (сс. 34-39); науки про мову в Індонезії, Малайзії, Ірані, Тибеті, Бірмі.

Другий розділ цілком присвячений здобуткам лінгвістики, що розвивалася у тісному зв'язку із поетикою, риторикою, філософією, у Стародавніх Греції та Римі, зокрема двом основним етапам давньогрецького вчення про мову (філософському й олександрійському, або граматичному) і двом підходам до вивчення мовних явищ – дедуктивному та емпіричному відповідно, аналізу концепцій Геракліта, Демокрита, Платона, Арістарха Самофракійського, Арістотеля, стоїків (Зенона, Хрисіпа та ін.), Епікура, Арістафана Візантійського, Діонісія Фракійського, Аполонія Дискола, які зробили граматику самостійною наукою, заклали основи фонетики, морфології, синтаксису, етимології тощо (сс.46-59). Щодо Стародавнього Риму, який успадкував грецьку лінгвістичну традицію, то особлива увага приділяється самостійному розвитку граматики, насамперед, завдяки дослідженням Марка Теренція Варона і “Курсу граматики” Прісциана (сс. 61-65).

У *третьому розділі* рецензованого посібника подається характеристика стану розвитку мовознавства у середньовічній Західній Європі, яке завдячує своїми досягненнями богословам і філософам того часу, оскільки і сприймалося як відгалуження теології та філософії, а власне історію середньовічної науки прийнято починати із вчення християнських теологів (патристики) і праць таких вчених, як Климент Олександрійський, Василій Кесарійський, Григорій Богослов, Августин Блаженний, Іоан Дамаскін та ін. Основними проблемами, на яких акцентує увагу автор посібника, у цей період є розуміння сутності мови та її функцій, зв'язок мовлення і мислення, поняття мовного знака на тлі поширення на всій європейській території вже мертвої на той час латинської мови, а з нею – зацікавленість працями давньоримських вчених, та розвитку граматики як прикладної дисципліни, що займалася коментуванням текстів античних авторів (сс. 69-71).

Починаючи з періоду пізнього Середньовіччя (XI – XIV ст.ст.) “обов'язок” активного вивчення мови перебирає на себе схоластика, серед найвидатніших фігур якої у розділі називаються П'єр Абеляр,

Фома Аквінський і Вільям Окам. Окремо розглянуто перші спроби вивчення рідних мов Юка Файдзіта, Жофре де Фуша, Гільєма Маліньє та ін. (сс. 78-82), а також вчення модистів, котрі вперше задекларували (але ще не довели) універсальність граматики, яка, як мислення і логіка, “спільна для носіїв усіх мов” (с. 76).

У розділі “Мовознавство у середньовічній Східній Європі” окреслюється лінгвістична ситуація у Візантії, де на ґрунті античної мовознавчої думки активно розвивалися лексикографія, граматика, лексикологія, орфографія, орфоепія, риторика, теорія і практика перекладу. Також стисло подається характеристика визначальних для південнослов'янської і західнослов'янської наук про мову досліджень у Болгарії, Сербії, Чехії, Польщі (сс. 89-96), розвиток знань про мову у східних слов'ян (сс. 97-99), у Вірменії і Грузії, де мовознавство почало формуватися під греко-візантійським впливом (сс. 100-108).

Черговому етапу (XVI – XVIII ст.ст.) у формуванні європейського мовознавства присвячено *п'ятий розділ* посібника, що містить перелік й аналіз основних лінгвістичних західноєвропейських і східноєвропейських концепцій, з-поміж яких на особливу увагу заслуговують такі гіпотези, як: звукопереймальна (звуконаслідувальна), вигукова (с. 113), звукосимволічна, гіпотеза соціальної домовленості (с. 114), а знаковими явищами у Західній Європі стають формування і розвиток національних мов, повернення до античної спадщини, створення граматик рідних мов, багатомовних словників і каталогів мов, нормативних словників, перші спроби класифікувати мови І.Скалігера, Г.Лейбніца, а також намагання створити штучні міжнародні мови Ф.Лабе, Ю.Крижанича, І.Шипфера (сс. 116-118), створення універсальних граматик (“Мінерва, або Про причини латинської мови” Франсіско Санчеса, “Загальна і раціональна граматика Пор-Рояля” Антуана Арно і Клода Лансло) (сс.119-121) тощо.

Водночас у Східній частині Європи разом із становленням національних держав (X/Іст.) створюються розглянуті у цьому розділі перекладні граматики (“Адельфотіс”, граматики Максима Грека, Лаврентія Зизанія, Мілетія Смотрицького, Івана Ужевича, Михайла Ломоносова тощо) і словники (Лаврентія Зизанія, Памви Беринди та ін.), в яких знаходять відображення норми церковнослов'янської мови, яка все більше починає віддалятися від

живої народної мови (сс. 122-130).

Продовжуючи тему розвитку європейського мовознавства у розділі “Європейське мовознавство першої половини XIXст.”, автор докладно простежує етапи формування, становлення і розвитку порівняльно-історичного мовознавства у Західній Європі та Росії, починаючи з виникнення порівняльно-історичного методу (сс. 133-134) і закінчуючи розглядом праць найвідоміших його представників: Ф.Бопа, Р.Раска, Я.Гріма, А.Ф.Пота, А.Куна, Ф.Діца, Г.Курцевса, Ф.Міклошича у західноєвропейській традиції (сс. 135-143) та О.Х.Востокова, І.І.Срезневського, М.О.Максимовича, Ф.І.Буслаєва у східноєвропейській (сс.145-150). Як позитивне слід відзначити аналіз основних проблем, розв’язуваних у своїх працях, одним з основоположників порівняльно-історичного мовознавства Вільгельмом фон Гумбольтом, що стосуються зокрема функцій мови, співвідношення понять “мова” і “дух”, сутності мови, розуміння мови як системи, поняття мовного знака, походження і розвитку мови, мовних контактів, типологічної (морфологічної) класифікації мов, досконалих і недосконалих мов, антиномій (дійсність і продукт дійсності, завершене і змінне, мова і мислення, колективне (соціальне) та індивідуальне, мова і мовлення, усвідомлюване і неусвідомлюване, стійкість і мінливість, об’єктивне і суб’єктивне, ідеальне і матеріальне) (сс. 151-166).

Говорячи про другу половину XIX ст. (розділ *сьомий*), В.Рагавцов зацентровує увагу на чотирьох визначальних для цього періоду напрямках: натуралістичному, психологічному, молодограматичному і логіко-граматичному. При цьому натуралістичну (біологічну) концепцію мови автор посібника пропонує вивчати на матеріалі теорій її засновника А.Шлейхера, виділяючи основні тези, а саме: зв’язок мови і мовлення, (індоєвропейська) прामова та її реконструкція, теорія родовідного дерева індоєвропейських мов, закони розвитку мови, створення морфологічної класифікації мов, природознавчий та історичний характер лінгвістики і філології (відповідно) (сс. 170-180). Важливим є те, що В.Рагавцов вказує також на недоліки концепції А.Шлейхера і порівнює її з концепцією М.Мюллера, прагнучи надати в такий спосіб дискусійного характеру викладу матеріалу (сс. 180-182).

Психологічний напрямок у посібнику презентований вченням

Г.Штайнталя про “мовне мислення”, внутрішню форму мови, психологію народу (етнопсихологію), походження і сутність мови і його критикою логічного напрямку (сс. 185-188) та поглядами В.Вундта щодо предмета і завдань психології народу, сутності мови, її походження, а також його вченням про синтаксис (сс. 189-193).

Молодограматизм як один з найбільш впливових напрямків в європейським порівняльно-історичнім мовознавстві кінця ХІХ – початку ХХ ст.ст. характеризується у рецензованому посібнику послідовно і вичерпно: від передумов виникнення і критики компаративістів старшого покоління до аналізу методологічних принципів молодогограматистів, зокрема принципів Г.Пауля: принцип історії мови, принцип індивідуального психологізму, співвідношення понять “індивід”, “суспільство”, “мова”, розуміння об’єкта мовознавства, принцип історизму, вчення про змінне значення слова, двочленний характер синтаксису, зміни у мові, звукові закони та їхня сутність, причини звукових змін, запозичення і фонетичні закони, зміни за аналогією (сс. 199-213). Так само, як і щодо психологічного напрямку, виклад основних теорій молодогограматистів супроводжується переліком їхніх досягнень і недоліків, що сприяє вдумливому сприйняттю викладеного матеріалу.

Логіко-граматичний підхід до тлумачення мовних явищ проаналізовано на прикладі вчення засновника цього напрямку у мовознавстві Ф.І.Буслаєва, який виходив з розуміння того, що в мові відображається все життя народу, а отже, існує нерозривний зв’язок між мовою і мисленням, наголошував на системному характері мови, використовував історичний та описовий методи дослідження, зокрема при вивченні синтаксису російської мови (сс. 218-221).

Окремо у сьомому розділі розглядаються здобутки Харківської лінгвістичної школи і безпосередньо вчення О.О.Потебні, філософські витоки його лінгвістичної концепції, розуміння ним співвідношення мови і мислення, поняття і слова, визначення рушійних факторів розвитку мови, розуміння сутності слова, відмова від полісемічного характеру слова, розмежування найближчих і найвіддаленіших значень слова, з’ясування внутрішньої форми слова, вчення про граматичну форму, класифікація частин мови, синтаксичні погляди (сс. 222-245).

Розділ восьмий “Європейське мовознавство другої половини

XIX – початку XX ст.ст.” містить детальну характеристику теорій представників Казанської лінгвістичної школи, зокрема І.О.Бодуена де Куртене, Московської лінгвістичної школи, представлені П.Ф.Фортунатом, і вчення Ф. де Соссюра. Щодо Казанської школи, яку презентує І.О.Бодуен де Куртене, то В.Рагавцов вказує, насамперед, на вихідні принципи концепцій його та його учнів (В.О.Богородицького, М.В.Крушевського та ін.): прагнення до узагальнення й об’єктивності, виходячи з яких і визначається сутність мови (з урахуванням статичного і динамічного її аспектів і хронологічного принципу), її системний характер, формуються вчення про фонему, теорія чергування (в межах якої розглядаються дивергенція і кореляція), генеологічна і морфологічна класифікації мов, висувається питання про мовні союзи (с.с. 249-263).

З тією ж послідовністю розглядається і вчення П.Ф.Фортунатова, в особі якого представлена у посібнику Московська лінгвістична школа, зокрема його підхід до проблеми мови і мислення, до визначення слова (за семантичним критерієм), (граматичної) форми слова, граматичних класів слів (повних і часткових, вигуків), до створення морфологічної класифікації мов, вчення про словосполучення, реконструювання прамови (з урахуванням діалектів), акцентологічні дослідження цієї прамови (с.с. 278-292), а також подається стислий огляд наукового доробку інших представників цієї школи: О.О.Шахматова та М.М.Покровського (с.с. 292-298).

Окремо у восьмому розділі розглядається внесок Ф. де Соссюра у розвиток світової лінгвістичної думки, а саме: його теорія мовленнєвої дійсності, нове бачення антиномії “мова і мовлення”, вчення про мовний знак, про синтагматичні й асоціативні відношення, про синхронію і діахронію, мову як систему, розмежування зовнішньої і внутрішньої лінгвістики (с.с. 302-317).

Останній розділ посібника названий автором “Європейське мовознавство XX ст.”, що є, на наш погляд, не зовсім коректним, оскільки він присвячений останнім тенденціям у розвитку не тільки європейського мовознавства, а й американського. Загалом він розкриває ситуацію, що склалася у кінці XIX – на початку XX ст.ст. у мовознавстві разом із початком періоду кризи молодіграматизму, обумовленого деякими недоліками, в першу

чергу, вивченням мови відокремлено від життя народу, від процесу користування нею (с. 320). Тому весь дев'ятий розділ становить аналіз системи різних лінгвістичних концепцій, напрямків як реакції на молодограматичне вчення, зокрема лінгвістичної школи “Слова і речі” (Р.Мерінгер, Г.Шухард), що займалася дослідженням семантики у зв'язку з позамовними реаліями, а лексики – з культурою та історією народу, тобто наукові інтереси якої стосувалися проблем етимології, лексикології та семасіології у контексті історичних і культурних умов існування речей, назви яких досліджуються (с. 321). Прикладом такого підходу є теорія змішування мов Г.Шухарда, засновника цієї школи, згідно з якою не існує жодної мови, позбавленої чужих елементів, запозичених з інших мов (сс. 324-325).

Іншою школою, що виникла внаслідок кризи тих же молодограматичних концепцій, є охарактеризована у посібнику італійська школа неолінгвістики, презентована вченнями М.Барталі, Дж.Бертоні, Дж.Банфанте, В.Пізані, котрі заснували ареальну (просторову) лінгвістику (с. 329), ставили собі за мету вийти за межі граматики у вузькому розумінні і вивчати складний комплекс фактів мови (с. 327), не обмежуватися дослідженням тільки фонетичних змін і давніх періодів розвитку мови, забуваючи при цьому про сучасний стан розвитку мов і окремих діалектів, як робили це молодограматисти.

З-поміж інших шкіл і напрямків, що з'являються в той самий період і з тих же причин, що і “Слова і речі” та школа неолінгвістики, В.Рагавцов розглядає естетичний ідеалізм (засновником якого є Карл Фослер), який ґрунтувався на критиці позитивізму, на прагненні досліджувати мову не як певне завершене, статичне явище, а як процес у його розвитку, як “індивідуальну духовну творчість” (сс. 332-336). Також аналізуються здобутки Петербурзької (Ленінградської) лінгвістичної школи на чолі з Л.В.Щербою, внесок якого полягав у сприйнятті окремого факта як вияву загальномовних закономірностей, зацікавленості, насамперед, живою мовою, а не письмовими текстами, розмежуванні мовленнєвої дійсності, мовного матеріалу і системи мови, трактуванні змін у мові як наслідків дії соціальних чинників і змішування елементів різних мов, встановленні співвідношення між словом і синтагмою, характеристиці мовних категорій і принципів

їх виявлення, розробці теорії двох аспектів граматики (активного і пасивного), теорії фонемі (сс. 338-344).

Окрему увагу приділено Женевській лінгвістичній школі, що сформувалася на основі власних університетських традицій і цікавилася переважно проблемами мовної системи, знака, синтагми, індивідуального і соціального у мові й мовленні, діакронії і синхронії, означального і означуваного, мови і мислення, семасіології, семантики, фразеології, синтаксису, стилістики (Ш.Баллі, А.Сеше, С.В.Карцевський, А.Фрей, Р.Гадель) (сс. 351-354).

Як суспільне явище мова трактується представниками Французької соціологічної школи: А.Мейє, Ж.Вандрієсом, Е.Бенвеністом, М.Кайєном, а зміни у мові, як правило, зводяться до трьох процесів, а саме: спонтанний розвиток, запозичення, зміни мови під впливом екстралінгвістичних чинників, наприклад, прийняття мови колоністів, мови людей, що вважається особливо престижною, тощо (А.Мейє) (с. 357). Крім того, представники цієї школи вивчають мовну норму, запроваджують теорію стадіальності мови (Ж.Вандрієс) (с.358), простежують вияв суб'єктивності у мові, наголошують на необхідності мовної форми для реалізації думки (Е.Бенвеніст) (с. 360), досліджують проблему білінгвізму (М.Кайєн) (с. 361).

Позитивним є послідовний аналіз структуралізму як одного з найбільш значущих явищ у мовознавстві ХХ ст., включаючи простеження специфіки чотирьох його різновидів: Празької школи структуралізму (сс. 365-376), глоссематики (Копенгагенської школи структуралізму) (сс. 378-388), дескриптивної лінгвістики (американського дескриптивізму) (сс. 389-404) і Лондонської школи структуралізму (сс. 414-420), а також пов'язаних зі структурною лінгвістикою досліджень Е.Сепіра у царині етнолінгвістики (сс. 407-413). Вказані причини виникнення структурної лінгвістики, визначені етапи її розвитку та їх особливості, охарактеризовані найважливіші методологічні положення структуралізму, зокрема мова як об'єкт лінгвістики, мова як системно-структурне утворення, пріоритет синхронічного вивчення мови, розмежування мови і мовлення, пошук докладних, чітких методів лінгвістичного аналізу, визнання синтагматичних і парадигматичних відношень між одиницями усіх мовних рівнів як універсальних (сс. 362-364). Проте

не зовсім коректним, на нашу думку, постає твердження автора щодо структуралістського характеру генеративної лінгвістики (с. 403), особливо якщо взяти до уваги подальші, цілком справедливі, міркування В.Рагавцова, що стосуються методів і принципів дослідження мовних явищ у працях представників породжувальної граматики, протилежних методам і принципам структурної лінгвістики (сс. 403-404).

Радянське мовознавство представлене в двох періодах свого розвитку: 20-50-х років ХХ ст. у працях М.Я.Марра (“яфетична теорія”, вчення про стадіальність у розвитку мов) (сс.421-425), І.І.Мещанінова (теорія про поняттєві категорії, типологічна концепція мов, вчення про частини мови, про види синтаксичного зв’язку) (сс. 425-429), В.В.Виноградова (систематизація розділів і підрозділів російського мовознавства, теорія мови художньої літератури, теорія стилю і стилістика, граматичне вчення, семантична класифікація фразеологізмів, система частин мови і принципи їх класифікації, заснування лінгвістичної історіографії) (сс. 429-433) і 50-90-х роки у сфері порівняльно-історичного, загального мовознавства, соціальної лінгвістики, славістики, ареальної лінгвістики, ономасіології, лексикології, фразеології, словотворення, граматики, фонетики, фонології, контрастивної лінгвістики, психолінгвістики, функціональної лінгвістики, лінгвістики тексту, прикладної лінгвістики (сс. 433-445).

До рецензованого посібника додається програма, укладена В.Рагавцовим (*Рагаўцоў В.І. Гісторыя мовазнаўства: Праграма для філ. фак. ун-таў на спец. 1-21.05.01 “Беларуская філалогія”*. – *Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2005. – 38 с.*), якої цілком дотримується автор.

На жаль, чомусь поза увагою В.Рагавцова залишається подальший розвиток генеративістики, психолінгвістики, лінгвістики тексту не тільки на пострадянському просторі, а й західній Європі та Америці, а також не згадуються ні теорія референції, ні прагматика, ні формальна семантика, ні теорія засвоєння мови. Досить побіжно сказано про соціолінгвістику та її витоки, не включені до матеріалів посібника відомості про герменевтичний напрям розвитку лінгвістики, етапи становлення когнітивізму, теорію мовленнєвих актів.

Загалом навчальний посібник “Історія мовознавства”

характеризується творчим підходом до відбору і упорядкування матеріалів і серйозним рівнем методичного обґрунтування. Усі висловлені зауваження аж ніяк не знижують загального позитивного враження від рецензованого посібника, що, без сумніву, стане підґрунтям для свідомого засвоєння студентами курсу “Історія мовознавства”.

*Анатолій Загнітко, Оксана Путіліна
Донецький національний університет*

ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО ОПISУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Абашина В.Н. Вопросы коммуникативно-прагматического описания сложного предложения в русском языке: аспект актуального членения. –

Львов: Издательский центр ЛНУ им. И. Франко, 2006. – 344 с.

Однією з особливостей сучасної науки, у тому числі й лінгвістики, є прагнення встигнути охопити й осмислити якомога більше нових явищ (або тих, що внаслідок появи нових методів дослідження постають у новому освітленні), що, на жаль, часто призводить до того, що більшість з тих питань, на які не було знайдено відповіді, так і залишаються нерозв’язаними. Саме така ситуація спостерігається в сучасному мовознавстві щодо теорії актуального членування речення, кульмінація розвитку зацікавленості якою припала на кінець 80-х – початок 90-х років ХХ століття. Відтоді інтерес до неї поступово згасав, що обумовлено цілком природними, на той час, чинниками, насамперед, домінуючим уявленням про неприйнятність, із суто лінгвістичного погляду, звернення до розгляду таких явищ, як комунікативні інтенції мовця або чуттєві образи, що виникають у свідомості адресата, як речей, що виходять за межі лінгвістичних напрямків досліджень.

Натомість для сучасної науки про мову однією з визначальних стає широка сфера проблем, пов’язаних з психологічними, соціальними, прагматичними чинниками організації мовленнєвої діяльності, з динамічними процесами породження і сприйняття

мовлення тощо, внаслідок усвідомлення того, що мова не може сприйматися як замкнута самодостатня система поза її функціонуванням у процесі комунікації.

Тому вивчення актуального членування речення в ролі одного із сукупності засобів, призначених для успішної реалізації мовленнєвої діяльності, й становить мету рецензованого дослідження, що є прикладом результату наукової рефлексії, методологічною домінантою якої є прагнення виявлення нового знання в добре пізаному об'єкті. Актуальність рецензованої монографії пояснюється також і тим, що увагу дослідниці привертає не стільки текст як основна форма передачі інформації, скільки власне речення, зокрема складне з усіма його структурно-семантичними типами (на матеріалі прозових текстів класичної російської літератури), специфіка якого, порівняно з текстом, полягає у здатності презентувати окреме судження і його співвіднесеність з дійсністю.

У першому розділі *“Актуальне членування: історія й персоналії. Ідеї і результати”* (с. 17-53) простежується історія виникнення, становлення і розвитку вчення про актуальне членування речення, формування його теоретичного і поняттєвого апарату, обґрунтовується необхідність його подальшого науково-практичного пізнання і залучення для цього дотичних до нього сфер лінгвістичних знань, щодо яких разом із тим визначається його місце. Крім того, наголошується на потребі включення основоположних елементів теорії актуального членування в навчальні курси й посібники для вищих навчальних закладів (філологічного спрямування) з метою донесення студентам важливої функціональної здатності основної мовної одиниці – речення, а саме: здатності формально-логічних властивостей різних моделей речення актуалізуватися за мовленнєвої реалізації останніх (с. 19), що, в свою чергу, пояснює навчально-методологічне підґрунтя рецензованої монографії. У цьому контексті В.М. Абашина цілком слушно наголошує на тому, що усвідомлення того, що в побудові мовлення тематична і рематична інформація не можуть лінійно поєднуватися як в межах кожного із елементарних щодо тексту висловлень, так і в тексті як смислового цілому в довільній послідовності, є ключовим, оскільки порушення законів поєднання в тексті тематичних і рематичних компонентів

обов'язково призводить до побудови аномальних текстів (с. 21).

Узагальнюючи відомі дослідницькі напрями актуального членування і принципи, на яких вони ґрунтувалися, В.М.Абашина пропонує виділяти два головних шляхи, якими еволюціонувало вивчення сутності актуального членування речення залежно від тлумачення останнього як розчленування речення-висловлення на тему і рему, опертям якого є розмежування того, про що повідомляється, і того, що повідомляється (**перший напрям**), або як нерівномірного розподілу інформативного навантаження між компонентами речення-висловлення (**інший напрям**) (с. 22).

Перший напрям у рецензованій праці презентований аналізом вчення В. Матезіуса, який заклав теоретичні основи актуального членування (його вивчення реалізовувалося на тлі формально-граматичного розуміння природи комунікативних мовних одиниць незалежно від статусу їх в синтаксичній ієрархії (просте або складне речення) (с.25)), поглядів І.П.Распопова, який виділив спеціальний комунікативно-синтаксичний рівень (аспект речення), де, на його думку, реалізується актуальне членування, В.З. Панфілова, який зазначав, що відношення членів цього рівня не обов'язково повинні відповідати типу синтаксичних відношень членів речення, Н.Д. Арутюнової щодо асиметрії у співвідношенні означуваного й означувального (сс. 23-25), П. Адамца про співвідношення актуального і формально-синтаксичного членування простого розповідного речення і роль порядку слів, О.О.Крилової з акцентуванням на зв'язку актуального членування з формально-граматичними показниками структури речення (сс. 26-27). Загалом у межах аналізованого напрямку розглянуто питання про природу актуального членування (сс. 27-29), виявлення мовних засобів його вираження у слов'янських і романо-германських мовах (виходячи із засад теорії синтагматичного членування речення О.С.Мельничука) (сс. 30-33), порядку слів, фразової інтонації (сс. 33-36), створення поняттєво-термінологічного і метамовного забезпечення цієї сфери лінгвістичних досліджень (сс. 36-41).

Другий напрям пов'язаний з дослідженнями Я. Фірбаса, засновника теорії комунікативного динамізму, в основі якої – уявлення про те, що елементи висловлення є носіями різної кількості інформації, що і визначає динаміку висловлення, його функціональну перспективу, а також його послідовників М.Ю.

Федосюка й О.Є. Рунової, які пропонують увести цифрові показники ступеня комунікативного динамізму компонентів формованого висловлення, Т.Є. Янко, яка виділяє чотири комунікативні статуси складових (тему, диктальну рему, так/ні рему (модальну, або верифікативну), парентезу) (с. 41-43).

Позитивним, на наш погляд, є послідовне розмежування В.М. Абашиною сутності теорії актуального членування і функціональної перспективи висловлення з урахуванням основних принципів і методів дослідження (с. 44-48) і накреслення перспектив подальшого їх розвитку (с. 52-53).

Крім того, окремо у першому розділі як спроба об'єднати два підходи до онтологічної природи досліджуваного явища розглядається концепція І.І. Ковтунової щодо чергування в мовленні явищ динамічного наростання (переходу від теми до реми), динамічного спаду (перехід від реми до теми) і динамічної рівноваги (зупинка руху, коли розташовані поруч слова мають однакову динамічну вагу), а також багатоступеневості актуального членування в простих поширених і складних реченнях, розгляду категорій дане/нове у співвідношенні з темою і ремою, правил порядку слів у словосполученні й реченні в прозовому і поетичному мовленні (с. 48-51).

Дещо несподіваним видається, що В.М. Абашина, аналізуючи погляди ключових постатей в історії формування теорії актуального членування речення, зовсім не згадує про внесок у розвиток цього напрямку лінгвістичних досліджень Ш. Бато, Аделунга, з іменами яких безпосередньо пов'язують перший етап цього напрямку, і лише подекуди посилається на науковий доробок А. Вейля.

Другий розділ „Актуальне членування у психолінгвістичній парадигмі” (54-110) присвячений простеженню специфіки вивчення актуального членування в межах психолінгвістичної парадигми: від індивідуально психологічного мовознавства другої половини ХІХ століття (теорії Г. Штейнталя щодо універсального порядку слів, Г.Габеленца, який увів поняття психологічного суб'єкта і психологічного предиката (с. 54-56), Г. Пауля, котрий наголошував на необхідності розмежовувати в організованому в процесі мовленнєвої діяльності реченні поряд із граматичними психологічні підмет і присудок (с. 63)) до сучасної психолінгвістики (І.П. Сусова, О.О. Леонтєва, Г.В.Колшанського та ін. з урахуванням

психолінгвістичних методик у тлумаченні актуального членування речення (сс. 72-102)), зокрема йдеться про його безпосередній зв'язок з динамічною системою мовленнєвої діяльності, коли виникає потреба у формуванні й розмежуванні теми і реми як основних блоків інформації (сс. 69-73), про правомірність синонімічного заміщення понять “актуальне членування” і “комунікативне членування” (сс.65-68). Важливим є те, що на основі здійсненого аналізу подається розуміння В.М.Абашиною природи і призначення актуального членування і робиться спроба охарактеризувати тему і рему як його компоненти (сс. 102-110), хоча, на жаль, дослідниця чомусь не говорить про можливі формальні (граматичні) маркери останніх, побіжно згадуючи тільки частки (не вказуючи, які саме) як показники теми (с. 88).

Окрему увагу в цьому розділі приділено вченню О.О.Потебні, котрий висловлювався на підтвердження вихідної ідеї теорії актуального членування, сутність якої полягає в тому, що будь-яке висловлення не існує поза актуальним членуванням, що розмежовує у складі цього висловлення те, що стало предметом думки і мовлення (тему), і повідомлення про нього (рему) (с. 57), причому двочленність акту мовлення, що відображає двочленність акту думки, він вбачає навіть в однослівних реченнях (с. 58), а для аналізу природи явища членованості мовлення і процесу його створення вводить поняття аперцепції (сс. 59-62).

У *третьому розділі “Складне речення як когнітивна структура”* (с. 111-150) йдеться про наділення когнітивним потенціалом і, відповідно, призначення для вербалізації та об'єктивації певного змісту складного речення (з мінімальною кількістю предикативних частин), що зіставляється з лінійною послідовністю простих речень (з включенням до аналізу як складника референтної співвіднесеності цих синтаксичних конструкцій і залученням результатів досліджень Т.А. ван Дейка) (сс. 111-135) і багатокомпонентним складним реченням, починаючи з визначення статусу складного речення в синтаксичній системі (у зіставленні з текстом, періодом) і закінчуючи аналізом рівня актуального членування складносурядних і складнорірядних речень розчленованого і нерозчленованого типу (за структурно-семантичною класифікацією) (сс. 135-150). Позитивним і важливим видається врахування можливих розбіжностей (насамперед,

термінологічного характеру) у розумінні й тлумаченні тих чи інших когнітивних структур (що часто ототожнюються з фреймами, сценаріями тощо) і подання власного цілком мотивованого визначення останніх (с. 116).

Четвертий розділ “Теорія актуального членування і складне речення: комунікативно-прагматичний підхід” (с. 151-272) охоплює аналіз комунікативної структури основних структурно-семантичних типів складного речення, зокрема складносурядних (з урахуванням значень відповідних сполучників) (сс. 172-188), складнопідрядних (з різними типами підрядних, визначеними за структурно-семантичним принципом класифікації) (сс. 188-259) і безсполучникових відкритої і закритої структури (з обґрунтуванням статусу безсполучникового речення як одного з різновидів складного речення) (сс. 259-271), з описом кожної комунікативної моделі, її семантики, місця серед інших комунікативних одиниць, а також містить огляд основних теоретичних і методологічних проблем опису комунікативної структури складного речення (починаючи з 60-х років ХХст.) (сс. 151-161), характеристику такого явища, як поліпредикативність складного речення (сс.165-171) і висновки до розділу (сс. 271-272).

У *п'ятому розділі „Складне речення як складник тексту: особливості актуального членування”* (с. 273-300) складне речення розглядається як складник тексту, оскільки мовно-динамічна структура його функціонує в певному текстовому оточенні, а не ізольовано від нього, зокрема встановлюється роль актуального членування у процесі формування тексту на матеріалі досліджень М.А.К. Геллідея, Р. Барта, Т.М. Ніколаєвої, Л.В. Сахарного, О.Є.Кібріка, Н.Д. Арутюнової, М.Ю. Федосюка (сс. 273-284), визначається вплив комунікативного регістру тексту на рівень актуального членування (сс. 286-300), але чомусь В.М. Абашина аналізує тільки тексти генеритивного регістру, а інші регістрові типи залишає поза увагою, хоча якраз зіставлення особливостей актуального членування речень у різних комунікативних регістрах дозволило б зробити цілком мотивовані і викінчені висновки про специфіку актуального членування речень та залежність останнього від таких комунікативних регістрів.

У *Висновках*, якими завершується монографія, викладені результати проведеного аналізу і визначені перспективи їх

застосування для подальшого розвитку лінгвістичної думки (сс. 301-308).

Загалом рецензована монографія написана цілком оригінально, відчувається творчий підхід до відбору й упорядкування матеріалів і високий рівень осмислення й наукового опрацювання мовних фактів, що, до речі, належно оцінено у *Вступному слові* д-ра філол.наук, проф. М.Ю. Федосюка. Монографічне дослідження В.М.Абашиної розвиває вчення про актуальне членування складного речення в комунікативно-прагматичному вимірі. Дослідниця цілком мотивовано у назві використовує ємне слово „*питання*”, акцентуючи тим самим надзвичайну складність заявленої проблеми і наголошуючи на можливості концентрації уваги на найбільш важливих напрямках. Рецензована праця на значною мірою спрямована в майбутнє, оскільки в ній охарактеризовано і прокоментовано перспективи комунікативно-прагматичного розгляду складного речення. Знайомство з нею буде корисним не тільки синтаксистам, але й усім тим, хто цікавиться питаннями сучасної лінгвістичної теорії, кого хвилюють проблеми прагматики, комунікативної організації складного речення.

Анатолій Загнітко, Оксана Путіліна

СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мойсієнко А.К. Структурно-семантична організація простого ускладненого речення. –

К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 167 с.

Рецензований навчальний посібник Анатолія Кириловича Мойсієнка “Структурно-семантична організація простого ускладненого речення” (Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2006. – 167 с.) присвячений актуальній проблемі сучасної лінгвістики – аналізу особливостей структурно-семантичної організації простого ускладненого речення. Не можна сказати, що ця проблема була обділена увагою у мовознавчих пошуках, але, незважаючи на велику кількість праць з цього питання, його вичерпний розгляд залишається актуальним. І хоча

вже існує певна традиція у вивченні ускладненого речення, розвиток підходів до аналізу тих самих мовних явищ становить ґрунт для подальшого дослідження природи цих синтаксичних одиниць, особливостей функціонування, зведення різноманітних тлумачень мовного факту до його єдиної сутнісної характеристики.

Синтаксис сучасної української мови характеризується значною кількістю дискусійних питань, що вимагають чіткішого окреслення, викінченого дефінування, однозначного тлумачення при підготовці спеціалістів. До такого типу праць належить й аналізований посібник, автор якого намагався представити різні погляди на проблему ускладнення, як може видатися на перший погляд, достатньо вивченої, і внаслідок цього і не надто перспективної з огляду на можливі теоретично та практично значущі результати. Враховуючи новітні тенденції в розвитку теоретичної та навчальної граматики та беручи за основу традиційний підхід до аналізу таких структур, автор переконливо спростовує недалекоглядні гіпотези і змістовно заповнює прогалини традиційного вчення щодо так званого злиття речень, складна природа яких дає підстави одним дослідникам розглядати їх як ускладнені прості речення, іншим – як складні синтаксичні конструкції.

Увесь матеріал А.К.Мойсієнко об'єднав у вісім розділів (“Типологія ускладнення в простому реченні” (с. 5-23), “Однорідні член речення” (с. 23-37), “Відокремлені члени речення” (с. 37-49), “Відокремлено-уточнювальні члени речення” (с. 49-56), “Відокремлена прикладка” (с. 56-69), “Звертання” (с. 69-101), “Вставні конструкції” (с. 101-129), “Вставлені конструкції” (с. 129-155)), в яких сконденсовано подано аналіз різних концепцій і підходів, почасти суперечливих, але дослідник, зіставляючи й порівнюючи їх, врешті-решт пропонує власний погляд на проблему, цілком своєрідний та обґрунтований. Завершується навчальний посібник іменним покажчиком (с. 155-166).

Особливо слід відзначити чітку структуру рецензованої праці, уміння оперувати теоретичним матеріалом, простежувати еволюцію поглядів на певну синтаксичну категорію, продуману систематизацію термінологічного апарату. Приваблює у посібнику й той факт, що кожний розділ містить рекомендації автора щодо кращого засвоєння специфіки ускладненого речення.

Простежуючи типологію ускладнення простого речення, автор, беручи до уваги всю різноманітність, різнорідність ускладнень, виділяє два основних типи, а саме (с.7):

а) ускладнення, що характеризується додатковою предикативністю;

б) ускладнення, що характеризуються внутрішньорядним відношеннями.

Цілком слушним у цьому розрізі є зауваження про синкретизм відношень, що передбачає а) функціонування компонентів із додатковою предикативністю в межах однорідності; б) однорідність усередині того чи іншого напівпредикативного звороту.

Не залишилося поза увагою автора поняття ряду, в розумінні якого автор спирається на позицію А.Ф.Прияткіної та визначає його як структурно-синтаксичну одиницю з певним паралелізмом її компонентів, що перебувають у відносно незалежних позиціях один щодо одного і взаємопов'язані на основі співвідношень з тим самим словом або на ґрунті будь-яких інших взаємовідношень у синтаксичній системі речення.

Схвально, що під час аналізу внутрішньорядних смислових відношень дослідник не обмежується єднальними, протиставними та розділовими, які завдяки формальним засобам організації лежать начебто на поверхні, а й зважає на ускладнення семантики як наслідок здатності сполучника у межах ряду поєднуватися з деякими частками та займенниками та як результат асемантичності окремих сполучних засобів (с.14-22).

Цілком правомірно в роботі наголошується, що чільне місце в організації ряду посідають однорідні члени речення, наділені такими ознаками як:

- семантична схожість;
- наявність рівноправних синтаксичних відношень сурядності;
- підрядний зв'язок зі спільним членом речення морфологічна однотипність;
- членореченнєва тотожність у синтаксичній структурі (с.23).

З'ясовувані факти змістовно заповнюють лакуни традиційного вчення про однорідні члени шляхом розкриття специфіки синтаксичного покваліфікування конструкцій з

узагальнювальними словами при однорідних членах, з'ясування семантики та функцій однорідних означень, додатків, обставин; визначення статусу і структурних різновидів речень з узагальнювальними словами при однорідних членах. У цьому аспекті варто було б детальніше зупинитися на встановленні різновидів синтаксично нерівноправних компонентів однорідного ряду, простеженні специфіки різнофункціональних комплексів.

Наявність різних підходів до опису відокремлених конструкцій у сучасній синтаксичній науці, на думку А.К.Мойсієнка, зумовлені багатоаспектністю семантико-функціональної природи речення, дослідження якої на різних етапах розвитку мовознавства послуговувалися такими критеріями, як пунктуаційно-інтонаційний, синтаксичний, синтагматичний, комунікативний тощо. Окреслюючи різні підходи до розгляду таких одиниць, покликаючись на певні положення відомих граматик, авторитетних лінгвістів, автор таким чином вияскравлює сучасне тлумачення цих мовних одиниць.

Досить продуманим і коректним постає в посібнику підхід автора до відокремлено-уточнювальних (опосередкованих) компонентів речення, які відрізняються від власне відокремлення тим, що, крім опосередкованого відношення до ядерної структури, вони характеризуються пояснювальними, уточнювальними відношеннями до іншого сурядного компонента, з яким перебувають у позиції співвіднесеності щодо предикативного центру. Заглиблюючись у функціональну семантику відокремлено-уточнювальних компонентів, автор визначає спектр їхніх різновидів, тим самим виявляючи її своєрідність і потенціал у площині семантико-синтаксичних відношень.

Авторові вдалося ґрунтовно простежити функціонально-стилістичні властивості зертання в системі речення, яке, за переконаннями А.К.Мойсієнка, проектуючись на власне текстову структуру, здатне постати в новій якості – емоційно-сміслової домінанти, що виконує роль структурно-організаційного, композиційно-об'єднувального, образно-динамічного чинника в загальнотекстовому (художньому) континуумі.

У сучасній лінгвістиці спостерігається заживізований інтерес до одиниць комунікативно-синтаксичного рівня мови, що витворюють інфраструктурне реченнєве тло. З огляду на це,

детальний аналіз вставних та вставлених одиниць зумовлений неоднорівністю ускладнювального статусу, текстотвірною потенціалу цих конструкцій, а подекуди неможливістю чіткої диференціації вставних і вставлених структур.

У посібнику послідовно й аргументовано доводиться, що такі одинці виступають ускладнювачами формального і семантичного рівня простого речення; розглядаються особливості структури функціонально-семантичного навантаження вставлених одиниць.

Особливо мотивованим постає детальний усебічний розгляд речень, ускладнених вставними одиницями. Заглиблюючись у функціональну семантику цих компонентів речення, автор вдало визначає спектр його різновидів, висвітлює структурно-морфологічну природу і семантичне наповнення вставних одиниць (с.111-128).

Навчальний посібник вирізняється чіткою структурованістю, виваженим та вдумливим аналізом функціональної семантики розглянутих одиниць у руслі сучасних засад синтаксичної науки, вдалим поєднанням теоретичної та практичної частин, чіткою деталізацією змісту.

Простежуючи різні підходи до певної проблеми, автор пропонує власне тлумачення того чи іншого мовного явища і пропонує при цьому цілком переконливі аргументи. Лише в окремих моментах хотілося б чіткішою бачити позицію автора щодо власного тлумачення і кваліфікації статусу тих чи інших одиниць.

Навчальний посібник засвідчує високий теоретичний рівень наукової думки дослідника і їхню прикладну орієнтованість. Водночас робота відображає рівень творчого пошуку автора і неординарність бачення ним новітніх підходів до проблеми ускладнення та активізації пошуково-творчого духу студентської аудиторії. Такого типу навчальні посібники активізують творчу уяву студентів, сприяють поглибленому з'ясуванню аналізованих питань, дозволяють правильно і концептуально викінчено організувати самостійну роботу студентів в умовах сучасної вищої школи.

Анатолій Загнітко, Тетяна Радіонова

ЗРИМЕ СПРИЙНЯТТЯ

Ачилова В.П. Синтаксис і пунктуація української мови в таблицях і схемах: навчальний посібник. – Сімферополь: Доля, 2006. – 172 с.

Сучасна і загальна синтаксична теорія і синтаксична теорія української мови набула суттєвого розвитку, внаслідок чого досить складно у жорстких рамах вишівського курсу синтаксису сучасної української літературної мови вмістити увесь обшир різних концепцій і тлумачень тих чи інших синтаксичних форм, одиниць, категорій тощо. Навчальний посібник В.П.Ачилової покликаний суттєво полегшити не тільки загальне сприйняття загальнотеоретичних підходів і концепцій, але й подати схематичне зображення тих чи інших класифікацій. Поза усяким сумнівом, на сьогоднішньому тлі подібних навчальних посібників (Н.В.Гуйванюк та ін.) рецензована праця вирізняється прагненням охопити теоретичне висвітлення тієї чи іншої проблеми і подати відповідну класифікаційну таблицю з дефініціями та підтвердженням теоретичних висвітлень відповідним фактичним матеріалом.

Загальна структура навчального посібника – охоплює 125 таблиць з усіх розділів синтаксису, містить усі типи синтаксичного розбору (від словосполучення до пунктуаційного розбору), список літератури – цілком задовольняє вимоги сучасного навчального процесу у вищій школі, водночас його виконання засвідчує можливість використання у загальнотипологічній шкільній практиці (загальноосвітні школи, гімназії, колеґіуми, колежі, коледжі та ін.).

Належним чином поцінуюючи аналізований навчальний посібник В.П.Ачилової, слід наголосити на тому, що назви окремих таблиць вимагають корекції. Так, авторка подає в таблиці 36 «Еквіваленти речення» типи цих речень, а в таблиці 37 «Різновиди слів-речень». Тому постає питання, чи це те саме синтаксичне явище, чи це різні явища? Якщо те саме, то навіщо різні назви, якщо ж різні, то яка дефініція є повноцінною для останніх? У таблиці 87 «Класи складнопідрядних речень (за С.Ломакович)» подано класифікацію складнопідрядних речень за проф. С.Ломакович, що знову ж таки спонукає до міркувань на кшталт: чому наведено тільки класифікацію С.Ломакович, висвітлену в одному з навчальних посібників, а не запропоновано ознайомлювальну з класифікаціями

І.Вихованця (наведена в першому університетському підручнику), І.Чердниченка (авторський навчальний посібник), І.Слинька, Н.Гуйванюк, М.Кобиланської (грунтовно прокоментована у навчальному посібнику), що є досить оригінальними і творчо зреалізованими? У таблиці 89 «Складнопідрядні речення з підрядними обставинними. Порівняльні речення. Супровідні речення» у висвітленні підрядних місця (четверта позиція) не зовсім коректно видається примітка 7 щодо кваліфікації речень типу *А на тому*, (якому?) *де стояла тінь, іскрило сонце широкою плямою* (Панас Мирний) на підставі тільки питань, оскільки саме питання є похідними від автосемантичного / синсемантичного статусу опорного іменника. У таблиці 86 «Принципи класифікації складнопідрядних речень» наведено тезу про те, що структурно-семантична класифікація складнопідрядних речень, обґрунтована М.С.Поспеловим, розвинута і деталізована В.Белошапковою та її школою, а також О.Мельничуком (О.Мельничук завжди був прихильником логіко-граматичної класифікації, про що свідчить і його участь у другій загальній дискусії щодо складнопідрядних речень у 50-ті – 60-ті роки ХХ століття), І.Вихованцем, І.Чердниченком, але не згадано І.Слинька, Н.Гуйванюк, М.Кобиланської, С.Ломакович (а її класифікацію подано в наступній таблиці 89) та ін. Водночас тут наявне твердження, що ця класифікація в різних модифікаціях «представлена в академічних граматиках російської мови», але яких? Мені відома тільки одна академічна граматика російської мови (1980), граматика російської мови чеських лінгвістів та коротка граматика російської мови. В окремих випадках навчальний посібник вимагає прискіпливішого прочитання (Таблиця 99 та ін.) для зняття технічних та коректорських огріхів. Можливо, варто подумати над назвою посібника, умістивши уточнення *таблиці і схеми* як підзаголовок.

Рівень виконання навчального посібника, ступінь репрезентативності охоплених тем, ґрунтовне бачення статусу тих чи інших синтаксичних одиниць, відповідне їхнє висвітлення, ступінь новизни та суто авторські підходи до поєднання вишівського і власне-шкільного тлумачення лінгвістичних явищ засвідчують актуальність цієї праці, її необхідність широкого друку з наданням грифу навчального посібника Міністерством освіти і науки України.

АСПЕКТИ СЛОВА: ОНОМАСІОЛОГІЯ І СЕМАСІОЛОГІЯ

Теркулов В.І. Слово и номинатема: опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка. –

Горловка: ГГПИИЯ, 2007. – 240 с.

Рецензована монографія концептуально розвиває вчення про базову одиницю мови, якому присвячено низку праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Праця має таку структуру: вступ (с. 5-14), чотири розділи (с. 15-211), висновки (с. 212-216), список літератури (с. 217-239). У вступі автор розкриває найпосутніші для заявленої концепції поняття, зокрема зупиняється на диференційних ознаках понять *слово-синтагма* та *слово-ономатема*, що покваліфіковані як супряжно-корелятивні величини з поняттями мови і мовлення, оскільки “слово-синтагма (глоса) – це явище мовлення, конкретна мовленнева одиниця з конкретизованою системою значень та спів значень і відповідною для них формою вираження, а слово-ономатема – це мовна сутність, що репрезентує сукупність таких глос, об’єднаних за певними ознаками... (тут і далі переклад наш – А.З., М.М.)” (с. 7). Тому для автора теза А.С.Бровко про те, що “взяте само по собі, як одиниця словника, поза зв’язком з іншими словами, слово реальної синтаксичної одиниці не складає. Щоб стати нею, воно повинно вступити в семантико-синтаксичні відношення з іншими словами, тобто ввійти у зв’язне мовлення на правах члена речення, поставши словоформою. Звідси випливає, що слово і словоформа (а в нашому разі – слово-ономатема і слово-синтагма – співвідносяться так само, як мова і мовлення, тільки в різних лінгвістичних масштабах” [Бровко А.С. О синтаксическом статусе слова как единицы языка // <http://www.rsu.ua/herald/articles/1932.pdf>] (цит. за: Теркулов 2007, с. 8). Усе це засвідчує, що В.І.Теркулов, певною мірою, розширив усталені обрії традиційного погляду на слово як основну номінативну одиницю, запропонувавши власне бачення цієї проблеми. Не заперечуючи існування слова, В.І. Теркулов надає йому іншого статусу в мові. Наголошується на тому, що позначення базової номінативної одиниці терміном, який указує на її моновербальний характер, тобто терміном “слово”, “лексема”, не зовсім коректне і викінчене. За базову одиницю мови приймається номінатема. Номінатему визначено як сукупність мовних одиниць-

глос, що реалізуються в слові, словосполученні і сполученні слів, об'єднаних семантичною тотожністю і формальним взаємозв'язком. Водночас у вступі визначено мету дослідження, окреслено завдання, обґрунтовано актуальність роботи, а також подано цілу низку вихідних положень дослідження.

Структура роботи визначається позиціями, окресленими у вступі. Кожен із чотирьох розділів присвячено вивченню окремих параметрів існування основної одиниці мови. Виділення підрозділів у межах кожного розділу дозволяє наголосити на певних аспектах вирішуваної проблеми.

Перший розділ монографії “Слово-синтагма та глоса: параметри виокремлюваності мовленнєвої номінативної одиниці” (с. 15-46), що охоплює два підрозділи (“Проблема цілісності і виділюваності мовленнєвої номінативної одиниці” (с. 15-36), “Несловоцентричні концепції мовленнєвої номінації: поняття глоси” (с. 36-46)) загалом присвячений аналізу проблеми цілісності одиниці мови та визначенню поняття глоси. Детально висвітлено питання розрізнення явищ, що вичленовуються з мовленнєвого потоку, проблему статусу службових слів у поєднанні з повнозначними лексемами. Дослідник аналізує значну кількість наукових праць; розглядаючи різні концепції виділення слова-синтагми, він узагальнює їх до трьох основних теорій: теорія непроникності, теорія ціліснооформленості та теорія відтворюваності.

Очевидно, що на сьогодні немає єдиного розуміння поняття слова, незважаючи на значне зацікавлення науковців цією одиницею мови. Звернувши увагу на певні протиріччя, наявні в різних визначеннях слова, В.І. Теркулов стверджує, що слово як комплексна одиниця не існує, слово як мовна одиниця не існує, слово не має єдиного трактування не лише в суміжних науках, а й у різних напрямках однієї науки. Такі висновки дозволяють говорити про те, що слово в теорії – “невловима” одиниця, визначення якої загалом неможливе.

Дослідник цілком слушно зауважує, що без чітко окресленого і статусно визначеного критерію виділення основної одиниці мови розмова про неї буде безпідставною. На думку автора монографії, основна одиниця мови акумулює в собі її основну функцію, а саме функцію номінації. Цим і зумовлене звернення до семантики

одиниць як концентрованого відображення сутності номінації. В.І. Теркулову вдалося детально проаналізувати “несловоцентричні” теорії та напрацювати власний погляд на проблему базової мовної одиниці. Виділено три типи мовних одиниць, що перебувають у “проміжку” між морфемою і реченням, вони названі узагальнювальним терміном “глоси”. Цей термін пропонується науковцем як інтегрований для позначення одиниць мовленнєвої номінації. Щоправда, чим заїмпонував саме цей термін (*англ. gloss, фр. glose, ісп. glosa*) автору, так і залишилось невідомим. У цього терміна досить стала традиція використання і його здебільшого витлумачують як: “1. Те саме, що слово” [Ахманова 2007, с. 108], поряд з цим подають такі дефініції: “2. Незвичні, невживані слова і вирази, що зустрічаються в певному тексті, а також пояснення (або переклади) до них; 3. Будь-яка реалізація слова в мовленні як така, що репрезентує певне слово в тому чи іншому його варіанті і в одній певній граматичній формі. *Рос. глоса белого в У нас нет белого хлеба, глоса белые в белые сугробы*; троп, що полягає в заміні будь вживаного слова менш вживаним. *Рос. Филомела замість соловей*” [Ахманова 2007, с. 108]. Очевидно, саме розуміння *глоси* як будь-якої реалізації слова у мовленні (див. відповідне тлумачення цього поняття О.С.Ахмановою) постало концептуальним для В.І.Теркулова і в такому значенні подалі використовується.

Мета другого розділу “Проблема тотожності номінативи: параметри мовної номінації” (с. 47-95), що охоплює підрозділи “Поняття «тип модифікування» номінативи” (с. 47-56) та “Семантична тотожність як основа тотожності номінативи” (с. 57-95), – вирішити питання тотожності номінативи, а саме: з’ясувати, які глоси і чому являють собою реалізацію однієї номінативної сутності; встановити параметри мовного інваріанта, налаштовані на об’єднання різних мовленнєвих одиниць-глос. Ґрунтовне опрацювання наукових праць, присвячених проблемі варіативності, дозволило В.І.Теркулову аргументовано відстоювати заявлені концептуальні положення. Зрозуміло, що для виділення видів модифікування необхідний параметр, що уможливив би процедуру ототожнення різних глос у межах однієї мовної одиниці. Цю проблему дослідник успішно вирішує, встановлюючи структуру семантичної тотожності. Підрозділ “Семантична тотожність як

основа тотожності номінатемами” містить три підрозділи, в кожному з яких: 1) крізь призму семасіологічного підходу до проблеми тотожності номінатемами розглядається структурна значущість семантики номінатемами, що особливо знаковим є в аспекті семантичної деривації (с. 57-63); 2) з’ясовується особливість ономасіологічного підходу до проблеми тотожності номінатемами (с. 63-81); 3) розкривається статус вільних словосполучень (с. 81-95).

Цікавим постає розгляд словосполучень. Стверджуючи, що основу тотожності номінатемами складає інваріантне, концептуальне, сигніфікативне значення, В.І. Теркулов пропонує по-новому визначити статус словосполучень. Так, вільне словосполучення він розуміє як аналітичний лексико-семантичний варіант номінатемами зі словесною домінантою, що існує в межах тотожності останньої. Послідовно й аргументовано доводиться думка про те, що номінатема не може бути ототожнена зі словом. Тому, на погляд дослідника, лексична семантика “автономних повнозначних слів-синтагм і повнозначних слів-синтагм у поєднанні зі службовими одиницями абсолютно ідентичні. І *лес* і *в лес* позначають “множинність дерев, що ростуть на великому просторі зі зімкнутими кронами”. Різниця торкається тільки граматичної семантики: *лес* вказує на суб’єкт або об’єкт дії (*лес быстро разрастается* і *мы любим лес*), а *в лес* – на напрям руху (*мы идём в лес*). Але якщо морфологічне варіювання автономних глос, за усталеною думкою, “не порушує тотожності слова як лексеми”, то і граматичне варіювання, реалізоване у сполуках повнозначних слів зі службовими “словоїдами”, що має таку саму природу, повинно бути визначеним як варіювання, що не порушує тотожності номінатемами” (с. 84).

Розділ “Форми модифікування номінатемами” (с. 96-128), що охоплює п’ять підрозділів (1. Про співвідношення плану змісту і плану вираження глоси (с. 96-98); 2. Фонетична структура глоси і фонетичне модифікування (с. 98-107); 3. Граматична структура глоси і граматичне модифікування (с. 107-119); 4. Поняття про внутрішню форму. Семантичне модифікування (с. 119-126); 5. Система міжглосових відношень у межах тотожності номінатемами (с. 126-128)) написаний досить вдало і в ньому окреслено як форми мовленнєвого модифікування плану змісту глоси, так і форми модифікування, співвіднесені з планом вираження. Очевидно, варто

було б приділити більше уваги відношенням між глосами в реальному мовленні. Описуючи модель актуальної тотожності, В.І. Теркулов стверджує, що “цілком можлива розробка таких моделей для всіх номіналем будь-якої мови” (с. 128). Якщо це гіпотеза, то досить обґрунтована, але чомусь у монографії не наведено жодного прикладу на підтвердження цієї думки щодо інших мов (чомусь автор не використовує навіть цілком очевидні факти української, білоруської, словацької, польської та інших слов'янських мов).

У четвертому розділі “Універбалізація та суміжні явища” (с. 129-211) на значному фактичному матеріалі простежено процес розпаду тотожності номіналеми. Аналіз універсалізації та суміжних явищ розміщено у трьох основних підрозділах: 1) проблема розпаду тотожності номіналеми; номіналема з домінантою словосполучення (с. 129-147); 2) лексична універсалізація (с. 148-178); 3) типологія універбалізаційних композитів (с. 178-211). Викінченим постає аналіз розпаду тотожності номіналеми із зосередженням уваги на самому понятті лексикалізації (с. 137-141), окресленні номіналем з домінантою словосполученням та з'ясуванні їхніх кваліфікаційних ознак (с. 137-141) та встановленні типів перетворень колокації в слово як закономірностей семантичної деривації (с.141-148). Обґрунтованим і значущим виступає тлумачення лексикалізації та виділення трьох способів лексикалізації глоси (семантична лексикалізація, граматична, синтаксична), а також виокремлення двох характерних ознак лексикалізації (виникнення на базі однієї номінативної одиниці двох і більше одиниць, семантичний саморозвиток мовленнєвих реалізацій вихідної номінативної одиниці. Цікавою є запропонована В.І.Теркуловим модель розрізнення модифікування та лексикалізації на основі їхнього зіставлення. Викінчено дослідник описує поняття універбалізації, звертаючись до історії самого терміна та до різних його тлумачень. Цей підрозділ охоплює розгляд загальних зауваг щодо лексичної універбалізації (с. 148-158); простеження дериваційної композитопобудови із визначенням дериваційних квазікомполітів (с. 158-165); вияв закономірностей універбалізаційної композитопобудови і з'ясування універбалізаційних квазікомполітів (с. 165-175); вивчення закономірностей та розкриття комплексу чинників, що зумовлюють запозичення

композитів (с. 175-178), де автор намагається простежити співвідношення квазікомпозитів та псевдокомпозитів (с. 176-177 і далі). Аналіз побудови композитів здійснений на основі широкого спектру спостережень, у чому суттєву роль відіграла низка попередніх наукових пошуків автора, в тому числі і його кандидатська дисертація (свого часу одним з авторів рецензії простудійовано ґрунтовно в силу того, що планувалося бути опонентом. Уже тоді В.І.Теркулов заявив про себе як умілий фахівець простеження різних етимологій та розкриття еволюційних шляхів слова – А.З.). Не обійдено при цьому і запозичення композитів. Вдалим видається розгляд параметрів класифікації структурних типів універбалізаційних композитів (с. 178-183), виділення моделей універбалізації (моделей на базі конструкції *Adj1 + N1* (с. 183-192), моделей на базі конструкції *N1 + N2* (с. 192-200), моделей на базі конструкції *N1 + N3, N1 + N5, N1 + N1* (с. 200-202), моделей універбалізації атрибутивного (партитивного) типу (с. 202-207), моделей універбалізації нумеративного типу (с. 207-211)).

Переконливим постає визначення номінативи як мовної номінативної сутності, що: 1) поєднує мовні одиниці; 2) складається не лише з одиниць, що збігаються зі словом, а й з аналітичних лексико-семантичних словосполучень; 3) може реалізовуватися як у простому слові, так і в комбінації номінативу.

Відзначаючи належний теоретичний і концептуальний рівень рецензованої монографії, необхідно зупинитись на окремих міркуваннях, що тією чи іншою мірою торкаються її проблемних позицій. Так, не зовсім прозорим видається твердження про “синкретичне вживання терміна «номінація»” (с. 8), оскільки далі автор не розгортає своїх міркувань.

Варто подати теоретичне обґрунтування твердження про номінативну функцію мови як основну, тому що в лінгвістичній науці ця теза не постає загальноприйнятною, а тим більше – загальноустановленою.

На жаль, у монографії наявні деякі комп’ютерно-друкарські помилки, пор.: “другими словам...” (с. 29), “такой образное отождествление...” (с. 72) та ін., зустрічаються також і стилістичні огріхи: “как покажет дальнейшее повествование...” (с. 11), “у нас здесь нет ни места, ни необходимости давать развернутый анализ теории концепта в языкознании” (с. 67), “приводящими к

усугубленню неразберихи” (с. 150) і под., хоча останні, очевидно, є прагненням автора до розкутості стилю, зняття будь-яких теоретико-схоластичних уподобань. У такому разі варто все-таки зважити на те, що виконана праця не може бути віднесена до науково-популярних видань, тому такі речі постають особливо разючо помітними. В.І.Теркулов опрацьовує слово як проблему з багатьма і багатьма питаннями. Торкаючись у чомусь подібної проблеми багатомірності значення, дуже влучно схарактеризував її М.Алефіренко, простежуючи особливості лексичної, граматичної, синтаксичної і текстової семантики слова [Алефіренко 2005]. Шкода, що автор не використав цю працю М.Алефіренка, в якій досить цікаво вияскравлено статус слова на різних ярусах мовної системи і його вияви у мовленні.

Рецензована монографія є цілісною і змістово викінченою. Робота написана творчо, цікаво, легко читається. Аналізована праця актуальна не тільки висвітленням важливих питань ономасіології, а й ступенем обґрунтування нових, почасти новітніх підходів і запропонованих визначень, моделей і класифікацій. Простежуючи різні підходи до певної проблеми, В.І. Теркулов пропонує власне тлумачення того чи іншого мовного явища і подає при цьому доволі переконливі аргументи. Висновки подані не лише в кінці монографії, а й у розділах, що поглиблює їхню інформативність і дозволяє сформувати цілісне уявлення про здійснене дослідження. Позитивним є окреслення перспектив подальших досліджень аспектів існування номінативи, подане у висновках. Висловлені міркування аж ніяк не впливають на загальне позитивне враження від рецензованої монографії, яка, без сумніву, зацікавить науковців, викладачів-філологів і студентів.

Література

Алефіренко 2005: Алефіренко Н. Спорные проблемы семантики. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.

Ахманова 2007: Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Изд. 4-е, стереотип. – М.: КомКнига, 2007. – 576 с.

Анатолій Загнітко, Марина Михальченко

ОСОБЛИВОСТІ НАЙМЕНУВАННЯ ГРОШОВИХ ОДИНИЦЬ

Огуй О.Д. Історія обігу грошових одиниць та їх найменувань на Буковині. Австрійський період (1774-1918/21). – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 576 с.

Рецензовану монографію присвячено вивченню історії становлення й особливостей грошового обігу та монетно-лічильної системи на Буковині 1774-1918 рр. Дослідження з цієї комплексної теми здійснено в різних аспектах: у лінгвістичному, історико-економічному, історико-нумізматичному. Праця цікава не лише своєю унікальністю (аналогічних історико-економічних і термінознавчих досліджень на сьогодні не маємо), а насамперед міждисциплінарно-гуманітарним характером. Автором розглянуті такі лінгвістичні проблеми, як функціональна поліномінація на основі переносу функції та значення, системні відношення між синонімами та їх дублетами в межах тематичних груп. З-поміж історико-нумізматичних проблем – дослідження етапів грошового обігу на Буковині, типових монет/бон та монетних дворів. До економічних проблем належить визначення грошових курсів і, відповідно, економічного рівня розвитку розглядуваного регіону. Результати проведеного дослідження можуть бути використані в різних галузях науки, вони цікаві як з економічного погляду, так і з лінгвістичного та історико-нумізматичного. Не можна не погодитись з автором рецензованої роботи, що такий підхід, враховуючи нестандартність об'єкта та предмета дослідження, вимагає особливої, кардинально іншої, міждисциплінарно-гуманітарної методології. Саме така інтеграція методів різних наук зумовлює цілісний характер вивчення грошової системи та відповідної терміносистеми грошово-лічильних найменувань на Буковині. До того ж спеціальні методи (порівняльно-історичний, системно-структурний і постструктурний), елементи історико-економічних методик, певні прийоми (кількісна апроксимація, звернення до репрезентативних вибірок) поєднуються із загальними методами людського пізнання – індукцією та дедукцією.

Джерельну базу дослідження складають різнотипні джерела: письмові, матеріальні та нематеріальні. До письмових належать архівні, газетні, документальні та спеціальні джерела, що мають в основному вторинне та третинне походження. Це каталоги та

довідникові видання, спеціальні фахові видання, манускрипти та їх цитування в деяких роботах. Автор монографії звернувся до актових документів австрійської канцелярії, презентованих в описах фондів Державного архіву Чернівецької області, що містять інформацію про життя Буковини, про обіг грошових одиниць та появу фальшивих монет. Велике значення для розуміння особливостей обігу грошових одиниць мають і опубліковані архівні джерела: матеріали інших дослідників, документи провідних діячів тогочасності, епістолярна та мемуарна література. Деякі матеріали були взяті і з творів художньої літератури. Основний матеріал дослідження становлять відомості, взяті з преси, зокрема з національних газет і газет владних структур краю. Статистичні дані, зібрані на основі інформаційних бюлетенів і статистичних довідників, вдало доповнюють опис якісних тенденцій становлення Буковини. Матеріальними джерелами стали монетний матеріал державних і приватних колекцій, самби та інші прикраси, скарби, тезаврації та інші окремі знахідки. Варто зауважити, що О.Д. Огуй вперше провів систематизацію наявних повідомлень про такі монетні знахідки. Міри та ваги, право-соціальні основи, торгові ціни, дані про які взяті з письмових джерел, увійшли до нематеріальних джерел. На основі суцільної вибірки з різних джерел були створені вихідні таблиці про основні грошово-лічильні найменування. Завдяки комплексному аналізу цих джерел дослідження набуло голістичної цілісності.

На основі критичного осмислення як власних досліджень, так і робіт інших науковців автор монографії дослідив періодизацію грошово-лічильних найменувань періоду перебування Буковини у складі Габсбурзької Австрії, виділивши три основні періоди розвитку терміносистеми (період лея та крейцера (1775-1857), флорина австрійської валюти та нового крейцера (1857-1890-ті рр.) і золотої корони та гелера (1892-1918), а також два проміжні – період флорина та крейцера конвенційними монетами (1848-1857) і період золотої коронованої валюти часів першої світової війни (1914-1918/21). Виокремлення кожного періоду ґрунтується на детальному аналізі соціально-економічних змін, якими була зумовлена та чи інша грошова система Буковини. Враховано зміни у владних структурах, розвиток промисловості, сільського господарства та торгівлі, проблеми власності, оподаткування, іпотеки, інфляційні

процеси, а також соціально-національну інфраструктуру населення. Так, наприклад, початком періоду флорина австрійської валюти та нового крейцера стала грошова реформа 1957 р., яку спричинив брак обігової монети, її зникнення в нестабільних умовах революційного часу, а також намагання стабілізувати економіку, інтегрувати в спільнонімецьку. Занепад срібного монометалізму та зростання конкуренції Австрії з Прусією призвели до виникнення періоду золоті корони та гелера (1892-1918), який ґрунтувався на золотому монометалізмі та забезпечив стабільне піднесення австрійської економіки.

Здійснена в монографії періодизація також має міждисциплінарний характер: це й історична періодизація, і економічна, і лінгвістична водночас. Так, кожний з виокремлених п'яти періодів поділений на підперіоди на основі певних особливостей грошового обігу та функціонування термінів-назв. Наприклад, період лея та крейцера (1775-1857) включає підперіоди стабільного обігу конвенційної монети під час австро-французької війни, банцеклотів та антиципаційних і викупних білетів «наполеонівських воєн», відновлення конвенційної системи часів так званої віденської валюти. Позитивним є те, що подана в роботі періодизація демонструє кореляцію грошового обігу на Буковині з дією закону «довгої хвилі», згідно з яким будь-які технологічні зміни опосередковано впливають на зміну фінансово-економічних орієнтирів, тим самим викликаючи зміни грошово-лічильних найменувань. Також розроблена класифікація узгоджується з культурологічною концепцією історії Австрії, за якою виділяють три періоди – «барокальний», класичний і «бідермаєрівський». Саме така періодизація дозволила автору монографії, синтезуючи дані історичного, економічного та лінгвістичного аналізу, оптимально продемонструвати динаміку розвитку і становлення грошового обігу в регіоні. Отримана автором періодизація певним чином визначила структуру монографії (5 з 6 розділів присвячені виділеним періодам), забезпечила логічність і послідовність викладу матеріалу, а вдале виділення окремих підперіодів посприяло відтворенню цілісності процесу грошового обігу та його номінації.

Очевидно, що найбільші труднощі, з якими зустрівся автор дослідження, становила недостатня кількість інформації, викликана відсутністю систематичних досліджень у цій галузі. Проте

О.Д. Огуй успішно вирішив цю проблему. Завдяки інтеграційному підходу та зверненню до різних типів джерел авторові вдалося реконструювати певні факти та повністю відтворити історико-економічну ситуацію на Буковині у досліджуваний період.

Цілком зрозуміло, що особливості історико-економічного життя тогочасної Буковини служать тлом для дослідження історії обігу грошових одиниць та їх найменувань. Характеризуючи кожен період, автор послідовно описує історичні події, економічні тенденції та нумізматичні особливості грошової системи на архівному та монетно-боністичному матеріалі.

Щодо характеристики грошового обігу на Буковині, враховано як якісні, так і кількісні особливості. Опис якісних особливостей (створення конвенційної системи, створення паперових грошей, територіальні випуски монет, особливості монетного регулювання Австрії, фальшування та дефіцит обігових монет, інфляційні процеси, валютне врегулювання) здійснений на основі архівно-документальних матеріалів. Кількісні особливості грошового обігу (робота основних монетних дворів, загальний обсяг монетної продукції, відновлення конвенційного обігу після наполеонівських воєн) описані на монетному матеріалі. Статистичні дані вдало доповнюють інші характеристики, створюючи цілісне уявлення про грошову систему Буковини. Вивчаючи роботу основних монетних дворів, О.Д. Огуй зазначає, що суттєве значення для розуміння особливостей грошового обігу має місце карбування монет і спосіб організації цього процесу. Налагодження центральних карбувань автор пов'язує зі спробою фінансової стабілізації. Окрім центральних, приділено увагу і національним карбуванням, зокрема в Італії та Угорщині революційного часу. Для зручності кількісні параметри обігу грошових одиниць подано у вигляді таблиць. Наприклад, у таблиці 2.2. «Обіг монетної продукції Австрії за правління Франца I (у млн., тис. фл.)» продемонстровано випуски таких грошових одиниць, як суверен, 2 та 4 дукати, дукат, таляр, таляр МТ, 20 та 10 крейцерів, 7 крон, 5 крон і 3 крони, розмінні 24, 12, 6 крон, за умовними історичними періодами та загалом. Зазначимо, що протягом досліджуваного періоду на території Буковини перебували в обігу різні грошові одиниці: як австрійські, так і іноземні монети і банкноти (таляр, орт, російські рубль та копіяка, турецькі піастр і пара, фунт стерлінгів, франк і сантим,

долар, французький або швейцарський франк, марка, румунський лей). Так, розглядаючи період Першої світової війни (розділ 6), автор приділяє окрему увагу опису основних грошових систем цього часу на Буковині, зокрема грошової системи Австро-Угорщини, Росії, України, Німеччини та Румунії. Примітно, що в рецензованій монографії усі ці засоби обігу не лише названі та охарактеризовані, а й установлені певні співвідношення між ними, простежено зміну курсів цих грошових одиниць з детальним аналізом його причин і наслідків. Зрозуміло, що досліджуваний період – це час кардинальних змін в економіці, без урахування яких рецензована робота не була б такою ґрунтовною.

На окрему увагу заслуговують ретельно досліджені в монографії питання терміносистеми грошових одиниць. З метою її опису визначено типові монети, бони та цінні папери, визначено системні характеристики основних монет за монетними дворами та за основними патентами. Розглянуто типові означення до термінів і їх тлумачення, а також паралельні терміни. Причому типові означення, їх варіанти та тлумачення наводяться як для офіційних грошових одиниць, так і для іноземних. Позитивним є той факт, що всі твердження, які стосуються цього питання, підтверджені статистичними даними. Наприклад, зазначено, що позначення лічильних лей з'являється у тогочасних документах без означень у 107 випадках, до 1800р., та в 27 випадках опісля.

Важливою характеристикою для з'ясування питання формування термінів грошово-лічильних одиниць є їх характеристика за національною ознакою. Для висвітлення цієї проблеми науковець звернувся до різномовних документів. Зокрема, в період 1857/67-1892 рр. (розділ 4.5.) функціонували такі німецькомовні терміни: *florin/ gulden – kreuzer*, із серією диференціюючих та доповнюючих означень. Подібними були терміни румунської терміносистеми – *florin, cryciar*. А польська система мала подвійний характер: з одного боку, у ній була збережена архаїчна поліномінація, а з іншого – вона засвоїла інновацію. Окрему увагу приділено становленню української терміносистеми. Наприклад, у творах Ю.Федьковича 1860-1870-х років автор монографії знайшов такі достатньо розвинуті терміни, як «*готове грош 'я*», *червоний (червінчик)*, *лев (срібний)*, *сороківець*, *шістка (шестак, шісточка)*, *грейцар(ик) (крейцер)*. Як бачимо,

подані і паралельні назви грошових одиниць, відомості про їх конкурування, а також досліджено етимологію різномовних позначень. Такий аналіз дозволив досліднику зробити об'єктивний висновок про суттєвий вплив на формування українських термінів-позначень грошових одиниць не стільки австрійської, скільки спорідненої польської терміносистеми.

Цікаво, що в роботі автору вдалося простежити розвиток не лише офіційної терміносистеми, а й розмовної, яка формувалася паралельно. Зазначено, що розмовна назва *срібний є*, очевидно, похідною від офіційної *ринський сріблом*. Розглянуто також ситуації, коли термін набуває нового змісту. Наприклад, внаслідок переосмислення під впливом польського слова *grzywna*, що означає «штраф», слово *гривна* набуло нового значення – «стягнення, штраф». У роботі визначено як зовнішні чинники такого переосмислення – нові функції, так і внутрішньомовні – наявність вмотивованих дублетів. Поряд із письмовими назвами грошових одиниць розглядаються й усні, наприклад, позначення дрібних номіналів. Уся інформація про нумізматичні характеристики грошей добре систематизована: подані лінгвістичні характеристики провідної одиниці, супутніх одиниць і одиниць інших країн. Досліджувану терміносистему автор монографії визначає як зразок адаптивної системи, що внаслідок порушення рівноваги у процесі історичного розвитку могла саморегулюватися, пристосовуючись як до зовнішніх умов свого функціонування, так і до функціональної зміни внутрішніх властивостей монет.

Цілком зрозуміло, що такі роботи, як рецензована, цікаві насамперед своєю багатоаспектністю. У монографії О.Д. Огуя опис термінологічної системи грошових одиниць поєднаний з розглядом реалізації функції грошей як засобу обігу, платежу, нагромадження світових грошей на місцевому матеріалі. А опис монетно-боністичного та документального матеріалу дозволив автору не лише простежити загальний обсяг монетної продукції на кожен із розглядуваних періодів, а й обчислити коефіцієнт монетизації, що характеризує рівень соціально-економічного життя краю.

Цілісне вивчення грошової системи Буковини на трьох рівнях – мовно-термінологічному, історико-нумізматичному та економічному – дозволило науковцю зробити об'єктивні висновки.

Автором сформульовано декілька специфічних закономірностей, характерних для процесів грошово-лічильного найменування. Таких законів у рецензованій роботі подано 6: закономірність номінації, закономірність запозичення номінації, закон закріплення номінації, закон функціональної поліномінації, закон зникнення чи збереження реліктових поліномінацій, закон перенесення значень реліктових поліномінацій. Можливо, сформульовані закономірності не варто називати законами, враховуючи вузьку регіональну специфіку аналізованого матеріалу, але немає сумнівів у їх науковій цінності.

Аналізована робота завершується додатками, складеними на основі джерельних матеріалів. У додатках репрезентовані монетні знахідки, тезаврації та скарби із Північної Буковини, музейні та приватні нумізматычні колекції, колекції цінних і супровідних паперів, а також інформація про жіночі прикраси. Системні таблиці допомагають орієнтуватися в предметі дослідження. Це таблиці вагово-вимірjuвальних величин, параметрично-вагових показників монет, характерних для території Буковини, типових монетних дворів за правителями та типами монет, а також курсових співвідношень між конкретними монетами та бонами. Надзвичайно цікавим є зібрання ілюстративного матеріалу, завдяки якому читачі можуть ознайомитись із зовнішнім виглядом монет і паперових грошей аналізованого періоду. Також подані портрети правителів Австрії, ілюстрації до основних історичних подій та фрагменти документів. Останні додатки – алфавітні покажчики грошово-лічильних найменувань, уживаних імен і географічних назв – надають рецензованій роботі довідникового характеру.

Звичайно, рецензоване дослідження не становить абсолютного вирішення поставлених питань, проте автор і не претендує на це. Цінність цієї монографії полягає в її змістовності, глибині і своєрідності викладеного матеріалу, поєднанні вербального і невербального компонентів у тексті для вичерпного розгляду проблеми. У роботі креолізовані текстові мікро- і макроструктури домінують, оскільки через них автор яскраво простежує еволюцію зображень на грошових одиницях та присутності в останніх вербального компоненту, з'ясовує ступінь його репрезентативності (див. також праці: Анисимова Е.А. Лингвистическая межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов). – М.: Издательский центр "Академия", 2003. – 128 с.; Валгина Н.С. Теория

текста. – М.: Логос, 2003. – 280 с.; Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: теорія і практикум. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2007. – 313 с.; Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с. та ін.). Немає сумнівів у тому, що ця робота зацікавить науковців різних галузей, і не лише тих, які займаються дослідженням Буковини.

Анатолій Загнітко, Марина Михальченко

ГРАМАТИКА ЯК ЄДНІСТЬ РЕАЛІЗОВАНОГО І ПОТЕНЦІЙНОГО

Ремчукова Е.М. Креативный потенциал русской грамматики:

Монография. –

М.: Изд-во РУДН, 2005. – 329 с.

В історії світової граматичної думки визначилися два основні підходи до вивчення граматики: дослідження або формальної організації мови, або значеннєвої структури [Вихованець 2000, с. 104]. Водночас принципи сучасних мовознавчих досліджень, зокрема антропоцентризм, вимагають врахування як форми, так і змісту, втілюваного цією формою, оскільки об'єкт уваги лінгвістів, слово, постає як білатеральна єдність плану змісту і плану вираження.

Керуючись двоїстістю природи слова, О.М. Ремчукова, авторка монографії «Креативний потенціал російської граматики», розглядає яскравий і оригінальний матеріал розмовного, поетичного, науково-публіцистичного й газетно-публіцистичного мовлення крізь призму комунікативних тенденцій мовця-креатора.

Монографія адресована лінгвістам, викладачам російської мови як іноземної, студентам та аспірантам філологічних спеціальностей, журналістам, а також тим, хто цікавиться сучасними мовними процесами.

Актуальність розглядуваної праці мотивована необхідністю співвіднесення досягнень сучасної теоретичної граматики із активними процесами, що відбуваються в мові, й доцільністю презентації граматичних явищ сучасної російської мови в аспекті

мовленнєвої діяльності продуцента.

Авторка бачить своє завдання в тому, щоб «показати, що «строгі» граматичні закони не перешкоджають креативному переосмисленню граматичних форм...» (с. 35). Мета монографії передбачає використання дедуктивного методу як такого, що зумовлює виокремлення двох частин дослідження при розгляді креативного потенціалу граматики: «Оскільки російська морфологія являє собою складну розгалужену систему, тісно пов'язану з словотвором і синтаксисом, її потенціал може розглядатися лише через призму цих зв'язків. Багатство і вишуканість російського словотвору, багатогранність і комплексність російської словозміни зумовлені ... синтетизмом російської мови. Експресивно-прагматичний потенціал деяких російських граматичних категорій (рід іменників, вид і стан дієслова) визначається їх складним характером і відбиває саме морфолого-словотвірний аспект російської граматики. З цього погляду унікальною є категорія виду російського дієслова, розвиток якої демонструє поступовий перехід від словотвору до словозміни й «боротьбу» між ними, тому не випадково саме потенціал російської аспектуальності виступає основним об'єктом нашого дослідження» (с. 28) (тут і далі переклад авт. – А.З., Г.М.).

Робота складається із вступу, двох розділів, списку використаної літератури та списку джерел ілюстративного матеріалу.

Вступ містить обґрунтування актуальності теми дослідження, перелік основних завдань (с. 5 – 40). Крім того, у вступі О.М. Ремчукова пояснює різницю між креативністю та лінгвокреативністю (с. 39). Авторка слушно зауважує: «Безперечно, морфологія стримується узусом більшою мірою, ніж словотворення та лексика, але й для неї рамки узусу – загальноприйнятих реалізацій, висвітлених традицією, – часто виявляються вузькими. Узус обмежує свободу вибору мовця, накладаючи заборону не лише на ті чи ті лексеми, але й на граматичні форми. Потреби живого мовлення змушують постійно «боротися» з цими обмеженнями, і в умовах сучасної *вербальної свободи* (курсив – А.З, Г.М.) гострота цієї боротьби посилюється» (с. 8). Простеження маніфестації цієї вербальної свободи в художньому мовленні і повсякденному спілкуванні стає наскрізним у аналізованій праці.

У першому розділі «Креативний потенціал граматики в різних типах російського мовлення» дослідниця висвітлює способи мовленнєвої актуалізації граматичних компонентів висловлення (с. 41). Виокремлено чинники, що визначають креативність російської граматики: 1) синкретизм та різноманітність граматичних форм; 2) морфолого-словотвірний характер основних російських граматичних категорій; 3) лексико-граматична природа російських граматичних категорій дієслова й імені (с. 87). У цьому ж розділі ґрунтовно розглянуто такі аспекти нетривіальної граматики, як стандарт і творчість (с. 41), інтенції мовця (с. 43), способи актуалізації граматичних компонентів (с. 45), жанр листа як простір для реалізації креативності (87), семантика, стилістика і прагматика граматичних контрастів (с. 130).

У підрозділі, присвяченому граматиці та рефлексивному дискурсу, міститься важливе спостереження. Дослідниця підкреслює, що за граматичної рефлексії, на відміну від лексичної, мовець частіше пояснює саме *свій* вибір: «неозначено-особове «так кажуть, оскільки...» змінюється на «я обираю (використовую) ...»» (с. 108). Отже, спостереження над граматичним матеріалом, «арсеналом» мовних засобів та його застосуванням розкривають різні нюанси людського світобачення, в цьому разі на перший план виходить не колективне, не загальноприйняте, не узагальнене, а індивідуальне, авторське, унікальне.

У другому розділі «Креативний потенціал категорії виду в дискурсі (гармонія мови і мовлення)» встановлено специфіку категорії виду. Авторка зуміла чітко окреслити характерні риси досліджуваного явища (с. 161). Незважаючи на дискусійність багатьох питань, пов'язаних із категорією виду (с. 162), дослідниця всебічно і вичерпно описує механізми імперфективації (с. 175), перфективації (с. 217), креативний потенціал двовидових дієслів (с. 258) та способів дієслівної дії (с. 280).

Думки, висловлені щодо прагматичної оцінки дії, можуть бути корисними для лінгвістів, які вивчають аксіологічний аспект дослідження мовної системи. Наприклад, з позиції прагматичної оцінки цікавими є кумулятивні дієслова, що утворюються за допомогою префікса *на-* в значенні кількісної повноти, які можуть мати не лише позитивну (*наготувати на три дні, напекти на всю компанію*), але й негативну конотацію (*наробити пакостей*,

нахапатися двійок) (с. 285).

Особливої уваги заслуговує мовна інтуїція О.М. Ремчукової, уміння розпізнати тонкі нюанси інтенцій комунікантів, розважливість в окресленні меж між певними мовними явищами, між потенційністю й оказіональністю (с. 179), потенційністю й штучністю імперфективів (с. 187).

Монографію завершують висновки, сформульовані логічно й доречно (с. 307 – 314). Авторка робить ряд слушних зауважень щодо естетичного потенціалу російської граматики (с. 308), мовних особливостей останніх десятиріч (с. 311) та перспектив досліджень в аспекті креативності (с. 314).

О.М. Ремчукова презентує багато цікавих спостережень над мовним матеріалом, пропонує самобутнє бачення лінгвістичних явищ. Водночас ґрунтовне прочитання оригінального дослідження викликає окремі міркування:

1. Так, у вступі авторка перераховує ті явища, які слід вважати морфологічними ресурсами мови, що забезпечують реалізацію креативного потенціалу граматики в мовленні (с. 32). Саме опис цих явищ визначає мету дослідження. Тут згадано й мовленнєві імітації граматичних аномалій, і парадигматичні лакуни, і потенційні граматичні форми. Всі ці реалії передбачають не лише опис, але й осмислення з позицій різних лінгвістичних концепцій. Принаймні дві такі можливості осмислення залишаються чомусь проігнорованими. Насамперед це **1.А)** осмислення граматичних аномалій з позиції логічного й філософського аналізу мови. У цьому плані доречним було б розглянути матеріал, який би ілюстрував «наївний семантичний експеримент» як спробу визначити місце окремого елемента дійсності в складній системі світобудови [Бульгіна, Шмелёв 1990, с. 103]. Так, наводиться багато прикладів із творів, що відбивають більш-менш тривіальне бачення реальності, але вельми плідним також міг би постати філософський аналіз поетичного нонсенсу. Наприклад, надзвичайно цікава в цьому плані перекладацька робота Д.Г. Орловської, а саме переклад відомої поезії Л. Керола «Jabberwocky», або класичний приклад-жарт Л.В. Щерби про «глокую куздру». Англійський науковець А.С. Едінгтон порівнював формальну структуру творів подібного типу з галуззю математики, відомою як теорія груп: слова (як елементарні частки) пов'язуються з чимось невідомим... Дослідження таких конструкцій дозволяє вийти на новий, вищий

рівень абстрагування. Не менш значущим є **1.Б)** осмислення лакун і потенційних форм з позицій трансформаційної граматики. Можливо, розгляд цих явищ міг би нейтралізувати гостроту питання про фіксованість / нефіксованість порядку слів у різних мовах. Так, послідовності слів, які деякі лінгвісти вважають *неграматичними* [Culicover, p. 3], можна було б трактувати як *потенційні*. Це переосмислення сутності явища насамперед призвело б до раціоналізації трансформаційної граматики і до виправданого реформування метамови лінгвістики. **2.** Як ілюстративний матеріал дослідниця використала яскраві приклади з листів В. Маяковського, М. Цветаєвої та інших талановитих митців. Поза сумнівом, епістолярна спадщина письменників ХХ століття – зразок експресивного мовлення, результат постійного прагнення досягнути суть світобудови через подробиці повсякдення (с. 96). Але чи варто було обмежувати наукові пошуки рамками вузького розуміння епістолярію? У підрозділі 1.2, «Нетривіальна граMATика в нетривіальному жанрі», абсолютно слушно зауважено, що «...на наших очах відбувається відродження епістолярної комунікації в Інтернеті – Всесвітній інформаційній мережі, у якій лист, набуваючи нових специфічних рис (у тому числі й негативних), а втім, виявляє й свої типові властивості, повертаючи нас до епістолярності як до улюбленої форми спілкування» (с. 88).

Проте авторка, на жаль, не приділила відповідної уваги текстам електронних листів та іншим формам спілкування в Інтернеті (форуми, чати, коментарі користувачів щодо окремих сторінок і т. ін.). Безперечно, щодо специфіки віртуального спілкування слід зазначити: існує немало негативних рис такої комунікації. Так, анонімність часто призводить до спроб дезінформувати співрозмовника, образити; мова електронних повідомлень зазвичай рясніє не завжди виправданими оказіоналізмами із запозиченими твірними основами, напр.: *інсталити* (від англ. *install*), *аскати* (від англ. *ask*) тощо. Але ці мовні утворення також можуть являти собою цікавий і цінний ілюстративний матеріал; оскільки ці слова ще не остаточно засвоєні, мовці часто утворюють від них вельми оригінальні видові кореляти. Дослідження цих корелятів могло б дати науковцям можливість повніше прослідкувати сучасні тенденції у процесах перфективізації та імперфективізації. Крім того, деякі лексеми, що зустрічаються в мовленні комп'ютерних користувачів, не мають у рідній мові

термінів-еквівалентів, отже їхнє існування і використання цілком виправдані [Плик 2003, с. 391]. Розглядувані лексеми функціонують у мовленні як професіоналізми, тому навряд чи їхнє вживання дає підстави для критики епістолярної комунікації у Всесвітній мережі.

Висловлені міркування є дискусійними і ніякою мірою не заперечують актуальності й глибини дослідження О.М. Ремчукової. Авторка стверджує, що не претендує на створення концепції нової граматики (с. 38). Однак дослідження, презентоване в монографії, побудоване оригінально, висвітлено особливості функціонування мовних елементів у нетривіальних комунікативних ситуаціях (мовна рефлексія, мовна гра тощо), а це дає підстави вважати, що незабаром непересічне бачення окремих явищ (зокрема, креативних можливостей категорії виду дієслова) стане своєрідною сходинкою на шляху до побудування концепції нової граматики.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Совет. энциклопедия, 1966. – С. 173 – 322.
2. Булыгина Т.В., Шмелёв А.Д. Аномалии в тексте: проблемы интерпретации // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1990. – С. 94 – 106.
3. Вихованець І.Р. Граматика // Українська мова. Енциклопедія / Ред. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – С.102 – 105.
4. Загнітко А.П. Рівні граматичних категорій дієслова // Структура і функції граматичних і лексичних одиниць: Зб. наук. праць / Редкол.: Загнітко А.П. (відп. ред.) та ін. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 7-36.
5. Плик Т. Аббревіатури та похідні від них у комп'ютерному слензі // Лінгвістичні студії. Вип. 11 / Укл. А.П. Загнітко (наук. ред.) та ін. – Ч.П. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С. 388 – 394.
6. Юрченко В.С. Очерк по философии грамматики – Саратов: ИСПИ, 1995. –70 с.
7. Peter W. Culicover. Syntax. – NY, S. Francisco, London: Academic press, 1976. – P. 3.

Анатолій Загнітко, Ганна Монастирецька

ПОРТРЕТУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДУМКИ

Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми:

Підручник / О.О. Селіванова. –

Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

Наукові підходи О.О. Селіванової до розв'язання наукових проблем, їхнього аналізу, критичного осмислення завжди приваблювали. У цьому разі перед нами ємна і цікава праця, що охоплює увесь спектр найсучасніших проблем лінгвістики. Використання слова *проблеми* постає вельми умовним, оскільки кожен розділ присвячено окремому лінгвістичному напрямку, пор. психолінгвістика, прикладна лінгвістика та ін. Рецензована праця складається з одинадцяти розділів, списку словників і довідників. Кожен розділ постає аналітико-критичним і системно-пошуковим поглядом на певну лінгвістичну проблему з послідовним окресленням джерельних засад відповідного напрямку, з'ясуванням еволюційних вимірів та встановленням основного категорійного апарату, системи одиниць, виявленням предмета, об'єкта того чи іншого напрямку.

Перший розділ “Лінгвометодологія” (с. 10-69) охоплює розгляд предметва, об'єкта, завдань (як і всі інші відповідні розділи) лінгвометодології, з'ясування понять методології, парадигми, епістеми як ключових, вичерпну характеристику виділених і кваліфікованих О.О. Селівановою основних наукових лінгвістичних парадигм: порівняльно-історичної (генетичної (с. 22-28)), структуралістської (таксонімічної (с. 30-32)), когнітивної (когнітивно-дискурсивної (с. 32-34)), синергетичної (с. 34-36). У цьому вимірі знаковим постає вирізнення останньої, що на сьогодні досить активно утвердила себе в лінгвістиці тексту (пор. праці О.О. Семенець (Лінгвістична синергетика ідіолекту Євгена Маланюка: дис. ... докт. філол. наук. – Кіровоград, 2005. – 504 с.); К.А. Філіппова (Лінгвістика текста: Курс лекцій; 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 331 с.), К.І. Белоусова (Синергетика текста: От структуры к форме. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2008. – 248 с. (Синергетика гуманитарных наук)) та ін.) і поступово охоплює інші мовознавчі напрями. Встановлення диференційних ознак структуралістської парадигми та її кваліфікація як альтернативної порівняльно-історичному та її

спрямованість на дослідження сучасного стану мови як системи з наявними інваріантними одиницями (фонемами, морфемами, лексемами, реченнями, графемами) та відношеннями між елементами (с. 28), тому логічніше було б кваліфікувати їхню парадигму як структурно-системну (пор. погляди А.М. Ломова, А.П. Загнітка та ін.). Водночас окремі дослідники встановлюють номінативно-екзистенційну / номінативно-прагматичну парадигму, що ґрунтується на трьох рівноправних і рівнозначущих складників: теорії номінації (актуалізує проблему білатеральності мовного знака загалом і речення зокрема), теорії референції (у процесі комунікації мовець використовує принцип подвійного означування (за Е. Бенвеністом): спочатку реєструється денотат – клас реалій, а потім виділяється референт; останнє забезпечує індивідуалізацію), теорії мовленнєвих (комунікативних) актів (аналіз функціонування мовних знаків у мовленні).

Розгляд дослідницьких принципів парадигмального простору сучасної лінгвістики (експансіонізму (упровадження до лінгвістики теоретико-поняттєвого апарату інших наук), експланаторності (явища повинні пояснюватися на основі суворой наукової доказовості), антропоцентризму (людина постає центром і найвищою метою світобудови – мова – продукт діяльності людини і виступає засобом збереження усього духовного потенціалу людини), дискурсоцентризму (як альтернативного антропоцентризму: людина є творцем і користувачем мови і водночас мова у “вигляді численних дискурсивних практик конструює різні світи людської життєдіяльності, спотворюючи реальний світ...” (с. 41), людина є “невільником мови” і “господарем мови” водночас; принцип дискурсоцентризму пов’язаний мовоцентризмом, проголошеним ще В. фон Гумбольдтом), функціоналізму (сприйняття об’єкта в його взаємодії із середовищем як діяльності, функціонування системи; тому функціоналізм реалізується в таких принципах: діяльнісність (мова як джерело, посередник); телеологічність (цілеспрямованість мовної діяльності); асиметрія системи і середовища; онтологічний дуалізм; релятивний антропоцентризм); етноцентризму (розгляд мови як конвенційної символічної системи, що фіксує риси характеру, ментальності, культури певного етносу, його світогляд, систему цінностей, норм поведінки, традицій, звичаїв, обрядів, міфів,

вірувань, забобонів тощо); псинетичності (дослідження мови з урахуванням інших, ніж мислення, смислопороджувальних механізмів свідомості людини (відчуттів, почуттів, інтуїції, трансценденції, колективного позасвідомого); діалогійність (аналіз мовної діяльності в системі взаємної детермінованості різних складників). Останнім підрозділом першого розділу виступає розгляд загальних та лінгвістичних методів дослідження (с.48-64), де прокоментовано специфіку загальних методів спостереження, індукції, дедукції, гіпотези, аналізу й синтезу, порівняння, формалізації, ідеалізації, експерименту, фальсифікації як навмисному висуненні хибної гіпотези, моделювання, а з-поміж лінгвістичних методів охарактеризовано порівняльно-історичний (внутрішня та зовнішня реконструкція) метод, методика лінгвогеографії (лінгвогеографічний метод), структурний метод (опозиційний, дистрибутивний, трансформаційний, компонентний, ланцюжковий аналіз та аналіз безпосередніх складників, структурна методика комутації), функційний і конструктивний методи, типологічний і зіставний методи з простеженням їхньої корелятивності з відповідними науково-лінгвістичними парадигмами, окремо розкрито описовий метод як міжпарадигмальний. Завершує ж розділ список літератури з проблем методології загалом та лінгвістичної методології (с. 64-69) з евристичними питаннями і творчими завданнями, що спрямовані на творче застосування сприйнятого (пор. “Охарактеризуйте методи, які ви використовуєте в дипломній (магістерській) роботі” (с. 69). Підсумковою тезою цього розділу можуть постати слова І. Сусова про те, що сьогодні все ємніше “говоримо ... про мову як форму, спосіб життєдіяльності людини, спосіб вербалізації людського досвіду і його усвідомлення, спосіб вираження особистості й організації міжособистісного спілкування у процесі спільної діяльності людей. Від об’єктивізованого, деперсоналізованого, предметного представлення мови ми поступово переходимо до її особистісного, діяльнісного розуміння” [Сузов И.П. Личность как субъект языкового общения // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Изд-во Калининск. ун-та, 1989. – С. 9]. Цьому баченню мови і підпорядковані сучасні методи лінгвістичних досліджень.

Другий розділ “Семасіологія” (він перегукується з розділом “Проблеми сучасної семасіології” з попереднього навчального посібника “Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд)” (К.: Видавництво Українського фісоціологічного центру, 1999. – 148 с.)), що охоплює розгляд історії становлення, предмета, об’єкта і завдань семасіології; з’ясування напрямів семантики з простеженням специфіки логічної семантики: теорії референції і теорії смислу, семантики можливих світів; висвітлення специфіки розгляду проблеми значення, корелятивності / некорелятивності значення і смислу; характеристики стану вивчення семантичної структури слова; розгляд проблеми співвідношення семантичної валентності та сполучуваності; аналіз стану вивчення семантичного узгодження, а також ґрунтовну характеристику проблеми метафори і метонімії в сучасній лінгвістиці, висвітлення методів семасіології і под. Досить вичерпно охарактеризовано різні теоретичні підходи до а) тлумачення значення: онтологічний, ґносеологічний, логічний, реляційний, семіотично-реляційний, психологічний, інформаційний, енциклопедичний та можливість їхнього об’єднання, за Л. Васильєвим, у два напрями тлумачення значення: 1) як психологічної сутності і 2) як реляційної сутності; б) способи моделювання значення (пор. думку Т. де Мауро про те, що “Значення – це енграма або відкладене в пам’яті” (с. 81)); в) причини відсутності термінологічно усталеного тлумачення значення (методологічна, термінологічна, невизначеність предмета семасіології – від обмеження тільки словом до охоплення мовних одиниць усіх ярусів, протиріччя між індивідуальним та конвенційним змістом, особливості розмежування в значенні мовно-системного й мовленнєвого характеру, наслідком чого постає встановлення диференційних ознак значення і смислу); г) визначення типології значення. Значну увагу приділено і тлумаченню семантичної структури слова (в логічному аспекті складається з денотата, сигніфіката, конотата) та характеристиці семантичної структури полісемантів, пор. співвідношення понять **лексема**, **лексико-семантичний варіант**, **семантема**, **сема** і **семема**. Проблема семантичного узгодження і семантичної валентності та сполучуваності (с. 94-96) розглянута крізь призму співвідношення / неспіввідношення понять валентності і сполучуваності та кваліфікації типів валентності як здатності мовної

одиниці сполучуватися з іншими такими самими одиницями. Шкода, що не враховано праць французького дослідника Л. Теньєра (свого часу він навіть виголошував кілька лекцій в Інституті наукової мови в м. Києві), який по суті сформулював теорії валентності з розмежуванням актантних і сирконстантних ролей та окресленням семантичного групування одно-, дво-, три- і почасти чотирьохвалентних дієслів-предикатів. Тому стверджується, що поняття валентності увів С.Д. Кацнельсон, що, очевидно, має підстави тільки для вітчизняної лінгвістики.

Привабливим постає розгляд проблеми метафори в лінгвістиці, що прокоментована в логіко-філософському, логіко-психологічному, психологічному, лінгвістичному (лексико-семантичному), когнітивному аспектах, та проблеми метонімії з простеженням напрямів розмежування метафори і метонімії. З-поміж методів семасіології авторка зупинилася на компонентному, дистрибутивному, контекстологічному, кластерному аналізах, з'ясуванні особливостей методики асоціативному експерименту з окресленням специфіки методики семантичного диференціала (почасти градуального шкалювання), з'ясовано особливості семантичного моделювання (семантичні поля, семантична сітка), лінгвостатистичного експерименту.

У третьому розділі “Лінгвосеміотика й ономасіологія” (с. 120-187) проаналізовано об'єкт, предмет і становлення лінгвосеміотики (с. 120-122) та об'єкт, предмет й основні завдання ономасіології (с. 139-145), розкрито підходи до встановлення специфіки мовного знака, його природи й типології, визначено моделі семіозису (семіотичний (концептуальний, епістемологічний) трикутник К. Огдена й А. Ричардса; трикутник Г. Фреге; тріада Ч. Пірса, п'ятикомпонентна схема Ч. Моррриса; пор. також трикутник С. Ульмана, В. Звєгінцева, І. Распопова; піраміду М. Алефіренка, трапецію Л. Новикова, психосеміотичний тетраєдр Ф. Василюка (с. 130-132)), прокоментована п'ять лінгвосеміотичних питань: а) характер зв'язку мовного знака з позначенням (відображальний чи репрезентативний); б) що заміщує мовний знак: річ, предмет, поняття чи концепт; в) яким постає зв'язок знака й позначеного – природним чи конвенційним (довільним); г) опозиція довільності й не випадковості мовного знака в мовній системі, тобто його мотивованість / немотивованість іншими знаками мови;

д) довільний чи детермінований характер вибору мотиватора знака в мовній системі (с. 133-138). У розгляді з'ясування природи номінації повинен постати ґрунтовний аналіз послідовності операцій свідомості, “що опосередкують семіотичне поєднання позначуваного зі знаком з урахуванням семантики, синтактики та прагматики як трьох вимірів семіозису” (с. 145). Основним різновидом такого аналізу запропоновано **модель породження номінативної одиниці**, що виступає формалізованою абстрактною схемою процесу надання певному предмету чи поняттю, , яке має або не має відповідника в реальному світі, відповідного позначення, що стає надбанням колективної мовної свідомості й мовлення (с. 145). Авторка приєднується до думки про необхідність розгляду номінативного процесу згідно з визначальним постулатом когнітивної науки вивчати мову “в широкому контексті моделювання свідомості” (Гиздатов Г.Г. Когнитивные модели в речевой деятельности. – Алматы, 1997. – С. 11), що уможливорює вирішення в моделі породження номінативних одиниць таких етапів: I – аперцепції (психонетичний), II – інтеріоризації (когнітивний), III – внутрішнього програмування (превербальний), IV – селекції (номінативно-вербальний), V – парадигматизації і синтагматизації (системно-функційний) (с. 147). Усе це дало підстави для опису принципів когнітивно-ономасіологічного аналізу номінативних одиниць, що ґрунтується на новому опрацьованому дослідницею **когнітивно-ономасіологічному аналізі**, ”метою якого є встановлення типу мотивації номінативних одиниць” (с. 152). Суттєвою постає в цьому вимірі інтерпретація ономасіологічної структури (перший етап такого аналізу), реконструкція мотиваційної бази шляхом моделювання структури знань про позначене (проектування ономасіологічної структури на модель ментально-психонетичного комплексу). Логічним продовженням цього розгляду постає аналіз проблеми мотивації у словотворі й ономасіології (с. 156-180), де запропоновано нове трактування мотивації “як наскрізної лінгвопсихоментальної операції формування ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості” (с. 160), внаслідок чого диференційовано пропозиційний з гіперогіпонімічним, еквонімічним, категорійним,

опозитивним і предикатно-аргументним різновидами, асоціативно-термінальним зі структурно-метафоричним, дифузно-метафоричним, гештальтним, архетипним різновидами, модусний (базовими постають типи оцінок; пор. також змішаний тип мотивації), концептуально-інтеграційний, міфологічний різновиди мотивації.

Грунтовно розглянуто проблеми сучасної психолінгвістики в однойменному четвертому розділі (с. 188-251), де охарактеризовано витоки, об'єкт, предмет цього напрямку, простежено еволюцію американської (дескриптивізм, генеративізм) та радянської психолінгвістики, далі прокоментовано проблеми породження (продукування) мовлення / сприйняття й розуміння мовлення та тексту, онтогенезу мовлення, зосереджено увагу на проблемі пам'яті у психолінгвістиці (пам'ять – знання – компетенція) і проблемі ментального лексикону. Сучасна психолінгвістика в основній своїй дослідницькій процедурності ґрунтується на асоціативності і вияві останньої, тому й знайшло висвітлення проведення асоціативного експерименту. Характеристика внутрішньої структури та міждисциплінарних зв'язків психолінгвістики уможливила виділення психолінгвістики мовленнєвої діяльності (породження і сприйняття мовлення; психолінгвістику мовної здатності / спроможності (проблеми психосемантики, внутрішнього лексикону, мовної свідомості, асоціативної граматики); вікової психолінгвістики (виникнення й розвиток мовної здатності); нейропсихолінгвістики (дослідження зв'язків мовної здатності, пам'яті, мовленнєвої діяльності людини з функціями головного мозку, нейронною мережею, нейрофізіологічними механізмами); патопсихолінгвістики (дослідження діагностики й мовленнєвої симптоматики психічних захворювань із патологією мовлення в умовах несформованості або розпаду особистості); етнопсихолінгвістика (аналіз співвідношення мови і психології народу, формул психологічної ментальності і под.); лінгвістична гендерологія (розгляд особливостей мовної діяльності особистості з урахуванням усталених у суспільстві норм розмежування соціальних ролей, статусів з урахуванням статевої приналежності); нейролінгвістичного програмування, судової лінгвістики і мовного впливу. Останні більший стосунок мають до проблем прикладної лінгвістики, але в широкому розумінні терміна *прикладний*.

П'ятий розділ концентрує увагу на проблем сучасної етнолінгвістики та сучасної лінгвокультурології (с. 252-315), де послідовно з'ясовано витоки етнолінгвістики і лінгвокультурології з простеженням проблеми етносу, його ознак та етнічної ідеоетнічності в етнолінгвістиці, охарактеризовано предмет та об'єкт етнолінгвістики, статус останньої з-поміж інших наукових галузей і лінгвістичних дисциплін. Значну увагу приділено гіпотезі лінгвістичної відносності з окресленням її слабких варіантів та альтернативних теорій співвідношення мови та мислення (етнічної свідомості) і психологічним параметрам етнічної ідеоетнічності (с. 272-278), де авторка подає дефініції **етнічного характеру**, **етнічного темперанту**, **етносвідомості** (її складником постає *етнічний (національний) менталітет* або *ментальність*, де знаковими є константи культури, що “несуть культурно ціннісну інформацію та представлені у знакових продуктах культури, зокрема, в текстах, явищах природної мови” (с. 274)). Констатовано, що в сучасних етнолінгвістиці та лінгвокультурології константи культури здебільшого ототоженні з концептами як осмисленими структурами свідомості (пор., наприклад, у словнику Ю. Степанова [Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001. – 990 с.] проаналізовано 37 базових і 20 похідних констант культури і зміст констант культури розкрито шляхом простеження їхньої вербалізації в етнотекстах письменників, філософів, науковців, у мовленні пересічних членів соціуму, виведення етимологічної внутрішньої форми ключових лексем. О.О. Селіванова вважає, що розгляд констант культури необхідно зреалізовувати з уруванням архетипів колективного позасвідомого). Колективне позасвідоме етносу кваліфіковано як успадкована й незмінна сукупність психічних процесів, що тільки виявляються у свідомості і зумовлені родовою пам'яттю людини, не постаючи сферою свідомості.

Проблеми співвідношення мови й культури (с. 278-283), культурної ідентичності (с. 283-299) розглянуто крізь призму характеристики культури та проблеми її дефінування, встановленням особливостей співвідношення мови і культури. Цілком мотивованим виступає твердження, що належність людини до певного етносу визначається культурними параметрами ідентифікації, тобто етнічність пов'язана з культурною

ідентичністю (с. 283). У силу цього важливим є тлумачення етнокультурної компетенції як системи знань етнічної культури, що зумовлюють всі види діяльності людини (с. 284). Складниками останньої виступають: 1) культурні настанови; 2) культурні цінності; 3) культурні норми; 4) категорії “культурної граматики” (час, ритм життя, контекст, простір і швидкість поширення інформації. Для адекватного розуміння проблеми культурної ідентичності охарактеризовано також поняття культурно-мовної компетенції як складник етнокультурної компетенції, одиницями якої постають культурні стереотипи. З останніми пов’язані прецедентні феномени з когнітивними та вербальними ярусами вияву.

Проблеми інкультурації й акультурації, культурного шоку (с. 300-303), міжкультурної комунікації (с. 303-307) з’ясовано з послідовним аналізом рівнів інкультурації (дитинство і зрілість (М. Херсковіц)), способів передачі культурної інформації (вертикальна, горизонтальна і непряма трансмісія) і тлумаченням акультурації як процесу засвоєння людиною чужої культури, адаптації до нових культурних умов (див. також: [Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. – К.: Довіра, 2007. – 205 с.]) і “комунікативного шоку” як різкого усвідомлення розходження в нормах, традиціях спілкування народів. Цілковито мотивовано це продовжено в розгляді проблем міжкультурної комунікації, оскільки остання є інформаційним обміном співрозмовників, належних до різних культур (с. 303).

Розділ “Соціолінгвістика” (с. 316-364) акумулює в собі простеження основних етапів становлення і розвитку соціолінгвістики, характеристику основних напрямів соціолінгвістичних досліджень, розгляд проблем соціальної диференціації мов, форм існування, соціальних різновидів мов і форми міксації мов; мовної ситуації, мовних контактів, диглосії і білінгвізму (полілінгвізму); мовної норми та варіативності; колективного вибору мови і мовної політики; мови і влади. Ґрунтовно прокоментовано основні поняття соціолінгвістики, з-поміж яких знаковими постають: форма існування мови, літературна мова (стандарт), народно-розмовна мова, діалект, наріччя, койне (інтердіалект), соціолект (соціальний різновид мови) – жаргон та арго, форми міксації мов – піджипи і креоли, мовна ситуація, мовний

контакт, диглосія, білінгвізм (полілінгвізм), напівмовність, інтерференція, інтракаліція (вплив на рідне мовлення білінгвів елементів різних ярусів нерідної мови, якою він володіє, що сприймається як іншомовний акцент (с. 344)), мовний союз, мовна норма і мовна варіативність. Проблеми колективного вибору мови і мовної політики розглянуто з опертям на основні аспекти або вектори мовної політики, простеження особливостей реалізації мовного планування, мовного конфлікту (основу складають окремі форми міжетнічних взаємин: геноцид, апартеїд, сегрегація й дискримінація). У цьому розділі варто було зупинитися на соціолінгвістичній класифікації мов, яку обґрунтував О.Б. Ткаченко (див.: [Ткаченко О.Б. Соціолінгвістична класифікація мов у її слов'янській специфіці й динаміці // Мовознавство. – 2003. – № 2-3. – С. 3-13] і в якій з'ясовано основні / несонівні соціолінгвістичні типи живих і мертвих мов. Варто також було, хоча б побіжно, охарактеризувати поняття *суржика* та його співвідношення з іншими категорійними соціолінгвістичними величинами (див., наприклад: [Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії: вид. 2-е, випр. і доп. / А.П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», ДонНУ, 2007. – С. 183-187; Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л.Т. Масенко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – С. 104-115]).

Водночас охарактеризовано особливості розвитку політичної лінгвістики (с. 352-355), що постала внаслідок вивчення мови націонал-соціалізму, тоталітарного дискурсу СРСР й антитоталітарного дискурсу як мовлення мовного спротиву; інтерлінгвістики (с. 355-357), що особливо є актуальним, оскільки проблеми створення “ідеальних” мов-посередників хвилюють науковців здавна, а в сучасному вимірі це питання посилилося необхідністю створення і вдосконалення *мов комп'ютерного програмування*, з'ясування концептуального виміру міжнародних природних мов та ін.

Політична лінгвістика сьогодні має такі напрями: а) дескриптивний (дослідження мовної поведінки політиків, змісту політичних текстів); б) теорія і методика еміричного вивчення відношень між дискурсом і соціальним та культурним станом суспільства; в) когнітивний (моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації; аналіз ключових концептів

політичного дискурсу (див., наприклад: [Чернявская В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия / В.Е. Чернявская. – М.: Флинта : Наука, 2006. – 136 с.]); встановлення ментальних моделей, мотивованих ідеологією влади; аналіз впливу боротьби дискурсів й ідеологій на мову і под.).

Досить ємний і змістово насичений сьомий розділ, присвячений проблемам когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології (с. 365-429), де охарактеризовано предмет, об'єкт, витоки когнітивної лінгвістики (с. 365-370), завдання, принципи й напрями цього напрямку (с. 370-377), з'ясовано основні виміри проблеми категоризації в когнітивній лінгвістиці (с. 377-382), проаналізовано принципи і проблеми когнітивної семантики (с. 382-389), прокоментовано проблему структур репрезентації знань (с. 390-403). Окремо розглянуто лінгвоконцептуологію, що сьогодні інтенсивно розвивається (с. 403-409), авторка зупинилася і на проблемі концепту в сучасній лінгвістиці (с. 409-418) і методиці концептуального аналізу (с. 419-421). Стрижневою тезою є думка про те, що основними джерелами когнітивної лінгвістики й науки є комп'ютерна наука та її лінгвістична галузь, спрямована на опрацювання автоматизованих методів зберігання, опрацювання та використання лінгвістичних знань й інформації, вираженої знаками природної мови (с. 367), що й зумовлює інтенсифікацію пошуків у цій царині; і когнітивна психологія, орієнтована на аналіз пізнавальних процесів людини (сприйняття, пам'ять, увага, мислення, планування діяльності, навчання тощо). Ці два основні джерела і мотивували постання когнітивізму як першого етапу когнітології і конекціонізму – як другого етапу когнітивних студій (усі форми знання постають у вигляді сітки вузлів і зв'язків між ними, а вузли – це поняття, пропозиції, фрейми), сучасні пошуки за активізували постання модуляризму (передбачає наявність у мовленнєвому механізмі людини низки незалежних і автономно чинних систем опрацювання вихідної інформації – модулів) і гібридного принципу – як компромісу між конекціонізмом та модуляризмом; заперечення ж модуляризму мотивувало вияв холізму, за яким людська свідомість розглядається як цілісна функційна система, де мова є епіфеноменом когніції. Інтегрування когнітивної лінгвістики з традиційними та новими галузями мовознавства зумовило виникнення її перспективних напрямів типу

когнітивна фонетика, когнітивна семасіологія і ономасіологія, когнітивні аспекти граматики і под.

З проблемами категоризації в когнітивній лінгвістиці пов'язані не менш знакові проблеми прототипної семантики, де прототип витлумачено як мисленнєвий корелят найкращого зразка певного класу об'єктів (Л. Вітгенштейн). У сучасному вимірі когнітивної семантики однією з провідних є концепція **когнітивної граматики** Р. Ленекера (вивчає когнітивне підґрунтя граматики мови, зокрема, частиномовної диференціації та категоризації, глибинних відмінків як універсальних категорій мов, синтаксичних структур і под.) і **теорія ментальних просторів** (за якою, ментальний простір – це гіпотетичне середовище мислення й концептуалізації, що відображає уявний стан справ і не проєктоване на об'єктивний світ, але актуалізоване в умовах пізнавальної взаємодії суб'єкта зі світом, зокрема, у процесі породження або сприйняття повідомлення (с. 385)). Взаємодія ментальних просторів зумовлює їхню інтеграцію (Ж. Фоконьє і М. Тернер), що й стало вихідною тезою постановки **теорії інтеграції**, що ґрунтується на наявності в людини образного мислення, яке зумовлює встановлення зв'язку між ментальними просторами. О. Селіванова вважає за можливе віднесення до когнітивної семантики і **концепції семантичних примітивів** (список семантичних примітивів А. Вежбицької, яка найбільш ґрунтовно опрацювала цю концепцію, є динамічним – від 13 (згодом скорочений до 10) до 27 / 56 (с. 388-389)). Очевидно, ця концепція пов'язана з особливостями вроджених ідей та їхнього майбутнього застосування особистістю, внаслідок чого у когнітивній лінгвістиці такою актуальною є проблема структур репрезентації знань, де особливо важливим є моделювання таких структур. З-поміж такого моделювання можна вирізнити: **пропозиційне** (пор. проблему співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в реченні і можливість належності суб'єктивного до пропозиції (праці Н. Арутюнової, І. Вихованця та ін.), встановлення предикатно-аргументної структури / предикатно-актантної рамки (Ч. Філлмор, В. Богданов та ін. – від 6/7 ролей у Ч. Філлмора до 25 (у Ю. Апресяна), 100 (у Н. Леонтьєвої); **фреймове** (інколи його розглядають як різновид пропозиційного), **фреймове семантичне**. З-поміж фреймів розмежовують (за М. Мінським) динамічні (відображають перебіг подій і поділяються на сценарії – стандартні

типові ситуації і плани – встановлюють логічні причиново-наслідкові зв'язки між сценаріями) і статичні (відображають стани). Оскільки цей напрям охоплює низку підходів і кваліфікацій, то О. Селіванова наголошує, що “Одні дослідники називають різновидами фреймів схему, скрипт, сцену, сценарій, когнітивну модель; інші протиставляють фрейму як структури репрезентації знань коделям скрипту, сценарію та схеми як структури репрезентації процедурних знань” (с. 400).

З констатації, що наприкінці 90-х р. ХХ ст. у складі когнітивної лінгвістики виокремилася нова галузь – **лінгвоконцептологія** розпочато розгляд основних понять та завдань цього напрямку, де основним поняттям виступає концептуалізація, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти; поняттєва класифікація. Складником концептуалізації є *концепти* – інформаційні структури свідомості. Дискусійними питаннями проблеми концептуалізації є первинність чи вторинність цього процесу щодо засвоєння мови у філогенезі й онтогенезі. У цьому розрізі надзвичайно актуальним постає встановлення диференційних ознак когнітивно-національного простору, когнітивно-корпоративної / когнітивно-соціальної бази та когнітивно-індивідуального виміру. Тому у межах концептуальної системи виокремлюють концептуальні сфери, або домени (с. 406), де фрагментом концептосистеми є **концептуальна картина світу**, в розрізі якої надзвичайно суттєвим постає простеження глобалізаційних тенденцій в національно-концептуальних картинах світу, з одного боку, і з'ясування тих змін, що відбуваються в національно-когнітивних картинах світу внаслідок зміни кліматичних умов (пор. з'яву таких реалій, яких ніколи не було, в народів Крайньої Півночі), з іншого. Усе це дозволило О. Селівановій окреслити коли питань, що постають важливим для розкриття природи концепту: 1) співвідношення концепту, поняття і значення; 2) рівень і ступінь залежності концепту від мовної вербалізації; 3) кваліфікація концепту за його належністю певному суб'єктові концептуалізації індивіду, групі, етносу, людству; 4) структура концепту; 5) типологія концептів (див. огляд літератури з проблем концептології [Щербін В. Українська концептологія і концептографія: погляд із Білорусі // Українська мова. – 2008. – Ч. 3.

– С. 26-40]; зі структури концепту [Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе *концепт* // Українська мова. – 2006. – Ч. 3. – С. 67-79]; з питань концептуалізації і категоризації [Єрмоленко С.С. Мовльне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць / С.С. Єрмоленко. – К.: Вид. Дім Дмитра Бурого, 2006. – 384 с.; Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / М.В. Скаб. – Чернівці: Рута, 2008. – 560 с.].

Граматичні теорії й основні проблеми, пов'язані з ними, розглянуто у восьмому розділі (с. 430-481). Тут знайшли висвітлення напрями та проблеми частиномовної класифікації (с. 432-443), проблеми функційної граматики з простеженням аспектів дослідження (с. 443-453), окреслено основні напрями і проблеми синтаксичних студій, у тому числі і проблем когнітивного синтаксису (с. 453-475). У розгляді проблем частиномовної класифікації О. Селіванова прагне простежити особливості застосування тих чи інших принципів, критеріїв у кваліфікації частиномовної приналежності, тому ґрунтовно розглядає постулати логічного (найпошлідовніше застосований у граматиці Пор-Рояля А. Арно та К. Лансло, певною мірою його дотримувався О. Єсперсен, І. Мещанінов та ін.), що згодом розвинувся в логіко-семантичний; психологічного (І. Бодуен де Куртене, О. Потєбня та ін.), формально-граматичного (П. Фортунатов, О. Пешковський, Л. Щєрба та ін.), лексико-граматичного (В. Виноградов, О. Смирницький та ін.), власне-синтаксичного (К. Бюлер та ін.), функційно-синтаксичного (витоки в Дж. Лайонза, С. Кацнельсона, згодом праці О. Кубрякової та ін.), когнітивного (О. Кубрякова), пізніше когнітивний і функційний принцип поєднано (О. Кубрякова та ін.). Проблема частиномовної класифікації є актуальною в силу того, що вона в своїй іпостасі замкнута на закономірності категоризації і концептуалізації, тому, на думку О. Селіванової, “тільки синтез функціонального й когнітивного принципів може розв'язати питання критеріїв виокремлення частин мови” (с. 439). Такий синтез може ґрунтуватися на тому, що а) частини мови і граматичні категорії повинні розглядатися в аспекті моделювання свідомості, як вектори внутрішнього лексикону; б) частини мови не мають одно-однозначної когнітивної відповідності; 3) частина мови охоплює основний значеннєвий інваріант та інші інваріантні значення, “підведені під її дах”; в) різна кількість частин мови у

мовах світу зумовлена і специфікою закладених в етносвідомості інваріантів, й особливостями системи регулярних форм мови тощо, оскільки вона дозволяє поглянути на частиномовне тло як співвідношення ядра, напівпериферії і периферії, що цілком реально проаналізувати за однією частиною мови і за усією системою частин мови (пор. праці О. Есперсена, І. Вихованця та ін.). Цілком мотивованою є теза про можливість розгляду частин мови як функційно-граматичних полів, але ця можливість ніякою мірою не вирішує питання стрижневих і супровідних принципів частиномовної класифікації.

Проблеми функційної граматики розглянуто в розрізі становлення самого напрямку та співвідношення тих чи інших теорій у загальному вимірі, зосереджено увагу на особливостях функціоналізму *Празького лінгвістичного гуртка* ("цільове призначення мови"); *лондонської школи* (ситуаційна й соціальна адаптація мовних одиниць щодо середовища й мовної особистості); *жєневської школи* (функційна траспозиція як категорійний перехід мовних одиниць); *французької школи* (опис варіативності функцій різних граматичних одиниць) та функційні дослідження в Німеччині, американській лінгвістиці (референційно-рольова граматики Р. ван Валіна), радянській і пострадянській лінгвістиці (праці О. Бондарка та його послідовників; дослідження з функційного синтаксису Н. Слюсарєвої, Г. Золотової, М. Всеволодової та ін.). Суттєвим постає з'ясування основних понять функційної лінгвістики, до яких належать функційно-семантична категорія, функційно-семантичне поле тощо, та окреслення понять ядра і периферії. У цьому розрізі варто було б ширше охопити розмаїття функційних граматики у версіях О. Бондарка, С. Діка, Х. Яхнова, М. Шелякіна, Г. Золотової, М. Всеволодової, З. Новоженової, А. Мустайокі, І. Вихованця, те саме почасти стосується й функційної класифікації частин мови за версіями А. Шайкевича, Ц. Перникарьського, М. Гроховського, Ю. Левицького, П. Чеснокова та ін. (див.: [Киклевич А. Притяжение языка. – Т. 2: Функциональная лингвистика / А. Киклевич. – Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurskiego, 2008. – 391 с.]).

З-поміж основних напрямів дослідження синтаксису простежено особливості логічного, психологічного, формально-граматичного, психологічного, функційно-семантичного,

генеративного, комунікативного, стилістичного, когнітивного підходів до аналізу синтаксичних явищ, а серед проблем наголошено на проблемі кваліфікації основної синтаксичної одиниці як визначальній. Крізь цю проблему зроблено спробу охарактеризувати сучасні проблеми визначення системно-мовного статусу речення, з'ясування семантичної, синтаксичної, комунікативної, прагматичної структури речення, співвідношення синтагматики і парадигматики, актуальність проблеми предикативності, співвідношення останньої з предикатності, приділено також увагу проблемі синтаксичного зв'язку та кваліфікації його різновидів (хоча чомусь ні інтродуктивний, ні дуплексивний, ні ціла низка інших форм синтаксичного зв'язку навіть не згадано; те саме стосується і праць видатного українського граматикиста О. Мельничука, синтаксичні погляди якого на внутрішньо- і зовнішньосинтаксичну організацію речення набагато десятиліть випередили свій час). У характеристиці складного речення варто було, хоча б побіжно, згадати актуальну проблему співвідношення складного речення і складної синтаксичної конструкції, складного речення і періоду тощо. Творчо й оригінально написано підрозділ про когнітивний синтаксис. Його опертям постають попередні праці О. Селіванової з проблем когнітивної ономаціології та ін. Функційний аспект розгляду речення сьогодні досить активно опрацьовує також і А. Кіклевич (див.: [Kiklewicz A. Podstawy składni funkcjonalnej / A. Kiklewicz. – Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurskiego, 2006. – 391 s.] та ін.).

Проблеми лінгвістики тексту розглянуто в однойменному дев'ятому розділі (с. 482-549), де проаналізовано методи дослідження тексту (с. 531-541), розкрито предмет, об'єкт (с. 482-485), напрями лінгвістичного студіювання тексту і проблему дефінування тексту і текстами (с. 485-495), проаналізовано проблему категорійної ієрархії і типології текстових категорій (с. 495-517) зі з'ясуванням диференційних ознак контексту (с. 517-520), розкриттям особливостей імпліцитного плану тексту (с. 520-525), розглядом проблем інтерпретації тексту та окресленням статусу герменевтики і встановленням ознак герменевтичної техніки (с. 525-531). Сучасні студії лінгвістики тексту настільки розмаїті, що практично і теоретично їх охопити неможливо (див., наприклад: [Загнітко А. Лінгвістика тексту: теорія і практикум: вид.

2-е, випр. і доп. / А. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 313, 24 с.]. У більшості технологічних аспектів цей розділ ґрунтується на попередніх студіюваннях О. Селиванової [Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К.: ЦУЛ, “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с.]. Сучасна лінгвістика тексту, крім усталених проблем рівневої організації тексту, співвідношення смислових і структурних блоків, аналізу імплікативних і локумних площин, вимагає заглиблення в особливості міжреченневих (використання поняття *речення* в цьому разі є умовним, оскільки говориться про висловлення) внутрішньотекстових синтаксичних зв’язків (ланцюговий, паралельний та ін. – як вияв категорії когезії і ширше), внутрішньотекстових міжреченневих смислових відношень (аргументні і под.), простеження поняттєво-категорійного апарату (пор. оперування терміном *висловлення* на позначення окремого речення-висловлення, складного синтаксичного цілого – висловлення, усього твору – висловлення (див.: [Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории / А.Ф. Папина. – М.: ЕдиториалУРСС, 2002. – 368 с.]), розкриття специфіку тексту як поєднання різних світів. “мови у мові” [Мойсієнко А. Мова як світ світів. Поетика текстових структур / А. Мойсієнко. – Умань: Вид-во Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2008. – 280 с.; Мойсієнко А.К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша / А.К. Мойсієнко. – К.: Вид-во “Сталь”, 2006. – 304 с.]. Очевидно, сучасні виміри герменевтики вимагають її окремішнього розгляду з простеженням усталеної моделі рецензованого підручника: предмета, об’єкта, завдань, особливостей становлення та основних етапів розвитку, визначенням поняттєво-категорійного апарату, тим паче, що в межах літературознавства теоретичні і прикладні герменевтичні студії активно розвиваються (див., наприклад: [Квіт С. Основи герменевтики: навч. посібник / С. Квіт. – К.: Вид-дім «КМ Академія», 2003. – 192 с.] та ін.). Герменевтика містить три основні складники: *subtilitas intelligendi* – розуміння, *subtilitas explicandi* – тлумачення, *subtilitas applicandi* – застосування, тому вичерпний аналіз проблем лінгвістичної герменевтики може ґрунтуватися на окресленнях технологій пошуку прихованого

смислу, встановлення осягів редукування вторинного смислу й інтерпретації первинного тощо.

Проблеми комунікативної лінгвістики розглянуто в десятому розділі з відповідною назвою (с. 550-639), у межах якого з'ясовано предмет, об'єкт та особливості становлення цього напрямку (с. 550-558), охарактеризовано систему одиниць комунікативної лінгвістики та розкрито актуальність проблеми теорії мовленнєвих актів (с. 558-567), висвітлено ступінь опрацювання проблеми комунікативної ситуації, комунікативного акту, дискурсу (с. 567-573) та проблеми моделювання комунікативних ситуацій (с. 573-593), зінтерпретовано висвітлення в сучасній літературі складників комунікативної ситуації як дискурсу (с. 593-602), подано аналіз сучасної лінгвопрагматики (с. 602-612) та законів і правил комунікативної взаємодії (с. 612-616), критично осмислено теорію мовленнєвих жанрів та розглянуто особливості розвитку сучасної лінгвістичної генології (с. 616-622); окремо проаналізовано паравербальні засоби мовної комунікації та закономірності становлення і сучасного стану паралінгвістики (с. 622-625); з'ясовано також проблеми сучасної дискурсології (с. 625-631). Розділ надзвичайно насичений, оскільки спрямований на аналіз таких сучасних лінгвістичних теорій, кожна з яких претендує на окремішність, пор. прагматика, лінгвістична генологія, паралінгвістика і под. Охопити увесь обшир заявлених проблем надзвичайно складно, але авторка знайшла досить вдалий шлях – конспективно окреслити кожену теорію і запропонувати власне бачення того загалу проблем, що сьогодні постають надактуальними. Через загальну типологію комунікації (за Е. Атаяном), вирізвивши активну гетерокомунікацію, аутокомунікацію, пасивну псевдоадресацію, псевдоспілкування, інтрасуб'єктну аутокомунікацію з констатацією різновидів комунікації за способом знакового оформлення, за способом адресованості, за кількістю учасників комунікації, за можливістю інверсування комунікативних ролей, за функцією, за ступенем офіційності, за формою, за принципом істинності, О. Селіванова наголошує, що **“мінімальною одиницею дискурсу слід визнати мовленнєвий акт – мовленнєву взаємодію мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення в ході**

спілкування” (с. 559); такий мовленнєвий акт поєднує в собі і знаковий статус, і наміри мовця, реакцію адресата і под. Мовленнєві акти у свої сукупності постають предметом *теорії мовленнєвих актів*, що активно розвивається.

У розгляді проблеми моделювання комунікативної ситуації (дискурсу) наголошено, що попередниками таких моделей поставали семіотичні трикутники Г. Фреге, К. Огдена й А. Річардса, чотирикомпонентна модель Ч. Пірса і п'ятикомпонентна схема Ч. Морріса. Вичерпно розкрито модель К. Бюлера, технічну модель передачі інформації У. Вівера та К. Шеннона, модель Р. Якобсона (грунтовно розкрито суперечливі моменти цієї ємної моделі), інформаційні моделі комунікації, що продовжили й удосконалили модель У. Вівера та К. Шеннона, – це модель У. Еко, І. Гальперіна та ін.; модель художньої комунікації Ю. Лотмана, прагмалінгвістичну модель Е. Атаяна, прагмалінгвістичну модель І. Сусова, прагмалінгвістичну модель І. Шевченко, діалогічну модель текстової комунікації О. Селіванової з виявом основних асектів діалогічності: гносеологічного, мовного, культурно-історичного, комунікативного (ці аспекти доповнюються внутрішньорефлексивністю, наадресатністю та ін.). На думку, авторки, модель дискурсу обов'язково повинна враховувати різні аспекти діалогічності, динамічну синергетичну природу комунікативної ситуації, дискретність фаз породження й інтерпретації, асиметрію змістів, закладених адресантом та інтерпретованих адресатом, самостійне життя тексту в семіотичному просторі. Така модель охоплює кілька функційних систем – модуль адресанта, модуль адресата, модуль тексту, модуль інтеріоризованого буття, модуль семіотичного універсуму культури (с. 592-593). Процесуальним компонентом будь-якої комунікативної ситуації виступає комунікативна взаємодія з відповідними аксіомами і параметрами (онтологічним, етнокультурним, когнітивним, семіотичним, прагматичним (особистісна налаштованість та умотивованість інтеракції комунікантів. Комунікативна взаємодія у своїх вимірах не виступає рівнорядною, що дозволяє вирізнити три основні її типи: 1) комунікативна кооперація, 2) комунікативний конфлікт, 3) комунікативне суперництво; водночас комунікативна взаємодія пов'язана з відповідними комунікативними стратегіями, що постають

складниками евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його організації і перебігу для досягнення певного кооперативного результату (с. 607). Комунікативна стратегія може бути реалізована у тих чи тих комунікативних тактиках (пор., наприклад: комунікативну конвергенцію і комунікативну дивергенцію).

Лінгвопрагматика і виступає тією галуззю комунікативної лінгвістики, що досліджує особливості комунікативної взаємодії. У сучасній лінгвопрагматиці опрацьовано закони і правила комунікативної взаємодії, в ній активізувалися когнітивний і функційний напрями.

Не менш проблемною постає *сучасна лінгвістична генологія*, в якій досить важливим виступає тлумачення мовленнєвого жанру, жанру дискурсу; здебільшого мовленнєвими жанрами вважають інваріантні зразки класів комунікативних ситуацій, яким властиві особливі складники (стандартні ознаки комунікативних статусів, інтенцій і стратегічних програм комунікантів; тематичний зміст і под.). Тому важливим постає встановлення інвентаря жанротвірних ознак, простеження типології мовленнєвих жанрів, що й зумовлює різні напрями генології (за В. Дементьєвим): власне-лінгвістичний (суто лінгвістичне вивчення жанрів), жанрознавство (прагматичний аналіз), комунікативний (мовленнєвий жанр як гібридна площина між мовою і мовленням), когнітивний (когнітивне моделювання жанрових зразків).

Паравербальні засоби та їхнє навантаження в комунікації досліджуються *паралінгвістикою*, що охоплює диференціацію паравербальних засобів за різними ознаками; опис паравербальних універсалій, етноунікалей й індивідуальних кінем; простеження онтогенезу і філогенезу паравербальних засобів та закономірностей їхньої вербалізації.

Дискурсологія як наука постає досить розмаїтою і методологічно і теоретично (підтвердження цього легко віднайти навіть у цьому і наступному випусках “Лінгвістичних студій”, де розділи з проблем дискурсології постають надзвичайно ємними). Інколи дискурсологію називають і *аналізом дискурсу*, де актуальними постають проблеми етнографічного, соціального, критичного, конверсаційного аналізу дискурсу.

Останній одинадцятий розділ присвячено проблемам прикладної лінгвістики (с. 640-711), де проаналізовано особливості прикладної фонетики (с. 644-648), розкрито специфіку становлення прикладної лінгвістики та розкрито її витoki (с. 640-644), окреслено прикладні напрями комп'ютерної лінгвістики (с. 648-660) та комп'ютерної лексикографії (с. 660-665), розкрито прикладні аспекти термінознавства (с. 665-667), охарактеризовано напрями розвитку корпусної лінгвістики (с. 667-670) та розбудови прикладного перекладознавства (с. 670-688), прокоментовано прикладне спрямування патопсихолінгвістики (с. 688-692), виявлено особливості розвитку судової (кримінальної) лінгвістики (с. 692-693) та нейролінгвістичного програмування (с. 693-702). О. Селіванова розкриває широке і вузьке розуміння прикладної лінгвістики, оскільки поряд з опрацюванням автоматизованих систем різних типів із активним залученням лінгвістичних знань, прикладна лінгвістика охоплює і патопсихолінгвістику, і судову (кримінальну), і методику навчання рідній й іноземній мові, і лінгвопроекування, і лінгвістику комунікативного впливу, і комп'ютерну лексикографію, і прескриптивну лінгвістику та ін. У розділі зроблено спробу осмислення широкого погляду на прикладну лінгвістику, тому шкода, що поза увагою дослідниці залишилися вагомні праці з прикладної лінгвістики Є. Карпіловської [Карпіловська Є.А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика: підручник / Є.А. Карпіловська. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с. (перший в Україні подібного типу підручник); Карпіловська Є.А. Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда з вершинами – омографічними коренями / Є.А. Карпіловська. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002. – 912 с.] та ін.

На жаль, у підручнику наявні окремі стилістичні і технічні огріхи: *лексикона* – замість *лексикону* (с. 439); *метода* – замість *методу* (с. 606, третій рядок знизу); зустрічаються окремі технічно-орфографічні помилки, пор.: ...*за типом члена речення, валентного предикату..* (с. 95) – замість *предиката*; *культурні установки* – замість *культурні настанови* (с. 284), інколи постає термін без його попереднього обґрунтування: *модуляризму*; відкрито лапки в цитаті В. Дем'янкова, але не закрито (другий абзац зверху шостий рядок); лінгвістичні традиції XI ст. н.е. в Київській Русі чомусь

кваліфіковано як здобутки в Росії (с. 660), почасти парадоскальні думки простежено в межах двох рядків, пор. *Вважається, що слово «термін» уперше з'явилося у 1876 р. у Німеччині. В українському мовознавстві «термін» фіксується з XVIII ст. у працях Г. Кониського* (с. 665).

Ці та інші технічні недогляди, що можуть бути легко зняті в наступному виданні, не впливають на високий і послідовно аргументований виклад думки. Рецензована праця вкрай необхідна сучасній вищій школі, молодим науковцям, усім, хто цікавиться актуальними проблемами сучасної мовознавства, що активно розвивається не тільки внутрішньо, але й зовнішньо, продукуючи нові і нові напрями. Рецензована праця дає ємно-панорамне зображення перебігу сучасної лінгвістичної думки і дозволяє побачити розбудову мовознавства і його активну і розумну “експансію” в усі сфери сучасного життя.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ДИНАМІКИ

Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 416 с.

Цікавий і новий погляд на актуальні питання діахронної фразеології та етнолінгвістики мов східних слов'ян представила Маргарита Жуйкова у своїй монографії *„Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов”* (структурно робота складається з двох частин „Когнітивні механізми утворення сталих виразів” і „Фразеологія в культурному просторі східних слов'ян”). Авторка акцентує увагу на утвердженні думки, що національно-культурна специфіка будь-якого народу безпосередньо відображена у фразеологічній системі мови. Але, на жаль, говорячи у вступі про деякі класифікаційні типи, про свідомість і концептуальні картини світу, авторка зовсім не згадує ідеографічний аспект фразеології, хоча будь-який концепт виступає рубрикою ідеографічної класифікації, виконуючи функцію маркера введення у своєрідний мовний простір. Крім того, ідеографічне членування мовного простору щільно пов'язане з когнітивними процесами.

На сьогодні в лінгвістичній літературі достатньо опрацьовані різні класифікації фразеологічних одиниць: семантична (В.Виноградов, М.Шанський), функціональна (С.Гаврин), морфологічна (М.Алефіренко), граматико-структурна (Л.Скрипник), генетична (Ф.Медведєв), стилістична (М.Шанський), ідеографічна (Ю.Прадід, В.Ужченко) класифікації тощо. Тепер до цього переліку можна з упевненістю додати когнітивно-генетичну класифікацію, запропоновану М.Жуйковою. За цією класифікацією виділяємо ідіоми, утворені на основі вільних словосполучень, та ідіоми, утворені незалежно від вільних словосполучень. Одиниці першого типу можуть утворюватися шляхом фразеологічної метафоризації (укр. *розв'язати руки*, укр. *впіймати(ся) на гачок*, укр. *встати на ліву ногу*, рос. *встать с левой ноги (левой ногой)*, укр. *дати гарбуза*, укр. *отримати гарбуза* тощо) або шляхом фразеологічної метонімізації (укр. *різати пупа*, укр. *вивертати кишені*, білор. *адхадзіць ад стала*, рос. *таскаться с мешком, пойти меж двор і т. ін.*). Одиниці другого типу членуємо на дві групи: 1) квазіреальні ідіоми – ідіоми, які теоретично можуть бути знаками якихось реальних ситуацій (укр. *поцілувати клямку (замок)*, укр. *піти раків годувати*, рос. *бить по карману*, рос. *топтатися на одном месте*, білор. *звась ваўка з лесу*); 2) фантомні ідіоми – ідіоми, внутрішня форма яких творить фантомний, уявний образ, якому жодна ситуація в реальній картині світу не відповідає (укр. *переливати з пустого в порожнє*, укр. *полізити чортів в зуби*, рос. *прополоскати мозги*, рос. *кошки шкребут на душе*, білор. *собакам сена касіць*, білор. *у вушах коні стаяць*). У фразеологічній системі існують ідіоми проміжного типу, які не можна однозначно віднести ані до квазіреальних, ані до фантомних. Створюваний в них образ не суперечить концептуальній картині світу, ситуацію можна легко уявити, однак така ситуація виявляється настільки далекою від конкретних реалій життя, що її можна вважати майже нереальною, малоймовірною (укр. *з рибалки носити копчену рибу*, укр. *шнурки жувати і т. ін.*). Авторка робить припущення, що існування різних типів ідіом корелює з існуванням різних механізмів їхнього утворення. Кожен різновид ілюструється значною кількістю прикладів, проте хочеться зауважити, що не завжди подається

значення: *вилетіти в трубу* „розоритися”, *одважити солі* „зробити комусь неприємність”, *п'ятами накивати* (?), *піти раків годувати* „втопитися” (стор. 60) і далі.

Значно утруднює сприйняття матеріалу монографії термінологічний різнобій, який ми спостерігаємо вже з перших сторінок: „за фразеологізмами⁴, які найяскравіше відбивають народний менталітет...” (стор. 7); „за допомогою фразеологічних одиниць мовний колектив вербалізує саме ті фрагменти навколишнього світу, які з його погляду мають найбільшу релевантність” (стор. 7) і тут же „якщо уявити собі, що люди намагатимуться висловлюватися самими лише ідіомами...” (стор. 7); „... з'явилось багато визначних робіт, присвячених як питанням походження фразем, так і проблемам загальнотеоретичного характеру” (стор. 9); „В науковій літературі відчувається брак теоретичних положень, загальних принципів, що описують фраземотворення або характеризують масив сталих виразів в генетичному аспекті” (стор. 9); „Проте було би неправильно думати, що процес ідіомотворення взагалі не підкоряється жодним закономірностям” (стор. 10) і далі. Хотілося б також побачити у роботі тлумачення авторкою деяких порівняно нових у лінгвістиці термінів (когнітивний сценарій (стор. 17); прототип (стор. 26), ментальний образ (стор. 26), гештальт (стор. 26), прототипові ментальна модель (стор. 27); слот (стор. 31), ментальна схема (модель) (стор. 27) тощо), оскільки різні мовознавці розуміють їх по-різному, відповідно варіюється і зміст певних положень (напр.: „Ми зосереджуємо свою увагу передусім на фраземах предикатного характеру, тобто на таких, в центрі яких міститься предикат, що задає певну концептуальну структуру, здатну розгортатися в сцену чи образ” (стор. 12)).

У другому розділі першої частини „Іронічне переосмислення при ідіомотворенні” окреслюється специфіка іронічного переосмислення готових мовних одиниць. Цей процес розглядається як семантичний зсув, що призводить до формування стійких виразів. Вихідним пунктом такого зсуву є наявність готової одиниці, в

⁴ Підкреслено авторами рецензії

семантиці якої присутні позитивно забарвлені компоненти. В результаті іронічного переосмислення ці компоненти зникають і замінюються негативними, що й дає можливість вживати одиницю для висловлення негативної характеристики предмета або адресата мовлення (пор.: укр. *дати / отримати на горіхи*, укр. *відкрити Америку*, рос. *скатертью дорога*, рос. *ума палата* тощо). Під час аналізу одиниці рос. *держаться (висеть) на честном слове* (стор. 110-113), цікаво було б доповнити висловленні міркування українськими фразеологізмами *висіти на чесному слові, жарт.* (ФСУМ⁵ 1999: 103); *висіти (повисати) / повиснути на волоску (на волосинці, на волосині, на ниточці)* (ФСУМ 1999: 103); *триматися (держатися) на соломинці (на павутинці)* (ФСУМ 1999: 898); *душа на одній нитці (павутинці) держиться (тримається)* (ФСУМ 1999: 278) тощо.

Друга частина монографії містить лінгвокультурологічний аналіз таких одиниць, як: укр. *підвести під монастир*, білор. *воўка стріў*, укр. *собаку з'їсти*, укр. *туди й дорога*, укр. *до чорта, до пропасті, до гибелі*, рос. *на кривой не объедешь*, рос. *разбить в пух и прах*; а також реконструкції деяких „темних” паремій із зібрання В.І.Даля. Розглядає М.Жуйкова і деякі концепти, зокрема концепт „Вовк”, концепт „Свиня”, концепт „Дорога”, концепт „Магічне коло”, концепт „Зустріч”, концепт „Гризти”, концепт „Горіхи”, концепт „Конфлікт” і т. ін. На нашу думку, не є концептом слово *грязти*. Це звичайна лексема, компонент фразеологізму, що повторюється у групі одиниць. У лінгвістиці вже утвердилася думка про те, що кількість лексичних одиниць, що можуть стати концептами, обмежена. Концептами виступають лише ті лексеми, що постають актуальними і важливими для певної культури, мають велику кількість мовних одиниць для своєї фіксації, є темою прислів'їв і приказок, художніх дефініцій і постають носіями культурної пам'яті народу (пор.: концепт *життя*, концепт *смерть*, концепт *час*, концепт *любов* і т. ін.). У вступних зауваженнях до цієї

⁵ ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1999. – Кн.1. – 528 с.; Кн.2. – С. 529-980.

частини М.Жуйкова зазначає, що два підходи – етнографічний (тобто культурно зумовлений, національно специфічний, який ґрунтується на визнанні фразеологізмів знаками національної культури) та лінгвістичний – тільки у синтезі та єдності можуть дати надійні результати під час дослідження історичних аспектів фразеології. А який саме підхід буде домінувати в тому чи іншому випадку, залежить від специфіки фразеологічної одиниці, її екстралінгвістичних і мовних особливостей. До аналізу авторка залучає широкий фольклорний та етнографічний матеріал, що надає ґрунтовності й об'єктивності висловленим міркуванням.

Не зменшують наукового теоретичного і практичного значення рецензованої роботи нечисленні друкарські огріхи: „... зібрано й проаналізовано у словнику А.Мелерович і В.Мокієнка” (стор. 15); „зауважимо, що прихильники **обидвох** підходів” (стор. 16); у покликаннях зустрічаємо [Бурмістрович 1989] (стор. 14) і [Бурмістрович 1989] (стор. 63), хоча у бібліографії зазначено одну російськомовну працю цього дослідника за 1989 р.; слова цілого рядка надруковані без інтервалів між словами (стор. 63, 127); „виизначеного наперед життєвого шляху” (стор. 209); після крапки нове речення починається з маленької літери (стор. 309).

Приємно вражає кількість опрацьованої літератури. М.Жуйкова, аналізуючи ту чи іншу проблему фразеологічного рівня мови, висвітлює різні погляди провідних вітчизняних і зарубіжних вчених і при цьому завжди чітко окреслює власну позицію. Вітаємо з виходом монографії та бажаємо подальших успіхів на плодючій фразеологічній ниві!

Анатолій Загнітко, Жанна Краснобаєва-Чорна

АСПЕКТИ ОСНОВОЦЕНТРИЧНОЇ ДЕРИВАТОЛОГІЇ*Грещук В.В., Бачкур Р.О., Джочка І.Ф., Пославська Н.М.**Нариси з основоцентричної дериватології / За ред. В. Грещука. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – 348 с.*

Дериватологія тривалий час розвивалася як формантоцентрична. Однак двокомпонентність похідного слова зумовлює необхідність вивчення як словотворчого форманта, так і твірної основи. Рецензована робота присвячена вивченню особливостей лексичної деривації з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник у лінгвістиці і покликана схарактеризувати словотвір сучасної української мови в основоцентричному аспекті.

Книга складається з передмови (с. 4-5), чотирьох розділів (с. 6-324), висновків (с. 325-329) і списку літератури (с. 330-347).

У передмові (с. 4-5) обгрунтовано доцільність основоцентричного опрацювання словотвору. Позитивним є те, що автори не абсолютизують обраний напрям дослідження, наголошуючи на взаємодоповнюваності формантоцентричного й основоцентричного вивчення деривації. Розгляд твірної основи, її функціонального навантаження в дериваційних актах дозволить вирішити низку проблем, що залишалися поза увагою в інших розвідках.

Структура роботи визначується позиціями, висловленими у вступі. У першому розділі «Теоретичні засади основоцентричної дериватології» (с. 6-38) подано основні теоретичні положення основоцентричного словотвору. Проаналізовано роль у словотвірному акті дериваційного форманта та твірної основи. При цьому наголошено, що «лише всебічний аналіз словотвору з позицій обох підходів може забезпечити адекватне відображення всієї складності словотвірної системи» (с. 7). Обгрутовуючи цілі дослідження, автори виокремлюють ряд питань, актуалізованих основоцентричним підходом до вивчення словотвору. Це питання про класи твірних основ, семантичні, граматичні та конотативні інгредієнти твірного слова, дериваційні особливості твірних основ, про екстралінгвістичні чинники, що впливають на використання різних класів твірних основ, про інвентар словотвірних формантів для різних класів твірних основ тощо.

Цікаво, що основоцентричні дослідження деривації спрямовані не тільки на вивчення словотворчого механізму мови, а й на опрацювання певних проблем когнітивної діяльності людини. Так, твірна основа фіксує ономасіологічну ознаку, що дозволяє з'ясувати параметри, за якими об'єкти найменування виокремлюються з класу однорідних. Виділення мотивувальних концептуально-семантичних категорій у номінації осіб дає змогу описати передномінаційне поняттєве освоєння об'єктів називання, вказати домінантні ознаки, що впливають на створення назви.

Комплексною системоутворювальною одиницею основоцентричного словотвору постає словотвірна парадигма. У тлумаченні цього терміна автори спираються на праці О. Земської, Р. Манучаряна, К. Бузашшіової. Поряд із цим запропоновано ввести поняття загальнокатегоріальної (частиномовної) словотвірної парадигми, що «виявляється у сукупності семантичних позицій і їх репрезентантів усіх типових словотвірних парадигм кожної частини мови» (с. 11). Окремо описано послідовності розміщення дериватів у межах парадигми, обґрунтовано доцільність їх розташування за частиномовною приналежністю.

Не обійдено увагою й історичний розвиток словотвору, зокрема питання про інтенсивну й екстенсивну деривацію, про історичний аспект синонімії, антонімії, омонімії у словотворі. Виокремлено актуальні проблеми, вирішувані при порівняльному дослідженні основоцентричної деривації (с. 18).

Послідовно простежено формування основоцентричної дериватології. Проаналізовано дериватологічні студії, зокрема роботи І. Ковалика, В. Даниленко, М. Бакіної, К. Бузашшіової та ін., а також сучасні дисертаційні дослідження словотвору на матеріалі російської та української мов. Таке критичне осмислення наукових праць дозволило виявити здобутки сучасної дериватології з опертям на твірну основу і важливі питання, що вимагають опрацювання.

Окреслено перспективи подальших досліджень словотвору, зокрема послідовне комплексне вивчення дериваційної поведінки різних класів твірних слів, опрацювання семантичних категорій у словотворі, виявлення типології основоцентричного словотвору.

Логічним продовженням постають наступні три розділи, в яких здійснено детальний аналіз словотвору субстантивів, ад'єктивів і девербативів.

Другий розділ «Відіменниковий словотвір» (с. 39-106) присвячений класу найменувань тварин і рослин, специфіка якого полягає в тому, що він включає як загальноживані найменування, так і терміни. Взято до уваги індивідуалізацію імені тварин і рослин, особливості називання в різних місцевостях і різних колективах мовців. Визначено відмінність між біологічною таксонімією рослинного та тваринного світу і власне лінгвістичною класифікацією назв флори та фауни. Саме «побутова» таксонімія тварин і рослин формує систему назв, що вважається твірною базою українського словотворення. При цьому проаналізовано основні чинники у побутовій свідомості народу та інші екстралінгвістичні чинники, що зумовлюють номінацію. Так, у результаті класифікації назв представників фауни виділено двадцять дев'ять мікрогруп, протиставлених одна одній за біологічними або логічними критеріями (таксонімічний тип або клас, свійськість або дикість, хижість або нехижість, поширеність або непоширеність тощо).

Окремий підрозділ присвячено опису словотворчої продуктивності іменників на позначення тварин і рослин (с. 51-106). Проаналізовано деривати, мотивовані однослівними субстантивними найменуваннями. Цінним постає опис структури типових словотвірних парадигм назв тварин (утворена дериватами із 35 словотвірними значеннями) і назв рослин (включає 26 семантичних позицій). Характеристиці дериватів із різним словотвірним значенням приділено окрему увагу. Логічним постає детальний опис субстантивного блоку, що є найбільш чисельним в розглядуваних парадигмах. У результаті дослідження з'ясовано деякі тенденції модифікаційного словотворення: виявлено більшу словотворчу спроможність найменувань тварин порівняно з назвами рослин; встановлено найбільш продуктивні та найменш продуктивні в утворенні модифікаційних дериватів назви тварин, а також виділено найбільш продуктивні та найменш продуктивні в утворенні оцінних і збірних назв найменування рослин. Послідовно продовжує дослідження аналіз прикметників і дієслів, мотивованих найменуваннями тварин і рослин. Критичне опрацювання наукової літератури дозволило виділити вісім лексико-словотвірних значень ад'єктивів, які цілком логічно об'єднано в чотири групи на основі бінарних опозицій (табл. 2.1.). Дієслова, утворені від назв представників флори та фауни охоплюють невеликий пласт лексики

(дослідниками зафіксовано 41 дієслово, мотивоване назвами тварин, і 20 дієслів, мотивованих назвами рослин). Розглянуто також невеликі адвербіальний і інтер'єктивний блоки словотвірних парадигм українських назв тварин і рослин.

У третьому розділі “Відприкметниковий словотвір” (с. 107-153) з метою інтерпретації когнітивних процесів, що стосуються виділення статичної ознаки як характерологічної для осіб, запропоновано семантичні типи твірних основ прикметників, оптимальні для опису деривації за участю ад'єктивних основ. Ретельно проаналізовано структуру загальнокатегоріальної словотвірної парадигми прикметників, в межах якої виділено субстантивний, ад'єктивний, вербальний і адвербіальний блоки. При цьому враховано всі можливі семантичні позиції, до кожної з яких наведено приклади. Виявлено семантичну та структурну типологію твірних прикметників. Цінним є вивчення дериваційного потенціалу прикметників української мови, що охоплює велику кількість різноструктурних похідних. Послідовний опис семантичних позицій у загальнокатегоріальній словотвірній парадигмі прикметників із поданням великої кількості прикладів формує цілісне уявлення про словотворчу спроможність ад'єктивів.

Четвертий розділ “Віддієслівний словотвір” (с. 154-324) присвячений вивченню дериваційного потенціалу вербативів конкретної фізичної дії, зокрема дієслів створення та руйнування. Типова словотвірна парадигма таких дієслів складається з трьох блоків: субстантивного, ад'єктивного та вербального. При цьому найбільшу дериваційну продуктивність дієслів виявлено в межах вербального блоку. Домінантним детермінантом дериваційної спроможності дієслів постає валентність, реалізована в похідних, що визначаються актантною та сирконстантною рамками твірних. Логічно побудований аналіз восьми груп дієслів конкретної фізичної дії із семантикою створення (с. 157-158), а також виділення шести найбільш типових диференційних сем дієслів із семантикою руйнування (с. 162-163). Переконливо доведено оптимальність класифікації вербативів на позначення деструктивного впливу на предмет за диференційною семою результату. Так, виокремлено дві макросистеми: “Припиняти існування кого-, чого-небудь” і “Пошкоджувати, псувати кого-, що-небудь”.

Цілком мотивованим постає встановлення семантичних позицій, характерних для типової словотвірної парадигми дієслів конкретної фізичної дії. Так, похідні субстантивного блоку, мотивовані дієсловами із семантикою створення, реалізують субстанційні валентності у таких семантичних позиціях: “виконавець дії”, “результат дії”, “місце дії”, “знаряддя дії”, “спосіб дії”, “матеріал для дії”, “опредметнена дія” (субстантивний блок), “ознака суб’єкта за дією, яку він виконує”, “ознака предмета за дією, яка спрямована на нього”, “ознака за дією предмета, який придатний для її виконання”, “ознака за дією предмета, який призначений для її виконання”, “ознака за дією, що стосується абстрактних понять” (ад’єктивний блок). Для дієслів із семою руйнування об’єкта типовими є такі семантичні позиції: “виконавець дії”, “об’єкт-результат дії”, “знаряддя дії” (субстантивний блок), “який виконує або може виконувати дію”, “на який поширюється дія або який придатний для виконання дії”, “який стосується дії”, “який призначений для виконання дії”, “який є результатом дії” (ад’єктивний блок). Зауважено, що актантна рамка дієслів із деструктивною семантикою вужча, ніж у дієслів створення.

Комплексне дослідження основоцентричного словотвору дозволило авторам зробити висновки, сформульовані логічно і доречно (с. 325-329).

Послідовність і системність викладу, переконливість аргументів і вдале оперування фактичним матеріалом засвідчують високий рівень виконання рецензованої праці. Позитивним є виділення жирним шрифтом важливих моментів і використання таблиць, що суттєво полегшує сприйняття та засвоєння викладеного матеріалу. Доцільним стало б і використання схем.

Висновки, подані у розділах і підрозділах, сприяють поглибленню інформативності і дозволяють сформулювати цілісне уявлення про здійснене дослідження. Позитивним є окреслення перспектив подальших розвідок для виявлення повної типології українського основоцентричного словотвору.

Адресована мовознавцям, викладачам, аспірантам і студентам філологічних факультетів, монографія сприятиме глибшому розумінню актуальних питань сучасного словотвору.

Анатолій Загнітко, Марина Михальченко

КОНЦЕПЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ВІДНОСНОСТІ

Aleksander Kiklewicz. Aspekty teorii względności lingwistycznej. – Olsztyn, 2007. – 108 p.

Сучасна лінгвістична теорія набула суттєвого розвитку, внаслідок чого досить складно зорієнтуватися в обширі різних концепцій і напрямів. Актуальність розглядуваної праці мотивована необхідністю зіставлення тенденцій у сучасному мовознавстві з досягненнями теоретичної лінгвістичної думки. Монографія покликана суттєво полегшити загальне сприйняття лінгвістичних теоретичних підходів і концепцій, вирізняється прагненням охопити широкий діапазон актуальних лінгвістичних проблем. Робота становить вдалу спробу впорядкування основних категорій сучасного теоретичного мовознавства. Аналізуючи різні наукові парадигми в їхній цілісності і взаємозв'язку, автор пропонує власне бачення багатьох теорій і понять, зокрема детально схарактеризовано концепцію лінгвістичної відносності.

Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаної літератури.

У вступі (с. 7-9) визначено мету дослідження, обґрунтовано актуальність роботи, а також подано вихідні положення дослідження.

Структура роботи визначується позиціями, висловленими у вступі. Окреслюючи сучасний стан лінгвістичної науки як сплетення багатьох теорій різного змісту, автор наголошує на авторитетному статусі історичного мовознавства, структуралізму та постструктуралізму. Підкреслюється актуальність методології та інтердисциплінарність таких наук, як філософія, антропологія, етнографія, історіографія, політологія, соціологія тощо.

Перший розділ «Від формалізму до антропоцентризму» (с. 10-44) (тут і далі переклад авт.) дозволяє простежити шлях лінгвістичної науки до антропоцентризму, відмову від кумулятивного трактування науки як системи безперервного накопичення знань. Окрему увагу приділено визначенню поняття наукової парадигми, котру витлумачено як стиль мислення, спосіб розв'язання проблем, що визначає виникнення і функціонування наукових традицій і шкіл. Розглянуто формалістичну, номіналістичну, структуральну, постструктуральну парадигми,

кожну з яких винесено в окремий підрозділ. Проблему парадигми в гуманітарних науках висвітлено і в каузативному аспекті – простежено зв'язок лінгвістичної парадигми з філософським мисленням, а також вплив на науковий стиль мислення художніх чинників, передусім літературних. Автор звернув увагу на таку ознаку парадигми, як характер репрезентації, те, що Р. Барт назвав стилем писання. Цікавим постає аналіз парадигм філософії мови та парадигм мистецтва, встановлена кореляція між ними репрезентована у вигляді таблиці (рис. 7).

Підрозділ «Мова за межами мови» (с. 41-44), у якому йдеться про тенденцію до «уникання мови» в історії лінгвістично-філософських парадигм, зацікавить тих, хто вивчає знаковість мови. Загальний образ змін у теоретичному мовознавстві автор тлумачить як поступове «уникання мови» (номінативна парадигма базується на символічних знаках, структуральна – на іконічних, трансцендентальна парадигма спирається на симптоматичні знаки). Динаміку лінгвістично-філософських парадигм подано в аспекті онтології мови, зважаючи на об'єкти вивчення (рис.11) (для формалістичної парадигми – це фонема і морфема, для номінативної – лексема, для структуральної – висловлення, для трансцендентальної – текст і дискурс).

Другий розділ «Сепаратизм проти інтеграціоналізму» (с. 45-53) присвячений розгляду змін парадигм у лінгвістиці у зв'язку з теорією наукових революцій Т. Куна. Основне положення цієї теорії полягає в тому, що кожна нова парадигма являє собою заперечення попередньої. Спираючись на це твердження, автор аналізує дихотомію сепаратизму та інтеграціоналізму у мовознавстві. Говорячи про те, що в історії науки про мову можна виокремити діаметрально протилежні традиції, автор здійснює детальний порівняльний аналіз різних напрямів. Через призму сепаратизму розглянуто різні лінгвістичні напрями, зокрема класичний структуралізм з його дихотомічними категоріями (мова – мовлення, синхронія – діяхронія, парадигматика – синтагматика тощо) і трансформаційно-генеративну граматику Н. Хомського.

У третьому розділі «*A la guerre comme à la guerre!*» (с. 55-58) полеміка постає важливим елементом сучасних лінгвістичних дискусій. Зазначаючи, що для більшості сучасних лінгвістичних теорій характерне зосередження на одному аспекті мови і

ігнорування інших аспектів, науковець звертає увагу на те, що життя й ефективність мови зумовлені єдністю всіх її аспектів, а різні «внутрішні» та «зовнішні» аспекти мови поєднані її функціональною єдністю.

Четвертий розділ присвячений основам лінгвістичної теорії відносності (с. 59-98). Запропонована в роботі концепція лінгвістичної відносності ґрунтується на трьох постулатах: постулат комплементарності, композиційності та постулат оптимальності. У системі мови принцип комплементарності (с. 60-91) знайшов вираження в існуванні ряду дихотомічних категорій, у яких взаємодоповнюються аспекти мови. Ці категорії впорядковані у вигляді ряду протилежностей і розташовані у такій послідовності: аутистичне трактування мови проти синергічного трактування, акомодация проти асиміляції, знаковість проти ергономічності, ідіографічна модель мови проти моделі номотетичної, тип номінації: алгоритмічний проти рефлексивного, а також розмаїття типів кодування інформації. На окрему увагу заслуговує розгляд різних мовних кодів, проаналізовано різні типи кодування інформації: словесно-фігуральний, дейктичний, анафоричний, символічний, імплікаційний, фігуративний, аналітичний (іконічний) та симптоматичний. Простежено залежність між цілісністю в дискурсі та довільністю знака. Сутність постулату композиційності (комплексності) (с. 91-95) полягає в тому, що в основі однієї і тієї самої мовної дії (зокрема, повідомлення інформації за допомогою мовних засобів) можуть бути використані різні підсистеми мови. Постулат оптимальності (с. 95-98) ґрунтується на твердженні про те, що кожному ареалу, кожній сфері і кожній комунікативній ситуації відповідає певна форма реалізації, а також певна модель. Залежно від культурної парадигми і провідного стилю писання принцип оптимальності визначає ступінь релевантності у мовних дискурсах таких чинників, як форма, значення, структура і контекст (рис. 18).

Висновки, що завершують монографію (99-100), сформульовані логічно і доречно. Автор робить ряд слушних зауважень щодо перспектив лінгвістики XXI століття.

Таким чином, лінгвістична теорія відносності постає як єдність трьох постулатів (комплементарності, композиційності та оптимальності), що являє собою такий опис мови, який звертається до різних аспектів мовної діяльності та реєструє певні типи

конфігурації окремих параметрів мовних одиниць. Визначено три провідні напрями у мовознавстві: історичне мовознавство (основи компаративного опису мов), структуралізм (семантика складників) і постструктуралізм (когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, етнолінгвістика, соціолінгвістика тощо). Переконливим є твердження автора про те, що провідним напрямом динаміки стилів мислення в науці про мову є домінантна форма опису об'єктів (якщо для формалізму були визначальними фонема і морфема, то пізніше основними стали лексема, висловлення, текст і дискурс, комунікативна ситуація).

Монографічне дослідження є цілісним і змістово викінченим. Робота виконана на високому рівні, написана творчо і цікаво. Аналізована праця актуальна не тільки висвітленням важливих питань сучасної науки про мову, а й ступенем обґрунтування запропонованих підходів і визначень. Незважаючи на невеликий обсяг (108 сторінок), монографія має високий ступінь репрезентативності охоплених тем. Позитивним є використання схем і таблиць, яке суттєво полегшує сприйняття та засвоєння викладеного матеріалу. Автор уміло оперує фактичним матеріалом (наявні приклади польською і російською мовами).

Однією з переваг дослідження є системність, яка сприяє формуванню цілісного уявлення про становлення сучасної лінгвістичної парадигми. Це забезпечить формування міцної основи при вивченні такої складної науки, якою є лінгвістика.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Изд. 4-е, стереотип. – М.: Ком Книга, 2007. – 576 с.
2. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века // Язык и наука конца 20 века / Под ред. акад. Ю.С. Степанова. – М.: Изд-во Ин-та русского языка, 1995. – С. 239-320.
3. Загнітко А.П. Сучасні лінгвістичні теорії: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 338 с.
4. Nuyts J. Aspects of a cognitive-pragmatic theory of language. On cognition, functionalism and grammar. – Amsterdam, 1992. – 399 p.

Анатолій Загнітко, Марина Михальченко

АСИМЕТРІЯ В ГРАМАТИЦІ

Мороз Т.Ю. Явище семантико-граматичної асиметрії в системі морфологічних категорій іменника. –

Харків: Право, 2009. – 184 с.

Дослідницька увага до семантики мовних одиниць, активізована ще в середині ХХ століття, цілком закономірна річ в історії розвитку мовознавчої науки, бо відображає поворот в осмисленні науковцями мови не скільки як самодостатньої складної знакової системи, а швидше як системи, що, маючи обмежений набір одиниць, здатна відобразити безмір значень, які є продуктом пізнання людиною різноманіття навколишнього світу. У зв'язку з цим питання співвідношення дійсності з її відбиттям у мовній семантиці й з формами її втілення постало як центральне в сучасній лінгвістичній парадигмі. Кореляція семантики, що набула статусу граматичної і вужче морфологічної, та форм її вираження виявилася однією з проблем, що найактивніше розробляється в науці. Результати її дослідження відбиті в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Неодноразово в цих дослідженнях згадувався й широко представлений у мові феномен асиметрії, тобто порушення типовості, системності в співвідношенні морфологічної семантики та засобів її вираження. Проте його дослідження звичайно відбувалося за «залишковим» принципом: на тлі порушення системності більш виразно поставала системність у сфері морфології. Спорадичне звернення до вивчення цієї проблеми, зрозуміло, не сприяло формуванню цілісного уявлення про кількісний та якісний вияв асиметрії. Зокрема це твердження справедливе й щодо морфологічних категорій іменника. Тому винесення феномену семантико-граматичної асиметрії у фокус дослідницької уваги, спрямоване на його несуперечливий і цілісний аналіз для забезпечення послідовнішого розкриття симетричного в сфері морфології іменника, безперечно, назріле на сьогодні у вітчизняній лінгвістиці завдання, що стверджує актуальність рецензованої монографії.

Не викликає сумнівів наукова значущість аналізованого дослідження, оскільки окреслення виявів семантико-граматичної асиметрії у сфері морфологічних категорій іменника, визначення характеру таких виявів, причин виникнення та засобів і способів

компенсації з урахуванням сучасних тенденцій розвитку морфологічної системи української мови сприятиме глибшому осягненню проблеми співвідношення мови і мислення, форми і значення, значення і змісту та ін. Аналіз семантико-граматичної асиметрії в системі морфологічних категорій іменника виконано відповідно до обраної парадигми – в єдності традиційного структурно-семантичного підходу, когнітивно-функціонального, ономасіологічного. На перший погляд, може видатися, що розгляд семантико-граматичної асиметрії в системі морфологічних категорій іменника завдання загалом просте, адже на сьогодні в лінгвістичній науці зібрано й описано чимало фактів асиметричного співвідношення семантики та граматики на рівні морфологічних категорій і одиниць іменника. У такому ракурсі основним могло бути призибування ки мали б стати збір і класифікація виявів асиметрії.

Однак це лише поверхневий погляд. Ураховуючи різноманіття підходів, суперечливість кваліфікацій одних і тих самих фактів у сфері іменника представниками різних напрямів, наявних у мовознавстві, навпаки, можна стверджувати, що дослідження семантико-граматичної асиметрії в системі морфологічних категорій іменника є надзвичайно складною проблемою.

Аналіз виявів семантико-граматичної асиметрії здійснено на значному матеріалі, джерельною базою якого є основні тлумачні словники української мови та словники лексико-словотвірних інновацій і тексти, що репрезентують різні стилі сучасної української мови, хоча конфесійний стиль не відображено у монографії, що, очевидно, мотивовано специфікою останнього. Це забезпечує значну вірогідність одержаних результатів дослідження.

Поставлене завдання проаналізувати явище семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічних категорій іменника зумовило відповідну структуру, де виокремлено в ній, крім вступу, висновків і списку використаних джерел, чотири розділи. Логіка виділення розділів загалом прозора, зрозуміла, підпорядкована розкриттю поставлених завдань.

У вступі (с. 4-5) простежено загальний стан вивчення семантико-граматичної асиметрії.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження семантико-граматичної асиметрії у сфері морфологічних категорій

іменника» (с. 5-38), що охоплює п'ять підрозділів, схарактеризовано сутність поняття мовної асиметрії, подано класифікацію асиметричних виявів, розкрито історію становлення поглядів лінгвістів на феномен асиметрії в мові й з'ясовано ступінь його теоретичного осмислення, що в подальшому вможливило окреслення засад дослідження визначеної проблеми. Спираючись на теоретичні положення, висловлені в класичних працях дослідників, що стоять біля витоків вивчення співвідношення форми і змісту в мові, – Ш. Баллі, С.О. Карцевського, Л.В. Щерби, П.Ф. Фортунатова та ін., а також широко залучаючи здобутки дослідників, зокрема вітчизняних – І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, В.О. Горпинича, І.І. Ковалика, І.К. Кучеренка, І.Г. Матвіяса та ін. (чомусь відсутні фундаментальні напрацювання в цій царині О.С. Мельничука), Т.Ю. Мороз напрацьовує свою, багато в чому оригінальну концепцію асиметричного в морфології іменника. Список літератури, що складає 234 позиції, підтверджує висновок про скрупульозний підхід авторки до створення теоретичного підґрунтя розгляду семантико-граматичної асиметрії в системі морфологічних категорій іменника. Хоча з якихось незрозумілих причин не використано дослідження з проблем сукупності І.Р. Домрачевої, з питання конкретних та абстрактних іменників Л.О.Чернейко (Лингво-философский анализ абстрактного имени. – М.: Вид-во Моск. ун-та, 1997. – 320 с.) та ін. Ідея, заявлена як підґрунтя стратегії дослідження, про те, що феномен асиметрії слід вивчати в ономасіологічному, семасіологічному, функційному й когнітивному аспектах, не завжди послідовно реалізована. Так, категорія числа вивчена в основному в структурно-семантичному аспекті із залученням лише окремих елементів функційного підходу, а категорія істот / неістот здебільшого аналізована із семасіологічних позицій, тоді як функційний вимір іменників – назв істот і неістот майже не схарактеризований.

Другий розділ «Морфологічна категорія числа іменників крізь призму семантико-граматичної асиметрії» (с. 39-76), у структурі якого міститься вісім підрозділів, зосереджує увагу на аналізі випадків невідповідності морфологічних форм іменників категорійним числовим значенням. Імпонує в цьому разі те, що авторка, здійснюючи критичний огляд набутоків попередників у сфері осмислення морфологічної категорії числа в аспекті

співвідношення в ній семантики та форми та визначаючи рівень вивчення цього аспекту, не просто констатує, а й виявляє суперечливі позиції, надалі пропонуючи власне розв'язання того чи іншого питання.

До вартісних величин дослідження в цьому розділі належить те, що специфіка співвідношення між числовою семантикою та формами її вираження послідовно вивчена на рівні всіх розрядів іменників. Це дає можливість Т.Ю. Мороз не лише чітко вказати на ті чи інші випадки й характер асиметрії, а й відносно викінчено пояснити причини її виникнення, що в більшості виявів зумовлені різницею в семантиці іменників різних лексико-морфологічних / семантико-морфологічних розрядів іменників. Аналізуючи способи подолання асиметрії, характерної, наприклад, для невластиво-предметних іменників, авторка не обмежується вказівкою на певну специфіку витворюваних ними парадигм однини та множини, а й показує, що в подальшому конкретизовані предикатні іменники можуть формувати асиметрію, характерну для власно-предметних іменників. Це ще раз підтверджує активну внутрішньочастиномовну взаємодію і взаємоперехідність.

Не можна не відзначити також цілком коректну спробу дещо по-новому поглянути на іменники-оніми щодо їхнього стосунку до категорії числа. І хоча ця позиція заявлена в розділі стисло, дещо тезово, проте є виразним свідченням того, як у роботі дотримано принцип, згідно з яким вивчення іменникових одиниць має здійснюватися диференційовано – на парадигматичному та на синтагматичному рівнях. Необхідним було також виділення самої тези про співвідношення парадигматичних і синтагматичних індикаторів і корелятивність / некорелятивність останніх з денотативним та сигніфікативним аспектом значення, пор. *симптяга, красень* та інші з домінувальним сигніфікативним компонентом.

З опертям на інтерпретацію різних підходів до кваліфікації іменникової незмінюваності розглянуто специфіку вираження числових значень такими конкретними субстантивами. Критично осмисливши усталений у сучасній лінгвістиці погляд, згідно з яким значення числа передаються омонімічними формами однієї лексеми, Т.Ю. Мороз пропонує розглядати кінцеві елементи незмінюваних іменників, що збігаються хоча б в одній відмінковій позиції з

флексіями змінюваних слів як своєрідні флективні елементи, термінологічно означаючи їх імпофлекси або імпофлексії. У цьому аспекті слід було запропонувати дефініцію імпофлексії та назвати її диференційні ознаки. Через відсутність останніх мотивованішим постає їхнє термінологічне означення як фіналей. Можна погодитися, що такий підхід має певні підстави. Вартісним також є те, що дослідниця не просто констатує суперечливість традиційного погляду на характер вираження числових значень, а й намагається поглянути на це явище крізь призму мовомислення людини, що сформоване флективним ладом мови. Цей аспект, поза всяким сумнівом, слід було розвинути і поглибити, оскільки він уможлиблював аналіз проблеми незмінюваності як нормативно мотивованої або волюнтаристсько впровадженої, яка постійно порушується в силу її неорганічності.

Досить категоричним видається твердження, що формування так званої «сорторозрізнявальної» множини «не підтримується кількісними числівниками: не можна сказати *два масла, двоє вершків*». У цьому разі, як і у випадку вживання числівників для опосередкованого виміру речовини, маси (*купити два молока, взяти три пива, з'їсти п'ять морозив*), говориться про існування еліптичної конструкції з матеріально не вираженою одиницею виміру чи назвою виду речовини. У мовленні поширені вислови типу «*Для автомобіля треба брати два масла – зимове і літнє*» або «*Господиня купила двоє вершків – зі смаком полуниці й ванілі*». Інша річ, що подібна «сорторозрізнявальна» множина потребує дешифратора у вигляді атрибутивних елементів, на відміну від множини, що репрезентує вимір речовини через пропуск назви одиниці виміру.

Слід зауважити, що помітна певна нерівномірність ілюстративного забезпечення деяких положень дослідження: з одного боку, надмірно деталізований і переобтяжений ілюстраціями аналіз окремих іменників (див. наприклад, асиметрію вираження ознак істоти / неістоти на прикладі іменника *труп*, що проілюстровано 16-ма текстами), а з іншого – досить збіднена ілюстрація функційної асиметрії за фразеологізованого вжитку форми множини іменників – назв істот як назв неістот.

У третьому розділі монографії «Морфологічний компонент граматичної категорії істоти / неістоти в аспекті виявів семантико-

граматичної асиметрії» (с. 77-117), що складається з десяти підрозділів, з'ясовано погляди дослідників на статус опозиції істота / неістота, прокоментовано особливості міжрівневої та міжкатегорійної взаємодії при вираженні значень істоти / неістоти, охарактеризовано засоби вираження категорійних значень істоти / неістоти, виявлено роль взаємодії категорії істоти / неістоти з категорією числа, роду та відмінка, прокоментовано характер семантико-граматичної асиметрії, причини її появи на рівні морфологічної категорії істоти / неістоти. Не зовсім викінчено постає також теза про її граматичний характер, оскільки авторка оперує тільки утрадиційними підходами, не використовуючи дисертацію В.Г. Вакули (Категорія істот і неістот в українській мові: Дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 1965. – 301 с.), ґрунтовні праці О. Єсперсена, Л. Єльмслева, О.В. Ісаченка, І.О. Мельчука та ін. Т.Ю. Мороз слушно зауважує, що внаслідок різних обставин ця категорія аналізувалася по-різному, тому випадки асиметрії на її рівні не завжди належним чином інтерпретувалися. З огляду на це, авторка приділяє цій категорії чи не найбільше місця у монографії, проаналізувавши випадки синонімії, омонімії форм вираження категорійних значень тощо. Прикро, що дослідниця чомусь ігнорує співвідношення цієї категорії з категорією особи. Остання в українській мові постає досить мотивованою, здобуваючи своє підтвердження у відмінковій диференціації, словотвірному закріпленні, а на синтагматичному рівні – у вияві категорійної семантики волітливості. Українська мова, подібно до словацької, в конвергентно-дивергентних закономірностях динаміки відмінкової системи, не лише зберегла, а й розвиває категорію особи. У розрізі цієї проблеми суттєво допомогли б праці А. Вежицької, Б. Нормана, В.К. Журавльова та ін.

Науково вагомими в цьому розділі видаються спостереження і висновки щодо так званих «паралельних» форм іменників – назв істот та іменників – назв неістот (термінологічне окреслення *істотіві / неістотіві* постає дещо штучним). Розглянувши чинники, що сприяють появі двох форм для вираження одного значення істоти / неістоти, Т.Ю. Мороз пропонує відмовитися від термінологічного вжитку поняття «паралелізму», «паралельні форми», схилиючись до думки, що це форми синонімічні. У цьому разі необхідно було зупинитися, хоча б побіжно, на розумінні

синонімів і варіантності та співвідношенні цих понять, особливо у загальнопольовому вияві синонімічності.

Четвертий розділ «Асиметричні вияви співвідношення семантики і граматики в системі морфологічної категорії роду» (с. 118-157), у структуру якого входить чотирнадцять підрозділів, концентрує увагу на аналізі випадків невідповідності категорійної семантики родів щодо форм їхнього вираження. Ураховуючи те, що категорія роду належить до однієї з найбільш вивчених у вітчизняному мовознавстві, зокрема в аспекті співвідношення семантики і граматики, Т.Ю. Мороз переносить основний акцент на з'ясування суперечливо інтерпретованих у цій площині мовних фактів. Зокрема в поле зору дослідниці потрапляють множинні іменники, проаналізовані в контексті більш глобальної проблеми – співвідношення форми множини іменників із категорійними родовими значеннями. Авторці слід було приділити увагу особливій значущості родової диференціації іменників у синтагматичі, зокрема у вияві конгруентності, про що переконливо пише Т. Фодор у низці своїх досліджень. У цьому ж розрізі знаковою постає ємність функційно-семантичної парадигми іменників чоловічого роду на позначення назв професій, соціального стану, звань та ін. Асиметрію варто було простежувати з урахуванням її співвідношення / неспіввідношення з біологічно-статевою диференціацією, розмежуванням дорослих / недорослих осіб (або істот), особливостями вияву семантики роду з-поміж назв тварин, птахів, риб, комах і под., де асиметрія є найбільш репрезентативною. Ґрунтовним є аналіз родової специфіки абревіатур, на підставі якого вдалося виявити одну з тенденцій, що характеризує сучасний етап розвитку морфологічної категорії роду, зокрема тенденцію до формально-звукової мотивації роду абревіатур, що є наслідком їхньої нетиповості, порівняно зі звичайними іменниками. Прокоментовано також генетико-синтагматичну природу асиметрії іменників подвійного роду. Очевидно, варто було детальніше зупинитися на питанні асиметрії в сфері категорії роду, зокрема чіткіше окреслити сутність семантико-граматичної невідповідності на рівні іменників спільного роду, тобто з'ясувати, чи є це виявом полісемії або омонімії, визначитися в питанні виправданості чи невивиправданості вживання самого терміна «спільний» рід, який постає найменш мотивованим і раціонально виправданим. Чомусь

зовсім обійдено увагою асиметрію в сфері незмінюваних власне-українських прізвищ, хоча й заявлено до розгляду в четвертому розділі.

У висновках (с. 158-161) чітко відбито основні результати проведеного дослідження виявів семантико-граматичної асиметрії. Загальні висновки переконливі.

Інколи авторка захоплена пасивними конструкціями, що ускладнює сприйняття тексту, а подекуди наявний надмір сполучного слова *який* без дотримання усталених норм щодо вжитку також сполучного слова *що* тощо. Не зовсім коректною та викінчено аргументованою постає теза про те, що «...новотвори: вождиха, держслужбовка, метреса, нардепа, політикеса, правдописка, спічройтерка, ... відображають тенденцію до все більш послідовної «фемінізації» іменників», оскільки в цьому разі слід говорити про видозміну соціальних ролей у суспільстві, активізацію тендерних підходів до найменування осіб. Це мотивовано не лише суто національно-мовними обставинами (в Україні завжди статус жінки був досить високим, звідси і продуктивність творення відповідних іменників у кінці XIX – на початку XX століття), але й загальноєвропейським, а то й загальнолюдським контекстом (пор. у сучасній німецькій мові вперше за всю її тривалу історію витворився похідний іменник *Kanclerin* на позначення Анни Меркель, що обіймає цю посаду).

Аналізована монографія приваблює чіткою структурою, послідовністю аналітичних позицій, ретельністю і сумлінністю добору фактичного матеріалу, що забезпечує обґрунтованість і переконливість висновків, які відбивають основні результати виконаного аналізу. Монографія Т.Ю. Мороз має безсумнівне практичне значення, що полягає в уже здійсненому системному описі виявів семантико-граматичної асиметрії на рівні морфологічних категорій іменника, результати якого придадуться широкому колу науковців-граматистів і викладачів-словесників, а також у можливості використання запропонованої методики аналізу семантико-граматичної асиметрії у вивченні інших частин мови. Одержані результати мають прямий вихід у практику викладання української мови у вищих навчальних закладах та загальноосвітній шкільній практиці.

НОВІ ТА НОВІТНІ ПОГЛЯДИ НА ВИСЛОВЛЕННЯ У СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – CXXXIII. –

Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s.;

Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 6 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – CXLVII. –

Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 590 s.

Рецензовані наукові збірники «*Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – CXXVII. –* Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s. i *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 6 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – CXLVII. –* Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 590 s.» разом з іншими науковими збірниками цієї серії (див.: (*Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 1 / Pod red. Larysy Pisarek i Iwony Łuczaków. – C. –* Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. – 244 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 2 / Pod red. Larysy Pisarek i Jana Sokółowskiego. – CVII. –* Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. – 282 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 3 / Pod red. Iwony Łuczaków i Jana Sokółowskiego. – CXXVII. –* Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. – 348 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 4 / Pod red. Iwony Łuczaków i Jana Sokółowskiego. – CXXVII. –* Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – 324 s.)) є актуальними, оскільки відображають сучасне бачення проблем речення, висловлення в слов'янських і неслов'янських мовах у суто описовому, контрастивному, семантичному, функціонально-комунікативному, ономатологічному, семасіологічному, ідеографічному, когнітивному та інших вимірах. Не менш важливим постає розгляд проблем перекладу тих чи інших конструкцій. Аналізовані збірники засвідчують широкий спектр досліджуваних проблем, дозволяють

простежити специфіку антропоцентричного підходу до аналізу назрілих мовознавчих проблем. Більшість авторів виходять із концептуальних засад номінативно-екзистенційної наукової парадигми з належним застосуванням методик системно-структурного і таксономічного підходів, що забезпечує переконливість досягнутих висновків. Усі наукові збірники постають наслідком роботи авторитетних Міжнародних наукових конференцій *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, що відбуваються з 1998 року у Вроцлавському університеті кожні щодва роки за ініціативи Інституту слов'янської філології. Рецензований науковий збірники *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego*. – CXVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s. присвячено професорові Larysie Pisarek, яка стояла біля витоків цієї конференції та видання наукового збірника; а науковий збірник *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 6 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego*. – CXLVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 590 s. приурочено до ювілею професора Diany Wiczorek. Кожен зі збірників є досить ємним за проблематикою і про кожен з них можна ґрунтовно говорити, заглиблюючись у ту чи іншу проблему. Доцільним постає акцентація уваги на окремих аспектах, які з тих чи інших міркувань привернули увагу. Ні в якому разі інші матеріали не виступають менш цікавими і менш вагомими, значущими.

Спочатку кілька слів про науковий збірник *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego*. – CXVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s., у якому у вступному слові Michał Sarnowski і Włodzimierz Wysoczański констатують, що «Inspiratorem, wielokrotnum organizatorem i stałym naukowym tego przedsięwzięcia była Pani profesor Larysa Pisarek, to z Nią i Jej nazwiskiem w europejskim środowisku naukowym kojarzona jest wrocławska konferencja, jedno z najwazniejszych spotkań naukowych językoznawców slawistów w Polsce». Ємніше і глибинніше не можна сказати про подвижницьку роль професора Larysy Pisarek та її талант встановлювати і

налагоджувати наукові контакти з лінгвістами різних країн. Сама Larysa Pisarek (с. 13-16) коротко розповідає про себе, а потім подано бібліографію праць професора Larusy Pisarek, яку уклав Włodzimierz Wysoczański (с. 17-24). У статті Antoni Furdalia «Semiotyczne spojrzenie na humanistykę» (с. 25-32) концептуально охарактеризовано проблеми семіотики в сучасній гуманітарній сфері, сконцентровано увагу на особливостях лінгвосеміотики, а в статті «Словопроизводство и происхождение ботанических названий в Словаре Марка Ридли» (Anna Wolek і Anna Borkowska (Krakow)) (с. 61-71) чи не вперше звернуто увагу на вельми цікаву науково-енциклопедичну спадщину М. Рідлі. Автори простежують обсяг ботанічної лексики в Словнику М. Рідлі та окреслюють шляхи поповнення російської ботанічної номенклатури, тенденції освоєння іншомовних лексем та способи творення цих слів. Обсяг статті не дозволив дослідницям з'ясувати ступінь корелятивності / некорелятивності ботанічних номенів з виданнями на Русі в XI-XII століттях, а в дослідженні В. М'якишева «О „базаре” новых русских – „конкретно по понятиям”» (Krakow) (с. 217-225) ґрунтовно простежено дванадцять особливостей мови «міфологічного братана», що складає, за словами автора, один із пластів «нових росіян». Поза всяким сумнівом, ця спроба є надзвичайно важливою, оскільки концентрує увагу на одному із активно репрезентованих мовленнєвих процесів, що прямо корелюють з відповідними мовленнєвими жанрами. Сучасній лінгвістиці ні в якому разі не можна зробити закид у байдужості щодо проблем жаргону, сленгу тощо, але студії В. М'якишева важливі тим, що вони охоплюють один зі своєрідних пластів відносно цілісної піджаргонної системи з прагненням виявити статус «міфологічного братана» в російській національно-ментальній парадигмі. Щоправда, окремі слова бажано було б все-таки писати в лапках (*пионеры, достойное общество, избранные*), оскільки вони вжиті не в своєму прямому значенні.

Ботанічна лексика розглянута і в дослідженні Мирослави Малохи (*Кельце*) «Народная ботаническая номенклатура, мотивированная анимализмами» (с. 203-208), де класифікація аналізованих номенів здійснюється на підставі «внешнего вида растения, его хозяйственного использования, а также на основании его магических или целебных свойств». Авторка враховує особливості мотивації, пор.: за кольором, запахом, харчовими,

смаковими властивостями, місцем росту тощо. Водночас у називанні рослини значну роль відігравали лікувальні властивості рослини, в цьому напрямі особливо важливими постають різноманітні вторинні номінації, що постають наслідком метафоризації, метонімізації (бел. *вужава зелле*; рус. *лягушачья трава*; *жабья трава*; бел. *жабіна трава*; *žabi kwiat*). Заслуговує на схвалення визначення авторкою ядерних, периферійних мотиваційних ознак, хоча водночас можна було б вказати на окремі напівпериферійні. Не зовсім зрозуміло, звідки М. Малоха брала українські ботанічні номени, оскільки в списку використаної літератури немає жодного українськомовного джерела (це тим паче дивно, адже в українській лінгвістиці уже захищено кілька кандидатських дисертацій з подібної проблематики). Висловлене є побажанням і спрямоване в поглиблення майбутніх студій авторки над заявленою проблемою.

Певною мірою пов'язана з дослідженням В. М'якишева стаття О.А. Невзорової-Кмеч (СПб) «Языковой портрет человека в польском и русском молодежном сленге» (с. 247-253), у якій на якісно новому мовному матеріалі робиться спроба простежити спільне і відмінне у мовних портретах сучасної польської і російської молоді. Контрастивний аспект дозволив певною мірою уточнити тезу про те, що для молодіжного сленгу «доминирующим в определении враждебности будет признак принадлежности к определенной группе (возрастной, социальной и т.д.)», підтвердженням постають відповідні синонімічні поля та їхні обсяги. На підставі ідеографічного розгляду лексеми «человек» Е.А. Невзорова-Кмеч встановлює специфіку її лінійних зв'язків та семантико-парадигматичних відношень, що спрямовані на відображення психологічного, фізичного, соціального стану людини, її професійної значущості тощо.

Особливості аналітичних тенденцій у граматичному ладі сучасної білоруської мови встановлюються в статті Таццяни Р. Рамзи «Аналітычныя структуры ў безасабовых сказах» (*Мінськ*) (с. 319-325). Розглядаючи специфіку вираження єдиного головного члена безособових односкладних речень в українській, білоруській і німецькій мовах, авторка окреслює закономірності вжитку псевдосуб'єкта в німецькій мові в порівнянні останнього з репрезентантами в білоруській та українській мовах. Заслуговує на

схвалення прагнення Тетяни Р. Рамзи встановити ступінь аналітизму в безособових конструкціях шляхом їх зіставлення з іншими засобами номінації тієї самої ситуації. Показовим також є те, що єдиний головний член безособових білоруських речень розглянуто через призму його валентних потенціалів і регулярності / нерегулярності при дієслівних формах постпозитивних прийменників, хоча статус останніх у цьому разі мало нагадує *власне- прийменниковий*, особливо в ідіоматизації висловів. Актуальним постає простеження ступеня поширення дихотомії *раніца – вечір* в тезаурусі білоруської мови, що в порівнянні з опозиціями *дзень – ноч, раніца – вечар* має чи не найбільшу шкалу диференційних найменувань, що фіксують поступовість сходу і заходу сонця.

Проблемам семіотики присвячена стаття Voborila Ladislava «Дорожные знаки = семиотическая система + средство социальной коммуникации как объект исследования» (*Olomouc*) (с. 395-401), у якій виявлено конвенційний характер дорожніх знаків, виявлено особливості їхньої внутрішньосистемної співвіднесеності та визначено імперативну й інформативну спрямованість досліджуваних знаків. Очевидно, в цьому напрямі можна було з'ясувати визначальний та супровідний характер дорожніх знаків. Супровідність найбільшою мірою притаманна інформативним знакам тощо. Імперативні дорожні знаки є обов'язково конвенційними.

Проблеми когнітивної лінгвістики, специфіка національно-мовного вияву концепту простежувано в статті «Да этналінгвістычнай характарыстыкі канцэпту слепаты ў беларусаў» Тацяні Валодзіной (*Мінськ*) (с. 429-434). Відштовхуючись від ментального статусу образу сліпого, авторка стверджує, що «...сляпяя раўнуюцца да мёртвих, але смерць сляпых разумеецца як іх смерць у дачыненні да зямных справаў і адначасовае пранікненне да ведаў засветаў. Сацыяльная і псіхафізічная непаўнацэннасць сляпых кампенсуецца замацаванымі за слепатой магчымасцямі іншага плану. Слепата набывае значэнне Богага дару ды пячаткі абранасці. “Господь умудряет слепца, дьявол искушает чернеца”, – сцвярджае руская прыказка». Та й сам концепт *сліпоти* може бути усвідомленим тільки в опозиції, оскільки його розуміння як концепту «мяркуе асаблівы ракурс аналізування... Семантичним

інваріантам поля сляпы – відушчы ёсць поле апазіцыі антынорма – норма», при цьому *сліпота* витлумачується як «адхілення ад норми». Останнє сприяє формуванню особливого функційного навантаження, зокрема моделювального як оцінного, що «набыўшы нарматыўныя функцыі, значна пашырае сваю рэфэрэнтную базу, уваходзіць у кантэксты, ніякім чынам не звязаныя са сферай зроку і бачання» і *сліпота* постае аднією з характеристик «чалавека біялагічна відушчага, фізіялагічна здаровага». Цим мотивовано те, що культурно-семантична логіка «праводзіць канцэпт слепаты праз увесь жыццёвы шлях чалавека». Т. Валодзіна прастежуе трансформацыйні параметри *сліпоти* з окресленням чергування перыядів *відушчасці / слепаты*, пор.: уяву про немовля як істоту недооформлену, послану з того світу, якій по хрещенні допомагають «продирати очі»; кваліфікацію саціально вартіснаю людини як зрячої в різних націанально-мовних картинах світу; безсоромний – «той, хто не мае очей» тощо. Загалом висновок авторки, що бінарна кореляція «сляпы – відушчы выступае як сінанімічная проціпастаўленням голы – апрануты, хворы – здаровы, левы – правы, крывы – прамы» є переконливою, і тому цілком закономірно, що саме ця кореляція може «разглядвацца як прыватная рэалізацыя падставовых апазіцый дрэнны – добры, чужы – свій».

Алеш Бранднер (*Brno*) у статті «Особенности выражения категории рода у неодушевленных имен существительных» (с. 73-80) намагається з'ясувати закономірності вираження граматичного роду в іменників-назв неістот. Звычайно, обсяг статті не дозволив лінгвісту вичерпно прастежити нові і новітні тенденції розвитку категорії роду з-поміж цього класу слів, особливо серед невідмінюваних іменників, де досить активними постають відношення тотожності, гіперо-гіпонімії (*олександрюлі, ркацители* – чол. р., бо родове слово «виноград» має граматичне значення чол.р.) тощо. Не менш актуальною є проблема «парного роду» та обсягів «узгоджувальних класів» за родами. Дослідження Алеша Бранднера є вельми цікавим тим матеріалом, який він залучив до розгляду: це абрєвіатури та складні слова, де також сучасна норма зазнає значної видозміни. Тому його студії постають своєчасними й актуальними.

Контрастивному аналізу чеського займенника *ten* та його формальних і функційних російських відповідників присвячена стаття «Полифункциональность чешских местоименных лексем в

сопоставлении с их русскими эквивалентами» (Zdeňka Vychodilová (*Olomouc*)) (с. 403-409). На підставі аналізу різнобічного фактичного матеріалу авторка наголошує, що найчастіше чеська лексема «*ten* и ее русский формальный эквивалент *этот / тот* расходятся в своей функциональной нагрузке в так наз. **экспрессивной функции и функции напоминания**». Досить послідовно Зденка Виходілова простежує особливості категорійної семантики досліджуваної лексеми в чеській та російській мові і встановлює напрями міжчастиномовної трансформації в кожній мові зокрема. Очевидно, обсяг статті не дозволив авторці виявити специфіку міжреченневого навантаження аналізованої лексеми.

Грунтовним постає розгляд співвідношення слова і речення, речення і висловлення у статті Бориса Нормана (*Mińsk*) «Соотношение слова и предложения в сфере номинации и коммуникации (на материале русского и польского языков)» (с. 255-267), де автор уточнює свою концепцію щодо номінативного аспекту речення, яке називає ситуацію. У цьому спектрі речення і слово постають корелятивними і некорелятивними водночас. Тому теза про «комунікативну номінацію» як визначальну для речення і висловлення є мотивованою, хоча, звичайно, щодо висловлення актуальним постає вторгнення прагматики.

Цікавою і проблемною постає стаття «Об аксиологическом аспекте языка политической информации (на материале современной российской прессы)» (*Andrzej Sitarski (Poznań)*) (с. 333-338), у якій автор аналізує співвідносність об'єктивного і суб'єктивного начал у політичній інформації. Саме в останній суб'єктивний компонент найбільшою мірою маркований аксіологічністю, у силу чого «оценивающие акты в языке современной прессы как стилистическое средство, но прежде всего как средство воздействия на адресата, играют превостепенную роль в создании текста». Суб'єктність є визначальною прихованою категорією політичного дискурсу, чим легко пояснити цілий ряд соціальних, морально-етичних, естетичних складників оцінки (не другорядну роль відіграє, звичайно, критерій зацікавлення). На підставі розгляду кореляції *Росія – Євросоюз*, яка репрезентована в кількох авторитетних виданнях (*Русский журнал* і *Независимая газета*), Анжей Сітарські приходить до висновку, що будь-яка оцінка того чи іншого політичного факту здійснюється журналістом у

межах наявної концептуальної бази. Тут можна було б додати: з урахуванням особливостей соціально-когнітивної бази. Але це уточнення більшою мірою пов'язане з когнітивними рівнями, ніж з аналізованим спектром аксіологічної характеристики політичних фактів.

Цікавим є дослідження Тетяни Космеди (*Львів*) «Етнопсихологические факторы в процессе индивидуально-авторского словообразования: жанр дневника» (с. 133-139), у якому простежувано специфіку індивідуально-авторського словотвору Тараса Шевченка. Використовуючи багатий матеріал російськомовного «Щоденника», Тетяна Космеда робить висновок, що легко простежити «в русскоязычном тексте Т.Г. Шевченко на словообразовательном уровне проявление украинской ментальности. Этот феномен можно объяснить сквозь призму этнопсихолингвистики, которая, собственно, объясняет понятия "национальный характер", "национальная психология"». Найбільш частотне творення складних слів (особливо прикметників), поза всяким сумнівом, мотивоване прагненням подати розгорнуту оцінку певного явища, факту, предмета, особи та ін. Можливо, варто було більше уваги приділити з'ясуванню ступеня поширення власне-українських словотвірних засобів у щоденниковій спадщині Тараса Шевченка, але це може бути також і предметом окремого аналізу.

Поділ емоцій на позитивні і негативні став підставою для відповідної класифікації фразем у статті Ніни Станкевич (*Львів*) «Національно-культурна специфіка фразеосемантичної групи "Емоції людини"» (с. 345-353), в якій простежено репрезентативність кожної з визначених груп, окреслено особливості синоніміки таких фразеологічних одиниць з-поміж складників тематичних груп: «Людина», «Тварини», «Предмети», «Рослини», «Птахи», «Явища природи», «Абстрактні назви», «Релігійні назви». На підставі значного фактичного матеріалу авторка наголошує, що найголовнішими стереотипними характеристиками фразеосемантичної групи «Емоції людини» виступають пильна велика спостережливість, етика міжлюдських взаємин, повага до батьків, суворості християнська мораль і водночас незлоблива іронія. Ця група є складником національно-мовної картини світу. У подальшому слід було б звернути увагу на місце в

цій групі наївно-міфологічних уявлень, оскільки християнські здебільшого нашарувалися на усталені фразеологічні стереотипи.

Стаття Czesława Lachura «Międzynarodowy project badawczy “Gramatyka przyimka w języku rosyjskim i innych językach słowiańskich”» (*Uniwersytet Opolski*) (с. 161-167) присвячена розгляду заявлених аспектів міжнародного (Росія, Україна, Білорусь, Польща та ін.) науково-дослідного проекту, простеженню специфіки визначення реєстру значень прийменника та опрацюванню методики опису його семантики з визначенням спектрів синонімії, антонімії, омонімії тощо. Водночас автор торкається проблем зіставлення первинних і вторинних прийменників у слов'янських мовах, вияву компонентів прийменникового поля як універсальної і національно-мовної величини. Досить ґрунтовно простежено специфіку створення спільнослов'янського комп'ютерного текстового фонду, який уможливив би оперативний зіставний аналіз прийменників щодо їхньої частотності, синонімічності, варіантності тощо. У цьому розрізі варто було б обговорити проблему створення цілісної комп'ютерної прийменникової бази, але це швидше належить до найближчих перспектив опрацювання цього проекту, а не до висвітлюваних автором статті питань.

Не менш актуальними постають статті: Михаил Алексеенко «Проблема отбора языкового материала для *Комплексного словаря феминизмов русского языка*» (с. 33-39), Андрей Бабанов «Narodowa tradycja opisu zjawisk składniowych: konwencja czy *meritum*?» (с. 41-46), Олег Белей «Власні назви з погляду ідеологічних пріоритетів ХХІ ст. (на матеріалі слов'янських мов)» (с. 47-52), Zlata Bojovič «Paremije u književnom delu» (с. 53-59), Sybilla Dakovič «Semantyka interiekcji słowiańskich (w języku polskim, serbskim / chorwackim i rosyjskim)» (с. 81-87), Maciej Grochowski «Wpływ zmiany pozycji linearnej partykuły na strukturę semantyczną, wypowiedzenia» (с. 89-94), Goran Injac «Najnoviji anglicizmi i neologizmi u srpskom jeziku» (с. 95-100), Henryk Jaroszewicz «Główne tendencje rozwojowe bośniackiej, chorwackiej i serbskiej normy leksykalnej po rozpadzie języka serbsko-chorwackiego. Próba komparacji» (с. 101-106), Przemysław Józwickiewicz «Українські zdania z predykatem w formie bezosobnika a konstrukcje polskie (na materiale *Нового Завіту*)» (с. 107-112), Jan Kamieniecki «Przekład a światopogląd tłumacza (na

przykładzie parafraz psalmów Jakuba Lubelczyka i Jana Kochanowskiego» (с. 113-118), Irena Kamińska-Szmaj «Inwektywy polityczne w relacjach międzytekstowych» (с. 119-125), Małgorzata Korytkowska «Zjawiska braku wypełnienia pozycji argumentowej w zdaniu a cechy struktury semantycznej *verbum* (na materiale z języka bułgarskiego i polskiego)» (с. 127-132), Rafał Kowalczyk «*Nomina agentis* w rosyjskim i polskim słownictwie teatralnym» (с. 141-148), Anna Kurpisz-Żuk «Status derywatów odtoponimicznych „kocioł bałkański” i „balkanizacja” w polskich źródłach encyklopedycznych» (с. 149-154), Krzysztof Kusal «Русско-польская субстандартная лексика как источник межъязыковой омонимии» (с. 155-160), Grażyna Lewicka «O nowszych tendencjach w glottodydaktyce w świetle konstruktywistycznej teorii kognicji» (с. 169-174), Jaroslav Lipowski «Otázka názvu společného státu Čechů a Slovůků» (с. 175-180), Sławomir Łuczak «Uwagi o użyciu przymiotników odrzeczownikowych w terminologii specjalnej (na materiale języka rosyjskiego i polskiego)» (с. 181-187), Iwona Łuczaków «*Все двигатели проходят испытания, перед тем как быть установленными в автомобиль*. О певным типе rosyjskich konstrukcji wyrażających następcość zdarzeń» (с. 189-196), Marta Malanowska «Derywaty semantyczne w słownikach neologizmów języka czeskiego i polskiego» (с. 197-202), Anna Mażulis-Frydel «Kilka uwag o nietypowych staroruskich i ruskocerkiewnych odwzorowaniach greckich prototypów» (с. 209-216), Нина Мечковская «Две картины мира: язык и обыденное сознание (информационная фактура, делимитация границ и стереотипов)» (с. 227-238), Dragana Mršević-Radović «Funkcija reči u formiranju frazeološkog značenja (lingvo-kulturološki aspekt)» (с. 239-246), Alicja Nowakowska, Lucyna Tomczak «Funkcje nazw miejscowych w porównaniach frazeologicznych» (с. 269-274), Krzysztof Ozga «Przysłówek jako formalny wykładnik pojęć w świetle składni semantycznej» (с. 275-284), Maryla Papierz «Słowacki koloryt narodowy w przekładzie na język polski» (с. 285-289), Neda Pintarić «Pragmemi potvrđivanja u hrvatskom i poljskom jeziku» (с. 291-298), Wojciech Poros «Способы реализации принципа экономии в текстах частных печатных объявлений (на материале газеты „Комсомольская правда”)» (с. 299-304), Lenka Ptak «O przymiotnikach potencjalnych w języku słowackim i polskim» (с. 305-310), Danuta Pytel-Pandey «Dyrektywy języka rosyjskiego i niemieckiego» (с. 311-317), Michał Sarnowski «Wyrazy obce w tekście

polskim – próba spojrzenia kognitywnego» (с. 327-332), Jan Sokołowski «Z problematyki opisu konfrontatywnego deminutywów w języku macedońskim i polskim (na tie innych języków słowiańskich)» (с. 339-344), Anna Szafernaker «Precedensowe fenomeny kultury jako składowe bazy kognitywnej i jako operatory w dyskursie» (с. 355-359), Joanna Szerszunowicz «Językowy obraz ryb we frazeologii polskiej i włoskiej (ujęcie komparatywne)» (с. 361-369), Maja Szymoniuk, Anna Zych «Uroki opozyjeji (na podstawie parlamentarnych polemik politycznych w Rosji i w Polsce)» (с. 371-377), Bazyli Tichoniuk «Wokół nazwiska *Przewalski*» (с. 379-383), Ivana Vidović Bolt «Prinos proučavanju biblijskih frazema u poljskom i hrvatskom jeziku (ekvivajencija zoonimskih biblijskih frazema)» (с. 385-394), Harry Walter, Валерий М. Мокиенко «Политическая элита России в зеркале прозвищ» (с. 411-427), Сергей А. Важник «Синтаксис белорусских и польских причинных предлогов: опыт контрастивного анализа» (с. 435-442), Włodzimierz Wysoczański «Nazwy zawodów i zajęć w porównaniach (na materiale frazeologii i paremiologii)» (с. 443-452).

В аналізованому науковому збірнику *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego*. – CXXXIII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s. відображено новизну підходів до розв'язання назрілих мовознавчих проблем. Оригінальним є те, що в наукових працях віднайшли місце студії з проблем функційної, комунікативної, когнітивної, ономаціологічної, семасіологічної, ідеографічної, текстової та інших різновидів лінгвістики, розмаїто висвітлені проблеми термінології і номенклатури, лексикографічного опрацювання okazionalizmів, жаргонізмів, знайшли відображення і питання національно-мовної картини світу та їхньої типології. Усе це ще раз засвідчує сучасний зріз висвітлюваних у статтях питань. З'ява цього наукового збірника засвідчує новизну лінгвістичних підходів до розкриття утрадиційнених і новітніх проблем.

А в науковому збірнику *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 6 / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego*. – CXLVII. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 590 s. охоплено також різні актуальні проблеми сучасного мовознавства. Збірник

відкривається вступним словом Michała Sarnowskiego і Włodzimierza Wysoczańskiego, де констатовано, що в збірнику вміщено шістдесят чотири наукові статті з різних лінгвістичних проблем.

У наукових статтях збірника висвітлено особливості вияву жіночих стереотипів у російському народному мовленні (Михаил Алексеенко «Женские стереотипы в русской народной речи» (с. 13-23)), охарактеризовано окремі аспекти дослідження запозичень у слов'янських мовах (Андрей Бабанов «О некоторых проблемах изучения заимствования в славянских языках» (с. 25-31)), прокоментовано семантизацію абсурду в американських постмодерністських коротких оповіданнях (Оксана Бабелюк «Семантизация абсурда в американских постмодернистских коротких оповеданиях» (с. 33-40)), охарактеризовано вияви глобалізаційних механізмів в українському ономастиконі (Олег Белей «Глобализация как одна из тенденций развития национального ономастикона» (с. 41-49)), з'ясовано синтаксичні функції відмінків у прийменникових / безприйменникових конструкціях латинськомовних інскрипцій (Наталія Бойко «Синтаксичні функції відмінків у прийменникових / безприйменникових конструкціях латинськомовних інскрипцій» (с. 51-59)), простежено особливості алкогольної лексики в іншомовно-російських джерелах XVI-XVII століть (Anna Volek «*Пей да меру разумей*. Алкогольная лексика в иностранно-русских источниках XVI-XVII столетий» (с. 61-70)), простежено еволюцію поглядів на *концепт* у російській лінгвістичній літературі (Вогуміт Gasek «Концепт в русском языке (на примере слова *тоска*)» (с. 101-109)), з'ясовано особливості вияву етнічної ментальності у сфері емотивного словотвору (Ирина Голубовская «Этническая ментальность в зеркале эмотивного словообразования» (с. 111-120)) та ін. Особливості прагматичних типів мовленнєвих актів «виправдання» простежено на матеріалі російської, української та англійської художньої прози XIX ст. (Ігор Корольов «Прагматичні типи мовленнєвих актів “виправдання” (на матеріалі російської, української та англійської художньої прози XIX ст.)» (с. 153-162)), а специфіку реалізації інтимізації як одного зі способів попередження лінгвокультурних конфліктів розкрито на матеріалі англійської мови (Алла Корольова «Інтимізація як один зі способів попередження лінгвокультурних конфліктів» (с. 163-169)), специфіку мовної компетенції І. Франка крізь призму діалогічності

культур простежила Тетяна Космеда (Тетяна Космеда «Діалогічність як характерна риса дискурсу Івана Франка» (с. 181-187)), стилістична стратифікація сучасної української мови стала об'єктом уваги Олени Крижко (Олена Крижко «Дискурсологічна (стилістична) стратифікація сучасної української мови» (с. 189-198)).

Грунтовний розгляд жіночих стереотипів у діалектному російському мовленні з послідовним зіставленням з тими чи іншими вимірами жаргонного (сленгового) постає цілком достатнім. Не зовсім мотивованим постає запальний тон статті Андрія Бабанова, оскільки він гостро критикує погляди тих лінгвістів, які не можуть йому відповісти в силу їхньої фізичної відсутності, бажано було б подати тлумачення термінологічного словосполучення «комбинирование знаков», оскільки з тексту статті не зовсім прозорим є розуміння поняття «знак».

Окреслення тенденцій глобалізації в українському ономастиконі з порівнянням їхнього вияву з іншими слов'янськими мовами постає цілком мотивованим. Олегові Белею (*Wrocław*) вдалося не тільки встановити основні глобалізаційні параметри сучасного назовництва, але й підтвердити їх відповідними фактами.

Проблема текстового абсурду та його трансформація у постмодерністській оповідній манері, опрацьована Оксаною Бабелюк, не викликає заперечень. Саме дослідження виконано на синтезі мово- і літературознавчого аналізів, хоча все-таки лінгвістичний аспект розгляду постає досить послідовним. Можливо, слід було, хоча б побіжно, згадати праці У. Еко, О. Лучинської («Постмодернистский дискурс: семиологический и лингвокультурный аспекты интерпретации». – Краснодар, 2002), у яких досить ґрунтовно висвітлено питання стилістики абсурду.

У статті Danuty Pytel-Pandey «Dyrektwywy języka niemieckiego i rosyjskiego – rodzaje żądań» (с. 353-358) розглянуто один з різновидів директивів – бажання, що зінтерпретовані в когнітивному і почасти функційному аспектах. Це засвідчує, що стаття присвячена проблемам сучасної жанрології, що необхідно було підтвердити аналізом відповідної наукової літератури (можливо, це постане в ширшому дослідженні). Авторка з'ясувала елементи комунікації, що мотивують виміри бажання, встановила основні (дев'ять) різновидів бажання, що постають ситуативно мотивованими і

зреалізуюють відповідний психосемантичний тип, поза усяким сумнівом, занурений у пресу позитивно-прагматичний контекст. Заявлені дев'ять різновидів не можуть бути кваліфіковані як рівнорядні, хоча їхнє виділення ґрунтується на тих чи інших моделях типу *зроби... / роби... / не роби... / якщо зробиш...*, що, очевидно, вимагало і встановлення відповідного формального речення-висловлення. Не заперечуючи такого напряму дослідження, який більшою мірою зорієнтований в авторську інтуїцію і функційно-логічні моделі, що в більшості своїй ґрунтується на тих чи інших моделях речення. Якраз останнє варто було б розширити, що посилює аргументованість викладеного. Хоча на заваді цього міг постати обсяг наукової статті.

Коментар Наталією Бойко семантико-синтаксичних функцій відмінків у прийменникових / безприйменникових конструкціях латинськомовних інскрипцій («Синтаксичні функції відмінків у прийменникових / безприйменникових конструкціях латинськомовних інскрипцій» (с. 51-59)) не викликає заперечень, хоча окремі терміни типу «логічний підмет» слід було обґрунтувати, оскільки у цьому разі говориться саме про суб'єкт. Подібне можна віднести і до *Genetivus objectivus*, тому що в наведених конструкціях швидше наявний об'єктно-означальний синкретизм, а не просто об'єктна семантика. Та й не завадило б використати ґрунтовну працю М. Сеніва («Прийменник у класичних мовах». – Донецьк, 2006).

Характеристику «алкогольної» лексики в іншомовно-російських джерелах XVI-XVII століть Анножі Volek виконано кваліфіковано. Не викликає заперечення і постійне звернення авторки до коментування тих чи інших ситуацій, у яких найактивніше використовувалися відповідні лексеми, та простеження статусу відповідних стійких зворотів, усталених словосполучень, що відображають, по суті, ступінь закріплення певної лексеми та її входження у відтворювані одиниці. Оскільки «алкогольна» лексика розглянута в широкому аспекті, то, можливо, варто було це відобразити в назві статті, наголосивши також і на стійких зворотах, і на ситуативних виявах.

Цікавими і вагомими постають спостереження Mariji Cristiny Bragone у досить оригінально названій статті «Приключення Алисы в России» (с. 71-77) щодо проблем перекладу відомої казки

Л. Керролла. Авторці вдалося на мовно-конкретних фактах перекладу казки різними майстрами слова показати, наскільки наближався такий переклад до російського мовно-культурного простору або наскільки він адекватно відображав мовне тло і реалії англійського буття.

Дослідження Галини Чуба «Розвиток денотативного та конотативного значення лексем *Європа, європейський* в сучасній українській мові» (с. 85-93) надзвичайно своєрідне, насичене власними спостереженнями над конкретними мовними і мовленнєвими фактами, мотивованими постають висновки й узагальнення. Очевидною є незначна технічна корекція, що пов'язана із включенням наведених речень з аналізованими лексемами до самого тексту статті (використання відповідних розділових знаків тощо), тому що інколи вони повисають у повітрі, постаючи не пов'язаними з попередніми теоретичними міркуваннями (див. зауваги в рукописі).

Досить ґрунтовним постає розгляд еволюції основних поглядів на *концепт* у російській лінгвістичній літературі (Вогуні Гасек «Концепт в русском языке (на примере слова *тоска*)» (с. 101-109)) зі з'ясуванням особливостей вияву концепту *тоска* та окресленням різниці між ідіоетнічними й універсальними концептами. Цілком слушним виступає твердження про те, що критерієм «національності *концепту* постає також його семантичне навантаження». Мотивованим є розгляд концепту *тоска* крізь призму його зв'язків з концептом *душа* (за А. Вежбицькою) та особливості перекладу польською мовою відповідних мотивацій з роману Ф.М. Достоевського «Брати Карамазови», що дозволяє простежити безеквівалентність російського концепту *тоска* і відсутність його аналога у польській мові та культурі. Хоча сам висновок про те, що «*тоска* является комплексным, интегральным понятием, в состав которого входят многие значения, оттенки значений, выражения и ассоциации», вимагав від автора простеження співмірності *поняття* і *концепту* в теоретичному аспекті, що, очевидно, слід врахувати у майбутніх студіях. Можливо, варто було, зауважуючи про наявність кількох основних підходів до проблеми концепту (цілком справедливо!), хоча б побіжно назвати основні відмінності між широким і вузьким підходами до концепту, що також можна віднести тільки до

побажань. Безперечно, аналіз концепту *тоска* можна було побудувати й іншим шляхом, який передбачав би як обов'язкові кілька етапів: перший етап – аналіз лексичного значення і внутрішньої форми слова, що репрезентує концепт; другий етап – вияв синонімічного ряду лексем – репрезентанта концепту; третій етап – опис способів категоризації концепту в мовній картині світу; четвертий етап – визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, дослідження концептуальних метафор і метонімії; п'ятий етап – дослідження сценаріїв. Сценарій – це подія, що розгортається у часі і / або просторі і яка передбачає наявність суб'єкта, мети, умов виникнення, часу і місця. Така подія зумовлена конкретними причинами, що визначили її появу. Запропонований Vogumilom Grasekom шлях цілком коректний і прийнятний і дещо по-іншому акцентує розгляд проблеми.

Досить цікавим постає з'ясування особливостей вияву етнічної ментальності у сфері емотивного словотвору (Ірина Голубовская «Этническая ментальность в зеркале эмотивного словообразования» (с. 111-120)). Авторка цілком справедливо констатує пріоритет української мови в багатстві зменшувально-пестливих форм порівняно з російською, що зумовлює часто відсутність відповідних еквівалентів у російській мові. Остання теза підтверджена виділенням шести тематичних груп, хоча думка про «лиризм и сентиментальность украинцев по сравнению с русскими» та про «некоторую пассивность мировосприятия» не може бути витлумачена як цілком викінчена, оскільки в цьому разі слід диференціювати власне-пестливість і псевдопестливість. На жаль, дослідниця не зазначила, з яких джерел дібрано фактичний матеріал, оскільки в ряді випадків наведені похідні здебільшого можуть кваліфікуватися як okazіональні або діалектні (див. передостанній абзац статті), а деякі з наведених похідних мають однослівні відповідники, пор. російське *мыслишка* має український відповідник *думонька* або *думчинка*. Не заперечуючи тези про певну сентиментальність українських пестливих форм, не слід її гіперболізувати. Сформована ще в XIX столітті М. Костомаровим теза про українську сентиментальність ґрунтується швидше на інтенціях автора, аніж на переконливих фактах, що довів професор Янів. Звичайно, підхід І. Голубовської можливий, але важливо

водночас бачити й інші виміри цієї проблеми, на чому уже неодноразово наголошувалось (пор. працю: Sarnowski M. *Quasi-deminutiwa w języku rosyjskim i polskim.* – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991. – 94 s.).

Досить послідовно Ігор Корольов прокоментував особливості прагматичних типів мовленневих актів «виправдання на матеріалі російської, української та англійської художньої прози XIX ст. (Ігор Корольов «Прагматичні типи мовленневих актів “виправдання” (на матеріалі російської, української та англійської художньої прози XIX ст.)» (с. 153-162)). Не викликає сумнівів диференціація мовленневих актів «*вибачення*», «*виправдання*» та «*жало*», «*докорів сумління*», «*каяття*» з опертям на специфіку наміру, хоча швидше говориться про намір мовця, а не мовленневого акту. Щоправда, варто було диференціювати використання термінів *висловлювання* (процес формування мовленнєвої одиниці) і *висловлення* (сама одиниця мовлення, хоча автор використовує саме термін висловлення, чомусь позначаючи його як *висловлювання*).

Закономірностям реалізації інтимізації як одного зі способів попередження лінгвокультурних конфліктів присвячене дослідження Алли Корольової «Інтимізація як один зі способів попередження лінгвокультурних конфліктів» (с. 163-169), що виконане на матеріалі англійської мови. На підставі аналізу процесу підготовки майбутніх учителів і перекладачів англійської мови в Інституті іноземної мови Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (Україна, Київ) авторка з'ясовує особливості засвоєння традицій, культури, історії виучуваної мови. Одним із визначальних засобів зняття конфліктних ситуацій постає інтимізація, що в сучасній англійській мові набуває поширення. Матеріалом для розгляду заявленої наукової проблеми стали різноманітні оголошення і вивіски, почерпнуті з реального життя в різних громадських місцях, офіційних установах і закладах Англії та США.

Закономірності вияву діалогічності культур як характерної риси дискурсу Івана Франка з'ясувала Тетяна Космеда (Тетяна Космеда «Діалогічність як характерна риса дискурсу Івана Франка» (с. 181-187)). Попри необхідність технічного дооформлення та окремих побіжних стилістичних правок стаття справляє враження

викінченої, що, очевидно, мотивується рядом ґрунтовних досліджень Тетяни Космеди з цієї проблеми.

Теоретичний аспект стилістичної стратифікації сучасної української мови перебуває в центрі уваги Олени Крижко (Олена Крижко «Дискурсологічна (стилістична) стратифікація сучасної української мови» (с. 189-198)), яка спробувала прокоментувати особливості сучасної української дискурсології з простеженням різних підходів до тлумачення поняття *мовної картини світу*, що загалом вдалося, хоча окремі теоретичні міркування інколи видаються надто розлогими.

Досить ґрунтовним постає розгляд Галиною Кузь у статті «Вигукові фрази у молодіжному сленгу» (с. 209-215) особливостей співвідношення ряду термінів на позначення молодіжної мови, водночас аргументуючи використання терміна *сленг* на позначення нелітературного складника усного розмовного мовлення, «що характеризується відносною стабільністю для певного періоду, розповсюдженістю та загальною зрозумілістю, має яскраво виражений емоційно-експресивний оцінний характер» (с. 210). Авторка цілком логічно наголошує на тому, що сленг «є протестом-насмійкою над соціальними, етичними, мовними та іншими умовностями й авторитетами» (с. 210). Не менш суттєвим є підкреслення динамічності, швидкоплинності сленгу, що ще раз засвідчує його «протестність». Цікавим виступає встановлення кількісно-відсоткових параметрів відповідних функціональних груп вигукових фразеологізмів, хоча авторка чомусь не зазначила загальну кількість виявлених вигукових фразем (с. 211), тому й не зовсім прозорим постає таке співвідношення. За винятком незначних технічних і стилістичних правок стаття цілком готова до друку.

Розгляд особливостей і типів моделей мотивації отруйних рослин виконано Мірославою Маґоґою у статті «Ядовитые растения: модели мотивации и культурные смыслы» (с. 261-268), де авторка простежила особливості мотивацій отруйних рослин та з'ясувала ступінь змонтованості самих рослин та їхніх назв у різноманітні магічні ритуали, обряди тощо. Цілком логічною постає теза про те, що «система фитонимов ещё раз подтверждает антропоцентрический характер номинации – всё обозначаемое соотносится с человеком и его деятельностью». Останнє відображає

особливості організації мовної картини світу, в якій найбільш адекватно відображаються усі аспекти пізнання об'єктивного світу.

Досить вичерпно прокоментовано погляди різних лінгвістів на досить складну і почасти суперечливу мовну природу писемно-літературної мови Великого князівства Литовського і «руських» земель Речі Посполитої у статті «Взгляды на языковую природу письменно-литературного языка Великого княжества Литовского и “русских” земель Речи Посполитой» (с. 281-294) Władimirzem Miakiszewym. Привабливим постає те, що автор не оминає суто дискусійних версій, наводить різні термінологічні назви мови цього періоду на досліджуваних землях. Безперечно, у цьому надзвичайно важко віднайти навіть двох лінгвістів, що дотримувалися б єдиної думки. Досліднику вдалося запропонувати досить викінчену інтерпретацію аналізованих поглядів і дійти правильних висновків. Мотивованим постає твердження про те, що «каменем преткновения и поводом постоянных споров продолжала оставаться трактовка языковой основы искусственного в определённой мере образования», тому що, покликаючись на Л. Гумецьку, логічною постає констатація, що «западнорусский язык не стоит рассматривать как нечто однородное и неизменное на протяжении всех неполных четырёх веков его существования». Останнє і зумовлює різноманітне тлумачення джерельної основи мови Великого князівства Литовського і «руських» земель Речі Посполитої. У кожній з аналізованих гіпотез щодо української, білоруської, церковнослов'янської, польської основи є певні аргументи. Остаточне розв'язання цього питання можливе за умови розгляду переважної більшості документів, написаних цією мовою. Гіпотеза автора, услід за Хр. Стагном, про трансформацію давньоруської основи письмової мови Великого Князівства Литовського, її насичення місцевими (переважно білоруськими) ознаками й існування з кінця XV століття аж до свого занепаду актово-канцелярської мови переважно білоруськими ознаками має право на існування, оскільки важливими постають міркування дослідника про переміщення центру освіченості з Вільна до Києва, що зумовило певні зміни у виборі діалектного фундаменту як джерела. Це зумовило домінування у канцелярській мові переважно білоруських ознак, а в літературно-полемічній – українських.

Олена Михайлова у статті «Деякі аспекти функціонування латинських теонімів у сучасній українській мові» (с. 295-303) зупинилася на співвідношенні функційного виміру латинських теонімів у минулому і сучасному, коментуючи, як видозмінилося семантичне наповнення теонімів. З широким спектром заглиблення в царину художніх текстів, що тематично пов'язані з минулими епохами, О. Михайлова коментує образно-естетичні конотації латинських теонімів у художньому контексті, зокрема у творах Ю. Андруховича з простеженням специфіки вияву універсальних класифікаційних назв абстрактного характеру, спеціальних класифікаційних назв, власних назв – імен античних божеств та епіклесів. Ні методика розгляду проблеми, ні досягнуті результати аналізу не викликають заперечення, оскільки виконані кваліфіковано, хоча заявлена назва статті і перебіг аналізу дещо не збігаються в силу того, що назва статті є ширшою, а в центрі уваги авторки перебуває функціонування латинських теонімів тільки в художньому тексті. Можливо, варто було останнє наголосити і в заголовку статті, зазначивши це або через двокрапку, або в дужках.

Особливості функційного вияву латинської актової мови на землях Правобережної України стали в центрі уваги Валентини Миронової у статті «Функціонування латинської актової мови на території Правобережної України в XV – XVI ст.» (с. 305-312), у якій прокоментовано наявні в судових книгах відхилення від нормативного латинського правопису написання тих чи інших літер. На матеріалі актових книг гродських судів Галицької Русі, актових записів Сяноцької землі та інших констатовано, що наявні відхилення від усталеної латинської норми мотивовані рівнем освіти судових писарів. Хоча в цьому разі актуальним постає і наближення записів до тих мовних / мовленнєвих особливостей, що були притаманні мешканцям певної території. Очевидно, що висновки вимагали від авторки ширшого узагальнення, якщо мова справді йде про функціонування латинської актової мови на території Правобережної України, але в статті проаналізовано мову актових книг окремих територій, тому це варто було зазначити і в наві статті.

Elena Nevzorova-Kmecz у статті «"Ruski" в современном польском языке» (с. 319-325) торкається проблеми стереотипів щодо росіян, українців і білорусів, що склалися у поляків. У цьому вимірі розглянуто одиницю «ruski» з її очевидними кількома семантико-

стилістичними пластами. Авторка досить ґрунтовно коментує стереотип негативності щодо поняття «Ruski», який закріпився в польській мовній свідомості, послідовно вербально репрезентований на різних мовних ярусах, у різноманітних лексикографічних виданнях, мові засобів масової інформації. Дослідження виконане творчо, відчувається прагнення авторки певною мірою прогнозувати розвиток аналізованого стереотипу.

Досить вичерпним постає розгляд компресивних похідних у російській та чеській мовах Йиндрою Пілатовою у статті «Компресивное наименование в русском и чешском языках, его функция в тексте» (с. 327-335). Відштовхуючись від усталеної тези О.О. Земської про компресивну функцію словотвору як про таку, що існує і виявляє свою значущість поряд з іншими чотирма – номінативною, конструктивною, експресивною і стилістичною, авторка стверджує, що похідні компресиви постають уже як немотивовані. З-поміж п'яти компресивних різновидів (аббревіація, композиція, конверсія, усічення, суфіксальна універбація) детально розглянуто перші три. Вагомим є те, що здійснено це на ґрунті зіставлення з відповідними чеськими моделями та виділенням найбільш значущих тематичних груп. Новим постає встановлення аспектів стійкішої позиції літерних і звукових аббревіатур у російській мові тощо. Усе це дає підстави для переконливого твердження про ширший функційний аналітизм у чеській мові порівняно з російською.

Продовжуючи ґрунтовні студії з проблем мовленнєвого етикету, Larysa Pisarek концептуально розглядає одиниці білоруського мовленнєвого етикету на тлі відповідних одиниць польської і російської мов («Единицы белорусского речевого этикета на фоне русских и польских единиц» (с. 337-344)). У дослідженні простежено специфіку вияву різних моделей ввічливості у відповідних мовленнєвих актах з наголошенням певних видозмін, що відбулися на зламі ХХ – ХХІ століть. Цілком погоджуючись з тезою про те, що «в отличие от русского и польского РЭ, в белорусском языке чрезвычайно часто используется термин родства *брат* и его деминутивные формы в качестве самостоятельной АФ или части двучленной адресатной модели в сочетании с собственным именем или стандартным апеллятивом», можна констатувати, що в російському мовленні поширилося

використання слова *брат* як позначення *свого* або *наближення співрозмовника до себе*. Можливо, цей аспект як вияв квазі-комунікації вартий уваги, але, очевидно, в іншому вимірі. Особливо значущим є те, що стаття розвиває і поглиблює ідеї дослідниці, висловлені у попередніх її ґрунтовних концептуальних працях.

Стаття Тетяни Плешкової «Лексика, отражающая образ человека в диалектном языковом пространстве Архангельского Севера» (с. 345-351) охоплює розгляд лексико-семантичних груп діалектних слів, що характеризують людину з погляду її віку, зовнішності, фізичного стану, звичок (18 лексем), з підтвердженням тези щодо важливості діалектних мовних одиниць усіх ярусів мовної системи для спонтанної мовленнєвої діяльності корінного населення регіону. Показовим є те, що більшість аналізованих лексем (14 одиниць) мають яскраво виражену негативну конотацію, що мотивується відповідною життєвою позицією носіїв діалекту.

Ґрунтовний аналіз Іриною Е. Ратніковою когнітивного виміру окремих власних імен у статті «"Анамастычны алфавіт" беларусаў: *Полацк, Вільня, Менск* у літературы і публіцыстыцы» (с. 359-366) охоплює простеження особливостей прецедентних власних імен. Встановлення семантичної специфіки власних імен авторка здійснює на теоретичних засадах метафоричного аналізу, запропонованого й опрацьованого Дж. Лакоффом і М. Джонсоном у рамках когнітивної теорії метафори. Запропоновані підрозділи «*Ад Полацку начаўся свет*», «*Беларускі Іерусалім*», «*Ностальгія по Менску*» якраз репрезентують три прецедентних власних імені, що перебувають в центрі уваги дослідниці. Аналіз виконано в руслі останніх когнітивних студій (пор. працю: (Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. – Одеса: Видавництво Одеського університету, 2006. – 328 с.) з наголошенням специфіки вияву прецедентних імен у художньо-белетристичній і публіцистичній літературі. Аналізована стаття – це завершений науковий ескіз концептуального аналізу власних імен *Полоцьк, Вільно, Мінськ* як прецедентних.

Александр В. Савченко та Михаил С. Хмелевский у статті «Межславянские лексические трансплантации в современной прессе» (с. 403-408) своїм завданням вважали розгляд трансплантації слів, фраз, інтертекстем з інших мов з висвітленням їхньої типології, функції та лінгвістичної природи. На прикладі

кількох лексем типу *самостійна, незалежна, майдан, помаранчевий* автори показують особливості трансплантування та виявляють закономірності різноманітної мовної гри з такими лексемами. Закономірності сучасного міжмовного трансплантування дослідники розглядають на широкому фактичному тлі із частковим залученням мовного матеріалу з творів М. Гоголя та Ф. Достоєвського. Запропонований підхід є досить цікавим, хоча спостереження варто було узагальнити. Але і наведений розгляд можна вважати викінченим і таким, що не вимагає наукового доповнення.

Andrzej Sitarski у статті «Медіальна картина Польши – лінгво-аксіологічний аналіз. На матеріалі текстів сучасної російської преси, наголошує, що «из-за неоднородных в культурологическом отношении знаний, оценки Польши, которые предлагаются российской прессой, не способствуют сохранению единения дискурса обеих культур». Це твердження цілком мотивоване і не викликає ніяких заперечень, оскільки тільки в ідеалі можна уявити таку ситуацію, коли така єдність можлива. Суттєвим є інше, на що звертає увагу дослідник, – здатність продумано підкреслити або приховати певні елементи інформації, яку подає той чи інший журналіст. Поза усяким сумнівом, будь-який текст загалом, а публіцистичний зокрема, підпорядкований реалізації категорії авторської модальності, поза якою текст як даність не може навіть існувати. Його формування від самого початку постає прямо залежним від авторської настанови. Ґрунтуючись на постулаті, що оцінка, услід за Є.М. Скаженіком, є категорією гносеологічною й емоційною, Andrzej Sitarski констатує, що оцінна картина світу змінюється в часі, очевидно, і в просторі і підлягає розвитку; інтерпретація дійсності в мові мас-медіа ґрунтується на індивідуальному досвіді журналіста, що постає підґрунтям для реалізації прагматичної настанови тексту. Теоретичні засади уможлиблюють виділення трьох основних об'єктів, щодо яких розташовані мовні оцінні пропозиції: 1) політика, 2) польська культура, 3) Польща і поляки. Найбагатшим, природно, постає перший, оскільки тут щоразу автор постає і як аналітик, який намагається зінтерпретувати сучасні виміри політичних взаємин

Польщі і США, Польщі і Євросоюзу, Польщі і Росії та ін. Саме аналіз фактичного матеріалу дозволив констатувати, що оцінний образ Польщі у сфері політики в російських мас-медіа постає негативним, а у сфері польської культури – позитивним.

Закономірності вивчення мови крізь призму словоцентричного підходу перебувають у центрі уваги Марії Скаб у статті «Семасіологічні, соціолінгвістичні та когнітивні аспекти вивчення мови крізь призму словоцентричного підходу» (с. 417-424). Дослідження виконане на значному фактичному матеріалі, почерпнутому з різних лексикографічних джерел, і ґрунтується на тезі про те, що розгляд еволюції семантичної структури слова є досить складним, оскільки вимагає від дослідника врахування не тільки словникових фактів, але й простеження зміни семантичної структури в інших джерелах, тому що різні значення слова можуть бути актуальними в один період, і зовсім неактуальними в інший.

Досить ефективним постає аналіз семантичного простору слова як імені концепту, оскільки він уможливило вияв когнітивних потенцій слова, зокрема лексеми *душа* та її похідних, встановлення ступеня репрезентативності в останніх семантичної ємності твірного. Прийнятними постають спостереження авторки над різними семантичними іпостасями в різних стильових виявах слів *душа* і *дух* та окресленням специфіки репрезентованості останніх в українській загальнонародній концептуальній картині світу та релігійній картині світу (пор. І. Огієнко виділяє 12 значень слова *душа*). Звідси і широкий діапазон використання лексеми *душа* в різноманітних виявах мовленнєвих актів ввічливості, що й наголошено М. Скаб. Не менш цікавими постають спостереження авторки щодо твірного потенціалу окремих лексем, зокрема слова *душа*, «яке дало початок більше двадцяти похідним». Активною постає участь цієї лексеми у фразеологізмах, порівняннях. Не менший, очевидно, потенціал притаманний лексемі *душа* і в структурі метафори. Дослідження М. Скаб надзвичайно цікаве і постає структурно компактним і тематично викінченим.

Специфіку тексту публіцистичної графіки з'ясовує Ніна Станкевич у статті «Мовні особливості тексту публіцистичної графіки: сучасні параметри» (с. 425-433). Авторка заторкує надзвичайно важливу проблему – статус і функції вербалізованого компонента в карикатурі, оскільки символіка «слова і пензля

зливається в сатиричній графіці в синкретичне ціле і створює єдиний понятійно-художній комплекс – сатиричний образ». Для існування карикатури важливими є екстра- й інтралінгвальні чинники, одним з найважливіших з-поміж перших виступає *географічний*. На значному фактичному матеріалі Н. Станкевич підтверджує взаємодію зображеного і словесного в карикатурі, що засвідчує високий рівень синтезу, цілісності її семантичного тла. Досить вдалими і викінченими постають запропоновані висновки, що узагальнюють спостереження авторки. Тут зокрема заакцентовано різницю у навантаженні вербального компонента як текстівки-супровідника і як внутрішньокарикатурного елемента. Наголошено, що суттєво в сучасній карикатурі зменшилася кількість діалогів та їхнє функційне навантаження. Поза усяким сумнівом, спостереження Н. Станкевич є результативними і доповнюють загальне уявлення про карикатуру як вид мистецтва та значущість в її структурі вербального компонента.

Майя Шимонюк у статті «Реализация научного стиля в жанре филологической статьи, особенности польских и русских гуманитарных текстов» (с. 443-451) торкається проблем естетизації в науковому стилі із послідовним теоретичним обґрунтуванням цієї проблеми та зіставленням мовних фактів російської та польської мов. Висловлені авторкою гіпотези, очевидно, мають право на існування, хоча суттєвим моментом твердження щодо перенасичення польських наукових текстів термінами, ускладнення використанням абстрактних віддієслівних іменників тощо вимагає ширшого коментування та підтвердження більшою кількістю фактичного матеріалу.

Типологічні вияви американізмів у сфері комп'ютерної термінології в суто теоретичному аспекті досліджує Марія Шутова у статті «Неологізми в сучасній комп'ютерній термінології українців. Теоретичний аспект» (с. 459-466), акцентуючи свою увагу на трьох компонентах «ланцюга неологізації»: 1) людина, яка створює нове слово (*originator*); 2) соціалізація слова (прийняття його у суспільстві); 3) лексикалізація слова (закріплення його в мовній системі). Тетяна Толчєєва у статті «Специфіка контенсивно-типологічного дослідження мов» (с. 475-482) акцентує увагу на зіставному аналізі мов, стверджуючи, що найбільш ефективними постають контрактивні студії близькоспоріднених мов, особливо на

лексичному, фразеологічному ярусах. Теоретично підтверджено необхідність розмежування різних типів контрастивістики з опертям на загальну і часткову типологію.

Стаття Ladislava Vobořila «Лингво-прагматический анализ языка интернетовских дискуссионных форумов» (с. 493-499) заторкує надзвичайно важливу проблему мовної специфіки дискусійних форумів віртуального спілкування, що стала реальністю не так давно, але стійко увійшла у повсякденний побут цілих верств сучасного суспільства. Тому цілком прийнятними постають теорії щодо формування «*письменного розмовного мовлення*», «*комп'ютерної форми мовлення*», «*інтернет-мовлення*», «*кібермови*», «*нетепика*», «*електронної мови*», «*електронного дискурсу*» тощо з відповідними жанровими специфікаціями, до яких можна віднести *e-mail*, *блог*, *форум* і *чат*. Поза усяким сумнівом, комп'ютерна форма мовлення є на сьогодні якісно новим варіантом мовлення, «письменного по характеру образования, под влиянием электронной связи сочетающий в себе черты письменного и устного варианта речи и отличающийся некоторыми чертами, не свойственными традиционно устной и письменной речи». Привабливим і аргументованим постає встановлення характерологічних ознак комп'ютерної форми мовлення. Послідовним є аналіз автором різноманітних форм інтимізації мовлення, виявів модальності (останню, щоправда, не варто обмежувати тільки параметрами різновидів речення) та ін., наведені факти цілком переконливі і відображають основні теоретичні міркування дослідника.

Харры Вальтер, Валерий М. Мокиенко у статті «Классики марксизма-ленинизма в русских антипословицах» (с. 501-510) характеризують на значних фактах статус антиприслів'я в загальному пареміологічному просторі і цілком аргументовано стверджують, що домінантою «смеховой культуры последних двадцати лет в России и становится *депатетизация патетизмов*, т.е. стремление языковыми средствами разрушить тот слой привычных недавно языковых стереотипов, который был призван идеологизировать и патетизировать массовое сознание». Розгляд проблеми має опертям численні студії із заявленої проблеми обох авторів, тому постає логічно умотивованим і послідовно викінченим. Відштовхуючись від тези Я. Мукаржевського: чим

більше віддаленими один від одного є стилістичні полюси, які в тексті починають взаємодіяти, тим потужніші «осциляція» (хвилеподібне коливання) семантики й експресії між полюсами і витворюваний нею стилістичний ефект, автори констатують її мовну універсальність, оскільки вона забезпечує функціонування і динаміку фразеологічної системи. Численний аналізований фактичний матеріал дозволив авторам вийти на цілком обґрунтовані висновки і простеження перспектив дослідження, що засвідчує належний кваліфікаційний рівень виконання статті.

Аналіз соматизмів щодо їхньої бінарної опозиційності став у центрі уваги Тацяни Валодзіної у статті «Семантика саматызма ў кантэксце апазіцыйнай бінарнасці» (с. 511-518), де авторка наголошує, що особливо «выразна выступае проціпастаўленне верху і нізу, калі галава надзяляецца станоўчымі канатацьямі, увасабляе ідэі верху, святла, духоўнага ў процілегласць нагам, гл. тут: *Галава ў ног розуму не просіць*». Цілком мотивованим постає твердження про те, що семантична домінанта опозицій *передній – задній, верх – низ, правий – лівий* умотивована її частковим виявом щодо визначальної опозиції *свій – чужий*, у силу чого *передній, верхній, правий, чоловічий* належатиме до сфери «свого», а *задній, нижній, лівий, жіночий, темний* семантично дорівнює чужому і характеризується відтінком негативності. Авторка заторкує поширення аналізованої опозиції і у сфері вульгаризмів, обценних слів тощо. Привабливим є те, що компоненти опозиції розглядаються крізь призму наївно-міфологічної і загальномовної картин світу, акцентуючи на тому, що «левая рука выяўляе шараг не просто негатыўных, але і выразна дэманічных, засветавах рысаў». Негатив лівої руки посилюється і тим, що вона позбавлена активності і в християнстві: нею не можна хреститися, вона належить до ознак шкідливої магії. Міркування авторки та наведений фактичний матеріал цілком є логічно мотивованими, запропоновані узагальнення викінчені.

Сяргей А. Важнік у статті «Сінтаксічныя слоўнікі славянскіх моў: да пытання тыпалогіі» (с. 519-529) подає загальні контури проблеми з визначенням специфіки вияву традицій, актуальності і перспектив укладення синтаксичних словників. На ґрунті аналізу конкретних напрацювань у галузі синтаксичної лексикографії зі з'ясуванням концептуально-теоретичних засад наявних словників

Ю.Д. Апресяна, І. Палла (російська – угорська мови); В.У. Мартинова, П.П. Шуби, М.І. Ярмаш (морфемна дистрибуція), Г.У. Арашанкової, В.П. Лемцюгової (білоруська мова); Г.О. Золотової, Д.Е. Розенталя (російська); М. Попової (болгарська); Г. Хельбіг, М.Д. Степанової (німецька мова); М. Кавки; С. Грабцової, І. Калінської; К. Поланського (польська мова) тощо. С.О. Важніку вдалося охарактеризувати не тільки сучасний стан одномовних синтаксичних словників, що мають опертям чотири рівні: логіко-семантичний, категорійно-семантичний, формально-граматичний, лексичний, але й подати кваліфікаційні параметри двомовних синтаксичних словників та окреслити перспективи синтаксичної лексикографії.

У притаманній для Diany Wieczorek манері у статті «Язyki как предмет любви» (с. 531-538) подано виміри поваги, шанобливого ставлення, любові до свого рідного крізь мовну призму того чи іншого автора художнього твору. Не випадково авторка зосереджує свою увагу на непересічній, геніальній постаті М. Гоголя, стилістика якого, творча манера, врешті-решт національний самовияв, самоідентифікація неодноразово ставали предметом дискусій, різних версій і теоретичних розмірковувань. Загальне тло досліджуваних майстрів слова охоплює також творчий самовияв В. Набокова, Й. Бродського. Дослідниця цілком мотивовано наголошує на неперекладності творів М. Гоголя в силу оригінальності його мови і водночас наслідувально-гоголівську манеру В. Набокова, мова у якого постає «головним героєм» його книг і який веде «атаку стилем». Diana Wieczorek наводить слова Й. Бродського про те, що «Писатель – слуга, механическое средство языка. Язык диктует поэзию. Поэзия – это высшая форма существования языка. Поэт – орудие, продукт языка», що стають опертям аналізу його любові до російської мови. Об'єднавчим елементом трьох мистецьких постатей – М. Гоголя, В. Набокова, Й. Бродського виступає плекання російського слова і самовияв через мову, а швидше – у мову.

Татьяна Воынец у статті «Производное слово в художественном мире поэта» (с. 539-545) з'ясовує функційне навантаження узуальних іменників (1270 словникових одиниць) у поетичній тканині І. Северянина та їх статус в ідейно-естетичній організації художнього світу поета. Цікавими постають

спостереження авторки щодо репрезентативного вияву похідних іменників, з-поміж яких 583 лексеми складають іменники з транспозиційним словотвірним значенням, а похідні іменники з мутаційним словотвірним значенням охоплюють 380 одиниць, в той час, як похідних іменників з модифікаційним значенням зафіксовано тільки 255, характерною ознакою яких постає емоційно-стилістична маркованість: *птенчик, рощица, дружище, курочка, ревуня, любимица, содержанка, странница, кончина, содружество* та ін. Не менш важливим є те, що Тетяна Волинець встановлює моделі творення узуальних іменників, з-поміж яких домінувальний статус належить моделі «дієслово → іменник» (528 одиниць), що дозволяє констатувати *процесуальний, дійовий* характер поезії І. Северянина.

Похідні узуальні іменники в художньому світі І. Северянина диференціюються, за твердженням дослідниці, у межах п'яти лексичних полів: 1) людина, 2) дійсність, 3) простір, 4) предметний світ, 5) світ природи. Щоправда, наведена схема вимагає подальшого доопрацювання й уточнення, тому що друге поле за своїм виявом покриває всі наступні. Очевидно, необхідно в таких випадках наголошувати на підґрунті класифікації, що зняло б багато супровідних питань. З'ясування специфіки індивідуально-авторського використання узуальних похідних іменників у поетичних текстах І. Северянина не викликає ніяких заперечень, оскільки виконано кваліфіковано і викінчено, що й засвідчує цілковиту довершеність дослідження.

Дослідження Галини О. Золотової «Глагольные категории как композиционное средство» (с. 577-584) розвиває фундаментальні ідеї авторки, викладені у серії попередніх наукових праць, зокрема тих, що присвячені проблемам комунікативної граматики. Незаперечними є твердження Г.О. Золотової про доцентрову внутрішньотекстову функцію дієслівних категорій, зокрема категорій часу, виду. Зв'язок дієслівних категорій з текстовими регістрами висвітлено вичерпно і запропоновано оригінальну інтерпретацію синтезу комунікативних регістрів у текстах.

Актуальними на сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки постають статті: Alena M. Černá, Boris Lehečka «Elektronický slovník staré češtiny a jeho webová prezentace» (с. 79-84), Antoni Furdal «Podstawy tożsamości narodów słowiańskich» (с. 95-100), Maciej Grochowski «O hierarchii kryteriów w opisie przysłówków formalnie

odprzymiotnikowych» (c. 121-128), Mirosława Hordy «Symbol a frazeologia somatyczna» (c. 129-135), Goran Injac «"U kom si ti tripu?" – Funkcionalne i semantičke realizacije anglicizma *trip* u jeziku mlađe generacije govornika srpskog i poljskog jezika» (c. 137-146), Jan Kamieniecki «Osobliwosci leksykalne *Žoltarza* Walentego Wróbla» (c. 147-151), Małgorzata Korytkowska «O zdaniach ekstensjonalnych w świetle procesów nominalizacyjnych (na przykładzie języka bułgarskiego i polskiego)» (c. 171-180), Branko Kuna «O antecedenti povratno-posvojne zamjenice *svoj* и hrvatskom jeziku» (c. 199-207), Czesław Lachur «Idea kauzalności w strukturze zdania i jej wyłdadniki formalne» (c. 217-223), Joanna Leszczyńska «Językowy obraz Polski i Polaka w tygodniku „Argumenty i Fakty"» (c. 225-235), Marta Malanowska «Paradygmaty słowotwórcze konstituowane przez rzeczowniki nazywające części ciała w języku czeskim i polskim» (c. 237-247), Jarosław Malicki «Język czeski, morawski i śląski. Z dziejów czeskiej świadomości językowej» (c. 249-260), Anna Mazulis-Frydel «Wybrane ruskocerkiewne formacje na *-cmvue* oraz *-ua* jako źródło wiedzy o sytuacji religijnej Rusi XI-XV wieku» (c. 269-279), Patrik Mitter «Německé substantivní složeniny a jejich české ekvivalenty» (c. 313-318), Renata Rodak «Negacja na różnych poziomach funkcjonowania języka» (c. 367-375), Kinga Różańska «Konfrontacja rosyjsko-polska na przykładzie wybranych frazeologizmów i przysłów odnoszących się do Boga» (c. 377-391), Anna Rygorowicz-Kuźma «Parę uwag o wartościowaniu leksyki religijnej we współczesnych słownikach języka rosyjskiego» (c. 393-402), Anna Szafernakier «Zagadki precedensowych fenomenów kultury w tekście» (c. 435-442), Tomasz J. Szutkowski «Opozycja *nomen proprium* – *nomen appellativum* a struktura jednostek paremiologicznych» (c. 453-458), Bazyli Tichoniuk «Formy antroponimów obywateli Białorusi, Rosji i Ukrainy na łamach współczesnej prasy polskiej» (c. 467-473), Ivana Vidović Bolt «Frazeologizmy zoonimiczne odnoszące się do człowieka w języku chorwackim i polskim» (c. 483-492), Marian Wójtowicz «Polonizmy leksykalne we współczesnych rosyjskich gwarach dońskich» (c. 547-557), Agnieszka Zatorska «Wybrane kauzatywne konstrukcje zdaniowe (na przykładzie języka słoweńskiego)» (c. 569-576), Anna Zura «Językowy obraz barwy czerwonej w *Proti všem* Alojzego Jiráska» (c. 585-590).

В аналізованих матеріалах наукових збірників «*Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego*. – CXXXIII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s. i *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład 6 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego*. – CXLVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 590 s.» відображена актуальність аналізованих проблем, у них повному висвітлено мовознавчі питання, в більшості з них опрацьовано зовсім нові проблеми. Важливим постає те, що в рецензованому збірнику наукових праць віднайшли місце оригінальні студії з проблем функційної, комунікативної, контрастивної, ономаціологічної, семасіологічної, текстової та інших різновидів лінгвістики. Окремі з них не вписуються у традиційне коло суто лінгвістичних проблем, що заяскравлює синтез різних наук і постання на цьому перетині абсолютно нових наукових напрямів типу психолінгвістичного, дискурсивного та інших. Традиційно розмаїто висвітлено і прокоментовано проблеми внутрішньотекстового навантаження узуальних та оказіональних лексем, питання національно-мовної картини світу, що засвідчує сучасний зріз висвітлюваних у статтях питань.

КОГНІТИВІСТИКА І ДИСКУРСИВІСТИКА: НОВІ АСПЕКТИ І НОВІ ПІДХОДИ

*Поповић Људмила. Епистоларни дискурс
украјинског и српског језика. –
Београд: Филолошки факултет, 2000. – 305 с.;*
*Поповић Људмила. Језичка слика стварности:
Когнитивни аспект контрастивне анализе. –
Београд: Филолошки факултет, 2008. – 308 с.*

Аналізовані праці повною мірою окреслюють поле наукових пошуків у царині того, що інколи називають когнітивною (за А.Д. Кошелевим, антисосюрівською [Кошелев А.Д. Об основных парадигмах изучения естественного языка в свете современных данных когнитивной психологии // Вопросы языкознания. – 2008. – № 4. – С. 15-40]) науковою парадигмою. У цьому разі перша (перша

парадигма – соссюрівська) ґрунтується на постулаті первинності рідної мови, що засвоюється дитиною до постановня в неї концептуального світу. Тому використовуючи мову, дитина формує концептуальний світ. Уся категоризація світу, розчленування його на концепти і встановлення між ними відношень відповідно до мовних значень та відношень між ними. У цьому разі мова самодостатня система, а концептуальний світ – це продукт, що відображає цю системність (це, власне, соссюрівський підхід).

Інший (друга парадигма – антисоссюрівська, або когнітивна) підхід має опертям первинність концептуального світу. Засвоювані згодом мовні значення – це названі елементи концептуального світу та їхні відношення. Внаслідок цього системність мовних знаків мотивована системністю концептів світу. Тут мова прямо замкнута на об'єктивну дійсність (це антисоссюрівський погляд, а також когнітивний, пор. праці А. Вежбицької, Дж. Лакоффа та ін.).

Ще інший (третя парадигма – постсоссюрівська) погляд має опертям постулат, що і концептуальний світ, і мова людини формуються як самостійні, автономні системи. Тому мовні знаки утворюють свою системність (вони самодостатні), елементи ж концептуального світу з їхніми відношеннями – свою. Мовні значення описують концепти світу не прямо, а через специфічну мову символів (постсоссюрівський підхід, див. праці Н. Хомського, А.А. Мельчука та ін.). відображають особливості концептуалізації, закономірності категоризації світу, членування об'єктивного світу. За А.Д. Кошелевим, концепти визначають базові категорії, і їхні функції – забезпечення людини у сприйнятті об'єктивного світу (формування предметних світів з плутанини плям, ліній, точок, світлотіней та ін., що постають у її перцептивному полі).

З часів Аристотеля і до праць Л. Вітгенштейна категорії розглядалися як прозорі «сутності». Визнавалось, що речі належать до тієї самої категорії, якщо і тільки якщо вони мають певні спільні ознаки. Притаманні для них такі спільні ознаки кваліфікувались як визначальні цієї категорії. У досить короткий час усе змінилось – постав новий підхід до категорій, який Е. Рош кваліфікувала як теорію прототипів і категорій базового рівня (Дж. Лакофф). Для пояснення суті нового підходу слід розглянути, як у цьому разі визначають концепти базового рівня, що визначають категорію світу за родами “яблуко”, “троянда”, “собака”, “шафа”, “слива”,

“ромашка”, “конвалія” та ін. Посідаючи проміжний стан між більш загальними концептами “квіти”, “тварини”, “фрукти”, “меблі” і под. і частковішими – види (сорти): “антонівка”, “ред-делюшес”, “чайна троянда”, “польова ромашка”, “ренклад” тощо, вони, за Дж. Лакоффом, є первинними, тому що мають опертям досвідні аспекти людської психології: гештальти, сприйняття, ментальну образність... рівень роду (його Берлін називав “народно-родовим рівнем”) є, очевидно, психологічно базовим... Речі на цьому рівні сприймаються цілісно, як єдиний гештальт, тоді як для ідентифікації на нижчому рівні повинні бути обрані специфічні ознаки..., що відрізняють, наприклад, один вид дуба від іншого... Цим категоріям не властиві образи або моторні дії. Так, наявні ментальні образи стільців – абстрактні образи, що не корелюють з якимсь окремим стільцем, наявний загальний набір рухів для взаємодії зі стільцями. Якщо ж переходимо від категорії базового рівня “стілець” до ієрархічно вищої категорії “меблі”, ситуація змінюється. У нас відсутні абстрактні ментальні образи предметів меблів, що не поставали б об’єктами базового рівня типу стіл, стілець, ліжко тощо. У нас немає моторних дій або пов’язаних з меблями загалом, що не були б моторними діями з відповідними об’єктами базового рівня – стільцями, столами, ліжками і под. ..., спільний зовнішній вигляд постає основним визначником базового рівня (див.: [Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. – М.: Языки мировой культуры, 2004. – С. 55, 56, 58, 78, 79]). Тому й не дивно, що останніми роками так інтенсивно розвиваються когнітивні і дискурсивні підходи. Л. Попович належить до тих науковців, що творчо осмислюють не тільки явища і факти однієї мови, але шляхом зіставлення таких явищ і фактів у різних мовах прагнуть встановити відповідні закономірності, виявити тенденції динаміки та еволюції, врешті-решт, визначити наявність спільного і відмінного. Перші з аналізованих праць окреслюють шляхи пошуку Людмили Попович у дискурсивістиці.

На початку XXI століття одним із провідних напрямів лінгвістичних досліджень у славістиці є опис різних типів дискурсу на матеріалі різних мов світу: *художній дискурс* (україномовний (Н.Бойко), франкомовний (В.Бурбело), англкомовний (Н.Одарчук)), *рекламний дискурс* (іспаномовний (Н.Волкогон), англкомовний (О.Ткачук-Мірошніченко)), *медичний дискурс* (англкомовний

(С.Вострова)), *Інтернет-дискурс* (іспаномовний (Н.Лукашенко), *політичний дискурс* (україномовний (А.Загнітко), англомовний (В.Ущина), іспаномовний (Н.Попова), франко- і російськомовний (Т.Весна)), *езотеричний дискурс* (російськомовний (Н.Хачатурова)), *драматургійний дискурс* (україномовний (Н.Сафонова), російськомовний (І.Зайцева)) та ін. Рецензована праця розширює предметну сферу дискурсології зіставним аспектом епістолярного дискурсу української й сербської мов.

За традицією, монографію розпочато *«Вступом»* (*«Предговор»*) (с. 3-4), *«Увод. Предмет и метод истраживања»* (*«Передмова»*) (с. 3-4), *«Вступ. Предмет і метод дослідження»*) (с. 7-12)), у якому окреслено предмет і методи дослідження, висвітлено основні погляди авторки на функціонування терміна *дискурс* у науковій літературі. Епістолярний дискурс тлумачено як складне соціокомунікативне утворення з діалогійною організацією та соціальним контекстом.

Основна частина рецензованої монографії побудована в такий спосіб, що кожен наступний розділ розкриває новий (і не менш важливий) аспект епістолярного дискурсу української й сербської мов. Як наслідок, маємо ґрунтовний опис ознак і специфіки епістолярного дискурсу на матеріалі двох мов.

Функціонування будь-якого типу дискурсу Л. Попович пов'язує з теорією комунікативних жанрів. Відповідно епістолярний дискурс постає у дослідженні як комунікативний жанр. Взаємовідношення епістолярного дискурсу з іншими комунікативними жанрами висвітлено у розділі *«Концепція «игре» и типологија епистоларних поджанрова»* (*«Концепція «гра» і типологія епістолярних піджанрів»*) (с. 13-19). Типовою особливістю епістолярного жанру, за Л. Попович, виступає багатство та чисельність комбінацій виражальних засобів, а також його поліфункційність, що пов'язана з поняттям *епістолярної інтеракції* (с. 19).

Аналізуючи метаструктуру епістолярного дискурсу (розділ *«Правила епистоларне интеракције и прагматички контекст дискурса»* (*«Правила епістолярної інтеракції та прагматичний контекст дискурсу»*)) (с. 20-79)), авторка пропонує розрізняти типи кореспонденції за соціальними, дружніми, фізіологічними та ін. характеристиками учасників інтеракції і виділяє конститутивні та

регулятивні правила епістолярної інтеракції. Наявність таких правил передбачає дослідження прагматичного контексту, тобто теоретичних і когнітивних абстракцій різних концептів, структурованих у вигляді фреймів. Фреймові або ситуаційні моделі репрезентують основне знання учасників соціокомунікативної епістолярної «гри», що формує дискурс.

У розділі *«Семантична макроструктура епістолярного дискурса»* (*«Семантична макроструктура епістолярного дискурсу»*) (с. 80-107) дослідниця зазначає, що дискурс має абстрактну структуру, яка реалізується через сукупність взаємопов'язаних сегментів – граматичного, семантичного та прагматичного, і встановлює ієрархічні зв'язки між термінами «метаструктура», «макроструктура» та «мікроструктура» дискурсу. Для опису семантичної макроструктури епістолярного дискурсу Л. Попович вводить поняття *топікального центру, топікальної периферії, комунікативного динамізму* тощо.

У розділі *«Начини експлікації глобальне когеренції на інтерисказном нивоу епістолярного дискурсу»* (*«Спосіб експлікації глобальної когеренції на внутрішньомовному рівні епістолярного дискурсу»*) (с. 108-133) висвітлено дискусійні аспекти теорії референції з опертям на погляди Н. Арутюнової, Б. Рассела, Л. Лінські, Дж. Сьорла та ін., розглянуто прагматичні стратегії, референційні операції та дискурсивні маркери епістолярного жанру. Значну увагу авторка приділяє типам знання, класифікуючи їх на інформаційні (знання про референцію, знання про пропозицію, знання про предикацію тощо) та метаінформаційні (знання про код і знання про ситуацію інтеракції). Виклад інформації в епістолярному дискурсі зумовлюваний чинником адресата, що постає складником комунікативної програми адресанта, і залежить від репертуару знань адресата й адресанта, а контроль концептуального боку епістолярного висловлення відбувається на етапі прагматичної корекції.

Опис різноманітних модифікацій денотативного простору референта Л. Попович пропонує читачам у розділі *«Кореференція у епістолярном дискурсі»* (*«Кореференція в епістолярному дискурсі»*) (с. 134-145). Важливу роль в аналізованому дискурсі посідають різноманітні операції цитування (цитування може виконувати аксіологічну функцію, тобто передавати позитивну /

негативну оцінку) та прийом парафрази (семантико-синтаксичної або лексико-семантичної).

Категорію імперцептивності розглянуто у розділі *«Імперцептивност у епістолярном дискурсу» («Імперцептивність в епістолярному дискурсі»)* (с. 146-151) разом з такими категоріями, як: оптативність, гіпотетичність, імперативність, ірреальність тощо, та витлумачено як семантичну модальну категорію, що охоплює сукупність лексичних, синтаксичних, просодичних і/або морфологічних засобів (с. 147).

Інтегративні тенденції дослідження дискурсу (теорія мовленнєвої комунікації, когнітивна психологія, соціальна психологія, мікросоціологія, етнографія та ін.) показали, що дискурс – це не самоізольована текстова або діалогічна структура. Враховуючи досягнення цих досліджень, а також логіко-філософську думку ХХ століття, авторка пропонує типологію мовленнєвих актів та окреслює специфіку їх функціонування в епістолярному дискурсі (див.: розділ *«Реалізація говорних чинова у епістолярном дискурсу» («Реалізація мовленнєвих актів в епістолярному дискурсі»)* (с. 152-157)).

Наступні три розділи монографії висвітлюють вияв в епістолярному дискурсі експресива, директива та репрезентатива. Внаслідок чого перед нами постає повний і викінчений опис епістолярного дискурсу в українській і сербській мовах.

Експресив розкривається в аналізованому дискурсі через мовленнєві акти *вітання, вибачення, подяки, побажання* (розділ *«Реалізація експресива у епістолярном дискурсу» («Реалізація експресива в епістолярному дискурсі»)* (с. 156-214)); директив – через мовленнєві акти *питання, прохання, пропозиції та запрошення* (розділ *«Реалізація директива у епістолярном дискурсу» («Реалізація директива в епістолярному дискурсі»)* (с. 215-248)). Мовленнєвий акт *ствердження та повідомлення* формує репрезентатив (розділ *«Реалізація репрезентатива у епістолярном дискурсу» («Реалізація репрезентатива в епістолярному дискурсі»)* (с. 259-271)). У структурі кожного акту Л. Попович виділяє специфічні компоненти і пропонує варіанти перформативних парадигм в українській і сербській мовах. Будь-який теоретичний постулат підтверджується значною кількістю прикладів, що свідчить про науковий підхід авторки до розгляду

питань і проблем функціонування епістолярного дискурсу в українській і сербській мовах, а також про високу якість виконаного дослідження й достовірність висновків.

Індивідуальний науковий проект, в якому Л. Попович пропонує новий погляд на значущі лінгвістичні проблеми, безумовно, спонукає читачів до роздумів і викликає у рецензентів певні міркування і пропозиції. Так, не зовсім мотивованим, на нашу думку, видається той факт, що один з розділів монографії називається *«Концепція «игре» и типологија епистолярних поджанрова»* (*«Концепція «гра» і типологія епістолярних піджанрів»*) (с. 13-19) (підкреслено рецензентами – А.З., Ж.К-Ч.), а частиною наступного розділу *«Правила епистолярне интеракције и прагматички контекст дискурса»* (*«Правила епістолярної інтеракції та прагматичний контекст дискурсу»*) (с. 20-79) є підрозділ *«Типологија епистолярних поджанрова»* (*«Типологія епістолярних піджанрів»*) (с. 76-79).

Прикметною рисою рецензованої праці, крім актуальності лінгвістичної проблематики та системного підходу до вивчення епістолярного дискурсу, є тенденція до глибинного й всебічного аналізу мовних явищ у дискурсі. Монографія Л. Попович *«Епистолярни дискурс украинског и српског језика»* (*«Епістолярний дискурс української та сербської мов»*) є вагомим внеском у розвиток дискурсології загалом та контрастивної дискурсології зокрема, орієнтує на пошуки та опрацювання нових досліджень дискурсу.

Монографія *«Језичка слика стварности: Когнитивни аспект контрастивне анализе. – Београд: Филолошки факултет, 2008. – 308 с.»* (*«Мовна картина дійсності: Когнітивний аспект контрастивного аналізу»*) містить три розділи: *«Језичка слика стварности»* (*«Мовна картина дійсності»*) (с. 19-72); *«Од језичке слике стварности на говорнику»* (*«Від мовної картини дійсності до мовлення»*) (с. 73-151); *«Од концептуализатора ка менталним конструкцијама»* (*«Від концептуалізатора до ментальних конструкцій»*) (с. 151-284).

У першому розділі *«Језичка слика стварности»* (*«Мовна картина дійсності»*) (с. 19-72) охоплено розгляд загальнотеоретично-постулатних основ (*«Теоријске поставке»* (*«Теоретичні постулати»*)), проблем самої *«језичка слика*

стварности» («мовної картини світу») (с. 19-28) зі з'ясуванням закономірностей категоризації і концептуалізації (с. 28-44), метафоризації (с. 44-51), співвідношення / неспіввідношення гештальта і фрейму (с. 54-57), простеженням диференційних ознак концепту (с. 57-59), окресленням наївного та енциклопедичного вияву знання в загальномовній картині світу (с. 51-54), з'ясуванням класифікаційних і кваліфікаційних ознак прототипу і стереотипу (с. 59-64), стереотипу і концепту (с. 64-66) та описом стереотипу (с. 66-71) з простеженням його диференційних і сутнісно-кваліфікаційних ознак. В описі останнього значне місце належить, за твердженням Л. Попович, інтерпретативному аналізу, що «... уєдињує све наведене методолошке поступке, обезпеђује истраживању целовистост и мотивисаност. Интерпретације не може бити без материјалне грађе...» (с. 71).

Другий розділ «*Од језичке слике стварности на говорнику*» («Від мовної картини дійсності до мовлення») (с. 73-151) містить підрозділи «*Стереотип судбине у језичкој слици стварности украјинаца и срба*» («Стереотип доля у мовній картині дійсності українця та серба») (с. 75-84), «*Стереотип естетског комплекса код словенских народа*» («Стереотип естетичного комплексу слов'янських народів») (с. 85-102), «*Концептуалізація боја у језичкој слици стварности*» («Концептуалізація бою у мовній картині дійсності») (с. 103-122), «*Гендерни стереотип у језичкој слици стварности украјинаца и срба*» («Гендерний стереотип у мовній картині дійсності українця і серба») (с. 123-141), «*Стереотип језика у језичкој слици стварности*» («Стереотип мови у мовній картині дійсності») (с. 142-150). Прикметно, що у першому підрозділі охоплено аналіз таких стереотипів долі українця та серба, як *доля (доља)*, *доля – недоля(доља – недоља, талант (талан), доля (усуд и коб)* та ін. з простеженням типологічних виявів *Стереотипу Судбине* в добу романтизму. Авторка наголошує, що «Упоређујући Доље са адекватним стереотипима, у српској језичкој слици долазимо до закључка да је он комплекснији, обухвата како позитивно, тако и негативно начело. У српској језичкој слици стварности стереотип судбине је расшчлађен. Центар стереотипа чини концепт Судбине, негативно маркирани пол је облежен концептом Усуда, Коби док позитивно маркирани пол садржи концепт Среће» (с. 79). Досить переконливим є твердження, що «У

архаичном смислу концепт Доље се осмишљаљкао пут на којем свако прави свој избор. Одуство пута као реализације основног функционалног атрибута стереотипа живота – кретања, напредовања, асоцира се са Недољом – Усудом. Тако се украјински песник Тарас Шевченко обраћа својој Дољи, али и Богу, стиховима: *Доле, де ти? Доле, де ти? / Нема ніякої. / Якщо доброї жаль, Боже, / то дай злої, злої...* (Срећо, где си? Срећо, где си? / Никог у том лицу. / Ако немаш добру судбу / Дај ми, Боже, злицу...)» (с. 77).

Грунтовне розкриття стереотипу естетичного комплексу як коду слов'янських народів дозволило Л. Попович констатувати, що «да је хармонија идеје и форме, тј. равнотежа између доброг и лепог лежала у основи формировања естетског комплекса, али је временом у језичким сликама стварности словенских народа почео да јача удео форме у концептуализацији лепог – код поједих народа у мањој, а код појединих у већој мери, до потпуног потискивања добра из стереотипа естетског комплекса» (с. 86). Гендерні стереотипи украјинців та сербів охарактеризовано з опертям на принцип гендерної идеології, принцип гендерної диференцијације, принцип гендерної класификације тощо (с. 123-141), викинченим постае тлумачення поліфункційности украјинського стереотипу *Мова* (с. 145-146) і водночас розкрито концепт мови (језика) як засобу консолидације народу (с. 146-148).

У розділі «*Од концептуалізатора ка менталним конструкцијама*» («*Від концептуалізатора до менталних конструкцій*») (с. 151-284)) Л. Попович сконцентровано розкривае основні параметри поняття часопростору у мовній та науковој картинах світу (с. 153-156), з'ясовуе особливості осі часу і транспозиції дієслівних форм часу («*Стрела времена и транспозиција глаголских времена у словенским језицима*») («*Стрела часу і транспозиција дієслівних часів у слов'янських мовах*») (с. 163-165); тут варто було згадати працю І. Піддубської [Піддубська Інна Валентинівна. Модальна і темпоральна транспозиција дієслівних форм (20.04.2001 – спецрада К 11.051.04) – 10.02.01 – украјинська мова (Донецьк; Донецький державний університет)]. Розділ містить два підрозділи, у першому з яких («*Стереотип времена у језичкој слици стварности*») («*Стереотип часу у мовній картині дійсности*») (с. 153-244)) сконцентровано проаналізовано семантику лімітативности, проспективности, інтрагерминальности та ін., а в

другому («Стереотип простора у језичкој слици стварности») («Стереотип простору в мовній картині дійсності») (с. 245-284)) встановлено закономірності вияву стереотипу простору в українській та сербській мовних системах крізь призму дієслівних родів дії (можливо, краще аспекти дії, див.: [Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. Морфологія. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – С. 217-236]). Спостереження авторки підкріплені узагальнювальними таблицями 1 – 5 (с. 232-244), у яких діагностовано роди (способи, аспекти) дії як вияв концептуалізації в сербській та українській мовах (таблиці 1 – 2), маркованість префіксних морфем у реалізації акціональних значень у сербській та українській мовах (таблиці 3 – 4), виявлено репертуар акціональних значень префікса *za-* в сербській та українській мовах (таблиця 5).

Кожна з аналізованих праць належить до непересічних і вагомих досліджень, у яких розкрито одну з надактуальних проблем сучасної лінгвістики. Водночас обидві монографії складають цілісність, оскільки встановлюють спільні та відмінні риси сербської та української мов у когнітивному та дискурсивному аспектах. Рецензовані праці належать до фундаментальних, оскільки розв'язують загальнотеоретичні проблеми, і водночас вони мають суто прикладний вимір, тому що є контрастивними за своєю суттю і тим самим виступають опертям створення ємної контрастивної граматики обох мов теоретичного, функційного і когнітивного аспектів. Праці знакові для сучасної лінгвістики, де все зримішими постають завдання когнітивного аспекту констративного аналізу в загальнотипологічному вимірі. Аналізовані монографії Л. Попович і подають модель такого розгляду.

Анатолій Загнітко, Жанна Краснобаєва-Чорна

ДІЄСЛІВНА ПЕРЕХІДНІСТЬ У КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ

Рец. на книгу: *Ивановић Милена. Прелазност у украјинском језику: функционални аспект / Милена Ивановић. – Београд: Задужбина Адрејевић, 2007 (Београд: Тодра плус). – 120 с.; граф. Прикази; 24 см. – (Посебна издања / [Задужбина Адрејевић], ISSN 1450-80IX; 159). – Тираж 500. – ISBN 978-86-7244-645-6; 811.161.2'367; 811.163.41'367; 811.162.2:811.163.41.*

Рецензована праця постала як вияв інтенсивного розвитку власне-українських, українсько-сербських та сербсько-українських теоретико-, когнітивно-, функційно-контрастивних лінгвістичних, лінгво-літературознавчих, теоретико-літературних та інших студій у Белградському університеті на українській філології, що інтенсивно розвивається від кінця ХХ століття. З'ява праці Мілени Иванович засвідчує високий рівень наукових студій з україністики в Белградському університеті, їхню тяглість.

Питання дієслівної перехідності у власне-граматичному та функційно-семантичному вимірах притягає увагу лінгвістів у силу того, що її категорійна семантика пов'язана не тільки із суто формальним механізмом вияву / невияву прямого додатка в реченнєвій структурі, але й умонтована у комунікативно-функційну перспективу речення-висловлення, оскільки уможливило видозміну перспективи погляду на висвітлювану ситуацію з позицій адресанта ↔ адресата у взаємозв'язаних і конвертованих вимірах: укр. *Татко написав **повідь** ще студентом, але літературні месії побоюлися її видати* (Р. Андріяшик); *Оповідання* написані козопасом Іваном Шевчуком і приладжені до літературного вжитку його правнуком (В. Шевчук) // серб. *Знао је по себе: он им **то** није заборавио, неће ни они њему свој промашај* (С. Радовановић); *Код «Два пивска бокала» се **то** заборављало, перед и метеж у овом ресторану био је пријатна промена, ту се човек, после рада, могао и повеселити, па и питити ако је то сопствено расположење захтевало а количина поседованог новца дозвољавала* (М. Јанковић-Бели); *Ово ти неће заборављено!* (М. Јанковић-Бели) (прикладі взяті з аналізованої монографії), де позиція лівобічного об'єктного суб'єкта переносить функційну перспективу висловлення на оцінку наявного з позиції адресата. Ще на перших сторінках авторка наголошує, що на

третьому місці у внутрішньореченнєвій міститься об'єкт у силу його значущості не тільки в дієслівній перспективі, але й у замкнутості на суб'єкт, що активно впливає на нього («На тре́мєм месту у хиєрархији елемената реченице, с обзиром на тесну везу са предикатом (која је веома често обавезна, неопходна за семантичку и формалну заокреженост исказа) налази се објекат као онај елемент на који је усмерена радња коју иницира субјекат и који у многоне одређује ту радњу») (с. 11)).

Рецензована монографія містить у своїй структурі короткий вступ – «Увод» (с. 11-15), де простежено особливості лінеарності предиката, суб'єкта та об'єкта в реченнєвій структурі («Улога предиката, суб'єкта и об'єкта у структури реченице»), встановлено співвідношення моделі функційно-семантичного поля і теорії прототипу в дослідженні перехідності («Модел функціонально-семантичког поля и теорија прототипа у проучавању прелазности») та ґрунтовний розгляд засобів вираження перехідності: від центра до периферії («Средства изражавања прелазности: од центра ка периферији») (с. 15-46)), з'ясування особливостей абсолютного вживання перехідних дієслів і закономірності нульового вияву об'єкта («Нулти објекат» (с. 47-53)), послідовне висвітлення перехідності в морфологічному, синтаксичному, лексико-семантичному і прагматичному аспектах («Прелазност: морфолошки, синтаксички, лексико-семантички и прагматички аспект» (с. 55-76)), висновки («Закључак» (с. 77-82)), індекс приміток («Напомене» (с. 83-90)), список літератури з надзвичайно суттєвим розмежуванням власне-лінгвістичної літератури, словників та джерел фактично-ілюстративного матеріалу (с. 91-104). Досить важливими постають індекс простежуваних дієслів («Індекс глагола» (с. 105-112)) і термінологічний індекс («Індекс поймова» (с. 113-114)). Наведений ще в анотації («Сажетак») перелік ключових слів (акузатив, динамічність, волонтактивність, каузативність, аспект, дистрибутивність, предметність, ємність, референційність, афірмативність) окреслюють коло зацікавлення авторки і водночас виявляють сукупно усю висвітлювань проблематику. Крізь призму семантико-синтаксичної валентності, що особливо значуща для дієслів з їхньою можливим одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шести-, семивалентним виявом, Мілена Іванович розглядає закономірності реалізації прямого

сильнокерованого правобічного компонента, де основним постає в обох мовах акузатив (знахідний відмінок) без прийменника (с. 15), тому що поєднуваність з цим відмінком постає потенційною властивістю перехідного дієслова («Спајивост са овим падежем само је потенцијално својство прелазног глагола»), хоча в загальному вимірі за врахування різноманітних виявів перехідності – експліцитної / імпліцитної – можливим є вияв замість прямого об'єкта в знахідному відмінку без прийменника іншого відмінка, простежувані випадки і вираження об'єкта нулем («било тако што ће глагол уместо директног објекта у акузативу без предлога управљати неким другим падежем»).

У силу того, що знахідний відмінок постає найбільш спеціалізованим, найбільш граматикалізованим і найрегулярнішим засобом вираження перехідності, дослідження особливостей вияву дієслівної перехідності в українській та сербській мові розпочато саме з цієї форми об'єкта («Најспециализованије најграматикализованије и најрегулярније средство изражавања прелазности у украјинском и српском језику есте спојивост глагола-предиката са директним објектом израженим акузативом без предлога» (с.16), де простежено послідовно основну функцію знахідного відмінка при перехідних дієсловах – функцію вираження об'єкта (пор. думку Єжи Кириловича про те, що в цій функції акузатив постає як ядерний граматичний відмінок) та його секундарні функції – означальні – темпоральну (*чекати кожний день*), квантитативну (*пройти кілометр*), локативну (*переїхати в Чернівці*), предикативну, що постає регулярно при неповнозначних дієсловах зв'язках типу *становити, являти собою* (наближається і *складати* → *складати частину*). Водночас простежувано особливості синкретизму об'єктно-означальних функцій, з-поміж яких прокоментовано об'єктно-просторову (укр. *Правда, спершу ніж увійти у вогонь, треба було перейти Збруч... а дорога до Збруча далека й довга, вогонь той ще треба було добути* (Р. Федорів); серб. *Прелазећи однолику пустињу, осетио сам шта је радост мора; срећа хлада; имати у немаштини* (В. Бајац)); об'єктно-темпоральну (укр. *Майже все своє життя Марина провела в гостях, тільки іноді добираючись додому на нічліг* (В. Яворівський); серб. *Остатак вечери провео је у купатилу, осветљеном једино црвеном, контролном светильком изнад зидне*

греjaliце (М. Петровић)). Звернуто увагу на знахідний тавтологічний типу укр. *болювати, горювати, воювати* і под. (с. 18), хоча в цьому разі швидше слід говорити про ємнішу групу з різними виявами такого правобічного сильнокерowanego передбачуваного й водночас включеного в активно валентну семантику перехідного дієслова такого постпозитивного компонента, пор.: *писати* → *листи* = *листувати*; *писати* → *вірші* = *віришувати*; *укладати* → *асфальт* = *асфальтувати*; *робити / зробити* → *обишук* = *обишукувати / обишукати*; *дати* → *згоду* = *згодитися*; *мати* → *бесіду* = *бесідувати*; *виявити* → *ініціативу* = *ініціювати*; *провести* → *закон* = *узакоiniti*; *організувати* → *арешт* = *арештувати* і под. Очевидно, наявна активна опозиція експліцитної / імпліцитної правобічної валентності з послідовним нерівнорядним виявом імпліцитної – потенційно імпліцитної та власне-імпліцитної, розмежування яких уможливило адекватне тлумачення обсягів описового предиката в реченнєвій структурі та встановлення його диференційних ознак. Свого часу авторові рецензії професор Олександр Кіклевич на міжнародній конференції «Речення і висловлення в мовах слов'янських» («Wyraz i zdanie w językach słowiańskich» – Вроцлав:Вроцлавський університет, 2008) поставив питання про те, як діагностувати вияв такого описового предиката. Саме замкнутість постпозитивного сильнокерowanego передбачуваного компонента на препозитивний не тільки в суто структурному, а й у власне-семантичному, тому що дієслово набуває інтенційної замкнутості на постпозитивний компонент. Чим ємніша абстрагованість дієслова, тим ширший діапазон йому властивий в інтенсивній замкнутості на постпозитивний іменниковий компонент (пор., наприклад, дієслово *дати* з його виявлюваними 35 постпозитивними іменниковими елементами або дієслово *зробити* – з його 28 регулярними компонентами (див.: [Загнітко А.П. Синтаксис і фразеологія: особливості взаємодії і взаємопроникнення // Ученые записки Таврического національного университета им. В.И. Вернадского: Филология. – Т. 20. – № 6. – 2007. – Сімферополь, 2007. – С. 15-25]).

Розгляд родового відмінка (с. 20-20-39) як засобу вияву дієслівної перехідності здійснювано крізь призму формально-синтаксичної трансформації дієслівний акулзатив / субстантивний генітив (серб. *писати књигу* – *писање књиге*, укр. *написати книжку*

– написання книжки) з виявом трьох площин: 1) площина негативної конструкції (с. 20-36); 2) площина семантичного розмежування за ознакою партитивність / непартитивність (с. 36-37) і 3) сфера факультативного використання генітива й акузатива (с. 37-39). У розмежуванні заявлених площин авторка має опертям концептуальну ідею Івана Вихованця щодо вияву цих площин (див.: Вихованець І. Система відмінків української мови. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 96-103 (ISBN В 460201000 / М 221 (04) – 87 / 484 – 87; тираж 1000 прим.); Вихованець І. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 120-121; тираж 1000 прим.)). У розвиток цієї тези Мілена Іванович виділила групи чинників, що впливають на вживання акузатива / генітива в негативних конструкціях в українській та сербській мовах. Таких груп чинників виокремлено чотири: а) дія негачії (посилена / ослаблена / відсутня негачія); б) комунікативна структура речення (розповідна, питальна, оклична (краще було б, спонукальна), лінійний вияв об'єкта – препозиція); в) формальні і лексико-семантичні особливості об'єкта, що охоплюють і його детермінованість (частини мовний вияв – іменник, займенник (заперечний, означений, неозначений), прикметник, числівник; форми роду – чоловічого, жіночого, середнього; форми числа – одиниця, множина; семантичні властивості: абстрактність, конкретність, власні назви, речовинні іменники; детермінованість (синтаксична)); г) формальні та лексико-семантичні особливості предиката (інфінітив). На основі цих груп чинників переконливими постають наведені кількісні підрахунки (у відповідних таблицях (с. 22-23 (Табл. 1. Вплив виділених чинників на формальну реалізацію перехідності в негативних конструкціях (українська мова)) – «Утицај издвојених фактора на формалну реализацију прелазности у негативним конструкцијама (украјински језик)» і Табл. 2. Вплив виділених чинників на формальну реалізацію перехідності в негативних конструкціях (сербська мова)) – «Утицај издвојених фактора на формалну реализацију прелазности у негативним конструкцијама (српски језик)»). Суттєвим є те, що дослідниця не абсолютизує значущість виокремлених чинників, а наголошує, що «Жоден з чинників не діє ізольовано, мова йде про вплив комплексних та переплетених чинників, що сукупно, тією чи іншою мірою, визначають добір певного вияву. Так, наприклад, дія чинника

посиленої негачії і детермінованості об'єкта вияскравлює певну картину залежно від того, чи вони постають окремо, чи взаємодіють: в українському корпусі до 42,3 % конструкцій з генітивом постають такими, у яких об'єкт детермінований, але їхня кількість постає значно меншою, якщо відкинемо ті, де чинник детермінованості (який впливає на високу частотність акузатива) суперечить з дією посиленої негачії (яка, до того ж, впливає на високу частотність генітива) – 19,8 %. Подібну ситуацію спостерігаємо в сербській мові – у 25 % конструкцій з генітивом об'єкт виступає детермінованим, але тільки у 5 % таких конструкцій не впливає чинник посиленої негачії («Ниједан од фактора не делује изоловано, већ је реч о низу комплексних и испреплетених утицаја, који заједно, на један или други начин, одређују избор неког облика. Тако, на пример, дејство фактора појачане негације и детерминисаности објекта даје другачију слику у зависности од тога да ли се посматрају изоловано или у међособном садејству: у украјинском корпусу чак 42,3 % конструкција са генитивом чине конструкције у којима је објекат детерминисан, али је количина тих конструкција знатно мања ако одбацимо оне где је фактор детерминисаности (који утиче на већу фреквенцију акузатива) у конфлику са дејством појачане негације (која, пак, утиче на већу фреквенцију генитива) – 19,8 %. Сличну ситуацију мамо у српском језику – у 25 % конструкција са генитивом објекат је детерминисан, Али тек у 5 % тих конструкција не делује и фактор појачане негације» (с. 24)). У цьому ракурсі варто було застосувати також напрацювання Мозгунова Володимира (його окремі статті наявні), насамперед його дисертацію з проблеми дієслівної перехідності як особливого вияву валентності (див.: Мозгунов Володимир. Перехідність як тип валентності дієслова: Дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 1998), де проаналізовано статус перехідності/неперехідності в системі дієслівних значень, запропоновано синтаксичну класифікацію аказативних дієслів, розкрито особливості експліцитної дієслівної перехідності з простеженням особливостей об'єктної семантики знахідного, родового, давального, орудного і місцевого відмінків та окресленням формального та функційного виявів перехідності, охарактеризовано імпліцитну перехідність.

Цікавими і вартісними постають спостереження Мілени Іванович про кореляцію між формами роду та виявом об'єкта,

встановлення частотності у негативних конструкціях каузативних та генітивних форм об'єкта (цей аспект досліджували також Д. Гортан-Премк [Гортан-Премк Д. Падеж об'єкта у негативним реченицама у савременом српскохрватском књижевном језику / Д. Гортан-Премк // Наш језик. – Књ. XII. – Св. 3-6. – Београд, 1962. – С. 131-148]), А. Мустайоки [Мустайоки А. Падеж дополнения в руських отрицательных предложениях / А. Мустайоки // Изыскания новых методов в изучении старой проблемы. – Хелсинки, 1985. – С. 92-119]). За твердженнями дослідниці, корпус обох мов засвідчує кількісну перевагу іменникових форм жіночого роду в акузативі в обох мовах (с. 27), що подалі простежувано з урахуванням особливостей іменникового відмінювання. Це стосується також розгляду специфіки вияву об'єкта у формах однини / множини, регулярності / нерегулярності семантики конкретності, абстрактності, їхніх частотних параметрів тощо. Загалом в аналізі лексико-семантичних особливостей іменника як виразника об'єкта враховано вплив семантики: а) абстрактності / конкретності (с. 29-30 («абстрактне / конкретне именице»)); б) власних назв («власните именице» (с. 30-31)); в) речовинності та її співвідношення з партитивністю («градивне именице и партитивно значене» (с. 31)); враховано також специфіку детермінованості об'єкта («детерминисаност об'єкта» (с. 31-32)) у конструкціях типу (укр.) *Тимко топтався попереду і ніяк не міг знайти клямку від дверей* (Гр. Тютюнник): (серб.) *Учини му се да никад није овакве жене видео* (М. Црњански). Аналіз формальних та лексико-семантичних особливостей предиката як валентно зумовлювального продуцента позиції об'єкта простежувано з урахуванням виявів модальних / фазових модифікаторів реченневої структури, що впливають і/або не впливають на генітивний / акузативний вияв об'єкта, водночас звернуто увагу на негативні конструкції з предикатом серб. *имати* – укр. *мати*, щодо яких констатовано: «В українській мові в конструкціях з цим предикатом у функції директивного об'єкта винятково використовується генітив (без урахування інших чинників, що продукують конструкції з іншими дієсловами) («У українском језику у конструкцијама са овим предикатом искључиво се у функцији директног објекта употребљава генитив (без обзира на остале факторе који делују у конструкцијама са другим глаголима» (с.33)): *Я вважаю за недоцільне приймати на*

філологічний факультет людини, яка не має жодного уявлення про філологію... (Г. Тютюнник).. і далі «У нашому корпусі знайдено, між іншим, один приклад з акузативом» («У нашем корпусе нашао се, ипак, један пример са акузативом» (с. 33)): *Вже не можна мати майстерню?* (В. Шевчук). У сербській мові генітив домінує щодо акузатива (60,7 % щодо 39,3 %), що мотивовано кількома чинниками, врахування яких та їхній перелік з відповідними кількісними підтвердженнями наведено в таблиці «Вплив виділених чинників на формальний вияв перехідності з конструкціями з дієсловом *немати* в сербській мові» («Таблица 3. Утицај издвојених фактора на формалну реализацију прелазности у констркцијама са глаголом *немати* у српском језику» (с. 35)), де за структурою попередніх таблиць (див.: Табл. 1, 2) простежено усі чинники та співвідношення об'єктних форм акузатива та генітива в сербській мові.

Розгляд сфер семантичного розмежування за ознакою *непартитивність / партитивність* та факультативного використання генітива й акузатива (с. 36-39) зреалізовано з опорою на тезу, що партитивний генітив як функцій ним еквівалентом директивного об'єкта і постає типовим для мов (сфера семантичного розмежування за ознакою *непартитивність / партитивність*), з констатацією того, що периферійним виявом перехідності в українській мові постає поєднуватись значного діапазону дієслів з родовим прямого об'єкта, з-поміж яких виокремлено волонтеративні дієслова (*бажати, вимагати, воліти, жадати* і под.) і дієслова типу зазнавати, завдавати, набувати, уникати тощо. Засобом вираження прямого об'єкта при таких дієсловах або їхніх еквівалентах постає знахідний відмінок, пор.: укр. *Здається, він потребує ремонту?* (О. Гончар) і серб. *Покретом руке, бојом гласа (...) трајим лепришаву веселост, насмејавам и расплакујем* (К. Огњеновић) (сфера факультативного використання генітива й акузатива (с.37-39)).

Інструментальний вияв об'єкта розглянуто як абсолютно периферійний вияв об'єкта, тому що спеціалізованою первинною функцією цього відмінка є функція інструмента ля, функція ж орудного об'єкта постає вторинною в обох мовах. Інструментальний об'єкта використовуваний в українській та сербській мовах при дієсловах а) керування: укр. *верховодити, керувати* і под.; серб.

предводити, доминувати, владати тощо; б) на позначення різних форм відношення щодо об'єкта: укр. захоплюватися, цікавитися та ін.; серб. одушевляти се, поносити се і под.; в) зі значенням вжитку об'єкта: укр. забезпечитися, користуватися тощо; серб. обезбедити се, хранити се і т. ін. Заувага про українські дієслова *жертвувати*, *ігнорувати*, *користуватися*, *оволодівати*, *володіти*, *ділитися*, *обмінюватися*, *рискувати* як такі, що мають обов'язковим тільки об'єкт в орудному (с. 40) вимагає певної корекції, хоча й авторка робить примітку (с. 87), що Словник української мови констатує і можливість перехідного вжитку дієслова *жертвувати* (це стосується й дієслова *ігнорувати*), але обстежуваний у монографії фактичний матеріал не виявив таких випадків. Але в дослідженні не окреслено коло фактичного матеріалу, його кількість (список джерел може тільки виявляти процедуру обстеження), не прокоментовано особливість виконання кількісних підрахунків, тобто яким чином встановлювалися відсотки – від сумарної кількості засвідчених словоформ прямого об'єкта чи щодо певної структурної величини функційно-семантичного поля перехідності – ядра, периферії, напівпериферії тощо. Третім функційно-периферійним відмінком вираження перехідності є місцевий відмінок з прийменником *по* в українській мові й співвідносний з ним знахідний з *по* в сербській мові (с. 43), у яких значення прямого об'єкта ускладнене значенням дистрибутивності: укр. *Кожен із нас розкаже по одній історії – згода?* (Ю. Близнець); серб. *Готово сваке године, или бар сваке друге, штампao је по једну књигу из области филателије, студију која би се односила на по неко интересантно филателистичке питање* (М. Јанковић-Бели). Завершує розгляд периферії простеження об'єктної функції речення та інфінітива (с. 43-45), де зосереджено увагу на особливому класі власне-прислівних нерозчленованих складнопідрядних речень – складнопідрядних реченнях з підрядними з'ясувальними. У таких структурах опорним елементом виступає дієслово активної валентності зі значенням мовлення (укр. *виголошувати*, *вимовляти* тощо; серб. *викати*, *говорити* і под.); мислення, ментальної дії (укр. *вгадувати*, *думати* і т. ін.; серб. *дознавати*, *измишљати* та ін.); перцептивності (укр. *бачити*, *відчувати* тощо; серб. *гледати*, *опажати* і под.). Охарактеризовано особливий вияв об'єктної семантики – інфінітивної, коли синтаксичну позицію

сильнокерованого компонента займає інфінітив або його семантичний еквівалент, пор.: укр. *Що мені, чоловіче добрий, робити, така і така в мене нечисть завелася на горищі, спати не дає, жити заважає, змучила мене, заморочила, хоч з хати тікай* (Г. Тютюнник); серб. *Још када смо стигли у овал крају забранио сам да се на овом острву било шта гради* (В. Бајац).

Окремо розглянуто нульовий об'єкт («Нульти об'єкат» (с. 47-54)), що постає регулярним у разі нейтралізації (М. Леонова), імпліцитної (В. Моргунов), функційної (Л. Щерба, С. Кацнельсон) перехідності. Досить просторий і глибокий коментар різних поглядів і підходів до кваліфікації дієслів типу *думати, лікувати, співати пісню* у формально асиметричних і, на наш погляд, семантично симетричних кореляціях типу *думати думу = / ≠ думу; лікувати хворих = / ≠ лікувати; співати пісню = / ≠ співати* дозволив Мілені Іванович говорити про інкорпоративність об'єкта (семантичне стягнення, за Д. Шмельовим), прокоментувати залежність абсолютного використання таких дієслів від їхньої семантичної ємності – більший потенціал абсолютності властивий багатозначним дієслівним лексемам (цілком узгоджуване із загальними тенденціями розвитку від конкретності до абстрактності), взаємозв'язок вияву / невияву прямого об'єкта з актуальним / неактуальним використанням дієслівних форм часу та ін. У підсумку виділено три основні групи лінгвістичних поглядів на дієслова, яким притаманне абсолютне вживання та на відповідні конструкції з ними: 1) кваліфікацію їх як неперехідних; 2) тлумачення такого їхнього вияву як особливого вжитку – у функції неперехідності; 3) визначення таких лексем як перехідних з оперттям на семантичний ґрунт без урахування вираження об'єкта на формально-синтаксичному рівні, як відносно двовалентні дієслова (у цьому разі, щоправда, виникає сумнів щодо коректності їх кваліфікації як двовалентних (хоч авторка в цьому разі і покликається на Ю. Апресяна), тому що з-поміж них наявні дієслівні лексеми різної глибини валентності, пор.: *співати* – двовалентне (хто? ← *співати* → що?) і *їсти* – тривалентне (хто? ← *їсти* → що? → чим?) тощо). У цьому розрізі варто наголосити, що питання про статус такої перехідності та її особливості слід розглядати крізь призму *спостерігача* ↔ *учасника*, тому що в абсолютивній функції простежувані дієслова активно використовувані здебільшого з

позиції спостерігача, підтвердженням чого постають усі наведені приклади Міленою Іванович (с. 49-52). Це питання безпосередньо пов'язане з функційною перспективою речення. Цікавим є той факт, що не всім дієсловам притаманна властивість абсолютного вживання без умонтованості в ситуацію, пор.: *Мати ріже хліб ножем* і ненормативне **Мати ріже*.

Творчо написано розділ «Перехідність: морфологічний, лексико-семантичний і синтаксичний аспект» («Прелазност: морфолошки, синтаксички, лексико-семантички и прагматички аспект» (с. 55-76)), де з'ясовано: 1) специфіку кваліфікації перехідності крізь призму морфологічного і словотвірного ярусів (с. 55-56); 2) вияв перехідності на синтаксичному ярусі (с. 57); 3) особливість перехідності на лексичному ярусі (с. 57-59); 4) дефінування перехідності на семантичному ярусі (с. 59-72); 5) закономірності категорійної перехідності на прагматичному ярусі (с. 72-75). В аналізі морфологічного і словотвірного виявів перехідності наявна спроба встановити відносні маркери перехідності / неперехідності, до яких можна зарахувати суфікси *-i-*, *-иша-*, *-ша-*, *-ну-* в українській мові як показники неперехідності, а суфікс *-и-* – у відприкметникових українських дієсловах та в сербських дієсловах виступає показником перехідності, пор.: укр. *білити* – *біліти*, *білішати*; серб. *белити* – *белети* (*се*) (с. 56). Погоджуючись з тим, що «перехідність ... треба розглядати, з одного боку, в рамках дієслівної лексики і семантики предиката, з іншого, в рамках синтаксичної структури речення, тому що постає однією з найсуттєвіших ознак цієї структури» («Прелазност ... треба разматрати, с једне стране, у оквиру глаголске лексике и семантике предиката и, с другој стране, синтаксичне структуре реченице, будучи да представља једно од битних обележја те структуре» (с. 57)), де Мілена Іванович цілком слушно покликається на О. Бондарка, продовжимо, що перехідність на синтаксичному рівні – це маркер лінеарності реченневої структури і визначник правобічної сильнокерованої синтаксичної позиції, поза якою висловлення-речення без ситуативної мотивованості постає синсемантичним, пор., наприклад: укр. *Сніг вкрив* і *Сніг вкрив* → (що?) *землю*; *Син читав* і *Син читав* → (що?) *книгу*; серб. *Снег је покрио* і *Снег је покрио* (шта?) → *земљу*; *Син чита* і *Син чита* → (шта) *књигу*, де конструкції – *Сніг вкрив*; *Снег је покрио* і *Син читав*;

Син чита; Син чита є неповні, тому в реченнях *Сніг вкрив; Снег је покрито* невідомо, що **сніг** вкрив, а в реченнях *Син читав; Син чита* незрозумілим є – чи **син** уже вмiє читати, чи зайнятий, чи читає певну річ. У цьому вимірі слід враховувати співвідношення інформативності та верифікативності в кожному висловленні, що й зумовлюють певну елімінацію синтаксичної позиції, але ні в якому не редуцію, тому що комунікативний і функційний фокус визначають амальгамність значення стану і перехідності. Цей аспект знайшов висвітлення в досить коректному аналізі прагматичного ярусу категорійної семантики перехідності (с. 72-75), де Мілена Іванович цілком слушно зауважує: «Із широкого кола питань, пов'язаних з мовцем, адресатом, відношеннями між учасниками комунікації і самою комунікативною ситуацією, що належить до сфери прагматики у вивченні перехідності, що постає значущою, коли стосується ставлення мовця щодо повідомлюваного: 1) уведення у фокус зацікавлень одного з них – особи / предмета, про які мовець повідомляє узагальнену інформацію, та 2) організація висловлення з оглядом на те, на чому мовець прагне більше і найбільше наголосити у висловленні» («Из широкого круга питань повезаних са говорником, односима између учесника комуникације и самом ситуацијом комуникација која улазе у сферу прагматике за проучавање прелазности значајна су она која се тичу односа говорника према ономе што саопштава и то: 1. увођење у фокус интереса једног од них лица/предмета о којима исказа с обзиром на то чему говорник даје већи или највећи значај у исказу» (с. 72)).

Лексичний ярус прокоментовано з опертям на особливості семантико-парадигматичних зв'язків у дієслівній лексиці (у цьому розрізі надзвичайно продуктивно працюють, розвиваючи ідеї Е. Кузнецової, в Уральському університеті (Росія), де під керівництвом проф. Бабенко укладено словник лексико-семантичних груп дієслів). Можна погодитися з Міленою Іванович, що категорія перехідності «міститься в значенні дієслівної лексеми, де фіксованим є семантичне відношення суб'єкт-предикат-об'єкт: речення виступає як спрямована на об'єкт або уміщена у сфері суб'єкта» («је садржана у значену глаголске лексеми, у коме је фиксиран семантики однос субјекат-предикат-објекат: радња је означена као усмерена на објекат или затворена у сфери субјекта» (с. 57)) (тут цілком логічним постає покликання на І. Долініну, яка

грунтовно опрацювала цей аспект, особливо в (Долинина И.Б. Синтаксически значимые категории английского глагола. – Л.: Наука, 1989. – с.)), що дає підстави для розгляду категорії перехідності як класифікаційної, наголошення ж на деривативному характері цієї категорії вимагає певної корекції, тому що можна говорити тільки про синтаксично-деривативний (синтаксично-дериваційний) вияв цієї категорії. Загалом досить вичерпно простежено поділ лексико-семантичних класів дієслів на два поля категорії перехідності / неперехідності (очевидно, тут говориться про лексико-граматичні – А.З.) – дієслова абстрактного лексичного значення, що здебільшого функціонують як перехідні, і дієслова інших значень, що функціонують як неперехідні. З-поміж лексико-семантичних груп дієслівних лексем зі значенням перехідності виділено: 1) дієслова конкретної фізичної дії, спрямовані на означений об'єкт: укр. *атакувати, взувати* тощо; серб. *бити, обувати* і под.; 2) дієслова зі значенням володіння, добування, давання та відчуження об'єкта: укр. *брати, відбирати* та ін.; серб. *узимати, одузимати* і т. ін.; 3) дієслова зі значенням переміщення об'єкта у просторі: укр. *котити, знати* і под.; серб. *водити, терати* тощо; 4) дієслова на позначення зміни місця суб'єкта щодо об'єкта: укр. *обходити, перелітати* та ін.; серб. *обилазити, заобилазити* і т. ін.; 5) ментальні дієслова, спрямовані на об'єкт: укр. *вчити, думати* тощо; серб. *учити, мислити* і под.; 6) дієслова мовлення: укр. *говорити, кричати* і под.; серб. *говорити, викати* тощо; 7) дієслова на позначення різноманітної перцепції об'єкта: укр. *бачити, нюхати* і т. ін.; серб. *видети, мирисати* та ін.; 8) дієслова на позначення різноманітних форм сприйняття та оцінки прямого об'єкта – позитивної / негативної, відчуттєвої тощо: укр. *жаліти, ненавидіти* і под.; серб. *сажаљевати, мрзети* і т. ін. , а з-поміж неперехідних заакцентовано дієслова зі значенням фізичного, фізіологічного або психічного стану; екзистенційні та функтивні (процесуальні) дієслова, дієслова руху та просторового відношення тощо. Розгляд лексико-семантичних дієслів зі значенням перехідності та теза про можливість використання того самого дієслова в певній конструкції зі значенням перехідності / неперехідності умотивувала висновок авторки про те, що здатність «дієслова керувати прямим об'єктом, оснований на його лексичному значенні, постає потенційною: лексично перехідне дієслово утворює як перехідні, так і неперехідні

конструкції, охопно і пасивні» («Способност глагола да управља директним об'єктом, заснована на његовом лексичком значену, само је потенцијална: лексики прелазан глагол образује како прелазне, тако непролазне конструкције, укључујући и пасивне» (с. 59)).

Модель анализу семантичног јарусу дієслівної перехідності постає прийнятною і не викликає суттєвих заперечень. У цьому разі Мілена Іванович констатує, що семантичний јарус перехідності виявляє відношення суб'єкта (агенса) – предиката – об'єкта (паціенса), де семантичні ознаки цих елементів (насамперед предиката та об'єкта) як окремих операторів у межах конструкції (насамперед стверджувальної) діють як механізми, від яких залежить реалізація значення перехідності на формальному (синтаксичному) јарусі («Семантички ниво прелазности ... одражава однос субјекат (агент) – предикат – објекат (паціјенс). Семантичка обележја ових елемената, (пре све предиката и објекта), као и појединих оператора који делују у оквиру конструкције (пре свега афирмативности) делују као механізми од косих ће зависити реалізація прелазног значена на формалном (синтаксичком) нивоу» (с. 59)). Безперечно, розгляд семантичног јарусу категорійної семантики дієслівної перехідності можна було будувати з урахуванням типових / нетипових ситуацій (див., наприклад, цікаву в цьому напрямі працю: (Ситар Г. Моделі речення із предикатами відношення частини й цілого в українській мові: монографія / Г. Ситар / Відп. ред. А. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – 238 с.)), або ж простежувати типові семантичні ролі протагоніста (першого учасника певної ситуації, за М. Всеволодовою) в його різноманітних модифікаціях та семантичні ролі постдієслівного компонента в різноманітних виявах щодо постановня, модифікації, креативності і под. (пор., наприклад, розгляд таких семантичних ролей крізь призму значущості в певних виявлюваних ситуаціях прийменників та їхніх аналогів у (Канюшкевіч М.І. Беларуска прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка. У 3 ч. – Ч. 1. Дыяпазон Ф – Л / М.І. Канюшкевіч. – Гродна: ГрДУ, 2008. – 492 с.)), та в інших моделях. Авторка обрала власний шлях і цілком прийнятний, тому що насправді вияскравлює особливості семантичног јарусу вияву дієслівної перехідності, підтвердженням цього постає розгляд ознак динамічності / нединамічності і волюнтаривності /

неволеантивності (предикати дії, предикати процесу і предикати стану) (с. 60-61), каузативності (с. 61-62), аспектуальності (с. 62-64), фокусованості / дистрибутивності дії (с. 64-65), істоти – неістоти (с. 65-68), предметності (с. 68-70), охоплення дією (с. 70), референційності (с. 70-71), ствердження (с. 71). Так, простежуючи особливості впливу референційності на вияв категорійної семантики дієслівної перехідності, зроблено наголос на тому, що прототипна перехідна конструкція складає пропозицію, що вказує на конкретну ситуацію, тому однією із суттєвих ознак перехідності постає референтне використання іменників та іменникових синтагм у функції об'єкта щодо їхньої вказівки на конкретний елемент / елементи певного класу об'єктів («Прототипична прелазна конструкція представляє пропозицію, яка упућує на конкретну ситуацію. У том смислу једно од битних обележја прелазности есте референтна употреба именица и именичких синтагми у функцији објекта, односно њихово упућивање на конкретног члана/чланове неке класе објеката» (с. 70)), пор.: укр. *Теличку вкрав Никонів шватер, що також у Теклі ночував* (У. Самчук); серб. *Ја им праштам бекство а иначе је уживање слушати њино неразумљиво брљање* (Р. Петровић). Негативні ж конструкції мають особливий вияв референції, вказуючи не на певного елемента, а на потенційного елемента певного класу об'єктів, що може сигналізувати про периферію вияву перехідності («Отсутствие конкретне референције и овде може бити један од узрока периферне реализације прелазности» (с. 70)): укр. *Було так темно, що Тимко не бачив ні дороги, ні гарби, і коли куцями зірвало з нього картуз, то він довго лазив рачки і не міг намацати його на землі* (Г. Тютюнник); серб. *Немам ни фронта на коме бих се могао борити* (А. Тишма).

Логічним завершенням аналізу перехідності в українській та сербській мовах (функційний аспект) постає її розгляд у прагматичному вимірі, де знаковим постає твердження Мілени Іванович щодо розгляду дієслівної перехідності у взаємозв'язку, взаємодії і взаємовияві з категорійними дієслівними значеннями стану і зворотності, тому що в окремих випадках їхній вияв постає взаємозумовленим: «Про прагматичний ярус перехідності можна говорити в широкому плані – в рамках її зв'язку з категоріями стану і зворотності (точніше спільного їхнього витвору – рефлексивності та реципрокності), у межах функційно-семантичного поля діатези.

Усі три категорії, що належать до цього поля, виявляють відношення двох семантичних учасників щодо предиката – агенса і пацієнта» («О прагматичком нивоу прелазности мора се говорити пре свега на ширем плану – у оквиру жених веза са категоријама стања и повратности (тачније једног њеног дела – рефлексивности и реципрочности), односно у оквиру функцинално-семантичког поља дијатезе. Све три категорије које улазе у ово поље одражавају однос два семантичка учесника према предикату – агенса и пацијенса» (с. 72)). До цих міркувань слід додати, що особливо значущими в прагматичному вимірі постають не тільки фокуси *агенса* ↔ *пацієнт*, що виявлювані у витіснені агенса на другий план (укр. *Що не готується вчасно обід і що в комірчині зібралася гора непраної білизни* (В. Шевчук) – тут, щоправда, парцельована конструкція, тому важко говорити, наскільки витримано цей аспект у ширшому контексті); серб. *Спремам се да легнем и хто бих да се умијем, але видим да вода није уопште спремљена* (Р. Петровић)), фокусування мовця на агенсі (с. 74), але й належні фонові знання учасників комунікації, постулати і максими спілкування тощо. Незначні технічні помилки, що пов'язані з особливостями набору та оформлення монографії, зокрема: 1) з технічних причин не внесено в список використаних джерел фактичного матеріалу творів Григора Тютюнника, приклади з оповідань якого, зокрема «Климко» та інші використано (див.: с. 70 та інші), те саме стосується і творів Близнаця, покликання на якого наявні в тексті, але в списку названих джерел його творів немає; 2) «Определенность/неопределенность» – треба «Определенность/неопределенность» (с. 100), «за ред. К. Білодіда» – треба «за ред. І. Білодіда» та інші не впливають на загальний рівень наукового дослідження Мілени Іванович, що виконано в рамках функційно-когнітивної парадигми і належить до одного з пріоритетних функційно-контрастивного напрямку сучасної лінгвістики. Насичена власними міркування, чітким власним баченням особливостей категорійної семантики дієслівної перехідності, особливостей її вияву на ієрархічно різних ярусах мовної системи рецензована монографія вияскравлює одну з надзвичайно важливих площин порівняльних студій сучасного мовознавства, розкриваючи одну з площин граматичного ладу слов'янських мов. Показовим є те, що авторка прагне не тільки простежити формальні вияви дієслівної перехідності, з'ясувати

семантичні, лексичні і прагматичні яруси категорійної семантики дієслівної перехідності в українській та сербській мовах, але й прокоментувати, чому такими постають вияви перехідності у стверджувальних, заперечних конструкціях, наскільки впливає позиція мовця на вияв перехідності. Рецензована праця розширює коло сучасних контрастивних студій і дозволяє подивитися на сучасний граматичний лад слов'янських мов у суто формальному, лексичному, семантичному, прагматичному та функційно-контрастивному аспектах.

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ДИНАМІКИ МОВНО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Грещук Василь. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Упор. Р. Бачкур. –

Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 520 с. – Наклад 300 прим. – ISBN 978-966-428-099-7.

Збірник «Студії з українського мовознавства» включає статті, більшість яких на сьогодні стали майже недоступними для науковців. Сам автор зазначає, що роботи, запропоновані в збірнику, написані в різний час, починаючи з 70-х років ХХ ст., і опубліковані як в Україні, так і за кордоном (с. 7).

У першому розділі, який називається «Сучасна дериватологія: деякі підсумки і перспективи» (с. 8-92), науковець звертає увагу на надбання теоретичної й описової дериватології. Глибоко проаналізовано праці з проблем словотвору за останнє п'ятдесятиріччя. Розглянуто основні поняття і терміни словотвору з погляду їх достовірності. Показано взаємозв'язки та системні відношення між елементами мовного матеріалу, що використовуються в словотворенні (с. 11-13). Підкреслено, що для продуктивного аналізу проблем дериватології важливо досліджувати логічні ономасіологічні категорії (с. 17-18). Простеживши розвиток наукової думки протягом п'ятдесятиріччя, В. Грещук переконує читача в тому, що наукові положення І. Ковалика не застаріли, не втратили своєї актуальності.

Цікавим і необхідним у науці є накреслення перспектив її розвитку. Автор, зробивши певні спостереження, визначає

проблеми, які чекають свого дослідження. У статті «Словотвір і функціоналізм» (с. 33-38) описано перспективи вивчення словотвору у процесі породження тексту. Автор переконливо доводить необхідність розгляду з позицій функціонального словотвору таких феноменів, як когезія, текстова інверсія, комунікативна цілісність (с. 34-35). Значне зацікавлення складає дослідження симетричних та асиметричних семантичних зв'язків між твірною і похідною; дослідження семантики і функцій словотворчих формантів, виокремлених із словотвірної структури похідних (квасілексем).

У рамках дослідження словотвірної семантики опрацьована методика встановлення семантичних перифраз похідних, які дають змогу уніфікувати й формалізувати процедуру визначення словотвірних значень.

Другий розділ «Основоцентричні дослідження лексичної деривації» (с. 93-167) присвячено проблемам дериватології, пов'язаним із роллю твірної основи. В. Грещук звертає особливу увагу на словотворчу спроможність прикметників у сучасній українській мові. Подано докладну типологію прикметників за дериваційним потенціалом: «...дериваційний потенціал прикметників сучасної української мови реалізується в розгалуженій системі деад'єктивів іменникової, прикметникової, дієслівної й прислівникової частиномовної належності, виражаючи широкий спектр словотвірних значень. Характер семантики відприкметникових похідних ґрунтується на можливостях дериваційно-смислових трансформацій ад'єктивів, які виявляються в предметизації, абстрагуванні, модифікації, конотатизації, процесуалізації статичної ознаки та її редистрибуції з приіменникової позиції в придієслівну» (с. 153). Крім того, дослідник висловлює цілком оригінальну ідею щодо дериваційної спроможності українських прикметників у порівнянні з польськими: зокрема виявлено, що у польській мові не існує словотвірних аналогів українських відприкметникових дериватів із префіксом *za-* для позначення надмірного вияву ознаки (с. 157).

Важливо, що в характеристиці наукових понять словотвору автор вносить доповнення до наявного в літературі: розмежовує функції кореневої морфеми як семантичної бази споріднених слів і лексики як носія лексичного значення; враховується бінарна

структура деривата – з'ясовуються функції словотворчого форманта і твірної основи; встановлено комплексні системотворчі одиниці (словотвірний тип, словотвірна категорія, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо). В. Грещук обґрунтував доцільність запровадження поняття *парадигми* в дериватології («набір похідних, мотивованих однією твірною основою на одному ступені творення») й охарактеризував її специфіку порівняно з парадигмою в морфології.

Статті, вміщені у третьому розділі «Семантико-словотвірна структура абстрактних dead'ективів та девербативів» (с. 168-216), апелюють до проблем історичного розвитку словотвірної структури українських іменників, семантичних зв'язків між іменниками та їх твірними словами в сучасній українській мові.

У четвертому розділі «Художнє слово» (с. 217-322) В. Грещук розглядає лексичну специфіку творів Б.-І. Антонича, І. Франка, В. Стефаника, М. Черемшини, С. Пушика. Лінгвістична інтуїція та висока ерудиція дослідника допомагають зрозуміти особливості утворення okazіоналізмів, висвітлюють механізми виникнення свідомого відхилення від мовної норми (с. 217-238). Матеріал цих досліджень дозволив виявити семантичну своєрідність різноманітних індивідуально-авторських дериватів, продемонструвати читачам потенціал українського поетичного слова. Непересічні теоретичні ідеї проілюстровано яскравими прикладами з творів майстрів художнього слова.

П'ятий розділ «Українська літературна мова у взаємодії з діалектами» (с. 323-400) автор присвятив питанням, пов'язаним із лексичними діалектизмами, зв'язками між мовою художньої літератури та територіальними діалектами. Важливим є розгляд принципів створення «Словника гуцульських діалектизмів» (с. 394-400). Автор слушно зазначає, що словник «дасть відповідь на ряд актуальних для сучасного мовознавства питань, зокрема, буде встановлено, які різнорівневі діалектні риси яких говорів і в якому обсязі знайшли відображення в мові української художньої літератури, які мовні одиниці, територіально обмежені у функціонуванні, адаптовані українською літературною мовою» (с. 394-395).

Статті, вміщені в шостому розділі «Українська мова і сучасне суспільство» (с. 401-428), накреслюють перспективи української

мови як засобу єднання нації, засобу національної самоідентифікації та збереження культурної самобутності. Також у шостому розділі подано статтю, присвячену історіософській концепції Юрія Липи (с. 421-428). В. Грещук пропонує оригінальну інтерпретацію головної проблеми концепції Ю. Липи – поняття раси – через мову: «Як відомо, логічна структура мислення визначається мовою. Своєрідність світосприймання і пізнання світу залежить від мови, якою люди користуються» (с. 422). Таким чином, визначальним показником для ідентифікації раси є духовність, спільність психології, ментальності. Акцент на однаковість мислення – пріоритет гуманітарних наук: історія та філологія допомагають віднайти шлях до високої культури й шляхетності духу.

Сьомий розділ «Галичина XIX ст.: мовна ситуація та формування літературної мови і граматичної думки» (с. 429-480) В. Грещук присвятив актуальним проблемам розвитку української мови. Розглянуто розвиток і функціонування української мови в Галичині XIX ст. у нерозривному зв'язку з історичними змінами в житті суспільства. Автор також звернув увагу на діяльність просвітників та науковців розглядуваного періоду (І. Могильницький, Є. Желехівський, І.С. Недільський).

У восьмому розділі «Оборонці й дослідники української мови» (с. 481-515) автор розповідає про боротьбу за права української мови, про науковців, які присвятили своє життя дослідженню української мови. Знаковими постають фігури Я. Бодуена де Куртене, І. Ковалика та ін.

Аналізована праця висвітлює основні питання сучасної лінгвістики. Слід відзначити об'єктивність наукових тлумачень. Автор не замовчує поглядів, які не відповідають його переконанням, а критично осмислює їх і доводить їхню неприйнятність.

Позитивної оцінки заслуговує ерудиція дослідника, уміння доступно тлумачити складні поняття. В. Грещук демонструє обізнаність не лише з теорією, але й із історією європейського мовознавства.

Структура книги цілісна, робота творча, оригінальна; статті, запропоновані у праці, об'єднані єдиною концепцією. Автор аналізує сучасні проблеми лінгвістики, спираючись на науковий доробок науковців минулих століть. Такий зв'язок між дослідником та його попередниками забезпечує побудування чіткої наукової

концепції. І в огляді здобутків сучасного вчення про словотвір, і в накресленні перспектив його розвитку вчений сказав своє слово. Праця «Студії з українського мовознавства» постає викінченим посібником для викладачів-словесників та аспірантів, які працюють над питаннями словотвору.

Анатолій Загнітко, Ольга Шевчук

УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА КРИЗЬ ПРИЗМУ БАГАТОЛИКОГО СЬОГОДЕННЯ

*Поповић Људмила. Фокусна перспектива
украјинске књижевности. –*

Београд: Универзитет у Београду, 2007. – 253 с. (ISBN 978-86-86419-19-4; Наклад 500 прим.).

Очевидно, першою працею, у якій об'єктом контрастивного студювання постала українська мова, була захищена докторська дисертація Людмили Попович «Семантичний потенціал назв кольорів в українській, сербській та російській мовах» (1991 р.). Результати опрацювання дисертаційної проблеми знайшли висвітлення в цілій серії публікацій авторки в авторитетних виданнях Сербії та інших країн, останньою з яких можна назвати (Prototypical and Stereotypical Color in Slavic Languages: Models Based on Folklore // *Anthropology of Color: Interdisciplinary Multilevel Modeling*, eds. Robert E. Mac Laury, Galina V. Paramei, 2007, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 408-422). Теоретико-фундаментальні і теоретико-прикладні праці професора Людмили Попович (Поповић Људмила. Епистолярни дискурс србскоји та украјискоји мов. – Београд: Универзитет у Београду, 2000. – 305 с.; Поповић Људмила. Језичка слика стварности. Когнитивне аспект контрастивне анализе. – Београд: Универзитет у Београду, 2008. – 308 с. (ISBN 978-86-86419-44-6; Наклад 500) та інші) стали тим теоретичним і теоретико-прикладним ґрунтом, на якому активізувалось опрацювання різноманітних проблем україністики в сербському мовно-національно-ментальному і лінгвокультурному просторі, зокрема і в порівняльному аспекті (див., наприклад, праці Мілени Іванович, Тетяни Гаєв та ін.). У цьому разі варто наголосити, що присутність української національно-мовної літературної

ментальності в сербському культурно-мовному просторі має свої особливості (див., наприклад, працю: (Поповић Људмила. Фокусна перспектива українське књижевности. – Београд: Универзитет у Београду, 2007. – 253 с.).

Будь-яка література, будь-який художньо-мистецький твір є феноменальним явищем власної національно-культурної спадщини, постає складником її розбудови чи розвою й самим перебігом історії йому так чи інакше визначаються місце, статус і роль у пізнанні духу певного народу, його світоглядних орієнтирів та ін. Часто творчість певного митця стає наріжним каменем якісно нового етапу розвитку народу, нації, вивершення його самоідентифікаційних, самовизначальних і консолідаційно-концентраційних начал та ін. Підтвердженням цього є, поза всяким сумнівом, епохально-знакова творчість Тараса Шевченка в українському національно-ментальному-культурно-мовному просторі, Вука Караджича – у сербському, Юліуша Словацького – у польському та ін. Цю низку славетних імен можна продовжувати. Спроба із позицій сьогодення **перечитати, перепрочитати** ↔ **осмислити, переосмислити** ↔ **усвідомити, переусвідомити** спадщину тих, хто притягує до себе кризь віки або творить сьогодні і не залишає байдужим не тільки в силу довершеності своїх художніх творів, не лише своїм відшліфованим мовленням, але й образною глибиною, розмаїттям метафор, узагальнень, переосмислень тощо, постає важливою і водночас надзвичайно складною, оскільки такий аналіз не завжди повною мірою враховує увесь обшир текстуалітету, тобто комплексу соціальних, історичних, культурних та інших чинників, що зумовили з'яву певного твору, актуальність творчості митця для того часу і для досить нерівнорядного, нерівновимірного, постійно мінливого сьогоденні.

Тому кожна епоха має своє власне прочитання, осмислення тих постатей, які постають етапними в її розвитку, або ж творили в ній і були співучасниками усього; водночас таке прочитання, очевидно, у своїй ємності складає певну цілісність, стрижнем якої постає той чи інший **смісловий – концептуальний інваріант**, а відповідне **прочитання – перечитування** ↔ **осмислення – переосмислення** постає варіантом (у кожен відповідну епоху – і таких пере прочитань, переосмислень може бути надзвичайно, вони складають відкритий ряд, який може бути продовженим у будь-яку

мить – чи як підтвердження уже виявленого, або як абсолютне заперечення попереднього осмислення) щодо нього. Крізь розмаїте сьогодення з його мінливими і ледь вловимими перебігами сутнісних величин будь-яке осмислення і пізнання минулого і того, що створене сучасниками (але вже встигло стати не такою далекою історією (можливо, щоправда, до кінця ще не вибродило) постає помноженим на всі смисли прочитаності певного митця, майстра, того чи іншого літературного періоду, що вже знані або заховані в різноманітних книгосховищах, книгозбірнях і тільки видобуті на світло стають відновленими – оновленими.

Людмила Попович, відомий дослідник української літературно-мовної, концептуально-мовної стихії, у своєму дослідженні *«Фокусна перспектива українське књижевности»* (Београд: Универзитет у Београду, 2007. – 253 с. (ISBN 978-86-86419-19-4; Наклад 500 прим.) студіює справді проблему фокусної перспективи української літератури в різних параметрах і вимірах. Ємність препозиційного атрибута *фокусна* у назві аналізованої монографії дозволяє проф. Людмилі Попович розглянути проблему крізь присутність українського літературно-мистецького набуtku в сербському мовно-культурному та літературно-історичному просторі («Рецепција українське књижевности у Србији» (с. 71-95); («Иван Франко и српска књижевност» (с. 96-113)) і водночас подати власний погляд та висвітлювані ті чи інші літературознавчі, літературно-мистецькі, перекладацько-трансформаційні, модифікаційно-ітерпретаційні питання, що сформульовані коректно, викінчено і відображають актуальність висвітлюваного. Щоб уникнути некоректного аналізу перебігу літературного українського процесу та репрезентативність у ньому художньо-літературних напрацювань сербських майстрів, авторка уже в першому розділі («Огледала и одрази: *Систематизација као начин спознаје украинське књижевности*» (с. 5-68) – «Відображення і відбитки: *Систематизација як спосіб пізнання української літератури*») подає стислий огляд основних етапних моментів історичного розвитку українського народу, що загалом, у певному сенсі, складає текстуалітет тих чи інших художніх творів, перекладів, самих художньо-мистецьких портретів.

Відразу слід наголосити, що аналізована праця містить чотири концептуальних розділи, кожен з яких міг би стати цілком

самостійним дослідженням за умови розгортання заявленого у ньому відповідного кола питань, водночас вони складають цілісність, забезпечуючи плавний перехід від одного до іншого: «Огледала и одрази: *Систематизація као начин спознаје украинске књижевности*» (с. 5-68) – «Відображення і відбитки: *Систематизація як спосіб пізнання української літератури*»; «Одраз у одразу: *О узајамној рецепцији украјинске и српке књижевности*» (с. 71-146) – «Відображення у відображенні: *Про взаємну рецепцію української і сербської літератури*»; «Игра одраза: *Књижевноисторијски портрети и скице*» (с. 149-190) – «Гра відображення: *Літературно-історичні портрети і шкіци*»; «Одраз из огледала: *Ново читане неспознатог познатог*» (с. 193-242) – «Відображення за відбитком: *Нове прочитання непізнаного пізнаним*». До того ж у кінці монографії подано вибірку літературу («Селективна библиографија» (с. 243-249) – тут трапилася незначна технічна помилка і надруковано замість сторінки 243 просто 43), уміщено ємні і вичерпні резюме сербською (с. 249-250) та англійською (с. 251-252) мовами.

Кожен розділ містить підрозділи, що уможливають розгляд проблеми крізь певні штрихи, заактуалізовані авторкою виміри. Так, розділ «Огледала и одрази: *Систематизація као начин спознаје украинске књижевности*» (с. 5-68) – «Відображення і відбитки: *Систематизація як спосіб пізнання української літератури*», що розпочинає аналіз фокусної перспективи української літератури, охоплює підрозділи: «Украјинска поезија кроз векове» (с. 5-48) – «Українська поезія крізь віки»; «Стрельани препород као парадигма развоја украинске књижевности у ХХ веку» (с. 49-57) – «Розстріляне відродження як парадигма розвитку української літератури у ХХ столітті» і «Просторно-временска локализација савременног украјинског књижевног процеса» (с. 58-69) – «Просторово-часова локалізација сучасног українського літературног процесу». Проблематика розділу досить широка і завдання, що поставила перед собою авторка, є досить складним – крізь сучасні виміри розглянути / переглянути (подекуди поставити відповідні акценти) перебіг українського літературног процесу з надстилюю характеристикою тих чи інших суспільних видозмін в історії українських земель, схарактеризувати увесь текстуалітет, простеживши ті насильницько-волюнтаристські тенденції, що

призвели до непоправних втрат в українському художньо-літературному розвитку (пор. тільки у тридцяті роки (1938-1939 роки) не стало більше 200 українських письменників (с. 49)), в іншому разі розгляд тих чи інших літературно-культурних українсько-сербських та сербсько-українських контактів поставав би мало аргументованим.

Присутність української національно-мовної літературної ментальності в сербському культурно-мовному просторі має свої особливості, підтвердженням чого можна навести слова Людмили Попович, яка констатує: «Про системну рецепцію української літератури в Сербії можемо говорити від дев'яностих років 20 століття, що, з одного боку, зумовлено постановням незалежної Української держави, а тим паче і пильним зацікавленням сербської громадськості Україною та її культурою, старанням товариств у Сербії разом із Сербсько-українським товариством у Белграді, Новому Саду, Сербською Республікою, яка виступила як ініціатор окремих перекладацьких заходів, а з іншого боку, запровадженням окремої дисципліни на філологічному факультеті Белградського університету «Українська мова і література» (1991), а пізніше і відкриттям окремої групи з цієї спеціальності» («О систематској рецепцији украјинске књижевности у Србији можемо говорити почев од деведесетих година 20.века, што је, с једне стране, узроковано формирањем независне украјинске државе, а тиме и јачањем интересовања српске јавности за Украјину и њену культуру, старањем друштвених организација у Србији попут Српско-украјинског друштва у Белграду, Новом Саду, Републици Српској која су наступила као покретачи појединих преводилачких подухвата, с друге стране, увођењем у наставу на Филолошком факултету у Београду «Украјински језик и књижевност» (1991), а касније и прекрасне тог предмета у посебну наставну групу (2002)») (с. 87). Тут досить ґрунтовно висвітлено розбудову перекладацтва сербською мовою майстрів українського слова, значущість у цьому процесі професорсько-викладацького і студентського складу нової спеціальності «Українська мова та література» Університету в Белграді (див., наприклад: Вікно: Часопис студентів україністики філологічного факультету Університету в Белграді, де третій випуск містить переклади української прози XIX – XX ст., виконані студенти цього фаху (Вікна. – Вип. 3. – Београд, 2008. – 208 с.)).

Інтенсивність перекладу українських поетів, прозаїків, драматургів сербською мовою має свої кульмінаційні вершини, має і спади, про переклад творів кожної літературної особистості можна говорити окремо (див. спеціальні підрозділи про переклади творів Лесі Українки в зіставленні з оригінальними поезіями сербської письменниці Десанки Максимович (с. 71-95), поезію Тараса Шевченка с. 149-169), Івана Драча (с. 170-174), Ліни Костенко (с. 186-191), Василя Стуса (с. 175-179) та інших). Водночас дуже ґрунтовно коментовано перекладацьку діяльність знаних сербських майстрів перекладу Богдана Терзича (Богдана Терзића), Миодрага Сибиновича (Миодраг Сибиновића), Луки Хайдуковича (Луки Хайдуковића), Десанки Максимович (Десанки Максимовић), Михайла Ковача (Михајла Ковача) та ін. Це ж стосується і перекладів українською сербських письменників.

Повертаючись до перекладів сербською мовою українських майстрів художнього слова, можна поглянути, яким непростим є процес з'яви іншою мовою творів певного письменника, оскільки з цим багато пов'язано проблем. Однією з надзвичайно актуальних є складність самого перекладу, оскільки образно-метафоричний світ майстра не завжди вдається передати іншою мовою. Тут постає ціла низка питань: як бути з оказіоналізмами (авторськими новотворами), діалектизмами (наприклад, у новелах Василя Стефаника, Марка Черемшини та інших), як відтворити внутрішню ритміку художньої прози, що витворюється відповідними засобами національної мови і багато-багато інших. По суті, переклад дає нове життя художньому творові, водночас і забезпечує нове прочитання, але наскільки перекладений художній витвір залишається індивідуально-авторським, а наскільки в нього увійшов перекладач зі своїм творчо-особистісним почерком, авторським «Я», яке також може набувати надто великих розмірів. Це питання надзвичайно складне. Тому певного автора перекладають не один і не два рази. Підтвердження цьому легко віднайти і в долях перекладів творів Тараса Шевченка сербською мовою. А розглядаючи питання «Їубав и смрт у песништву Десанке Максимовић и Лесје Украјинке» (с. 114-126), авторка зауважує: «Єдина збірка вибраних віршів видатної української поетеси Лесі Українки перекладена сербською мовою із символічною назвою *Ломикамiнь*, що є водночас найпрозорішим її поетичним витвором, символом її

творчого і життєвого шляху» (Єдина збірка изабраних песама истакнуте українське песникиње Лесје Українке преведена на српски језик има симболичан назив *Ломикамен*, што је уједно и њена успелија поетска слика, символ њеног стваралаштва и животног пута) (с. 114) (див. збірку перекладів: Українка, Ломикамен, Перме, прев. Д. Максимовић, М. Николић, Ј. Хрваћанин. Припремо и предговор М. Николића, Београд, 1971). Цим самим творчість одного із найяскравіших талантів української художньо-естетичної думки було введено в сербський контекст, що дозволило сербському читачеві пізнати образно-естетичне багатство видатного українського поета. Звичайно, було б прекрасно, якби Леся Українка увійшла в сербський контекст у всьому своєму обширі, але це справа майбутнього.

Людмила Попович не просто вводить загальну проблематику української літератури у широкий національно-культурний сербський простір, а від самого початку готує свого читача до сприйняття цієї проблематики, прагнучи подати осмислено-виважений аналіз певного літературного явища у загальному контексті – загальноукраїнському, загальнослов'янському і почасти – загальноєвропейському. Для цього вона пропонує короткий огляд розвитку української літератури, зупиняючись на особливостях староукраїнської класики (с. 8-16), стисло характеризує етапність творчого почерку Григорія Сковороди (с. 16-18), значущість появи «Енеїди» Івана Котляревського в історії постання української літературної мови, постання новітніх процесів в історії української літератури; простежує особливості українського романтизму, окреслює епохальність художнього пера Тараса Шевченка (див. також підрозділ: («Тема маргиналізації личности као доминанта песичког опуса Тараса Шевченка» (с. 149-169) – «Тема маргіналізації особистості як домінанта поетичного портрету Тараса Шевченка»)), досліджує вияви української літератури в ХІХ столітті (тут трапився прикрий технічний недогляд: чомусь Степана Руданського названо Семеном (с. 25)). Авторка розкриває вияви перебігу українського літературного процесу тоді, коли надзвичайно проблемним було просте виживання українськості як такої (варто пригадати з-поміж усього загалу документів про заборону українського слова, театру, записів народних пісень українською абеткою, хоча б два офіційні документи найвищих

керівних інстанцій – сумнозвісний Валусівський циркуляр (підписаний міністром освіти Російської імперії) та Емський указ (санкціонований самим імператором Росії – найвищий рівень заборони; такої «честі» мало удостоювалось мов в історії людства), основну тезу яких можна передати досить лаконічно – української (в їхній інтерпретації «малоруського язика») мови не було, немає і не може бути), а українська література в цей час не просто заявляла про себе... Це в той час, коли створення художніх творів українською мовою не те, що не приносило йому прибутків, не гарантувало ніякої слави, а ставило митця в опозицію до офіційної влади, що ставало згодом чи не найсуттєвішою перешкодою для успішної кар'єри тощо (насамперед, у тій частині України, що входила до складу Російської імперії). І саме в цей час українські митці творили справжні художні полотна, і поезія в цьому вимірі поставала сконденсованим, сконцентрованим духом народу, його подихом, його голосом, виявом його самоідентифікації, сутності, сущого Єства. Це досить вміло простежено дослідницею з підтвердженням тими чи іншими фактами.

У цьому ж спектрі Людмила Попович простежує специфіку синтезу старого й нового, пізнаного і непізнаного, експерименту у формі і змісті Івана Франка (с. 26-27; див. також підрозділ: «Іван Франко и српска књижевност» (с. 96-113) – «Іван Франко і сербська література»), ескізно розглядає перебіг українського літературного процесу ХХ століття з констатацією етапних нищівних ударів влади щодо згортання не тільки українського літературного процесу («Українська поезији кроз векове» (с. 5-48)), але й всього українського. У цьому аналізі варто виділити окремі тези, що постають знаковими. Так, розглядаючи зв'язки України і Сербії в минулому, авторка цитує показові слова Милорада Павића (академіка Сербської академії наук, одного з найвидатніших сучасників майстрів художнього слова в Сербії) про те, що «Стан сербської літератури мав багато аналогій саме зі станом української літератури, і цей момент виживання, і саме цей практичний чинник став вирішальним. Оскільки ці літератури або були на перетині релігій та на порубіжжі різних культур» («Положај српске књижевности имао је аналогија управо с положајем украјинске књижевности, и тај моменат животности, тај готово практични разлог однео је превагу. Јер, те књижевности стајјусу на граници

религија и на граничним прелазима својих народа и култура»⁶ (цит. за: [Павић М. Историја српске књижевности. Барок. – Београд, Досије, Научна књига, 1991. – С. 27-28]) (див.: с. 16 аналізованого видання).

Такий зв'язок української і сербської літератур і культур є цілком мотивованим, якщо пригадати, що в період з 1726 року до 1798 року Київську академію закінчило 56 сербів, а в 1733 році на прохання сербського митрополита Вікентія Йовановича (Вићентија Јовановића) в Сербію прибуває п'ять вихованців Київської академії на чолі Емануїлом Козачинським, який згодом у Сербії керує школою в Карловцях. Цю школу потім було повністю структурно і змістовно перебудовано, реструктуровано за зразком Київської академії. На жаль, так активно започатковані творчі українсько-сербські контакти не були продовжені в силу насильницької і неорганічної для українських земель адміністративної ліквідації Київської академії та ін.

Досить прозоро авторка коментує значущість творчого пориву Богдана-Ігоря Антонича, знаковість якого не тільки в українській поезії, а й у світовій є непересічною. Про Антонича цілком слушно зауважено, що він помер рано (у 1937 році), проживши надкоротке життя (с. 40) – тільки 28 років. У цьому розрізі для підтвердження надзвичайно складного перебігу літературного процесу в Україні варто охарактеризувати, хоча б фрагментарно, ті труднощі, які поставали на шляху повернення в рідну українську літературу, наприклад, того ж таки Богдана-Ігоря Антонича.

Загалом Антонича почали видавати з 1966 року, тому його появу в шістдесяті роки можна кваліфікувати як активне входження в українське силове літературно-мистецьке і мовно-національне тло, але, на жаль, з чиновницьких примх його знову не тільки замовчувано в Україні, але й не друковано протягом 20 років – і тільки в дев'яності роки двадцятого століття (1989 рік – спогади про Антонича «Весни розспіваної князь» (підготували й упорядкували Микола Ільницький та Роман Лубківський) приходить активне освоєння Богдана-Ігоря Антонича. Щоправда, до цього він

⁶ Автор висловлює вдячність за переклад окремих моментів із сербської мови (цитата із праці Милорада Павича та назви розділів рецензованої монографії Людмили Попович) Зорянi Гук (Белград-Львів).

переписувався багатьма і його твори читалися через ці рукописи (що не завжди було безпечним).

Микола Ільницький констатує, що першим у Пряшеві упорядкував і видав зібрання творів «Перстені молодості» Мікулаш Неверлі, що був наполовину чех і наполовину – українець (мати – українка) (див.: [Жук Ольга. Антонич був собі Котом і жив у мушлі: Інтерв'ю з Миколою Ільницьким // Україна молода. – 2009. – 3 жовтня]). А увів у європейський контекст Антонича вперше Олександр Флакер із Хорватії, який у компаративістській статті «Велика подорож» аналізує мотив подорожі у польських, російських, сербських, хорватських поезіях, а Олег Зілінський (Прага) актуалізував питання про другу дійсність поезії Антонича та поставив окремі наголоси на проблемі поета як міфотворця. Згодом було ще нью-йоркське видання 1967 року (за редакцією Святослава Гординського і Богдана Рубчака), а в Україні Дмитро Павличко підготував і видав низку його творів «Пісня про незнищенність матерії» - вийшло друком у 1967 році. Резонанс цієї книги був настільки великий, що його знову – *за вказівкою* – успішно забули в рідній для нього Україні (він говорив лемківським діалектом і, студіюючи у Львівському університеті славістику, відшліфував своє мовлення, став довершеним майстром мовно-естетичного навантаження рідного українського слова). Детально так розглянуто особливості входження творчості Богдана-Ігоря Антонича в художній і національно-мовний український простір, власне, повернення з організованого забуття, задля того, аби засвідчити, наскільки централізовано й адміністративно вишколено замовчувалось те, що було високохудожнім, естетично викінченим, що засвідчувало власний художньо довершений поступ української літератури. Як висновок у цьому разі можна навести слова Миколи Ільницького, який щиро зізнається: «Антоничу я досі дивуюся. Людина, яка прожила 28 років, досягла колосальних знань. У світовій літературі хіба що Рембо, Лермонтов, Лорка зуміли виявити свій талант у такому концентрованому вигляді. Антонич – це унікальна з'ява не тільки для України, а й для світу» (див.: [Жук Ольга. Антонич був собі Котом і жив у мушлі: Інтерв'ю з Миколою Ільницьким // Україна молода. – 2009. – 3 жовтня]). Сьогодні з'явилося найповніше зібрання творів Богдана-Ігоря Антонича, упорядником якого є Данило Ільницький.

У цьому розрізі слід наголосити, що Людмилі Попович вдалося відобразити усю складність українського мовно-літературного процесу, простежити ті явища, що сьогодні у світовій літературі уже інколи витлумачувано як непересічні (див., наприклад, підрозділи: «Стрельани препород као парадигма развоја украјинске књижевности у ХХ веку» (с. 49-57) – «Розстріляне відродження як парадигма розвитку української літератури у ХХ столітті» і «Просторно-временска локализација савременног украјинског књижевног процеса» (с. 58-69) – «Просторово-часова локализација сучасног українського літературного процесу»), де авторка ставить та успішно розв'язує питання про Розстріляне Відродження як парадигму розвитку української літератури протягом ХХ століття.

Привабливим та особливо показовим є те, що окреслені і побіжно розглянуті у першому розділі проблеми знаходять свій логічний розвиток і поглиблення в інших розділах, що засвідчує тяглість аналізу і забезпечує смислову цілісність дослідження. Так, розділ «Одраз у одразу: *О узајамној рецепцији украјинске и српске књижевности*» (с. 71-146) – «Відображення у відбитку: *Про взаємну рецепцію української і сербської літератури*» містить п'ять розділів, що поетапно розкривають взаємну рецепцію кожної з літератур у рамках іншої з послідовно глибинним висвітленням особливостей активізації і пасивізації напрямів взаємозв'язку двох літератур. У першому підрозділі «Рецепција украјинске књижевности у Србији» (с. 71-95) – «Рецепція української літератури в Сербії» розкрито ступінь вияву української літератури в сербській національно-літературній традиції, де авторка наголошує, що «Процес рецепції літератури, як і культури загалом, відображається у взаємності» (с. 75) – «Процес рецепцији књижевности, као и културе уопште, одликује се одређеном узајамношћу».

Урахування інтенсивності аналізу сербської літератури в українській літературній науці, розгортання і з'яви перекладів українськими майстрами сербських художніх творів дозволяє Людмилі Попович вирізнити п'ять основних періодів: 1) початковий – 30-60-ті роки ХІХ століття, коли постають перші переклади сербської літератури в українській і навпаки; 2) другий період охоплює 70-80-ті роки ХІХ століття, коли образ особливо привабливим є портрет визвольних змагань сербського народу

проти Туреччини, тому в цей період особливо активно перекладають сербські народні пісні Іван Франко, Павло Грабовський – твори Йована Йовановича Змая (Јована Јовановића Змаја), Любомира Ненадовича (Љубомира Ненадовића), Бранка Радевича (Бранка Радевића), Джуре Якшича (Ђуре Јакшића); 3) третій період охоплює 10-20-ті роки ХХ століття, коли формується українська наукова школа сербістики (Михайло Драй-Хмара та ін.); 4) 50-60-ті роки ХХ століття, коли активною є «культурна десталінізація», що дозволила зліквідувати наслідки «югославської кризи», зніщеної і зінспірованої Йосипом Сталіним; саме в цей період з'являються переклади сербського лауреата Нобелівської премії Іве Андрича (Іве Андрића), у шістдесяті роки в Україні відкривають магічне мовлення Десанки Максимович (Десанки Максимовић) (див. також ґрунтовний розгляд цього аспекту в підрозділі («Десанка Максимовић і книжевни покрет шездесетих у України» (с. 139-147) – «Десанка Максимович і літературний рух шістдесятників в Україні»); 5) сучасний – за відновлення Української державності, коли активними є переклади сербської постмодерної літератури, особливо актуальними і важливими є переклади львівської школи сербістики (особливо переклади Алли Татаренко та ін.), перекладають прозу Милорада Павича (Милорада Павића), Давида Албахарії (Давида Албахарији) та ін. Логічним продовженням і розвитком виділених періодів постають підрозділи «Іван Франко і српска књижевност» (с. 96-113) – «Іван Франко і сербська література»; «Љубов и смрт у поезији Лесје Украјинке и Десанке Максимовић» (с. 114-126) – «Љубов і смерть у поезії Лесі Українки і Десанки Максимович»; «Покрет шездесетих у Украјини и његова рецепција у Србији» (с. 127-138) – «Рух шістдесятників та його рецепція в Сербії»; «Десанка Максимовић и књижевни покрет шездесетих у Украјини» (с. 139-147) – «Десанка Максимович і літературний рух шістдесятників в Україні». У цих підрозділах авторка ґрунтовно розглядає особливості рецепції українських шістдесятників у сербському мовно-літературному та культурно-мистецькому вимірах. Досить виваженим постає і розгляд спадщини українських шістдесятників з урахуванням надбань празької школи, оскільки, за І. Фрізером, поезія шістдесятників містила багато елементів «празької школи»: розлоге користування неточною римою, технічну модернізацію цілої серії символів – образів,

творення неологізмів, нагромадження екзотичної лексики і под. («... поезије шездесетих је садржала доста елемента «прашке школе»: широко коришћење нетачних рима, техничку модернизацију целе серије симбола – ликова, творбу неологизама, гомилање екзотичне лексике и сл.» (цит. за анализованим виданням (с. 43)). Тому і витворюється тяглість традицій «празької школи» в шістдесятників – модернізм у перших та модернізм → постмодернізм – у шістдесятників.

Аргументованість розгляду рецепції української літератури крізь фокусну перспективу в сербській літературі, культурі умотивована визначенням засадничих принципів такого аналізу, встановленням екстра- та інтрапоетичних чинників активізації / пасивізації, наприклад, перекладних тенденцій. У цьому розрізі Людмила Попович заакцентує, що на процес вияву певної літератури в іншомовному середовищі впливає принаймні три чинники: 1) наявність перекладачів, що є результатом традицій взаємних культурних зв'язків («постоїање преводилачког кадра који је резултат традиције узајамних культурних веза, усталене размене культурних вредности» (с. 71)); 2) інформованість перекладача щодо осягів літератури (що не постає навечно усталеним, як хто чинить; прикладом може бути те, як була представлена в сербській літературі українська модерністика початку 20 століття. Українці були пізнаваними крізь значну кількість їхніх мистецьких шкіл як двадцятих-тридцятих років 20 століття, так і дев'яностих років 20 століття («информованост преводилаца о дOMETИМА књижевности (што није увек једноставно као што се чини; како, наприклад, можемо очекивати да ће у српској књижевности бити заступљена украјинска модерна са почетка 20. века, ако сами Украјинци били у прилици да се упознају са делима представника бројних уметничких школа и праваца двадесетих-тридесетих година 20. века тек почетком деведесетих година 20. века» (с. 71)); 3) орієнтованість перекладача на відмову від естетичних критеріїв у разі відбору текстів для перекладу (конкретно, сучасна постмодерна українська література набагато більше привертає до себе уваги у світі, ніж на початку або в шістдесяті роки 20 століття, згадуючи також період 18-19 століття, та й раніше; а системна рецепція певної літератури постає передумовою розуміння цілісного культурного розвитку народу, на який припадає ця рецепція («оријентисаност преводилаца на

одрежене естетске критеријеме приликом одабира текстова за превођење (конкретно, савремена постмодерна украјинска књижевност много више привлачи пажњу преводилица у свету од неких дела која су стварана почетком или шездесетих година 20. века, да не поминемо 18-19. века и раније; а систематска рецепција једној књижевности је предуслов разумевања целокупног културног развоја народа којем она припада» (с. 71)). Українські-сербські культурні взаємини мають тяглість традиції, забезпечені глибинними витоками, що сягають періоду величної і величавої Київської Русі, де і сьогодні шукають і знаходять багато причин сьогодення. Саме на цьому ґрунті відбувалося посилення або послаблення українсько-сербських відносин, що значною мірою мотивувалося перебігом історії, входженням українського та сербського народів до складу різних імперій, але водночас прагнення бачити кожного, розуміти і сприймати досягнення один одного було безперервним.

У розділі «Игра одраза: *Књижевноисторијски портрети и скице*» (с. 149-190) – «Гра відображення: *Літературно-історичні портрети і шкіци*» через своєрідний прийом гри відображення (а будь-яка гра в широкому сенсі постає відображенням) Людмила Попович розглядає у відповідних підрозділах проблему маргіналізації особистості крізь призму-домінантну поетичного портрета Тараса Шевченка («Тема маргіналізації личности као домінанта песичког опуса Тараса Шевченка» (с. 149-169) – «Тема маргіналізації особистості як домінанта поетичного портрета Тараса Шевченка»); аналізує специфіку низки балад Івана Драча («Баладе тајни Івана Драча» (с. 170-174) – «Таємничі балади Івана Драча»); зупиняється на характерологічних виявах концепту болю у поезіях Василя Стуса («Мотив боля у поезији Васиља Стуса» (с. 175-180) – «Мотив болю у поезії Василя Стуса»); встановлює диференційні ознаки поетичного почерку Віктора Кордуна («“Свети дим ћутања” Віктора Кордуна» (с. 181-183) – «“Святий дим мовчання” Віктора Кордуна»); зупиняється на функційно-семантичній парадигмі імперативності у поезії Ліни Костенко («Імператив поезије Лине Костенко» (с. 186-191) – «Імператив поезії Ліни Костенко»). Усе це розкрито крізь специфіку сербських перекладів відповідних українських майстрів, прокоментовано та охарактеризовано ємність поетичних образів тощо.

Розділ «Одраз из огледала: *Ново читане неспознатог познатог*» (с. 193-242) – «Відображення із відбитку: *Нове прочитання непізнаного пізнаним*» виступає надзвичайно тематично багатим, що впливає із самої його назви. У ньому охоплено розгляд у відповідних чотирьох підрозділах проблеми хронотопу в новелістиці Василя Стефаника («Поетски и метатекстуални хронотоп у новели Васиља Стефаника *Пут*» (с. 193-198) – «Поетичний і метатекстуальний хронотоп у новелі Василя Стефаника *Дорога*»); простеження особливостей міфу України у творчості Олександра Довженка («Олександр Довженко и његов мит Украјине» (с. 199-216) – «Олександр Довженко та його міф України»); визначено специфіку «нового лицарського роману» через призму роману «Перверзії» Юрія Андруховича («Перверзије Јурија Андруховича као “нови витешки роман“ у савременој украјинској књижевности» (с. 217-242) – «Перверзії Юрія Андруховича як “новий лицарський роман“» у сучасній українській літературі), пор. структурні компоненти підрозділу «Перверзије Јурија Андруховича као “нови витешки роман“ у савременој украјинској књижевности» (с. 217-242) – «Перверзії Юрія Андруховича як “новий лицарський роман“» у сучасній українській літературі», це зокрема: Витештво као структурни елемент метафизички украјинске историје (с. 217-222) – Лицарство як структурний елемент метафизичної української історії; Јурій Андрухович и «станиславски феномен» у савременој украјинској књижевности (с. 223-229) – Юрій Андрухович і «станіславський феномен» у сучасній українській літературі; Еротики култ и инфантилност украјинског витештва (с. 220-231) – Еротичний култ та інфантильність українського лицарства; Мотив витешног лутања као потраге за изгубљеним рајем (с. 231-233) – Мотив лицарських мандрів як пошук втраченого раю; Нови витешки роман као текст у тексту – тема двојника (с. 233-237) – Новий лицарський роман як текст у тексті – тема двійника: Лудичка концепција нового витешког романа (с. 237-240) – Ігрова концепція нового лицарського роману; Уместо епилога. Даље развоје украјинског «новог витешког романа» (с. 240-242) – Замість епілогу. Подальший розвій українського «нового лицарського роману».

Рецензована праця написана творчо, образно сміливі і насичені за змістом назви розділів, окремих підрозділів, тих чи інших структурно автономних частин підрозділів дозволяють легко

зорієнтуватися в загальній проблематиці і водночас побачити загальну концепцію усього аналізу. Рецензенти праці (професор, доктор Міодраг Сибинович (Миодраг Сибиновић) та академік Національної академії наук України, професор, доктор Юліан Тамаш (Јлијан Тамаш) високо оцінили дослідження Людмили Попович, підтвердженням чого є уміщені фрагменти їхніх міркувань на обкладинці. Міодраг Сибинович (Миодраг Сибиновић) наголошує, що «Фундирана на савременим историјским сазнањима, на поузданим књижевноистријским и књижевнотеоријским постулатима, ова књига преставаља једну когерентну композициону целину, засновану на зањимливом переплитању различитих ракурса из косих се сагледавају књижевне појаве у код нас недовољно познатој украјинској књижевности, као и у досад још мање истраженој области културних и књижевних переплитања украјинске и српске културе. У оквиру таквог методолошког приступа, на пресеку општих филозофских, антрополошких, лингвистичких и естетко-уметничких премила, поседујући ретку способност за суптилку анализу књижевног текста, Људмила Поповић нам предпочава изузетно велики бром чињеница релевантних за осветљање покренутих тем» – Основана на сучасній історичній свідомості, на надійних літературно-історичних і літературно-теоретичних постулатах, ця книга репрезентує когерентну композиційну цілісність, що ґрунтується на цікавому перетині різних ракурсів, з яких простежено літературні явища, недостатньо пізнаної нами української літератури, як і до цих пір мало дослідженої сфери културних і літературних взаємозв'язків української та сербської культури. У рамках такого методологічного підходу, на перетині загальних філософських, антропологічних, лінгвістичних та естетично-виважених підходах, володіючи рідкісною здібністю субтильного аналізу літературного тексту, Людмила Попович запропонувала нам надзвичайно велику кількість чарівно релевантних для висвітлення піднятих тем», а Юліан Тамаш ((Јлијан Тамаш) досить образно підкреслює: «Књига пред нами прати сложене књижевноистријске процесе, али као птица у лету никада не губи оштрину слике испод предела који описује, па се задржава на оним ситуацијама које јаснијим чине сазнање куда то стреми процеси» – «Книга перед нами про надзвичайно складний літературно-історичний процес, і як птаха в польоті ніколи не губить

гостроти картини, крізь призму якої описує, утримуючи перед собою ситуацію, яку вимальовує свідомість, куди прямує процес». Ці оцінки наголошують значущість виконаного дослідження, необхідність якого мотивована сучасними взаємозв'язками української і сербської літератур. Водночас вона покликана до життя важливістю теоретичного осмислення входження перекладів у національно-мовний, культурно-історичний простір іншого народу. У цьому разі Людмила Попович узагальнила проблему і запропонувала одночасне витлумачення статусу, переключу тих чи інших мотивів та інше перекладів з української в сербській та перекладів із сербської в українській.

Перед автором рецензії було досить складне питання, як вибудувати розгляд монографії, у якій наявні три сильні течії, рівнопотужно розпросторюються три крила: 1) аналіз перекладацьких здобутків української сербістики в українській та сербській літературі та сербської україністики відповідно в сербській та українській літературі, і в цьому разі авторка послідовно розкриває сплески і спади перекладацтва в одній та іншій культурі, простежує причини, окреслює сучасні центри перекладознавства в Сербії і відповідно – в Україні; 2) крізь призму перекладу з виявом його смислового довершення, співзвучності з оригіналом подати спектр власного бачення значущості певного твору-оригіналу та його змонтованість в іншу культуру, куди він прийшов завдяки перекладу; 3) розкриття тих соціально-історичних причин, на тлі яких і поставала перекладацька діяльність певних майстрів, неупереджений погляд на історично тло, яке інколи ще надто «кровоточить». Поєднати ці три крила в одній монографії авторці вдалося, ці три течії не співіснують, а синтезовано доповнюють одна одну. Професор Людмила Попович не тільки подала науковий розгляд заявлених проблем, але й увела в літературно-мистецький, національно-ментальний простір українсько-сербських та сербсько-українських культурних взаємин розгляд фокусної перспективи української літератури, що виявляється і в переключові мотивів, відгуку ремінісценцій, взаємодоповненні пізнаного і непізнаного. Справді крізь призму пізнаного людина спроможна оцінити і встановити непізнане, але й зворотній шлях постає досить привабливим і значущим (див., наприклад: «Одраз из огледала: *Ново читане неспознатог познатог*» (с. 193-

242) – «Відображення за відбитком: *Нове прочитання непізаного пізнаним*»)). Важливість рецензованої монографії Людмили Попович та її актуальність умотивовані сучасними вимірами нашого прагнення осмислити увесь перебіг літературно-мистецького життя народу в його цілісності, у цілісності не лише однієї національної ментальності, мовно-когнітивної бази, але й крізь контрастивно-узагальнювальні підходи, бачення, вияв того, що взаємодоповнює, збагачує народи, і водночас залишає народ самоідентичним у літературно-мовних обширах. Входячи в іншу літературу, завдяки перекладу, митець залишається самодостатнім, самісним, та одночасно виступає в іншій культурі в тій іпостасі, яку забезпечує саме ця культура і світовий культурно-цивілізаційний поступ. Авторка запропонувала не тільки розгляд заявленої проблеми, але й висвітлила її у багатовимірному контрастивно-транслятологічному та мовно-концептуально-ментальному вимірах.

СУЧАСНИЙ МОВНИЙ ЛАНДШАФТ РОСІЙСЬКИХ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ

Рецензія на монографію:

*Герасименко И. А. Семантика русских цветообозначений :
монография / И.А. Герасименко. –
Горловка : Изд-во ГТПИИЯ, 2010. – 440 с.*

Рецензована монографія присвячена висвітленню національно-культурної семантики російських кольоропозначень. Не можна сказати, що ця проблема була обділена увагою у мовознавчих пошуках, але, незважаючи на велику кількість праць з цього питання, її вичерпний розгляд залишається актуальним. Аналізована праця І. А. Герасименко є комплексним дослідженням лінгвокультурологічного змісту російських ад'єктивних колоративів, покласифікованих за структурними (на прості, композитні і складники описових конструкцій) і семантичними ознаками (на колоративи з основним і похідним колірним значенням; полісемантичні й моносемні; з експліцитним і імпліцитним значенням кольору; власне колоративи та колоративи з неконкретним колірним значенням; колоративи, що називають один чи декілька кольорів). У рецензованій роботі І. А. Герасименко

намагається предметно розглянути смислову наповнюваність російських полісемантичних та моносемних кольоролексем, пояснити їх глибинну семантику, взаємозамінність та амбівалентність. Авторка розглядає змістове наповнення і предметну віднесеність прикметників із вторинним колірним значенням, лексем, які позначають неконкретизовані кольори, а також ад'єктивів, які використовуються як імпліцитні колоративи, як слова-репрезентанти різних кольорів. І. А. Герасименко проаналізувала участь колоративів і релевантних з точки зору кольороопису лексем у формуванні російського антропонімікону й топонімікону, смислотвірний потенціал колоративів як компонентів заголовків літературно-художніх творів російських авторів. Матеріалом дослідження слугували колоративи, зафіксовані в російській фразеології, текстах фольклору й текстах художньої літератури, використовувані у формуванні антропонімікону й топонімікону, задіяні в заголовках літературно-художніх творів російських авторів.

Об'єктом дослідження постали прикметники (у тому числі й субстантивовані), що експліцитно й імпліцитно позначають колір, відтінки кольору та різні кольори, й описові конструкції з компонентами *цвет / цвета*, які функціонують як компоненти російських фразем, а також фольклорних висловів і літературно-художніх сполук, постають елементами-посиланнями антропонімів та топонімів, входять до заголовків літературно-художніх текстів.

Аналізована монографія складається з передмови (с. 10-28), п'яти розділів (с. 29-402), післямови (с. 403-407) і списку використаних джерел (с. 408-437). У передмові обґрунтовано доцільність комплексного опису семантики російських кольоропозначень. Позитивним є те, що авторка, наголошуючи на тому, що лексико-семантична група колоративів неодноразово ставала об'єктом досліджень, здійснюваних у різних напрямках, послідовно обґрунтовує теоретичні передумови для комплексного вивчення ад'єктивних колоративів.

Структура роботи визначувана позиціями, висловленими у передмові. У перших трьох розділах (с. 29-294) на значному фактичному матеріалі розглянуті групи ад'єктивних лексем, які представники російської лінгвокультури використовують для позначення кольору в структурі усталених формул,

народнопоетичних висловів і літературно-художніх сполук. Використовуючи матеріал фразеології, мови фольклору і мови художньої літератури, описана семантика прикметників з основним і похідним значенням кольору, проаналізовані глибинні змісти полісемантичних колоративів, причини взаємозамінності й амбівалентності слів з основним значенням кольору. На матеріалі мови фольклору і мови художньої літератури розглянутий характер сполук (вільні, зв'язані), до складу яких входять колоративні одиниці, проаналізовані сполучувальні можливості й інтертекстуальні зв'язки колоративів. Уперше до опису семантики ад'єктивних колоративів були додані сучасні етимологічні спостереження (М. О. Луценко), теоретичні положення про полярну концепцію походження людства (В. М. Дьомін, В. В. Богданов, У. Ф. Уоррен), що дозволило І. А. Герасименко пояснити глибинні смисли, амбівалентність і взаємозамінність досліджуваних лексем.

Четвертий розділ (с. 295-365) присвячений групі російських моносемних кольоропозначень, до складу яких відносяться, наприклад, композитні утворення, ад'єктиви з похідним колірним значенням, описові конструкції, іншомовні запозичення. Було зазначено, що за рахунок цих лексичних одиниць відносно закрита система слів, до якої належать кольоропозначення, має тенденцію до поповнення. Однак продуктивність творення нових слів, які позначають колір, супроводжується їх моносемантизмом. Ці колоративи використовуються, як правило, для актуалізації кольору.

У четвертому розділі послідовно простежена семантика лексем із неконкретним колірним значенням, імпліцитних колоративів і слів-репрезентантів різних кольорів. Розглядаючи смисловий зміст слів із неконкретним спектральним змістом (*мрачний, світлий, матовий*), у тому числі лексем, які позначають декілька неконкретизованих кольорів (*цветной, рябой, пёстрый*), одиниць із імпліцитною семою кольору (*буйный, пышный, глухой*), І. А. Герасименко прийшла до висновку, що ці одиниці контекстуально постають колоративами. Залучення груп слів до об'єкту дослідження базується на аналізі їхньої текстової семантики, на тому, що ці одиниці мови можуть бути контекстуально релевантними з точки зору кольороопису. «Немає сумнівів у тому, що за умови певної сполучуваності структура значення слів цієї групи доповнюється семою кольору», – наголошує авторка. І далі:

«Останнє означає, що в російській мові деякі ад'єктиви передають у викладі значення, закріплені за кольоропозначення» (с. 365).

П'ятий розділ (с. 366-402) концентрує увагу на вивченні участі колоративів у формуванні російського антропонімікону й топонімікону, значну частину приділено опису смислотвірного потенціалу колоративів як компонентів заголовків літературно-художніх творів російських авторів. Ретельно проаналізовано склад прізвищ, утворених від споконвічно російських і запозичених колорооснов, частина яких уже вийшла з активного функціонування або використовується в обмежених (діалектних) сферах (наприклад, від рос. заст. *жаркой* 'рудожовтий' > *Жариков, Жарин, Жаринов, Жарихин*). Окрім власне-колоративів, у прізвищах задіяні слова, що називають декілька кольорів (рос. *Рябов, Пеструха, Цветнов*). Через вплив на російську систему прізвищ антропонімії інших мов, використовуються русифіковані (рос. *Рудый*) та іншомовні власні імена, що функціонують у російській мові (рос. *Билый, Чорный*). Цілком мотивованим постає твердження, що в основі виникнення безафікських (рос. *Белый, Чёрный, Серый, Жёлтый, Зелёный, Рудой, Смурый*), суфіксальних (рос. *Желтов, Сизых, Муругов*) і композитних (рос. *Белодуб, Синебрюхов, Красноштанов*) антропонімів із колоративною основою лежать імена, прізвиська й топонімі найменування.

Визначено, що частина російського топонімікону сформована з географічних назв, утворених від споконвічно російських і запозичених колорооснов з основним і похідним колірним значенням (рос. р. *Желтая, ул. Лиловая, с. Смоляное*), від основ, які позначають декілька кольорів (рос. оз. *Рябо, г. Цветнополе*). Цінним постає опис структурної організації цих топонімів. Зазначено, що вони представлені безафікськими однослівними (рос. оз. *Черное, р. Белая, ул. Зеленая*), афіксальними (рос. с. *Сериково*), композитними однослівними (рос. *Белгород, с. Желтоярово*) і складеними найменуваннями (д. *Белая Гора*), мають три джерела походження: а) антропонімічний (рос. д. *Беляево* < антропонім *Беляев* < чоловіче ім'я *Бел* 'світлий' або 'вільний від податків'), б) природно-географічний, що відображає особливості ландшафту (рос. пгт *Зеленоборский*); в) культурно-історичний (рос. пос. *Красный Восход*).

Ретельно проаналізовані колоративи в заголовках художніх творів, які наділяються різноманітним смислотвірним потенціалом.

У їхню семантику автори вкладають значення, що апелюють до історичних («Красный смех» Л. Андрєєва) і культурологічних реалій («Белый вальс» Й. Бродського), до явищ символічного плану («Чёрная пятница» О. Толстого), до природних факторів («Белые ночи» Ф. Достоевського). Як заголовки використовуються сполуки з колоративним компонентом, запозичені з творів інших авторів («Ночевала тучка золотая» А. Приставкіна). Відзначаються жанрові переходи («Мороз-Красный нос» М. Некрасова). У заголовках із колоративами автори використовують ідіоматичні сполуки («Жёлтый дом» С. Чорного) та їхні компоненти («Розовый чулок» А. Чехова), тобто відсилають до культури як цілісного тексту, співвідносять названі нами тексти з різноманітними об'єктами невичерпного світу.

Комплексне дослідження семантики російських колоративів дозволило автору зробити висновки, сформульовані логічно, цілісно і вичерпно (с. 403-407).

Послідовність і системність викладу, переконливість аргументів і вдале оперування фактичним матеріалом засвідчують високий рівень виконання рецензованої праці. Висновки, подані у розділах, сприяють поглибленню інформативності і дозволяють сформулювати цілісне уявлення про здійснене дослідження.

Адресована науковим працівникам, викладачам, аспірантам, студентам філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів, монографія І. А. Герасименко сприятиме глибшому розумінню актуальних писань сучасної семасіології і ономасіології, розширюючи сучасні виміри граматики адресанта і граматики адресата.

НОВІТНІ ВИМІРИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРАГМАТИКИ

Рецензія на монографію:

Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Бацевич Ф. С. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.

Із розвитком антропоцентричного підходу до мови дослідження функційно-комунікативних і прагматичних проблем стає одним із провідних напрямів сучасної лінгвістики. Таким новим підходом до явищ мови, позаяк всяким сумнівом, є лінгвістична прагматика. Вирішення прагматичних проблем потребує

осмислення багатьох лінгвістичних понять, пов'язаних із семантикою, синтактикою та риторикою, окреслення значної кількості категорій сучасної лінгвістики, зокрема дискурсу (тексту), мовленнєвого жанру, мовленнєвого акту, комунікативного смислу та багатьох інших. У лінгвістичних працях кінця ХХ – початку ХХІ ст. домінує думка про те, що пізнати сутність і природу мови без звернення до людини, людського чинника в мові неможливо. Останній найповніше вивчають саме в межах лінгвістичної прагматики.

Якщо говорити про здобутки вітчизняної лінгвістики у вищезгаданій галузі науки про мову, чільне місце належить внескові Ф.С. Бацевича. Упродовж довгого часу, крок за кроком, у працях професора Бацевича з позицій сучасної антропо- і функційно-комунікативно налаштованої науки про мову, систематизовано й усебічно висвітлено найактуальніші проблеми новітньої лінгвістичної думки. Однак запропонована праця “Нариси з лінгвістичної прагматики” постає все ж найбільш емним, надзвичайно послідовно викладеним дослідженням, що охоплює увесь спектр проблем лінгвістичної прагматики як найповнішого вияву сутності сучасної науки про мову, починаючи від моменту її зародження й до етапу сучасного її становлення як одного із найдинамічніших новітніх наукових напрямів.

Рецензована праця складається з шести розділів, вступних зауваг, ґрунтовних загальних висновків та іменного покажчика.

Основна мета пропонованої монографії – висвітлити низку понять сучасної лінгвістичної прагматики, концепцій і гіпотез, опрацьовуваних у її межах, уточнити проблемне поле та категорійний апарат цієї науки, визначити методи, методик та прийоми лінгвопрагматичного аналізу мови. Положення, задекларовані у вступній частині (с. 5-8), послідовно реалізуються вже в першому розділі.

Перший розділ “Лінгвістична прагматика: сутність, предмет і методи дослідження” (с. 9-52) охоплює низку аспектів, пов'язаних із визначенням сутності, дослідницької одиниці, найважливіших категорій, методів, методик і прийомів аналізу тощо, а також з'ясовує статус лінгвістичної прагматики в сучасній науці про мову. Окреслюючи актуальні проблеми сучасної лінгвістичної прагматики, пов'язані з певною невизначеністю предмета

дослідження, недостатньою сформованістю поняттєвого апарату та метамови наукового опису, вчений намагається систематизувати й узагальнити чималий теоретично-науковий потенціал лінгвістичної прагматики на сучасному етапі її наукового розвитку, пропонує аналітико-критичні та системно-пошукові погляди на конкретні лінгвістичні проблеми, водночас окреслюючи шляхи їх вирішення.

Виділивши **комунікативний прагматичний смисл** як основну дослідницьку одиницю лінгвістичної прагматики в підрозділі “Предмет, дослідницька одиниця, категорійний апарат лінгвістичної прагматики. Співвідношення понять “семантика” і “прагматика”” (с. 10-30), дослідник водночас звертає увагу на неоднорідність його вияву в комунікації. Ф.С. Бацевич вказує на як мінімум три сфери вияву комунікативного прагматичного смислу (**комунікативний прагматичний смисл соціального характеру, комунікативний прагматичний смисл культурного характеру, комунікативний прагматичний смисл духовно-психологічного характеру**), спираючись при цьому на основну прагматичну категорію – категорію суб’єктивності, яку окрім чинників особистостей адресанта, адресата, їхніх зв’язків, виділених класиками прагматичних досліджень (Ч. Морріс, Р. Столнейкер та ін.), науковець розширює до ширшої категорії – у вияві **суб’єктивності** у Мові, Мовленні й Мовленнєвій діяльності. Ф.С. Бацевич підкреслює, що *“суб’єктивний чинник – це не якісь додаткові характеристики одиниць і категорій Мови, Мовлення і Мовленнєвої діяльності (Комунікації, Спілкування), це людський погляд на світ, суб’єктивний с п о с і б організації мовного коду, який з часом, пройшовши “сито” комунікативних норм, може стати складником інших модусів існування мови. Основою суб’єктивного чинника є когнітивно-психологічні, ширше кажучи – духовні зв’язки людей, які вступили в комунікацію. На нашу думку, підходи, які враховують згадане розуміння суб’єктивного чинника, а також традиційні аспекти розуміння прагматики з позиції “значення як уживання” слід уважати взаємодоповнювальними, оскільки значення, вжите суб’єктивно в контексті спілкування, стає носієм індивідуальних комунікативних смислів, в яких синтезовані семантичні (денотативно-референтні) і суб’єктивні (конотативні) складники”* [збережено авторський пропуск між літерами; с. 11]. Проблему **співвідношення семантики та**

прагматики (с. 26-30) розглянуто крізь призму розуміння прагматики як вияву того ж суб'єктивного чинника в Мові, Мовленні й Комунікації як модусах існування мови у світлі прагматичних значень (**комунікативних прагматичних смислів**), які стосуються, передусім, внутрішнього світу учасників спілкування, почуттів, емоцій тощо. У силу цього важливим постає положення про те, що *“семантичні компоненти мовного коду образно уявляються, а прагматичні – переживаються, впізнаються на основі спільного духовного досвіду і користування учасниками комунікації однією ідіоетнічною мовою”* [с. 29]. Хоча в сучасній лінгвістиці домінує думка, згідно з якою *“межі між прагматикою і семантикою в лінгвістиці провести важко і, можливо, необов'язково”* [Падучева Е.В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива) / Е.В. Падучева. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 64 с.], абсолютно обґрунтованим видається твердження Ф.С. Бацевича про те, що розмежування **семантики та прагматики** має важливий теоретичний характер як у лінгвістичному описі, так і в реальних ситуаціях у мовленнєвій комунікації через призму **значення та вживання**. Цілком мотивованим також є судження про **індивідуально-ситуативну** зумовленість прагматичних значень, згідно з яким *“стосовно інших типів значень прагматичні комунікативні смисли набагато більше контекстно і ситуативно зумовлені. У низці випадків вони взагалі невіддільні від контексту або ситуації вживання, злиті з ними”* [с. 28]. У силу цього правильним є систематичне розрізнення значення та вживання в лінгвістичному описі: *“було б помилково вважати, що в реальному процесі розуміння висловлення першими в дію вступають семантичні правила, а лише пізніше – прагматичні. Насправді, семантичні й прагматичні правила породження висловлення діють одночасно; у низці типів спілкування (суперечка, сварка чи, навпаки, фатична інтеракція) прагматичний чинник домінує і виходить на перший план породження і сприйняття мовлення”* [с. 28]. Привабливим постає зокрема аргумент щодо слушності розмежування прагматики та семантики через призму кількісних компонентів: *“важливим є також те, що корпус семантичних компонентів теоретично може бути кількісно визначений на певному етапі розвитку конкретної мови. Корпус же прагматичних смислів, а особливо комунікативних прагматичних*

сміслів, принципово не підлягає кількісному охопленню не тому, що їх надзвичайно багато (радіше, їх, мабуть, менше, ніж семантичних компонентів мови), а в силу повної їх залежності від конституції спілкування, де вони не прораховуються, а, впізнаються, переживаються” [с. 27]. Учений, підкреслюючи, що на сьогоднішньому етапі розвитку лінгвістичної думки проблему співвідношення семантичних і прагматичних чинників ще не можна вважати остаточно вирішеною, одночасно слушно переконує, що без урахування відмінностей між семантичними та прагматичними явищами неможливий подальший рух новітньої лінгвістики.

У підрозділі “Методологічні засади і методи дослідження прагматичних явищ. Специфіка метамови лінгвістичної прагматики” (с. 30-43) вчений, підсумовує здобутки сучасної лінгвістичної науки в аспекті методології лінгвопрагматики, водночас накреслюючи напрямки подальшого її розвитку. Ф.С. Бацевич підкреслює, що будучи мовознавчою дисципліною з міждисциплінарною природою, взаємодіючи, в силу цього, з чималою кількістю інших наукових напрямів сучасного гуманітарного знання та напрямів сучасної науки про мову, лінгвістична прагматика спирається на методологічні засади сучасної екзистенційної феноменології та герменевтики, теорії мовленнєвої діяльності й у цей час “активно опрацьовує власні методи дослідження, за допомогою яких можна було б пов’язати людину і ті засоби символічної системи, які отримали назву “мова” [с. 52]. Як переконливо зауважує дослідник, лінгвістична прагматика як окрема мовознавча дисципліна вже починає опрацьовувати власні методи, методика та прийоми аналізу мовного матеріалу, як-от: елементи методик і прийомів структурного методу, дискурс-, контент- та інтент-аналізу, аналізу трансакційного та деяких інших. Водночас науковець поділяє сумніви деяких інших сучасних лінгвістів щодо виокремлення так званого **методу прагматичного аналізу**. Погоджуючись з тим, що сутність методу прагматичного аналізу, “полягає у вивченні людських вимірів комунікації з опертям на засоби мовного коду”, підкреслюючи, що “психологічний тип людини, її настрої, світобачення, ставлення до співрозмовника тощо впливають на перебіг комунікації, її реєстрові характеристики, тональність, атмосферу. У центрі уваги прагматичного аналізу перебувають такі важливі поняття

комунікації, як стратегії й тактики спілкування, оцінні (аксіологічні) аспекти людської взаємодії, закони, правила й конвенції спілкування тощо” [с. 41], Ф.С. Бацевич вважає, що ще зарано говорити про наявність окремишнього **прагматичного методу аналізу** в силу відсутності методик і прийомів дослідження мови, властивих лише цьому методу.

Ф.С. Бацевич слушно підкреслює, що вкрай гострою проблемою, що вимагає негайного вирішення, є відсутність **метамови** прагматики загалом і лінгвістичної прагматики зокрема. Лінгвопрагматика, будучи, як зазначає вчений, “пов’язаною зі значною кількістю наукових дисциплін гуманітарної сфери знань, перш за все філософією (в її вияві лінгвістичної філософії та комунікативної філософії); логікою; семіотикою (лінгвосеміотикою); інженерною лінгвістикою та теорією штучного інтелекту; сучасною лінгвістикою з її традиційним членуванням мови на семантику й синтаксис, соціолінгвістикою, яка вивчає соціальні й культурні умови використання мовних засобів для виконання певних функцій; теорією дискурсів, мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів, теорією і практикою міжкультурної комунікації; комунікативною лінгвістикою, яка вивчає організацію мовного коду в різноманітних типах спілкування людей; етнолінгвістикою; психолінгвістикою; когнітологією і лінгвокогнітологією та іншими традиційними і новітніми науковими напрямками” [с. 11-12], сьогодні змушена користуватись метомовою інших наукових дисциплін. Метамова ж прагматики і, зокрема, лінгвістичної прагматики до цього часу, фактично, не створена. Водночас учений справедливо не погоджується з думкою деяких інших лінгвістів, що метамова опису мовних явищ має бути єдиною, всеохопною – від лексики до прагматики. Виокремлюючи **відмінності між семантичними та прагматичними явищами мови**, дослідник аргументовано говорить про доцільність і необхідність створення **метамови лінгвопрагматики**. Вказуючи на надзвичайну складність **формалізації прагматичних явищ**, зокрема внаслідок їх “важковловимості, психологізованості і залежності від конкретного контексту й ситуації спілкування” [с.42], а також внаслідок того, що “прагматичні феномени мають принципово інший характер: їх не повідомляють, а виражають; вони мають характер пресупозицій, фонових знань” [с. 42] тощо,

Ф.С. Бацевич все ж упевнено стверджує, що *“створення такої метамови, а також правил її формалізації, вкрай необхідне лінгвістичній прагматиці, яка динамічно розвивається, значною мірою формуючи “обличчя” сучасної лінгвістики загалом”* [с. 43] і водночас пропонує поетапне втілення низки дослідницьких проєктів для реалізації цього надскладного завдання.

Завершує перший розділ розгляд **статусу лінгвістичної прагматики** в межах сучасної науки про мову (с. 46-52), який постає логічним продовженням підрозділу *“Методологічні засади і методи дослідження прагматичних явищ. Специфіка метамови лінгвістичної прагматики”*. Ф.С. Бацевич доходить висновку про те, що лінгвістична прагматика на сучасному етапі становлення – це *“напря́м сучасної лінгвістики, предметом якої є суб’єктивний чинник у Мові, Мовленні й Комунікації (Мовленнєвій діяльності, Спілкуванні)”* [збережено авторський пропуск між літерами; с. 47]. Іншими словами, прагматика є однією з **мовознавчих дисциплін**, що має міждисциплінарну природу, а не просто *“міждисциплінарною сферою знань”* [с. 47], як стверджують деякі сучасні прагмалінгвісти [Сусов І.П. Лінгвістическая прагматика / І.П. Сусов. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 272 с.]. Учений розглядає чинники, що визначають статус лінгвістичної прагматики, як-от: *“специфіка прагматичного компонента мовних засобів у процесах спілкування; загальне співвідношення між прагматикою і лінгвістикою загалом; конкретні напрями і розділи лінгвістичної прагматики”* [с. 46] тощо.

Другий розділ *“Короткий історичний нарис формування загальної і лінгвістичної прагматики як наукових напрямів”* (с. 53-100) охоплює розгляд історії становлення лінгвістичної прагматики як самостійної дисципліни в межах загальної прагматики, простеження розвитку ідей загальної прагматики та лінгвістичної прагматики в межах різних напрямків гуманітарної думки (філософії, логіки, семіотики, лінгвістики тощо), зокрема становлення історичної ідеї лінгвістичної прагматики в межах загальної прагматики щодо необхідності вивчення людського (суб’єктивного) чинника у мові. Сучасний стан лінгвістичної прагматики, як слушно наголошує Ф.С. Бацевич, неможливо

зрозуміти, не звернувшись до її витоків, джерел. Ґрунтовно розглядаючи історію розвитку ідей лінгвістичної прагматики у працях таких видатних філософів, семіотиків, лінгвістів, як В. фон Гумбольдт, Е. Кассіерер, Р. Якобсон, Л. Вітгенштейн, Е. Бенвеніст, К. І. Льюїс, Р. Карнап, Ч. С. Пірс, Ч. Морріс, К. Бюллер, Ш. Баллі, М. Бахтін, Т. ван Дейк, Дж. Остін, Дж. Сьорл, П. Стросон, Г.П. Ґрайс, Дж. Ліч, Н. Арутюнова, Ю. Степанов, І. Сусов, В. Богданов, Дж. Мей та ін., Ф.С. Бацевич концентрує увагу на двох етапах становлення лінгвістичної прагматики як втілення людського чинника в усіх можливих виявах мови (Мові, Мовленні, Комунікації):

“1. Початковий, у межах якого утверджується поняття людського чинника в мові та окремих ідей лінгвістичної прагматики. Цей етап можна визначити як формування антропних концепцій мови; він охоплює собою кінець XVIII – початок XIX ст. – 50-ті роки XX ст.

2. Сучасний етап розвитку лінгвістичної прагматики. Його можна охарактеризувати як етап динамічний, функціонально-комунікативний у розумінні сутності прагматики. Умовно його можна датувати початком 60-х років XX ст. – нашим часом” [с. 73].

З-поміж основних напрямів прагматичних досліджень ретельно простежені особливості розвитку прагматичних ідей у межах філософії (традиційної та аналітичної), у межах логіки, семіотики, лінгвістики тощо. Учений слушно датує II етап становлення сучасної лінгвістичної прагматики як напряму власне лінгвістичних досліджень рубежем 60-70-х років XX ст., окреслюючи дві важливі прагмалінгвістичні події цього періоду: вихід у світ 1969 року праці Дж. Сьорла “Мовленнєві акти” і Міжнародний симпозіум із прагматики, що відбувся в 1970 році. Дослідник доречно коментує, що саме “від цього часу розпочинаються активні лінгвопрагматичні дослідження живої природної мови, а прагматику загалом щораз частіше починають визнавати лінгвістичною дисципліною” [с. 87-88]. Шкода, однак, що в цьому поділі розвитку прагмалінгвістичної думки на етапи не враховано ще одного переломного в прагмалінгвістиці періоду (від початку 90-х років до наших днів), який ознаменувався значним розширенням проблематики лінгвістичної прагматики: глибокі

студії над дискурсом (уже в на початку 80-х років ХХ ст. Т. ван Дейк виходить за межі аналізу окремих речень, однак у 90-х роках, вивчаючи сукупності одиниць, більші за речення, він уводить поняття **макроструктури** як одиниці глобальної зв'язності дискурсу, семантичного та прагматичного змісту категорій, що формують також і дискурси [Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.]. Макроструктури мають своїми складниками семантичні макроструктури як єдності пропозиційного змісту текстів (дискурсів) і прагматичні макроструктури як зв'язні послідовності не речень, а мовленнєвих актів, у яких, як відомо, суттєвим елементом виступає людський чинник перш за все у вигляді ілюктивних сил); Дж. Мей, розглядаючи лінгвопрагматику в нерозривному зв'язку з користувачами мови для досягнення ними потрібної мети, вперше визначає механізми оптимізації мовленнєвої взаємодії в суспільному контексті, що дозволяє зробити спілкування максимально ефективним [Meu Jakob L. Pragmatics: an introduction / Jakob L. Meu. – Cambridge, Massachusetts: Cambridge UP, 1993. – 375 p.] (підхід ученого вперше демонструє лінгвістичне відбиття соціальної інтеракції); Дж. Ліч трактує прагматику як складник лінгвістики, що вивчає значення в його зв'язках із мовними ситуаціями, тобто “значення висловлення”, яке розглядають у конкретній ситуації, і впроваджує в прагмалінгвістику славетні Принципи Ввічливості та Іронії з максимами, що, на протигагу Принципу Кооперації Г.П. Грайса (формальне спілкування), діють загалом в умовах міжособистісної комунікації [Ліч 1983]; Г.П. Грайс уводить термін “значення мовця”, пов'язуючи категорію значення з наміром мовця, який і полягає в тому, щоб його зрозумів адресат, але в багатьох випадках намір мовця може залишатись невизначеним, і адресат змушений вилучати з підтексту повідомлення смислові висновки, які виводяться адресатом з контексту спілкування завдяки знанню комунікативних принципів, максим, постулатів і конвенцій спілкування, названих науковцем прагматичними і м п л і к а т у р а м и [Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217-237] (дослідження Г. Грайса серйозно вплинули на розвиток теорії прагматики; після їх публікації з'являються численні дослідження, в яких поняття

“значення мовця” пов’язують із прагматичним значенням висловлення [с. 93]); визначення основної категорії прагматики – категорії **суб’єкта**, яку витлумачують як “центральною категорією сучасної прагматики”, вітчизняним вченим Ю. Степановим [Степанов Ю.С. Изменчивый “образ языка” в науке XX века / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М.: РГГУ, 1985. – С. 7-34], категорія контакту та Комунікативний Кодекс, запропоновані іншим вітчизняним вченим Є. Клюєвим [Клюев Е.В. Речевая коммуникация. Успешность речевого взаимодействия / Е.В. Клюев. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.], концепція прагмалінгвістичних проблем і оригінальне окреслення статусу лінгвістичної прагматики, запропоноване вітчизняним вченим І. Сусовим [Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница: Нова книга, 2009. – 272 с.], Дж. Мей виділяє мікро-, макро- і мегапрагматики [Meu Jakob L. Pragmatics: an introduction / Jakob L. Meu. – Cambridge, Massachusetts: Cambridge UP, 1993. – 375 p.] тощо.

Враховуючи новітні прагмалінгвістичні концепції, згадані вище, та численні здобутки самого автора аналізованої монографії, видається доцільним виділення окремого третього етапу становлення лінгвістичної прагматики, так званого **новітнього етапу**, який можна умовно датувати початком 90-х років – нашим часом, поряд з другим **сучасним етапом класичної прагмалінгвістики** (60-80-ті роки XX ст.), який, скажімо, під впливом концепції Л. Вітгетштейна мовних ігор і значення як уживання у 60-70-х роках минулого століття зводив прагматичну проблематику лише до вивчення аспектів індексальності, референції, дослідження мовних значень у контекстах їх уживання тощо, на відміну від глобального проблемного поля дослідження в період новітнього етапу становлення лінгвістичної прагматики.

Грунтовний ретроспективний огляд розвитку ідей загальної та лінгвістичної прагматик, здійснений автором, від розуміння мови як знаково-символічної форми діалогу людини зі світом та іншими людьми до її розуміння як найважливішої категорії на новітньому етапі становлення лінгвопрагматики виявляє значний шлях трансформації початкових, у чомусь наївних антропологічних, людиноцентричних ідей.

У третьому, четвертому та п’ятому розділах монографії (с. 101-270) Ф.С. Бацевич здійснює спробу розв’язання проблеми

класифікації прагматичних явищ, які в силу своєї різноманітності заторкують широкий спектр мовних явищ різних рівнів, пропонуючи виділення окремих розділів лінгвопрагматики з урахуванням специфіки вияву прагматичних чинників. Виокремлюючи дві чітко виявлені тенденції в межах сучасної лінгвопрагматики, “одна з яких зорієнтована на вивчення прагматичного потенціалу мовних одиниць (морфем, слів, речень, текстів), а інша – на вивчення взаємодії комунікантів у процесах мовного спілкування, а також наявність нових категорій існування мови у Комунікації, і трансформували ідею Джексона Мея щодо можливості членування лінгвопрагматики на мікро-, макро- і метапрагматику зі своїми проблемами й аспектами” [с. 44], вчений виділяє такі розділи сучасної лінгвістичної прагматики: мікропрагматику, макро- прагматику, мегапрагматику та прагматику комунікативних девіацій, одночасно визначаючи коло дослідницьких проблем, яке формують згадані складові сучасної лінгвістичної прагматики:

“Мікропрагматика – як прагматика одиниць мовного коду в спілкуванні долучає до свого проблемного поля питання, пов’язані з: прагматикою лексичних і граматичних одиниць і категорій у Мові, Мовленні та Спілкуванні (Комунікації); імплікаціями та імплікатурами спілкування; пресупозиціями в прагматичному аспекті; прагматичними аспектами референції, дейксису й анафори; прагматичними аспектами теорії мовленнєвих актів, мовленнєвих жанрів і дискурсів [збережено авторський пропуск між літерами; с. 45].

Макропрагматика, або прагматика категорій мовного коду в спілкуванні, виступає певним чином як центральна в дослідженні суб’єктивного чинника модусів Мови, Мовлення і Комунікації. В її проблемне поле входять прагматичні аспекти інтенціональності, стратегій і тактик спілкування; комунікативна компетенція учасників спілкування; точка зору як когнітивно-прагматична категорія спілкування; емпатія як категорія лінгвопрагматики; фокус емпатії та його типи; модальність як семантико-прагматична категорія; принципи і максими спілкування; прагматика контекстних складових спілкування, зокрема, реєстр як категорія міжособистісної інтеракції; атмосфера спілкування та її тональність; загальні

умови успішності спілкування [збережено авторський пропуск між літерами; с. 45].

Мегапрагматика охоплює собою низку категорій м і ж о с о б и с т і с н о ї і н т е р а к ц і ї, зокрема прагматичні аспекти інтенціональності, стратегій і тактик спілкування; вияви прагматичної комунікативної компетенції учасників спілкування; такі важливі категорії інтеракції носіїв ідіоетнічних мов із виразним виявом суб'єктивності, якими є аспекти принципів і максимум спілкування, а також прагматичні аспекти ввічливості; реєстр, тональність та атмосфера спілкування. До проблемного поля мегапрагматики тяжіють такі глобальні категорії контексту міжособистісної інтеракції з використанням засобів мовного коду, як прагматичні аспекти невербальних засобів у спілкуванні та прагматика мовчання. У межах мегапрагматики повинні розглядатися проблеми природності спілкування та прагматичні аспекти міжкультурної комунікації” [збережено авторський пропуск між літерами; с. 45].

Наголошуючи на значущості висвітлення комунікативних девіацій, Ф.С. Бацевич характеризує комунікативні невдачі як особливу сферу, оскільки вони, “виявляються безпосередньо пов'язаними із проблемами мікро-, макро- і мега- прагматик, тобто широким полем проблем, що мають зв'язки і з прагматичними аспектами одиниць і категорій мовного коду, і з іншими (реєстровими, тональними тощо складниками інтеракції особистостей), а також прагматичні аспекти міжкультурної комунікації” [с. 46].

Останній шостий розділ праці (с. 271-302) присвячено проблемам прагматичного аналізу дискурсу, який, за справедливим твердженням автора, дає змогу “глибше проникнути у внутрішній світ учасників комунікації, пізнати їх глибинні інтенції, стратегії й тактики впливу на інших людей” [с. 302]. На особливу увагу заслуговують зразки прагматичного аналізу дискурсів і комунікативних стратегій, уміщені в окремому підрозділі (с. 277-302).

Комплексне дослідження проблем лінгвістичної прагматики дає змогу авторові зробити ґрунтовні висновки, сформульовані логічно й доречно (с. 303-304).

Рецензована праця вкрай необхідна сучасній лінгвістиці,

оскільки, як уже згадувалось раніше, сучасна лінгвістична прагматика є сферою знань із нечітко окресленим проблемним полем, несформованими повністю методами, методиками та прийомами аналізу й відсутністю метамови. Водночас слід зауважити, що рецензовану працю треба віднести до значних здобутків аналізованої сфери наукових знань. І хоч, за образним висловленням Ф.С. Бацевича, “сучасна лінгвістична прагматика постає як сфера знань без чітких меж, що дозволяє деяким лінгвістам називати її кошиком, в який скидають не зовсім зручні для семантики і синтактики об’єкти” [с. 30], наукові праці такого типу, переконують, що цей напрям досліджень мови в реальних ситуаціях спілкування особистостей через призму ефективної комунікації є одним із найперспективніших, найбільш динамічних, а тому створення її теоретичної та емпіричної бази – одне з першочергових завдань сучасної науки про мову.

*Анатолій Загнітко (Донецьк, Україна),
Любомира Гнатюк (Перемішль, Польща),
Марина Михальченко (Донецьк, Україна)*

ВИСЛОВЛЕННЯ І РЕЧЕННЯ У СЛОВ’ЯНСЬКИХ МОВАХ

Рецензія на збірник наукових праць:

Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009. – 321 s.

Рецензовані статті з чергового збірника серії праць «Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład» тією чи іншою мірою висвітлюють різні актуальні проблеми сучасного мовознавства. Власне, сам збірник наукових праць продовжує серію цього типу напрацювань, що уже стали авторитетними завдяки високому науковому рівню, регулярності, широкій географічній панорамі та ін. Рецензоване видання «**Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009. – 321 s.**» сукупно з іншими науковими збірниками напрацюваннями складає

цілісність, у межах якої легко простежити динаміку наукових тем та осмислення найсучасніших наукових питань, див.: *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 1 / Pod red. Larysy Pisarek i Iwony Łuczków.* – С. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998. – 244 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 2 / Pod red. Larysy Pisarek i Jana Sokółowskiego.* – CVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. – 282 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 3 / Pod red. Iwony Łuczków i Jana Sokółowskiego.* – CXVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002. – 348 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 4 / Pod red. Iwony Łuczków i Jana Sokółowskiego.* – CXXVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – 324 s. «*Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 5 / Pod red. Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego.* – CXVII. – Wrocław: Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. – 460 s.; *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład. 6 / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego.* – CXLVII. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 590 s. Уміщені в науковому збірнику праці постають актуальними, тому що вияскравлюють сучасне бачення проблем речення, висловлення в слов'янських і неслов'янських мовах з висвітленням їхніх особливостей у суто описовому, контрастивному, семантичному, функційно-комунікативному, ономотологічному, семасіологічному, ідеографічному, когнітивному та інших вимірах. Надзвичайно важливим є розгляд проблем перекладу тих чи тих утворень, текстових величин. Уся серія загалом і кожний науковий збірник зокрема окреслюють ємний спектр мовознавчих проблем, дозволяють з'ясувати специфіку антропоцентричного підходу до аналізу назрілих лінгвістичних проблем. Більшість авторів виходять із концептуальних засад функційно-когнітивної, системно-структурної лінгвістичних парадигм з належним застосуванням методик системно-структурного і таксономічного підходів, що забезпечує переконливість досягнутих висновків. Усі наукові збірники постають результатом проведення авторитетних Міжнародних наукових конференцій *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis, konfrontacja, przekład*, що відбуваються з 1998

року у Вроцлавському університеті кожні щодва роки за ініціативи Інституту слов'янської філології. Рецензований науковий збірники **«Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009. – 321 s.»** присвячено вісімдесятиріччю від Дня народження професора Антона Фурдаля. У своєму загалі збірник охоплює розмаїту проблематику, що об'єднана особливостями виявами речення і висловлення в різних слов'янських мовах. Науковий збірник відкриває вступне слово його редакторів Міхала Сарновського і Володимира Височанського, в якому вони окреслюють географію учасників останньої Міжнародної конференції і висловлюють своє пошанування професорові Антонові Фурдалеві з нагоди його вісімдесятиріччя, далі подано бібліографію праць вченого (опрацював Володимир Височанський (с. 11-18)), а професор Антон Фурдаль подав власний коментар до бібліографії (с. 19-24).

Автори збірника в низці статей проаналізували принципи середньовічної мовної політики в регіоні *Slavia Latina* з висвітленням статусу латини як способу соціальної диференціації (Наталья Бойко «Принципы средневековой языковой политики в регионе *Slavia Latina*: латынь как способ социальной дифференциации» (с. 39-46), з'ясували особливості фразеологічної компетенції в лінгвокультурологічному аспекті в контрастивних виявах «чеська – словацька» і «чеська – польська» мови із залученням не тільки суто лексикографічних інтерпретацій, але також із використанням репрезентативних даних проведеного експерименту в студентській аудиторії (Дана Балакова, Віра Ковачова «Фразеологическая компетенция в лингвокультурологическом аспекте (чешский – словацкий, чешский – польский языки)» (с. 25-38)).

Aleš Brandner особливу увагу сконцентрував на розгляді варіантних виявів відмінкових форм у російській мові («Вариантные формы падежей имен существительных в русском языке» (с. 47-55) зі з'ясуванням причин варіативності та коментуванням різниці у внутрішньопарадигмальному статусі того чи того варіанта, тому дистрибуція варіантів часто залежить від стилістичної маркованості, рівня частотності у відповідних контекстуальних умовах. Автор

виявляє диференційні параметри паралельно варіативних закінчень іменникового родового російського відмінка з послідовним історичним коментарем тих внутрішньомовних чинників, що сприяли посиленню рівно- і нерівноконкурентності цих варіантів. Цікавими є думки А. Бранднера щодо семантичного закріплення певних відмінкових варіантів – форми родового однини на *-у (-ю)* вживались на позначення просторово-часових відношень та характеристика диференційних варіантів у межах реалізації певної семантики та ін. Суттєвим постає простеження автором тенденцій витіснення варіантних закінчень родового іменникового *-у (-ю)* закінченнями *-а (-я)* як поширенішими.

Anna Burzyńska-Kamieniecka у статті «Wpływ sytuacji komunikacyjnej na kształt dialogu w XVIII-wiecznych polsko-niemieckich rozmówkach handlowych Georga Schлага» (с. 57-64) з'ясовує вплив комунікативної ситуації у формі діалогу у XVIII столітті в польсько-німецькому розмовнику Георга Шлага. Авторка зауважує, що на формальну структуру діалогів впливають такі чинники: ситуація спілкування, місце перебування комунікантів, контекст обговорюваних питань, соціальні ролі мовців тощо. Щодо офіційної структури діалогів у торгівельній сфері, якій присвячено книгу, можна виділити три основні етапи: 1) «розмова відкриття» (початок діалогу); 2) «розмова продажу» (пропозиція товарів і цін); 3) «закриття діалогу» (завершальний етап спілкування).

У дослідженні Maciej Grochowski «Konsercja słownika partykuł polskich» (с. 65-72) викладено концепцію словника польських часток. У першій частині аналізованої статті подано міркування про специфіку функціонування поняття «частка» і окреслено статус лексичних одиниць, які будуть описані у словнику. Друга частина присвячена розгляду основних принципів укладання лексичних записів, що будуть містити просодичні, синтаксичні, семантичні й прагматичні описи окремих часток і металексикографічну інформацію про них. Пропонований словник, зауважує автор, буде науковим, пояснювальним і документальним.

Józef Jarosz у праці «Onomastyka literacka w duńskim, niemieckim i rosyjskim przekładzie powieści Władysława Stanisława Reymonta *Chłopi*» (с. 73-82) пропонує аналіз літературної ономастики в данському, німецькому та російському перекладах повісті Владислава Станіслава Реймонта «Селянство». У статті

зазначено, що онімічна лексика може зазнавати різних перетворень у процесі перекладу. Вирішальним фактором тут постає стратегія, яку обрав перекладач. Зіставлення еквівалентів дозволяє ідентифікувати стратегії перекладу, обрані для тлумачення. Щодо автора данського перекладу, то він відтворює майже всі без винятку польські імена, завдяки чому забезпечується відповідність оригіналу. Зовсім іншу стратегію перекладу спостерігаємо в німецькому варіанті, де імена перекладено і частково замінено на німецький еквівалент або парафраз. Усе це зумовлено прагненням привести переклад власних імен у відповідність до фонологічної / графологічної системи мови. Отже, автор звертає увагу на різні стратегії перекладу власних імен, специфіку відстані між джерелами й культурами.

У статті «Ukraińskie rzeczowniki odczasownikowe na -*nn*(я), -*tt*(я) – ich występowanie i funkcje syntaktyczne w tekście plików pomocy programu MS Office 2003» (с. 83-92) Przemysław Józwickiewicz описав українські віддієслівні іменники на -*nn*(я), -*tt*(я), їх походження та синтаксичні функції в текстах допоміжних файлів програмного забезпечення MS Office 2003. Пропоноване дослідження постає результатом спостережень над зіставленням зразка текстових файлів програми MS Office з іншими аналогічними за кількістю, але різними щодо стилістики. Автор звертає увагу на те, що існують відмінні риси іменників, утворених на -*nn*(я), -*tt*(я). У межах ілюстративного матеріалу автор пропонує аналіз таких виразів: *Використання папки XLStar; майстер підсумовування; отримання автоматичного оновлення; стиснення файлу суттєво зменшує його розмір; за допомогою лінійки прокручування; списки можна сортувати за зростанням або за спаданням, або вказувати спеціальний порядок сортування* тощо. Усі приклади розподілено за семантичними групами. Попри велику кількість ілюстративного матеріалу, запропонованого у статті, відзначимо, що більша увага приділена іменникам на -*nn*(я), у той час як досить рідко простежувані приклади уживання іменників на -*tt*(я). У деяких семантичних групах взагалі такі приклади залишено без уваги. Хоча це може бути зумовлено й частотністю вживання таких іменників у текстах. У статті проаналізовано 582 конструкції з віддієслівними іменниками на -*nn*(я), -*tt*(я) (дібрані з твору Юрія Андруховича «Переверзія»), 1614 одиниць (з посібника А.П. Загнітка й

І.Р. Домрачевої «Основи мовленнєвої діяльності»), 1042 конструкції (з українського Кодексу праці), 766 одиниць (з видання «Дзеркало тижня»).

Дослідження Jana Kamieniecki «Zasady prowadzenia dyskursu religijnego zawarte w staropolskich tekstach polemicznych» (с. 93-100) пропонує аналіз засад релігійного дискурсу в старопольських полемічних текстах. Варто відзначити, що в XVI-XVII ст. різні релігії ставали предметом частих дискусій. Їхні форми варіювалися досить широко: духовний трактат, лист, біблійний коментар тощо, існувало також громадське обговорення. Записи таких бесід на релігійні теми містили не лише голоси ораторів, а також принципи регулювання дискусії. Ці принципи передбачали високий рівень культури мовців, а також рівність їхніх прав, дискусія повинна була стосуватися тільки оголошеної задалегідь проблеми. Інше питання, зауважує автор праці, якою мірою цих принципів дотримувалися в той час.

У статті «*Szczególny-nieszczególny, szczególnie-nieszczególnie – czy para antonimiczne?*» (с. 101-110) Anna Kisiel пропонує аналіз мовних одиниць *szczególny, nieszczególny, szczególnie, nieszczególnie*. У роботі запропоновано дві гіпотези. Згідно з однією гіпотезою можливе існування однозначної метапредикативної мовної одиниці *szczególnie* (незалежна частка *szczególnie*), яка семантично походить від прикметника *szczególny*. Друга гіпотеза стосується квазі-антонімів *szczególny, szczególnie* та їхніх антонімічних пар. *Nieszczególny, nieszczególnie* розглянуто як негативну оцінку того, про що говорять.

Klaudia Koczur-Lejk пропонує розгляд образу шлюбу у творі Варфоломія Папроцького «*Nauka Rozmaitych Filozofów, około obierania żony i Stav małżełský*» («*Obraz małżeństwa w utworach Bartłomieja Paprockiego Nauka Rozmaitych Filozofów, około obierania żony i Stav małżełský*» (с. 111-118)). Авторка зауважує, що Варфоломій Папроцький відомий своєю діяльністю в Польщі та Чеській Республіці як «автор двох літератур». Klaudia Koczur-Lejk подає біографічні відомості про Варфоломія Папроцького, що були ключовими для становлення характеру і творчої манери митця. Звертаючись до аналізу творів, написаних чеською і польською мовами, дослідниця звертає увагу на розгляд проблеми вірності дружини та її цілковитого підпорядкування чоловікові: *Muž jest*

hlavou ženy. Ženy poddané býti mají ve všem Mužům svým. Potřeba jednokaždé žené, aby se proti manželi svému netoliko čistotné, ale i uctivě ve všem poniženě chovala... Переконання Папроцького щодо вищості чоловіка над дружиною, відзначає авторка статті, зумовлене поглядами ренесансних теологів, згідно з якими дружина – це витвір недосконалий (Єва створена з ребра Адама).

Ігор Корольов проаналізував універсальний та національно специфічний компонент у комунікативній поведінці різномовних етносів («Коммуникативное поведение разноязычных этносов: универсальное и национально-специфическое» (с. 119-126)), констатує, що національна комунікативна поведінка визначується сукупністю норм і традицій спілкування народу (за І.А. Стерніним). Розгляд комунікативної поведінки, простежування стереотипів її вияву належить до активного країнознавства, тому що дозволяє встановити певні сценарії поведінки, простежити ті чи інші комунікативні реакції тощо. У широкому сенсі комунікативна поведінка охоплює і мовленнєвий етикет, і паралінгвістичні компоненти і т. ін., на чому наголошує дослідник. Чи не перші зразки лінгвокраїнознавства подав Нестор-літописець, характеризуючи певні стереотипи полян, деревлян та ін. Незаперечним є те, що національна комунікативна поведінка поєднана з поняттями національного менталітету, національної ментальності, національного характеру, національного темпераменту тощо. Простежує Ігор Корольов і різні дефініції поняття *менталітет*, що в широкому тлумаченні охоплює і способи осмислення світу, результати такого осмислення, стереотипи поведінки, вчинки та ін. Менталітет – це характер народу. Останнє відбите у мові, що послідовно реалізовано в літературі, за якою можна легко простежити динаміку національного характеру, душі, темпераменту і под. З'ясовує автор і співвідношення менталітету з мовною картиною світу. Можливо, в цьому ракурсі варто було розкрити особливості кореляції індивідуально-етнічної, корпоративно-етнічної, національно-етнічної площин, що залишилось поза увагою дослідника.

Не викликають сумнівів диференційовані (в кінцевому фрагменті статті) три комунікативні стратегії (аргументативна, ввічлива, особистісно-орієнтована) в комунікативній ситуації «виправдання», кожна з яких має власний інвентар мовленнєвих

тактик типу *“Виправдання дій, що зумовили конфліктну ситуацію”*, *“Визнання вини комунікантом”*, *“Декларація щирості”*, *“Апеляція до попереднього позитивного досвіду відношень”*, *“Заклик до співчуття”*, *“Пошук суттєвого аргумента виправдання”*, *“Заперечення твердження співрозмовника”*, *“Вербалізація позитивного ставлення до співрозмовника/об’єкта виправдання”*, *“Реакція на зміну психічного/фізичного стану одного з комунікантів”*, *“Пошук іншого винуватця/відповідального”*, що можуть бути покваліфіковані не тільки для української, російської та англійської лінгвокультур, як наголошує І. Корольов, а для будь-якої лінгвокультури, різниця полягатиме у відповідному маркуванні ролей та їхньому ієрархічному вияві. І. Корольов констатує, що йому вдалося визначити певні тенденції в комунікативній поведінці у певній ситуації *“виправдання”* – для українців характерна тенденція до емоційності, для росіян – до щирості, в англійців – до ввічливості. Розвиваючи цю тезу, автор вважає, що експресивність українців детермінує вибір соціальної ролі Дитина в комунікативній ситуації *“виправдання”*, що є, певною мірою, сумнівним і мало доказовим. Принаймні, використаний фактичний матеріал аж ніяк у цьому не переконує, не підтверджують це й інші дослідники. Звичайно, автор має право на власну оригінальну гіпотезу, але її необхідно завжди підтверджувати відповідним фактичним матеріалом, в іншому разі – вона постає мало аргументованою.

Алла Корольова шляхом зіставлення простежує способи інтимізації ситуації номінації в сучасних слов’янських та германських мовах (*«Способы отражения ситуации интимизации в славянских и германских языках»* (с. 127-136)), що виявлено на особливих виявах співчуття в російській та англійській мовах, окремих ситуаціях ужитку форм звертання, діалогізування мовлення адресанта і под. Заявлений аспект зіставлення слов’янської та германської традицій інтимізації виступає дещо зашироким для статті, тому що інтимізування мовлення, наприклад, в українській, білоруській та російській мовних ситуаціях не постає рівнорядним, не кажучи вже про інші слов’янські мови, те саме стосується англійської та німецької мов. Не зовсім викінченою є теза про те, що *«В информативно-регуляторской лексике основным средством реализации функции волеизъявления, или императивности, являются стойкие формулы обращения к народу со стороны тех слоев*

общества, которые устанавливают и регулируют правила общественного поведения», тому що говориться не про лексику, а про усталені формули мовленнєвого етикету. Досить ґрунтовним постає коментар різних вивісок-звертань до адресатів для підтримування тієї чи іншої усталеної форми поведінки та замкнутість останньої на національні стереотипи поведінки, адекватність сприйняття тих чи інших моделей звертання відповідно до мовної картини світу, тих чи інших ментальних сутностей.

У дослідженні «О певным типе реализації argumentu propozycyjnego w języку białoruskim, bułgarskim i polskim» (с. 137-148) Małgorzata Korytkowska й Aleksander Kiklewicz розглядають питання про неповну реалізацію семантико-синтаксичних структур у слов'янських мовах (білоруській, болгарській та польській). Механізм синтаксичної компресії позначено альтернативно як синтаксичну конденсацію, що сприймається як неконтекстуальне усічення предикативної позиції в реченні. У поверхневій структурі цей слот заповнюється одним із аргументів. У статті також досліджено три чинники реченнєвої компресії: семантичний, культурно-когнітивний (наприклад, семантичні стандарти) і темарематичний (комунікативний).

Особливості найменування птахів у системі народних назв рослин у східнослов'янських і польській мовах охарактеризовано Mirosławoju Małochoju («Названия птиц в системе народных названий растений в восточнославянских и польском языках» (с. 149-156)), де на значному фактичному матеріалі прокоментовано поширення найменування птаха на назви рослин. Інколи суттєву роль відіграють атрибутивні препозитивні / постпозитивні компоненти типу *синие петушки, петушки желтые*, хоча варто було прокоментувати, наскільки частотними і поширеними постають препозитивні / постпозитивні компоненти. Це ж стосується й вступного узагальнення про вияв того чи іншого компонента птаха у назвах рослин, бо око птаха – це вже частина, тоді краще говорити про назви птахів та частин їхнього тіла. Такою мала би бути і назва статті. Не зовсім викінченою постає думка про те, що «Сохраняет свое значение и горький вкус растения, из-за которого ягода редко употреблялась человеком: *„Вороньи ягоды – это синие ягоды, человек не ест – горьки, попереди всех ягод созревают, на голубель похожи, на желомах растут – лес такой,*

ягоди крупны, продолговаты маленько”, „Вороньи ягоды – варенье варим, на жимолости растёт, кобылицей зовём, полезны ягоды, говорят; раньше-то называли погана ягода, а нынть-то варим её”», тому що не зрозуміло, з чим асоціативно пов’язаний гіркий присмак ягоди – з оком птаха, з вороною як різновидом птаха та її місцем у народній ментальності. Можна погодитися з авторкою щодо асоціативного принципу називання рослин за формою (око, лапка тощо) і за призначенням (непотрібністю для людини, пор. *гусячий горох, горошок журавлиний* та ін.; наведене в цій низці *журавлині стручки*, запевне, належить до асоціацій за формою), що вимірювана і щодо людини, і щодо самих птахів (перевага у вживанні і под.). Саме ознаки рослин насправді постають визначальними у формуванні відповідних образів рослин. Перевагою цієї розвідки постає широке використання фактичного матеріалу, почерпнутого з різноманітних лексикографічних та іншого типу джерел, до побажань слід зарахувати потребу ґрунтовнішої класифікації. Зважаючи на цікавий погляд та широке фактичне тло наукової статті, вона посідає гідне місце у контексті наукового збірника.

Пропріальні міфопоетоніми у психолінгвістичному аспекті розглянуто в статті Олени Михайлової («Пропріальні міфотеоніми як універсально-прецедентні імена в українській та російській мовах. Психолінгвістичний аспект» (с. 157-166)). Досить ґрунтовно описано перебіг асоціативного експерименту та прокоментовано його результати, які підтверджують тезу авторки про ієрархічну маркованість міфопоетонімів та належну їхню асоціативність у сучасних поколіннях. Не викликає заперечення розмежування отриманих асоціацій за змістовими та суто формальними ознаками, що уможливило зіставлення базового та отриманого внаслідок асоціативного експерименту матеріалу. У цьому разі асоціативний експеримент уможливив вияв найбільш репрезентативних моделей атрибутивної сполучуваності міфопоетонімів, що стало оперттям для реалізації ідентифікаційної стратегії – *включення в контекст*. Авторка аналізує асоціативне поле планетонімів, прагматонімів та інших реляцій з-поміж міфопоетонімів. Привабливим постає зіставний аналіз результатів асоціативного експерименту з даними Російського асоціативного словника, тому визначувані стратегії ідентифікації божественного імені через семантичну ідентифікацію

(через атрибутивну характеристику), через сферу функціонування божества та стратегію включення в контекст постають переконливими. Варто тільки наголосити, що в українській граматичній традиції наявна диференціація істота / неістота, а термін *жива істота* є плеонастичним і стилістично невиправданим.

Стаття Валерія М. Мокієнка про фразеологічні кальки у слов'янських мовах («Фразеологические кальки в славянских языках» (с. 167-182)) виконана ґрунтовно, аналізований матеріал подано досить коректно з належними аргументами. Привабливе теза автора про те, що фронтальне міжмовне зіставлення фразеології і на цій основі дослідження останньої дозволяє ефективно відсіяти суб'єктивні «націоналізовані» інтерпретації тих чи інших фразем і водночас уможливило по-іншому простежити особливості міжмовної взаємодії на різних ярусах, що підтверджує гіпотезу В. Мокієнка про більшу інтернаціональність фразеології порівняно з лексикою. Аналіз фраземних запозичень вимагає глибинного погляду не тільки на міжмовні контакти, але й на шляхи калькування, напівкалькування і под. Зіставлення фразем дозволяє говорити про так звані російсько-європейські фразеологічні одиниці, оскільки вони прийшли в російську мову з різних європейських мов і відображають ті чи інші ментальні моделі, що згодом трансформувалися в російську мовну картину світу. Такі фраземи В. Мокієнка диференціює на три групи, до складу першої з яких належать такі фраземи, що сприймаються як суто російські за походженням (*в ажуре*, *братъ на буксир*, *братъ на цугундер*), другу складають ті, що не викликають ніяких сумнівів щодо своєї «исконности» (*бросать камешек в чей огород*, *быть под башмаком*, *встать с левой ноги*, *ни жив ни мертв*, *мыть голову*), а третю охоплюють фраземи, що здебільшого постають кваліфіковані як національно специфічні, суто російські (*мерить на свой аршин*, *пустить красного петуха*, *семи пядей во лбу*, *пускать пыль в глаза*, *отложить в долгий ящик*). З опертям на тлумачення кальок В. Мокієнка на значному фактичному матеріалі розкриває особливості напівкальок у фраземіці, з'ясовує специфіку і шляхи фраземного калькування у XVIII-му – початку XIX-го століть, де це пов'язано було з німецькою та французькою мовами, а XX – XXI – це період калькування англійських фразеологічних одиниць. У цьому разі і змінилася сфера іррадіації – з художнього мовлення

перейшла до публіцистичного. Стаття написана творчо, у ній наявні оригінальні наукові твердження і міркування, що засвідчує її наукову цінність.

Лексику російського еротичного фольклору розглядає Larusa Moszczyńska («Лексика русского эротического фольклора» (с. 183-190)), розкриваючи причини посилення наукового зацікавлення табуйованою лексикою, що внаслідок демократизації і лібералізації мови здобуло значно більший і ширший вияв, ніж у попередні періоди. Авторка пропонує концепцію витворення статусу сучасної obscenної лексики на підставі розгляду еротичної лексики фольклору з простеженням закономірностей вияву заборон і табу, евфемізмів і дисфемізмів та вирізненням трьох етапів становлення і динаміки російського мату – еротична мова фольклору → табуйований статус еротичної мови → мат. Не викликає заперечення і коментування авторкою псевдотабуїзмів, що особливо є прикметним у загадках, пор. схему дослідниці ігрової стратегії в загадці: актуалізація у свідомості адресата табуїзма → реакція на нього → вияв норми → висміювання адресата. Така модель послідовно реалізована в загадках, пор. *Мы ребята удалые, ищем щели половые (ответ – венки) (РЭФ 228)*; *Маленький мальчик всем под юбки смотрит (ответ – порог) (РЭФ 227)* і под., де наявний спосіб переносного позначення еротичного шляхом еротизації, згодом дееротизації значення. На думку авторки, останнє є виявом своєрідної принижувальної дії щодо адресата, оскільки в цьому разі наявне «самовикривання» слухача.

Досить переконливими є твердження про те, що дееротизовані вирази набули нових функцій – знущання, наклепу, прокляття і под. У цьому ракурсі мат постає формулою магічного «знищення» опонента, його опоганення, тому мат виконує комунікативну, провокативну та ініціаторну функції, еротична ж лексика фольклору, на відміну від мату, нейтральна і взаємопов'язана з ритуальним сміхом як феноменом слов'янської культури. Сміх, очевидно, належить до «умонтованих» складників фольклору. У межах останнього еротична лексика має сміхо-сексуальне значення, а лексика мату – стилістично маркована як груба, вульгарна й агресивна. Констатована в останніх фрагментах статті видозміна у використанні російського мату не знайшла підтвердження у відповідному фактичному матеріалі. Загалом матеріал статті

цікавий, думки аргументовані.

Стаття «Semantyka słowiańskich wyrazów modalnych typu „mieć” w kontekście zdania» (с. 191-202) (Eva Pallasová) репрезентує аналіз семантики слов'янських модальних виразів типу «тієць» у контексті речення. Інтерпретація авторкою контекстного використання дієслова *mit* – *mieć* (мати) базується на концепції модальності, що заснована на застосуванні логічних категорій можливості і близькості до структури природної мови. Авторка зауважує, що в порівнянні з іншими модальними словами це дієслово має власні специфічні риси, найважливішими з яких постають такі: воно не має форми майбутнього часу, під час передачі заперечення це дієслово не розмежує внутрішнє й зовнішнє заперечення; тобто логічно очікуваний перехід у додаткову область модальності не відбувається, навпаки це має місце в модальних дієсловах зі значенням обов'язковості й можливості. З генетичного погляду, існують деякі цікаві варіанти значення дієслова *mit*, які виходять у межі майбутнього часу і доказової модальності. Варто також зазначити, що в старослов'янських текстах дієслово *iměti* має або власну семантику деонтичної модальності або деякі інші семантичні значення модальності, які коливаються між значенням модальності та значенням майбутнього часу.

Закономірності метафоризації події в російській та чеській мовах розглянуто Йиндржишкою Пілатовою («Метафоризация события в русской и чешской прессе» (с. 203-212)), де метафоризацію розглянуто крізь призму ментальності, тому стійка або актуальна у мові метафора – це результат загального мисленнєвого процесу, а в полі зору автора метафору розглянуто як один з різновидів актуального образного сприйняття російською і чеською пресою тієї самої події.

Цілком мотивованим є твердження, що образне висвітлення дійсності виступає зручним засобом моделювання певної позамовної поведінки мовців. Прийом маніпулювальної стилізації притаманний політизованій мові (мові тоталітаризму, мові правди і брехні, мові реклами, мові стереотипних анекдотів). Політична метафора завжди динамічна, нестійка, значною мірою підпорядкована смакам певної епохи, культури. Так, після «бархатної» революції 1989 р., активним у чеській пресі постав позитивний образ стихії – вітру змін (пор.: 1989 – ČR – *Václavským*

náměstím zadul vítr naděje) (Šechová a kol. 1997), а в російській мові у пострадянський час продуктивними, на думку О.М. Григор'євої, виступають метафоричні образи – образ хвороби (*финансовый коллапс, моральная реанимация*), їжі (*пережарить очередное скандальное блюдо, всеядный в политическом смысле*), війни (*форпост буддизма, визовая война, финансовая агрессия*), апокаліпсису (*крах экономики, экологическая катастрофа, СПИД – чума XX века*), злочинності (*политические разборки, постоянно будем на игле*), гри та долі (*судьба "Яблока" – быть одиноким утесом в политическом океане*). Ядерними моделями метафоричного освоєння сучасної російської реальності, як вважає А.П. Чудинова, є дві моделі: «Россия – это преступное общество» (пор.: «*Аграрная фракция – это политические мошенники*», «*Банду Ельцина – под суд*») та мілітарна метафора (пор.: «*Ельцин – полководец без армии*», «*На предвыборном фронте без перемен*»). Ці твердження стали опертям для розгляду проблеми метафоризації події в російській та чеській мовах у публіцистичному мовленні, зокрема на висвітленні шістдесятиріччя перемоги у Великій Вітчизняній війні та Олімпійських ігор у Пекіні, де в обох мовах наявні симетричні моделі «війни / боротьби», «гри / спорту». На думку автора, саме перша модель стала основою для метафоротворення в осмисленні Олімпійських ігор. Досить продуктивними в російському публіцистичному мовленні виступають також моделі «сім'ї» (*Россия как вечно обиженная младшая сестра, которая когда-то была хозяйкой в евро-азиатском доме*) і «колонізації» (*Власти нынешней Россиянии отвели патриотам роль индейцев из резервации*), що відображає особливості мовної картини світу. Водночас останньому властива розгорнута метафора, стилістичне навантаження авторських метафор. Чотири поняттєвих поля («боротьба, війна, бій», «театр, видовище, драма», «нереальний світ – світ казки, міфу», «економічна діяльність») виступають найпродуктивнішими сферами стійкої і творчої метафоризації. Авторські метафори виступають наслідком накладання семантичних сфер цих поняттєвих полів (*Вслед за нашими спортсменами жертвами допинговой чистки стали американцы; Čínská sportovní armáda splnila všechny své cíle*). Досить продуктивною постає також театральна сфера, що внаслідок асоціативних зв'язків є надійним

джерелом метафоричного освоєння подій у публіцистиці. Автор викінчено простежує спільні і відмінні тенденції метафоризації події в російській і чеській пресі, де для російської преси знаковою виступає модель економічної діяльності, а для чеської – «агресивна» модель «спортивна поразка – фізична ліквідація» та образні номінації, що ґрунтуються на соматизмах.

Тетяна Плешкова сконцентрувала увагу на діалектній лексиці природи мешканців російського Помор'я в етнографічному аспекті («Диалектная лексика природы в этнографическом аспекте» (с. 213-221)) з простеженням особливостей вияву. Семантична сфера «Природа» постає досить репрезентативною для мешканця північного російського Помор'я, оскільки вся їхня екзистенція пов'язана саме з природою, тому такими важливими постають закономірності диференціації вітрів за силою, напрямом, взаємодією з іншими природними стихіями, а боліт – за особливостями збору ягід на них та ін., що мотивовано активною сферою діяльності людини в цьому регіоні. Це сприяло посиленій деталізації у сфері найменувань тих чи інших, розширенню синонімії, внаслідок чого суттєво розширювалася відповідна семантична сфера у порівнянні з літературною мовою. Незаперечним є факт втрати багатьма говорами цілої низки найменувань сфери «Природа», а досліджувана авторкою лексика є досить обмеженою, хоча функційно остання постає вельми навантаженою, вона активно використовується представниками різних вікових і соціальних груп. Ландшафтні найменування є досить прикметними, оскільки мешканці Архангельської Півночі замкнуті на реалії типу болото, озеро, оскільки їхня діяльність, життєві орієнтації здебільшого замкнуті на ці сфери, пор. збір журавлини, морошки та інших ягід на болотах, що пов'язано з певною небезпекою (*мох* – як назва болота; *болотина* – як *небольшое топкое болото*, *болотистое место*, *дыбун* – як *топкое болото*, *топость* у значенні *топкая часть болота*, *глаз* – як *свободное от растительности место в болоте*, *заполненное водой*, і под.). Авторка чітко окреслює прив'язаність тієї чи іншої назви до певного району, що посилює вагомість ареального умотивування номінатами. Для викінченого розкриття шляхів з'яви певної діалектної назви Тетяна Плешкова розкриває походження лексеми (так, слово *корба* має *фінно-угорське* походження і побутує в

говорах Каргопілья в значенні *влажное низинное заболоченное место среди хвойного леса* тощо). Не менш цікавою постає діалектна диференціація річок за особливостями віддаленості між ними, наявності острівних елементів (*кошка* в значенні *небольшой песчаный остров в русле реки, песчаная отмель*), їхніх берегів, будови русла, внутрішньої течії (швидкоплинність, чистота води і под.) та ін. Прикметно, що діалектні назви, пов'язані з малою / великою водою, в картині світу мешканців Архангельської Півночі співвіднесені з морськими припливами і відпливами. Не менш цікавими постають спостереження над діалектними назвами різновидів вітру, оскільки морський промисел був і залишається досить вагомим для мешканців цього регіону, пор. діалектні лексеми типу *моряна, север (сивер, сиверик, сиверко), морской ветер, восток (всток)* та ін. Стаття написана цікаво, в ній використано, крім власне-діалектних записів, і цікаві матеріали, що корелюють з певними асоціативними вимірами. Не зовсім можна погодитися з твердженням авторки, що «...*все феномены культуры объединены общностью основной функции – служит средством человеческой деятельности*», але воно не впливає на наукову викінченість статті.

Ірина Процик досліджує особливості створення українського лінгвокраїнознавчого словника власних назв із простеженням шляхів його використання в дидактиці української мови як чужої («Український лінгвокраїнознавчий словник власних назв і його використання у дидактиці української мови як чужої» (с. 221-226)). На основі досвіду створення «Лінгвокраїнознавчого словника власних назв української мови» на кафедрі українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка авторка розкриває мету створення такої праці, простежує принципи відбору матеріалу, його побудови (тематичний принцип) і з'ясовує його місце у вивченні української мови як іноземної. Заявлений тематичний принцип легко простежуваний на зшитках словника, що вже або вийшли друком, або повністю підготовлені. Так, перший випуск лексикографічного видання охоплює географічні назви (45 одиниць), другий – назви релігійних свят (14 одиниць), третій – назви державних свят та пам'ятних дат (8 одиниць), четвертий – астрономічні назви (25 онімів), п'ятий – власні імена людей (16 найуживаніших з-поміж українців імен), шостий, сьомий (підготовлені до друку, попередні уже вийшли

друком), де відповідно шостий – назви пам'яток природи (33 одиниці), сьомий – архітектурні пам'ятки (23 одиниці), триває робота над восьмим. Детально Ірина Процик розглядає методику роботи над тематичною групою «Назви пам'яток природи», простежуючи особливості побудови словникових статей, наявність та основні вияви шрифтової диференціації, висвітлення спільнокореневих лексем, місце у статті похідних, граматичних індексів тощо. Знайшли відображення у словнику і тематико-ситуативні зв'язки реестрового слова, його вжиток у контексті і под. Така ґрунтовна анотація видання дозволяє визначити його місце з-поміж подібних видань, а її авторці встановити дидактичне навантаження в курсі української мови як іноземної. Його навантаження посилене також наявністю в ньому текстів, що найповніше відображають текстотвірний статус відповідних онімів, диференціюють їхні функції і т.п.

У статті Danuty Pytel-Pandey «Dyrektywy języka gósyjskiego i niemieckiego: prośba, żądanie, nakaz» (с. 227-232) розглянуто один з різновидів директивів – бажання, що зінтерпретовані в когнітивному і почасти функційному аспектах. Це засвідчує, що стаття присвячена проблемам сучасної жанрології, що необхідно було підтвердити аналізом відповідної наукової літератури (можливо, це постане в ширшому дослідженні). Авторка з'ясувала елементи комунікації, що мотивують виміри бажання, встановила основні (дев'ять) різновидів бажання, що постають ситуативно мотивованими і зреалізують відповідний психосемантичний тип, поза усяким сумнівом, занурений у пресу позитивно-прагматичний контекст. Заявлені дев'ять різновидів не можуть бути кваліфіковані як рівнорядні, хоча їхнє виділення ґрунтується на тих чи інших моделях типу *зроби... / роби... / не роби... / якщо зробиш...*, що, очевидно, вимагало і встановлення відповідного формального речення-висловлення. Не заперечуючи такого напряду дослідження, який більшою мірою зорієнтований в авторську інтуїцію і функційно-логічні моделі, що в більшості своїй ґрунтується на тих чи інших моделях речення, слід наголосити на значущості мотивованих аргументів. Якраз останнє варто було б розширити, що посилює б викінченість викладеного. На заваді цього міг постати обсяг наукової статті. У статті зустрічаються не зовсім коректні корелятивні моделі-переклади (у тексті вони сприймаються саме як

переклади, а не корелятивні форми).

Barbara Rodziewicz у дослідженні «Świat w obrazach świadomości językowej Polaków i Rosjan» (с. 233-240) пропонує результати міжнародного експерименту, що проводився у формі опитування, у межах якого польські студенти (раніше також болгарські, українські, білоруські й російські) мали записувати асоціативні ряди до обраних слів. Метою такого дослідження було виявити особливості мовної картини світу, ґрунтуючись на виділенні відповідностей і спільних рис. У пропонованій праці також з'ясовано відмінності у репрезентації мовної свідомості поляків і росіян.

Andrzej Sitarski продовжує свої ґрунтовні студії в царині гумору, обравши цього разу особливе мовлення – рекламне («К вопросу о реализации языкового юмора в тексте современной польской и русской рекламы» (с. 241-248)). Не менш знаковим постає також і те, що автор концентрує свій пошук у комунікативній стратегії спокуси, що найадекватніше виявлювана в рекламі, оскільки призначення будь-якого рекламного гасла як ілюктивного висловлення – спонукати споживача до вжитку певного товару. Для розкриття заявленої проблеми автор коротко розглядає історію мовної гри як особливе і спеціально визначене порушення норми для спонукання розкриття сформованої загадки. Активізація закличної та емотивної функцій реклами, формування помітності (рос. броскости), певною мірою, змінює функційні виміри реклами, справжні параметри якої формуються в тематичній, структурній і стилістичній площинах з адекватним використанням мовних засобів. Зібраний фактичний матеріал, стверджує Andrzej Sitarski, дозволяє констатувати, що в сучасній рекламі мовний жарт постає реалізованим шляхом використання: 1) графічних збігів словоформи (рос. **Лучшей хозяйшке – новая SCOVO**ордка. **SCOVO** / поль. **COOL**minacja **spożycia. 10,5**), омонімії (автор чомусь називає це модифікацією); 2) модифікації фраземи (рос. **Gallina Blanca – это любовь с первой ложки** (любовь с первого взгляда) / поль. **Komu w drogę – temu NESTLE** (Komu w drogę, temu czas)); 3) багатозначності слова (особливо показовим постає паралелізм прямого і переносного значень (рос. **Никто не работает так чисто, как мы!** **Латвийский Капитал банк.** Чисто – 1) працювати швидко, порядно, 2) працювати законно / поль. **Masmix... na ustach**

wszystkich. Подвійне значення виразу: *na ustach* – це 1) говорити про що-небудь і 2) їсти що-небудь, залишаючи рештки на губах); 4) порушення прогнозу (варто було кваліфікувати як шок, про що нижче автор і пише), де наявні неочікування, непередбачуваність другої частини тексту щодо першої, пор. рос. реклама пива: **Молоко втройне вкусней, если это пиво**, де у фінальній частині тексту замість інформації про користь від молока читач здобуває інформацію про пиво; поль. **Cztery lekarstwa na polskie drogi: Citroen AX, ZX, XM i Xantia**, де автор рекламного тексту, пропонуючи читачеві купити машину Citroen AX, ZX, XM і Xantia, використовує прийом порушення прогнозу, зіставляючи марки машини з медикаментами, які використовують у лікуванні; 5) паралелізму, під яким автор розуміє такий різновид розташування слів у реченнєвій структурі, коли одне слово або група слів містить у собі образи, думки і под., що притаманні іншому слову або групі слів, і такі обидва компоненти складають цілісність, пор. рос. **Ресторан Якорь – деловой обед для делового человека**; поль. **Zdrowa woda – zdrowe życie. ЕКО.**

Праця Heleny Sojka-Masztalerz «Definicje leksykograficzne nazw gatunkowych ptaków w języku polskim» (с. 249-258) містить опис назв птахів у польських словниках. На основі проаналізованих даних авторка зауважує, що інформація в лексикографічних словниках назв птахів має не лише енциклопедичний характер. У Dunaj's Dictionary сучасної польської мови існує тенденція відмови від наукового опису на користь лінгвістичного опису. Всі проаналізовані в статті назви птахів визначені як приклади з надкатегорії («суперкатегорії») *ptaxu*, наведемо деякі з них: *drozd, kukułka, szpak, sikorki, dubelt, puszczyk, gawron* тощо. Загалом варто відзначити широке ілюстративне тло пропонованої праці та її високий науковий рівень.

Стаття Jerzy Staszewski «Wykładniki formalne klas rzeczowników abstrakcyjnych w językach słowiańskich i germańskich» (с. 259-264) присвячена дослідженню формальних показників абстрактних класів іменників у слов'янських та германських мовах. Автор розглядає показники граматичних форм статі. Для диференціації підкатегорій у дослідженні застосовується абстрактний клас іменників. Розглянуто зокрема формальні показники віддієслівних іменників (герундіїв) та їхню специфіку у

слов'янських мовах. На думку лінгвіста, вони становлять відповідно чітке зображення, підкатегорії значно відрізняються, диференціації можна спостерігати навіть у мовах, де суфіксація відіграє маргінальну роль у словотворенні. Jerzy Staszewski стверджує, що іменники на позначення подій зберігають форму аккузатива, в той час як частина іменників вживається у формі родового відмінка, пор.: 1) *Učitel'a ne odobrali čtenija Brodskogo na urokax*; 2) *Učitel'a ne odobřili čtenije Brodskogo na urokax*. Крім того, суфіксальні форми мають регулярний характер і сутнісну недвозначність. Деякі труднощі у визначенні підкатегорій зумовлені особливостями природних мов.

Майя Шимонюк («Слово и предложение в становлении стиля Набокова» (с. 265-274)) вже у самій назві дослідження надто узагальнює проблему (оскільки говориться про специфіку імплікованості автора-оповідача, то так можна було і назвати статтю), що може бути розв'язана швидше у монографії, аніж у такому короткому жанрі наукового аналізу. Авторка зосереджує увагу на особливостях використання власних імен в ініціальній функції та диференційному навантаженні імені та прізвища як суто авторського прийому, простежує специфіку метафори та її використання як художньої деталі, почасти з'ясовує внутрішньотекстове навантаження вставлених конструкцій, окремих стилістичних фігур типу катахреза, розкриває специфіку ключових слів та ін. Водночас тонко встановлює шляхи авторської іронії, що межує з памфлетністю, виявляє шляхи реалізації імплікованого автора тощо.

Tomasz J. Szutkowski у дослідженні «*Toponimy jako środki wtórnej nominacji (na materiale frazeologizmów z komponentem onomastycznym we współczesnym języku rosyjskim i polskim)*» (с. 275-284) аналізує специфіку вияву топонімів як засобу вторинної номінації (на матеріалі фразеологізмів з ономастичним компонентом у сучасних російській та польській мовах). Такі одиниці, зауважує автор, постають не лише обов'язковими компонентами обох мов, а й слугують своєрідними етнокультурними показниками. Досить цікавою постає ілюстративна база пропонованого дослідження, наведемо деякі з-поміж проаналізованих у статті прикладів: *szybki Bill*, *odkryć Amerykę*, *Europa ojczyzn*, *идти / пойти в Каноссу*, *Геркулес (Геракл)*

на распутье, новый Вавилон, северная Пальмира тощо. Проте варто відзначити, що недостатньо уваги приділено аналізу фразеологізмів, що є спільними для обох досліджуваних мов. Позитивною видається репрезентація статистичних показників. На основі дослідженого матеріалу (232 фразеологічні одиниці з ономастичним компонентом дібрано з польської мови і 390 – з російської) автор зауважує, що у польській мові фразеологізми з ономастичним компонентом представлені у такому відсотковому співвідношенні: 64 % – одиниці з антропонімічним компонентом, 35 % – з топонімічним компонентом, 1 % – із зоонімічним компонентом. Матеріал російської мови дозволяє дослідникові зробити висновки, що частотними постають фразеологізми із антропонімічним компонентом (72 %), рідше зустрічаються одиниці з топонімічним компонентом (28 %).

Надзвичайно тонкі спостереження в аналізі економії зусиль та ігрового начала в мережі запропонував Ladislav Vobořil у статті «Экономия усилий и игровое начало в Сети» (с. 285-292), побудувавши своє дослідження на фактичному матеріалі, почерпнутому з Інтернету. Саме останній постає сьогодні сферою активного функціонування мови, сферою, де активно взаємодіють і взаємоперетинаються різні стихії мови, тому Інтернет постає об'єктом зацікавлених студій теорії комунікації, філософії, психології, соціології, лінгвістики та ін. Для лінгвістики знаковою постає амальгамність тексту й особистості у віртуальній реальності Інтернету. Опертям для Ladislava Vobořila стала теза Гасана Гусейнова про те, що *«превращения русского языка в Сети обусловлены не столько практическими потребностями упрощения кода, сколько игровыми условиями виртуального пространства»* (Гусейнов Г. *Заметки к антропологии русского Интернета: особенности языка и литературы сетевых людей*. URL: <http://magazines.russ.ru/nlo/2000/43/main8-pr.html>). Два діалектичних начала – спрощення та мовна гра – постають визначальними для самовияву особистості в Інтернеті. Ці властивості зумовлені, насамперед, особливим типом комунікації в цьому разі – електронний, а також просторовою і почасти часовою розрізненістю комунікантів, відсутність усталених ситуативних компонентів комунікації (візуальності, аудійованості, паравербальності, психологічних настанов, ієрархічності, соціальної мотивованості

ролей і под.), водночас реальна всездозволеність тощо. Витворюється особливий комунікант-текст, який може і повинен самовиявити особистість. Тому, на думку автора, спрощення коду (мовна економія, аграматизм, конденсація, компресія) легко простежувано у сфері використання орфографії та пунктуації, спрощення синтаксичних зв'язків, активізації компресивного словотвору (скорочення, абревіація тощо), а мовна гра (карнавалізація) наявна в ніках (ономастика), певному (комп'ютерному) жаргоні та у так званій албанській мові. Спрощення і мовну гру дослідник розглядає на російсько-чеському матеріалі, послідовно використовуючи метод зіставлення, тому показовим постає ігнорування ком, крапок, великої літери в синтаксисі Інтернету, дотримання фонетичного принципу правопису, що мотивовано і швидкістю, і певною мовною некомпетентністю комунікантів водночас. Виконаний аналіз обох начал у системі Інтернету цілком мотивований і обґрунтований достатнім фактичним матеріалом, якому автор запропонував власну класифікацію та інтерпретацію виокремлених груп.

Дослідження специфіки викладання і вивчення російської мови римським католицьким духовенством у Східній Польщі під час поділу кордону пропонує Janina Wołczuk у статті «Nauczanie i uczenie się języka rosyjskiego przez duchownych rzymskokatolickich na Kresach Wschodnich w okresie zaborów» (с. 293-302). Наприкінці XVIII століття східна частина Речі Посполитої стала частиною Російської імперії. Відповідно у двох третинах вищих шкіл на цій території велися заняття польською мовою римо-католицьким духовенством. Така нова політична ситуація вимагала також вивчення російської мови. Після повстання 1830 року царська влада взяла на себе школи при монастирях і, як наслідок, духовенству було дозволено викладати релігію польською мовою (лише студентам, що були римо-католиками). Потенційні викладачі релігієзнавства отримували освіту у Вільнюській духовній академії, що була переведена до Петербургу в 1842 році. Священики й монахи повинні були вірно служити царю. З 1895 року відповідно до правил Академії було заборонено використовувати польську мову навіть у тихих індивідуальних молитвах і спогадах. Авторка статті зауважує, що влада наполягала на вивченні російської мови та літератури, випускники мали писати теологічні есе латиною, але літературні та лінгвістичні роботи – російською мовою.

Стаття Анатолія Загнітка репрезентує дослідження типології службовості-допоміжності у внутрішньореченнєвій та внутрішньотекстовій структурах («Типологія службовості-допоміжності в реченні і тексті» (с. 303-312)). Автор зауважує, що ознаками службовості-допоміжності постають: а) розмивання повнозначності й актуалізація синсемантичності слова; б) біфункційність певної одиниці; в) нездатність займати окрему синтаксичну позицію; г) здатність бути елементом синтаксеми, а не утворювати її; ґ) неспроможність за усталеного порядку слів нести фразовий наголос; д) неможливість займати позицію вставного слова і под. Суттєвим постає простеження автором внутрішньотекстової і внутрішньореченнєвої допоміжності у власне-структурному (формально-граматичному), семантичному (семантико-синтаксичному) і функційному вимірах, з'ясування диференційних ознак кожного виду службовості-допоміжності, висвітлення основних параметрів розвитку службовості й розширення кількісних характеристик неоднослівних внутрішньореченнєвих синтаксичних позицій. Позитивним видається широкий діапазон ілюстративного матеріалу, наведеного у дослідженні. Наприклад, на підтвердження тези про те, що описовий предикат містить у своїй структурі допоміжний компонент – дієслівний релятор, автор пропонує контекстуальні вияви найбільш частотних із них (*мати, робити*): 1) *мати* + 1) *вигляд*; 2) *в собі*; 3) *зв'язок (спільність)*; 4) *значення (вагу)*; 5) *ймення*; 6) *право*; 7) *репутацію*; 8) *розум*; 9) *намір*; 10) *думку*; 11) *честь*; 12) *щось*; 13) *вплив*; 14) *надію*; 15) *спочинок*; 16) *певність*; 17) *попит*; 18) *сумнів*. Актуальність пропонованого дослідження мотивована постійними еволюційними видозмінами функційних вимірів категорійних форм, інноваційними тенденціями в граматичному ладі слов'янських і неслов'янських мов, посиленнями внутрішньо- і міжчастиномовних переходів, активізаціями асиметрії форми і змісту у структурі мовного знака, розширеннями вияву внутрішньо- і міжреченнєвих конденсації, контамінації тощо.

Емоційну оцінність у російській та іспанській фразеології розглядає Андрій А. Зайнульдінов («Эмоциональная оценочность в русской и испанской фразеологии» (с. 313-321)), прагнучи диференціювати експресивність, емоційність та емоційну оцінність з опертям на образність слова. Тому умотивованим постає

твердження Андрія А. Зайнұльдінова, що емоційна оцінка відображає емотивний аспект мислення в реалізації експресивної функції мови, що зумовлює ефект впливу, у зв'язку з чим необхідним постає уточнення статусу категорії емоційної оцінності в її відношенні із суміжними категоріями: «експресивність > емоційність > емоційна оцінність», звідки усі емоційно-оцінні одиниці експресивні. На це спрямоване і прочитання фразем обох мов крізь призму символів і квазісимволів, еталонів і квазіеталонів з використанням в описі прототипу, гештальт-структури. На думку Андрія А. Зайнұльдінова, «компонент семантики образність є субкомпонентом категорії емоційна оцінність». У силу цього на лексичному рівні субкомпонентами останньої виступають: 1) метафорична образність; 2) інтенсивність вираженої ознаки; 3) звукова образність; 4) словотвірні афікси; а у фразеології її маркують: 1) наявність образності метафоричного характеру (*в самом соку, tener mucho ángel*); 2) непрозора семантична мотивованість (*нести ахинею, балбешка стоеросовая; comer paja у madera*). З-поміж емоційної оцінності автор розрізняє позитивну (пор. дружнє ставлення, ласкаве відношення, схвалення, захоплення) і негативну (несхвалення, граничне несхвалення, зневага, презирство, приниження). Цілком мотивовано автор дослідження пропонує новий тип класифікації лексичних і фразеологічних одиниць на основі віднесення до лексико-тематичної групи, акцентуючи, що належність «первинних номінативних значень лексичних одиниць або компонентів семантики фразеологічних одиниць до певної ЛТГ зумовлює виникнення вторинної емоційно-оцінної семантики фразеологічних одиниць», пор., наприклад, позитивний спектр лексико-тематичних груп: а) божественного, небесного; б) коштовного, цінного; в) блиску, світла; г) солодкавості; г) чарівного; д) знатного; пейоративну ж емотивну оцінність виражають лексико-тематичні групи з наскрізними образними семами: а) чорного, темного; б) чортівного; в) дерев'яного; г) солом'яного; г) порожнечі; д) задухи; е) бруду. Це мотивує твердження, що «можна говорити про певні оцінні квазістереотипи метафоричного характеру у фразеологічних одиницях (еквівалентах оцінних лексичних одиниць): значення «все найпозитивніше» – одиниці типу *ангел, блеск, волшебный*, значення «внутрішньої порожнечі» – одиниці

типу *пузырь*: *лопнет как мыльный пузырь, лезть в пузырь, дутый пузырь, надутый пузырь*; значення «мінливості» – одиниці типу *ветер*: *ветер в голове, ветренная голова, ветряная мельница, подбитый ветром, со сквозняком в голове; rapar viento* – ‘байдикувати, гав ловити, ловити мух’ [DFER 1885:704], *lleno de viento* – ‘пустий, беззмістовний; марнославний, пихатий’ [DFER 1885:620]». Цілком прийнятними постають і спостереження Андрія А. Зайнульдїнова щодо лексикографічного маркування експресивно-оцінних фразеологічних одиниць у силу наявного синкретизму використовувати в позитивному реєстрі змішану додаткову примітку *одобр./восх.*, у негативному спектрі – *пренебр./презр.* або *неодобр./пренебр.* Викладені у статті наукові спостереження є викінченими і обгрунтованими.

У рецензованих матеріалах наукового збірника «Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego» (Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009) досить чітко простежувана актуальність заявлених проблем, у них по-новому висвітлено ті чи інші мовознавчі питання, в більшості з них опрацьовано зовсім нові проблеми, запропоновано власні, цілком оригінальні шляхи розв’язання досліджуваного питання. Суттєвим виступає також і те, що в аналізованому збірнику наукових праць віднайшли місце оригінальні студії з проблем контрастивної, ідеографічної, когнітивної, функційної, комунікативної, семасіологічної, текстової та інших різновидів лінгвістики. Окремі з авторів аналізованих студій по-новому і досить несподівано осмислюють утрадиційнені погляди на стилістику Набокова, етнографічні аспекти діалектної лексики, емоційну оцінність у російській та іспанській фраземіках та інше, низка статей розширює утрадиційнене коло лінгвістичних проблем речення і висловлення / висловлювання, що підтверджує наукову цінність виконаних студій. Досить вагомими постають дослідження зі специфіки рекламного тексту, закономірностей побудови лінгвокраїнознавчого словника і под. Рецензований збірник наукових праць *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. 7. Opis, konfrontacja, przekład / Pod redakcją Michała Sarnowskiego i Włodzimierza Wysoczańskiego.* – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009. – 321 s. високий рівень опрацювання досліджуваних проблем, а географія його

авторів підтверджує уміння його редакторів охопити широке коло наукових центрів сучасного слов'янського світу.

Анатолій Загнітко, Юлія Волянська

СОЦІОЛІНГВІСТИКА У СУЧАСНОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

Рецензія на книги:

Мацюк Г.П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві: Монографія. –

Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 432 с.;

Мацюк Г.П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навч. посіб. –

Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 212 с.

В останні роки мовознавство позначилося появою серйозних праць з соціолінгвістики – молодій галузі лінгвістичної науки, вітчизняна проблематика якої значно розширилася наприкінці ХХ – початку ХХІ століть.

Серія праць з теоретичних засад соціолінгвістики поповнилася книгами, які привертають увагу і назвами, і сутністю, і розв'язанням поставлених для висвітлення і теоретичного осмислення питань. Це – опубліковані в 2008 році Г.П. Мацюк монографія «До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві» і навчальний посібник «Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики».

Названі видання вирізняються викінченою концептуальністю, глибиною осмислення загальнотеоретичних і загальноприкладних питань. У кожній з книг авторка подає максимально повний опис досліджуваних соціолінгвістичних проблем, водночас моделюючи послідовну, логічну систему розгляду кожного соціолінгвістичного питання, що робить виклад легким і зрозумілим для сприйняття.

Для з'ясування актуальності та значущості цих мовознавчих праць зупинимося на кожній з них.

Монографія Г.П. Мацюк «До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві» присвячена типологічному описові мовознавчих ідей щодо суспільної природи мови як

вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів.

Рецензована праця складається із вступних зауваг, чотирьох розділів, післямови, списку словників і довідників, додатків. Матеріал, поданий у розділах, надає можливість розглянути опозицію «зарубіжне мовознавство» / «радянську мовознавство», зробити порівняльно-зіставний аналіз напрацювань науковців різних лінгвістичних шкіл.

Вступні зауваги (с. 7–14) розкривають сутність соціологічного напрямку у мовознавстві, обґрунтовують значущість і актуальність цієї проблеми для сучасної соціолінгвістики.

Перший розділ «Пізнання суспільної природи мови до появи в лінгвістиці соціологічного напрямку» (с. 15–102) присвячено докладному опису напрацювань мовознавців з проблеми взаємодії світу, людини і мови, починаючи з XVII століття. У цьому розділі належно висвітлено погляди науковців (представників різних тенденцій, напрямів, концепцій, традицій в загальній теорії мови) щодо взаємодії мови і суспільства як «одного з найперших кроків в осмисленні суспільної природи мови» (с.19).

Заслуговує поцінування аналіз робіт О. Потебні, М. Драгоманова, І. Франка, у яких розглянуто питання, актуальні на сучасному етапі розвитку соціолінгвістичної науки, зокрема мовна політика і мовна ситуація, мова і політичні партії, мова і національність, нація; мова і церква, мова і школа, формування української літературної мови, мовлення міст і сіл тощо, простежено тяглість соціолінгвістичної традиції.

У цьому розділі надзвичайно важливим постає ілюстративний матеріал щодо використання мови в різних комунікативних ситуаціях, наявний у працях М. Драгоманова. Наведений ілюстративний матеріал є унікальним, оскільки надає можливість аналізувати певні соціолінгвістичні категорії в діячності.

Другий розділ «Соціолінгвістичний напрям у зарубіжному мовознавстві» (с. 103-168) присвячений дослідженням представників Женевської, Французької, Празької мовознавчих шкіл, працям німецьких мовознавців, лінгвістів США та Великобританії, які сповідували ідеї соціології мови.

Дослідницька ретельність виявляється у вмінні знайти відображення сучасної соціолінгвістичної проблематики в напрацюваннях мовознавців XIX – початку XX століття:

- взаємодія ознак *соціальне – індивідуальне* (Ф. де Соссюр, Й.Л. Вайсгербер);
- зв'язок мовознавства з іншими науками, зокрема соціологією (Е. Сепір);
- соціальна диференціація єдиної національної мови, що залежить від соціального статусу носіїв, віку, освіти (Ж. Вандрієс, вчені ПЛШ);
- корелятивний зв'язок між розвитком мови та культури на лексичному рівні (Е. Сепір);
- опозиція «жіноче мовлення» / «чоловіче мовлення» (Е. Сепір);
- теорія культури мови і теорія літературної мови (вчені ПЛШ);
- роль рідної мови в житті нації (Й.Л. Вайсгербер) тощо (с. 167).

У третьому розділі «Лінгвосоціологічні погляди російських дослідників 20 – 30-х років ХХ сторіччя» (с.169–254) Г.П. Мацюк, наголошуючи на сучасній реконструкції національних основ російської мовознавчої традиції, подає об'єктивну оцінку позитивних / негативних напрацювань радянських соціолінгвістів у 20 – 30-ті роки ХХ століття. Аналіз лінгвосоціологічних поглядів М. Марра яскраво ілюструє ситуацію, коли наукові праці є «ідеологічно замовленим продуктом, зняряддям перебудови мовознавчої теорії в ім'я розвитку марксистської лінгвістики, що порушує вимогу французької школи соціології мови про розвиток мовознавчих ідей без ідеологічного підтексту» (с. 252). Щодо соціолінгвістичних досліджень В. Жирмунського, Є. Поліванова, Л. Якубинського, то їхні праці є відомими у світі і на сьогодні привертають увагу багатьох дослідників розмаїттям соціолінгвістичної проблематики.

Четвертий розділ «Лінгвосоціологічні погляди українських мовознавців 20 – 30 років ХХ сторіччя» (с. 255–350), присвячений виникненню, становленню і розвитку соціологічного напрямку в українській соціолінгвістичній традиції, представниками якої є Л. Булаховський, М. Грунський, М. Гладкий, О. Курило, О. Синявський, І. Огієнко, В. Сімович та інші.

Варто наголосити, що у цьому розділі вперше узагальнено і систематизовано напрацювання українських лінгвістів у

соціолінгвістиці, визначено проблематику цієї науки у 20 – 30 роки минулого століття з урахуванням особливостей розвитку українського суспільства.

У післямові Г.П. Мацюк простежує формування, динаміку розвитку соціолінгвістики, підґрунтям якої став соціологічний напрям у мовознавстві, послідовно розкритий у чотирьох розділах монографії.

Додатки містять тези з використовуваних праць, кодифікацію журналу «Рідна мова», відомості про науковців.

Навчальний посібник Г.П. Мацюк «Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики» є, безсумнівно, значущим соціолінгвістичним дослідженням, у якому багатоаспектно розглянуто питання мовної політики і її складників.

Рецензована праця складається зі вступу, трьох розділів, списку словників і довідників, короткого словника соціолінгвістичних термінів. Кожний розділ постає аналітико-критичним на певну соціолінгвістичну проблему з послідовним окресленням джерельних засад відповідного напрямку, з'ясування еволюційних вимірів та встановлення основного поняттєво-категорійного апарату з досліджуваної проблеми, виявленням предмета, об'єкта дослідження.

У вступі (с. 5–14) авторка докладно простежує еволюцію поглядів різних науковців на проблему прикладної соціолінгвістики, пропонує власну дефініцію цього терміна, наголошуючи, що в попередніх дослідженнях багатьох науковців визначення прикладної лінгвістики відсутнє. Також вступ охоплює розгляд предмета, об'єкта, поняттєвої бази, методів аналізу, завдань цієї галузі соціолінгвістики.

Перший розділ «Лінгвістичні засади мовного облаштування світу» (с. 5–54) охоплює два підрозділи («Мова і суспільство» (с. 15–35), «Мовна політика: основні категорії соціолінгвістичного налізу» (с. 36–54)).

Так, у першому підрозділі аналізованого розділу викінчено простежено аспекти взаємодії мови та нації (сучасна інтерпретація «мова та етнос»). Досліджуючи цю проблему в синхронії та діахронії, Г.П. Мацюк виокремлює базові поняття щодо стосунків між мовою та етносом, серед яких «етнос», «національна свідомість», «етнічна свідомість», «національна ідентичність»,

«націоналізм», «статус мови». Авторка аналізує погляди науковців щодо заявленого кола питань, пропонує власні дефініції термінів.

Вагомим у першому підрозділі постає визначення «рідної мови», яке останнім часом є дискусійним. Суспільні реформи призводять до змістовної зміни цього терміна, і на сучасному перехідному етапі, коли українське суспільство остаточно не визначилося з мовними пріоритетами, змістова форма поняття «рідна мова», запропонована Г.П. Мацюк, є однією з найбільш принагідних.

Другий підрозділ «Мовна політика: основні категорії соціолінгвістичного аналізу» є теоретичним підґрунтям рецензованого навчального посібника. У ньому витлумачено терміни щодо дослідження проблеми мовної політики, названо їхні основні диференційні ознаки. Соціолінгвістичну теорію вдало поєднано з ілюстративними фактами з Біблії, законодавчими документами, результатами переписів. Теоретичний аналіз мовної ситуації, її різновидів супроводжувано описом досвіду мовного облаштування різних країн.

У розділі другому «Універсальний та ідіоетнічний компоненти в мовному облаштуванні світу» (с. 55–110), що містить два підрозділи («Огляд мовних політик» (с. 55–92), «Демографічно-комунікативна потужність мов і заходи для її підтримки» (с. 92–110)), здійснено огляд мовних ситуацій у низці країн і з'ясовано комунікативну потужність найуживаніших мов світу. Так, перший підрозділ присвячено оглядові мовних ситуацій у країнах Балтики, Білорусі, Росії, країнах ЄС, Ізраїлі, арабських країнах, Індії, Китаї, Канаді, США тощо. Задля всебічного опису мовних ситуацій у названих країнах авторка подає національний склад населення, кількість мов на території тієї чи тієї країни, статус кожної з використовуваних мов, визначений конституцією країни, сфери поширення кожної з мов у певному адміністративно-політичному об'єднанні. Слід зауважити, помітна певна нерівномірність опису мовних ситуацій у країнах світу: з одного боку – деталізований аналіз в Ірландії, Іспанії, а з іншого – досить стислий в Литві, Кореї.

У другому підрозділі аналізованого розділу Г.П. Мацюк докладно аналізує комунікативну потужність найуживаніших мов світу, визначає територію поширення мови, статус мови в різних країнах, кількість мовців, для яких ця мова є базовою. Тут названо

організації та програми, діяльність яких спрямована на підтримку функціонального поширення мов.

Третій розділ «Мовна політика в Україні», що охоплює три підрозділи («Мовна політика періоду СРСР» (с. 112–140), «Мовна ситуація в сучасній Україні» (с. 141–164), «Мовна політика незалежної держави» (с. 165–185)), присвячений мовній ситуації в Україні. Г.П. Мацюк описує етапні моменти українізації, русифікації за радянських часів, комунікативну потужність мов у незалежній Україні у різних сферах суспільного життя: у ЗМІ, в освіті, у сферах судочинства і діловодства в різних регіонах країни, визначає реальний статус кожної з мов, подає докладний аналіз сучасної мовної ситуації в Україні, перспективи розвитку мовної політики в країні на найближчі часи.

Надзвичайно вагомим у рецензованому навчальному посібнику є критичний аналіз стану української мови в українському суспільстві.

Загалом рецензовані праці вирізняються чіткою структурованістю, вираженням та вдумливим аналізом зазначених проблем, вдалим поєднанням теоретичної частини та ілюстративного матеріалу.

Простежуючи різні підходи, Г.П. Мацюк пропонує власні тлумачення того чи того соціолінгвістичного поняття, пропонуючи переконливі аргументи.

Рецензовані монографія і навчальний посібник засвідчують високий рівень наукової думки дослідниці та їхню прикладну орієнтованість, використання цих досліджень сприятиме активізації соціолінгвістичних студій у сучасній Україні.

Анатолій Загнітко, Ірина Кудрейко

**СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ ПРИЙМЕННИК:
ЄДИНА ГІПОТЕЗА ↔ НАЦІОНАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ**

Рецензія на кн. . :

- Канюшкевіч, М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. – Ч. 1 : Дыяпазон А–Л. – Гродна : ГрДУ, 2008. – 492 с. ;*
- Канюшкевіч, М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. – Ч. 2 : Дыяпазон М–П. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 619 с. ;*
- Канюшкевіч, М.І. Беларускія прыназоўнікі і іх аналагі. Граматыка рэальнага ўжывання. Матэрыялы да слоўніка : [У 3 ч.] / М. І. Канюшкевіч. – Ч. 3 : Дыяпазон Р–Я. – Гродна : ГрДУ, 2010. – 535 с.*

Сьгодні в лінгвістычнай науці дедалі інтэнсывніше выяскравляюцца загальні тенденціі пазилення увагі науковців до рэзноаспектнаго зіставнаго вивчэння сучасных слов'янських мов. Про це свідчить створення з метою таких досліджень міжнародних мовознавчих праектів. Так, у березні 2001 року започатковано спільний відкритий Міжнародний праект “Східнослов'янські прыйменнікі в синхроніі і діахроніі: морфалогія і синтаксис”, згодом “Слов'янські прыйменнікі в синхроніі і діахроніі: морфалогія і синтаксис”, аавром ідеі, організавором і координавором якого стала професор Мосавоського державного університету ім. М.В. Ломоносова М.В. Всеволодова. У праекті беруть найактивнішу участь науково-дослідні групи Росії (Москва; д. філол. н., проф. М.В. Всеволодова – керівник, к. філол. н. К.М. Виноградова, д. філол. н., проф. С.В. Клобуков, к. філол. н., доц. О.В. Кукушкіна, д. філол. н., проф. А.А. Полікарпов, к. філол. н. В.Л. Чекаліна), України (Донецьк; д. філол. н., проф. А.П. Загнітко – керівник, к. філол. н., доц. І.Г. Данилюк, к. філол. н. Н.Г. Загнітко, к. філол. н. Н.В. Куш, к. філол. н., доц. Г.В. Ситар, І.А. Щукіна та ін.), Білорусі (Мінськ, Гродно; д. філол. н., проф. М.Й. Конюшкевіч – керівник, А.Ю. Станкевіч, І.А. Усаченко, А.Г. Миколаєнко, А.А. Ткаченко, Т.У. Лявіцька, Р.Т. Лапневська, С.В. Васильчик, І.А. Ушакова, Л.В. Пляшкова, А.В. Сянцябава), а також Болгарії

(Велико Тирново; керівник проф. Г.Н. Гочев), Сербії (Нови Сад; керівник І. Антонич), Польщі (Ополе; керівник д. н. (doctor habilitowany), проф. Ч. Ляхур), почасти неслов'янських держав, зокрема Ірану, Японії, Китаю.

Результати опрацювання функційно-семантичної і текстової парадигматики й синтагматики прийменників та їхніх еквівалентів українськими, російськими й білоруськими науковцями закономірно постали оприлюдненими в низці доповідей, наукових статей, монографії (Функціонально-комунікативна і текстова парадигма українських прийменників та їхніх еквівалентів : [монографія] / [А.П. Загнітко, К.М. Виноградова, І.Г. Данилюк, Н.Г. Загнітко, Н.В. Куш, М.В. Оранська, Т.М. Кітаєва, Г.В. Ситар, В.Л. Чекаліна, І.А. Щукіна]; Донецький національний університет. – Донецьк : Вид-во «Вебер» (Донецька філія), 2009. – 209 с.), а також лексикографічних працях, що, унаслідок попри вироблену єдину гіпотезу дослідження прийменникового комплексу східнослов'янських мов принципові відмінності в опрацюванні прийменника лінгвістами Росії, Білорусі, України, все ж, поза всяким сумнівом, є основним етапом у процесі створення російсько-білорусько-українського словника-довідника прийменників та їхніх еквівалентів.

У 2010 році вийшли друком підготовлені Марією Йосипівною Конюшкевич за допомоги й підтримки членів гродненської проблемної групи виконавців проекту Матеріали до словника білоруських прийменників у 3-х частинах. У білоруській мові, за цим Реєстром, функціонує понад 7000 прийменників і прийменникових еквівалентів⁷.

⁷Науково-дослідна група кафедри української мови та прикладної лінгвістики ДонНУ під керівництвом д. філол. н., проф. А.П. Загнітка, виконуючи дослідження прийменників в межах комплексної наукової теми “Типологічна й комунікативна граматики службових частин мови” (09-1 вв/77), уклала словник українських прийменників та їхніх еквівалентів (Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / [А.П. Загнітко, І.Г. Данилюк, Г.В. Ситар, І.А. Щукіна]. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с.). Реєстр лексикографічної праці складає 1705 прийменників і прийменникових сполук. Загалом склад конститuentів прийменникового поля української мови охоплює 2811 одиниць, із них ориєнтовно 1106 кваліфіковано як ненормативні й тільки почасти

Монографію виконано в рамках фінансованої в 2004-2006 рр. фондами РГНФ (грант 04-04-78403а/Б), БФФД (тема № Г04Р-032) складової частини спільного відкритого міжнародного проекту з вивчення граматики слов'янського прийменника – наукової теми “Структура і функціонування російської та білоруської прийменникових систем: зіставний аспект”, яку продовжують разом опрацьовувати науковці Гродненського державного університету ім. Янкі Купали та Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова.

Рецензована монографія професора Гродненського державного університету ім. Янкі Купали М.Й. Конюшкевич постала спробою створення максимально повного списку одиниць, що виконують або ж потенційно можуть виконувати функцію прийменника⁸ в білоруській мові. Супровідно це й спроба

представлено словником. До друку також готує уточнені й доповнені Матеріали до словника “Предлоги и средства предложного типа в русском языке. Функциональная грамматика реального употребления” проблемно-пошукова група Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова (Материалы к Словарию “Предлоги и средства предложного типа в русском языке. Функциональная грамматика реального употребления”. – Вып. 1 : Словарные статьи в алфавитном диапазоне А–И; Алфавитный реестр предложных единиц в алфавитном диапазоне К–Ю с “Введением в грамматику и лексикографию русского предлога” / [М.В. Всеволодова, Е.Н. Виноградова, Е.В. Клобуков, О.В. Кукушкина, А.А. Поликарпов, В.Л. Чекалина]; [общ. ред. М.В. Всеволодовой]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2005. – 684 с. (рукопис; перший варіант); Материалы к лексикографии и грамматике русских предложных единиц “Предлоги и средства предложного типа в русском языке. Функциональная грамматика реального употребления”: В 5-ти вып. – Вып. 1 : Словарные статьи в алфавитном диапазоне А–И; Алфавитный реестр предложных единиц русского языка в алфавитном диапазоне К–Ю с “Введением в грамматику и лексикографию русского предлога” / [М.В. Всеволодова, Е.Н. Виноградова, Е.В. Клобуков, О.В. Кукушкина, А.А. Поликарпов, В.Л. Чекалина]; [общ. ред. М.В. Всеволодовой]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2008 (рукопис; останній варіант)). За Реєстром М.В. Всеволодової, склад конститuentів прийменникового поля російської мови складає на вересень 2008 року понад 7000 одиниць.

⁸Термін *прийменник* М.Й. Конюшкевич уживає 1) як інваріантний на позначення власне-прийменників і всіх здатних виконувати

формування якомога вичерпнішого репертуару синтаксем, утворених цими одиницями – синтаксемними формантами. Постає мета видається ще більш актуальною, якщо зважати на незафіксованість переважної більшості прийменникових сполук у білоруській лексикографії, а отже, на їхню науково-лінгвістичну неопрацьованість. Таким чином, пропонується до аналізування праця не може кваліфікуватися як словник, а є тільки реєстром, що являє собою матеріали до словника. Це доречно заакцентовано авторкою в назві.

1. Склад. Матеріали до словника білоруських прийменників і їхніх аналогів ґрунтовано на до сьогодні новаторській лексикографічній праці П.П. Шуби “Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў” (Шуба П.П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П.П. Шуба. – Мн. : Народная асвета, 1993.), що охоплює 507 прийменників і є найбільш повним описом цього граматичного класу слів у білоруській мові. Новаторським цей словник вважається, оскільки прийменникова система білоруської мови представлена в ньому, по-перше, у функційному аспекті, тобто прийменник поданий у змістовому діапазоні: спільна змістова функція (відношення) → різні прийменникові одиниці, по-друге ж, із позицій її польової структури: П.П. Шуба зафіксував і подав у кінці словника без семантизації 103 мовні елементи, що як прийменники вживаються в білоруськомовній практиці.

Наступниця поглядів П.П. Шуби, М.Й. Конюшкевич як принцип створення Матеріалів до словника білоруських прийменників обирає принцип польового структурування, тобто до Реєстру включає не лише ядерні, визнані прийменниками одиниці, але й периферійні мовні факти – неоднозначні щодо свого прийменникового статусу (оказіонально вжиті, спрогнозовані за

прийменникову функцію одиниць, у тому числі повнозначних самостійних, а також 2) як варіантний на позначення ядерних виявів білоруськомовної прийменникової системи, тобто одиниць, уже визнаних у традиційному мовознавстві як прийменники. Для позначення ж периферійних виявів мовознавець послуговується терміном *аналог прийменника* (Ч. 3, с. 6).

аналогією тощо). Проте принцип структури словника реалізує інший – традиційний абетковий⁹.

Загальний обсяг рецензованого Реєстру складає 9990 одиниць: у першій його частині лексикографічно опрацьовано й представлено 3341 прийменник, 3735 – у другій і 2914 у третій. Його вагомим фактичним підґрунтям став Словник П.П. Шуби, Реєстр російських прийменників і їхніх аналогів (до російських прийменникових одиниць добиралися білоруські еквіваленти, або ж вони калькувалися з подальшою обов'язковою верифікацією у сучасній білоруськомовній практиці, зокрема в різноаспектних наукових текстах, текстах художньої літератури, ЗМІ, а також у Інтернет-ресурсах). Реєстр суттєво поповнено й прогнозованими, потенційними прийменниками – штучно утвореними за наявними в білоруській мові моделями. Таким чином засвідчено можливості білоруської мови, ще не затребувані живомовною практикою.

2. Структура. Послідовність у побудові монографії в цілому зумовила чітку структурованість кожної з трьох частин книги зокрема, пор.:

ПЕРША ЧАСТИНА аналізованої наукової праці складається із: 1) розділу “Уводзіны”, у якому авторка докладно й аргументовано викладає основні положення теорії слов’янського прийменника, власну концепцію, також роз’яснює параметри атрибуції білоруських прийменників у Реєстрі; 2) Реєстру – матеріалів атрибуції білоруських прийменників і їхніх аналогів за більш ніж двадцятьма вимірами (діапазон А–Л); 3) пронумерованого списку непохарактеризованих одиниць цього діапазону “Неатрыбутаваны спіс прыназоўнікаў і іх аналагаў”; 4) термінологічного словника; 5) списку умовних скорочень.

До ДРУГОЇ ЧАСТИНИ книги увійшли: 1) монографічний розділ “Уводзіны”, де М.Й. Конюшкевич коротко, але вичерпно представляє насамперед читачам, не знайомим зі змістом першої частини, прийнятту авторську концепцію прийменника, у тому числі й структуру словникової статті, додатково доповнює виклад новими положеннями; 2) Реєстр – матеріали атрибуції білоруських

⁹Аналогічні принципи лексикографування прийменникових одиниць реалізовані й російськими та українськими лінгвістами-виконавцями проекту.

прийменників і їхніх аналогів за більш ніж двадцятьма параметрами (діапазон М–П); 3) пронумерований список непохарактеризованих одиниць цього діапазону; 4) додатковий реєстр атрибутованих одиниць, що з різних причин не увійшли свого часу до першої частини (діапазон А–Л), а це зокрема власне-нові одиниці, нові потенційні, допустимі системою білоруської мови, не зафіксовані до цього варіанти, нові значення, відсутній той чи інший параметр, контексти до прийменників, кваліфікованих як потенційні у попередньому виданні монографії, більш докладна семантична характеристика синтаксеми тощо; 5) пронумерований список одиниць цього додатка до першої частини; 6) доповнений термінологічний словник; 7) умовні скорочення.

Структура ТРЕТЬОЇ ЧАСТИНИ: 1) “Уводзіны”; 2) Реєстр – матеріали атрибуції білоруських прийменників і їхніх аналогів за більш ніж двадцятьма параметрами (діапазон Р–Я); 3) пронумерований список непохарактеризованих одиниць цього діапазону; 4) додатковий реєстр атрибутованих одиниць, що свого часу з різних причин не увійшли до першої (діапазон А–Л) і другої (діапазон М–П) частин (див. перелік вище); 5) пронумерований список одиниць цього додатка; 6) бібліографія з проблематики прийменника; 7) доповнений і уточнений термінологічний словник; 8) список умовних скорочень.

3. Словникова стаття. У Реєстрі білоруських прийменників і їхніх аналогів атрибуцію мовних фактів здійснено за більш ніж двадцятьма параметрами. Загалом первинний варіант структури словникової статті запропонувала й згодом зробила низку конструктивних уточнень проф. М.В. Всеволодова. Лексикографія прийменникових одиниць, за М.В. Всеволодовою, вимагає такої їх характеристизації (усього 18 позицій): 1) синтагматика; 2) варіантність; 3) типологія утворюваних прийменниковими елементами синтаксем; 4) парадигматика: 4.1) за типом приприйменникового слова, 4.2) за морфосинтаксичною структурою прийменникового аналога, 4.3) у зв’язку з актуальним членуванням, 4.4) вибором типу анафори; 5) лексична синонімія й антонімія; 6) можливість творення сполучних засобів; 7) вживання у стійких сполуках, а також 8) частотність. Проте білоруські й українські лінгвісти-виконавці проекту були вимушені відмовитися від чіткого, суворого дотримання пропонованої нумерації й, безумовно, із урахуванням

окреслених параметрів напрацювати власні, відповідні прийнятій національній лінгвістичній концепції, логіку й порядок атрибуції.

Отже, численні лакуни – наслідок параметричної неоднорідності одиниць у системі білоруської мови – зумовили лексикографічне опрацювання білоруських прийменників за вимірами: фонетична, графічна, морфологічна варіантність, відмінкове керування, характер утвореної прийменником синтаксеми, лексикографічна маніфестація одиниці, її мовний статус, системні (полісемічні, синонімічні, антонімічні) зв'язки з іншими одиницями, семантичні й граматичні особливості керуючої лексеми, ужитої з прийменником, здатність сполучатися з анафоричними словами, контекстні ілюстрації, ідіоматика, польовий характер (кореляція з омонімічними частинами мови – іменниками, прислівниками), співвідношення зі сполучними словами, міжмовна (білорусько-російська) еквівалентність.

Атрибуція білоруських прийменників та їхніх аналогів у реєстровій словниковій статті здійснюється, таким чином, за наступними параметрами¹⁰:

¹⁰Пор. параметри атрибуції у словнику українських прийменників та їхніх еквівалентів: 1) аналізований прийменник / прийменниковий еквівалент; 2) визначення одиниці за її походженням; 3) сполучуваність прийменника з відмінковою формою іменника; 4) визначення рівня й ступеня прийменниковості; 5) указівка на реалізовані прийменниково-відмінковою одиницею семантичні відношення; 6) визначення ненормативності мовного елемента у випадках його невідповідності нормам сучасної української літературної мови; 7) інформація про фіксацію певного прийменника трьома обраними за еталон аналізування словниками: “Словарь української мови” Б.Д. Грінченка, “Словник української мови” в 11 томах, “Великий тлумачний словник сучасної української мови”, зазначення частиномовної належності одиниці в цих словниках, а також кількості її значень арабськими цифрами в дужках; 8) подання фонетичних варіантів; 9) наведення синонімів і антонімів; 10) інформація про встановлену частотність того чи іншого прийменника в художньому (*худ.*), науковому (*наук.*), офіційно-діловому (*оф.-діл.*) стилях української мови, зафіксовану на 1 500 000 слів із кожного стилю зокрема. Приклад лексикографічної статті:

ЗВЕРХ – *втор.*: з *Р. в.*: у *зн. прийм.*: а) *лок.*: Жінка везе волами віз соломи. Сама сидить **зверх** соломи (А. Калин (за СУМ)); б) *сп. дії*: Келії громадилися одна **зверх** одної кількома поверхами так, що ставало лячно

1. Аналізована одиниця, вилучена на підставі значення й ролі синтаксеми, формантом якої вона є: (для зафіксованих Словником П.П. Шуби й / або 5-томним Тлумачним словником білоруської мови насамперед непохідних прийменників) непослідовно або без (Ч. 1, с. 46 та ін.), або з абзацного відступу (Ч. 1, сс. 47, 56, 91, 155; Ч. 2, сс. 57, 63 та ін.) спочатку інваріант, нижче завжди з червоного рядка як окремі словникові статті – семантичні варіантні вияви елемента (**ДА**; **ДА-1**; **ДА-2**; **ДА-3** ... (Ч. 1, сс. 155-159)); (для незафіксованих Словником П.П. Шуби й / або 5-томним Тлумачним словником білоруської мови передовсім похідних прийменників) одразу варіанти (**3 ДАКЛАДНАСЦЮ-1**; **3 ДАКЛАДНАСЦЮ-2**; **3 ДАКЛАДНАСЦЮ-3** (Ч. 1, сс. 280-281)). Таким чином, керівник проблемно-пошукової групи науковців Гродненського державного університету ім. Янкі Купали М.Й. Конюшкевич поділяє погляд московських дослідників, які враховують усі виміри-парадигми прийменникових одиниць і вважають, що один і той самий прийменник, формуючи різні синтаксеми навіть із однією формою приприйменникового слова, є різними одиницями, а тому повинен бути описаний у різних словникових статтях, наприклад: **в + N₄ – в будинок** (зайти); **в + N₄ – в будинок** (вкласти гроші); **в + N₂ – в порога** (зупинитися)¹¹.

від самої думки про людське животіння в отих щонайвищих норах (П. Загребельний. Диво); в) *м. і ст.*: Душевне сум'яття від надміру знань порушувало Пантелієве тіло перед князем, **зверх** тої мудрості, яку юнак всотав у себе з книг, потрібна була ще мудрість інша – нею ж міг володіти лише він, Ярослав (П. Загребельний. Диво). **СГ**: присл. (у прикл. прийм.); **СУМ**: прийм. (2); **ВТСУМ**: прийм. (2). **В**: ЗВИШ. **С**: БІЛЬШЕ, ЗВЕРХУ, НА ДОДАТОК, ПОНАД. **А**: МЕНШЕ. **Ч**: худ. 2, наук. 0, оф.-діл. 2 (с. 141).

¹¹Науково-дослідна група українських прийменників та їхніх еквівалентів Донецького національного університету послідовно дотримується принципу єдності форми та значення, тому вважає, що всі функційні вияви певного утворення варто аналізувати в межах його форми, а отже, кваліфікувати як одну прийменникову одиницю й подавати в одній лексикографічній статті. Саме принципово різні підходи до кваліфікування прийменників і їхніх еквівалентів мотивують суттєву розбіжність у кількості аналізованих прийменників і прийменникових еквівалентів у білоруській, російській та українській мовах.

2. Варіанти¹²: 1) графічні, фонетичні, стилістичні подано в корпусі Реєстру за алфавітом як окремі словникові статті з посиланням на літературний варіант і з відповідною позначкою *дыял., прастам., русізм* тощо, наприклад: **У МАМЭНТ** *чаго* Род. Фанетычны варыянт **У/Ў МОМАНТ** (Ч. 3, с. 196); **БЯЗ** *каго/чаго* Род. Фанетычны варыянт **БЕЗ**. Дыял. (Ч. 1, с. 121), але пор. **БЕЗ** *каго/чаго* Род. Графічныя варыянты пры напісанні “тарашкевіцай”, пад уплывам фанетычных пазіцый: а) у першым складзе перад націскам: **бяз, бязьб**) перад мяккім зычным **безь, бязь** (Ч. 1, сс. 91-92). Постае закономірнае пытанне: яка й чы ё ўзагалі ў гэтым разі прынцыпова розніца між фонетичным і графічным (підкрэслення нашы. – А.З., Г.Б.) варыянтамі прыменніка? 2) морфалагічны – у заголку статты праз скісну рыску, пор.: **ВЫШЫНЁЙ/Ю КАЛЯ** (Ч. 1, с. 146), **СА СПСА/У** (Ч. 3, с. 46), **У РАНГУ / У РАНЗЕ** (Ч. 3, с. 266). Там само подано й варыянты напісання поўнаго / скороченаго, разам / окрема, напрыклад: **ПАД ТЫТУЛАМ¹ / П.Т.** (Ч. 2, сс. 373-374), **У ВОДДАЛІ АД / УВОДДАЛІ АД** (Ч. 3, с. 132), **У ВЫШЫНІ / УВЫШЫНІ** (Ч. 3, сс. 136-137) тощо.

3. Керування відмінком та іншыя граматычныя характэрыстыкі. Прыменнікі, што керуюць келькома відмінковымі формамі, індэксуюцца: лісловыі індэкс адпавідае загалёнапрынятому парядку відмінків. Одразу пільа прыменніковаго элемента ў заголку статты вказуюцца відпавідні відмінкавій формі пыталёнаі слова, а тааож назва відмінка з велікаі літэры, пор.: **У¹-15** *чаго* Род. (Ч. 3, с. 75), **У²-15** *што* Він. (Ч. 3, с. 78).

4. Польовыі характэр катэгоріі прыменніка. З прычын перахіднаго характэру більшості зафіксаваных Реэстром мовных адінцаў подано всі іхні функцыйна-граматычныя выявы, што закономірна рэалізуюцца ў мовній практыцці. А це зокрема: 1) сполюкі, што не допускаяють вклучення прыкетніка, 2) допускаяють ад’ектыв (на це вказують пыталёнаі слова ў заголку статты й позначка ■ поруч із кантэкстною ілюстраццёю, напрыклад:

¹² Пор.: у словніку україньскых прыменнікаў та іхніх эквівалентів у лексікаграфічнай статты інваріанта наводяться тількі фонетичныі його варыантні выявы пільа скорочення на позначення варыантів (**В**) праз дві крапки. Їх тааож за абетковим прынцыпом подано ў корпусі словніка з посиланням на інваріант, напрыклад: **МІЗ** – *див.* **МІЖ** (с. 159).

СА ЗГОДЫ каго / **З** якой **ЗГОДЫ** каго / **З** чьёй **ЗГОДЫ** Род. Суб'єкт-канфірматыў: *Са згоды магнатаў на Беларусь і Літву ўвайшли саксонскія войскі, увесь цяжар на іх утрыманне, зразумела, лёг на народ* (К. Тарасаў). ■ **З маўжлівай згоды ўлад** катэджы з'явіліся і ў самой прыродаахоўнай зоне (газ.) (Ч. 3, с. 41); 3) уключаюць до структуры прикметник або анафоричний ад'єктив, при цьому регулярно корелюють із відмінковою формою іменника (такі випадки втрати прийменником своїх ознак діагностує позначка ▲, пор.: **ТЫПУ**² каго/чаго Род. Кампарат: рэлят прыраўнівання: *На мосце я бачыў аўтобус, тыпу тых, у якіх некаторыя электрапрадпрыемствы дэманструюць сваю прадукцыю* ("Arche"). ▲ *Над стойкай бара ўзвышаўся мужчына афіцэрскага тыпу* (С. Даўлатаў) (Ч. 3, с. 71); 4) іншы частіны мовы – прийменник із іменником / прислівник (позначка ||), наприклад: **З ЗАХОДНЯЙ СТАРАНЫ** чаго / **З ЗАХОДНЯЙ СТАРАНЫ** Род. Прастор.: дырэктыў-старт: *З заходняй стараны гумна скрозь шчыліны пранікала нізкае сонца* (Інт.). || Назоўнік *З заходняй стараны даходзілі сюды бежанцы* (К. Чорны) (Ч. 1, с. 297).

5. Структура прийменників та їхніх аналогів. Наукова фразеологія кожнай окремої предметної галузі знань характеризується своєю клішованою структурою синтаксем, зазвычай ускладнених. Тож у Реестрі особливу увагу акцентовано на складі форманта, що утворює ці зв'язані синтаксеми. Здійснений аналіз дав підстави авторці виокремити з-поміж інших такі типи формантів¹³: 1) "складений", що закономірно формує синтаксему з кількома лексичними компонентами, пор.: **З САСТАВАМ АД** колькіх адзінак **ДА** колькіх адзінак / **З колькасным САСТАВАМ АД** колькіх адзінак **ДА** колькіх адзінак Наз./Він. Двухч. Дыменсіў: *Заняткі на курсах рэкамендуецца праводзьць у групах з колькасным саставам ад 25 да 30 чалавек* (Інт.) (Ч. 1, с. 345); 2) "формант, зв'язаний із номінацією об'єкта, параметр якога називається",

¹³М.Й. Конюшкевич таким чыном актуалізуе на білоруськомовному матэрыялі тэорію факультативных / аблігаторных поширювачів структуры прийменників М.В. Всеволодовой, зокрема тэорію семантична спустошених і граматычна релевантных **експлікаторів** і релевантных семантична, але переважно факультативных структурно **конкретизаторів** (**скалярів, векторів, авторизаторів**).

наприклад: **З ЕНЕРГІЯЙ** (чаго) *колькі адзінак / З ЭРС* Він. Дыменсіў: *Альфа-часціца (ядро гелію) складаецца з двух нейтронаў і двух пратонаў з энергіяй сувязі 28,11 МэВ* (Асновы мед. ведаў) (Ч. 1, с. 366); 3) “прыменник-формант + сполучник”, пор.: **У ПРАМЕЖКУ АД** *чаго (I) ДА-1* чаго Род. –Род. Двухч. Ускладн. Час.: тэмпаратыў: *Еўропа у прамежку ад сканання Рымскай імперыі і да пярэдняга Рэнэсанса была амаль што гэтакім самым Назарэтам* (В. Акудовіч) (Ч. 3, с. 249); 4) “формант + лексичний компонент = нова реляцыйна адзінца” (позначка •), наприклад: **ЗГОДНА З/СА** *чым* Род. Каўзатыў-канфірматыў: *Ігар тут названы ўжо згодна са сваёй функцыяй у дзяржаве – князем* (навуц.) (Ч. 1, с. 276):

- **ЗГОДНА З** *вучэннем каго / з чым вучэннем* Род. Канфірматыў-аўтарызатар: *Згодна з вучэннем Каперніка, у цэнтры свету знаходзіцца не Зямля, а Сонца* (падручн.) (Ч. 1, с. 276).

- **ЗГОДНА З** *тэрэмай каго* Род. Рэлят аргументацыі: *Таму, згодна з тэрэмай Гаўса, патак вектара напружанасці поля праз паверхню цыліндра ...* (падручн.) (Ч. 1, с. 278) тощо.

6. У словніковай статці Рэестру також зазначена пазіцыя прыменніка щодо лексичнага компонента в синтаксемі, пор.: **НЯМА АД-З** *каго/чаго* Род. Інтэрпаз. у адмоўных займенніках: *Ісці ў чацвёрты, у местачковую школу, – няма за што і няма ад каго* (Я. Брыль) (Ч. 1, с. 62).

7. Характер синтаксеми. Переважно після вказівки на керування подаецца значення (денотативна роль) синтаксеми, утвореной прыменником-формантом.

Російскі та білорускі колеги по проекту развіваюць думку про аналогію словотвірнага конфікса (префікс + суфікс) та комплексу на рівні словосполучення “прыменник + флексія”. Останні кваліфікуюць як конфікс синтаксичнага характэру, або синплекс. Ключоваю, такім чыном, постае функцыя прыменніка утвораваці синтаксему. Отже, прыменник для російскіх і білорускіх лінгвістаў – це насамперед формант синтаксеми¹⁴.

¹⁴Українська науково-дослідна група під керівництвом А.П. Загнітка в здійсненому дослідженні українскіх прыменніків загалом не відходить від традиційнаго, усталенаго в україністиці зокрема, погляду на прыменник як неповнозначну частину мови – носія лише граматичнаго

Синтаксема, за Г.О. Золотовою, – це мінімальна синтаксична одиниця, єдність категорійного значення, морфологічної форми й синтаксичної функції. Залежно від цих трьох параметрів визначається репертуар синтаксем та їхня типологія. Єдина ж класифікація денотативних ролей (значень, характеру) синтаксем у лінгвістиці до сьогодні відсутня, відсутнє й усталене впорядкування предикатів. Тому М.Й. Конюшкевич у Термінологічному словнику (Ч. 1, сс. 482-490; Ч. 2, сс. 605-616; Ч. 3, сс. 519-532) – Додатку до Реєстру білоруських применників – подає орієнтовний перелік значень синтаксем із усіма наявними в лінгвістичній літературі термінами-синонімами (за прийнятою в комунікативному синтаксисі термінологією): *аб'ект, аб'ектыў, аблятыў, агенс*

значення. Але додатково констатує наявність у нього категорійно-дейктичного (морфологічний аспект) та контекстуально-лексичного (вторинного, індивідуального) значень, що збігаються, але не тотожні. Категорійно-дейктичне, або граматичне, значення применника як реалізація ним синтаксичного зв'язку між словами залишається незмінним у будь-якому контексті. А лексичне залежить від найближчого або віддаленого мовного оточення і є позначенням певного відношення між предметами, дією й предметом тощо. Контекстуальним виявом категорійної семантики відношення є смисл. Іншими словами, віртуально-системне – інваріантне, об'єктивне – лексичне значення применника послідовно реалізується в суспільній мовній практиці в множинності смислів. Смисл, отже, є реалізацією значення применника в певному контексті. Враховуючи особливості лексичного значення применників і семантичні ознаки слів, що складають ліво- і правобічну дистрибуції конструкції, доцільною постає така класифікація смислових відношень, що виражаються українськими первинними применниками: 1) *просторові*: 1.1) *локативні (супересивні, іннесивні)*, 1.2) *адитивні (ілативні, дестинативні, інхоативні, фінітивні)*; 2) *темпоральні*; 3) *аллативні*; 4) *аблативні*; 5) *абессивні*; 6) *мотиваційні*: 6.1) *каузальні*, 6.2) *мети*, 6.3) *кон'юктивні*; 7) *модальні*; 8) *деліберативні*; 9) *квантитативні*; 10) *транслативні*; 11) *посесивні*; 12) *медіативні*; 13) *еквативні*; 14) *компаративні*; 15) *генетивні*; 16) *лімітативні*; 17) *дистрибутивні*; 18) *відношення псевдохарактеристики*; 19) *комітативні*. Ця класифікація покликана виконати завдання створення відносно вичерпного реєстру українських применників та переліку їхніх значень. Як більш адаптована вона реалізована у словнику українських применників та їхніх еквівалентів.

(агент, агентыў), адверсатыў, адпраўшчык, адрасант, адрасат, анамасіятыў, апраксіматар, аўтарызатар, бенефіцыянтыў (бенефіцыенс), генератыў, данатар, данатыў, дыменсіў, дыменсіў-патэнсіў, дырэктыў, дырэктыў-старт, дырэктыў-фініш, дыстрыбутыў, дэлібератыў (дэліберат), дэскрыптыў, дэструктыў, дэстынатыў, дэстынатыў-2, інструмент, інструментыў (інструментатыў), інтэнсіў, камітатыў, кампарант, кампарат, кампаратыў, камплексіў, камплетыў, кандытыў, кансеквентыў, кантроллер (інструмент кантролю), канфарматыў, канфірматыў, карытыў, карэлят, каўзатар, каўзатыў, квалітатыў, кваліфікатыў, квантытатыў, крытэрыў, крэатыў, лакалізатар, лакатыў, лімітатыў, мадалізатар, матыў, медыятыў, намінант, намінат, намінатар, партытыў, пасрэднік, пасэсар, пасэсіў, патэнсіў, пацыентыў, перцэптыў, пратаганіст, рубрыкатыў, рэлянт, рэлят, рэлятар, рэпрэзентатар, рэпрэзентант, рэцэпіенс, сітуант, сітуатыў, спосаб, сродак, стымул, суагенс (каагенс), суб'ект, суперлятыў, сурсіў, суэкзіцыентыў, транзітыў, трансгрэсіў, тэматыў, тэмпаратыў, тэрмінатыў, фабрыкатыў, фінітыў, характарызатар, экзіцыянтыў (экзіцыенс), эксперыенцэр (эксперыенсіў, рэцэпіенс), элементыў, элімінатыў, эўрыкатыў.

Оскільки мовна практика та пошук російського еквівалента потребує більшої семантичної диференціації, у реєстровому артикулі за потреби через двокрапку зазначено більш конкретизоване значення, яке ще додатково може бути уточнене через дефіс або ж описово. Випадки поєднання в межах синтаксеми кількох її денотативних ролей, тобто семантичні нашарування, діагностує позначка +, пор.: **МАКСІМУМ НА ПРАЦЯГУ** *колькіх адзінак часу* Род. Ускладн. Час.: апраксіматар + дыменсіў-патэнсіў: *Пры пераездзе ў Беларусь пенсіі расіянам пераафармляюцца максімум на працягу шасці месяцаў* ("Звезда". 09.04.05) (Ч. 2, с. 49); **У ПАРУШЭННЕ** *чаго* Род. Сітуатыў: фінітыў + характарызатар: *У парушэнне закона пасажыр спрабаваў правезці праз мяжу некалькі залатых вырабаў* (газ.) (Ч. 3, с. 229).

8. Ліва валентність прийменника. Слово, що керує прийменниково-відмінковим комплексом, подається в заголовку статті у випадках необхідності точно семантизувати синтаксему, наприклад: **НА¹⁻²** *каго/што* Він. Намінат; пасля дзеяслова *казаць* у

значенні ‘називаць’: *На малькоў ды малёчкаў у нашым Загоры казалі аўсючкі* (Я. Брыль) (Ч. 2, с. 63); **НА¹-36** *каго/што* Він. Аб’ект-фінітыў у апісальным прэдыкаце пры дзеяслове *ўзбіцца* ‘дасягнуць чагосьці, прыдбаць вялікімі намаганнямі’: *Узбіцца на каня ‘назапасіць грошай, каб купіць каня’*. — *Дарэчы, тэатр оперы і балету няк не можа ўзбіцца на арыгінальны рэпертуар* (Я. Колас) (Ч. 2, с. 69).

9. Права валентність прийменника. У лексикографічній статці вказується, із якими частинами мови може вживатися прийменник, пор.: **АБ²-1** *кім/чым* Месн. Аб’ектн.: дэлібератыў: *Думаць аб справах*. Спалучаецца: а) з назоўнікамі: *Дарослыя людзі глядзелі ў вокны, ківалі галовамі, гаварылі аб сухавеях, якія прагульваліся тут дзсяткі год таму назад* (З. Бядуля); б) займеннікамі: *Стары наволі падыходзіў пад вокны, аб нечым прасіў* (М. Лынькоў); ж) з прыслоўямі: *З думкай аб заўтра, аб хаце, аб хлебе Мусіце крочыць, спусціўшы галовы...* (Я. Купала) (Ч. 1, сс. 48-49). Останній прыклад сполучення прийменника з прислівником выдаецца некоректным, оскільки частіномовна належність прыприйменниковаго слова *заўтра* обо’язкова патребуе, на наш погляд, уточнення: це субстантывованій прислівник.

Випадки редукавання іменника – лексичного компонента синтаксеми – при прийменнику-форманті у Реестрі подаюцца після позначкі ►: **ПА ПРАВЫМ БОРЦЕ** *чаго* Род. Ускладн. Аб’ектны лакатыў адносна судна: ► *Акрамя сейнера ў моры было яшчэ два судны. Па правым борце ішоў сейнер-напарнік. Па левым – імчала белым матылём Васілёва яхта* (У. Караткевіч) (Ч. 2, с. 414).

10. Особливості семантико-синтаксичной структуры висловлення. Ідзеця, наприклад, про включення до синтаксеми неабходнаго для визначення її денотативной ролі означення жирним шрифтом (див.: **НА¹-42** *што* Він. Характарызатар; у спалучэннях з прыметнікам: *Жыць на шырокую нагу. Яда на скорую руку*. (Ч. 2, с. 71)) тощо.

11. Ілюстраціі. Лексикографічні статты Реестру вміщуе три тыпы прыкладів норматывно-узуальнаго вживання прийменника в білоруськомовній пракціці (выняток становляць адзінці ненорматывні й экзотичні): 1) узуальні выслови для шыроковжываных; 2) контексты з різних функцыянальных стилів після позначкі —; прыклады, запозичены у П.П. Шубы, позначуюцца

трьома способами: П.П. Шуба (науковець – автор контексту), ППШ (приклад з монографії П.П. Шуби “Прыназоўнік у беларускай мове”), ТСБПШ (ілюстрація зі словника П.П. Шуби); 3) після позначки // – народні (фольклорні, паремійні) контексти. У статті також фіксуються фразеологізми (◇) з прийменником-об’єктом вивчення, а після — подається контекст.

12. Кореляція зі сполучниками й сполучними словами у складному реченні. Такі зумовлені явищем ізоморфізму мовних одиниць у системі мови випадки позначаються різноспрямованими стрілками ↔ з контекстом після двокрапки або без нього, наприклад: **НАПАДОБЕ каго/чаго** Род. Рэлят прыраўнівання: *Гэта нападобе рабочай варты, каб парадак трымаць* (В. Адамчык). ↔ **Нападобе таго як** (Ч. 2, с. 164).

13. Потенційні прийменники та їхні аналоги. Одиниці, контекстні підтвердження вживання яких відсутні, але система білоруської мови дозволяє їх творення за певною моделлю, подаються в заголовку словникової статті великими літерами з питальним словом¹⁵. Це впершу чергу стосується параметричних прийменників, пор.: **ЗА ПЕРЫЯД-2** “што”/колькі адзінак Наз./Він. Дыменсіў-патэнсіў: *Лік імпульсаў N за перыяд T роўны..., што адпавядае становішчу A на дыяграме* (падручн.)

ЗА ПЕРЫЯД АД колькі адзінак

ЗА ПЕРЫЯД АД колькіх адзінак ДА колькіх адзінак

ЗА ПЕРЫЯД АМАЛЬ колькі адзінак

ЗА ПЕРЫЯД БЛІЗКА колькі адзінак

ЗА ПЕРЫЯД БОЛЕЙ ЗА колькі адзінак

ЗА ПЕРЫЯД БОЛЕЙ ЧЫМ колькі адзінак

ЗА ПЕРЫЯД БОЛЕЙ ЯК колькі адзінак (Ч. 1, с. 243)

14. Лексикографічна інтерпретація статусу одиниці. Ідеться насамперед про визначення частиномовної належності аналізованого М.Й. Конюшкевич прийменника у Словнику

¹⁵Укладачі “Словника українських прийменників” також здійснювали спроби прогнозування появи прийменникових еквівалентів, які не суперечать нормам сучасної української мови й прийнятій у лексикографічній праці концепції. Такі спрогнозовані одиниці подаються в корпусі словника зі сконструйованими авторами (про це свідчить відсутність покликання після прикладу) ілюстраціями.

П.П. Шуби (ППШ) і / або 5-томному Тлумачному словнику білоруської мови (ТСБМ). Власне потрактування лінгвістичного статусу одиниці авторка не подає, оскільки це, за її словами, поки що не було завданням Реєстру, який є в першу чергу матеріалами для досліджень фактів живомовної практики, а не нормативним словником¹⁶.

15. Помітки. Прийменники, обмежені у своєму вжитку, супроводжуються взятими зі Словника П.П. Шуби помітками, які вказують на стилістичну, територіальну й соціально-професійну характеристики службового слова, із посиланням на цю лексикографічну працю. Власні помітки стосуються передовсім okazіонально вжитих одиниць (Аказіян.), кліше з різних сфер (Ваен. клішэ; Афіц. клішэ), а також термінів (Фіз.; Мат.). Діалектизми подаються як окрема словникова стаття. Отже, гродненські дослідники зорієнтовані передусім не на шліфування норм, а на фіксування сучасного зрізу національної мови, представлення її як живої стихії. Лінгвісти вважають, що вживання “аномалій”

¹⁶ Автори словника українських прийменників та їхніх еквівалентів теж подають інформацію про фіксацію певного прийменника трьома обраними за еталон аналізування словниками: “Словарь української мови” Б.Д. Грінченка, “Словник української мови” в 11 томах, “Великий тлумачний словник сучасної української мови”, зокрема зазначають частиномовну належність одиниці в цих словниках. Також укладачі визначають у лексикографічній статті рівень і ступінь прийменниковості кожної аналізованої одиниці згідно з прийнятою у словнику концепцією. Диференціація ступенів і рівнів прийменниковості ґрунтується на набутті мовним елементом вторинної, індивідуальної функції, що за певних лінгвальних умов постає як рівноконкурентна з первинною. Поняття *прийменниковість* витлумачується як набуття словом / конструкцією прийменникової функції й ґрунтується на загальному розумінні *еквівалентності* – відповідності семантичних, синтаксичних і морфологічних ознак у порівнюваних одиницях. На цій підставі, отже, розмежовано: 1) власне-прийменники; 2) слова, ужиті в значенні прийменника; 3) слова, що постають у функції прийменника; 4) слова, які за аналогією виступають прийменниками; 5) слова, вжиті okazіонально як прийменники. Такий підхід запропонований професором Гродненського державного університету ім. Янкі Купали М.Й. Конюшкевич. Критерії розмежування цих типів на практиці опрацьовані доцентом Донецького національного університету І.Г. Данилюком.

зумовлене самою мовною системою, а тому не обмежуються ступенем нормативності прийменникової одиниці й репрезентують білоруську прийменникову систему як таку, що пульсує, взаємодіє із системами інших мов, адаптує запозичення, при цьому залишаючись у межах свого національного мовного плину¹⁷.

16. Антоніми після скорочення Ант.

17. Синоніми після скорочення Сін.

18. Російські відповідники після скорочення Рус.

Для порівняння наводимо словникові статті з Реєстру білоруських прийменників:

УГЛЫБ¹⁻¹ чаго Род. Прастор.: дырэктыў-фініш: *Аўтобус, які павінен быў пасля мытнага кантролю везці пасажыраў да ўзлётнай паласы, накіраваўся ўглыб жылых кварталаў, і толькі пасля кружання на цесных авулках быў адишуканы самалёт, які самотна стаяў дзесьці на закрайках* (К. Чыжэўскі. Пер. А. Скурко). *Над Сапціцовам сонейка ўзышло і ўпала На стрэхі, шчылкамі ўглыб пуні завітала* (А. Міцкевіч. Пер. П. Бітэля). *Хлопцы кінуліся ўглыб лесу, але і там іх сустрэла засада* (Р. Няхай). ТСБПШ – прысл. у знач. прыназ. Сін. у *глыб*; у *глыбіню*. Рус. **вглубь** чего (Ч. 3, с. 142).

УГЛЫБ¹⁻² чаго Род. Прастор.: лакатыў: *На месцы барака і ўглыб вуліцы вырас велічэзны хімічны завод* (К. Чорны). ТСБПШ – прысл. у знач. прыназ. Рус. **Вглуби** чего (Ч. 3, с. 142).

УГЛЫБ¹⁻³ чаго Род. Прастор.: перан. дырэктыў: *Паэт зазірнуў углыб духу народа* (З. Санько). Сін. у *глыбіню*. Рус. **в глубину** чего (Ч. 3, с. 142).

УГЛЫБ² колькі адзінак Він. Дыменсіў: *Праход у пячору складаў 7 метраў углыб*. || Прыслоўе – калі ўжыта дыстантна з

¹⁷Українські вчені все ж упроваджують кваліфікацію прийменників за шкалою *нормативне / ненормативне*. У межах ненормативних одиниць диференціюють дві групи: 1) застарілі прийменникові одиниці, 2) новоутворення, що порушують норми сучасної української літературної мови. Прийменники, що не відповідають нормам сучасної української літературної мови, лише почасти включають до реєстру “Словника”, і це у випадках їхньої досить репрезентативної частотності в опрацьованих базах текстів. На такі одиниці вказує позначка *ненорм*. Загалом же питання про норму (мовну – системну – літературну – діалектну), зокрема критерії нормативності / ненормативності, потребують подальшого наукового розроблення й деталізації.

колькасна-іменним спалучэннем: *Здзіўляюся: як такое магутнае дрэва можа ўстояць на зямлі, не наваліцца. – Каранямі звязана! Углыб яны ідуць метраў на пяць, а ўшыркі – і на дваццаць будзе* (Я. Пархута). Сін. у *глыбіню*; *углыбкі*. Рус. *вглубь* *скільки одиниць* (Ч. 3, с. 142).

Попри наукову виваженість і чітку структурованість рецензована монографія викликає, окрім уже зазначених вище, певні міркування й зауваги, зокрема такі:

1. Очевидною виявляється непослідовність у наведенні до багатозначних непохідних прийменників їхніх інваріантів жирним шрифтом курсивом без абзацного відступу. Так, очевидно непохідні білоруські прийменники **ЛЯ** (Ч. 1, сс. 393-395), **ПЕРАД** (Ч. 2, сс. 445-447), **СПАМІЖ** (Ч. 3, сс. 54-55), **ЦЕРАЗ** (Ч. 3, сс. 337-340) подаються без інваріанта одразу як варіантні вияви (пор.: для **ПРОЦІ** (Ч. 2, с. 475), **ПРОЦІЎ** (Ч. 2, с. 477), **СУПРАЦЬ** (Ч. 3, с. 60), наприклад, інваріант подається). Якщо це не випадково, то потребує уточнення, що вважати білоруським непохідним прийменником?

Також незрозуміло, чому тільки для прийменника **БЕЗ** (Ч. 1, сс. 91-92) указані значення, зафіксовані Словником П.П. Шуби та 5-томним Тлумачним словником білоруської мови?

2. Оскільки в Реєстрі запроваджена чітка диференціація значень прийменників-формантів синтаксими, то видається більш точним у словникових статтях, у яких подаються варіанти (фонетичні, графічні, фонетично-графічні, стилістичні) одиниць, посилатися не на інваріант, а, виходячи зі значення варіанта, на конкретний вияв цього інваріанта, наприклад: **ПРОЦІЎ-1** *каго/чаго* Род. Фанетычна-графічны варыянт **ПРОЦІ**; адверсатыў... (Ч. 2, с. 477) → Фанетычна-графічны варыянт **ПРОЦІ¹-3** (А.З., Г.Б.); **ПРОЦІЎ-2** *чаго* Род. Фанетычна-графічны варыянт **ПРОЦІ**; адверсатыўны лакатыў... (Ч. 2, с. 477) → Фанетычна-графічны варыянт **ПРОЦІ¹-1** (А.З., Г.Б.).

3. Авторка фіксує в Реєстрі всі вияви прийменника, як нормативні, так і ненормативні. До останніх зараховує русизми, полонізми, діалектні, просторічні одиниці, факти мовної практики представників білоруської діаспори, оказіоналізми, авторські новотвори (Ч. 1, с. 36) (судячи з усього, два останні мовні явища сприймаються авторкою як абсолютно різні тоді, коли є одним виявом письменицької мовотворчості, тільки синонімічно

визначеним). Відповідні помітки робить в словникових статтях, наприклад: **ВА ВРЭМЯ** чаго Род. Тэмпаратыў: *Ва врэмя вайны ўсё дзелала:малола, сцїрала партызанам* (з гаворак Віцебшчыны; паводле дысерт. В.В. Палятаевай). Прастам.; русізм; дыял. (Ч. 1, с. 121); **ДЗЯКУЮЧЫ**¹ чаго Род. Каўзатыў: *Дзякуючы прыцягнення дзяўчат, усяго за год прынята 35 чалавек, альбо 30 % к росту ўсёй арганізацыі* (І. Куркоў). Ненармат., аказіян. (Ч. 1, с. 194). Проте, на наш погляд, все ж слід больш чітко термінологічна розвести поняття “оказіональнае” = вжита ненормативной “оказіональнае” = нормативне утворення, у якому супровідною постае певна образність і яке тільки в одиничних випадках використовується в ролі прийменника (**ЗА БОРТ-2** чаго Род. Дырэктыў-фініш стану: *Лёс выкінуў іх за борт жыцця*. Аказіян. (Ч. 1, с. 225); **ЗА ГАРЫЗОНТАМ** чаго Род. Прастор./час.: лакатыў: *Любы дзённік, нават самы патаемны, дзесьці там, за гарызонтам душы, чакае свайго чытача* (У. Караткевіч). Аказіян. (Ч. 1, с. 226); **ЗА СЦЕНЫ** чаго Род. Прастор.: дырэктыў-фініш: *Дзвюм кропелькам шклянога аптымізму // Не вырвацца за сцены разважання* (Н. Дзянісава). Аказіян.(Ч. 1, с. 249); **З НАВІССЮ** чаго Род. Характарызатор-камітатыў: *Там загубілася ў зеляніне, за платамі з навіссю сліўняку і вішанніку, шэрая хата* (Т. Хадкевіч). Аказіян. (Ч. 1, с. 313)). Іншымі слова, термінологічна визначити однозначну, виразну межу: де закінчується оказіональнае нормативне й починається оказіональнае ненормативне?

4. Бажаним выдасться подати в третій частині Матеріалів до словника перелік творів, що складають ілюстративну базу лексикографічних статей.

Висновки. У монографії М.Й. Конюшкевич пропонує принципово нове потрактування прийменника як морфосинтаксичної категорії. За своїми змістовими й формальними характеристиками праця водночас постає як: 1) словник прийменників білоруської національної мови; 2) білорусько-російський перекладний словник прийменників; 3) синонімічний словник білоруських прийменників; 4) антонімічний словник білоруських прийменників; 5) словник білоруських сполучників та їхніх аналогів; 6) словник прийменникового керування в білоруській мові; 7) репертуар прийменниково-іменникових синтаксем (своєрідний білоруський аналог “Синтаксичного словника”

Г.О. Золотової); 8) монографічне висвітлення теорії прийменника; 9) широкий полігон для функційно-семантичних і функційно-синтаксичних досліджень білоруської мови.

Рецензована монографія М.Й. Конюшкевич є новаторською, оскільки реалізує оригінальну авторську концепцію прийменника, а також фундаментальною з огляду на обсяги цілком нового живомовного матеріалу й високу якість його різноаспектного опрацювання. Наукова праця засвідчує так само значий релятивний потенціал повнозначних слів у білоруській мові, як і в інших слов'янських мовах. Переконає, що такий їхній потенціал формується за однаковими принципами системності й польової організації й спричинений тими ж когнітивними чинниками. Висловлені міркування не знижують загального позитивного враження від рецензованого дослідження – цінного, бо етапного у створенні зіставного російсько-білорусько-українського словника прийменників та їхніх еквівалентів.

Анатолій Загнітко, Ганна Бардукова

ПІЗНАННЯ ЧЕРЕЗ МОВУ ІНШИХ СВІТІВ

Жуковський С. Життя, і сльози, і любов : Художні переклади /

Станіслав Віталійович Жуковський. –

К. : Український письменник, 2011. – 151 с.

Переклад належить до тих феноменів творчо-стильового пошуку, коли через власне серце, власну душу і через власний вимір світовідчуттів перекладач пропускає світоглядно-орієнтаційні пошуки інших митців і пропонує їхнє прочитання і звучання, осмислення і бачення, упроваджує цей іншонаціональний світ у мову-реципієнт. У мовний простір Станіслав Жуковський (*Життя, і сльози, і любов : Художні переклади / С.В. Жуковський. – К. : Український письменник, 2011. – 151 с.*) вводить силове поле іншого національно-мовного світосприйняття, і воно стає не тільки прочитуваним, але й активно усвідомлюваним: *Те, що ти присвоїв, те, що хочеш присвоїти, не належить тобі – / оливкове дерево, / жменя пшениці, / миска овочів, / море і земля хорватська...*

((Д. Сречко) – з хорватської). Значення такого силового поля настільки суттєве і значуще, наскільки переклад «умонтований» у рецепцію національно-мовного світовідчуття, не розриваючи його і не порушуючи, насичує повнокровним звучанням: *Коли гілля повисне невагомо / Й чутливий сон на землю упаде, / Крізь бір, де стежка кожному знайома, / Він обережною ходюю йде. // До зір дерева тишину підносять, / Зітхне мох. Повзе туман, як дим. / І на рогах царя лісного – лося, Немов корона, місяць молодий* ((С. Законников) – з білоруської).

Станіслав Жуковський виявив неабияку сміливість, зважившись на переклад поезій класиків світового письменства, майстрів вишуканого поетичного малюнку, чії твори перебувають в активному українському перекладацькому полі віддавна, але перекладач (сам автор низки поетичних збірок) по-новому інтерпретує глибинно сприйняте. Автор запропонував власне відтворення і власне розуміння величного білоруського (Я. Колас, П. Бровка, М. Танк та ін.) й азербайджанського (Рубаїл, Б. Абдуллаєв), російського (О. Пушкін, В. Жуковський, М. Лермонтов, Ф. Тютчев, В. Брюсов, С. Єсенін, Б. Пастернак та ін.) та грецького (В. Бахтаріс, Д. Патрича), хорватського (С. Зупичич, М. Маджер, Д. Сіречко, М. Вукович) поетичного слова, охопивши досить широке часове і географічне коло і виявивши максимум витримки та наполегливості для того, щоб слово іншої мови переливалось в українському мовному полі: *Слово! Спів безперестанку! / Хай життя минає в ласках. / Сутінь ночі, промінь ранку – / У твоїх все грає барвах* ((Я. Колас) – з білоруської).

Художньо-мистецький твір у своїй довершеності є феноменальним явищем власної національно-культурної спадщини, постає складником її розбудови і поступу – самим перебігом історії йому визначені місце, статус і роль у пізнанні духу певного народу, його світоглядних орієнтирів, цінностей та ін. Водночас такий твір перекликається з полотнами інших митців у тих чи тих мовно-національних світах, тому так важливо «увести» його мелодіку в іншу мову. Часто творчість митця стає наріжним каменем якісно нового етапу розвитку народу, нації, вивершення самоідентифікаційних, самовизначальних і консолідаційно-концентраційних національно-мовних начал. Підтвердженням цього є, поза всяким сумнівом, епохально-знакова творчість низки митців,

зокрема Янки Купали, Якуба Коласа, Олександра Пушкіна, Михайла Лермонтова, Сергія Єсеніна та інших. Перелік славетних імен можна продовжувати, але суттєвим є прагнення не лише доторкнутись до їхньої величі, а донести вагомість їхнього слова до сучасного читача. Спроба із позицій сьогодення *перечитати, перепрочитати* ↔ *осмислити, переосмислити* ↔ *усвідомити, переусвідомити* спадщину цих та інших митців, які притягують до себе і «промовляють» крізь віки або творять в актуальному сьогоденні, є особливо важливою, тому що розкриває образний потенціал української мови в іншому вимірі – переданні світосприйняття іншого народу. Твори таких майстрів не залишають байдужим не тільки в силу довершеності їхніх художніх візерунків, не лише своїм відшліфованим мовленням, але й образною глибиною (образ *дороги* в М. Танка «Освідчення»; *солі* – в Рубаїла («Жменька солі»); *міста* – у М. Маджера («Повертайся, місто»)), розмаїттям метафор (*Дерзай, щоб рвались струни серця* (В. Черепков), *зрілості полудень* (С. Законников)), узагальнень, переосмислень (*До зір дерева тишину підносять, / Зітхає мох. Повзе туман, як дим. / І на рогах царя лісного – лося, / Немов корона, місяць молодий* (С. Законников) – з білоруської) тощо. Відтворення творчого світу іншонаціонально-мовного майстра українською мовою постає важливою і водночас надзвичайно складною проблемою, оскільки перекладач спирається не лише на сам твір, але й на увесь обшир текстуалітету, тобто сукупність соціальних, історичних, культурних та інших чинників, що зумовили з'яву певного твору, актуальність творчості митця для того часу і для досить нерівнорядного, нерівновимірного, постійно мінливого сьогоденні. Тому таким привабливим і водночас актуальним постає прочитання Станіславом Жуковським творчого напрацювання попередників та переклад їхніх творів сьогоденні, уведення їхніх творінь, образної панорами в непросте і мінливе сьогоденні: *Нікому не дано вбивати твою душу, / нікому не дано життя твоє обірвати. / Ти від смети сильніше, від варварів всіх – / сильніше!* ((М. Маджер) – з хорватської).

Кожна епоха має своє власне прочитання, осмислення тих постатей, які стають етапними в її розвитку, або ж творили в ній і були співучасниками усього; водночас таке прочитання, очевидно, у своїй ємності складає відповідну цілісність, стрижнем якої постає той чи той *смісловий – концептуальний інваріант*, а відповідне

прочитання – перечитування ↔ осмислення – переосмислення є варіантом (у кожному належному епоху – і таких перепрочитань, переосмислень може бути надзвичайно багато, вони складають відкритий ряд, який може бути продовженим у будь-яку мить – чи як підтвердження уже виявленого, або як абсолютне заперечення попереднього осмислення) щодо нього. Крізь розмаїте сьогодення з його мінливими і ледь вловимими перебігами сутнісних величин будь-яке осмислення і пізнання минулого і того, що створене сучасниками (але вже встигло стати не такою далекою історією (можливо, щоправда, до кінця ще не вибродило), постає помноженим на всі смисли прочитаності певного митця, майстра, того чи того літературного періоду, що вже знані або заховані в різноманітних книгосховищах, книгозбірнях і тільки видобуті на світло стають відновленими – оновленими. Саме цього і прагне Станіслав Жуковський, пропонуючи сучасному читачеві переклад відомих і популярних творів видатних майстрів російської, білоруської, грецької та інших поезій.

Твори Олександра Пушкіна, Василя Жуковського, Сергія Єсеніна, Олександра Блока завжди цінувалися українцями. Закономірно виникає бажання порівнювати, наскільки Станіславу Жуковському вдалося подужати неминучі складнощі інтерпретування класичного тексту й сказати нове слово в українському перекладознавстві. Перекладач майстерно передає образну систему твору-оригіналу й адекватно насичує його звучання, зберігаючи внутрішньотекстове поле метафор, мелодіку звукових переливів, спрямованих на створення ємного малюнку природи: *Подивись, як весною в Місхорі / В хвилях піниться срібна постель. / Безперервно працюючи, море / Розбиває околиці скель* ((М. Заболоцький) – з російської).

Тематика творів, обраних для перекладу, близька і зрозуміла автору: кохання, краса навколишнього світу, проблема митця і под. Тому переклади відзначаються природністю, невимушеністю. Станіслав Жуковський свідомо чи підсвідомо привносить у російські поезії український колорит. Наприклад, назву вірша «Утёс» Михайла Лермонтова він перекладає як «Бескид» замість точнішого «Скеля».

У Станіслава Жуковського легко зауважити намагання триматися якомога ближче до оригіналу: дотримання віршового

розміру, принципу римування. Перекладач максимально зберігає символно-метафоричну тканину творів, лексико-семантичне наповнення, прагне послідовно відтворити рух творчої думки автора оригіналу.

Читаючи переклади Станіслава Жуковського, легко зрозуміти, що митець ставив перед собою нелегке завдання – бути не лише посередником між класиком і читачем, але й охопити всю чуттєво-емоційну тональність поетичного оригіналу, передати тому намагається передати лексику, емоції, тональність якомога краще.

Віддамо належне Станіславу Жуковському, він дійсно зробив колосальну справу, і зробив її з величезною любов'ю до поезії, розширюючи і розпросторюючи силове поле українського художньо-мистецького слова. Завдяки перекладам Станіслава Жуковського можливе пізнання інших національно-мовних картин в українськомовному просторі.

ПРЕДИКАТНІСТЬ І ПРЕДИКАТЕМА : КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Кульбабська О. Вторинна предикація у простому реченні : монографія / Олена Валентинівна Кульбабська. –

Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. – 672 с.

Однією з домінуючих тенденцій сучасної лінгвістики є прагнення осмислити / переосмислити максимальну кількість як нових, так і давно відомих, на перший погляд, але насправді – недостатньо вивчених явищ, що часто провокує появу ще більшої кількості питань, які потребують відповіді. І відповіді не тільки в суто прикладному, але й у науково-теоретичному вимірі. Саме така ситуація спостерігається в різноманітних граматичних студіюваннях формально-описового, функційно-описового, функційно-комунікативного, функційно-когнітивного та інших напрямів. Повною мірою це стосується і сучасних синтаксичних досліджень, у яких всезначущим і вагомо вартісним постає аналіз та опис різних аспектів формального вияву тих чи тих мовних одиниць з простеженням їхнього статусу в системі одно- та різноярусних одиниць на ґрунті відповідних синтаксичних зв'язків та позиційності (формальний), розгляд співвідношення твірних і

похідних (дериваційні особливості зі встановленням корелятивності/некорелятивності власне-синтаксичного і семантико-синтаксичного ярусів), визначенням і характеристикою мовних механізмів – корекційних і комунікативних та ін. Аналізована монографія охоплює одну з актуальних проблем сучасної теорії речення – дослідження вторинної предикації зі встановленням семантичної і морфолого-синтаксичної типології. Ні теоретичне значення, ні новизна і практичне значення не викликають заперечення, тому що в монографії вперше запропоновано фундаментальний розгляд семантичної і морфолого-синтаксичної типології вторинної предикації з урахуванням різноманітних глибинних процесів трансформації і перетворення в системі синтаксичних одиниць

Не деталізуючи розгляд Передмови, слід наголосити, що вона відразу окреслює досліджувану проблему в усіх напрямках і виявах, а також ґрунтовну характеристику актуальності, об'єкта (с. 10-17). Безперечно, заявлена проблема вимагає широспектрального розгляду з урахуванням різних ярусів реченнєвої структури, тому й услід за О. Кульбабською можна говорити про те, що формально-семантичні співвідношення синтаксичних одиниць із вторинною предикацією ґрунтуються на кореферентності, що зумовлює тотожність означення того самого референта дійсності і передавання суб'єктно-предикатних відношень. За умови внутрішньомовних варіантних видозмін простих ускладнених речень залишаються незмінними кількість предикатом, спільна лексична основа речення і характер семантико-синтаксичних відношень між кореферентними засобами. До цього можна додати, що і модифікації не заторкують спільності лексичного наповнення речення, а тим паче самої типовості внутрішньореченневих семантико-синтаксичних відношень. Співвідношення в реченнєвій структурі екзистенційного і номінативного начал забезпечує вторинним предикатам спрямування на їхнє функційне навантаження, прямо / напівпрямо / опосередковано, з обома початками, але суттєве відцентрування від екзистенційного компонента поглиблює внутрішньореченнєву структурованість, що особливо яскраво простежується за інтродукції, опосередкованості тощо.

Загалом аналізована монографія складається з Передмови (с.10-17), п'яти розділів (с. 18-556), Післямови (с. 557-578), Списку

літератури (с. 579-663), списку використаних словників і довідників (с. 664-665), списку джерел (с. 666-671), до цього слід додати також Перелік умовних скорочень (с. 7-9).

Перший розділ «Теоретичні засади вивчення вторинної предикації» (с. 18-88) вичерпно окреслює теоретичні основи аналізу предикації у структурі простого неелементарного речення з виявом статусу предикації як маркера формальної та семантико-синтаксичної елементарності / неелементарності простого речення (типологічно – тільки неелементарності), виявляє закономірності асиметричності структури простого речення з вторинною предикацією, і для цього з'ясовано класифікаційні ознаки та семантичні класи базових предикатів (останнє здійснено з опертям на фундаментальні теоретичні напрацювання українських лінгвістів). Водночас прокоментовано вторинні предикатні синтаксеми як засоби вираження семантико-синтаксичних відношень у простому неелементарному реченні. Вимагає певного уточнення, або ж мотивації співвідношення / неспіввідношення семантико-синтаксичних відношень у простому неелементарному реченні з формами синтаксичних зв'язків. Наголошена теза про конкретизацію значень предикатів на підставі виокремлення в межах предиката певних лексико-семантичних груп, чи родів дії, чи аспектів дії загалом мотивована, хоча і могла бути доповнена відповідним графічним зображенням або певною схемою, що виявило б особливо розмаїту диференційованість предикатів дії тощо. Та й цілком аргументовано площину семантичної типології предикатів можна доповнити міркуваннями про реляцію (володіння, наявності, частини і цілого, зумовленості тощо), експлікацію (де легко простежуваними постають різноманітні інтерпретаційні вияви речення, співвідносні з тими чи тими комунікативними завданнями: *Дівчина скромна* → *Дівчині притаманна скромність* → *Дівчину вирізняє скромність* → *Для дівчини характерна скромність*) і класифікацію (*У зграї буває до десяти тисяч птахів* → *Число птахів у зграї досягає до десяти тисяч* / *Чисельність зграї сягає десятків тисяч*), що дозволило б дещо по-іншому зінтерпретувати вторинні синтаксеми в реченнях на кшталт *Кожному учаснику конференції треба підготувати доповідь хвилин на п'ятнадцять* (Розм.), адже саме ці механізми розширюють площину вторинних наповнень синтаксичних позицій. Досить вичерпно прокоментовано постановня

синкретичних виявів синтаксем у реченнях на зразок *Голодній кумі лише хліб на умі* (Нар. тв.) з наголошенням глибинного ускладнення речення та простеженням дериваційних зв'язків. Не менш вагомо прокоментовано ознаки вторинних синтаксем з вирізненням семантико-синтаксичних параметрів (чотири) та функційного призначення (п'ять), що сукупно складають вісім ознак, що вичерпно охоплюють особливості вторинних синтаксем. Завершуючи побіжні зауваги про власне-теоретичний аспект дослідження, слід наголосити на можливості доповнення ознак функційного призначення вторинних синтаксем ознакою *детермінованості таких синтаксем певними дискурсивними практиками* (так, звертання не властиве науковому мовленню, а вставлені елементи – усно-розмовній стихії тощо). У цьому руслі варто було використати окремі праці з функційно-комунікативного синтаксису (напр., Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса : фрагмент прикладной модели языка : учебник [Текст] / Майя Владимировна Всеволодова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 502 с. та ін.), у яких досить послідовно розкриваються особливості функційного навантаження предикатів різних лексико-семантичних груп.

У другому розділі «Предикатема як репрезентант суб'єктно-предикатних відношень у простому реченні» (с. 89-256) подано кваліфікацію ситуації та схарактеризовано семантичні класи ситуацій у простому реченні, концентровано класифіковано денотативні ситуації реченневих пропозицій: 1) ситуації дії / діяльності, 2) ситуації процесу, 3) ситуації ставлення суб'єкта до дійсності, предметів та осіб, 4) ситуації стану, 5) ситуації буття, розташування, існування, наявності / відсутності когось / чогось, 6) ситуації кваліфікації, 7) ситуації ідентифікації, 8) ситуації характеристики, 9) ситуації власне-локативності, 10) ситуації кількості (с. 89-92), а опертя на дефінування лексикалізованої ситуації (за О. Кибриком) уможливило вирізнення 3-поміж макроситуацій: а) макроситуації розгортання події в часі (*За кілька день вернула знов перепелиця до гнізда* (Юрій Федькович)); б) макроситуації каузованої дії, процесу, стану (*Непримиренністю своєю він навіть батька часом дивує* (Олесь Гончар)); в) макроситуації реальної, ірреальної або потенційної зумовленості дії, стану, якості (*Ніхто не годен віці барви вбити, даровані митцю*

святим чуттям (Тетяна Севернюк)); г) макроситуації допустової зумовленості дії, процесу, стану (*Попри загальне ослаблення тіла Бовдур підвіся на ноги* (Іван Франко)); г) макроситуації цілеспрямування дії (*Бабуся бреде полати город* (Володимир Бабляк)); д) макроситуації результативності дії (*Тканина присохла до рубців, завдаючи йому нестерпного болю* (Зінаїда Тулуб)); е) макроситуації інтенсивного вияву дії, процесу, стану чи ознаки (*Микита ненавидів без міри Васюту* (Борис Грінченко)); є) макроситуації асоціативних відношень між об'єктами дійсності (*Пташка-невільниця б'ється об неблаганні грати клітки-тюрми* (Борис Грінченко)); ж) макроситуації авторизованої оцінки (*Важким видалося Хариті те відро* (Михайло Коцюбинський)); з) макроситуації тотожності предметів, ознак (*Від криниці з а х а т о ю, біля джерела, дзюрчав потічок* (Іван Чендей)); и) макроситуації ідентифікації (*З а х а р к а-п'яниця був собі немолодий чоловік* (Борис Грінченко)); і) макроситуації якісної характеристики об'єкта чи суб'єкта (*Красна б о н д а р и х а дає волю сльозам* (Сергій Яричевський)); і) макроситуації посесивності (*Єремія вдивлявся у свіччин в о г н и к* (Валерій Шевчук)); й) макроситуації кількісної характеристики об'єктів реальної дійсності (*Троє к о н о в о д і в попадали на землю трохи не під копита коней* (Борис Грінченко)); к) макроситуації модального відношення (*Жаль, прощать не вмієш* (Марія Магіос)); л) макроситуації модально-інформативного доповнення (*При місяці ще й при зорях (Ой, давним-давно) холодило білу руку стремено* (Галина Тарасюк)); м) макроситуації спонукання (*Не плач! Якось-то буде!* (Сергій Яричевський)); н) макроситуації апелятивності (*Дочко, ти б нас почастувала на початок* (Леся Українка)); о) макроситуації модифікувальної характеристики (*А чоловік пішов додому і вже на Бога не нарікав* (Юрій Федькович)).

У межах розділу схарактеризовано типи пропозицій простого речення елементарної та неелементарної структури (с. 96-108), дефіновано поняття «предикатема» і «макропредикатема» (с. 109-111), кваліфікуючи предикатему як одиницю семантичної структури речення, що оформляє граматично акт думки та має такі ознаки, як цільність, розчленованість, двочленність, про позиційність у відбитті дійсності (с. 109). Водночас розмежовано основну (мінімальна семантико-синтаксична одиниця, що відбиває мікросистему об'єктивних суб'єктно-предикатних відношень у

простому елементарному реченні) та вторинну (елементарна семантико-синтаксична одиниця, що відбиває мікросистему потенційних аналогів суб'єктно-предикатних відношень у модифікованому простому елементарному реченні) зі встановленням засобів вираження предикатної синтаксеми та її онемасіологічного значення, водночас прокоментовано ранжування суб'єкта і предиката в предикатах, виявлено синтаксичну позиційність вторинних синтаксем у спектрі семантико-синтаксичних внутрішньореченневих відношень та накреслено типологію предикатем у простому реченні. Рецензоване дослідження вражає ємністю підготовчої праці. Воно легко може бути гарним науково-навчальним посібником з проблеми вторинної предикації. Тут досить доступно викладена основна проблематика і доступно відреферовані численні праці з аналізованого питання, до речі, здебільшого досить складно написані. До переваг аналізованої праці слід зарахувати також і той факт, що авторка використовує не тільки праці загальноновизнаних лінгвістів (І. Вихованець, Ю. Степанов, Н. Шведова та ін.), але детально студіює автореферати й окремі статті молодих дослідників, що, на жаль, зовсім не завжди постає загальноприйнятим правилом у сучасному мовознавстві. З'ясування засобів вираження предикатної синтаксеми та її онемасіологічного значення вимагало від О.В. Кульбабської акцентуації тези про нерозривний зв'язок мови і мовлення, а отже, і розкриття особливостей семасіологічної природи значення предикатної синтаксеми. Якщо виходити з концептуального тлумачення системності мови як її іманентної характеристики (складна, нелінійна й еволюційна системність мови постає її властивістю самоорганізації, самоструктурування і саморозвитку), предикатні синтаксеми складають одну з площин її взаємної детермінованості іншими зовнішніми системами середовища (етносу, культури, соціуму). Останнє легко спостережуване в розгляді функційно рівнорядних / функційно однорідних компонентів, виражених типологічно різними синтаксичними засобами: *Я часто пишу колезі та батькам* і *Я частіше пишу колезі, ніж батькам*, де в наведених конструкціях виявлювана та сама ситуація (морфологічне вираження аргументів те саме), але в різній функційній перспективі з опертям на типологію ранжування. Тоді речення можна кваліфікувати як абстрагований відтворований

зразок, який постає певним інтонаційно-фонетичним комплексом, що містить тотожно усвідомлювану дію в усвідомлюваному комунікативному просторі. Безперечно, актуалізаційні категорії, за умови вираження «основної предикатеми», зіставляють потенційний знак із дійсністю за допомогою відповідних актуалізаторів, співвідносячи речення з відповідною ситуацією, аж ніяк не «служують самому акту утворення речення». Будь-яка вторинна предикація – це розгортання ядерної дії (у цьому в широкому сенсі витлумачувано дію) в корелюванні з іншими, тому лінійність (лінеарність) речення виступає умовною величиною, тому що лінійним виступає словесний ряд, а для розуміння дії необхідним є нелінійний вимір: для генерування й інтерпретації моментальної дії свідомість здійснює нелінійні інтегровальні операції. Так, щоб визначити, наприклад, на кому / на чому фіксує увагу співрозмовника (слухача, читача) адресант, промовляючи, – свідомість визначає «денотат» не в уже вимовлених словах, а в осмислюваному наразі невербальному комунікативному просторі, позбавленому лінійності. І виквафіліковувана вторинна предикація постає ситуативно співмірною / супротною з основною / ядерною.

Наголошування на тому, що кваліфікація вторинної предикації здійснена в аспекті похідності, дозволило у монографії виокремити речення зі стягнутою (с. 117-122), з подвійною (с. 122-125), згорнутою (с. 125-128), потенційною (с. 128-130), додатковою (с. 130-132), імпліцитною (с. 132-140) предикацією, що охоплюють усі інваріантні вияви додаткової предикації. Напевно, доцільніше було запровадити два рівні класифікації вторинної предикації, де на першому розмежувати експліцитну й імпліцитну вторинну предикацію, а на другому – диференціювати уже конкретні різновиди.

Зупиняючись на аргументуванні співвідношення підмета і суб'єкта, їхнього статусу в полірівневій реченнєвій структурі, можна підтримати твердження авторки про полісуб'єктність (двосуб'єктність) речення *Чарджієву подали шапку, наповнену шербетом* (Р. Іванчук). Водночас у цьому руслі виникають міркування щодо подвійного присудка і співмірності / неспівмірності речень на зразок *Матій п р и й ш о в з роботи пізно вночі замучений, ледве живий* (І. Франко) – з одного боку і *С т о я л а верба зажурена* (А. Яна); *Х и т а л а тополя вітами стривожена*

(М. Дзюба), на які в монографії не звернуто увагу, – з іншого боку, тому що в першому випадку позицію підмета заповнює назва істоти, а в іншому – неістоти. Та й загалом другий різновид речень цілком прийнятно, за моделлю авторки, кваліфікувати як сповнені трьох предикацій: 1) до першої слід віднести метафоризацію; 2) до другої – власне-предикатність; 3) третя ж задіює перерозподіл комунікативних акцентів. Не можна погодитись з тим, що іменник *хміль Будити будуть хміль і щем, аж доки темінь не розтане* (М. Лазарук)) належить до похідних – відприкметникових, віддієприкметникових чи відприслівникових, тому що він непохідний.

Виваженим постає твердження про акт предикації як транспонування фактів мови у факти мовлення, тому без предикації немає мовленнєвого акту, а є лише номінація певних подій, явищ, дій. Очевидним постає вияв вторинної предикації не тільки на суто мовленнєвому рівні, в тих чи тих дискурсивних практиках, але й набуття ними узуальних статусів, що наближає їх до системно відтворюваних величин і водночас їхні вияви не постають такими.

Досить привабливим виступає розгляд засобів вираження предикатної синтаксеми з акцентуванням дієслівних, іменникових та інших, з-поміж яких звернуто увагу і на прислівникові, девербативні тощо. Цей спектр проблеми та її розгляду суттєво доповнює розмежування вільних, зв'язаних і конструктивно зумовлених синтаксем, що почасти знайшло висвітлення в рамках третього розділу «Прості неелементарні речення з вторинними предикатними семантико-синтаксичними відношеннями» (с. 256-385) у розгляді вторинних предикатем предикатно-адвербіального, зокрема з часовим (с. 261-280), порівняльно-асоціативним (с. 323-328), зіставно-викоремлювальним (с. 338-342) та іншими значеннями; предикатно-атрибутивного та предикатно-апозитивного (с. 342-365); предикатно-кількісного (с. 365-370) і предикатно-модального типів. Утрадиційнена схема розгляду вторинних синтаксем як виявів вторинної предикатності через фундаментальні типи – предикатності і субстанційності та відповідно – перехідного (четвертий розділ «Функціональні параметри простих неелементарних речень із вторинними семантико-синтаксичними відношеннями неелементарних синтаксем субстанціального та перехідного типів» (с. 386-475) – у

структурі простого неелементарного речення є цілком прийнятною і втілює фундаментально-теоретичні напрацювання в сучасній синтаксичній науці. Такий розгляд суттєво доповнюється діагностуванням регулярності тих чи тих вторинних синтаксем у структурі речення, їхньої сполучуваності з відповідним різновидом предиката, що викінчено схарактеризовано на ґрунті базового предиката каузативної семантики. Заявлений напрям продуктивно міг бути розширений за рахунок встановлення регулярного / нерегулярного вияву вторинних синтаксем у відповідних класах речень на кшталт двоскладних ототожнювально-предметних (релятивно-предметних, вимірювально-предметних), ознакових, процесивних та односкладних (предметних, ознакових, процесивних, дебітивних, функтивних) з диференціюванням пропозитивних / непропозитивних іменників у тих чи тих синтаксичних внутрішньореченневих синтаксичних позиціях. Загалом заповнення синтаксичної позиції є тим маркером, через який легко встановити рівень семантичного наповнення речення, його інформативної ємності. Валентність та її формально-граматичний і семантико-синтаксичний рівні уможливають встановлення співвідношення внутрішньореченневих синтаксичних зв'язків доцентрової сили й ускладнення загальнореченневого тла синтаксичними зв'язками відцентрової сили, нагромодження яких трансформує речення у висловлення з різними прагматичними настановами. У цьому руслі не можна погодитися з тим, що в реченні *За плечима мандрівників наростає гуркіт в о з а* (Володимир Бабляк) відієслівний іменник *гуркіт* виражає вторинну предикатему, оскільки *наростає гуркіт* – це *гуркотить* з відтіком фазовості.

Звернуто увагу на особливості формування вторинної предикатності внаслідок перегруповання синтаксичних залежностей, що особливо поширене в детермінантній залежності від граматичної основи або речення загалом, дуплексивності, вторинного заповнення синтаксичної позиції тощо (с. 109-190). З опертям на концептуальні напрацювання лінгвістичної теорії О. Кульбабська диференціює в межах семантично елементарного речення *предикатні* і *первинні субстанційні* (чомусь послідовно оперує терміном *субстанціальні*). а в межах семантично неелементарного вони розширені вторинними у предикатних та

субстанційних виявах, до яких зараховано об'єктні, атрибутивні, апозитивні, подвійні, адвербіальні, модальні, інформативно-доповнювальні, комплетивні, напівпредикативні, сурядні, пояснювальні, контаміновані та ін. (с. 109-190). Надзвичайно важливими є студіювання статусу вторинних синтаксем через призму актуалізації (с. 190-255 і далі), з'ясування значущості виокремлення вторинних предикатом в ініціальній і фінальній позиціях.

О. Кульбабська ґрунтовно розглядає особливості вияву типового граматичного зразка речення, характеризуючи різноманітні спектри моделей основної предикатами у дво- / односкладному реченнях (с. 256-370), що постає опертям дослідження вторинної предикатами через призму базових реченневих моделей, визначуваних за типологією валентних потенціалів від одно- до шестимісних (щоправда, в українській мові можна говорити і про семивалентні дієслівно-предикатні лексеми на зразок *перевозити*, де елемент *пере-* через вимагає регулярного локатива траси).

Розгорнуто схарактеризовано вторинні предикатні семантико-синтаксичні відношення у структурі простих неелементарних речень (третій розділ «Прості неелементарні речення з вторинними предикатними семантико-синтаксичні відношеннями» (с. 256-385)), ґрунтовно опрацьована авторкою семантико-синтаксична та морфолого-синтаксична типологія вторинних предикатом з опертям на типологію внутрішньореченневих семантико-синтаксичних відношень у неелементарному простому реченні. Водночас прискіпливо і викінчено подано основні та неосновні варіанти цілої низки вторинних предикатом з виявом їхніх структурних особливостей, семантичної регулярності, а також із заглибленням в одно- та різноярусні відношення в розгляді шляхів витворення таких вторинних предикатом адвербіального, атрибутивного, апозитивного, квантитативного та модального різновидів. Звернуто увагу й на експресивні варіанти простих речень, що можуть виражати надмірний кількісний вияв суб'єктів дії, процесу або стану з простеженням закономірностей заміни тих чи тих відмінкових форм, запропоновано прийнятну інтерпретацію експлікації та імплікації квантитативного компонента (с. 342-385). У монографії особливе значення надано розкриттю напрямів і шляхів поєднання

двох і більше значень в одній вторинній предикатній синтаксемі на кшталт об'єктивно-суб'єктивно-модальної синтаксеми (з відповідними різновидами – шість), суб'єктивно-об'єктивно-модальної синтаксеми (п'ять різновидів) і под. (с. 386-475). Те саме стосується і субстанційних синтаксем, які схарактеризовано у вимірі синкретизму (об'єктно-суб'єктні (с. 411-475), адресатно-суб'єктні (с. 400-407), інструментально-суб'єктні (с. 407-410), локативно-суб'єктні (с. 410-411)). Суто авторською концепцією позначений і розгляд простих поліпропозитивних речень із семантико-синтаксичними відношеннями перехідного типу, де сконцентровано характеристику вторинних предикатем суб'єктно- (с. 412-427), об'єктно- (с. 427-440), інструментально- (с. 453-455), локативно- (с. 440-453), посесивно-суб'єктно-предикатного (с. 455-463) та цілої низки інших типів.

Суттєво доповнює розгляд проблеми вторинної предикації у структурі простого речення п'ятий розділ «Засоби вторинної предикації в позиційній структурі простого неелементарного речення» (с. 476-556), у рамках якого схарактеризовано особливості синтаксичної позиції засобів вторинної предикації як підгрунтя для синтаксемного аналізу з розкриттям засобів вторинної предикації в позиції головних членів речення. Досить ємно розкрито статус формально-синтаксичного дуплексива як маркера подвійного синтаксичного зв'язку та вторинної дуплексивної предикатеми (с. 501-504), реченнєві прислівні поширювачі схарактеризовано в розрізі засобів вираження вторинної предикації (с. 504-524), що й зумовило необхідність розмежування формальних особливостей облігаторних (с. 505-511) і факультативних (с. 511-524) прислівних поширювачів з виявом і встановленням їхніх основних / неосновних типологічних моделей. Розгорнуто подано формально-синтаксичні параметри реченнєвих компонентів у відносно самостійних синтаксичних позиціях (с. 525-556), унаслідок чого охоплено з'ясування синтаксичних особливостей детермінантів як неприслівних поширювачів, що ґрунтуються на підрядному детермінантному синтаксичному зв'язку у формі прилягання (с. 526-532). Поряд з цим визначено статус однорідних членів речення як кількісних модифікаторів реченнєвої структури (с. 532-538) та встановлено інвентар засобів вторинної предикації в позиції відокремлених ускладнювачів формально-синтаксичної структури

речення, що ґрунтуються на напівпредикативному синтаксичному зв'язку (с. 538-556), хоча до цієї загальної ємності віднесено і власне-напівпредикативи (5.5.3.1. Формально-синтаксичні параметри напівпредикативних конструкцій (с. 539-543)), і уточнювальних компонентів (5.5.3.2. Синтаксична специфіка опосередкованих членів речення (с. 543-549)), і власне-модальних та інформаційно-об'єктивних (5.5.3.3. Вставні та вставлені конструкції як різновид синтаксичного ускладнення речення (с. 549-556)), що у своєму вияві постають нерівнорядними і у формально-синтаксичному (різні типи синтаксичного зв'язку: для уточнювальних компонентів таким зв'язком постає опосередкований, для вставних – модальний, а для вставлених – інтродуктивний), і у семантико-синтаксичному (виражають різні семантичні відношення: для уточнювальних компонентів таким є різного статусу пояснення, мотивація, для вставних – суб'єктивність, а для вставлених – інформаційність) аспектах, що й умотивовує необхідність їхнього окремишого розгляду.

Варто заакцентувати на тому, що, розглядаючи структурний (або традиційний, синтаксичний, модульний) тип ускладнення простого речення, пропонувано класифікацію ускладнювачів невалентного характеру, вирізняючи з-поміж зворотів: дієприслівникові, дієприкметникові, ад'єктивні, інфінітивні, субстантивні, а далі – пояснювально-уточнювальні звороти, вставні компоненти, вставлені конструкції, звертання, що в загальному своєму обширі дещо позбавлене одновимірної класифікаційної основи. У цьому разі сукупно застосовано морфологічний і синтаксичний критерії, що не відповідає теоретико-постулатним принципам класифікації. До цього ж у типологічному описі предикатом використано вісім основних чинників, що може поставати як цілком умотивоване за умови додавання до загального переліку ще однієї ознаки «комунікативне навантаження й актуалізаційна значущість», хоча у своїх основних компонентах не корелює з критеріями (їх також вісім) розмежування основної та вторинної предикатом у простому неелементарному реченні.

Авторка рецензованої праці виявила глибоке й всебічне знання проблематики, предмета її аналізу, історії розгляду, ґрунтовне володіння різноманітними й найсучаснішими процедурами дослідження мовного матеріалу, а також поняттєво-

термінологічним апаратом для його теоретичного осмислення. Усе це дозволило О. Кульбабській одержати внаслідок виконаного дослідження важливі й переконливі теоретичні й практичні результати. Аналізована монографія є вагомим внеском у розширення сучасних граматичних студіювань. У цьому плані важливими є не тільки теоретичні міркування О. Кульбабської, а й той цінний різноманітний фактичний матеріал, який вона вводить до наукового обігу. Важливим є те, що значна частина наявних у монографії напрацювань увійшли в активний обіг наукових досліджень, у практику вищої і середньої школи, їх упроваджено в теоретичних і прикладних навчальних посібниках. Монографія Олени Кульбабської виявляє науково-теоретичний зріз сучасних граматичних досліджень, її активне включення в активний обіг сприятиме поглибленню вивчення структури простого і складного речення у формально-граматичному, семантико-синтаксичному, комунікативному й аналоговому аспектах, що особливо необхідно для створення цілісної категорійної граматики української мови.

МОВНА ОСОБИСТІТЬ У СУЧАСНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Космеда Т.А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в

комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія /

Тетяна Анатоліївна Космеда. –

Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.

Розвиток сучасного суспільства за взаємодії різних наукових напрямів прискорює темпи розвитку людини як мовної особистості, яка постає центром досліджень у сучасній лінгвістичній науці. Мовна особистість сьогодні – не лише харизматичний знавець рідної мови, а й носій культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей, знань та інтенцій.

Наявний науковий наробок у сфері комунікативної лінгвістики засвідчує периферійність комунікативних досліджень, що лише частково висвітлюють заявлену проблематику. Дослідниця Т. Космеда пропонує колу науковців монографію, у якій висвітлюється питання лінгвоперсонології. Не викликають заперечення теоретична новизна та практична значущість

дослідження, адже в монографії вперше знаходимо фундаментальний розгляд мовної особистості з позицій лінгвістики, психолінгвістики та прагматики, що засвідчує актуальну міждисциплінарність дослідження з урахуванням глибинних пластів національно-мовної свідомості українця. Авторкою монографії виконано спробу проєкції сучасних методик лінгвістичних досліджень на феномен авторської комунікативної позиції Тараса Шевченка з опертям на духовно-культурну українську історію.

Варто заакцентувати увагу на Передмові, тому що тут дослідниця окреслює проблематику та креативність роботи у всіх її напрямках та виявах, із чіткою характеристикою актуальності, об'єкта та завдань.

Загалом аналізована монографія складається з Передмови (сс. 9-15), п'яти розділів (сс. 16-330), Післямови (сс. 331-334), Списку використаної літератури (сс. 335-363) та іменного покажчика (сс. 364-371).

У першому розділі *«Мовна особистість: дефініції, структура, виміри, типи. Українська мовна особистість як проблемне питання теорії й практики українського мовознавства»* (сс. 16-76) Т. Космедою окреслені основні складники мовної особистості, описані становлення й розвиток поняття (основні моделі структури мовної особистості та методика дослідження). Досить колоритно висвітлено питання проблем формування та становлення національно-мовної особистості в Україні, що аргументоване історичними довідками, дослідженнями та вдалими ілюстраціями. Цілком логічно і вичерпно авторка характеризує параметри виокремлення типів мовної особистості: «емоційну компетенцію» та «психотип (соціотип)» із зазначенням потенційно можливих типів. Не менш важливою, на думку Т. Космеди, є міжкультурна комунікація як параметр характеристики мовної особистості, що є, безумовно, актуальним для сучасної мовної особистості. Тут дослідниця спирається на погляди В. Красних (с. 63), говорячи про бікультурність мовної особистості щодо актуалізованої в її свідомості іноземної лінгвокультури; та Е. Сепіра – Б. Уорфа (с. 65) – про національний ментальний простір. Цілком вираженою постає виведена авторкою структура мовної особистості / мовленнєвої особистості з урахуванням цілої низки обов'язкових складників.

У ракурсі розглядуваної проблематики унікальним матеріалом дослідження постає мовна особистість Тараса Шевченка, щодо якої окреслені авторські штрихи через осмислення психотипу письменника. Тетяна Космеда не аналізує детально психічні риси, а лише узагальнює психоемоційну сферу українського генія (адже його твори і так відомі). Така сфера належить до гіперчутливого сильно-емоційного психічного типу.

У другому розділі «*Автокомунікація як діалог «Я» («Ego») і «Я₁» («Alter Ego»). Репрезентація автокомунікації Т. Шевченка в його українському поетичному дискурсі*» подано кваліфікацію діалогу «Ego» і «Alter Ego» в парадигмі сучасних гуманітарних студіювань: З. Фрейда, К. Юнга, – це внутрішні і зовнішні світи; у філософії – трансцендентне ціле аперцепції й одночасний носій категорійного імператива (за І. Кантом); абсолютне творче начало (Й. –Г. Фіхте); сфера свідомості (Г. –В. –Ф. Гегель). Узагальнюючи різні гуманітарні дослідження, на думку авторки монографії, можна стверджувати, що Ego – ментальна конструкція (с. 88), що може бути схарактеризована низкою показників, на відміну від Alter Ego – внутрішнього «підсвідомого» Я, що цілком закономірно може зреалізуватися тільки в автокомунікації. Дослідниця пропонує термін *внутрішнього мовлення*, що спрямоване до самого себе завдяки двом психологічним субструктурам «Я» (Ego) і «Я₁» (Alter Ego) (с. 90). Авторська спроба перенесення системи «Ego» – «Alter Ego» до теорії комунікації засвідчує розвиток сучасних інформаційних технологій, де можна спостерігати постійну конфронтацію в діалозі із самим собою. Це загальнодоступні блоги «селебритиз», персональні сторінки в соціальних мережах, постійні рубрики в газетах тощо. Репрезентанти Ego та Alter Ego, які виділяє Тетяна Космеда у творах Тараса Шевченка – це вербалізовані та номіналізовані герої, до яких звертається письменник у своїх поетичних творах: *Плач, те серце, плачте, очі, Поки не заснули...* («Гайдамаки»). Тетяна Космеда виділяє такі риси шевченківського Ego: інтровертивність → систематичне прагнення прихованого вияву емоцій через сльози → образ-концепт сліз, плачу, концепт страждань: *Та й заплакав сіромаха...* («Гайдамаки»); та Alter Ego: образ-концепт думки, апеляція до самого себе: «*Журисть*», – *каже думка* («Причинна»).

Особливо вирізняє Тетяна Космеда в сучасній науковій лінгвістичній парадигмі значущість концептів *дума* та *думка*, що є важливими для українського ментального простору. Авторка спирається на дослідження Степана Смаль-Стоцького (с. 102), який вважає, що думи Т. Шевченка – це результат його глибокого роздумування, наприклад: *«Думи мої, думи мої! Лихо мені з вами...»*. Звідси можна стверджувати, що концепт *думи* є не тільки провідним у поетичній творчості Тараса Шевченка, а й специфічним українським культурним концептом. У роботі проілюстровано відмінність концептів *дума* і *думка*, не тільки в їхньому тлумаченні, а й під кутом аксіологічної прагмалінгвістики.

Вивчення щоденникового дискурсу, що активізувалося в останні роки в українському мовознавстві характеризується низкою наукових єдностей та практикою міжкультурної комунікації, що з'ясовано у третьому розділі монографії *«Жанр щоденника і його статус у традиційній і новій парадигмах гуманітарних знань. Формування діаріумології (щоденниковознавства): постановка проблеми»* (сс. 110-152) у детальному розгляді щоденника як жанру. Як доводять наукові пошуки Т. Космеди, осмислення щоденникового жанру сягають ще античних часів (домашні бухгалтерські книги, промови сенаторів). Яскраві зразки щоденників залишила епоха Середньовіччя, французька література, англійський роман доби Просвітництва, класична російська література. У традиції української літератури XIX століття одним з найяскравіших зразків є *«Журнал»* Т. Шевченка (1857-1858 рр.). Із плином історії жанр щоденника змінився: від єдиної «довіреної особи», способу вираження творчої потреби у фіксації прикметних фактів особистого життя і суспільних подій до щоденникової форми, оригінальної композиційної структури прозових текстів сучасних письменників, і навіть до комерційних джерел. З'ясування статусу щоденника в системі сучасних жанрів віднайшло своє місце в аналізованій науковій праці. Т. Космеда розглядає специфіку виявів жанру щоденника в різні часові епохи і зазначає, що «зміст щоденникового жанру є полісемантичним», оскільки щоденникові тексти можуть демонструвати певні варіації змістових елементів: особисто-суспільних чи суспільно-особистих (с. 122). З історичного погляду жанр щоденника вимагає кваліфікувати його не тільки як формально-літературний жанр, а й як жанр мовлення,

автокомунікації. Таке твердження підкріплене виділеними чотирма історичними періодами в розвитку девіаріумології, що висвітлюють тісний взаємозв'язок літератури та лінгвістики в реалізації щоденника.

У жанровій системі дослідниця пропонує розглядати щоденник як текст 1) вторинний; 2) здійснений унаслідок інтимізованої індивідуальної (приватної, напівприватної) чи офіційної (урядової, службової) діяльності; 3) інформативно-фатичної скерованості; 4) нерегламентований чи регламентований частково (офіційна щоденникова діяльність) (пор. також «Щоденник» / «Щоденники» Олеся Гончара). Але через накопичену систему різновидів щоденникових жанрів постає питання опрацювання самостійної теорії у межах цього дослідження.

З опертям на заявлене Т. Космеда ґрунтовно характеризує параметри дослідження щоденникового жанру в літературознавстві початку ХХІ ст., адже, незважаючи на яскраву його репрезентацію у ХІХ ст. (Т. Шевченко, О. Кобилянська, В. Винниченко), на думку дослідниці, у світлі сучасної наукової парадигми жанр щоденника залишається досі недостатньо дослідженим. Наукові доробки таких дослідників, як О. Галича, Н. Стахнюк, О. Єгорова, І. Даровської, А. Ільків, А. Харченко, Є. Заварзіної, А. Кочетової, К. Танчин та Н. Момот стали надійним підґрунтям для фундаментального вивчення жанру щоденника в запропонованій роботі (с. 135-148). Різнібічні класифікації жанру щоденника в літературознавстві надали змогу авторці виокремити власні різновиди щоденника, залежно від авторської інтенції: 1) *щоденник як «авторська майстерня»*; 2) *щоденник як «сповідь перед собою»* (діалог Ego та Alter Ego); 3) *«щоденник – самоувічнення»*; 4) *«щоденник – самоспоглядання»* (с. 146). Реалізація комунікативного наміру автора дає можливість виокремити такі типи: 1) *щоденник як обдумані записи з розрахунком на публікацію*; 2) *записи інтимного плану, що не розраховані на публікацію*; 3) *записи як нотатник*.

Розглядаючи сучасні дослідження щоденникового тексту в мовознавстві, Т. Космеда аналізує лінгвістичні дослідження тексту щоденника таких дослідників як Л. Мацько, М. Степаненко, А. Прийменко, Т. Радзівська, М. Міхеєв та В. Харченко. Зважаючи на міждисциплінарність об'єкта дослідження слухними можна вважати такі завдання для дослідження щоденників з урахуванням

відповідних галузей знань: 1) вивчення біографії щоденникаря; 2) виокремлення відомостей про реальних людей, події і обставини, що відображені в щоденниках; 3) набуття інформації щодо будови людської свідомості; 4) розуміння відповідного типу комунікативної діяльності й типу тексту (с. 171-172). Суттєво доповнює розгляд проблеми визначення характерних ознак щоденникового жанру, з-поміж яких є: 1) його автор є одночасно й адресатом; 2) він є одночасно й оповідачем; 3) щоденник є нефукційним текстом; 4) він не має єдиного авторського смислу; 5) це текст про себе; 6) це в основному текст про плінні події; 7) щоденникові записи мають метатекстову дату, що відповідає даті запису, а не даті події (с. 173). Це дозволяє Т. Космеді стверджувати про доцільність виокремлення наукової дисципліни *девіаріумології*, що цілком умотивовано через виділення низки її складників: 1) історія її становлення та розвитку; 2) теорія (методологія, система методів і методик, метамова); 3) щоденникова генологія (типологія жанрів); 4) щоденникова дискурсивна практика (с. 173).

Четвертий розділ «Щоденник Т. Шевченка в оцінці сучасних дослідників. Характер і форма відображення в ньому діалозу *Ego i Alter Ego*. Проблема вибору мови» (с. 174-239) відбіє ґрунтовне опрацювання тексту «Журналу» Т. Шевченка Т. Космедою в інтерпретації сучасних наукових концепцій. Щоденникова діяльність українського письменника постала сьогодні потужним синкретичним джерелом для наукових студіювань. Водночас подано критичний аналіз методологічних засад літературознавчої парадигми дослідження щоденникового тексту Тараса Шевченка у концепції Н. Момот. Завдяки виконаному дослідженню в записах щоденника проілюстровано контекст часу написання, окреслені характерні жанрові риси письменницького стилю, передача репрезентації близького оточення Тараса Шевченка в записах (відтворення переживань, що пов'язані із коханням, інтимними почуттями). Написання щоденника мотивоване причиною заглибитися в себе, «вербалізувати діалог *Ego* та *Alter Ego*». Звідси Т. Космедою виконано проєкцію положень Т. Радзівської на щоденникову діяльність Т. Шевченка, у якій виділена система принципів «шевченківських записок» та низка характерних ознак. Але, на противагу цьому, в аналізі шевченківської автокомунікації

виринають суперечливі питання, що вербалізуються у дихотомії «свій-чужий». Одним із важливих питань постає таке: *для чого саме писав свій щоденник великий Кобзар?* В інтерпретації цього питання знаходимо, що Шевченко писав щоденник для фіксації біографії, самопізнання, для «вгамування спраги письменника», для своїх друзів.

«Журнал» багатожанровий за своїм текстом, оскільки тут і *фіксація подій, і спогади, роздуми, характеристики* тощо. З'ясування внутрішнього «Я» у діалозі «Ego – Alter Ego» простежувано крізь *риторичні питання, специфіку синтаксису, багату та яскраву лексику*, що сама по собі символічна. Багаті в Тараса Шевченка й *асоціативні ряди*, що уміщують *українізми*. Особливо значуща інформація виділена *авторським шрифтом*. Тексти письменника-засланця сповнені *патріотизму*. Щоденник ілюструє *еволюцію поглядів* автора, що змінюються після «розмови із самим собою», а російськомовний текст відбиває *громадянську самоідентифікацію* Шевченка як *бікультурної особистості*.

З останнього твердження наріжним каменем постає питання: чому Тарас Шевченко писав свій «Журнал» російською мовою? Т. Космеда заторкує гостру проблему сьогоденного суспільства, що вже тоді постала в щоденнику видатного українця, та встановлює цілий комплекс можливих причин, що спонукали письменника до цього.

Засновник української літературної мови, геній слова, відобразив у своєму «творі» український національний характер та ідею, що простежено авторкою в п'ятому розділі «*Ключові фрагменти концептосфери щоденника Т. Шевченка та його інтертекстуальність*» (с. 240-330). Т. Космеда визначає послідовність виникнення концептосфери у творі Тараса Шевченка крізь призму його *внутрішнього мовлення*, тобто діалогу його Ego з його ж Alter Ego: *внутрішнє слово* → *внутрішній лексикон (сукупність концептів)* → *внутрішнє мовлення і складників концептосфери: уявлення та смисли (репрезентація змісту досвіду та знання, узагальнення досвіду діяльності людства)* → *вербалізація уявлень та смислів* → *слово-концепт (мовне оформлення)* → *концептосфера*. Власне, тут дослідницею не досить чітко визначене зіставлення уявлень свідомості та їхньої вербалізації та вимагає детальнішого і послідовнішого

опрацювання. Незрозумілим постає використання поняття *концептуальна система*: чи це синонімічне поняття до *концептосфери*, чи є ширшим за нього?

Саме в концептосфері Тараса Шевченка виявлювана специфіка вживання власних назв, зокрема таких як *графиня Настасія Ивановна Толстая, Мостовской, Кольцов, Лермонтов, Даль* тощо, у яких, як стверджує дослідниця, наявне прагматичне наповнення.

Важливим для аналізу тексту Шевченка постає детальний розгляд концепту *місто*, що у мовній свідомості письменника відбито як *русский город*. Авторка ілюструє це фрагментами з щоденника, де вбачається то позитивна, то негативна оцінка російських міст, крізь семантичні поля «Люди», «Архітектура», «Фантазія». Позитивної оцінки набуває у щоденнику концепт *Москва*, що «мотивується ставленням письменника до мешканців міста: «гостеприимная Москва», «просвещенные москвичи», суперечливим до архітектури: «красавец Кремль», «О Москва! О караван-сарай!». Та все ж *Москва* постає містом, куди поет прагне».

Водночас концепт *Петербург*, який вербалізує Тарас Шевченко, постає бінарним (у «Кобзарі» Петербург зображено з негативного боку). Якщо оцінювати його крізь семантичне поле «Люди», «Архітектура», «Мрії», то Тарас Шевченко репрезентує це як місто, де він хоче побувати, сюди він прагне як до культурного осередку, що виражене кличними конструкціями: «... О, столица!», вживає такі лексеми як *Ермітаж, Літній Сад, Академія, Пасаж, друзі, знайомі, приятелі* тощо. Все це дає підстави стверджувати, що в момент написання щоденника автор позитивно оцінював Петербург.

Але передусім Тарас Шевченко пов'язаний своїм корінням з Україною, яка постає найвагомішою частиною концептосфери письменника. Т. Космеда стверджує, що концепт *Україна* розкривається у щоденнику за допомогою супідрядних концептів *верба, українская песня, земляк (українець), землячка (українка)*. Незважаючи на російськомовний текст твору, чітко виражається українська ментальність автора, українська мовна свідомість. Своє ставлення до України Шевченко виражає: «... моя прекрасная бедная Украина». Окрім того, дослідницею виявлені архетипні, й індивідуально-авторські складники семантичного поля *Україна*, у

якому переважають позитивні конотації. *Україна* у мовній свідомості Шевченка є концептуальним комплексом, як стверджує Т. Космеда, і варто погодитись, адже цей комплекс відображає особливість світосприйняття, світобачення та світорозуміння українського письменника.

Проекція суб'єктивного знаходить також своє місце у щоденнику українського митця на постать Володимира Даля, що в аналізованій монографії постає як образ-концепт мовної картини світу Тараса Шевченка. На сторінках щоденника Т. Космеда зустрічає негативну оцінку цієї постаті: «*Казак Луганский*», негативно забарвлені концепти «*фантазия*», «*досуг*», *русский солдат*» тощо. Пізніше можна спостерігати зміну ставлення Тараса Шевченка до В. Даля, що простежується у фрагментах записів. Сам текст щоденника засвідчує, що відношення між двома діячами культури були суперечливими, а ставлення Тараса Шевченка до Володимира Даля – неоднозначним. Отже, Т. Космеда умотивовує, що *Владимир Даль* як власна назва виступає концептом-стимулом вербальних реакцій асоціативно-вербальної мережі Тараса Шевченка.

Прагматичні смисли, що знаходять своє відбиття в щоденнику Тараса Шевченка, пов'язані, насамперед, з носієм мовної особистості. Підтвердженням того, що Тарас Шевченко мав глибоке мовне чуття та викінчений мовний смак є його апеляція до культурних концептів російської мови: *посиделки, самовар, чай*. Ці образи-концепти досить вдало використав письменник у своєму щоденнику, засвідчивши високий рівень культурної компетенції. Та на противагу цьому у свідомості Шевченка вони фіксуються як негативні, бо є чужими, характерні для російської культури. Т. Космеда описує процес концептуалізації тексту Тараса Шевченка засобами індивідуально-авторських okazіоналізмів та українізмів. Тут активна життєва позиція мовної особистості Тараса Шевченка яскраво виділяється у тексті щоденника через okazіоналізми письменника, які, як зазначає Т. Космеда, творяться на базі словосполучень підрядного характеру: *страстно-чуттєво-електризующей красоти, неумолимо-говорливой сестрице, премиленький, Гульвіса, Ледацо, водевильчик* тощо. Окрім цього, Т. Космеда виділяє експліцитні й імпліцитні елементи в тексті Тараса Шевченка, що є ознакою інтертекстуальності як однієї з

граней автокомунікації. Тарас Шевченко використовує низку прецедентних феноменів, російських та українських паремій, цитат чи алюзій. Яскравою постає російська фразеологія в щоденниковому дискурсі Тараса Шевченка, що вміло трансформована та використана в тексті: «...я совершил прогулку вокруг города с удовольствием и не без пользы».

Авторка рецензованої праці виявила глибоке й всебічне знання проблематики, предмета її аналізу, історії досвіду, володіння різноманітними й сучасними процедурами дослідження мовного матеріалу, а також поняттєво-термінологічним апаратом для теоретичного осмислення дослідження. Усе це дозволило Т. Космеди одержати внаслідок ґрунтовного аналізу важливі й переконливі теоретичні й практичні результати. Аналізована монографія є вагомим внеском у розбудові лінгвістичних студіювань, пов'язаних з різними спектрами дискурсивних практик та реалізацій мовної особистості. Важливим є не тільки узагальнення попередніх досліджень «Журналу Шевченка», але й теоретичні міркування Т. Космеди. Немає сумніву, що запропонована наукова праця може вимагати глибинного і детального аналізу сучасних, уже почасті сформованих, блогів-щоденників в інтернет-ресурсах.

Цінним постає ілюстративний матеріал тексту *Щоденника*, який дослідниця вводить до наукового розгляду під концептуальним вектором дослідження.

Монографія Т. Космеди засвідчує високий рівень наукової думки дослідниці та її лінгвокультурологічну орієнтацію, використання цього дослідження сприятиме вирішенню багатьох комунікативно-прагматичних питань у сучасній лінгвокультурології, етнолінгвістиці та дискурсології.

Анатолій Загнітко, Ольга Левічева (Павлович)

ЛЮДИНА – КУЛЬТУРА – ВСЕСВІТ*Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація :**навч. посіб. / В. М. Манакін. –**К. : ВЦ «Академія», 2012. – 288 с. – (Серія «Альма-матер»).*

Рецензована праця має на меті вироблення в студентів, які вивчають іноземні мови, соціальні комунікації, менеджмент, міжнародні відносини, туризм, соціальну психологію, історію, культурологію, а також в тих, хто працює у сфері міжнародних і міжкультурних контактів або планує пов'язати із цим своє життя, вміння коректно, правильно, досконало висловлюватися в межах різних національних і лінгвокультурних спільнот, не тільки слухати, але й чути співрозмовника, розуміючи й інтерпретуючи ті специфічні мисли, які він прагне зреалізувати своєю комунікативною поведінкою.

Актуальність і значущість цього навчального посібника зумовлена самим фактом того, що попри активний розвиток глобалізаційних процесів, що є домінантою сьогоденні і які не обійшли й Україну, котра прагне стати рівноцінним учасником загальноєвропейських і світових політичних і культурних рухів, навчальна література такого типу в українському освітньому просторі, що, власне, була б довідником з теоретичних питань міжкультурної комунікації і водночас практичним посібником-рекомендацією щодо коректної, толерантної поведінки в певній ситуації спілкування, відсутня (пор., у Росії над цією проблемою працюють Г. Гачев, Т. Грушевицька, Д. Гудков, Е. Дубенець, О. Корнілов, С. Тер-Мінасова, В. Шагаль, у Білорусії – В. Маслова, Н. Мечковська, у США – Н. Бонвіллан, Д. Бюллер, Я. Кім, М. Клін, Дж. Ньюліп, Е. Холл М. Холл, а в Україні маємо лише перші наробки з окремих аспектів цієї проблематики у Ф. Бацевича, П. Донця, А. Приходька та ін.). Тому рецензований посібник, об'єктом дослідження в якому постає спілкування представників різних національних і лінгвокультурних спільнот, а предметом – прийняті в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки, спілкування, певні «культурні сценарії» різних дій, усталені моделі сприйняття та оцінювання предметів і явищ, соціально унормовані звички, традиції, ритуали, дозволи, заборони і под., є вкрай необхідним й актуальним, насамперед, для підготовки фахівців у

певних сферах діяльності, зокрема в дипломатичній сфері, туристичному бізнесі, у сфері перекладу і под. – усіх тих, кому доведеться постійно контактувати з представниками інших соціумів і від кого залежатиме встановлення взаєморозуміння і налагодження контактів між людьми, що презентують різні національні і культурні спільноти. Усе це зумовлює головну мету посібника – формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов для спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях.

Якщо врахувати, що навчити таким речам, як такт, етнокоретність і под. разом зі значним обсягом додаткової інформації, що є необхідним коментарем-додатком у процесі вивчення особливостей міжкультурної комунікації, постає досить складним завданням, результативність якого може дорівнювати нулю в разі одноманітного викладу матеріалу, розрахованого на просте заучування, то не дивує наявність низки позитивних особливостей, які одразу ж звертають на себе увагу:

- невимушений стиль викладу – те, що з першого ж параграфу налаштовує читача скоріш на цікаве й корисне дозвілля, ніж на традиційний процес навчання, чого, власне, і прагне автор, який ставить собі за мету досягнення ненав'язливого усвідомлення його правоти читачем, ніж просте нетривке заучування прочитаного;
- постійний наголос на міжкультурних розбіжностях, спричинених різними картинами світу, спрогнозованими різними мовами, оскільки ніколи не можна забувати про те, що візаві є представником іншої культури, а незнання тих чи інших особливостей, властивих його культурі, може призвести до конфлікту, а в окремих випадках – до непорозумінь на міжнародному рівні. Це можна вважати дипломатичним підходом до особливостей комунікації людей цілковито різних культур з урахуванням нюансів спілкування, можливих труднощів і шляхів їхнього уникнення між близькими / подібними / різними культурами;
- прагнення подати максимально різні (з можливих) інтерпретації залежно від різного світосприйняття, що формувалося «життям у мові» (за Г. Гадамером);

- цікаві, несподівані приклади, аналіз випадків з реального життя і тонкі спостереження, зроблені в конкретних ситуаціях спілкування із постійним акцентом на необхідності ефективної міжкультурної і міжнародної взаємодії;
- аналіз не тільки вербальних, а й невербальних (зокрема їхніх типів із підкріпленням статистичними даними (с. 206)) і паравербальних (сс. 206-207, 213-221) засобів спілкування тощо;
- наявність допоміжного апарату у вигляді таблиць, схем, малюнків і термінологічного словника;
- ілюстративний лінгвістичний матеріал, поданий українською, англійською, російською, німецькою, польською, японською, корейською, болгарською, італійською, арабською і французькою мовами.

Практичне значення рецензованого посібника полягає в тому, що це перший в Україні посібник з теорії і практики міжкультурних взаємин, що являє собою спробу подивитися зсередини на повсякденні, а тому особливо актуальні, проблеми, що виникають у процесі контактів представників різних культур, тобто з позицій безпосередніх комунікантів (навіть якщо вони обирають одну спільну мову спілкування, що може бути рідною для одного з комунікантів або чужою для обох, це не забезпечує їх від можливого комунікативного фіаско, якщо вони не обізнані з елементарними нормами етнокультурної поведінки співрозмовника), напр.: відомості про національні стереотипи, що найчастіше виявлювані в процесі спілкування (сс. 49-52), прототипи (с. 54), загальні особливості етикету (с. 76), головні британські, американські, німецькі, арабські, російські й українські національні пріоритети й цінності, що виявляються в загальному стилі поведінки (сс. 86-110), сприйняття часу (с. 117) і простору (сс. 123-125), значеннєвість (сс. 142-156) і конотації (сс. 157-174), особливості звертання з наголосом на необхідності набуття навичок інтуїтивного вибору потрібної форми (сс. 194-199), основні типові невербальні засоби комунікації (с. 207), у тому числі зовнішній вигляд і одяг (сс. 212-213), жести, поза, дотик (сс. 214-219), погляд (с. 220); типові паравербальні знаки в друкованому й усному виявах (с. 221), ранжування соціального простору (сс. 222-223), типи мовленнєвої поведінки (сс. 227-228), а також загальні принципи й настанови щодо поводження в соціумі

залежно від типу культури, який він презентує (ширококонтекстний / вузькоконтекстний (сс. 227-228), індивідуалістський / колективістський (сс. 229-231) й ін.) або за принципом комунікативного стилю, який є домінувальним у певній культурній спільноті (прямий / непрямий (сс. 241-243), розгорнутий / згорнутий / точний (сс. 245-246), особистісний / суспільно орієнтований (сс. 246-247), інструментальний / афективний (сс. 247-250) тощо).

На окрему увагу заслуговує й теоретичне підґрунтя рецензованого посібника В.М. Манакіна, значення якого зумовлене тим, що автор проводить грань між термінами, які багатьма невинувато вживаються як ледь не абсолютні синоніми, але між якими насправді є принципова різниця, а часом – й ієрархічні відношення (напр., *менталітет*, *ментальність*, *національно-етнічна свідомість*; *національні стереотипи і національно-культурні символи*; *народ*, *нація*, *етнос*); вводить безпідставно, але ґрунтовно забутий термін *етос*; спираючись на конкретні комунікативні ситуації, говорить про вияви «свого» і «чужого» в міжкультурних відносинах, про специфіку світоспоглядальної позиції того чи іншого народу і його бачення свого місця на світовій політичній арені, у світовій історії, світовій культурі і світовій спільноті.

«Мова і міжкультурна комунікація» є спробою зрозуміти співрозмовника (і, головне, навчити цього інших) – з його слів, інтонації, гучності голосу, пози, жестів, виразу обличчя, поведінки загалом – і його сприйняття реальності з метою уникнення непорозумінь, коли незнання культурних особливостей іншого народу стає причиною ненавмисної образи співрозмовника.

Слід також зауважити, що цілком мотивованим є «вихід» на інші рівні науки про мову, зокрема:

- контрастивну дериватологію крізь призму вчення про внутрішню форму слова (сс. 174-183), що є переосмисленням кваліфікації і ролі формантів, запозичених з інших мов, що на сьогодні демонструють значну продуктивність, простеженням їхнього функціонування в межах мови оригіналу з перекладацькою проекцією щодо української мови (напр., англ. *gate*, *dead*, *book*, *chair* і под.) (сс. 202-203) або моделей, спрогнозованих активними лексемами-формантами (напр., *wind*, *snowfall* і под.) (с. 179);

- зіставну лексикологію (сс. 144-156) з особливою увагою до таких явищ, як інтерференція, гіперонімія, гіпонімія;
- перекладознавство з урахуванням поняття безеквівалентної лексики як засобу передачі специфіки значення для певного лінгвокультурного простору і теорії фонових знань, що можуть принципово різнитися навіть у межах однієї мови, але різних її варіантів, що свідчить про високий ступінь внутрішньої диференціації й зростання коефіцієнту їхньої автономності щодо інваріанта, зокрема британського й американського варіантів англійської мови (пор., значення сполуки *green card* у США й у Великій Британії або потракування футболу американцями й британцями – *football* у Великій Британії та *football vs. soccer* у США (с. 192)). У цьому контексті йдеться також про збереження національного колориту, зокрема завдяки транслітерації (пор., рос. *кокошник* в українській транслітерації (*кокошник*) або укр. *трембіта* в російській адаптації (*трембита*) (с. 192); семантичний неологізм М. Горбачова *перестройка* в американському варіанті англійської – *perestroika*, що став настільки продуктивним, що на сьогодні функціонує як дієслівна форма (зразок конверсії): *You have to perestroika* (с. 193)) і калькування (напр., англ. *skyscraper* – рос. *небоскреб* – укр. *хмарочос* – болг. *небостъргач* (с. 193));
- соціолінгвістикою, у межах якої автор розглядає спілкування в білінгвальному соціомовному просторі на прикладі мовлення представників української діаспори в США (сс. 193-194);
- сайлентологію (силентіку, лінгвістику мовчання, гезитацію), у межах якої мовчання розглядається як смислотвірна структура, що може дорівнювати квазівисловлюванням (с. 210).

Крім того, виразним є зв'язок рецензованого посібника В.М. Манакіна з дисциплінами нелінгвістичного спрямування:

- психологією та основами конфліктології, причому акценти розставлені на таких проблемах, як постання конфлікту між інформацією, вираженою словесно, і невербальними сигналами (сс. 206-208), а також на значущості часової і просторової організації спілкування, що становить предмет

дослідження соціальної психології, зокрема проксеміки (сс. 222-224);

- культурологією з її вивченням ролі індивіда в культурі певного типу і формуванням його як особистості – носія цінностей цієї культури з її архетипами, прототипами і стереотипами (сс. 227-239);
- етнологією, зокрема етностилістикою і визначальною для неї теорією комунікативних стилів (сс. 240-250);
- філософією, насамперед, щодо кваліфікування комунікативної поведінки людини через поняття ноосфери, макро- і мікрокосму (сс. 256-268);
- етикою – власне, основний принцип дотримання етичних норм візаві, який належить до іншої культури, пронизує весь посібник, який загалом може бути названий «підручником з етики й психології міжкультурної комунікації».

Заслуговує на увагу й те, що всі розділи посібника «Мова і міжкультурна комунікація» обов'язково супроводжуються питаннями і завданнями для самоконтролю – перевірки рівня знань студентів, отриманих після опрацювання відповідного розділу посібника чи при самостійному опрацюванні відповідної літератури, а також систематизації цих знань. Крім того, подається перелік навчальної літератури, корисної для студентів при підготовці до практичних (семінарських) занять, що значно спрощує процес пошуку потрібного матеріалу.

Загалом навчальний посібник “Мова і міжкультурна взаємодія” В.М. Манакіна виразно демонструє нестандартний, творчий підхід до відбору й упорядкування матеріалів з метою досягнення ефективного засвоєння поданої інформації, але з виразним бажанням зацікавити читача і не залишити його байдужим, що має посилити загальний навчально-методичний ефект, а сам рецензований посібник, поза всяким сумнівом, стане підґрунтям для свідомого й ґрунтового засвоєння студентами курсу “Лінгвокультурології”.

Анатолій Загнітко, Оксана Путіліна

АКАДЕМІЧНИЙ ПРОСТІР ДИСКУРСУ: РІЗНІ ПОГЛЯДИ І КОНЦЕПЦІЇ

Рецензія на книгу:

*Дискурс в академічному пространстві : збірник матеріалов
(Международного круглого стола 3-5 апреля 2009 г., Минск,
Беларусь) / Под. ред. И. Ухвановой, М. Сарновського. –
Минск : Издательский центр БГУ,
2010. – Вып. 1. – 146 с.*

3-5 квітня 2009 р. у Білоруському державному університеті (м. Мінськ, Білорусь) на кафедрі англійської мови та мовленнєвої комунікації відбувся перший міжнародний круглий стіл «Дискурс в академічному просторі», що об'єднав учених Білорусі, Литви, Польщі та Росії. Увагу заакцентовано на напрямках лінгвістики дискурсу, наявних в університетах учасників круглого столу (Білоруський державний університет, Вільнюський університет, Вроцлавський університет, Опольський університет, Університет Казимира Великого, Невський інститут мови та культури, Санкт-Петербурзький державний університет), на наукових школах, які сформувалися або формуються в науковому просторі цих університетів, на потенціалі розвитку дискурс-лінгвістики у Східній Європі. Результат роботи круглого столу репрезентовано збірником матеріалів.

У збірнику запропоновано бачення дослідницького й академічного полів дискурс-лінгвістики. Поза усяким сумнівом, подібного типу зустрічі повинні стати регулярними, набути статусу знакових, підтвердженням чого постає заявлене видання, власне, його перший випуск. Дискурс-лінгвістику позиціоновано як імператив сучасності, оскільки вона допомагає побачити, як тексти функціонують у сучасному суспільстві, як вони стають незалежними суб'єктами комунікації (той факт, що будь-хто може стати автором тексту, знімає фокус уваги з автора, переводячи його на аудиторію і роблячи аудиторію кортежем автора, а автора, відповідно, кортежем аудиторії. І в цій взаємодії незалежні суб'єкти стають залежними – залежними від ситуації спілкування, від стосунків комунікантів тощо). Базовою є позиція дослідників дискурс-лінгвістики: дискурс-лінгвістика вивчає комунікацію як процес і результат і саме тому вона переходить із кола гуманітарних

наук до кола соціальних наук, у цьому дискурс-лінгвістика не заперечує традиційну лінгвістику. Дискурс-лінгвістика розглядається як породження традиційної лінгвістики і їй, на думку учасників круглого столу, необхідний час для росту, становлення, для побудови власної термінологічної системи, для власної ідентифікації в різних виявах.

Збірник складається з чотирьох розділів, кожен з яких відповідає роботі засідань круглого столу.

Перший розділ *«Багатозначність терміна «дискурс». Підходи та проблеми дискурс-досліджень»* (с. 10-35) присвячено питанням дискурсу та інших понять дискурс-досліджень (дискурс і його колокації (Д. Бжозовська), дискурс – дискурсивні практики – текст (А. Маркович), дискурс – текст – висловлення – стиль (Т. Скребцова), дискурс – контекст (О. Савич) тощо); міждисциплінарного та міжпарадигмального контекстів дискурс-досліджень (дослідження дискурсу як інтегрованої гуманітарної науки (М. Поправа), дискурс у соціологічній і лінгвістичній традиціях (О. Савич), інтеграція парадигм і методів у дискурс-дослідженнях (І. Ухванова-Шмигова); актуальним питанням дискурс-досліджень (дискурс перемов (М. Курчак), політична коректність (Е. Лассан), критичність (Т. Скребцова), дискурс-компетенція (І. Ухванова-Шмигова) тощо).

Учасники цього засідання, констатують необхідність перегляду й оновлення методологічного апарату, інвентаризації нових підходів, дослідних груп, лінгвістичних шкіл, що розвивають дискурс-теорію і практику дискурс-аналізу.

Другий розділ *«Дискурс-дослідження у Центральній і Східній Європі. Наукові школи, дослідницькі групи й об'єднання»* (с. 36-115) пропонує ознайомитись з польськими та білоруськими національними оглядами (дослідження публічного та міського дискурсів в Університеті Казимира Великого (Р. Зимни), дослідженнями дискурсу в Мінському державному лінгвістичному університеті (А. Маркович) тощо), з проблемою самоідентифікації науково-дослідних груп і шкіл (самоідентифікація в контексті ключових тенденцій мовознавства (М. Гаврилова), самоідентифікації та якісної дослідницької парадигми (О. Савич)), зі специфікою культурологічної лінгвістики, прагмалінгвістики і стилістики у дискурс-дослідженнях (аналіз дискурсу в

контрастивних дослідженнях (М. Сарновські), аналіз дискурсу в поліетномовному середовищі та прагмалінгвістики (Р. Зимни), дослідження дискурсу в Опільській школі стилістики (Д. Бжозовська), з когнітивно-риторичним і когнітивно-дискурсивним напрямками в дискурс-дослідженнях (аналіз дискурсу як аналіз свідомості (Е. Лассан), російський політичний дискурс: дискурсивно-когнітивний підхід (М. Гаврилова)), з каузально-генетичною перспективою й обґрунтованою теорією в контексті дискурс-лінгвістичних досліджень (медійний дискурс лобіювання (О. Савич), аналіз дискурсу елітарних засобів масової інформації (А. Попова)), а також з дискурс-дослідженнями в критичній парадигмі (рефлексія як самоідентифікація у критичному дискурс-аналізі (Т. Пекот)).

Отже, на сьогодні зафіксовано існування декількох шкіл дискурс-лінгвістики, які досить реально простежуювані за ім'ям їхніх засновників: 1) Д. Бжозовська (Польща, Ополе) – стилістична школа (мета: опрацювання оперативних понять, пов'язаних з побудовою тексту та його відношень з контекстом психо-соціо-культурним; інтеграція знання про текст і стиль у межах стилістики як інтердисципліни тощо); 2) І. Камінська-Шмай (Польща, Вроцлав) (мета: вивчити вплив політичної культури на стратегії мовної поведінки); 3) Е. Лассан (Литва, Вільнюс) – когнітивно-риторичний аналіз дискурсу (мета: описати структури знань, якими оперують суб'єкти-мовці, встановити архетипні концепти, виявити можливості маніпуляції свідомістю адресата, показати дію національно-когнітивного простору й ідеологічних настанов на процес породження тексту); 4) М. Гаврилова (Росія, Санкт-Петербург) (мета: розширити теоретичні підходи у межах когнітивного та дискурсивного напрямів до опису політичного дискурсу та можливість застосувати на матеріалі конкретних текстів важливого державного значення сучасні методи лінгвістичного аналізу з метою виявлення когнітивних складників політичного тексту); 5) О. Савич (Білорусь, Мінськ) – каузально-генетичний підхід (мета: виявити категорійний зміст медійного дискурсу лобіювання та створити обґрунтовану теорію цього явища); 6) М. Сарновські (Польща, Вроцлав) (мета: описати типи комунікативних ситуацій, виявити специфіку функціонування феноменів однієї культури в картині світу іншої та взаємовпливи

мови та культури (реконструкція концептуальних і когнітивних структур взаємовпливу)); 7) Р. Зимни (Польща, Бигдош) (мета: реконструювати картини епізодів реальності у певних дискурсах, встановити й описати специфічні вирази (фраземи, за В. Хлебди) політично-медійного дискурсу, проаналізувати комунікативний текст з погляду культури); 8) І. Ухванова-Шмигова (Білорусь, Мінськ) – Білоруська інтегративна інтердисциплінарна школа дискурс-досліджень (якісна парадигма) (мета: розширити методологічний апарат дискурс-досліджень, інтегрувати різні підходи; відкрити шляхи отримання нового знання про функціонування текстів у суспільстві та про саме суспільство, апробувати запропоновані підходи) тощо.

У третьому розділі «Дискурс-напрямки у дидактичному просторі» (сс. 116-127) актуальними постають такі аспекти: комунікологія як навчання соціальної дії (Т. Пекот), основи міжкультурної комунікації (О. Савич), дискурс-аналіз у програмах навчальних курсів для студентів гуманітарних спеціальностей (М. Гаврилова), текст і реконструкція його змісту у професійній діяльності документознавця (І. Ухванова-Шмигова).

На цьому засіданні визначено, що може запропонувати студенту-гуманітарію та молодому вченому сучасна наука про дискурс, а також зроблено крок до університетської співпраці у напрямі подальшого вдосконалення сучасних навчальних програм, можливого обміну майстер-класами та навчальними курсами.

Тематика четвертого розділу «Дослідження окремих випадків» (сс. 128-145) демонструє над чим і як працюють наукові групи учасників круглого столу: расистські структури (на прикладі випадків Фестона та Веслава) (М. Охія), дискурс-аналітичні практики в навчанні реконструкції дискурс-картини світу тексту (А. Попова), проблеми під час перекладу новин (випадок Латвії у польських ЗМІ) (Г. Зажечни) та ін. Ці студіювання дослідників-початківців мають не тільки власне-когнітивну цінність, але і метамовну або методологічну, оскільки містять інформацію про ставлення авторів до канонів дискурс-аналізу та його авторитетних фігур, розуміння молодими дослідниками базових аналітичних категорій.

Аналізований збірник охоплює найважливіші на сьогодні проблеми сучасної дискурсології: варіативність поняття *дискурс*,

багатоаспектність методологічної бази, склад термінологічної системи, визначальні настанови, завдання, об'єкти та предмети досліджень, корпуси текстів, особливості методики викладання дискурс-лінгвістики.

Усі окреслені у збірнику напрями дискурс-лінгвістики репрезентовані значною кількістю наукових статей в авторитетних виданнях і низкою монографічних видань. Заявлені результати є унікальними, значущими для розуміння соціальних проблем сьогодення та для їхніх дискурс-репрезентацій, для подальшого розвитку теорії та практики дискурсології.

Анатолій Загнітко, Жанна Краснобаєва-Чорна

ГРЕЦЬКІ СТУДІЇ: МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ, МАЙБУТНЄ

Рецензія на збірник наукових праць:

Українська елліністика: збірник наукових праць. – Київ :

Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 608 с.

Показовим для сучасної науки, у тому числі й лінгвістики, є прагнення проаналізувати й систематизувати максимальну кількість нових явищ або спробувати побачити нові сторони в тих, що створюють враження давно вивчених, а це, у свою чергу, часом призводить до того, що більшість з тих питань, на які не було знайдено відповіді, так і залишаються нерозв'язаними. Саме така ситуація спостерігається в сучасному мовознавстві щодо новогрецької мови, насамперед, на території сучасної України, що здавна заслужила назву Великої Греції для греків, що оселилися на її теренах. Зацікавлення грецькою культурою і мовою з певною періодичністю виникало і згасало, що зумовлене цілком природними, на той час, чинниками, насамперед, відсутністю стимулу від вищої школи, оскільки тривалий час грецька мова систематизовано не вивчалася і тільки з 1834 року Київським національним університетом імені Тараса Шевченка було відновлене комплексне її викладання.

«Українська елліністика» є продовженням магістральної тенденції у сучасній лінгвістиці, оскільки пропонує огляд основних векторів розвитку лінгвістичних ідей у різних мовознавчих

традиціях, школах, напрямках, дотичних або безпосередньо пов'язаних з елліністикою, спільних і відмінних рис і демонструє зосередження уваги на проблемах, що стосуються мови загалом і новогрецької зокрема: походження грецької мови і її сутність, зв'язок мови і світосприйняття як носіїв давньогрецької, так і новогрецької мов, грецької мови і культури (грецької, української, татарської, турецької тощо), класифікація мов і місце в ній новогрецької мови, методи її дослідження (у зіставленні з українською) тощо.

Рецензована праця, що присвячена ювілею видатного лінгвіста, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Ніни Клименко, має на меті ознайомлення студентів з розвитком знань про мову і їх теоретичним обґрунтуванням, найважливішими традиціями, напрямками і школами, поглядами провідних учених і їхнім внеском у мовознавство не тільки з позицій сучасної лінгвістики, а й з урахуванням тогочасної ситуації у науці, проблемами новаторства і традиції у лінгвістиці.

Актуальність цього збірника зумовлена й тим, що до сьогодні розвиток лінгвістичних ідей у сфері елліністики (від найдавніших часів і до початку ХХІ ст.), зокрема української елліністики, у працях з історії мовознавства недостатньо повно і послідовно розглянуто. Причому цей процес є двобічним, оскільки елліністам за межами України, у тому числі майбутнім фахівцям, так само бракує цілісної, науково виваженої інформації про розвій лінгвістичної думки в українських наукових колах, предметом зацікавлення яких є новогрецька мова і грецька культура.

У структурному плані «Українська елліністика» складається з 6 розділів. Перший з них *«Елліністичні студії: загальні питання, ідеї та постанти»* (сс. 22-117), насамперед, є вшануванням пам'яті видатних українських елліністів А.О. Білецького та Т.М. Чернишової, статті або фрагменти з монографій яких, що стали класикою сучасної елліністики, розпочинають розділ, який загалом присвячений загальній характеристиці грецької мови (у часовій і територіальній площинах) (сс. 44-72, 92-102), стародавній грецькій, візантійській, кіпрській і новогрецькій літературі як складникам єдиного мистецького процесу (сс. 103-111), а також тим тенденціям, що визначають функціонування грецької культури і новогрецької мови в греко-українському соціумі (сс. 73-77, 112-117).

Другий розділ *«Проблеми граматики і словотворення»* тематично і структурно відрізняється від решти розділів збірника, оскільки містить 3 частини. Перша частина *«Взаємозв'язки граматичних, словотвірних та лексичних явищ у новогрецькій та українській мові»* (Н.Ф. Клименко, Т.В. Любченко, З.В. Павловська) (сс. 120-215) присвячена переважно характеристиці іменника в новогрецькій мові (Н.Ф. Клименко) (сс. 155-168) / в новогрецькій мові у зіставленні з українською (Н.Ф. Клименко) (сс. 139-154) чи з іншими східнослов'янськими мовами (сс. 120-138). В окремих статтях розглянуті також прикметник (Н.Ф. Клименко. *Формотворення і словотворення прикметника у сучасній українській та новогрецькій мові* (сс. 169-175)) і дієслово в зіставному аспекті (Т.В. Любченко. *Перехідність як тип валентності дієслова у сучасній українській та новогрецькій мовах* (сс. 176-182)) (сс. 169-182). Решта матеріалів належить до наукових розвідок дериваційного характеру (Н.Ф. Клименко. *Взаємозв'язок співвідносних різнорівневих одиниць як критерій зіставлення мов* (сс. 183-191); Н.Ф. Клименко. *Конверсія у новогрецькій та українській мовах* (сс. 199-208); Н.Ф. Клименко. *Словотвірна мотивація, регулярні, виражені й «нарожені» словотвірні значення (в типологічному аспекті)* (сс. 209-215)) (сс. 183-208).

У другій частині *«Іменникове основокладання в зіставному аспекті»* (Н.Ф. Клименко) (сс. 216-267) проаналізовані особливості словотвірної, лексичної і фразеологічної організації лексико-семантичних полів у новогрецькій та українській мовах (сс. 219-244) і процеси лексичної і синтаксичної деривації, результатом яких є утворення афіксальних, композитних і розчленованих номінацій-словосполучень (сс. 245-267).

Третя частина *«Дієслівне основокладання у новогрецькій та українській мовах»* (Н.Ф. Клименко) (сс. 268-338) цілком побудована на вивченні словотвірних процесів, основою яких є дієслово в обох зіставляваних мовах (сс. 268-336).

Третій розділ *«Зіставно-лексикологічні дослідження»* (Н.Ф. Клименко) (сс. 340-419) розпочинається статтею, написаною новогрецькою мовою (сс. 340-343), решта статей – українською та російською, що є показовим, оскільки всі вони витримані в зіставно-типологічному ключі і присвячені співвідношенню лексикологічного і фразеологічного рівнів новогрецької мови із

українською (Н.Ф. Клименко, О.Д. Пономарів) (сс. 344-362, 384-418) й турецькою (Н.Ф. Клименко) (сс. 363-383).

У четвертому розділі *«Стилістичні студії»* (сс. 422-464) головний акцент зроблений на стилістичних особливостях текстів розмовного, художнього, офіційно-ділового й публіцистичного стилів саме новогрецької мови (С.С. Переплотчикова, А.А. Столярова, Л.А. Мойсієнко) (сс. 432-463), хоча одна зі статей, розміщених у цьому розділі, є зіставного характеру (Є.А. Карпіловська) (сс. 422-431).

З'ясуванню когнітивного аспекту різнорівневих одиниць присвячений п'ятий розділ *«Когнітивні виміри мовних явищ»* (сс. 468-568), у тому числі – у зіставному плані, оскільки дві розвідки, що стосуються концепту MORE (В.М. Челпан) (сс. 494-521) і категорії кількості (Н.Ф. Клименко) (сс. 522-568), виконані на матеріалі новогрецької та української мов.

Останній, шостий, розділ *«Проблеми грецько-українського та українсько-грецького перекладу»* (сс. 572-606) має виразне практичне спрямування, оскільки покликаний надати зразки грамотного, науково виваженого і коректного перекладу з новогрецької мови й прокоментувати типові помилки, яких припускалися перекладачі творів сучасних грецьких письменників.

Окрім усього зазначеного, рецензована праця характеризується цілим рядом позитивних моментів, на яких хотілося б зупинитися. Насамперед, співзвучним характерові аналізованого матеріалу і специфічним рисам грецької мови і культури є виклад трьома мовами: українською, російською і новогрецькою.

Так само заслуговує на схвалення постійний супровід основного викладу текстами новогрецькою мовою (передмова (сс. 16-19), висновки до кожного з розділів (сс. 117, 337-342, 419, 464, 569, 607), статті, зокрема Х. Христу (сс. 78-91) і Н.Ф. Клименко (сс. 340-343)), що звучать лейтмотивом усього збірника, створюють необхідну атмосферу і налаштовують читача на відповідну тональність сприйняття, увиразнює особливу природу тих явищ, що стали предметом аналізу науковців, водночас зберігаючи неповторність «духу мови» давніх греків та їхніх нащадків, їхньої культури і світосприйняття, що, як нам видається, є просто необхідним насамперед для молодого покоління, яке тільки починає

своє знайомство з науковою і творчою спадщиною Греції – як на теренах України, так і в історії світової науки й культури. Слід також відзначити наявність послідовного дотримання концепції збірника, оскільки всі статті, що були включені, містять вражаючу кількість ілюстративного матеріалу грецькою мовою, що виправдовує винесення назви новогрецькою мовою навіть на обкладинку.

Крім того, у цьому контексті слід віддати належне авторському колективу збірника, який, зазначивши у передмові (сс. 13-15) розстановку основних наголосів, у тому числі зробивши акцент і на навчально-виховному спрямуванні видання, цілком досяг поставленої мети, оскільки пропонуваній збірник наукових робіт може бути використаний як довідкове видання, посібник і почасти як підручник з питань історії грецької мови й літератури, основних питань словотвору, морфології, лексикології, стилістики новогрецької мови, основ перекладу українською та новогрецькою мовами, історії грецької культури (від стародавньої грецької до сучасної новогрецької через візантійську й кіпрську), її виникнення, розвитку і співіснування з іншими культурними традиціями. Водночас полегшенню сприйняття матеріалу в окремих частинах сприяє укладений і вміщений на початку збірника список прийнятих у ньому скорочень (сс. 11-12).

Кожен розділ має чітку структуру і, хоч і справляє враження окремого самостійного в тематичному і методологічному планах циклу досліджень, не руйнує загальної цілісності сприйняття збірника і є логічним продовженням попереднього.

Позитивним, на наш погляд, є обов'язковий супровід кожної публікації необхідною, на думку авторів, кількістю джерел наукової літератури новогрецькою, українською, білоруською, російською, англійською, німецькою, французькою мовами, навіть з елементами турецької, у тому числі із зазначенням лексикографічних праць та Internet-ресурсів. Слід також підкреслити, що виклад аналізованого матеріалу, особливо в зіставному аспекті, увиразнює наведення необхідної наочності, зокрема таблиць (сс. 54-55, 135-136, 149, 150, 165, 498) і схем / схематизованих компонентів тексту (сс. 55, 65, 123, 193-194, 399-404).

Водночас рецензований збірник викликає певні міркування і кілька зауважень, зокрема, на нашу думку, йому бракує цілісного розділу, присвяченого дослідженню синтаксису давньої грецької

або новогрецької мов, вивчення якого становило б значне зацікавлення як для науковців, так і для тієї частини потенційної аудиторії, яка тільки починає своє знайомство з елліністикою. До того ж, у передмові наголошено на тому, що зіставний аналіз граматики новогрецької та української мов надав би можливість продемонструвати не тільки спільний флективний характер обох мов, але й водночас виразний аналітизм новогрецької мови, що найяскравіше виявлюваний не тільки на словотвірному чи морфологічному, а й на власне-синтаксичному рівні.

Це не означає, що такі дослідження відсутні в рецензованій праці – вони є, але не складають цілісної картини, оскільки збірник містить окремі розвідки синтаксичного характеру, насамперед, про *перехідність як тип валентності дієслова у сучасних українській та новогрецькій мовах* (Т.В. Любченко) (сс. 176-182), що включена чомусь до Частини 1 Розділу 2, присвяченої переважно проблемам морфології і словотвору, або синтаксично-словотвірного плану; про *внутрішній синтаксис композитних слів у зв'язках із зовнішнім синтаксисом їхніх сполучень-мотиваторів* (Н.Ф. Клименко) (сс. 316-326) з Частини 3 того самого розділу з проблем дієслівного основоскладання у новогрецькій та українській мовах; синтаксико-стилістичного спрямування – про *складне речення в ремаркових структурах творів Алкі Зеї* (Л.А. Мойсієнко) (сс. 452-463), внесеної до Розділу 4 «Стилістичні студії»; а також розвідки з лінгвістики тексту щодо *інтертекстуальності новогрецького роману в аспекті перекладу прозового тексту* (А.О. Савенко) (сс. 588-597). Наявні й поодинокі вкраплення у вигляді коментарів або фрагментів статей (сс. 47, 67, 145, 155, 161-163, 256-259, 432-434, 443-444, 447, 577, 579-580, 585, 600-602), але єдиного цілого вони, на жаль, не формують.

Крім того, чомусь у зіставному аспекті, про який багато говорено в передмові (сс. 14-15), витримана тільки та частина рецензованої праці, що присвячена проблемам граматики, словотворення (Розділ 2), лексикології (Розділ 3) і двобічного перекладу (грецько-українського й українсько-грецького) (Розділ 6), хоча, наприклад, у назві Розділу 2 це не знайшло свого відображення (тільки в назвах частин). Дослідження стилістичного спрямування (Розділ 4) і матеріали, присвячені когнітивній проблематиці (Розділ 5), на нашу думку, не враховують широких перспектив зіставних

досліджень у цій царині. Такі міркування, певною мірою, викликає і двомовність назви збірника (українською і новогрецькою), що налаштує одразу на зіставний зріз уміщених у ньому матеріалів.

Не зовсім зрозумілою є і поява вступу до Частини 2 Розділу 2 (сс. 216-218). Постає питання: чим мотивована його поява в цій частині або чому вступи відсутні до інших частин того самого розділу чи до інших розділів?

Водночас видається доцільним включення статей соціолінгвістичного характеру, особливо якщо взяти до уваги тривалий період міжкультурної взаємодії греків-переселенців із населенням українських земель і формування власних общин на території Великої Греції, а також бракує, на наш погляд, певної висновкової частини, можливо, післямови, що узагальнювала б результати здійснених досліджень, підводила б підсумок виконаній роботі й окреслювала перспективи подальших пошуків у цій сфері.

Загалом рецензований збірник наукових праць “Українська елліністика (ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ)” характеризується творчим підходом до відбору і впорядкування матеріалів і високим рівнем наукового опрацювання мовних фактів. Висловлені міркування не знижують загального позитивного враження від рецензованого дослідження, що заслуговує на високу оцінку як надзвичайно актуальне і цінне.

МОВНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ : ПОЛІАСПЕКТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Радевич-Винницький Я.К. Двомовність в Україні : теорія, історія,
мововживання : Монографія. –*

Київ-Дрогобич : Посвіт, 2011. – 592 с.

У 2011 році наукові соціолінгвістичні розвідки поповнила монографія відомого українського науковця Я.К. Радевича-Винницького «Двомовність в Україні : теорія, історія, мововживання».

Проблема двомовності, яку досліджує науковець, є суперечливою, конфліктною і досі не розв’язаною на території сучасної України. Причина довготривалості цього процесу – розбіжність поглядів, уподобань, мовних пріоритетів різних

прошарків суспільства, які послуговуються співвикористовуваними конкурентними мовами (державною та мовою міжнаціонального спілкування).

Саме проблемі двомовності в Україні, різноаспектному її розгляді присвячена рецензована монографія.

Рецензована праця складається зі вступу, чотирьох розділів, переліку скорочень, списку використаної літератури, предметного та іменного покажчиків.

У вступі (с. 10-31) розглянуто актуальність досліджуваної проблематики. Визначено методологію методик і методи дослідження, подано дефініцію базових понять метамови теорії білінгвізму: *нація етнічна – нація політична, стратум і субетнос, одномовність і не одномовність, матриця кодів, матриця ситуацій спілкування*.

Варто зауважити, обґрунтовуючи актуальність досліджуваної проблеми, автор зазначає, що двомовність належить до «соціальних нормалей нашого часу, є глобальним феноменом» (с. 10) і «об'єктивно, в повному обсязі і цілісно всі аспекти проблеми двомовності можуть бути висвітлені лише в річищі лінгвонаціоналогії як складової українознавства – науки, ... для якої концентр «Україна – мова» – один з основних у системі знань про Україну і українство» (с. 18).

У базових метамовних поняттях (*нація етнічна – нація політична*) дослідник розмежовує *етнос, етнічну групу, країну багатонаціональну (поліетнічну), країну з багатонаціональним населенням* і т. ін, зауважуючи на «засадничо важливому значенні розрізнення цих понять для розв'язання великого кола питань, які виходять за межі науки про мову і стосуються буття та функціонування суспільства загалом» (с. 23). Крім традиційних понять, Я. Радевич-Винницький наголошує на необхідності використання «спеціальних систем понять і термінів, які б відбивали специфіку мововживання в умовах білінгвізму (*неодномовність, співіснування і співвикористання мов, перемикання коду й ін.*) та міжмовних кореляцій у плані вираження і в плані змісту як на віртуальному (мовному, емічному), так і на актуальному (мовленнєвому, етичному) рівнях: (*діаакцентема, діаінтонема, діафонема, діафон, діалексема, діасинтаксема* тощо)» (с. 31).

У першому розділі «З історії дослідження двомовності в Україні» (с. 32-62) розглянуто опозицію поглядів на проблему двомовності в державі (з XIX століття і до радянської доби) як українських науковців, письменників (зокрема вислови з творів Т. Шевченка щодо співвикористання мов, суржику), так і вчених інших республік колишнього СРСР та українських вчених у вільному світі (Г. Квітки-Основ'яненка, А. Метлинського, Т. Шевченка, М. Костомарова, О. Потебні, К. Михальчука, Лесі Українки (уривки з листів до О. Маковея), Б. Грінченка, І. Білодіда, І. Франка, Д. Овсянико-Куликовського, В. Липинського, В. Сімовича, Л. Булаховського, Й. Багмута, В. Акуленка, С. Семчинського, В. Русанівського, М. Феллера, В. Журавльова, Р. Смаль-Стоцького, О. Горбача, Ю. Шевельова).

Другий розділ «Теорія двомовності» (с. 63-338), що є найбільш ємним, охоплює низку аспектів, пов'язаних із визначенням сутності двомовності, дефініцією понять *рідна мова*, *друга рідна мова*, *мова «вища»*, *«нижча»*.

Автор подає докладний аналіз, з опертям на попередні дослідження (А. Мартине, У. Вайнрайха, Н. Катагощиної, М. Сумцова та ін.), понять *рідна мова*, *друга рідна мова*, *мова «вища»*, *«нижча»*, обґрунтовуючи власний погляд щодо того чи того поняття. Вислови дослідника щодо рідної мови як мови материнської/батьківської, мови народу, до якого належить сім'я (родина) (с. 71), є актуальними для сучасного українського суспільства і етнічних українців загалом. Проте, на нашу думку, до вже названих характеристик мов варто було б додати класифікацію мов (щодо їхнього використання), запропоновану В. Трубом, у якій науковець поділяє мови на *базову* і *небазову*. Ці терміни є прийнятними, тому що в ситуації українсько-російської двомовності для більшості мовців базовою є російська мова (у нашому дослідженні, проведеному на території міст Донецької області, 1,3% росіян (за даними перепису 2001 року) рідною вважають українську мову) незважаючи на державний статус української мови. Навіть якщо в офіційній сфері мовці використовують українську мову (і рівень володіння мовою є високим (% таких мовців-білінгвів не значний)), то в розмовно-побутовій – більшість послуговується російською.

Дослідник, узагальнюючи попередні напрацювання, подає докладну характеристику двомовності, аналізує її різновиди (в опозиції), диференціюючи кожний з них і подаючи його характерні ознаки: *двомовність природна (стихійна) – цілеспрямовано накинена – штучна, двомовність індивідуальна – соціальна, двомовність індивідуальна – групова – масова – суцільна, двомовність суцільна – територіально обмежена – соціально обмежена – вікова, двомовність універсальна – локальна, двомовність контактна (проксимальна) – дискантна (дистальна) та ін.*

У розділі, характеризуючи *двомовність вікову*, автор зауважує: «Міські українці, народжені в 20-ті роки ХХ століття, крім української, володіли і російською мовою уже в дитинстві, а їхні ровесники на Західній Україні засвоїли російську аж у 50-ті роки, коли там укріпилась російсько-радянська влада» (с. 94). З цього приводу варто зауважити, що не тільки сільське населення Західної України було українськомовним. Таку ж ситуацію спостерігаємо і на Сході. За даними перепису 1939 року 70,51% сільського населення Донецької області вважали рідною українську мову і послуговувалися нею у всіх комунікативних сферах. І навчання в сільських школах Донеччини відбувалося українською мовою. Навіть у 80-ті роки минулого століття (за політики русифікації) школи з українською мовою навчання були у деяких селах Донецької області.

Авторські висновки щодо опозиції місто – село і двомовність були б більш аргументованими, якби дослідником використовувалися дані не тільки перепису 1989 року (с. 200-201), а й попередніх: 1923 р., 1939 р. та ін. Бажаним видається і подання порівняльної характеристики Сходу й Заходу України.

Заслугове поцінування різноаспектний розгляд білінгвізму. Я. Радевич-Винницький наголошує на ємності кожного з досліджуваних аспектів і пропонує у рецензованій праці висвітлення лишень найсуттєвіших проблем їхнього вивчення. Серед головних аспектів дослідник виокремлює *власне-лінгвістичний, соціолінгвістичний, етнолінгвістичний, лінгводидактичний*, зауважуючи, що «кожному із аспектів конкретної двомовності притаманна певна специфіка: українсько-російська двомовність вирізняється багатьма прикметами не лише від білорусько-

російської, грузинсько-російської, киргизько-російської і т.д., а й від російсько-української. Повну картину двомовності в її конкретному вияві може дати тільки скоординований комплексний підхід до неї в усіх аспектах» (с. 338).

Особливу увагу в розділі автор приділяє дослідженням ідіолекта білінгва та його мовленнєвої поведінки, зазначаючи, що це питання є одним зі стрижневих у дослідженнях двомовності.

У третьому розділі «Неодномовність та міжетнічно-мовні взаємини в історії України» (с. 339-437) проаналізовано мовну ситуацію в Україні (різних її регіонах) за давньої української доби, середньої української доби, нової української доби.

Четвертий розділ «Двомовність у сучасній Україні та українських середовищах за її межами: проблеми, перспективи» (с. 438-484) концентрує увагу на аналізові двомовності українців як на території України, так і в далекому, і в близькому зарубіжжі (Словаччині, Росії, Білорусі), утвердженні української мови в статусі державної і міжнаціональної в ситуації конкурентної двомовності, дослідженні проблем розширення сфер уживання української мови, перспектив реукранізації як на території України, так і за її межами.

Слушною є ідея про створення «розгалуженої, потужної, технічно об'єднаної, змістовно багатой інформаційної етномережі світового українства» (с. 444). Дослідник наголошує, що «інтернет-контактування рідною мовою дає людині можливість почуватися «вдома», перебуваючи на далекій відстані від рідного краю» (с. 444).

Послідовність, системність, докладність викладу, переконливість аргументів засвідчують високий рівень виконання рецензованої праці. Висновки, подані у розділах, сприяють поглибленню інформативності і дозволяють сформулювати цілісне уявлення про здійснене дослідження.

Адресована науковцям, викладачам вишів, учителям, аспірантам, студентам, а також політичним діячам України та світового українства, рецензована монографія сприятиме глибшому розумінню проблеми двомовності на території сучасної України, допоможе знайти шляхи розв'язання цієї проблеми на користь державної української мови.

Анатолій Загнітко, Ірина Кудрейко

СУЧАСНА ДЕРИВАЦІЯ В ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ

*Putilina Oksana. Derivation in modern english
in comparison with ukrainian :*

*Деривація в сучасній англійській мові
у зіставленні з українською*

*Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. –
Донецьк : ДонНУ, 2013. – 100 с.*

Актуальним завданням сучасної освіти є залучення молоді до інтернаціональної культури і ознайомлення із здобутками світової науки, що видається неможливим без належного рівня володіння не тільки національною мовою, а й, принаймні, однією мовою, що має статус мови міжнародного спілкування і водночас мови, якою написано переважну більшість продуктів з програмування, зокрема англійської. Але зіставний аналіз лексикографічних джерел та усних і матеріально фіксованих текстів кін. ХХ – поч. ХХІ століть засвідчив, що не всі нові мовні одиниці, що трапляються в сучасній періодиці, наукових працях, художніх творах англійських авторів, незалежно від обраного ними варіанту (британського, американського, австралійського, новозеландського тощо), уміщено в словниках (навіть найавторитетніших), виданих у Великій Британії і США. Виявлені новоутворені типи структурних одиниць демонструють посилення соціопрагматичного чинника і ролі аналогії у мовній свідомості носіїв англійської мови, наслідком чого є значні зсуви у семантиці певних одиниць, передусім тих, що є наслідком дериваційних процесів, а отже, в семантиці й стилістичному маркуванні усього тексту. Необхідність запровадження курсу, присвяченого простеженню змін на дериваційному рівні сучасної англійської мови, зумовлена і відсутністю ґрунтовного вивчення цих процесів у традиційних курсах англійської мови як іноземної не тільки для студентів-перекладачів, але й для студентів, які не спеціалізуються з англійської філології, а також переважним функціонуванням нових одиниць у мовленні і незафіксованістю їх у переважній більшості словників і граматик. Виявлені неологізми є свідченням впливу потужних інтра- та екстралінгвістичних чинників, що визначають напрям розвитку англійської мови останніх років і спосіб

сприйняття мовної і позамовної дійсності представниками англомовної спільноти (у зіставленні з українською).

Основною **метою** курсу «Деривація в сучасній англійській мові у зіставленні з українською» постає формування у студентів-філологів систематизованих наукових знань про нові і традиційні способи творення нових слів у сучасній англійській мові у зіставленні з українською з послідовним:

- 1) розмежуванням способів творення слів (насамперед, складних слів різного типу);
- 2) визначенням типів новотворів, зокрема нейтрального, морфологічного, синтаксичного типів;
- 3) диференціюванням лексичних і графічних скорочень, що набули статусу самостійних лексичних одиниць;
- 4) встановленням семантичних, асоціативних і мотиваційних відношень між твірною базою і словом-новотвором;
- 5) кваліфікуванням загального соціопрагматичного характеру тексту і характеру змін, спричинених уведенням нової лексичної одиниці.

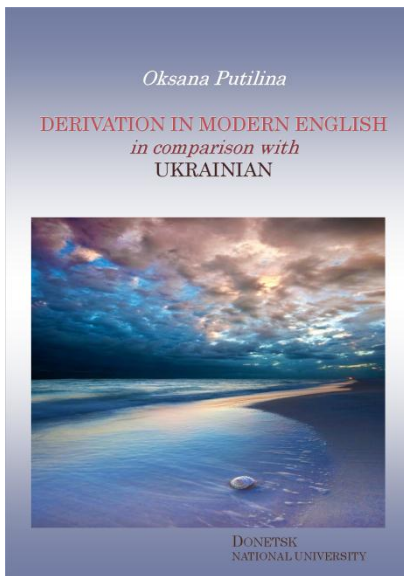
Усе це подається з урахуванням напрацювань світової лінгвістичної науки і

сприяє усвідомленню й осмисленню загальних курсів англійської та української мов.

Курс орієнтований на організацію самостійної проблемно-пошукової роботи студентів. Для цього запропоновано контрольнотренувальні й підсумково-тренувальні завдання, що передбачають формування відповідних навичок та умінь.

Основне **призначення** цього курсу – навчити студентів:

- ❖ аналізувати різні дериваційні явища, визначати основні тенденції в сучасній англійській дериваційній системі у зіставленні з українською;

- ❖ розпізнавати нові явища дериваційного характеру;
- ❖ простежувати наслідки в семантичній структурі мовних одиниць сучасної англійської мови (АМ) у зіставленні з українською (УМ), тобто слів, словосполучень, речень, тексту);
- ❖ володіти навичками дериваційного і семантичного аналізу.

Студенти повинні **знати**:

- домінувальні тенденції в дериваційних процесах у сучасній англійській мові (у зіставленні з українською) кін. ХХ – поч. ХХІ століть;
- поняття дериваційних змін і їхніх наслідків у семантичній структурі англійського речення (тексту) у зіставленні з українським;
- основні способи словотвору в сучасній англійській мові у зіставленні з українською і новітні типи формантів;
- чинники сучасних дериваційних змін в обох зіставлюваних мовах;
- основні способи перекладу англійських неологізмів українською мовою;
- чинники сучасних екстралінгвістичних та інтралінгвістичних змін в сучасній англійській мові у зіставленні з українською.

Студенти повинні **вміти**:

- ◆ аналізувати наукові, публіцистичні, художні тексти англійською та українською мовами і розпізнавати вияви сучасних фонетичних, лексичних і граматичних процесів;
- ◆ встановлювати внутрішньомовні та зовнішньомовні причини мовних змін;
- ◆ визначати типи неологізмів і шляхи їхнього виникнення;
- ◆ визначати тип новотвору і спосіб творення в сучасній англійській мові у зіставленні з українською;
- ◆ застосовувати методи дериваційного аналізу;
- ◆ давати типологічну характеристику семантико-дериваційним процесам у сучасному англійському реченні (тексті) у зіставленні з українським;
- ◆ перекладати українською мовою англійські конструкції з неологізмами.

Основою посібника є 2 основні взаємопов'язані компоненти, що як єдине ціле представлені в ньому: теоретичний курс, розрахований на 2 модулі, і практичний курс, який включає плани практичних занять до кожної з тем, комплекс завдань диференційованої складності для самостійної роботи студентів, критерії для оцінювання знань, списки літератури для обов'язкового опрацювання (у тому числі – для конспектування) і для поглибленого опрацювання матеріалу, що містять також Інтернет-джерела із прописаним доступом для полегшення їхнього пошуку й опрацювання студентами, а також українсько-англійський термінологічний словник.

Посібник розрахований на студентів вищих навчальних закладів денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня “Бакалавр”.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абашина В., 156, 169-175
Абдуллаєв Б., 389
Абеляр П., 161
Августин Блаженний А., 161
Адамец П., 171
Адамчик В., 383
Аделунг Й., 172
Акуленко В., 432
Албахарі Д., 316
Алефіренко М., 188, 224
Алексеєнко М., 253, 256
Андрєєв Л., 326
Андріч І., 316
Андріяшик Р., 285
Андрухович Ю., 264, 319, 343
Анісімова Є., 196
Антков'як З., 144
Антоніч Б.-І., 13, 303, 313-314
Антоніч І., 370
Аполоній Дискол, 161
Апрєсян Ю., 29, 214, 272, 294
Арашанкова Г., 272
Аристотель, 158, 276
Арістарх Самофракійський, 161
Арістафан Візантійський, 161
Арно А., 162, 215
Арутюнова Н., 29, 171, 174, 201, 214, 279, 333
Астен Т., 57
Атаян Е., 219-220
Ахманова О., 184, 189, 201, 236
Ачилова В., 180
Бабайцева В., 69
Бабанов А., 253, 256-257
Бабелок О., 256-257
Бабенко Л., 296
Бабляк В., 396, 400
Багмут Й., 432
Бажан М., 222
Бајац В., 287, 294
Бакіна М., 229
Балакова Д., 340
Баллі Ш., 167, 239, 333
Банфанте Дж., 166
Баран С., 156
Баранов А., 85, 93
Бардукова Г., 388
Барт Р., 84, 93, 166, 174, 234
Бартали М., 166
Басюк В., 13
Бато Ш., 172
Бахтаріс В., 389
Бахтін М., 115, 118-119, 121-122, 124, 126-131, 141, 333
Бацевич Ф., 28-34, 115, 117-124, 126-133, 135-141, 158, 210, 326-333, 336-338, 414
Бачкур Р., 228, 301
Безпояско О., 53
Белей О., 253, 256
Бенвеніст Е., 167, 203, 333
Березовський Л., 146
Беринда П., 162
Бертоні Дж., 166
Белоусов К., 203
Белошапкова В., 69, 181
Бжозовська Д., 421-422
Білецький А., 425
Білодід І., 300, 432
Білоноженко В., 226
Блаватська О., 43
Близнець Ю., 293, 300
Блок О., 15, 391
Богданов В., 214, 324, 333
Богін Г., 85, 93
Богородицький В., 165
Богослов Г., 161
Бодуен де Куртене І., 27, 165, 215, 304
Божко С., 43

- Бойко Н., 256, 258, 277, 340
Бонвіллан Н., 414
Бондарко О., 216-217, 295
Боп Ф., 163
Бранднер А., 250, 340-341
Бровка П., 389
Бровка А., 182
Бродський Й., 272, 326
Бриль Я., 379, 382
Брюсов В., 389
Бузашніова К., 229
Булахов М., 156
Булаховський Л., 103, 365, 432
Булигіна Т., 29
Бурбело В., 277
Бурмистрович Ю., 227
Буслаєв Ф., 163-164
Бюлер К., 215, 220, 333
Бюлер Д., 414
Бядуля З., 382
Важнік С., 271-272
Вайнрайх У., 432
Вайсгербер Й., 365
Вакула В., 242
Валгіна Н., 68, 196
Валодзіна Т., 249-250, 271
Вальтер Х., 270
Вандервекен Д., 120
Вандрієс Ж., 167, 365
Варон М.Т., 161
Васильєв Л., 205
Васильчик С., 369
Василюк Ф., 207
Вебер М., 128
Вежбицька А., 124, 213, 242, 259,
276
Вейль А., 172
Верхарн Е., 15
Весна Т., 278
Виготський Л., 12, 33
Винниченко В., 408
Виноградов В., 16-17, 102, 108,
168, 215, 224
Виноградова К., 369-371
Височанський В., 142, 340
Вихованець І., 49-54, 57-58, 60-
64, 69, 72, 100, 104, 106, 181,
196, 201, 214, 216-217, 239,
289, 313, 397
Вівер У., 220
Вікентій Йованович, 313
Вільконь О., 127
Вінтонів М., 37
Вітгенштейн Л., 213, 276, 333
Вовчок Марко, 157
Волкогон Н., 277
Волошинов В., 121
Вольвач П., 84
Волянська Ю., 363
Воробйова О., 83
Вороний М., 155
Востоков О., 163
Вострова С., 278
Врублевський К., 142
Всеволодова М., 216-217, 298,
369, 374, 395, 371, 378
Вукович М., 389
Вундт В., 164
Габеленц Г., 172
Гаврилова М., 421-423
Гаврин С., 224
Гадель Р., 167
Гаєв Т., 305
Гайдеггер М., 128
Галенко І., 156
Галич О., 408
Гальперін І., 220
Гаспаров Б., 85, 93
Гачев Г., 414
Гегель, 406
Геллідей М.А.К., 174
Геракліт, 161
Герасименко І., 322-324, 326

- Гете Й., 158
Гіздатов Г., 207
Гладкий М., 365
Гнатюк Л., 338
Гоголь М., 145, 267, 272
Головка А., 72
Голубовська І., 260
Гольдін В., 130
Гомер, 158
Гончар О., 292, 296, 408
Горбач О., 432
Горбачов М., 418
Гординський С., 314
Городенська К., 49-54, 58-60,
100, 104, 239
Городецький Б., 29
Горпинич В., 100-103, 107, 109,
239
Гортан-Премк Д., 291
Гочев Г., 370
Грабовський П., 316
Грек М., 162
Григор'єва О., 351
Григоренко І., 93
Грищенко А., 100, 106
Грім Я., 163
Грінченко Б., 396, 432, 375, 384
Гром'як Р., 92
Гроховський М., 217
Грунський М., 365
Грушевицька Т., 414
Гудков Д., 414
Гуйванюк Н., 27, 63, 180-181
Гук З., 313
Гумбольдт В., 27-28, 204, 333
Гумецька Л., 263
Гурвич І., 12
Гусейнов Г., 358
Гуссерль Е., 128
Гадамер Г.-Г., 12, 416
Ган О., 43
Грайс Г.П., 333-334
Грещук В., 156, 228, 301-304
Даль В., 411-412, 434
Дамаскін І., 161
Даниленко А., 45, 47-48
Даниленко В., 229
Данилюк І., 369-370, 384
Данте А., 158
Даўлатаў С., 378
Дейк Т.А., 173, 333-334
Дем'янков В., 29, 223
Демент'єв В., 116, 122, 130, 221
Демокрит, 161
Деркачова О., 43
Десницька А., 17, 21
Джонсон М., 266
Джочка І., 228
Дзюба М., 399
Дзянісава Н., 387
Дік С., 217
Дільтей В., 128
Діонісій Фракійський, 161
Діц Ф., 163
Добровська А., 144
Довженко О., 319
Долініна І., 296
Домрачева І., 159, 239, 343
Донець П., 414
Дорошенко В., 148-152
Дорошенко С., 154, 156
Достоевський Ф., 259, 267, 326
Драгоманов М., 261, 364
Драй-Хмара М., 316
Драч І., 310, 318
Дубенець Е., 414
Дубова О., 75-77, 79-81, 83
Дунак В., 143
Дьомін В., 324
Дяговець І., 67
Едінгтон А., 200
Еко У., 86, 94, 220, 257,
Епікур, 161
Євшан М., 13-14

- Єгоров О., 408
Єльмслев Л., 242
Єрмоленко С., 83, 215
Єсенін С., 111, 389-391
Єсперсен О., 215-216, 242
Єфремов С., 154
Жарський В., 146
Желехівський Є., 304
Жирмунський В., 365
Жуйкова М., 223-224, 226-227
Жук О., 314,
Жуковський В., 389, 391
Жуковський С., 388-392
Журавльов В., 242, 432
Заболоцький М., 391
Заварзіна Є., 408
Загнітко А., 9, 16, 28, 34, 37, 45,
95, 101, 115, 142, 153, 158,
169, 175, 180, 180, 196, 201-
203, 211, 218, 227, 232, 236,
278, 284, 288, 298, 305, 338,
343, 360, 363, 368-370, 379,
388, 413, 419, 424, 434, 439
Загребельний П., 376
Зажечни Г., 423
Зайнұльдінов А., 360-362
Зайцева І., 278
Законников С., 389-390
Закревська Я., 156
Залевська А., 85
Зарицька В., 28
Засько-Зелінська М., 144-145
Звегінцев В., 207
Зеленько А., 98
Земська О., 229, 265
Зенон, 161
Зизаній Л., 162
Зимни Р., 421-423
Зілінський О., 314
Змај Й., 316
Золотова Г., 216-217, 272-273,
380, 388
Зорівчак Р., 156
Зупичич С., 389
Іваничук Р., 398
Іванов В., 90
Іванович М., 285-286, 289-290,
294-296, 298-300, 305
Ілик Т., 201-202
Ільків А., 408
Ільницький Д.
Ільницький М., 313-314
Ісаченко О., 242
Іссерс О., 123
Іакшић Ђ., 316
Іанковић-Бели М., 285, 293
Купа В., 274
Кавка М., 272
Казка А., 43-44
Кайсн М., 167
Калин А., 375
Калінська І., 272
Камінська-Шмай І., 422
Кант І., 406
Караджич В., 306
Каранська М., 64
Караткевіч У., 382, 387
Карлсон Т., 121
Карманський П., 156
Карнап Р., 333
Карпенко О., 266
Карпіловська Є., 34, 222, 427
Карцевський С., 167, 239
Кассірер Е., 333
Катагощина Н., 432
Кацнельсон С., 206, 215, 294
Квіт С., 219
Квітка-Оснoв'яненко Г., 432
Керол Л., 200
Кесарійський В., 161
Кирилович Є., 287
Кібрік О., 174, 395
Кіклевич А., 217, 288
Кім Я., 414

- Кітасва Т., 370
Кларк Г., 121,
Клен Ю., 13
Клименко Н., 425-427, 429
Климент Олександрійський, 161
Клін М., 414
Клобуков Є., 369, 371
Клюєв Є., 335
Кобилецький І., 156
Кобилянська М., 27, 63, 181
Кобилянська О., 408
Кобозева І., 29
Ковалик І., 156, 229, 239, 301,
304
Ковалів Ю., 92
Ковач М., 310
Ковачова В., 340
Ковтунова І., 172
Колас Я., 382, 389-390
Колшанський Г., 173
Конюшкевич М., 298, 369-373,
376, 378, 380, 383-384, 387-
388,
Кордун В., 318
Корнілов О., 414
Корольов І., 256, 261, 344-345
Корольова А., 256, 261, 345
Космеда Т., 153, 155-156, 158,
252, 257, 261-262, 404-413
Костенко Л., 310, 318
Костира І., 42-45
Костомаров М., 157, 260, 432
Косяченко Г., 13
Котляревський І., 157, 311
Коцюбинський М., 396
Кочетова А., 408
Кошелєв А., 275-276
Красних В., 405
Краснобаєва-Чорна Ж., 115, 158,
215, 227, 284, 424
Крижаніч Ю., 162
Крижко О., 257, 262
Крилова О., 171
Крисько В., 17-23
Крушевський М., 165
Кубрякова О., 33, 215
Кудрейко І., 368, 434
Кузнецова Е., 296
Кузь Г., 262
Кукушкіна О., 369
Кулешов А., 95
Кульбабська О., 392-393, 397,
401, 404
Куляшов А., 94-95
Кун Т., 234
Купала Я., 371, 376, 382, 384,
390
Курило О., 365
Курцевс Г., 163
Курчак М., 421
Кучеренко І., 106, 239
Кучок В., 146
Куц Н., 369-370
Лабе Ф., 162
Лазарук М., 399
Лазебник Ю., 83
Лайонз Дж., 215
Лакофф Дж., 266, 276-277
Лансло К., 162, 215
Лапневська Р., 369
Лассан Е., 421-422
Левицький Ю., 217
Левінський П., 146
Левічева (Павлович) О., 413
Лейбніц Г., 162
Лемцюгова В., 272
Ленекер Р., 213
Леонова М., 294
Леонт'єв Д., 128
Леонт'єв О., 173
Леонт'єва Н., 214
Лепкий Б., 155
Лермонтов М., 314, 389-391, 411
Липа Ю., 304

- Липинський В., 432
Лихачов Д., 12
Лібура А., 146
Ліхтенберг Ф., 21
Ліч Дж., 333-334
Лободзинська Р., 143
Лозинський Й., 157
Ломакович С., 181
Ломов А., 203
Ломоносов М., 162, 369, 371
Лорка Ф.Г., 314
Лотман Ю., 220
Лубківський Р., 313
Лук'янович Д., 155
Лукашенко Н., 278
Лурія О., 29
Луценко М., 324
Лучинська О., 257
Льньокоў М., 382
Льюїс К., 128, 333
Любченко Т., 426, 429
Лявицька Т., 369
Ляхур Ч., 370
М'якишев В., 247-248
Маджер М., 389-390
Маєвська-Творек А., 145
Маковей О., 432
Максимовић Д., 310-311, 316
Максимович М., 163
Маланюк Є., 84, 87-90, 92-93,
203
Маліновський Б., 132
Маліньє Г., 162
Малоха М., 247-248
Мамардашвілі М., 86, 93
Манакін В., 109, 111-115, 414,
416-419
Манучарян Р., 229
Марков Б., 93,
Маркович А., 421
Марр М., 168, 365
Мартине А., 432
Мартинов В., 272
Масенко Л., 211
Маслова В., 414
Матвіяс І., 239
Матезіус В., 121, 171
Матіос М., 396
Мауро Т., 205
Мацько Л., 409
Мацюк Г., 363, 366-368
Маяковський В., 200
Медведев Ф., 224
Мей Дж., 333-335
Мейс А., 167
Мелерович А., 227
Мельничук О., 64, 68-69, 171,
181, 217, 239
Мельчук А., 242, 276
Мерінгер Р., 166
Меркель А., 244
Метлинський А., 432
Мечковська Н., 254
Мещанінов І., 168
Миколаєнко А., 369
Милославський І., 108
Мйодек Я., 142-144
Мирний Панас, 181
Миронова В., 264
Мисик В., 43
Михайлова О., 264, 347
Михальченко М., 189, 196, 232,
236, 338
Михальчук К., 432
Мишкіна Н., 85-86
Мігірін В., 82
Міклошич Ф., 20, 163
Міллер Г., 42
Мінський М., 214
Мірченко М., 70
Міхєєв М., 409
Могильницький І., 304
Мозгунов В., 290

- Мойсієнко А., 83, 175-176, 178, 218
Мойсієнко Л., 427, 429
Мокієнко В., 255, 270, 348
Момот Н., 408-409
Моргунов В., 294
Мороз Т., 237, 239-240, 242-244
Моррис Ч., 207, 220, 333
Москальчук Г., 85-86, 93-94
Мочульський М., 154
Мукаржевський Я., 270
Мустайокі А., 217, 291
Мюллер М., 163
Набоков В., 272, 357, 362
Налімов В., 128
Науменко Н., 156
Невзорова-Кмеч О., 248
Недільський І., 304
Некрасов М., 326
Ненадовић Л., 316
Нестор, 344
Нетушил І., 17
Нечуй-Левицький І., 157
Нецкуля Ф., 144
Николић М., 311
Никонорова О., 123
Ніколаєва Т., 174
Німчук В., 100
Новиков Л., 207
Новіков А., 129
Новоженова З., 217
Норман Б., 242, 251
Ньюліп Дж., 414
Овсяннико-Куликовський Д., 432
Огден К., 206, 220
Огієнко І., 268, 365
Огъєновић К., 292
Огуй О., 189-190, 192, 194
Одарчук Н., 277
Окам В., 162
Оліфіренко Л., 16
Омельченко З., 101
Оранська М., 370
Осадца М., 103
Остапчук Я., 156
Остерва Ю., 145
Остін Дж., 120-121, 129-130, 333
Павић М., 312-313, 316
Павличко Д., 314
Павловська З., 426
Падучева О., 29, 329
Палл І., 272
Панфілов В., 171
Панченко О., 68
Папіна А., 218
Папроцький В., 343-344
Пасека М., 144
Пастернак Б., 389
Патрич Д., 389
Пауль Г., 164, 173
Переппльотчикова С., 427
Перникарський Ц., 217
Петровић М., 288
Петровић Р., 299-300
Пекот Т., 142, 144, 422-423
Пешковський О., 215
Пізани В., 166
Пілатова Й., 265, 350
Пірс Ч.С., 206, 220, 333
Платон, 161
Плешкова Т., 266, 352-353
Плотникова С., 123
Пляшкова Л., 369
Подгасцька І, 27
Покровський М., 165
Поланський К., 272
Поліванов Є., 365
Полікарпов А., 369
Пономарів О., 63, 427
Попов О., 17-19, 21,
Попова А., 422-423
Попова М., 272

- Попович Л., 275, 277-284, 305-307, 309, 311-313, 315, 317-318, 320-322,
 Поправа М., 421
 Поршнев Б., 29
 Пославська Н., 228
 Поспелов М., 181
 Пот А., 163
 Потебня О., 16-17, 21, 27-28, 36-37, 40, 64, 90, 164, 173, 215, 364, 432
 Прадід Ю., 224
 Прийменко А., 409
 Приставкін А., 326
 Приходько А., 414
 Прияткіна А., 177
 Прісціян, 161
 Процик І., 353-354
 Путіліна О., 142, 169, 175, 419
 Пушик С., 303
 Пушкін О., 389-391
 Рагавцов В., 23-28, 94-95, 97, 99, 158, 160, 163, 165-166, 168
 Радевић Б., 316
 Радевич-Винницький Я., 430-431, 433
 Радзівська Т., 83, 409-410
 Радіонова Т., 180
 Радовановић С., 285
 Рамза Т., 248-249
 Раск Р., 163
 Распопов І., 171, 207
 Ратнікова І., 266
 Реймонт В.С., 342
 Рембо А., 314
 Ремчукова О., 196-197, 199, 201
 Рильський М., 15
 Ричардс А., 206, 220
 Рідлі М., 247
 Різун В., 63
 Рільке Р.М., 15
 Розенталь Д., 272
 Рош Е., 276
 Рубаїл, 389-390
 Рубчак Б., 314
 Руданський С., 311
 Руднев О., 69
 Рунова О., 172
 Русанівський В., 53, 100, 201, 432
 Сабурова І., 29
 Савенко А., 429
 Савич О., 421-423
 Савченко О., 266
 Самчук У., 299
 Санчес Ф., 162
 Сарновський М., 145, 340, 420, 422
 Сартр Ж.-П., 128
 Сафонова Н., 278
 Сахарний Л., 174
 Свідзинський В., 13
 Севернюк Т., 396
 Сейферт І., 143
 Селіванова О., 196, 202, 209, 213-218, 220, 222
 Семенець О., 83, 86-93, 203
 Семчинський С., 432
 Сенів М., 258
 Сепір Е., 27, 167, 365, 406
 Сербенська О., 156
 Сервантес М., 148
 Сеше А., 70, 167
 Северянин І., 272-273
 Седов К., 116
 Сибиновић М., 310, 320
 Сидоренко Є., 106
 Синявський О., 365
 Сиротініна О., 130
 Ситар Г., 34, 298, 369-370
 Сімович В., 103, 154, 365, 432
 Сіречко Д., 389
 Сіцінський В., 144
 Скаб Мар'ян, 38-41, 215

- Скаб Марія, 268
Скаженік Є., 267
Скалігер І., 162
Скібінська Е., 146
Сковорода Г., 311
Скребцова Т., 421
Скрипник Л., 224
Слинько І., 27, 63, 181
Слишкін Г., 123
Словацький Ю., 306
Слюсарєва Н., 216
Смаль-Стоцький Р., 154, 407, 432
Смирницький О., 215
Смотрицький М., 162
Соловей О., 45
Соссюр Ф., 27, 90, 110, 121, 165, 365
Срезневський І., 163
Сречко Д., 389
Ставицька Л., 12-16
Стагн Хр., 263
Сталін Й., 316
Станкевич І., 252, 268-269, 369
Старицький М., 157
Стахнюк Н., 408
Степаненко М., 409
Степанов Ю., 89, 92, 98, 209, 236, 333, 335, 397
Степанова М., 272
Стернін І., 344
Стефанік В., 43, 303, 310, 319
Столярова А., 427
Стросон П., 333
Стус В., 310, 318
Сумцов М., 432
Сусов І., 173, 204-205, 220, 332-333, 335
Сьорл Дж., 120, 129-130, 279, 333
Сянцябава А., 369
Тамаш Ю., 320
Танк М., 389-390
Танчин К., 408
Тарасюк Г., 396
Татаренко А., 316
Теньєр Л., 70, 206
Терзиїв Б., 310
Теркулов В., 182-188
Тер-Мінасова С., 414
Тернер М., 213
Тимченко Є., 20, 103
Тичина П., 43
Тишма А., 299
Тіллїх П., 128
Ткаченко А., 369
Ткаченко О., 211
Ткачук-Мірошніченко О., 277
Толстой М., 48
Толстой О., 326
Толчєєва Т., 269
Томчак Л., 143
Топоров В., 90
Труб В., 432
Тугендхат Е., 86, 94
Тулуб З., 396
Тульчинський Г., 128
Тютчев Ф., 389
Тютюнник Г., 291-292, 294, 299-300
Ужевич І., 162
Ужченко В., 224
Українка Леся, 70, 157, 223, 310-311, 316, 396, 432
Ульман С., 207
Уоррен У., 324
Усаченко І., 369
Ухванова І., 420
Ухванова-Шмигова І., 421, 423
Ушакова І., 369
Ущина В., 278
Файдзіт Ю., 162
Федорів Р., 287
Федосюк М., 130, 172, 174-175
Федькович Ю., 194, 395-396

- Феллер М., 432
Феніна В., 116
Філіппов К., 203
Філлмор Ч., 214
Фірбас Я., 172
Фіхте Й.Г., 406
Флаккер О., 314
Флациус М. Іллірійський, 128
Флоринський Т., 157
Фодор Т., 243
Фоконьє Ж., 213
Фома Аквінський, 162
Фортунатов П., 17, 27-28, 165, 215, 239
Фослер К., 166
Франко І., 16, 28, 137, 153-158, 169, 256-257, 261, 301, 303, 307, 312, 316, 353, 363-364, 396, 399, 432
Франц І., 192
Фреге Г., 128, 206, 220
Фрей А., 167
Фрейд З., 406
Фрізер І., 316
Фурдаль А., 340
Фуш Ж., 162
Хайдеггер М., 12
Хайдуковий Л., 310
Харченко А., 408
Харченко В., 409
Хачатурова Н., 278
Хельбіг Г., 272
Херсковіц М., 210
Хірт Г., 17
Хлебда В., 423
Хмелевський М., 266
Холл Е., 414
Холл М., 414
Хомський Н., 33, 116, 234, 276
Хрваћанин Ј., 311
Хрисіп, 161
Христ Х., 427
Цветаєва М., 200
Циган Я., 143
Црњански М., 291
Чекаліна В., 369-370
Челпан В., 427
Чемоданов Н., 17
Чендей І., 396
Чередниченко І., 64, 181
Черемшина М., 303, 310
Черепков В., 390
Чернейко Л., 239
Чернишова Т., 425
Чернявська В., 212
Чесноков П., 217
Чехов А., 326
Чикаленко М., 156
Чорний С., 326
Чорни К., 378, 385
Чуб Г., 259
Шагаль В., 414
Шайкевич А., 217
Шанський М., 224
Шахматов О., 165
Шведова Н., 397
Шевельов Ю., 100, 106, 432
Шевченко І., 220
Шевченко Л., 63
Шевченко Т., 218, 252, 283, 306, 310-311, 318, 404-413, 424, 432
Шевчук В., 285, 292, 300, 396
Шевчук О., 101, 305
Шекспір В., 158
Шелякін М., 217
Шеннон К., 220
Шимонюк М., 269, 357
Шипфер І., 162
Шлаг Г., 341
Шлейхер А., 163
Шмельов Д., 294
Шмельов О., 29
Шмельова Т., 118, 125, 131, 139

- Шпрангер Е., 128
Штайнталь Г., 164
Шуба П., 272, 372-373, 376, 382-384, 386
Шульжук К., 63-65
Шутова М., 269
Шухард Г., 166
Щерба Л., 27, 166, 200, 215, 239, 294
Щербін В., 215
Щукіна І., 369-370
Юнг К., 406
Юрченко В., 202
Яворівський В., 287
Ягич І., 17
Якобсон Р., 120, 220, 333
Якубинський Л., 365
Янів В., 260
Янко Т., 172
Яричевський С., 396
Ярмаш М., 272
Ярошенко В., 13
Ясперс К., 118, 128
Яхнов Х., 217
Яцкевич Л., 79
- Adamec P., 106-107
Bartoszewicz I., 147
Bojovič Z., 253
Bolek A., 256, 258
Bragone M., 258
Burzyńska-Kamieniecka A., 147, 341
Borkowska A., 247
Czekowski J., 148
Černá A., 273
Dakovič S., 253
Furdal A., 247, 273
Gasek B., 256, 259
Grochowski M., 253, 341
Halliday M.A.K., 132
Heinrich W., 74
Hordy M., 274
Hrabě V., 106-107
Injac G., 253, 274
Jarosz J., 341
Jaroszewicz H., 253
Jiraček J., 106-107
Jóźwikiewicz P., 253
Kamieniecki J., 253, 274, 343
Kamińska-Szmaj I., 147, 254
Kiklewicz A., 217, 233, 346
Kisiel A., 343
Kochanowski J., 254
Koczur-Lejk K., 343
Korytkowska M., 254, 274, 346
Kowalczyk R., 254
Królowie T., 147
Kurpisz-Żuk A., 254
Kusal K., 254
Lachur Cz., 97, 253, 274
Lehečka B., 273
Leszczyńska J., 274
Levinson St., 130
Lewicka G., 254
Lipowski J., 147, 254
Lubelczyk J., 254
Łuczak S., 254
Łuczków I., 245, 254, 339
Mac Laury R., 305
Majewska-Tworek A., 145
Malanowska M., 254, 274
Malicki J., 147, 274
Małocha M., 262, 346
Mażulis-Frydel A., 254, 274
Meibauer J., 130
Miakiszew W., 263
Michońska-Stadnik A., 145
Miloslavskij I.G., 106-107
Misiak M., 148
Mitter P., 274
Monaghan J., 132
Moszczyńska L., 349
Mršević-Radovič D., 254

- Musiolek-Choinski K., 146
Nevzorova-Kmech E., 264
Nowakowska A., 146, 254
Nuyts J., 236
Obara J., 147
Ozga K., 254
Pallasová E., 350
Papierz M., 254
Paramei G., 305
Pasert M., 146
Pawłowski A., 148
Peccei J. S., 130
Peter W., 202
Pintarić N., 254
Pisarek L., 147, 245-247, 265, 339
Poprawa M., 147
Poros W., 254
Prędoła S., 148
Ptak L., 254
Pytel-Pandey D., 254, 257, 354
Rodak R., 274
Rodziewicz B., 355
Różańska K., 274
Rygorowicz- Kuźma A., 274
Rzymowska L., 147
Sarnowski M., 117, 145, 245-246,
254-256, 261, 275, 338-340,
362
Sawicki P., 148
Sitarski A., 251, 267, 355
Sojka-Masztalerz H., 356
Sokołowski J., 245, 255, 339
Stankiewicz L., 147
Staszewski J., 356-357
Szafernakier A., 255, 274
Szerszunowicz J., 255
Szutkowski T., 357
Szymoniuk M., 255
Tarajio-Lipowska Z., 147
Tichoniuk B., 255, 274
Tomczak L., 143, 254
Vidović Bolt I., 255, 274
Vobořil L., 249, 270, 358
Walter H., 255
Wieczorek D., 246
Wójtowicz M., 274
Wołczuk J., 359
Woronzak J., 148
Wróblewski K., 147
Wysoczański W., 142, 145, 245-
247, 255-256, 275, 338-340,
362
Wieczorek D., 272
Zatorska A., 274
Žaža S., 106-107
Zura A., 274
Žurek A., 145
Zych A., 255

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Абсурд, 256-257
- Автоматичний граматичний аналіз, 37
- Автоматичний морфологічний аналіз, 37
- Автоматичний словник, 36
- Адвербіалізація, 60, 108
- Адресант, 33, 56, 117, 120, 122, 125, 129-130, 133-139, 220, 279, 285, 326, 328, 345, 398
- Адресат, 29, 32, 41, 56, 65, 71-72, 86, 117, 120, 123, 125, 129-131, 133-139, 169, 226, 251, 279, 285, 296, 326, 328, 334, 346, 349, 409, 422
- Актив, 23
- Актуальне членування, 56, 74, 152, 169-175, 374
- Аналітизм, 46, 50-51, 75-82, 249, 265, 429
- Антонімія, 140, 229, 253, 374
- Антропоцентризм, 196, 203-204, 233
- Апелятивна граматики, 40
- Апелятивність, 39, 41, 396
- Апеляція, 38-41, 345, 407, 412
- Арго, 211
- Ареальна лінгвістика, 166, 168
- Асиметрія, 171, 204, 220, 237-244, 360
- Багатозначність, 355, 421
- База даних, 35-36
- База знань, 35
- Білінгв, 211, 432, 434
- Білінгвізм, 147, 154, 167, 211, 431, 433
- Валентність, 52, 54, 56, 205, 231-232, 286, 288, 290, 293-294, 381-382, 426, 429
- Вигук, 48, 51, 102, 165
- Відмінок, 18, 20-21, 24, 39, 40, 45-48, 52, 54-55, 57-58, 61, 80, 103-104, 213, 242, 256, 258, 287-288, 292, 341, 357, 377
- Генеративізм, 208
- Генеративістика, 168
- Генологія, 115, 117-118, 122-124, 126, 131, 142, 219, 221, 409
- Генристика, 116, 124
- Герменевтика, 119, 218-219, 330
- Гіпержанр, 126-127
- Гіперсемантизація, 14
- Глоса, 182-186
- Глоссематика, 167
- Граматики, 17, 21, 26, 29, 40-41, 46, 49, 52, 62-63, 75, 81, 83, 98, 102-103, 105, 108, 122, 145, 150-151, 160-163, 166-168, 176, 178, 181, 196-199, 201, 208, 210, 213, 215-216, 234, 238, 243, 273, 284, 326, 370-371, 404, 426, 429, 435
- академічна, 49-50, 62, 104, 108, 181
 - активна, 29
 - апелятивна, 40
 - асоціативна, 208
 - генеративна, 122
 - дескриптивна, 41
 - історична, 17, 21, 81, 105
 - категорійна, 49-50, 63, 404
 - когнітивна, 213
 - комунікативна, 273, 370
 - контрастивна, 284
 - культурна, 210
 - навчальна, 176
 - перекладна, 163

- породжувальна, 168
- референційно-рольова, 216
- теоретико-категорійна, 49
- теоретична, 49, 197, 284
- типологічно-контрастивна, 83
- традиційна, 108
- трансформаційна, 200
- трансформаційно-генеративна, 235
- універсальна, 162
- функційна, 52, 83, 105, 215-216
- функціонально-контрастивна, 83
- Граматичне значення, 58, 80, 102-103, 107, 250, 380
- Грошова одиниця, 189-194, 196
- Девіатологія, 28-29
- Девіація, 29-34, 136, 140-141, 336-337
- Дериват, 229-230, 302-303
- Дериватологія, 228-229, 301, 417
- Деривація, 52, 54, 56, 58-59, 151, 185-187, 228-229, 231, 302, 426, 435-436
- Дескриптивізм, 167, 208
- Детермінант, 64, 231, 402
- Динлосія, 211
- Директив, 257, 280, 291-292, 354
- Дискурс, 11, 14, 16, 84, 87-90, 93, 115, 118-126, 128-129, 131-133, 135-137, 141-142, 155-157, 198, 211-212, 219-222, 234-236, 251, 257, 261, 267, 270, 275, 277-281, 305, 327, 330-331, 334, 336-337, 343, 404, 406-407, 413, 420-424
- Дискурсологія, 219, 222, 278, 281, 413, 423-424
- Дисфемізм, 349
- Діалогічність, 156, 256-257, 261
- Діатеза, 45-48, 299
- Дієслово, 18, 20-22, 40-41, 51, 53, 55-56, 58, 60, 73, 82, 102-103, 106, 141, 197-199, 201, 206, 230-232, 273, 286-287, 290-292, 294-296, 350, 418, 426, 429
- Дуплексив, 72-73, 402
- Евфемізм, 147, 349
- Еквівалент речення, 65
- Експресив, 280
- Експресивність, 345, 361
- Еліпсування, 140
- Елліністика, 424-425, 429-430
- Енергетика, 83
- Етнолінгвістика, 115, 167, 209, 223, 236, 331, 413
- Етнопсихологія, 164
- Етнос, 204, 209-210, 215, 344, 366-367, 417, 431
- Етносвідомість, 208-209, 216
- Етностилістика, 419
- Жанровий канон, 130
- Жанрознавство, 124, 221
- Жанроїд, 126
- Жаргон, 211, 247, 359
- Зворотність, 21, 299
- Ідіолект, 84, 86-88, 91-92, 203, 434
- Ідіома, 224-225
- Ідіомотворення, 225-226
- Ідіостиль, 11, 13
- Іменник, 31, 39-40, 46, 51, 53, 55-56, 58, 61-62, 73, 77, 102-103, 105, 147, 181, 197, 230, 237, 238-244, 250, 269, 272-273, 289, 291, 299, 303, 342, 356, 375, 378, 382, 399-400, 426
- Імплікатура, 334, 336
- Інтеграціоналізм, 234

- Іntenція, 39, 124-125, 128-129, 131, 134, 169, 198-199, 221, 260, 337, 404, 408
- Інтеракція, 137, 221, 278-279, 281, 329, 334, 337
- Інтердіалект, 211
- Інтернет-дискурс, 278
- Інтернет-мовлення, 270
- Інтерференція, 157, 418
- Інтимізація, 256, 261, 270, 345
- Історія мови, 17, 23, 149, 164
- Історія мовознавства, 23, 28, 158-159, 425
- Калька, 21, 348
- Калькування, 348-349, 418
- Картина дійсності, 281-284
- Картина світу, 13, 85, 87-88, 111-112, 114, 148, 214, 224, 250, 252, 254-255, 260, 262-263, 267-268, 271, 275, 282-283, 344, 346, 348, 351, 353, 355, 412, 415, 422-423
- Категорійна семантика, 38, 47, 53, 56-58, 242-243, 251, 285, 296, 298-301, 380
- Категорійна структура, 71
- Категорійний апарат, 49, 85, 202, 218-219, 328, 366
- Кібермова, 270
- Когнітивна стратегія, 30
- Кольоропозначення, 322-325
- Комп'ютерний словник, 36
- Компетенція, 30, 33, 116, 132, 136, 140, 153-154, 158, 208, 210, 256, 336-337, 340, 405, 412, 421
- Комунікативна стратегія, 121, 125, 136, 219, 220-221, 235-236, 341, 345, 417, 422
- Комунікативний шок, 210
- Комунікація, 28, 29, 32, 38, 56, 75, 115, 117-118, 120-122, 124-126, 129-136, 141, 154-155, 170, 200, 203, 210, 212, 219-221, 257, 266, 280, 296, 300, 328, 330-331, 334, 337-338, 354, 358, 405-407, 414-417, 419-420, 423
- Конверсія, 22, 265, 418, 426
- Константа, 15, 92, 111, 209
- Концепт, 91, 110-111, 113, 123, 207, 209, 212, 214, 224, 226, 249, 256, 259, 268, 276, 279, 282-283, 318, 407, 410-412, 422, 427
- Концептосфера, 123, 410-411
- Концепція лінгвістичної відносності, 209, 233, 235
- Корелят, 113, 201, 213
- Корелятивність, 38, 77, 92, 101, 104, 109, 111, 204-205, 240, 247, 393
- Кореферентність, 71, 393
- Корпус, 35, 53, 58, 70, 93, 136, 290-292, 329-330, 377, 383, 424
- Краєзнавство, 42
- Культурна ідентичність, 210
- Лакуна, 24, 27, 37, 45, 112, 114, 178, 199-200, 375
- Лексема, 15, 21-22, 31-32, 50, 57, 77, 112, 140-141, 146, 183, 185, 198, 201, 203, 206, 209, 226, 234, 236, 240, 247-248, 250-251, 258-260, 266-268, 273, 275, 294, 296-297, 302, 313, 323-325, 353-355, 403
- Лексикографія, 95, 157, 160-162, 222, 271-272, 372, 374
- Лексикологія, 96, 98, 103, 108, 110, 112-115, 150-151, 161-162, 166, 168, 418, 428-429
- Лексичне значення, 108, 113-114, 151, 260, 297, 302, 380

- Лінгвістика, 9, 16, 23-24, 27, 29, 34-38, 40, 49, 56, 70, 75-76, 83, 86, 91, 95, 97, 100, 102, 109-112, 115-125, 127-128, 131-132, 135, 142, 148, 154-156, 158-159, 161, 163, 165-169, 176, 179, 200, 202-203, 205, 206, 209, 211-214, 216-217, 219, 221-222, 225-226, 228, 234-237, 240, 247-249, 255, 275, 284, 300, 304, 326-327, 329, 331-333, 338, 358, 362, 364-366, 370, 380, 392, 405, 408, 418, 420-422, 424-425, 429
- *ареальна (просторова)*, 166, 168
 - *внутрішня*, 165
 - *гендерна*, 154
 - *генеративна*, 168
 - *дескриптивна*, 167
 - *зовнішня*, 165
 - *ідеографічна*, 9, 362
 - *квантитативна*, 34, 148
 - *когнітивна*, 9, 109, 111, 115, 212-214, 236, 249, 362
 - *комп'ютерна*, 34-37, 222
 - *комунікативна*, 29, 34, 116, 118-120, 135, 155, 158, 219, 221, 331, 362, 405
 - *контрастивна*, 110, 112, 168, 362
 - *корпусна*, 34-35, 222
 - *культурологічна*, 421
 - *лінгвістика тексту*, 83, 91, 95, 119, 168, 196, 203, 217-218
 - *математична*, 9
 - *політична*, 211-212
 - *прикладна*, 34, 168, 202, 209, 222, 366, 370
 - *семасеологічна*, 362
 - *соціальна*, 168
 - *структурна*, 111, 167-168
 - *структурно-математична*, 37
 - *судова (кримінальна)*, 209, 222
 - *теоретична*, 74
 - *традиційна*, 421
 - *функційна*, 9, 168, 216, 362
- Лінгвістична школа, 164-167
- Лінгвістичний алгоритм, 36
- Лінгвістичний процесор, 36
- Лінгвоконцептологія, 212, 214
- Лінгвокультурологія, 115, 209, 413, 419
- Лінгвометодологія, 202
- Лінгвопоетика, 11, 84, 89, 91
- Макросоціум, 111
- Машинний переклад, 34, 36
- Менталінгвістика, 109
- Ментальність, 42, 46, 204, 209, 252, 256, 260, 304-305, 309, 322, 344, 347, 350, 412, 417
- Метаконцепт, 123
- Метамова, 200, 328, 330-332, 338, 409, 431
- Метафоризація, 140, 156, 224, 248, 282, 350-352, 399
- Метонімізація, 140, 224, 248
- Міжкультурна комунікація, 115, 141, 154-155, 210, 331, 337, 405, 407, 414-415, 417, 419, 423
- Міжчастиномовна омонімія, 57, 108
- Мікросоціум, 111

- Мовленнєва діяльність, 29, 126, 134, 150, 154, 157, 170, 173, 197, 208, 266, 328, 330, 332, 343, 409
- Мовленнєвий акт, 28, 32, 41, 56, 115, 117, 120, 124, 126, 129-130, 133-134, 140, 169, 219, 256, 261, 265, 268, 280, 327, 331, 334, 399
- Мовленнєвий жанр, 115-118, 120-141, 219, 221, 247, 327, 331, 336
- Мовленнєвознавство, 116
- Мовлення, 29-30, 33-34, 40, 51, 54, 56, 78, 97, 107, 116-117, 122, 126, 129, 135-136, 140, 142, 144, 147, 150, 157, 159, 161, 163, 165, 167-168, 170-173, 182, 184, 186, 188, 196, 198-199, 201, 203, 207-209, 211, 221, 226, 234, 241, 256-257, 261-262, 265, 270, 281-282, 293, 297, 306, 314, 316, 329, 345, 349, 351, 355, 364, 365, 390, 395, 397, 399, 406, 408, 410, 418, 435
- Мовна гра, 147, 201, 267, 335, 355, 358
- Мовна норма, 167, 211, 303
- Мовна особистість, 84, 111, 122, 136, 154, 216, 404-406, 412-413
- Мовна політика, 211, 340, 363-364, 366-368
- Мовна ситуація, 211, 304, 334, 345, 364-368, 434
- Мовний код, 115, 118, 120, 124, 125, 129, 132, 134, 139, 235, 328, 330-331, 336-337
- Мовний союз, 165, 211
- Мовознавство, 24, 27-29, 36-37, 50, 53, 58, 63, 70, 83, 88, 91, 95-98, 101, 102-103, 105, 110-111, 116-118, 128, 139, 143, 146, 148-150, 152-154, 156, 158-165, 167, 168-169, 172, 178, 213, 223, 233-234, 236, 238, 243, 255, 300-301, 303-305, 338, 353, 363-366, 372, 397, 405, 407, 409, 421, 424-425
- загальне, 27, 97-98, 148-149, 152-153, 168
 - зіставне, 110
 - зовнішнє, 143
 - історичне, 160, 233, 236
 - когнітивне, 146
 - описове, 161
 - порівняльне, 143
 - порівняльно-історичне, 163-164
 - прикладне, 353
 - світове, 29
 - теоретичне, 95, 161, 233-234
 - типологічне, 27, 110
 - традиційне, 372
- Модальність, 24, 71, 73-74, 87, 89-90, 92, 107-108, 267, 270, 336, 350
- Молодограматизм, 164, 166
- Морфеміка, 98, 103, 109, 152
- Морфологія, 49-50, 52, 62, 81, 83, 100-103, 107, 151, 161, 197, 237, 239, 303, 369, 428-429
- Морфонологія, 109
- Нейролінгвістичне програмування
- Некорелятивність, 38, 104, 109, 111, 205, 240, 247, 393
- Ненормативність, 31, 375, 385
- Неолінгвістика, 166
- Неперехідність, 290, 294-295, 297
- Номінатема, 183-188, 352

- Номінація, 187, 230, 251, 378, 399
 Ноосфера, 109, 111, 419
 Нормативність, 31, 142, 385
 Об'єктність, 22, 72
 Оказіоналізм, 201, 255, 303, 310, 386, 412
 Ономасіологія, 168, 182, 188, 206, 208, 213, 217, 326
 Ономастика, 95, 143, 151, 266, 342, 359
 Ономатама, 182
 Парадигма, 9, 13, 39-40, 54, 57, 71-72, 77-78, 81-82, 84, 88-89, 104, 118, 154, 172, 202, 204, 229-238, 240, 243, 246-247, 275-276, 280, 300, 303, 308, 315, 318, 339, 370, 376, 406-409, 421, 423
 Паралелізм, 92, 177, 242, 355-356
 Паралінгвістика, 150, 219, 221
 Парцеляція, 69, 71
 Пасив, 23
 Паспорт / анкета жанру, 118, 125
 Переклад
 Перехідність, 22-23, 285-290, 292-301, 426, 429
 Поетика, 13-15, 91, 161
 Поетична мова, 11, 15-16, 89
 Позитивізм, 166
 Поняття, 9, 24-26, 33, 39-40, 51, 53, 65-68, 70-71, 73, 85, 88, 96, 102, 108, 111-112, 114-116, 118-123, 126-128, 130-134, 139, 141, 145, 150-152, 158, 161, 163-164, 172-174, 176-180, 182-184, 186, 206-207, 210-211, 213-214, 218, 229, 233, 239, 242, 248, 257, 259, 262, 265, 278-279, 283, 293, 301, 303-304, 331, 333-334, 336, 341, 344, 366-368, 387, 393, 396, 399-401, 405, 411, 418-419, 423, 431-432, 437
 Портретування, 202
 Походження мови, 96, 98, 149-150, 159, 163-164
 Прагмалінгвістика, 156, 236, 333-335, 407, 421-422
 Прагматика, 29, 41, 135-136, 150, 168, 175, 198, 207, 219, 251, 296, 326-328, 330-333, 335-338, 405
 Предикат, 31-32, 40, 45-48, 59, 72, 173, 206, 223, 225, 286-289, 291, 295-296, 298, 300, 360, 380, 394, 397, 400-401
 Предикатема, 392-393, 395-403
 Предикативність, 24, 46, 72-74, 152, 174, 177, 217
 Предикатність, 68, 71-72, 217, 392, 399-400
 Предикація, 279, 392-394, 397-399, 402-403
 Прескриптивна лінгвістика, 90, 222
 Прецедентна ситуація, 145
 Прецедентне ім'я, 266, 347
 Прецедентний текст, 145
 Прийменник, 51-52, 61, 102, 107, 249, 253, 287, 293, 298, 369-388
 Прикметник, 31, 39, 51, 53, 57-58, 62, 102-106, 230-231, 252, 289, 302, 323-324, 343, 377, 426
 Прислівник, 31, 51, 53, 58, 59, 60, 61, 62, 102, 103, 375, 378, 382
 Професіоналізм, 139-140, 201
 Пунктуація, 64, 67, 180, 359
 Регістр, 41, 132-133, 174-175, 273, 337, 362
 Регістр, 41, 132-133, 174-175, 273, 337, 362
 Рема, 71, 74, 172-173

- Репортаж, 118, 127, 136, 138-140
Репрезентатив, 280
Репрезентативність, 143, 181, 196, 236, 252, 268, 307
Референт, 203, 279, 393
Речення, 9, 18, 23-26, 31, 39-40, 46, 51, 53-55, 57, 59, 60, 62-71, 73-75, 79, 82, 85, 90, 96, 106-107, 119, 121-122, 140, 151-152, 169-180, 182, 184, 203, 214, 217-218, 223, 227, 245, 248, 251, 258-259, 270, 285, 289, 293, 295-296, 298, 334, 336, 339, 346, 350, 354, 360, 362, 383, 392-395, 398-404, 429, 437
Ритор, 154-156, 158
Риторика, 155-157, 161-162, 327
Сема, 11, 58, 64, 112, 206, 220, 231, 232, 324, 348, 361
Семантичний примітив, 124, 213
Семасіологія, 151, 166-167, 182, 205-206, 213, 326
Символізм, 11, 14, 89
Синергетика, 83-89, 91-93, 203
Синергія, 85, 155
Синкретизм, 105, 108, 177, 198, 258, 287, 362, 402
Синонімія, 124, 140, 229, 242, 253, 352, 374
Синтагма, 152, 167, 182-183, 185, 299
Синтагматика, 53, 60, 217, 234, 243, 370, 374
Синтаксема, 39-40, 56, 59, 65, 76, 80, 82, 360, 372, 374-376, 378-382, 386-387, 394-395, 397, 399-402
Синтаксис, 17, 19, 24-25, 54, 65-66, 69-70, 72, 75, 98, 112, 116, 158-159, 168-169, 172, 175, 188-189, 206, 225-226, 301, 344, 372, 383, 395, 410, 425, 445
Синтетизм, 46, 75-81, 197
Система мови, 33, 38, 40, 78-79, 84, 149, 167, 224, 235, 342, 383
Сленг, 247-248, 262
Словник, 13, 16, 36-37, 42, 49, 66, 72, 96, 117, 123, 150, 168, 170, 191, 219, 232, 236-237, 249, 308, 316, 355, 361, 367, 370, 376, 380, 384-391, 395, 397, 398, 401-403, 432, 451, 454
Слово-морфема, 52, 61-62
Слово-речення, 51-52, 62, 65, 180
Словосполучення, 24-25, 80, 96, 103, 107, 140-141, 152, 165, 172, 180, 183, 185-187, 224, 257-258, 379, 413, 426, 437
Смисл, 82, 84-86, 113, 123, 125, 127-130, 137, 139-140, 157, 205, 219, 283, 299, 307, 319, 324, 327-328, 380, 391, 409, 411-412
Соціолект, 147, 211
Соціолінгвістика, 9, 134, 149, 169, 210, 236, 331, 363-364, 366, 418
Сполучник, 31, 51-52, 61, 66, 102, 107, 147, 174, 379, 383, 387
Стратегія, 30, 32, 116, 122, 125, 133-134, 154, 221, 239, 279, 331, 336-337, 342, 344, 347-349, 355, 422
Страгіфікація, 114, 257, 262
Структуралізм, 167, 233-234, 236
Структурна схема, 31, 152
Суб'єктивність, 167, 328, 403
Суб'єктність, 72, 251
Субжанр, 126
Субстантивация, 57-58, 108
Суржик, 211, 432
Таксонімія, 230

- Тактика, 125, 133-134, 137-138, 154, 221, 331, 336-337, 345
- Текст, 11-12, 14, 16, 22, 30, 35, 36-37, 41-42, 47-48, 63, 66, 68, 83-91, 93, 106-107, 116, 120, 123, 125, 128, 129, 132, 134-136, 145, 158-162, 167, 170-171, 174, 184, 195, 200, 208, 209, 212, 217, 220, 234, 236, 238, 241, 244, 254, 257, 259, 264, 267-269, 271, 273, 300, 302, 317, 319-320, 323, 326-327, 334, 336, 342-343, 350, 354-356, 358, 360, 362, 373, 385, 391, 407-413, 420- 424, 427-429, 435-437
- Тема, 56, 71, 74, 98, 102, 130, 133, 157, 163, 171-173, 189, 197, 227, 319, 343, 346, 370-371
- Термін, 9, 29, 39, 64, 66, 69, 76-77, 85, 88, 96, 107, 111-113, 118, 121-122, 124-125, 127, 146, 157, 160, 183-184, 191, 193-194, 201, 210, 218, 223, 225, 230, 258, 261-262, 269, 279, 301, 334, 348, 366-367, 372, 380, 384, 401, 406, 417, 431-432
- Термінологічний апарат, 25, 34, 77, 83, 110, 177, 404, 413
- Термінологія, 24, 30, 48, 143, 255, 269, 380
- Транскрипція, 96, 151
- Українізм, 410-412
- Універбалізація, 186-187
- Фонема, 40, 96, 151, 165, 167, 203, 234, 236
- Фонетика, 96, 98, 103, 150-151, 160-161, 168, 213, 222
- Фонологія, 96, 103, 161, 168
- Формант, 82, 151, 228, 302-303, 372-376, 378-379, 382, 386, 417-418, 437
- Фразема, 146, 225, 252, 262, 323, 348, 355, 361, 423
- Фразеологізм, 168, 223, 226-227, 262, 268, 357-358, 383
- Фразеологічна одиниця, 224-225, 227, 252, 348, 358, 361-362
- Фразеологія, 16, 98, 103, 143, 146, 151, 167-168, 223-224, 227, 288, 323-324, 348, 360-361, 378, 413
- Функція мови, 97, 150, 156, 163, 361
- Художня мова, 11, 13
- Частина мови, 50-51, 53, 57-59, 61, 96, 102-103, 105, 107-108, 165, 168, 216-217, 229, 244, 370, 375, 378-379, 382
- Частка, 51-52, 61, 102, 108, 173, 177, 200, 341, 343
- Числівник, 51, 53, 60, 62, 78, 80, 102-103, 105, 241, 289

CONTENT

INTRODUCTION	9
Linguistic Vitality of a Poetical Word. <i>Review of the book: Stavyt'ska Lesya. Aesthetics of Word in Ukrainian poetry of 10-30 yrs. of XX cent. – K.: Pravda Yaroslavychiv, 2000. – 154 p.</i>	11
Conceptual Importance of Grammatical Categories Correlation. <i>Review of the book: Kry's'ko V.B. Historical Syntax of the Russian Language. Object and Trasibility. – Moscow: Publishing House "Indryk", 1997. – 424 p.</i>	17
Syntax Workshops. <i>Review of the book: Ragavtsov V.I. Syntax of Belorussian and Russian Languages. Debatable Issues. – Mn.: University, 2001. – 199 p.; Ragavtsov V.I. Workshop for History of General Linguistics. – Mn.: University, 2001. – 184 p.</i>	23
Communicative Deviation in Structure of Communication. <i>Review of the book: Batsevych F. Fundamentals of Communicative Deviatology. – Lviv: LNU named after Ivan Franko, 2000. – 236 p.</i>	29
A New Direction in the Applied Linguistics. <i>Review of the book: Karpilovska Ye. A. Introduction to Computational Linguistics. – Donetsk: LLC "South-East", 2003. – 184 p.</i>	34
Categorical Semantics of Appeal. <i>Review of the book: Skab M. Grammar of Appeal in Ukrainian language. – Chernivtsi: Misto, 2002. – 272 p.</i>	38
Recollect to Remember. <i>Review of the book: Kostyrja I.S. Mezhovaland: Liric Confession, Essays, Bibliographic References, Works, Articles, Memoirs, Letters. – Donetsk: Publishing House "Kashtan", 2003 – 580 p.</i>	42
Typological and Historical Aspects of Ukrainian Predicates, Cases and Diathesis. <i>Review of the book: Danylenko A.I. Predicates, Cases and Diathesis in Ukrainian Historical and Typological Aspects. – Kharkiv: Oke, 2003 – 512 p.</i>	45
Problems of Theoretical Categorical Grammar. <i>Review of the book: Vykhovanets I.R., Horodenska K.G. Theoretical Morphology of the Ukrainian language. – K., University Print House "Pulsary", 2004. – 400 p.</i>	49
Conceptual Dimensions of the Theoretical and Applied Syntax. <i>Review of the book: Shul'zhuk K.F. Syntax of the Ukrainian language: Manual. – K.: Publishing center „Akademiya”, 2004. – 406 p.</i>	63
Contamination within a Compound Sentence. <i>Review of the book: Dyagovets I.I. Russian Subordinate Clauses with Atypical Structure</i>	67

- (*syntactical units with «divergent» structure*). – Donetsk: OOO “Yugo-Vostok, Ltd”, 2003. – 227 p.
- The Aspects of the Analysis of Syntactic Categories. *Review of the book:* 70
Mirchenko M.V. The Structure of Syntactic Categories. – 2nd Ed., reworked. – Lutsk: Editorial Publishing Department “Vezha”, Volyn State University named after Lesya Ukrainka, 2004. – 393 p.
- A New View at Morphological Synthetism and Analytism in Contrastive Aspect. *Review of the book:* 75
Dubova O.A. Typological Evolution of Morphological System of the Ukrainian and Russian Languages. – K.: Publishing House of KNLU, 2002. – 302 p.
- Poetic Energetics and Synergetics. *Review of the book:* 83
Sements’ O.O. Synergetics of Poetic Word. – Kirovograd: Imeks Ltd., 2004. – 338 p.
- About Classical Problems. New Approaches. *Review of the book:* 94
Ragavtsov V.I. Introduction to Linguistics: Teaching Aid. – Magilev: MSU named after A.A.Kulyashov, 2004. – 400 p. Ragavtsov V.I. Introduction to Linguistics: Teaching Aid. – Magilev: MSU named after A.A.Kulyashov, 2003. – 130 p.
- Morphological Phenomena and Morphological Problems. *Review of the book:* 100
Gorpinitch V.O. Morphology of the Ukrainian Language: Manual for the Students of Higher Educational Establishments. – K.: Publishing House “Academia”, 2004. – 336 p.
- Contrastive Aspects of Lexical Semantics. *Review of the book:* 109
Manakin V.N. Contrastive Lexicology. – K.: Znannya, 2004. – 326 p.
- Problems and Perspectives of Linguistic Genology. *Review of the book:* 115
Batsevich F. Linguistic Genology: Problems and Perspectives: Monograph: Lviv: PAIS, 2005. – 264 p.
- All expanse of linguistical actuality: *Review of the collected volume of scientific works: Language Commission hearing XXXIII / Edited by W. Wysoczański. – Wrocław: Wrocław Scientific Society, 2006. – 306 p.* 142
- Traditional and New Interpretation. *Review of the book:* 148
Doroshenko S.I. Basic Linguistics: Teaching Aid. – Kyiv: Centre of Educational Literature, 2006. – 288 p.
- The Communicative Competence of an Artistic Personality. *Review of the book:* 153
Kosmeda T. The Communicative Competence of Ivan Franco: Intercultural, Interpersonal, Rhetorical Dimensions. – Lviv: PAIS, 2006. – 326 p.
- From the History of Linguistics. *Review of the book:* 158
Ragavtsov V.I. The History of Linguistics: Teaching Aid. – Magilev: Magilev University named after Kuljashov A.A., 2005. – 496 p.

- Problems of the Communicative-Pragmatic Description of a Composite Sentence. *Review of the book: Abashina V.N. Issues of the Communicative-Pragmatic Description of a Composite Sentence in the Russian Language: actual division.* – Lviv: Publishing Centre of Lvov National University named after I. Franco, 2006. – 344 p. 169
- Syntax of the Ukrainian Language in Higher School. *Review of the book: Moisienko A.K. Structural-Semantic organization of a Simple, Extended Sentence.* – Kyiv: Publishing Centre «Kyiv University», 2006. – 167 p. 175
- Visual perception. *Review of the book: Achilova V.P. Syntax and Punctuation of Ukrainian in Tables and Schemes.* – Teaching aid. – Simferopol: Dolia, 2006. – 172 p. 180
- Word Aspects: Onomasiology and Semasiology. *Review of the book: Terkulov V.I. A word and a nominateme: an attempt of comprehensive description of the basic language unit.* – Horlivka, 2007. – 240 p. 182
- Peculiarities of Money Names. *Review of the book: Ogui. O.D. A History of Money Circulation in Bukovyna. The Austrian Period (1774 – 1918/21).* – Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2005. – 576 p. 189
- Grammar as a Unity of the Realized and the Potential. *Review of the book: Remchukova E.M. Creative Potential of Russian Grammar.* – M.: PYDA Publishing House, 2005. – 329 p. 196
- The Portrait of Modern Linguistic Thought. *Review of the book: Selivanova O.O. Modern Linguistics: Trends and Problems: a textbook.* – Poltava: Dovkillia-K, 2008. – 712 p. 202
- Fundamental Trends of Phraseological Dynamics. *Review of the book: Zhuikova M.B. Dynamic Processes in the Phraseological System of East Slav Languages: a monograph.* – Luts'k: Publishing Department Vezha of Lesia Ukrainka Volyn' State University. – 416 p. 224
- Aspects of Stem-Centric Derivation Studies. *Review of the book: Greshchuk V.V., Bachkur R.O., Dzhochka I.F., Poslavs'ka N.M. Sketches of Stem-Derivation Studies / Edited by V. Greshchuk.* – Ivano-Frankivs'k: Misto NV, 2007. – 348 p. 228
- The Concept of Linguistic Relativity. *Review of the book: Kiklevich A. Aspects of the Linguistic relativity.* – Olsztyn, 2007. – 108 p. 233
- Asymmetry in Grammar. *Review of the book: Moroz T.Yu. The Phenomenon of Semantic and Grammatical Asymmetry in the System of Noun Morphological Categories.* – Kharkiv: Pravo, 2009. – 184 p. 237
- New and Innovative Views on the Expression in Slavic Languages. *Review of the book: Utterance and Sentence in Slavic Languages. 5.* 245

- Description, Comparison, Translation / Ed. by Michael Sarnowskyi and Vlodzimir Wysoczans`kyi. – Wrocław: Wrocław Scientific Society, 2005. – 460 p.; Review Utterance and Sentence in Slavic Languages. 7. Description, Comparison, Translation / Ed. by Michael Sarnowskyi and Vlodzimir Wysoczans`kyi. – CXLVII. – Wrocław: Wrocław Scientific Society, 2008. – 590 p.*
- Cognitive Linguistics and Discourse Studies: New Aspects and Approaches. *Review of the book: Popovych L. Epistolary Discourse of the Ukrainian and Serbian Language. – Belgrade: Philological faculty, 2000. – 305 p.; Popovych L Language Picture of Reality. Cognitive Aspect of the Contrastive Analysis. – Belgrade: Philological faculty, 2008. – 308 p.* 275
- Verb Transitivity in Contrastive Aspect. *Review of the book: Ivanovych Milena. Relaxation in the Ukrainian language: functional aspects. – Belgrade: Foundation Adrejević (Belgrade: Todra plus). – 120 p.* 285
- Integration Processes of Ukrainian Language Space Dynamics. *Review of the book: Greshchyuk Vasyl. Ukrainian Language Studies: Selected Papers. – Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2009. – 520 p.* 301
- Ukrainian Literature through the Prism of the Many-Faced Today. *Review of the book: Popovych Lyudmyla. Focus Perspective of the Ukrainian Literature. – Belgrade: Belgrade University, 2007. – 253 p.* 305
- Modern Language Landscape of Russian Colour Denotations. *Review of the book: Gerasimenko I. A. Semantics of Russian Denotations. – Gorlovka: Publishing House of HTTI, 2010. – 440 p.* 322
- The Newest Dimension of Linguistic Pragmatics. *Review of the book: Bacevich Ph. S. Essays about Linguistic Pragmatics. – Lviv: PAIS, 2010. – 336 p.* 326
- An Utterance and Sentence in the Slavonic Languages. *Review of the book: Utterance and Sentence in Polish Language. 7. Description, Comparison, Translation / Ed. by Michael Sarnowskyi and Vlodzimir Wysoczans`kyi (2009). – Wrocław: Wrocław Scientific Society, 2009. – 321 p.* 338
- A Sociolinguistics in Present-day Language Space. *Review of the book: To the Sources of Sociolinguistics: Macjuk G. P. Sociological Direction in Linguistics. – Lviv: the Publishing Centre of LNU in the name of I.Franco, 2008. – 432 p.; Macjuk G. P. Applied Sociolinguistics. Question of a Language Policy: Training Guide. – Lviv: the Publishing Centre of LNU in the name of I. Franco, 2008. – 212 p.* 363
- Eastern Slavic Preposition: One Hypothesis ↔ the National Concept. *Review: Kanyushkevych M.I. The Belarusian Prepositions and Their Equivalents. The Grammar of Practicable Usage. Stuffs for the* 369

<i>Dictionary : [in 3 parts]. – Part 1 : Range A–Л. – Hrodna : HrSU, 2008. – 492 p.; Kanyushkevych M.I. The Belarusian Prepositions and Their Equivalents. The Grammar of Practicable Usage. Stufes for the Dictionary : [in 3 parts]. – Part 2 : Range M–П. – Hrodna : HrSU, 2010. – 619 p.; Kanyushkevych M.I. The Belarusian Prepositions and Their Equivalents. The Grammar of Practicable Usage. Stufes for the Dictionary : [in 3 parts]. – Part 3 : Range P–Я. – Hrodna : HrSU, 2010. – 535 p.</i>	
Knowledge through the Languages of Other Worlds. <i>Review of the book: Zhukovs'kyj S. Life, and Tears, and Love : Feature Translation.. – K. : Ukrayins'kyy pys'mennyk, 2011. – 151 p.</i>	388
Predicativity and Predicatheme : Qualification and Interpretation. <i>Review of the book: Kul'babs'ka O. Secondary Predication in a Simple Sentence : monograph. – Chernivtsi : Chernivtsi National University, 2011. – 672 p.</i>	392
Linguistic Identity in Contemporary Communicative Studies. <i>Review of the book: Kosmeda T.A. Ego and Alter Ego of Taras Shevchenko in the Communicative Space of Diary Discourse : monograph. – Drohobych : Kolo, 2012. – 372 p.</i>	404
Man – Culture – Universe. <i>Review of the book: Manakin V.M. Language and Intercultural Communication : Educational Supply. – K. : VC «Akademiya», 2012. – 288 p. (Series of "Alma Mater")</i>	414
Discourse Academic Scope: Different Views and Concepts. <i>Review of the book: Discourse in Academic Space: a Collection of Materials (International Roundtable April 3-5, 2009, Minsk, Belarus) / under the editorship of I.Ukhvanova, M. Sarnovsky. – Minsk: BSU Publishing House, 2010 – Vol. 1. – 146 p.</i>	420
Hellenic Studies: Past, Present, Future. <i>Review of the book: Ukrainian Hellenistic: Collection of Materials. – Kyiv: Publishing House of Dmytro Burago, 2010. – 608 p.</i>	424
Linguistic Situation in Ukraine: Polyaspect Study. <i>Review of the book: Radevych-Vynnyts'kyj Ya.K. Bilingualism in Ukraine: Theory, History, Use of Language Monograph. – Kyiv-Drohobych: Posvit, 2011. – 592 p.</i>	430
Present-day Linguistics in Comparative Aspect. <i>Review of the book: Putilina Oksana. Derivation in Modern English in comparison with Ukrainian: Handbook for high school students. – Donetsk : DonNU, 2013. – 100 p.</i>	435
INDEX OF NAMES	439
SUBJECT INDEX	451
CONTENT	459

Анатолій Панасович Загнітко

**СУЧАСНА ЛІНГВІСТИКА: ПОГЛЯДИ ТА
ОЦІНКИ**

Науково-аналітичне видання

Підписано до друку
Формат (60x88/16).
Папір офсетний. Друк – цифровий.
Умовн.-друк. арк. 19,49. Наклад 300 прим.